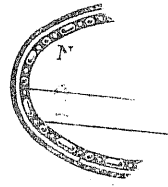

27a-3

S

3-4

Biblioteca Universitaria
GRANADA
Vol. A
Estante 30
Nº 32

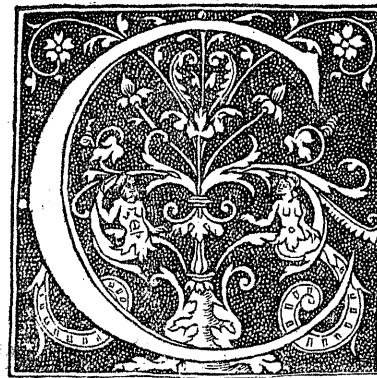

2 400 40 MADE IN SPAIN

18560258

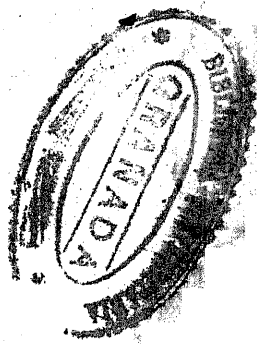
Reuerendo in Christo patri &

DOMINO D. ENGVILBERTO AB HISPANIA,
diui Bertini apud Diuū Audomarū Abbati dignissimo Petrus
Gallandius. S. P. D.

VM anno superiore, Quintilianum enarrans, argumenta quædam singulorum capitum summam breuiter complectentia, ante lectionis initium dictare cepissem, auditores ijs ita delectari solitos animaduerti, vt omnia diligenter atque auide exciperent: & vt idem post quinque priores absolutos in reliquos libros præstarem, atque omnia simul ederem, quotidiano propere conuitio efflagitarent. Quod etsi facis quibusdam apibus admirabilem conficiendi mellis industriam perpetuo iudentibus, parum probatum iri sciebam, qui domi sibi sapientes, foris vero nemini commodantes, hac ratione bonos authores contamina-

ri clamitant, quia tamen hac facilitatis velut illecebra studiosos adolescentes ad grauium authorum lectionem inuitari, & Quintiliani sententiam scepticam interdum aut sinuosam certiorē apertiorēque fore cognoscebam, non diutius honestissimæ illorum flagitationi repugnandum iudicauī. Idēq; eo feci lubentius, quod Erasmmum literarum decus, vt alios multos prætermittam, hoc commentariorum genere, ad Ciceronis Officiorum lectionem nobis aditum fecisse recordabar: quodq; nostri seculi adolescentes, fastiditis grauioris notæ authoribus, fœditissimos quosdam & ineptissimos libellos manibus terere, hoc est relictis fontibus riuulos & lacunas conlectari uidebam. Quos cum ab optimo quoque incipere, & in eo diu multumque versari, quoad comparatum sit iudicium, & extra periculum positum par est: Ita ab huiusmodi libellis, neruis & sanguine carentibus esse primis annis remotissimos oportebat. Nam vt non facile primum, colorem, quo simplex vellerum candor tingitur, eluas: nec citò succum, quem recens testa combibit, absterferis: ita vix vnquam in bonum mutaueris vitia, quæ tenellis ingenijs primum insederunt. Et quemadmodum præcoces crudique fructus, necdum iusto calore solis excocti, stomachos hominum debilitant & prauorum humorum copiam suppeditantes varios in corporibus humanis morbos gignunt: ita fieri nequit quin ex numerosa libellorum sobole qui hodie primo cogitationis impetu, tanquam è satis Cadmi serpentis dentibus noui prodeunt, multa vitia ad incautos adolescentes perueniant. Hinc enim fit vt cum ijs lectandis, qui nullo iudicio inuentis adhibito, nullo collocationis ordine, nullo verborum sententiarumque delectu scripti sunt, bonam adolescentiæ partem transmiserint, pro solidè doctis & eloquentibus, affectationis prauæ vitio tumidi, inani verborum licentia resulfantes, flosculis citò marcescentibus nitentes, inanibus sententiolis lasciuiantes, tinnuli, corruptive vt alia dicendi vitia taceam, reddantur. Quanto igitur præstiterit, in veteribus sani & recocti iudicij scriptoribus fœlices illos adolescentiæ annos collocare: ex quibus verba sensu tincta, sententiarum pondus & grauitas, æqui & iniqui perfecta cognitio, solida dicendi vis, nō circulatoria volubilitas: acumen, nerui, subtilitasque probandi, non fallax & cauillatoria ratio, suppetent. Quæ omnia etsi vnus Ciceronis, viri extra comunē ingeniorum aleam positi, lectio præstare potest, quia tamen consularis & in eloquentia eminentissimi viri maiestate seruata satis habuit breuiter, ea præsertim quæ ad dicendi doctrinam pertinent, perstringere, & velut annotare inter agnoscentes, rectè Quintilianus, qui eadem omnia multo latius fusa, non scientibus tantum, verum etiam discipulis tradidisse videtur, à doctissimis in hac ciuitate præceptoribus iuuentuti proponitur, inculcatur, & nutricum more veluti cibus præmansus in os inseritur. Ad quem amplexandū sequédumq; vt quasi classicū canētes, studiosos cohortaremur, argumēta nostra nobis extorqueri, & singulis librorū capitibus præfigi passi sumus. Nam vt separatim excuderētur, ne nobis quod in alijs accusauimus contingeret, vt optimo authore relicto, nostris nenijs per ignauiam infenscerent, nunquam nullissemus. Atque vt memoriæ debilitati subsidio esse, & obscuris lucem aliquam adferre possemus, adnotatiunculas quasdam vbiq; marginibus ascripsimus, animaduersione digna plerāq; notulis quibusdam ad latus insigniuimus: veterum exemplarium fidem & rerum veritatem secuti quædam aliter quàm exemplaria vulgo habebant, distinximus. Aliqua etiam deprauata, exem-

pluribus vetustis, & virorum doctissimorum iudicio freti restituimus: membra quoque singulorum capitum nouum aliquid aut à præcedentibus diuersum continentia, signis maioribus separauimus. Quod opus tibi Antistes ornatissime dicamus: tum quia maiorum tuorum vestigia sequendo eximio uirtutis & literarum amore flagras: cuius rei, cum istic ludo literario maiori præfatus essem, significationem maximam mihi sepe præbui: præbescque omnibus quotidie amplissimos atque doctissimos homines tibi adiungendo: inter quos Claromarisus abbas incredibili vir uirtute doctrinæ & humanitate propè singulari facile principem locum obtinet: tum quod omnis illa regio in qua tua ditio latissime patet tuis auspicijs sua studia rectius cõformare, & reiectis insulforum grammatarum, quæ apud vos magis atque magis in dies caput exerunt, nugis, grauiissimos authores manibus versare consuescet. Ac ne quis importunus & rerum malus aestimator, clamitet ineptum esse me, qui librum prophanum homini ecclesiastico & religioni addicto dedicem, Quintilianum nõ minus ad bonos mores & uirtutem, quàm ad bene dicendum ingenia formantem, nemini prophanum uideri oportere dico. Nam quis vnquam, de æquo & bono, de honestate, sine quibus nunquam fieri Oratorẽ posse putat, accuratius differuit? Quis pertinacius sacrum Oratoris nomen quantumuis diferto non conuenire, si mentem habeat varijs uitijs affectibus concisam atque laceratam contendit? Porro cum omnis illa fori Romani ratio exoleuerit totaq; dicendi doctrina ad sacros concionatores ferè translata sit, qui populũ docent, delectant & magnis affectibus ad religionem excitant, cui hæc nostra industria rectius dicari poterat, quàm ei qui multis ecclesijs, tudis literarijs, & collegijs præfatus? Quam nomini tuo appensam, si animo quo à nobis offertur acceperis præsul amplissimè, ad commentarios iam omnes eiusdem authoris libros, quos iamdiu parturimus edendos aliquando animum feceris, & ad amplectenda meliorum literarum studia, iuuentutem non vulgariter cohortabere. Vale Parisijs Nonis Octobribus.

TABVLA CAPITVM INSTITUTIONVM ORATORIVM
M.F. Quintiliani.

LIB. I.

Epistola ad Tryphonem, ante proœmium.	
Proœmium totius operis	folio. 1.
Quid circa primam pueri institutionem prouidendum sit & quemadmodum prima elementa tradenda sint. cap. 1.	fol. 1.
Vtrum utilius domi, an in scholis erudiantur. cap. 2.	fol. 3.
Qua ratione in paruis ingenia dignoscantur, & quomodo tractanda sint. cap. 3.	fol. 4.
De Grammatica. cap. 4.	fol. 4.
De uirtutibus & uitijs orationis. cap. 5.	fol. 5.
De quatuor quibus sermo constat. cap. 6.	fol. 7.
De Orthographia. cap. 7.	fol. 9.
De lectione pueri. cap. 8.	fol. 10.
De Officio grammatici, & quæ primordia sint dicendi. cap. 9.	fol. 10.
An Oratori futuro necessaria sit plurium artium scientia. cap. 10.	fol. 10.
De prima pronuntiatione & gestus institutione. cap. 11.	fol. 12.
An plura eodem tẽpore doceri prima ætas possit. cap. 12.	fol. 12.

LIB. II.

Quando Rhetori sit tradendus puer. fol. 13.	cap. 1.
De Moribus & Officij præceptoris. fol. 14.	cap. 2.
An protinus præceptore optimo sit utendum. cap. 3.	fol. 14.
De primis apud Rhetorem exercitationibus. cap. 4.	fol. 15.
De lectione Oratorum & Historicorum apud Rhetorem. cap. 5.	fol. 16.
De Diuisione & parenchese. cap. 6.	fol. 17.
De Ediscendo. cap. 7.	fol. 17.
An secundum sui quisque ingenij docendus sit naturam. cap. 8.	fol. 17.
De Officio discipulorum. cap. 9.	fol. 17.
De Utilitate & ratione declamandi. fol. 18.	cap. 10.
An artis huius necessaria cognitio sit. fol. 18.	cap. 11.
Quare ineruditi ingeniosiores vulgo habeantur. cap. 12.	fol. 18.
Quis modus sit in arte. cap. 13.	fol. 19.
Rhetorices etymon, & totius operis diuifio. cap. 14.	fol. 19.
Quid sit Rhetorice, & quis eius finis. fol. 19.	cap. 15.
An utilis sit Rhetorice. cap. 16.	fol. 21.

An Rhetorice sit ars. cap. 17.	fol. 21.
Generalis diuifio artium, & ex quibus sit Rhetorice. cap. 18.	fol. 21.
Vtrum plus conferat eloquentiæ ars, an natura. cap. 19.	fol. 22.
An uirtus sit Rhetorice. cap. 20.	fol. 22.
Quæ sit materia Rhetorices. cap. 21.	fol. 23.

LIB. III.

De scriptoribus artis Rhetoricæ. cap. 1.	fol. 24.
Quod initium Rhetoricæ. cap. 2.	fol. 25.
Quinque esse partes Rhetoricæ. cap. 3.	fol. 25.
Tria esse genera causarum. cap. 4.	fol. 26.
Quibus contineatur omnis ratio dicendi. cap. 5.	fol. 26.
Quid status, unde, & quot sunt. cap. 6.	fol. 27.
De Demonstratiuõ, quod constat laude & uitijs. cap. 7.	fol. 30.
De Suasoria seu Deliberatiua & Profopopœia. cap. 8.	fol. 31.
De partibus causarum iudicialium. cap. 9.	fol. 33.
De Generibus iudicialium controuerfarum. cap. 10.	fol. 33.
Quid sit quæstio, ratio, iudicatio, continens, & quatenus necessaria. cap. 11.	fol. 34.

LIB. IIII.

Prologus.	fol. 35.
De Exordio. cap. 1.	fol. 35.
De Narratione. cap. 2.	fol. 38.
De egressione. cap. 3.	fol. 41.
De Propositione. cap. 4.	fol. 42.
De partitione. cap. 5.	fol. 42.

LIB. V.

Prologus.	fol. 44.
De Probationum diuifione. cap. 1.	fol. eodem.
De Præiudicijs. cap. 2.	fol. eodem.
De Rumore & fama. cap. 3.	fol. eodem.
De Tormentis. cap. 4.	fol. eodem.
De Tabulis, & ijs quæ contra tabulas. cap. 5.	fol. eodem.
De Iureiurando. cap. 6.	fol. 45.
De Testibus. cap. 7.	fol. eodem.
De Probatione artificiali. cap. 8.	fol. 46.
De Signis. cap. 9.	fol. eodem.
De Argumentis. cap. 10.	fol. 47.
De Exemplis. cap. 11.	fol. 51.
De Visu argumentorum. cap. 12.	fol. 52.
De Refutatione. cap. 13.	fol. 54.
Quibus constet epichirema, & quomodo refellatur. cap. 14.	fol. 55.

LIB. VI.

Proœmium in quo de fortuna sua queritur. fol. 57.	
De conclusionẽ seu peroratione. cap. 1.	fol. 57.
De Diuisione affectuum, & quomodo mouendi sunt. cap. 2.	fol. 59.

CAPITVM INDEX.

De Rifu. cap. 3.	fol. 61.	De Cogitatione. cap. 6.	fol. 105.
De Alteratione. cap. 4.	fol. 64.	Quemadmodum extemporalis facultas paratur, & contineatur. cap. 7.	fol. 106.
De iudicio & consilio. cap. 5.	fol. 65.		
LIB. VII.			
De Dispositionis vtilitate Praefatio.	fol. 65.	Praefatio.	fol. 107.
De Dispositione faciendā. cap. 1.	fol. eodem.	De Memoria. cap. 2.	fol. 111.
De Coniectura. cap. 2.	fol. 65.	De Pronunciatione. cap. 3.	fol. 113.
De Finitione. cap. 3.	fol. 69.	sub quo capite, de vocis natura, & cura eiusdē, de gestu & cultu Oratoris, quid cuique causae conueniat, quid cuique parti, sententijs & verbis, & quid quēque deceat, consideratur.	
De Qualitate. cap. 4.	fol. 71.		
De Actionis quaestione. cap. 5.	fol. 72.		
De Statu ex scripto & voluntate. cap. 6.	fol. eod.		
De Contrarijs legibus. cap. 7.	fol. 73.		
De Syllogismo seu ratiocinatione. fol. eodem.	cap. 8.		
De Ambiguo seu Amphibolia. cap. 10.	fol. 73.	Proemium.	fol. 118.
Quae sit inter status cognatio, & quae diuersitas. cap. 10.	fol. 7.	Non posse Oratorem esse nisi virum bonum. cap. 1.	fol. eodem.
		Cognoscenda esse Oratori quibus mores formetur. cap. 2.	fol. 120.
		Necessariam esse iuris ciuilibus scientiam Oratori. cap. 3.	fol. 121.
LIB. VIII.			
Proemium.	fol. 75.	Necessariam Oratori cognitionem historiarū. cap. 4.	fol. eodem.
Quae in elocutione spectanda. cap. 1.	fol. 76.	Quae sint Oratoris instrumenta. cap. 5.	fol. 122.
De Perspicuitate. cap. 2.	fol. eodem.	Quod sit incipiendi causas agere tempus. cap. 6.	fol. eodem.
De Ornatu. cap. 3.	fol. 77.	Quae in suscipiendis causis Oratori obseruanda sint. cap. 7.	fol. eodem.
De Amplificatione. cap. 4.	fol. 8.	Quae in dicendis causis Oratori obseruanda sint. cap. 8.	fol. 123.
De generibus sententiarum. cap. 5.	fol. 81.	Quae in agendis causis Oratori seruanda sint. cap. 9.	fol. eodem.
De Tropis. cap. 6.	fol. 88.	De genere dicendi. cap. 10.	fol. 124.
		Quae post finem studia. cap. 11.	fol. 127.
LIB. IX.			
In quo differant figurae à Tropis. cap. 1.	fol. 85.		
De Figuris sententiarum. cap. 2.	fol. 86.		
De Figuris verborum. cap. 3.	fol. 90.		
De Compositione. cap. 4.	fol. 94.		
LIB. X.			
De Copia verborum. cap. 1.	fol. 99.		
De Imitatione. cap. 2.	fol. 102.		
Qui modus scribendi sit. cap. 3.	fol. 102.		
De Emendatione. cap. 4.	fol. 104.		
Quae scribenda praecipue sint. cap. 5.	fol. 105.		

FINIS CAPITVM.

INDEX EORVM, QVAE PRAECIPUA HABENTUR IN LIBRIS INSTITUTIONUM QUINTILIANI.

	A		
	Bdicationum formae	71. D	
	Abusio in multis necessaria	76. C	
	Accentus ratio & regulae	6. C	
	Accius	101. C	
	Acumen in altercando valet plurimum	64. D	
	Actio indecora fugienda	108. C	
	Accusare sceleratos interdum laudabile	122. D	
	Accusandum inuite	109. C	
	Accusatoria vita latrociniis proxima	122. D	
	Actionis duplex conditio	72. C	
	Adiectionis figurae	91. B	
	ἀδανόντων	76. D	
	Aeschines plenior & magis fufus Demosthene.	100. D	
	Aesopici apologi & proueria	51. C	
	Affectus per totam orationē spargendi sed praecipue in Epilogo dominatur	59. B	
	Affectus facto mouendi	58. D	
	Affectatio odiosa	8. D	
	Affectuum mouedorum summa vt moueamur ipsi.	60. B	
	Affectus quibus mouentur	58. B	
	Affectuum diuisio & quomodo mouendi	54. C	
	Affectuum mouendorum laus	59. C	
	A graecis auspicandum	2. B	
	ἀκνρορ improprium	76. B	
	Alcaeus	100. C.	Allegoria. 83. D
	Allegoria in exemplis	84. A	
	Allegoriae species	84. B	
	Altercator careat vitio iracundiae	64. C	
	Altercationis locus in quibus causis	64. C	
	Altercationis praecipua	64. B. & C.	
	Ambiguum & variae eius species	73. D	
	Ambitio virtutis causa	3. C	
	Amor caecus	59. C	
	Amplificatio in nomine, & verbo adiuncto ex collatione.	80. B	
	Amplificandi quatuor modi ex coparatione incremento, ratiocinatione & congerie	80. B	
	ἀνακεφαλαίωσις qñ vtēdum & qñ non	58. A	
	Analogia & duplex eius vis	7. D	
	Analogia nō est lex loquēdi sed obseruatio quā qui vbiq; tueri volunt inepti	8. A	
	Analogia simili subiecta	52. B	
	Anastrophe Hyperbati species	84. C	
	Anim⁹ discētis varie p sua natura tractād⁹	4. A	
	Animi praestantia Oratori necessaria	122. A	
	ἀνοικονόμερον	78. A	
	ἀντανάλασις	92. D	
	Annuli multi pronūtiādo nō habendi.	116. C	
	ἀτιμωτηγορία ex coiectura	68. A. & C	
	ἀντιμεταβολή	92. B	
	ἀντιθέζυ	90. A	
	Antomasia	83. C	
	ἀφελεία	8. A	
	Apodixis quid	47. C	
	ἀπόφασις	88. B	
	Apollonius poeta Heroicus	100. B	
	ἀποσιώπησις	88. C. & 80. A	
	ἀπὸς ῥοφῆ	87. D	
	Arte dicere maximē necessariū est	107. A	
	Arte dicere volenti obseruanda	107. D	
	Aratus poeta Heroicus	100. B	
	Archilochus elegiarum scriptor	100. B	
	Argumentorum dispositio	53. A	
	Argumenti complures acceptiones & quid sit Rhetoribus.	47. C	
	Argumenta propria causarū à circumstantia.	49. B	
	Argumentorum ordo	65. A	
	Argumentorum vsus	52. C	
	Aristophanes	100. C	
	Aristoteles philosophorum clarissimus	101. A	
	Arrogantia magnos conatus perdit	15. C	
	Ars prius inuenta q̄ docta	74. C	
	Ars si offenderit dissimulanda	123. D	
	Artium pluriū scientia Oratori necessaria.	10. D.	
	Ars ne an natura plus eloquentiae conferat.	23. A	
	Artis Rhetorices necessaria cognitio	18. C	
	Arte non possunt omnia tradi	74. B	
	Arsiani Oratores corrupti	75. C	
	ἀσχηματισμ	79. A	
	Afinius Pollio	102. A	
	Attacinus Varro.	101. B	
	ἀσωδέρον	92. B	
	Auditionis ratio	99. B	
	Authoritati non nimis fidendum.	99. B	
	Authores boni potius pueris ediscendi quam ipsorum scripta	17. B	
	Authoritatis ratio	8. D	
	Authoritas exemplis adijcitur.	52. B	
	Antimachus poeta heroicus	100. B	
		B	
	Barbarismus & eius tres species	6. A	
	Barbarismi poetarū excusandi.	6. A	
	Beneuolentia à rebus aut personis	35. C	
	Beneuolentia ab adiunctis causis & psonis	36. B	
	βραχυλογία	79. D	
	Brutus philosophus	102. B	
		C	
	Caesar	102. A	
	Callimachus elegiarum scriptor	100. B	
	Carneadis pro virtute & cōtra disputatio.	119. D	
	Catholicis praecipis nō semper inherēdū.	19. C	
	Catachresis	83. C	
	Catullus.	101. C	
	Causa quo pacto Oratori ex litigatore cognoscenda.	123. B	

I N D E X.

Causæ simplices vnicū tantū statum habet.	30.A	Coniectura triplex	68.A
Causæ copiosius scribendi.	1.A	Coniectura animi	68.A
Causæ minores Oratori etiā suscipiēda.	123.D	Coniecturæ diuisio	67.D
Causæ plures narrationes habentes	38.B	Coniectura rei	67.D
Causa dicandi Marcello	1.A	Coniectura animi ad velle refertur	69.D
Causæ condendi operis.	1.A	Consonantes olim geminata.	9.C
Causarum iudicialium diuisio	33.D	Consuetudo verborum regula certissima.	103.A
Causarum iudicialium partes quinque	33.C	Consuetudinis ratio	8.D
Causa iniūta dimittenda	122.D	Consensio	8.C
Causæ cōiūctæ plures stat ^o habere possunt.	30.A	Consilij vis	65.B
Causa familiariter cognoscenda vt bene disponamus	66.A	Cōsuetudo & exercitatio facilitatē pariūt.	106.B
Causarum tria solum genera	26.A	Cōsiliū res in Oratore prapcipua	19.B
Causa facti non cadit in coniecturas	34.B	Contraria	92.D
Cecilius.	101.C	Cornelius Celsus philosophus	102.B
Chriarum genera	10.C	Conuicia nō esse causis leuib ⁹ inferenda.	124.A
Chitarchus	100.D	Criticorū veterum censura.	4.D
Chironomia à temporibus heroicis orta	22.D	Cur affectibus homines turbandi	56.C
Claudius digamma Aeolicum adijcere latini tentauit.	9.D		
Clausula & pedes eius	97.D	D Eclamations scribendæ Oratori	105.B
Cicero philosophus	102.B	Declamadi & verè agēdi discrimen	54.D
Cicero in omnibus eminentissimus.	124.D	Declamatorū vitia in figuratis causis.	89.B
Ciceronis de figuris locus	85.D	Declamantes quomodo affectibus vtātur	109.B
Ciceronis vrbalitas	61.A	Declamadi ratio quādo primū extitit.	16.B
Cicero perfectus Orator secundum loquendi cōsuetudinem non secundum veritatē.	119.B	Declamatōes veris actionib ⁹ similitimē	18.A
Ciceronis timiditas defenditur	119.B	Declamationis vtilitas	18.A
Ciceronis laus ex causa Cornelij	77.B	Declamatio externorum qualis	7.B
Ciceronis commentarij	107.A	Declinare nomina & verba puero imprimis necessarium.	5.D
Ciceronis iactantia defenditur	108.A	Decorum ex conditione locorum, temporum & causarum	109.A
Ciceronis laudes	101.D	Decorum in oratione pro Cluentio à Cicerone seruatum	109.C
Cic. partiendo pro Cluentio reprehensus.	43.A	Decorum materiæ seruandum	103.B
Ciceronis & Demosthenis comparatio	101.D	Defendere q̄ accusare honestius	122.D
Cicero legendus, & quisquis erit Ciceroni similitimus.	16.D	<i>δὲ ἰσχυροῦς</i>	80.A
Cogitatis nō nimis superstitiosè inhærendum.	106.A	Delectatio & commotio non profunt nisi ante docuerit	46.C
Cogitandi vis quomodo firmetur	105.D	Deliberatiui officia suadere & dissuadere.	31.D
Color deformibus dandus	32.D	Demetrius Phaleraus	101.A
Comœdia antiqua	100.C	Demosthenis fulmina	99.C
Communicatio	87.B	Demosthenes Oratorum princeps	100.D
Comparatio à figuris excludenda	90.A	Demosthenes in littore meditans	104.C
Comparatio quibus vjjs ducatur	68.C	Deplorat immaturam mortem filij	57.C
Comparatio criminis	71.B	Depositi, furti, creditæ pecuniæ quæstiones	69.C
Concessio	88.C	Detractionis figuræ	92.B
Compositio non delectat solū sed affectus mouet.	94.B	Detrahendi ratio cum gratia	
Compositionis diuisio	94.C	Dialectica Oratori necessaria & ei ⁹ vsus	120.D
Compositionis partes & propria	98.B	Dicendi genera Atticū Asiaticū Rhodiū.	125.A
Compositio lasciuia vitiosa	94.D	Dicendi ratio constat rebus & verbis	26.C
Cōpositioni numerosa quaten ⁹ opa dāda.	97.B	Dicta & facta præclara cognoscenda	121.B
Cōclusionis seu perorationis duplex ratio.	57.D	Distantes componendo reprobant	104.A
Confessio nihil nocitura	88.B	Dictare materias vitile	15.B
Congiararia Augusti	62.B	Digamma Aeolicum	2.D. & 3.A
Cōgregatio verborū idē significantium	92.A	Digressio	88.C
		Dilatatio & repetitio	88.D
		Dilemmata altercando vtilia.	64.D

I N D E X

Diligentia nimia corrūpit Orationem	75.D	<i>ἐπιπλοῦς</i>	91.C
Discendum ab optimo quoq;	121.A	Etymologia multæ eruditionis	8.C
Discipuli interrogandi frequenter & iudicium eorum experiendum	16.D	<i>ἑξοπιῶν</i>	88.C
Dispositio obseruat, vt oīa apte cohæreāt.	74.C	Euphorion poeta	100.B
Dispositionis vtilitas & commendatio	65.C	Euphonia & eius delectus	5.D
Dispositio aliquādo vtilitate mutatur	65.D	Euripides	100.C
Dispositio actoris alia q̄ rei	66.B	<i>ἑξοπιῶν</i>	80.A
Dispositio eorum quæ pro nobis vel contra nos faciunt.	66.D	Exclamatio.	87.C
Dissepata	91.D	Exemplum propriæ dictum	51.B
Dissolutio	92.A	Exempla fabulosa	51.C
Doctrina vitia detrahit nō virtutes	18.D	Exempla quædam latius quædam strictius adducenda.	51.C
Dubitatio	87.B	Exempla conueniunt deliberantibus	33.B
		Exempla potentissima	15.D
		Expectatio quomodo decipiēda	63.B
		Experimenta præceptis pauciora	16.D
E Discenda quædam ad verbum	112.A		
Edificandi triplex ratio	111.D		
Egressio quid	42.B	F Abricij nobile dictum ac factū	120.A
Egressio quæ tractet	42.B	Facile esse vt boni viri simus.	127.B
Egressio vbi locum habet	42.A	Facilitas dicendi	98.C
Ei diphthongi obseruatio superuacua.	9.B	Facilitas ex tēpore dicēdi quō cōparetur.	106.B
<i>εἰρωπεία</i> duplex & variæ eius species	88.B	Facilitatis ex tēpore dicēdi vtilitas	106.A
Elegiarū latini scriptores	101.B	Facultas extpals difficilis & quō parēt	106.D
Elegiarum scriptores graci	100.B	Facultas ex tpe dicēdi exercitatio retinetur.	106.D
Elementa grāmatices non sunt fastidiēda	D	Falsum dicere ex bona ratiōe nō est turpe.	22.B
Elocutio difficilima	75.C	Fauorē cōciliantia attētionē & docilitatē.	36.B
Elocutionis diuisio	76.A	Figura quid	85.A
Eloquentiæ omni aliquid commune	103.B	Figura duobus modis accipitur	85.D
Eloquentiæ genus, ad pōnas accommodādū.	108.D	Figuræ verborum.	9.B
Eloquentiæ dignitas	21.B	Figuræ græcanicæ.	90.D
Eloquentiæ fiducia concessa	108.C	Figurarum laus	85.D
Eloquentiæ cū vitij mentis nō miscetur	119.D	Figuris respondendi modus	89.D
Eloquentia quibus perficitur	98.C	Finitio quid & quibus constet	70.A
Eloquentia non petenda propter fordidum luerum.	13.B	Finitionis Oratoria exempla	70.B
Emendadi modus quæ à pueris cōscripta sūt	15.B	Finitio vitiosa & eius euersio	70.C
Emendandi partes	104.D	Finitio quo pacto Oratori tractanda	70.B
Emendandi ratio vitiosa	104.D	Finitio certa ad qualitātē reducitur	70.D
Emendandi ratio optima	104.D	Finituarū quæstionū species tres	70.A
Emphasis	79.D		
Emphasis ad ornatum refertur	76.C	G Geometriæ cōmoditas & cognatio cum arte Oratoria.	11.D
<i>ἐναργεῖα</i>	79.A	Genera media interiecta.	126.C
<i>ἐνεργεῖα</i>	80.A	Gestus pronunciationis	114.C
Ennius	101.B	Grammatici professio late patet	4.D
Enthymema quid & eius species	55.C	Gratis non semper agendum	122.D
Enthymematis varia significata	47.B	Graci fingendis nominibus feliciores.	6.D
Enthymema pars syllogismi & quo à syllogismo differat.	56.B	Graci cōponendis nominibus feliciores	7.C
<i>ἐπιπλοῦς</i>	78.A		
<i>ἐπιπλοῦς</i>	80.A	H & K apud latinos an redundant	4.D
Ephorus	100.D	Hebetes & indociles contra naturam.	2.A
Epichirematos partium forma	55.D	Herodotus dulcis & candidus.	100.D
Epichirema quid.	47.B	Historici graci.	100.D
Epichirema quot modis possit refelli	56.B	Historici latini.	101.C
Epichirema quō à syllogismo differat	56.A	Historiæ scribendæ Oratori	105.B
Epichirematos partes & tractadi ratio	55.D	Historiæ scribendæ Oratori	105.B
		Historia orationē alit & exēpla suppeditat	99.C
		Hypothesis quid & quæ eius nomina.	27.A

I N D E X.

Hypotheses semper ad theses referenda 26.D
Hyperbaton 84.C
Hyperbaton & eius species. 76.D
Hyperbolae ridicula 84.D
Hyperides 100.D
Homerus poetarum princeps & ab eo auspican dum. 100.A
Honestu aliqui cum utili colliditur & contra. 32.D
Horati ad notandos hominum mores precipue. 101.C
Horatius Lyricorum solus dignus legi. 101.C
I
Aetatio sui vitiosa 108.A
Iambici Latini scriptores 101.C
Imago ficta 87.D
Imitatio pars artis magna 102.C
Imitatio arti subiecta 26.D
Imitatio per se non sufficit 102.C
Imitatio duo spectat, quos & quid in illis imitari. 103.A
Imminuendi ratio & eius modi 8.B
In utriusque partis defensio accusationem praecedit. 68.C
Incipiendi causas agere tempus. 122.B
Inductio Socratica 51.A
In deliberatiua tria spectanda 32.A
Inerudiri vulgo habentur ingenerosiores 18.D
Infantia per lusum docenda 2.C
Ingenia imbecilla, quo natura vocat duceda. 9.D
Ifoocrates 101.A
In praelegendo grammatici officium 10.B
Institutio non differenda in annum septimum 2.B
Interrogandi lex 46.A
Interrogandi seipsum & sibi respondendi vices. 87.B
Interrogatio & varij eius modi 86.D
Interrogandi ratio Socratica per inductionem. 46.A
Insinuationis tempora & praecipua 36.D
Intetio simplex aut coniuncta quomodo tractanda. 66.B
Iulius Florus in gallica eloquentia princeps. 104.A
Iudicium quid a consilio distet 65.A
Iurifurandi formae quatuor 45.A
Iuris tria genera 16.A
Iuuenum compositiones aestimande verius quam numerandae. 105.C
Iuuenalis 101.C
Inuidiae detrahendae ratio 110.C
Iurisdictionis confirmandae ars 88.A
K
Memoriae commendatio ab utilitate 79.A
Memoriae conducentia 79.A
Memoria & imitatio ingenij signa 78.C
Memoriae vis 78.C
L
Achrymae dolore & laticia manantes 114.D
Latini dualis numerum non agnoscunt 6.D
Latine loquendum non curiose 76.A
Latine & grammaticae loqui differunt 8.C
Latinus sermo non desiderat articulos 5.D
Latinorum inopiae quomodo mendum 12.C
Latusclausus 116.C
Laudes a Romanis negocijs admixtae 30.C
Laudes ad solam ostentationem compositae 30.C
Laudis proprium est res amplificare 30.D
Laudes urbium factorum & dictorum 31.B
Laus deorum & hominum 30.D
Lectio ab Homero & Virgilio incipienda. 10.A
Lectiois ratio 99.B
Legendi optima ratio 2.D
Legalium statuum cognatio & diuersitas 74.B
Legum varia potestas 72.C
Legum contrariarum inter se collisio 73.A
Leges duplices sicut duae colliduntur. 73.B
Leonides Alexandrum vitij imbut 2.B
Lira in conuiujs circumferri solita 11.B
Lysias 101.A
Literae & earum potestas 2.D
Literarum affinitas & mutatio 3.A
Literarum traditio 2.C
Literae vnicum aduerforum solatium 57.C
Literae & earum potestas 4.D
Lyrici scriptores graeci 100.C
Loca & imagines 111.B
Loci communes duplices 13.D
Loci coniecturales tribus capitibus continentur. 68.D
Loci personarum 48.A
Loci factorum 48.B
Loci rerum 48.C
Loquendi ratio antiqua immutata 90.C
Lucanus poeta Latinus 101.B
Lucilius 101.B
Lucretius 101.B
Lusus liberalior pueris moderate concedendus. 4.A.
M
Magna non facile & cito fiunt 103.C
Mala ut vitentur discenda 119.D
Materiae quo pacto pueris danda 17.A
Megalopropria non est propria narrationis 39.D
Memoriae confirmandae ars 111.B
Memoriae commendatio ab utilitate 110.D
Memoriae conducentia 111.D
Memoria & imitatio ingenij signa 4.A
Memoriae vis 110.D
N
Narratio quid & eius diuisio 38.A
Narratio recipit argumenta non argumentationes 41.A
Narratio partim pro nobis partim contra. 40.D
Narratio credibilis 39.C
Narratio breuis 39.B
Narratio repetita 41.C
Narratio tota pro nobis 39.A
Narratio aperta 39.A
Narratio desiderat verba sensu tincta 41.B
Narratio tota contra nos 39.D
Narratio an subiicienda prooemio 38.C
Narrationis figurae 41.A
Narrationum duae species 38.B
Narrandum non semper 38.A
Narrandum etiam quod iudici notum est 38.C
Narrandum etiam ubi res factum negat 38.B
Narrandi ordo & forma. 40.B
Narrandi tria propria 38.D
Narrationibus longis quo medendum 39.B
Nemora & syluae non sunt studijs apta 104.B
Natura cura magis eualescit 17.C
Natura magnum momentum 17.C
Negocialis status 29.A
Negligentes in causa cognoscenda & ambiciosos taxat 123.B
Noctis commoda 112.A
Nimium omne indecorum 110.C
Nescienda aliqua 10.D
Nicander poeta 100.B
Non esse cedendos pueros 4.A
Nomina quomodo componantur 81.D
Non fugienda magna scholae 3.C
Non tentanda quae fieri non possunt 17.D
Nothus non legitimus 30.B
Nulla causa tota alteri similis 65.C
Numerus & metrum quo inter se differunt. 95.B
Numerus in fine dominatur 95.C
Numeri omnium generum & partium orationis. 98.A
Nutrices probae & disertae 2.A
O
Obliquae allocutiones 81.D
Obscuritas in contextu orationis 76.D
Obscuritas in verbis singulis 76.C
Occupatio in exordijs 36.D
Onomatopoeia 83.C
Operis diuisio 10.C
Optimi primi legendi 16.D
Orbicularis forma omnium perfectissima 12.A
Orator dicit etiam de re certa 26.C
Oratio quae ab homine dissidet vitiosa 33.A
Orationis virtutes tres & vitia 5.D
Orationes vitiosae interdum legendae 16.C
Orationis longioris memoria complectenda ratio. 111.C
Oratoris ars non est in euentu 22.B
Oratorum actiones & facta non ex re ipsa sed ex eorum consilijs aestimanda 120.A
Orator esse nequit qui non didicit 22.A
Orator fiduciam praese ferat 55.A
Oratores graeci 100.D
Oratores graeci ad seruilem argumentandi legem astricti 56.D
Oratori in agendis causis obseruanda 123.C
Oratori in vtu quae caueda & quis modus 61.D
Oratoris instrumenta 122.A
Oratori in discendis causis obseruanda 123.B
Oratores latini 101.D
Orator nulli sectae addictus 121.B
Orator non est quisquis loquitur 21.D
Orator non est nisi vir bonus 118.D
Orator perfectus nondum inuentus 118.C
Orator raro vitur Syllogismo 12.A
Oratoris senescentis officium 127.A
Orator sine virtute non est summe disertus 119.C
Ordo probationis & refutationis in agendo 55.B
Ordo & appellatio partium 25.D
Ordo Quaestionum dissimilium 66.B
Origenes nominum scrutandae 5.D
Ordo quaestionum similium 66.C
Ornatus est naturalis 125.D
Ornatus in genere demonstratiuo effusus 77.D
Ornatus in singulis verbis 77.D
Ornatus in coniunctis 78.C
Ornatus Oratori proprius & eius virtus 77.B
Ornatus pro materiae genere variandus 77.C

I N D E X.

Memoria thesaurus eloquentiae 110.D
Menander 100.C
Messala 102.A
Metalepsis 83.D
Metaphorae vitiosae 83.A
Metaphorae vsus 83.A
Metaphora & eius species 82.C
Metonymia 83.B
Miseratio quomodo discutienda 59.A
Miserationem accusator etiam mouet 58.B
Modus in omnibus adhibendus 118.A
Modestia Oratori necessaria 124.A
Moralis philosophia ubique in causis locum habet. 124.A
Mos pueros instituendi laudatissimus 3.D
Mos paciscendi Pyrraticus 123.A
Mortuus in nobis excitandi ratio 60.C
Musica & eius laus 11.A
Musices & Rhetorices similitudo 11.D
Musice numeri duplices 11.D
Musica olim cum grammatica iuncta 11.B
N
Narratio quid & eius diuisio 38.A
Narratio recipit argumenta non argumentationes 41.A
Narratio partim pro nobis partim contra. 40.D
Narratio credibilis 39.C
Narratio breuis 39.B
Narratio repetita 41.C
Narratio tota pro nobis 39.A
Narratio aperta 39.A
Narratio desiderat verba sensu tincta 41.B
Narratio tota contra nos 39.D
Narratio an subiicienda prooemio 38.C
Narrationis figurae 41.A
Narrationum duae species 38.B
Narrandum non semper 38.A
Narrandum etiam quod iudici notum est 38.C
Narrandum etiam ubi res factum negat 38.B
Narrandi ordo & forma. 40.B
Narrandi tria propria 38.D
Narrationibus longis quo medendum 39.B
Nemora & syluae non sunt studijs apta 104.B
Natura cura magis eualescit 17.C
Natura magnum momentum 17.C
Negocialis status 29.A
Negligentes in causa cognoscenda & ambiciosos taxat 123.B
Noctis commoda 112.A
Nimium omne indecorum 110.C
Nescienda aliqua 10.D
Nicander poeta 100.B
Non esse cedendos pueros 4.A
Nomina quomodo componantur 81.D

I N D E X.

Ornatus pro materia genere variandus 77.C
Ornatus qualis esse debeat. 77.C
Ornatus quo confitet 107.D
Orthographia quid & veterum in ea obseruatio minus curiosa 9.B
Orthographia nonnunquam consuetudini cedit 9.B
Ouidius poeta Latinus 101.B
P
Pacuius. 101.C
Palestricis paulo etiam Oratori vacandum 12.D
Panyasis poeta heroicus 100.B
Partitionis lex & officia 43.C
Partitionis opportunè adhibita utilitas 43.B
Parabolæ lex 79.D
Paraphrasi latina vertere confert 105.A
Paria. 92.D
περαδωρον inopinatum 87.C
περαδωραλη 92.C
παειου 93.A
Partitio quando non est necessaria 43.D
παρησια 87.C
Partitio quid & quando non est ea utendum 42.D
περαδη 87.D
Partes orationis 5.A
Patronus in dicendo incredulus optimus. 123.C
Parentes eruditi 2.A
Parentum indulgentia perniciofa 3.A
παρενδεσις. 99.A
Patauinitas Liuji 7.B. & 76.B
Pathos & Ethos 59.D
Pædagogi optimi & eruditissimi 2.A
Pectus disertus facit 106.C
Pedum nomina & structura 96.B
Pedes omnes in orationem veniunt sed cum delectu. 96.C
Perspicuitas summa virtus 8.D
Perspicuitas prima eloquentiæ virtus 14.D
Periodus quibus locis apta sit 97.D
Persuadere non est idoneus finis Rhetoricæ. 20.A
Perspicuitas verborum proprietate constat. 76.B.
Permissio 87.C
Persus vno libro multum laudis meruit. 101.C
Periculis populare votum 124.A
Periodus & eius ratio. 97.D
Periphrasis 84.B
περιφρασις 80.A
φαντασται, id est rerum imagines cogitanti capiendæ. 106.C
περιεργια 79.A
Philemon 100.D
Philosophi graeci 101.A
Philosophi latini 102.B
Philosophi arrogantes 1.C
Philosophi Oratoribus legendi 99.D
Philosophia ad dicendum necessaria 120.B
Philistus. 100.D
Pietas discipulorum in præceptores multum committit studio 17.D
Pindarus lyricorum princeps 100.C
Pictores clari 124.C
Pilarij 106.C
Pisander poeta 100.B
Pythagoreorum mos aios ad liram excitandi. 94.B
πλεονασμος 78.D
Poenitentia color 110.B
Poenitentia dicti 88.D
Plato differendi acumine & eloquendi facilitate philosophorum princeps 101.A
πλοκη 91.D
Poetica themata quatenus tractanda. 18.A
Poetae legendi Oratoribus non ubique sequendi. 99.C
Poete latini 101.B
πολυλογον 91.C
πολυλωδον 92.B
Præceptor faciendi iuxta ac dicendi peritus 14.D
Præcipiendi ratio incipientibus brevis ac simplex. 75.A
Præcoccia ingenia raro pueniunt ad frugem 4.A
Præexcusatio in fictis periculosus 78.B
Præiudiciorum tria genera 44.B
Præmunio 87.B
Præsumptio 87.B
Præceptoris mores & officia 14.B
Præceptore optimo statim utendum 14.C
Præceptor familiariter amicus 3.C
Prælectionis ratio & officium Rhetoris in ea. 16.C
Præma apud Rhetorem exercitationes 15.A
Prima virtus vitio carere 78.C
Probationum hypoteticarum quadruplex ratio. 46.C
Probationum artificialium diuisio 46.C
Probationum diuisio 44.B
Probationes patheticae 52.D
Probationes inartificiales à præceptis non remouendæ. 44.B
Probationes ex asseueratione 52.D
Prooemium vnde dictum 35.C
Prooemij duæ partes principium & insinuatio 36.C
Prooemij finis vbi. 37.C
Prooemium exaduersarij actione sumptum 37.A
Prooemiorum modus & figurae 37.B
Prooemij vsus & officia 35.C
Proposendum prudenter quod probare possis 50.C
Pronunciatio quæ & eius laus 112.C
Pronunciatio singularum partium orationis 98.A
Pronunciatio partium orationis 117.A
Pronunciatio quomodo formanda 3.A
Pronunciatio quatenus à comædis sit petenda. 12.B
Prognostica quæ ad signa referuntur 47.A
Propositio quid & quomodo non est ei locus 42.B

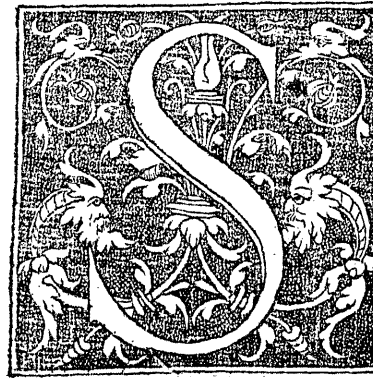
I N D E X.

Propositio multiplex 42.C
Propositionis vsus 42.C
Propertius 101.B
προσοψησις 87.C
Pueri laborum tolerantissimi & maxime dociles. 13.A
Pueri ad plenam styli facultatem perducendi. 17.A
Pueri premioliis prouocandi 2.C
Pueri Rhetori mature tradendi 13.C
Q
Qualitas assumptiua 71.B
Qualitas iuridicialis de premio, pena vel quantitate 71.A
Qualitas Rhetorum officina 71.D
Quando non eodem modo scribendum & dicendum. 126.B
Quando eodem modo scribendum & dicendum. 126.A
Quantitas Qualitati subiacet 72.B
Questio dupliciter accipitur 34.B
Questiones occultiores quo pacto tractandæ 67.A
Quid deceat & expediat in omni actu seruandum. 19.B
Questiones duæ generales ex vno statu 67.C
Quintiliani oratio prima & eiusdem scripta. 68.C
Quintiliani memoria 111.D
Quintiliani pater declamator 42.D
R
Ratiocinationis variae species 73.C
Ratio in causis agendi quadripartita. 29.D
Ratio, iudicatio & continens quid 34.B
Ratiocinatio habet aliquid scripto & voluntati simile. 73.C
Refutationis duæ species 53.C
Refutare quod obijcere difficilius 53.C
Refutando consideranda 53.C
Refutatio aliquando ante narrationem ponitur. 38.D
Refutatio similitudinum explorum & indicatorum. 54.B
Reprehendendi in alijs quæ feceris ratio 110.A
Respondendi figurae 87.A
Rhetoricæ quid & quis eius finis 19.D
Rhetoricæ virtus 23.B
Rhetoris officium 13.D
Rhetoricæ & dialecticæ differentia 23.B
Rhetoricæ actiua est scientia 22.D
Rhetorices materia omnes res ei ad dicendum subiectæ 23.D
Rhetorices ethimonia & diuisio 19.D
Rhetorices primordia quædam grammaticis permixta 10.C
Rhetorices partes quinque 25.C
Rhetoricæ ars. 21.C. & 22.D
Rhetoricæ bñdicendi scientia, finis bñdicere. 21.A
Rhetoricæ κρηνοτεχνη falso 20.D
Rhetorices initium ab accusatione verius quam à defensione. 25.B
Rhetoricæ vtilis 21.A
Ridiculi nomina varia 61.B
Ridiculum in respondendo 63.A
Ridiculum ex verbis 62.B
Ridiculum ex rebus 62.C
Ridiculum ex tropis, argumentorum locis & figuræ sententiarum 62.D
Ridiculi summa diuisio 61.C
Risus soluunt affectus 61.A
Risus apte mouendi difficultas 61.A
Risus vnde petatur 62.A
Romani Authores. 101.A
Romanus sermo ex Graeco conuersus 7.B
Rumor & fama quomodo tractanda 44.C
S
Sallustius opponendus Thucididi 101.C
Satyrici Latini 101.B
Sceulæ in lusu scrupulorum memoria 111.D
Schematismus & figuratæ controuersia 88.D
Scribenda præcipue 105.A
Scripti & voluntatis tres species. 72.D
Scribendi bene studium 2.C
Scripto tribus modis occurritur 74.D
Scripto voluntate adiuuandum 72.D
Scribentium duo vitia 103.D. & 104.A
Scriptores artis Rhetoricæ graeci & latini. 24.C
Secretus locus studij aptus 104.B
Seneca philosophus 102.B
Sententias minus sectantes 82.A
Sententias prorsus damnantes 82.B
Sententiæ varia acceptio 81.B
Sententiarum modus 81.C
Sententiæ varia genera 81.C
Sententiarum vitia 82.A
Sententiarum destructio & confirmatio scribenda. 105.B
Sententiarum noua genera 81.D
Sermo constat ratione, vetustate, auctoritate & consuetudine. 7.D
Sermo latinus Aeolicæ rationi similimus. 8.C
Sermocinatio 81.D
Sermo non sit negligens 107.A
Seriorum tria genera 64.A
Signum quid 47.A
Signa necessaria quæ τεκμηρια dicuntur 46.D
Signa non necessaria ουμεια 46.D
Similitudinis ratio 7.C
Similia continentur sub exemplis 51.A
Similitudinum alia probationis gratia, alia ad exprimentam imaginem rei composita 79.C
Simonides artificiosæ memoriæ inuictor 111.A
Simonides 100.C
Simulatio 87.C
Syllabæ perdiscendæ 2.D
συνεργημενον 92.C
Synonyma 98.D
συνεδοχη detractiois 92.B

I N D E X.			
Synecdoche & eius species <i>συνομοίωσις</i>	83.A	Testium quibus denuntiatur subdiuisio & interrogatio.	45.D
Solæcismus & eius species	6.D. & 7.A	Testium cum tabulis & argumentis collisio.	46.B.
Sophocles	100.C	Testimonia desiderata	48.B
Status quiuis non est causæ status	28.A	T. Liuius potius q̄ Salustius legendus	16.D
Status appellatio varia & quid sit	27.D	<i>ἑπιγραφία</i>	88.A
Status continens & iudicatio idem	34.D	Turpia aut quæ docent amare, à pueris à mouenda.	10.A
Status ex causa nascitur	27.C	Turpia quomodo decora fiant	109.C
Status tres	28.A	Tutissima via per medium	127.A
Status secundum alios plures	28.D		
Status legales quatuor	29.D		
Status oritur modo ab accusatore, modo à reo per depulsionem	27.D		
Statuarij clari	124.D	V Al. Flaccus poeta latinus	101.B
Steficorus	100.C	Varia in Qualitatem cadentia	72.A
Stylus optime dicendi magister	103.C	Varietas suauissima	13.A
Subiectio	87.B	Ventilatores	106.C
Suadendi partes	32.A	Verba cur inuenta	76.A
Summa rei primam intuenda	55.B	Verba ficta & nouata Græcis magis permixta à Latinis.	78.A
Sustentatio <i>συνουμία</i>	87.B	Verborum copia audiendo & legendo paranda.	98.D
	77.D	Verborum cura cum rebus coniungenda	75.C
		Verborum duplex intellectus	5.D
T <i>ἁπλοῦς</i> & contrarij ei vitium <i>ἁπλοῦς λογία</i>	78.D	Verborū magnificentia in suaforijs crebra.	33.B
Theophrastus	101.A	Verba suis locis aptanda	99.A
Thucydides densus & breuis	100.D	Verbo claudenda oratio	24.D
Theopompus	100.D	Verbis vetustis quatenus vtendum	8.D
Theses scribendæ Oratori	105.B	Verecundia duplex	122.A
Thesis & varia eius nomina	26.D	Verecundia vitium amabile	122.A
Theses etiam ad Oratorem pertinent	26.D	Vergilius, à quo incipiendum, Homero proximus.	101.A
Tibullus	101.B	Veterum poemata ad fidem & ornamentum ab Oratoribus assumpta	10.B
T. Liuius æquandus Herodoto	101.C	Versus absit ab oratione	96.B
Timagenes	100.D	Vis & natura rerum omnium debet esse cognita argumenta tractaturo	47.D
Tibicen latinus	67.B	Vis humani ingenij maxima	12.D
Tyrtæus poeta	101.B	Vitia in figuris excusanda	90.C
Tormenta & tabulæ in vtranque partem quomodo tractantur	44.D	Vitia in Proœmio vitanda	37.A
Tragici scriptores	100.C	Vituperatio hominum	31.A
Tragici scriptores latini	101.C	Vitanda pueris inter declamandum	14.B
Trachallus Orator	122.B	Viua vox plenius alit	14.B
Trachallus Orator	12.A	Vnde morum & bene dicendi sectio fluxit.	1.B
Traslatio criminis. Purgatio. Deprecatio	71.C	Vox præceptoris solis instar	3.C
Traslatio non est status	29.B	Vrbanitatis genus serium	63.D
Triplex dicendi genus, subtile, medium, grande.	126.B.	Vrbis captæ descriptio	79.B
Troporum diuisio & definitio	82.C	Vtius irrationabilis	106.C
Tropi & figuræ quo inter se conueniant & quo differant	85.A	Vtilitas non est solus finis deliberatiuæ	31.C
Terentius	101.C	Vtra pars prior dicere debeat	67.A
Terentius Varro	101.C		
Temporibus & auribus seruiendum	125.D	X Enophon iucunditate in affectata excel-	
Theocritus admirabilis in suo genere	100.B	lens	101.A
Testes in vtranq; partem	45.B		
Testis voluntarij interrogandi ratio	45.C	Z	
Testium duo genera	45.C	Zeus pictor	124.C
Testium natura cognoscenda	46.A		

F I N I S.

EXTRACT DES REGISTRES de Parlement.

VS la requeste presentee a la chambre ordonnée par le Roy au temps de vacations par Geruais Cheuallon, marchant libraire iure en l'uniuersité de Paris. Par laquelle il requeroit luy estre permis de imprimer ou faire imprimer & exposer en vete, vng liure appelle Quintilian, nouuellement augmente: avec les argumens de maistre Pierre Gallandus y adioustez a chascun chapistre & inhibitions & desenses estre faictes a tous aultres Libraires & Imprimeurs, de ne imprimer ou faire imprimer & exposer en vente ledict liure, iusques a trois ans: a compter le iour & date de l'impresio dicelluy liure, sur peine de confiscation des liures qui seroiet par eulx imprimez, & damede arbitraire.

Ladiete chambre a permis & permet audiēt requerant imprimer ou faire imprimer ledict liure appelle Quintilian, avec les argumens dudiēt Gallandus. Et faict inhibitions & desenses a tous aultres Libraires & Imprimeurs, de ne imprimer ou faire imprimer & exposer en vente ledict liure, iusques a trois ans prochainemēt venans. Et compter du iour & date de l'impresion dudiēt liure, sur peine de confiscation des liures qui seroient par eulx imprimez, & damende arbitraire. Faict a la chābre ordonne par le Roy au temps de vacations, le septiesme iour de Octobre Lan 1538.

Collation est faicte.

Du Tillet.

Sequuntur errata quedam inter imprimendum contracta sic reponeuda ne lector falli possit.

Fol. primo. pagina secunda in argumenti. 3. versu loco tenacicus lege tenacius.
 Fol. 2. pag. 1. versu. 29. loco præsecuta lege profecuta. Eodem in annotatione marginali vltima loco deferenda, lege differenda.
 Fol. 5. pag. 2. versu. 12. loco campis, lege campus.
 Fol. eodem. pag. in argu. loco laniari, lege laudari. Eodem versu. 10. pro monosyllaba natura circumflecti noūs, lege monosyllaba natura longa circumflecti. Rōs.
 Fol. 6. pag. 1. versu. 47. pro declinatio, lege declinato. Eodem versu. 50. pro Nā si media mutatur, lege nam sic.
 Fol. 12. pag. 1. versu. 5. pro γραμματικαι ἀποδείξας lege γραμματικαι.
 Eodem, eadem pag. in argu. versu. 1. pro dandum, lege dandam.
 Fol. 25. vsq; ad. 30. in titulo loco secundus, lege tertius.
 Fol. 31. pag. 1. versu. 28. pro Plistinem lege plisthenem.
 Fol. 33. pag. 2. in argu. versu. 5. ita lege, qui sit status, quid profit.
 Fol. 72. pag. 2. versu. 32. pro & scripto, lege ex scripto.
 Fol. 100. pag. 1. versu. 56. contra omnia exemplaria lege & multa magis q̄ multorū lectione.

M. Fabij Quintiliani vita.

M. Fabius Quintilianus Romæ natus est: quibus consulibus, aut quo imperante Cæsare, non legi. Verissima coniectura adducor, vt fidem libris temporum non habeam, vbi legitur, Quintilianus Calagura vrbe Hispaniæ oriundus. Nam M. Valerius Martialis Calaguritanus agri alumnus, cum Iberos memoria dignos suis epigrammatibus inferat, nullam de Quintiliano mentionem fecit: sed eum separatim cum veneratione nominat,

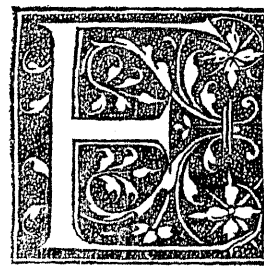
Quintiliane vagæ moderator summe iuuentæ,
Gloria Romanæ Quintiliane togæ.

Et ipse dicit, se, cum esset adolescentulus, cognouisse Domitium Afrum, & Senecam: qui ambo sub Nerone periire. Seneca in libro sexto Diuisionum, Quintiliani Declamatoris meminit, cuius adhuc extant multe Declamationes acutæ & breues, stylo aliquantum remissiore. Is auus fuit M. Fabij Quintiliani, qui Romæ multis annis Rhetoricen cum summa laude docuit. Et ipse rursus Quintilianus mentionem facit patris, qui causidicus fuit apud Principem. Neque notitia, neque gratia caruit. Domitiani enim Cæsaris nepotum cura ei delegata fuit. Disciplina eius castigatissimæ plenissimum testimonium Caius Cælius affert: qui sub tali præceptore tantum profecit, vt sui temporis Oratores facillè superauerit. Duxit vxorem ex nobili familia, ex qua liberos suscepit: quæ acerbissima fatorum sorte in primo iuuentutis flore rapta fuit. Alterum ex liberis, quum librum de causis corruptæ Eloquentiæ edidisset, amisit: postea cum Rhetorices libros scriberet, Marcellum vnicum parentis lumen ac solatium rogo dedit. Testis & ipse infelix senex suarum lachrymarum est. Eius filiola ex alia (vt credo) vxore Tutilij Equitis Romani filia genita, nupsit Nouio Celeri, viro claro. Quo tempore decesserit, affirmare non audeo, quoniam is qui tradit fide caret.

ARGVMENTVM.

¶ Causam edendi operis profert, & illud efflagitari vehementer intelligat: & benevolentiam captat, à sua modestia, & fide, diligentisque Triphonis.

M. FABIVS QVINTILIANVS TRYPHONI BIBLIOPOLÆ. S.

Efflagitasti quotidiano conuitio, vt libros quos ad Marcellum meum de Institutione Oratoria scripseram, iam emitte inciperem. Nam ipse eos nondum opinabar satis maturisse, quibus componendis (vt scis) paulo plusquam biennium, tot alioqui negocijs distractus, impendi: quod tempus non tam stylo, quam inquisitioni instituti operis, propè infiniti, & legendis authoribus, qui sunt innumerabiles, datum est. Vt deinde Horatij consilio, qui in arte Poëtica suadet ne præcipitetur editio, nonnumquam prematur in annum, dabam ijs ocium, vt refrigerato inuentionis amore, diligentius repetitos tanquam lector perpendere. Sed si tantopere efflagitantur, quam tu affirmas, permittamus vela ventis, & oram soluentibus bene precemur. Multum autem in tua quoque fide ac diligentia positum est, vt in manus hominum quam emendatissimi veniant.

ARGVMENTVM.

¶ Proœmium quatuor continet causas condendi operis, Marcellum dicendi, Qualem Oratorem instituat, Quo pacto vniuersum opus partiat. ¶ Operis condendi causæ: vt inter opiniones varias facilius esset electio, quid potissimum sequendum: Causæ copiosius etiam scribendi quam ab amicis efflagitatum erat, vt eos plenius sibi demereretur, ne alienis solum vestigijs insisteret, si prioribus nihil adderet: ne duo libelli de rhetorica impoliti & manci diutius sub eius nomine circumferrentur. ¶ Causæ Marcellum dicendi: quia amicissimus, quia literarum amore flagrans quia instituendo eius filio plurimum profuturos putauerit. ¶ Oratorem instituit perfectissimum eloquentissimum omnibus disciplinis & virtutibus instructissimum atque in philosophorum arrogantia inuehitur, vltimam hanc partem ab Oratoribus separatam & sibi vendicantem. ¶ Totum opus in duodecim libros partitur: quorum primus elementa, ante Rhetoris officium, continet. Secundus Rhetorices progymnasmata. Tertius, Quartus, Quintus, Sextus, Septimus inuentionem & dispositionem, cum orationis partibus. Octauus, Nonus, Decimus elocutionem. Vndecimus, memoriam & pronunciationem. Duodecimus, vltimam partem diffinitionis Oratoris, id est mores eius, virtutes, & officia. Præter partes ad benevolentiam sunt comparatæ: eadem suam modestiam, & scribendi causas, profert, Marcellus opus dicat. Attentos reddit Oratorem instituendo, & pleniora omnia quam vetera promittendo. Diuisio operis ad docilitatem pertinet.

M. Fabij Quintiliani in oratoriæ

INSTITVTIONIS LIBROS .XII. AD MARCELLVM VICTORIVM,

PROEEMIUM.

Ost impetratam studijs meis quietem, quæ per viginti annos erudiendis iuuenibus impenderam, cum à me quidam familiariter postularent, vt aliquid de ratione dicendi componerem, diu sum equidem relictus, quod autores vtriusque linguæ clarissimos non ignorabam multa, quæ ad hoc opus pertinerent, diligentissime scripta posteris reliquisse. Sed qua ego ex causa faciliorem mihi veniam meæ deprecationis arbitrabar fore, hac accendebantur illi magis, quod inter diuersas opiniones priorum, & quasdam etiam inter se cõtrarias, difficilis esset electio: vt mihi si non inueniendi noua, at certe iudicandi de veteribus, iniungere laborem non iniuste videretur. Quamuis autem non tam me vinceret præstandi quod exigebatur fiducia, quam negat di verecundia, latius se tamen aperiente materia, plus quam imponebatur oneris, sponte suscepissimum vt pleniori obsequio demererer amantissimos mei, simul ne vulgarem viam ingressus, alijs demum vestigijs insisterem. Nam cæteri ferè, qui artè orandi literis tradiderunt, ita sunt exorti, quasi perfectis omni alio genere doctrinæ, summam in Eloquentia manum imponerent: siue contempnentes tanquam parua quæ prius discimus studia, siue non ad suum pertinere officium opinati, quando diuise professionum vices essent: seu, quod proximum vero, nullam ingenij sperantes gratiam circa res, etiam si necessarias, procul tamen ab ostentatione positas, vt operum fastigia spectantur, latent fundamenta. Ego cum nihil existimem arti oratoriæ alienum, sine quo Oratorem non posse fieri fatendum est, nec ad vllius rei summam, nisi præcedentibus inijs perueniri, ad minora illa, sed quæ si negligas, nõ sit maioribus locus, demittere me non recusabo: nec aliter quæ si mihi tradatur educandus Orator, studia eius formare ab infantia incipiam. ¶ Quod opus Marcellæ Victori tibi dicamus, quem cum amicissimum nobis, tum eximio literarum amore flagrantem, non propter hac modo (quanquam sunt magna) dignissimum hoc mutua inter nos charitatis pigore iudicabamus, sed quod erudiendo nato tuo, cuius prima ætas manifestum iter ad ingenij lumen ostendit, non inutiles fore libri videbantur, quos ab ipsis dicendi velut incubabulis, per omnes, quæ modo aliquid Oratori futuro conferant artes, ad summam eius operis perducere destinabamus. Atque eò magis, quod duo iam sub nomine meo libri ferebantur artis Rhetoricæ, neque editi à me, neque in hoc comparati. Namque alterum sermone per biduum habito, pueri, quibus id præstatur, exceperant: Alterum pluribus sanè diebus, quantum notando consequi poterant, interceptum, boni iuuenes, sed nimium amantes mei, temerario editionis honore vulgaerant. Quare in his quoque libris erunt eadè aliqua, multa mutata, plurima adiecta, omnia vero cõpositiora, & quæ nos poterimus elaborata. ¶ Oratorem autem instituimus illum perfectum, qui esse nisi vir bonus non potest. Ideoque nõ dicendi modo eximia in eo facultatè, sed omnes animi virtutes exigimus. Neque hoc concesserim, ratione rectæ honestæque vitæ (vt quidam putauerunt) ad philosophos relegandam, cum vir ille verè ciuilis, & publicarum priuatarumque rerum administrationi accommodatus, qui regere consilijs vrbes, fundare legibus, emendare iudicijs possit, non alius sit profecto quam Orator. Quare tametsi me fateor vsurum quibusdam, quæ philosophorum libris continentur, tamen ea iure vereque contederim esse operis nostri, propriæque ad artem oratoriæ pertinere. An si frequentissime de iustitia, fortitudine, temperantia, cæterisque similibus sit differendum, & adeo, vt vix vlla possit causa reperiri, in quam non aliqua quæstio ex his incidat, eaque omnia inuentione, atque elocutione sint explicanda, dubitabitur vbiunque vis ingenij, & copia dicendi postulat, ibi partes oratoris esse præcipuas: fueruntque hæc, vt Cicero apertissime colligit, quem admodum iuncta natura, sic officio quoque copulata, vt iidem sapientes atque eloquentes habentur. Scidit deinde se studium, atque inertia factum est, vt artes esse plures viderentur. Nam vt primum lingua esse cepit in quæstu, institutumque eloquentiæ bonis male vti, curam morum qui diferti habebantur, reliquerunt. Ea vero destituta, infirmioribus ingenijs velut prædæ fuit. Inde quidam contempto bene dicendi labore, ad formandos animos, statuendasque vitæ leges regressi, partem quidem potiorum, si diuidi posset, retinuerunt, nomen tamen sibi insolentissimum arrogauerunt,

Causæ edendi operis.

Causæ copiosius scribendi.

Cur alij non tam copiose scripserint quadruplex causa.

Causa dicendi Marcellæ tibi.

Alia causæ copiosius scribendi.

Orator virtute, doctrina, atque eloquentia perfectus.

Cicero lib. 1. de oratore, ad Q. fr.

Lib. 1. de Oratore.

vnde morum & bene dicendi sectio fuerit.

In philoso- phos arrogā tes.

vt soli sapientiae studiosi vocarentur. Quod neq; summi Imperatores, neque in consilijs rerū ma- ximarū, ac totius administratione Reipub. praclarissime versati, sibi vnquam vedicare sunt ausi. Facere enim optima quam promittere maluerunt. Ac veterum quidē sapientiae professorū mul- tos & honesta praecipisse, & vt praeeperunt, etiam vixisse facile concesserim: nostris verò tem- poribus sub hoc nomine maxima in plerisque vitia latuerunt. Non enim virtute ac studijs, vt ha- berentur philosophi, laborabant: sed vultum, & tristitiam, & dissentientem a ceteris habitu pesti- mis moribus praetendebant. Nunc autem quae velut propria philosophiae asseruntur, passim tra- ctamus omnes. Quis enim modo de iusto, equo ac bono, non & vir pessimus loquitur: Quis nō etiam rusticorum aliqua de causis naturalibus quaerit: Nam verborum proprietates ac differentia, omnibus qui sermonem curae habent, debet esse communis. Sed ea & sciet optime, & eloquetur Orator: qui si fuisset aliquando perfectus, non a philosophorū scholis virtutis praecipua peteren- tur. Nunc necesse est ad eos aliquando autores recurrere, qui desertā, vt dixi, partē oratoriae artis, meliore praesertim occupauerunt, & veluti nostrum reposcere: non vt nos illorum vtamur inue- nis, sed vt illos alienis vsos esse doceamus. ¶ Sit igitur Orator vir talis, qualis vere sapiens appel- lari possit, nec moribus modò perfectus (nā id mea quidē opinioe, quāquam sint qui dissentiat, s̄ satis non est) sed etiā scientia, & omni facultate dicēdi: qualis adhuc fortasse nemo fuerit. Sed nō ideo minus nobis ad summā tendendum est, quod fecerunt pleriq; veterum: qui etsi nondū quēq; sapientem repertum putabant, praecipua tamen sapientiae tradiderunt. Nam est certe aliquid cō summata eloquentia, neq; ad ea peruenire natura humani ingenij prohibet: quod si non contin- gat, alius tamen ibunt, qui ad summam nitentur, quā qui praesumpta desperatione quò velint euadendi, protinus circa ima subsiderint. Quo magis impetranda erit venia, si ne minora quidē illa, verum operi quod institimus necessaria praeteribo. ¶ Nā liber primus ea quae sunt ante of- ficium rhetoris, continet. Secundo, prima apud rhetorē elementa, & quae de ipsa rhetorice sub- stantia quaeruntur, tractabimus. Quinque deinceps inuentioni, nam & huic dispositio subiungitur. Quatuor elocutioni, in cuius parte memoria ac pronūciatio veniunt, dabuntur. Vnus accedit, in quo nobis Orator ipse informandus est, vt qui mores eius, quae in suscipiendis, discendis, agendis causis ratio, quod eloquentiae genus, quis agendi debeat esse finis, quae post finē studia, quantū no- stra valebit infirmitas, differemus. ¶ His omnibus admiscebitur, vt quisq; locus postulabit, dicēdi ratio, quae non eorum modò scientia, quibus solis quidam nomen artis dederunt, studiosos in- struat, & (vt sic dixerim) ipsū rhetorices interpretetur, sed alere fecundiam, vires augere elo- quentiae possit. Nam plerunq; nuda illa artes, nimie subtilitatis affectatione frangunt atq; con- cidunt quicquid est in oratione generosius, & omnem succum ingenij bibunt, & ossa detegunt: quae vt esse & astringi nervis suis debent, sic corpore operienda sunt. Ideoq; nos non particulam illam, sicut pleriq;, sed quicquid vile ad instituendum Oratorem putabamus, in hos XII libros contulimus, breuiter omnia demonstrando. Nam si quantū de quaq; re dici potest prosequamur, finis operis non reperietur. ¶ Illud tamen in primis testādū est, nihil praecipua atq; artes valere, nisi adiuvante natura. Quapropter ei cui deerit ingenium non magis haec scripta sunt, quā laboris, valetudo, constantia, decor: quae si modica obtigerunt, possunt ratione ampliari. Sed non- nunq̄ ita defunt, vt bona etiam ingenij studiūq; corrūpant. Sicut & haec ipsa sine doctore perito, studio pertinaci, scribēdi, legēdi, dicēdi, multa & continua exercitatione, per se nihil profunt.

Nature ma- gnū momen- tum.

Horatius in arte Naturae sibi laudabile casum, ac agere de agrorū cultu sterilibus terris. ¶ Sunt & alia ingenita quaedam adiumenta, vox, latus patiens laboris, valetudo, constantia, decor: quae si modica obtigerunt, possunt ratione ampliari. Sed non- nunq̄ ita defunt, vt bona etiam ingenij studiūq; corrūpant. Sicut & haec ipsa sine doctore perito, studio pertinaci, scribēdi, legēdi, dicēdi, multa & continua exercitatione, per se nihil profunt.

Quid circa primam auctorem institutum sit: & quem admodum prima elementa tradenda sint.

Cap. I. Gitur nato filio, pater spem de illo primum quamoptimā capiat, ita diligentior a prin- cipijs fiet. Falsa enim est querela, paucissimis hominibus vim percipiendi quae tradan- tur esse concessam, plerisque verò laborem ac tempora tarditate ingenij perdere. Nam contra, plures reperias & faciles in excogitando, & ad discēdum promptos: quippe id

Vnde Salustius, de bello Jugurthino, in praerogio,

A est homini naturale. Ac sicut aues ad volatum, equi ad cursum, ad saeuitiam ferae gignuntur: ita nobis propria est metis agitatio atque solertia, vnde origo animi coelestis creditur. Hebetes ve- ro & indociles, non magis secundum naturam hominis eduntur, quā prodigiosa corpora, & monstris insignia. Sed hi pauci admodum, fuerit argumentum, quod in pueris elucet spes pluri- morum, quae cum emoritur aetate, manifestum est non naturam defecisse, sed curam. Praestat tamē ingenio alius aliū: cōcedo: sed vt plus elucet aut minus: Nemo tamē reperitur, qui sit studio nihil consecutus. Hoc qui peremerit, protinus vt erit parens factus, ac rē quammaxime curā spei futuri Oratoris impendat. ¶ Ante omnia ne sit vitiosus sermo nutricibus, quas, si fieri possent, sa- pientes Chrysippus optauit, certe quantum res pateretur, optimas eligi voluit. Et morum quidē in his haud dubiē prior ratio est, recte tamen etiam loquantur. Has primum audiet puer, harum verba effingere imitando conabitur. Et natura tenacissimi sumus eorum quae rudibus annis per- cipimus, vt sapor quo noua imbuis durat: nec lanarum colores, quibus simplex ille cādor muta- tus est: elui possunt. Et haec ipsa magis pertinaciter haerent, quae deteriora sunt. Nam bona facile mutantur in peius: nunc quando in bonum veteris vitia: Non affuescat ergo (ne dum infans qui- dem est) sermoni qui deducendus sit. ¶ In parentibus vero quamplurimū esse eruditionis opta- uerim. Verum nec de patribus tantum loquor: Nam Gracchorum eloquentiae multum contulit- se accepimus Corneliam matrem, cuius doctissimus sermo in posteros quoq; est epistolis tradi- tus. Et Laelii filia reddidisse in loquendo paternam eloquentiam dicitur. Et Quintus. Hor- tensij filia oratio apud Triumuiros habita legitur, non tantum in sexus honorem. Nec ta- men si quibus discere ipsis non contingit, minorem curam docendi liberos habeant: sed sint pro- pter hoc ipsum ad caetera magis diligentes. ¶ De pueris, inter quos educabitur ille huic spei de- stinatus, idem quod de nutricibus dictum sit. ¶ De paedagogis hoc amplius, vt aut sint eruditi planē, quam primam esse curā velim, aut se non esse eruditos sciant. Nihil enim peius est ijs, qui paulum aliquid ultra primas literas progressi, falsam sibi scientiae persuasionem induerūt. Nam & cedere praecipendi peritis indignantur, & velut iure quodam potestatis, quo ferē hoc homi- num genus intumescit, imperiosi atq; interim saeuientes stultitiam suam perdocent. Nec minus error eorum nocet moribus. Siquidem Leonides Alexandri paedagogus, vt à Babylonio Dioge- ne traditur, quibusdā eum vitijs imbuit, quae robustum quoq;, & iā maximū regem ab illa insti- tutione puerili sunt praefecuta. ¶ Si cui multa videor exigere, cogitet Oratorem institui, rem ar- duam, etiam cum ei formando nihil defuerit, praeterea plura ac difficiliora superesse. Nam & stu- dio perpetuo, & praestantissimis praceptoribus, & pluribus disciplinis opus est. Quapropter pra- cipienda sunt optima: quae si quis grauiabitur, non rationi defuerint, sed homini. Si tamen non cō- tinget, quales maxime velim habere nutrices, pueros, paedagogos, at vnus certe sit assiduus, dicen- di non imperitus: Qui, si qua erunt ab his praesente alumno dicta vitiose, corrigat protinus, nec insidere illi sinat, dū tamē intelligatur, id quod prius dixi, bonum esse hoc remedium. ¶ A sermo- ne graeco puerū incipere malo, quia latinus, qui pluribus in vsu est, vel nobis nolentibus se pra-ebet, simul quia disciplinis quoq; graecis prius instituendus est, vnde & nostrae fluxerunt. Non ta- men hoc adeo superstitiose velim fieri, vt diu tantū loquatur graecae, aut discat, sicut pleriq; mor- ris est. Hinc enim accidunt & oris plurima vitia in peregrinum sonum corrupti, & sermonis, cui cum Graecae figurae assidua consuetudine haerent, in diuersa quoq; loquendi ratione pertinaci- sime durant. Non longe itaq; latina subsequi debent, & citò pariter ire. Ita fiet, vt cum aequali cu- ra lingua vtranq; tueri coeperimus, neutra alteri officiat. ¶ Quidam literis instituēdos, qui mi- nores septem annis essent, non putauerunt, quod illa primum aetas & intellectum disciplinarum capere, & laborem pati non possit. In qua sententia Hesiodum esse plurimi tradunt, qui ante gra- maticum Aristophanem fuerūt. Nam in primis ἠρωδης, in quo libro scriptum hoc inuenitur, negauit esse huius Poetae. Sed alij quoque autores, inter quos Eratosthenes, idē praeeperunt. Me- lius autem qui nullum tempus vacare cura volunt, vt Chrysippus: nā is, quamuis nutricibus triē- niū dederit, tamen ab illis quoque iam informandam quamoptimis institutis mentem infan- tiū iudicat. Cur autem non pertineat ad literas aetas, quae ad mores iam pertinet? Neq; ignoro to- to illo, de quo loquor, tempore vix tantum effici, quantum cōferre vnus postea possit annus: Sed tamen mihi, qui id senserunt, videtur non tā discitibus in hac parte, quā docentibus peper- cisse. Quid melius alioquin facient, ex quo loqui poterunt? Faciant enim aliquid necesse est: Aut cur hoc, quantulumcūq; est vsq; ad septem annos lucrum, fastidiamus? Nam certe quamlibet pa- rum sit quod cōtulerit aetas prior, maiora tamen aliqua discet puer eo ipso anno, quo minora di- dicisset. Hoc per singulos annos prorogatum in summā proficit, & quātum in infantia praesum- ptum est tēporis, adolescentiae acquiritur. Idem etiā de sequentibus annis praecipuum sit, ne quod cuiq; discēdū est, sero discere incipiat. Non ergo perdamus primum statim tempus, atq; eo mi-

Hebetes & indociles cō- tra naturam.

Nutrices: p- bg & discere.

significat...
Cicero I. Br- to, & Val- o. C. tit. 1.

Cicero I. Br- to, & Val- o. C. tit. 1.

Pueri inter quos educa- bitur, vt nu- trices, probi & discreti. Paedagogi optimi & eruditi, aut suā infir- mitatē agno- scentes. Leonides A- lexandri vi- tijs imbuit.

A Graecis au- spiciandum.

Latina sta- tim graeca subsequi de- bent. Institutio pu- eri non in le- ptimū annū deferenda.

Miles qui vultum suū ad- sedit, huiusmodi fuit.

nus, quod initia literarū sola memoria constant, quæ non modo iam est in paruis, sed tū etiā te-
 nacissima est. ¶ Nec sum adeo ætatum imprudens, vt instandū teneris protinus acerbe putē, exi-
 gendāq; plenā operam. Nam id in primis cauere oportebit, ne studia qui amare nondum potest,
 oderit: & amaritudinem semel perceptā etiā vltra rudes annos reformidet. Lusus hic sit, etiā ro-
 getur, & laudetur, & nonnūquam scisse se gaudeat. Aliquando ipso nolēte doceatur alius, cui in-
 uideat, contendant interim, & sapius vincere se putet, præmijs etiam quæ capit illa atas, euocetur.
 Parua docemus instituedum Oratorē professi, sed est sua etiam studijs infantia: & vt corporum
 mox etiā fortissimorū educatio à lacte cunisq; initium ducit, ita futurus eloquentissimus edidit
 aliquādo vagitum, & loqui primum incerta voce tentauit, & hæsit circa formas literarū. Nec si
 quid discere satis non est, ideo necesse non est. Quod si nemo reprehendit patrem, qui hæc non
 negligenda in suo filio putet, cur improbetur, si quis ea quæ domi suæ recte faceret, in publicum
 promittat: Atq; eo magis, quod minora etiā facilius minores percipiūt, & vt corpora ad quosdā mē-
 brorum flexus formari nisi tenera nō possunt, sic animos quoq; ad pleraq; duriores robur ipsum
 facit. An Philippus Macedonum rex Alexandro filio suo prima literarū elementa tradi ab Ari-
 stotele summo eius ætatis philosopho voluisset, aut ille suscepisset hoc officium, si non studio-
 rum initia à perfectissimo quoque tractari, pertinere ad summam credidisset? Fingamus igitur
 Alexandrum dari nobis impositum gremio, dignum tanta cura infantem (quanq; suus cuiq;
 dignus est) pudeatne me in ipis statim elementis etiam breuia docendi monstrare compendia?
 ¶ Neq; enim mihi illud saltem placet, quod fieri in plurimis video, vt literarum nomina, & cō-
 textum prius quàm formas paruuli discant. Obstet hoc agnitioni earum, nō intendentibus mox
 animum ad ipsos ductus, dum antecedentem memoriam sequuntur: quæ causa est præcipienti-
 bus, vt etiam cum satis affixisse eas pueris, recto illo quo primum scribi solēt cōtextu videtur, re-
 troagant rursus, & varia permutatione perturbēt, donec literas qui instituitur facie norint, non
 ordine. Quapropter optime, sicut hominū pariter & habitus & nomina, edocebuntur. Sed quod
 in literis obest, in syllabis non nocebit. Non excludo autē id quod est notum, irritandā ad discē-
 dum infantia gratia, eburneas etiam literarū formas in lusum offerre: vel si quid aliud, quo mag-
 is illa ætas gaudeat, inueniri potest, quod tractare, intueri, nominare, iucundum sit. ¶ Cum ve-
 ro iam ductus sequi cœperit, non inutile erit, eas tabellæ quamoptime insculpi, vt per illos velut
 fulcos ducatur stylus. Nam neq; errabit quemadmodum in ceris (continebitur enim vtrinq; mar-
 ginibus) neq; extra præscriptū poterit egredi, & celerius ac sapius sequendo certa vestigia, firma-
 bit articulos, neq; egebit adiutorio, manū suā manu superimposita regētis. Non est aliena res,
 quæ ferè ab honestis negligi solet, cura bene ac velociter scribendi. Nam cum sit in studijs præci-
 puū, quoq; solo verus ille profectus, & altis radicib^o nixus paretur, scribere, ipsum tardior stylus
 cogitationē moratur, rudis & confusus intellectu caret, vnde sequitur alter dictandi quæ ex his
 transferenda sunt labor. Quare cum semper & vbiq; tum præcipuè in epistolis secretis & fami-
 liaribus delectabit, ne hoc quidē neglectū reliquisse. ¶ Syllabis nullum compendium est perdi-
 scendæ omnes, nec vt sit plerumq; difficillima quæq; earum differēda, vt in omnibus scribēdis
 deprehēdantur. Quinimo ne primæ quidem memoriæ temerè credendum, repetere & inculcare
 diu fuerit vtilius, & in lectione quoq; non properare ad continuandam eā, vel accelerandā nisi
 cum inoffensa, atque indubitat a literarum inter se coniūctio, suppeditare sine villa cogitandi sal-
 tem mora poterit: tunc ipsis syllabis verba complecti, & his sermonem connectere incipiat.
 Incredibile est quantū morē lectioni festinatione adijciatur. Hinc enim accidit dubitatio, inter-
 missio, repetitio, plus quàm possunt audientibus, deinde cum errarūt, etiam ijs quæ iā sciunt diffi-
 dentibus. Certa sit ergo in primis lectio, deinde coniuncta, & diu lectior, donec exercitatione con-
 tingat emendata velocitas. Nā prospicere in dextrū, quod omnes præcipiūt, & providere, nō ra-
 tionis modo, sed vsus quoq; est, quoniam sequentia intuēti priora dicenda sunt: & quod difficil-
 limū est, diuidenda intentio animi, vt aliud voce, aliud oculis agatur. ¶ Illud non pœnitebit cu-
 rasse, cū scribere nomina puer (quemadmodū moris est) cœperit, ne hanc operā in vocabulis vul-
 garibus, & forte occurrentibus perdat: protinus enim potest interpretationē linguæ secretioris,
 quas Græci ὑλοσας vocant, dum aliud agitur, ediscere, & inter prima elementa cōsequi rem
 postea proprium tempus desideraturā. ¶ Et quoniam adhuc circa res tenues moramur, hi quoq;
 versus, qui ad imitationem scribendi proponuntur, non otiosas velim sententias habeant: sed ho-
 nestum aliquid monentes. Prosequitur hæc memoria in senectutē, & impressa animo rudi vsq;
 ad mores proficiet. Etiam dicta clarorum virorum, & electos ex poētis maxime (nanque eorum
 paruis cognitio gratior est) locos ediscere inter lusum licet. Nam & maxime necessaria est Ora-
 tori, sicut suo loco dicam, memoria, & ea præcipuè firmatur, atq; alitur exercitatione, & in ijs de
 quibus nūc loquimur ætatibus quæ nihil dū ipsæ ex se generare quæunt, propè sola est quæ iuuat

re curam docentium possit. Non alienū fuerit exigere ab his ætatibus, quo sit absolutius Os, &
 expressior Sermo, vt nomina quædam versuq; affectatæ difficultatis ex pluribus asperrime
 coeuntibus inter se syllabis catenatos, & velut confragosos quamcitissime voluant. χαλεπῶς
 græcè vocantur. res modica dictu: qua tamen omiſsa, multa linguæ vitia, nisi primis eximuntur
 annis, inemendabili in posterum prauitate durantur.

Proficitio
quò formant
da.

ARGVMENTVM.
 ¶ R eſellit eorum opinionēs qui piterum a schola publica arcentes, domi institui volunt, duplici nitentes argumento, quòd in schola facilius cor-
 rumpantur, quòd q; vnus magis vacaturus sit vni.
 ¶ Priorem causam ostendit ad scholas non pertinere, & retorquet in aduersarios: cum pueri licentia parentum corrupti, domo malos mores
 adferant, qui tamen præceptoris sancti & grauis vigilantia corrigi queant, qui vt talis sit, multis vndique stimulis, vrgetur, cum domesti-
 cus ille maiori securitate turpitudinem domi exercere possit. Secundū planè fallum ostendit, cum contrā optimus quisq; præceptor maiori thea-
 tro & frequentia accendi solet. Ergo vtilius publicè quàm domi institui, quāuis non sit incommodum futurum si domesticus aliquis doctus &
 probus lateri puerorum adiungatur.
 ¶ Inferit & obiectiones duas quas soluit.
 ¶ His argumentis confirmat, quod in scholis discat non reformidare homines: quod amicitias contrahat perduraturas in extremam senectutē
 quod ibi prudētiam & sensum Communem discat, quod ex æmulatione inflammetur ad discendum quod audiāt etiam quæ ad alios pertinēt
 quod discipulorum iucundior conspectus, faciat faciliorem imitationem: Postremo, quod præceptor vno præſente non concipiat idem spiritus,
 nec effundat eas vires quas in celebritate. His morem pueros instituedi laudatissimum, suis olim præceptoribus familiarem interſerit.

Vtrum vtilius domi, an in scholis erudiantur. Cap. II. 3

S Ed nobis iam paulatim accrescere puer, & exire de gremio, ac discere serio incipiat.
 Hoc igitur potissimum loco tractanda quæstio est. Vtiliusne sit domi, atque intra pri-
 uatos parietes studentem continere, an frequentia scholarum, & velut publicis præce-
 ptoribus tradere. Quod quidem cum ijs, à quibus clarissimarū ciuitatum mores sunt
 instituti, tū eminentissimis autoribus video placuisse. ¶ Nō est tamen dissimulandū, esse nonnullos
 qui ab hoc propè publico more priuata quadā persuasione dissentiat. Hi duas præcipuè rationes
 sequi videtur: Vnam, quod moribus magis cōsulant, fugiēdo turbā hominum eius ætatis, quæ sit
 ad vitia maxime prona: vnde causas turpium factorum sæpe extitisse vtinā falsò iactaretur.
 Alteram, quod quisquis futurus est ille præceptor, liberalius tēpora sua impensurus vni videtur,
 q̄ si eadē in plures partiat. Prior causā prorsus grauis. Nā si studijs quidē scholas prodesse, mo-
 ribus autem nocere constaret, potior mihi ratio viuēdi honestè, q̄ vel optimè dicendi videretur.
 Sed mea quidē sententia, iuncta ista atq; indiscreta sunt. Neq; enim esse Oratorē nisi bonum vi-
 rum iudico: & fieri etiam si posset nolo. De hac re igitur prius. ¶ Corrupti mores in scholis pu-
 rant: nam & corrumpuntur interim: sed domi quoq; & sunt multa eius rei exēpla, tam læsa her-
 cle q̄ conseruata sanctissime vtrobiq; opinionis. Natura cuiusq; totum curaq; distat. Da mētem
 ad peiora facilem, da negligentiam formandi, custodiendiq; in ætate prima pudoris: non mino-
 rem flagitijs occasioem secreta præbuerint. Nā & esse potest turpis domesticus ille præceptor:
 nec tutior inter seruos malos, q̄ ingenuos parum modestos conuersatio est. At si bona ipsius in-
 doles, si non cæca, ac sopita parentum socordia est, & præceptorem eligere sanctissimum quen-
 que: cuius rei præcipua prudentibus cura est: & disciplinam, quæ maxime seuera fuerit, licet, &
 nihilominus amicum grauem virum, aut fidelem liberum lateri filij sui adiungere: cuius assiduus
 comitatus etiā illos meliores faciat, qui timebatur. Facile erat huius metus remedium. Vtinam
 liberorum nostrorū mores non ipsi perderemus. Infantiam statim delicijs soluimus. Mollis illa
 educatio, quā Indulgētiam vocamus, neruos omnes & mentis & corporis frangit. Quid nō adul-
 tus cōcupiscet, qui in purpuris repit? Nondū prima verba exprimit, & iam coccū intelligit, iā con-
 chylium poscit. Antè palatum eorum q̄ os instituiamus. In lecticis crescunt, si terram attigerint, è
 manibus vtrinq; sustinentium pendent. Gaudemus si quid licentius dixerint. Verba ne Alexan-
 drinis quidem permittenda delicijs, risu & osculo excipimus. Nec mirum. nos docuimus, ex no-
 bis audierunt: nostras amicas, nostros concubinos vidēt. Omne cōuiuuium obscœnis canticis stre-
 pit, pudēda dictu spectatur. Fit ex his cōsuetudo, deinde natura. Discūt hæc miseri antequā sciāt
 vitia esse. Inde soluti ac fluentes non accipiūt è scholis mala ista, sed in scholas afferunt. ¶ Verū
 in studijs magis vacabit vnus vni. Antè omnia nihil prohibet esse istum, nescio quem, vnū etiā
 cum eo, qui in scholis eruditur. Sed etiā si iungit vtrunq; nō posset, lumen tamen illud conuentus
 honestissimi, tenebris ac solitudini prætulisset. Nam optimus quisq; præceptor frequentia gau-
 det, ac maiore se theatro dignū putat. ¶ At verò minores ex consciētia suæ infirmitatis hærerē
 singulis, & officio fungi quodammodo pädagogorū non indignantur. Sed præstet alicui vel grā-
 tia, vel amicitia, vel pecunia, vt doctissimum atque incomparabilem magistrum domi habeat,
 num tamen ille totum in vno diem consumpturus est? Aut potest esse villa tam perpetua discē-
 tis intentio, quæ non vt visus oculorum obtutu continuo fatigetur? cum præsertim plus secreti
 temporis studia desiderent. Neque enim edificenti, scribenti & cogitanti præceptor assistit,
 quorum aliquid agentibus cuiuscunq; interuentus impedimento est. Lectio quoque nō omnis,
 nec semper præeunte, vel interpresante eget: quando enim tot autorum notitia cōtingeret? Ergo
 a. iij.

Profert opi-
nionē cōtra-
riā & ratios
eius ordine
soluit.

Cōfutatō pri-
mæ rationis.

Parētum in-
dulgētia per-
niciosa.

Ad facta Se-
rapidis respe-
xit, quorum
meminit Ouis
dius de trist.

Cōfutatō se-
cundæ ratio-
nis.

Obiectio.

Solutio.

Handisid no
sub p... ad
Sua...
Eius...

Handisid...
Sua...
Eius...

Philippus
Alexandrum
Aristotele
disciplina
tradi.

Literarū tra-
ditio.

Initium scri-
bendi.

Eius scriben-
di studium.

De syllabis
* nominibus

Legendi op-
tima ratio.

Festinatōis
plurima in-
sōmoda

Quæ scriben-
do proponē-
da.

Aristoteles
lib. de poet.
& Est. Pom.

Memoria ne-
cessaria.
Lib. II. ca. 2.

Partitiones
rhetorum.
Vox præce-
ptoris solis
inflar est.
Alia obie-
ctio & solu-
tio per anti-
parastasin.

Præceptor
familiariter
amicus.

Non fugien-
de magnæ
scholæ.

Sententiam
sua multis ra-
tionibus con-
firmat.

Sensus com-
munis.

Ambitio vir-
tutis causa.
Dios pueros
instituenti
laudatissim.

Elementa p-
elementaris,
vt in ista p-
sentis.

Egregia si-
militudo.

modicum tempus est, quo in totum diem velut opus ordinetur. Ideoq; per plures ire possunt etiã C
quæ singulis tradenda sunt. Pleraq; verò hanc conditionem habent, vt eadem voce ad omnes si-
mul perferantur. Taceo de Partitionibus & Declamationibus Rhetorũ: quibus certe quantuscũ-
que numerus adhibeatur, tamẽ vnusquisque totum feret. Non enim vox illa præceptoris, vt cœ-
na, minus pluribus sufficit: sed vt sol, vniuersis idem lucis, calorisq; largitur. Grammaticus quo-
que de ratione loquendi si disserat, quæstiones explicet, historias exponat, poemata enarret: tot il-
la discent, quot audient. ¶ At enim emendationi prælectioniq; numerus obstat. Sit incõmodum
(nam quid ferẽ vndique placet?) mox illud comparabimus commodis. Nec ego tamen eò mitti
puerum volo, vbi negligatur. Sed neque præceptor bonus maiore se turba quam vt sustinere eã
possit, onerauerit. & in primis ea habenda cura est, vt is omnino fiat nobis familiariter ami-
cus: nec officium in docendo spectet, sed affectum, ita nunquam erimus in turba. Nec sanẽ quis-
quam literis saltem leuiter imbutus, eum in quo studium, ingeniumq; perspexerit, non in suam
quoque gloriam peculiariter fouebit. Sed vt fugienda sint magna scholæ (cui ne ipse quidem rei
assentior) si ad aliquem meritò concurritur, non tamen hoc eò valet, vt fugienda sint omnino
scholæ. Aliud est enim vitare eas, aliud eligere. ¶ Et si refutauimus quæ contra dicuntur, iã expli-
cemus quid ipsi sequamur. Ante omnia futurus Orator, cui in maxima celebritate, & in me-
dia Reip. luce viuendũ est, assuescat iam à tenero non reformidare homines, neq; illa solitaria, &
velut vmbra vita pallefcere. Excitanda mens & attollenda semper est, quæ in huiusmodi se-
cretis aut languescit, & quandam velut in opaco situm ducit: aut contra tumescit inani persua-
sione. Necessẽ est enim sibi nimium tribuat, qui se nemini comparat. Deinde cum proferenda
sunt studia, caligat in sole, & omnia noua offendit, vt qui solus didicerit, quod inter multos fa-
ciendum est. Mitto amicitias, quæ ad senectutem vsque firmissime durant, religiosa quadam ne-
cessitudine imbutæ. Neque enim est sanctius, sacris iisdem quam studijs initiari. Sensus ipsium
qui Communis dicitur, vbi discent, cum se à congressu, qui non hominibus solum, sed mutis quoq;
animalibus naturalis est, segregari. Adde quòd domi ea sola discere potest, quæ ipsi præcipiuntur:
in schola, etiã quæ alijs. Audiet multa quòtidie pbari, multa corrigi: proderit alicuius obiurgata
desidia, proderit laudata industria: excitabitur laude æmulatio: turpe ducet cedere pari, pulchrũ
superasse maiores. Accedunt omnia hæc animos. & licet ipsa vitium sit ambitio, frequenter ta-
men causa virtutis est. ¶ Nò inutilem scio seruatum esse à præceptoribus meis morem, qui cum
pueros in classes distribuere, ordinem dicendi secundum vires ingenij dabant: & ita superiore
loco quisque declamabat, vt præcedere profectu videbatur. Huius rei iudicia præbebatur. ea no-
bis ingens palmæ contentio: ducere vei o classem, multo pulcherrimum. Nec de hoc semel decre-
tum erat: tricesimus dies reddebat victo certaminis potestatem. Ita nec superior successu curam
remittebat, & dolor victum ad depellendam ignominiam concitabat. Id nobis acriores ad stu-
dia discendi faces subdidisse, quam exhortationes docentium, pædagogorum custodiam, vota
parentum, quantum animi mei coniectura colligere possum, contederim. Sed sicut firmiores in
literis profectus alit æmulatio: ita incipientibus, atq; adhuc teneris, condiscipulorum quam præ-
ceptorũ iucundior, hoc ipso quod facilius, imitatio est. Vix enim se prima elemẽta ad spem tol-
lere effingenda (quam summam putant) Eloquẽtiæ audebunt, proxima amplectuntur magis, vt
vites arboribus applicatæ, inferiores prius apprehendendo ramos, in cacumina euadunt. Quod
adeo uerum est, vt ipsius etiam magistri, si tamen ambitiosis vitia præferet, hoc opus sit, cum ad-
huc rudia tractabit ingenia, non statim onerare infirmitatem discientium, sed temperare vires
suas, & ad intellectum audientis descendere. Nam vt vascula oris angusti superfusam humoris
copiam respuunt, sensim autem influentibus, vel etiam instillatis complentur: sic animi puerorũ
quantum accipere possint, videndum est. Nam maiora intellectu, velut parum aptos ad perci-
piendum animos non subibunt. Vtile igitur est habere quos imitari primum, mox vincere velis,
ita paulatim & superiorum spes erit. His adijcio, præceptores ipsos non idem mentis ac spiritus
in dicendo posse concipere, singulis tantum præsentibus, quod illa celebritate audiẽtium instin-
ctos. Maxima enim pars Eloquẽtiæ constat animo. hunc affici, hunc concipere imagines rerũ,
& transformari quodammodo ad naturam eorum, de quibus loquimur: necesse est. Is porro quo
generosior celsiorq; est, hoc maioribus velut organis commouetur: ideoq; laude crescit, & im-
petu augetur, & aliquid magnum agere gaudet. Est quadam tacita dedignatio, vim dicendi tan-
tis comparatam laboribus, ad vnum auditorem demittere, pudet supra modum sermones attol-
lere. Et sanẽ concipiat quis mente, vel declamantis habitum, vel orantis vocem, incessum, pronũ
ciationem, illum denique animi & corporis motum, sudorem, vt alia præteream, & fatigationẽ,
audiente vno, nõne quiddam pati furori simile videatur? Non esset in rebus humanis Eloquen-
tia, si tantum cum singulis loqueremur.

Qua ratione puerorum ingenia dignoscantur, & quomodo tractanda sint. Cap. III. +

Radito sibi puero, docendi peritus ingenium eius in primis, naturamq; perspiciet. In-
genij signum in paruis præcipuum, Memoria est. Eius duplex virtus, facile percipere,
& fideliter continere. Proximum Imitatio: Nam id quoque est docilis natura: sic ta-
men, vt ea quæ discit effingat, non habitum forte & incessum, & si quid in peius no-
tabile est. Non dabit mihi spem bonæ indolis, qui hoc imitandi studio petet, vt rideatur. Nam
probus quoque in primis erit ille verè ingeniosus: alioqui non peius duxerim tardi esse ingenij,
quam mali. Probus autem ab illo segni, & iacente plurimum aberit. Hic meus quæ tradentur nõ
difficiliter accipiet: quædam etiam interrogabit: sequetur tamen magis quam præcurret. Illud in-
geniorum velut præcox genus, non temerè vnquam peruenit ad frugem. Hi sunt qui parua fa-
cile faciunt, & audacia prouecti, quicquid illic possunt, statim ostendunt: possunt autem id de-
mum, quod in proximo est, verba continuant, hæc vultu interrito, nulla tardati verecundia pro-
ferunt: Non multum præstant, sed citò, non subest vera uis, nec penitus immixtis radicibus niti-
tur: vt quæ summo solo sparfa sunt semina, celerius se effundunt, & imitata: spicas herbula, ina-
nibus aristas ante messem flauescunt. Placent hæc annis comparata, deinde stat profectus, admi-
ratio decrefcit. ¶ Hæc cum animaduertit, perspicat deinceps, quonam modo tractadus sit dis-
centis animus. Sunt quidam, nisi institeris remissi: quidã imperia indignantur: quosdã continet
metus, quosdã debilitat: alios cõtinuatio extudit, in alijs plus impetus facit. Mihi ille detur puer,
quem laus excitet, quem gloria iuuat, qui victus fleat. Hic erit alendus ambitu, hũc mordebit ob-
iurgatio, hunc honor excitabit. in hoc desidia nunquã verebor. ¶ Danda est tamen omnibus ali-
qua Remissio, non solum quia nulla res est quæ perferre possit cõtinuum laborem, atque ea quo-
que, quæ sensu & anima carent, vt seruare vim suam possint, velut alterna quiete retenduntur: sed
quod studium dicendi, voluntate, quæ cogi non potest, constat. Itaque & virium plus afferunt ad
discendum renouati ac recetes, & acriorem animum, qui ferè necessitatibus repugnat. ¶ Nec me
offenderit Lusus in pueris, est & hoc signum alacritatis: neque illum tristem, semperq; demissum
sperare possim erectæ circa studia mentis fore, cum in hoc quoque maxime naturali ætatibus il-
lis impetu iaceat. Modus tamen sit remissionibus, ne aut odium studiorũ faciant negatæ, aut otij
consuetudinem nimie. Sunt etiam nonnulli acuidis puerorum ingenijs non inutiles lusus, cum
positis inuicem cuiusq; generis quæstionibus æmulantur. Mores quoque se inter ludendum sim-
plicius detegunt: modo nulla videatur ætas tam infirma, quæ non pronus quid rectum, prauũq;
sit discat, tum vel maxime formanda, cum simulandi nescia est, & præipientibus facillime ce-
dit. Frangas enim citius quam corrigas, quæ in prauum induruerit. Proximus ergo nequid cupi-
de, nequid improbe, nequid impotenter faciat, monendus est puer. Habendumq; in animo sem-
per illud Vergilianum:
-Adeo in teneris consuescere multum est.

Memoria, &
imitatio, inge-
nij signa.

Quæ imitan-
da.

Præcocia in-
genia.

Animus dis-
centis varie
pro sua natu-
ra tractadus

Remissio.

Lusus liber-
ior pueris
moderate cõ-
cedendus.

Georg. 2.

Non esse cæ-
dendos pue-
ros.

Turpitudinẽ
cõcubitum
illicitum
notat.

¶ Cædi vero discentes, quanq; & receptum sit, & Chrysippus non improbet, minime velim. Pri-
mum, quia deforme atque seruire est, & certè quod conuenit, si ætatẽ mutes, iniuria. deinde, quod
si cui tam est mens illiberalis, vt obiurgatione non corrigatur, is etiã ad plagas, vt pessima quæq;
mãcipia, durabitur. Postremo, quod ne opus erit quidem hac castigatione, si assiduus studiorum
exactor adstiterit. Nũc ferè negligentia pædagogorum sic emendari videtur, vt pueri non facere
quæ recta sunt cogantur, sed cur non fecerint, puniantur. Deniq; cum paruulum verberibus cõ-
geris, quid iuueni facias, cui nec adhiberi potest hic metus, & maiora discenda sunt: Adde quod
multa vapulantibus dictu deformia, & mox verecundia futura, sæpe dolore vel metu accidunt,
qui pudor refringit animum, & abiicit, atque ipsius lucis fugam, & tædium dicit. Iam si minor
in deligendis custodum & præceptorum moribus fuit cura, pudet dicere in quæ probra nefandi
homines isto cadendi iure abutantur, quam det alijs quoque nonnunquam occasionem hic mi-
serorum metus. Non morabor in parte hac, nimium est quod intelligitur. Quare hoc dixisse sa-
a. iij.

tis est, in aetatem infirmam, & iniuriæ obnoxiam, nemini debere nimium licere. Nunc quibus in- C
stituendus sit artibus, qui sic formabitur, ut fieri possit Orator, & quæ in quaque aetate inchoanda, C
dicere ingrediar.

ARGVMENTVM.

¶ Puerum huic spei destinatum, legendi scribendique iam peritum, bonis moribus, bono ingenio præditum, Grammaticis tradendum præcipit. Grammatices facit duas partes, vnam recte loquendi scientiam, quam hereticen alii, alii methodicem nominant, quod præcepta primas re-
rum finitiones & methodum emendate loquendi scribendique tradat, sub qua scribendi rationem cõrmet. Alteram poetarum & historicorum e-
narrationem, quam exegeticen vocat, ad quam emendatam lectionem refert. In hac Grammatices professione multum propter richum & me-
trum requirit. Astrologia etiam cognitionem propter poetarum, qui syderum ortu & occasu, tempora rerum declarare consueverunt. Et philo-
sophiam propter locos plurimos in authoribus ex intima philosophia petitos, & propter Empedocle Varronenique, qui præcepta sapientie
versibus tradiderunt. Addit & eloquentiam, ut omnia proprie & copiose demonstrare queat.

¶ Hinc elementorum vim statim tradendam esse monet, non solum quopactò vocales à consonantibus distinguantur, & hæc rursus in femio-
cales & mutas partiantur, vnde etiam quas literas à græcis mutuamur scribendis eorum nominibus, nempe y, & z, & in latinis an Æolicum di-
gama desideretur. Et qui sonus medius sit inter I & V. An redundant H, & k & X, quo pacto I & V transeant in consonantes, præpositæ voca-
libus, ut Venus Iuno. Quid in Literis proprium, quid commune. Quæ mutationes accidant declinatione aut præpositione, ut feco fecui, cadit ex-
cidit. Quæ cū quibus cognatio, ut R. & S. Valerii Valesii, arbor labos. T. & S. pultare, pulsare, & olim T cū D Alexanter, Et pro aspiratione Digā-
ma vel F. Fordeum, foedus, pro hordeum & hædus, B. pro. P. F. & H. byrrus, bruges belena. O pro V. & contra, Hecoba chulcydes. E & I. leber, Me-
nema.

¶ Hinc quot sint partes orationis, & quopactò earum numerus ad octo paulatim deductus sit, reiectis articulis, alliteratione, & attractione,
vocalibus, appellationeque nomini subiectis.

¶ His cognitis ad declinationes nominum & verborum accedit, quibus neglectis ambitiosi quidam suos discipulos humi adhuc reptantes circa
sublimiora ostentare volentes, præposere docebant, & primum declinare nomina & verba præcipit, doceri genera, nominum origines scrutari,
vnde Burri, Agrippæ, Posthumi, Deinde sitne aliqua vis sexti casus apud Latinos, septimi apud Græcos. ¶ In verbis quoque præter accedens nos-
se quæ sint anomala, vti in nominibus, quæ heteroclitica, ut participia transeant in nomina verbalia, ut sapiens nutritor, Cuius rationis sunt illa im-
personalia passiva, sicut in antiquam sylluam Et illud: Totis vsque adeo turbatur agris. Item & illud, Campus curritur, ut quædam passiva positione
actiuam habeant significationem, ut prandis, potus, ut quædam nomina transeant in aduerbia, noctu, diu. Et quædam his simile quid patian-
tur vti dictu, factu.

¶ De Grammatica.

5 Cap. III.

Grammatices
diuisio.
Grammatici
perfectio mul-
tum habet in
recessu.

Primus, in eo qui legendi, scribendique adeptus erit facultatem, Grammaticis est locus. Nec refert de Græco, an de Latino loquar: quanquã Græcū esse priorem placet. Vtri-
que eadem via est. Hæc igitur professio cū breuissime in duas partes diuidatur, Recte
loquendi scientiam, & Poëtarum Enarrationem, plus habet in recessu, quam fronte
promittit. Nam & scribendi ratio coniuncta cum loquendo est, & enarrationem præcedit emē
data lectio: & mistū his omnibus iudicium est. Quo quidem ita seueri sunt vsi veteres Grāma-
tici, ut nō versus modò censoria quadã virgula notare, & libros, qui falso viderentur inscripsi, tā
quam subdititios summouere familia permiserint sibi: sed autores alios in ordinē redegerint, a-
lios omnino exemerint numero. Nec Poëtas legisse satis est. Excutiendū omne scriptorū genus: nō
propter hystorias modo, sed verba, quæ frequēter ius ab autoribus sumunt. Tum nec citra Mu-
sica Grāmatice potest esse perfecta, cū ei de metris rhythmisq; dicendū sit. Nec si rationē Side-
rū ignoret, Poëtas intelligat: qui (ut alia mittā) toties ortu occasusq; signorū in declarandis tēpori-
bus vtuntur. Nec ignara Philosophiæ, cū propter plurimos in omnibus ferē carminibus locos, ex
intima quæstionū naturalium subtilitate repetitos: tū vel propter Empedocle in Græcis, Varro-
nem ac Lucretium in Latinis: qui præcepta sapientiæ versibus tradiderunt. Eloquentia quoque
non mediocri est opus, ut de vnaquaque earum quas demonstrauimus rerum, dicat proprie &
copiose. Quo minus sunt ferendi qui, hanc artem vt tenuem, ac ieiunā cauillantur: quæ nisi Ora-
tori futuro fundamēta fideliter iecerit, quicquid superstruxeris corruet: necessaria pueris, iucūda
senibus, dulcis secretorum comes, & quæ vel sola omni studiorum genere, plus habeat operis,
quam ostentationis.

Criticorū ve-
teriū censura.

Quam late
pateat Gram-
matici pro-
fessio.

Elementa
Grammatices
nō sunt fasti-
dienda.
De literis &
earum pote-
state.

Duas Y & Z

¶ Ne quis igitur tanquam parua fastidiat Grammatices elementa: non quia magnæ sit operæ
Consonantes à Vocalibus discernere, ipsasq; eas in Semiualium numerum, Mutarumq; par-
titi: sed quia interiora velut sacri huius aduentibus, apparebit multa rerum subtilitas, quæ non
modo acere ingenia puerilia, sed exercere altissimam quoque eruditionem ac scientiam pos-
sit. An cuiuslibet auri est exigere Literarum sonos? Non hercle magis quam neruorum. At
Grammatici saltem omnes in hanc descendunt rerum tenuitatem, desintne aliqua nobis neces-
saria Literarum, non cum Græca scribimus, tum enim ab ipsidem, duas mutuamur, sed proprie in La-
tinis, vt in his, seruus, & vulgus, Æolicū digamma desideratur. Et medius est quidam V & I lite-
ræ sonus. Non enim sic optimū dicimus, vt opimum. Et i n here, neq; E planè, neq; I auditur. An-
rursus alia redundant, præter illam aspirationis: quæ si necessaria est, etiam contrariam sibi po-
scit. ¶ Et Q, quæ & ipsa quorundā nominū nota est, & K, cuius similis effectus speciesq; nisi quod
paulum à nostris obliquatur Kappa apud Græcos, nunc tantum in numero manet. Et nostrarū
ultima X, qua tamen carere potuimus, si non quæsissemus. Atq; etiā in ipsis vocalibus grammati-

Ci est videre, an aliquas pro consonantibus vsus acceperit, quia iam sicut tā scribitur, & vos vt
cos. Atq; vt vocales iunguntur, aut vnā longam faciunt, vt veteres scripsere, qui geminatione ea-
rū velut apice utebatur: aut duas, nisi quis putat etiā ex tribus vocalibus syllabā, quod nequit fie-
ri, si non aliqua officio consonantiū fungantur. Quæret etiā hoc quomodo duabus demū vocalib⁹
in seipsas coeundi natura sit, cū consonantiū coeat nulla, nisi alteram frangat. Atq; litera i sibi in-
fidit. Cõijcit enim est, ab illo iacit. Et u, quo modo nūc scribitur vulg⁹, & seruus. Sciat etiā Cicero
ni placuisse aijo Maijāq; geminata i scribere, quod si est, etiam iungetur vt consonans. Quare di-
scat puer quid in literis proprium, quid commune, quæ cum quibus cognatio: nec miretur, cur
ex scamno fiat scabellum, aut à pinna (quod est acutum) securis vtrinq; habens aciem bipennis,
ne illorum sequatur errorem, qui quia à pennis duabus hoc esse nomen existimant, pinnas auiū
dici volunt. Neq; has modo nouerit mutationes, quas afferunt declinatio, aut præpositio, vt se-
cat secuit, cadit excidit, cadit cecidit, calcat exculcat, & sic à lauando lotus, & inde rursus illotus,
& mille alia: Sed & quæ rectis quoque casibus aetate transferunt. Nam vt Valesij, & Fusij in Va-
lerios, Furiosq; venerunt: ita arbor, labos, vapos, etiā & clamor ac lasēs atatis fuerunt. Et hæc
ipsa s litera ab his nominibus exclusa, in quibusdam ipsa alteri successit. Nam mertare atque
pultare dicebant. Quin Fordeum, foedusque pro aspiratione F. * vel simili litera vtentes: nam
contra Græci aspirare solent, vt pro Fundanio Cicero testem, qui primam eius literam dice-
re non possent, irridet. Sed b quoq; in locum aliarum dedimus aliquando, vnde Byrrhus & bru-
ges, & belena, necnō eadem fecit ex duella bellū, vnde duellios quidam dicere bellios ausi. Quid
stlatū, in stlitesq;: Quid d literæ cum t quædam cognatio: Quare minus mirū, si in vetustis operi-
bus vrbis nostræ & celebribus templis legantur Alexanter, & Cassantra. Quid o atque u permu-
tata inuicem: vt Hecoba & nobrix, Culchides, & Pulyxena scriberentur. Ac ne in græcis id tan-
tum notetur, dederont, ac proaueront, sic ὀδυσσεύς quem ὀδυσσεύς fecerunt Aeoles, ad Vlyxē de-
ductus est. Quidnō e quoq; i loco fuit, vt Menerua, & leber, & magister, & Dioue & Veione, pro
Di oui & Veioi: Sed mihi locum signare satis est. Nō enim doceo, sed admoneo docturos. Inde
in syllabas cura transibit, de quibus in orthographia pauca annotabo, tum videbit, ad quem hoc
pertinet, quot & quæ sint partes orationis, quanquã de numero parum conuenit. Veteres enim,
quorum fuerunt Aristoteles atq; Theodectes, verba modo, & nomina, & conuinctiones tradide-
runt, videlicet quod in verbis vim sermonis, in nominibus materiam: quia alterum est quod lo-
quimur, alterum de quo loquimur: in conuinctionibus autem eorum complexū esse iudicauerunt,
quas conuinctiones à plerisque dici scio, sed hæc videtur ex syndesmo magis propria translatio.
Paulatim à philosophis, maxime Stoicis auctus est numerus, ac primum conuinctionibus ar-
ticuli adiecti, post præpositiones, nominibus appellatio, deinde pronomen, deinde mistum ver-
bo participium, ipsis verbis aduerbia. Noster sermo articulos non desiderat, ideoq; in alias par-
tes orationis sparguntur. Sed accedit superioribus interiectio. Alij tamen ex idoneis autoribus
octo duntaxat partes secuti sunt, vt Aristarchus, & aetate nostra Palæmō, qui vocabulum, siue ap-
pellationem nomini subiecerunt tanquam species eius. At ij qui aliud nomē, aliud vocabulum
faciunt, nouem: Nihilominus fuerunt, qui ipsum adhuc vocabulum ab appellatione deducerent,
vt esset vocabulum corpus visu tactuq; manifestum, domus, lectus: appellatio, cui vel alterum de
est, vel vtrumque, ventus, cœlum, deus, virtus. Adijciebant & asseuerationē, vt heu, & attractio-
nem, vt faciatis, quæ mihi non approbantur. Vocabulum, an appellatio dicenda sit πρὸς ὀνομασίαν
& subijcienda nomini nec ne, quia parui refert, liberum opinaturis relinquo.

* Van.
Cicero in
Oratore.
Vide. s. Pom-
peium frag-
ment. 17.
Capite huius
libri. xii.

De partibus
orationis.

Latius ser-
mo non desit-
derat: articu-
los.

Nomen,
Vocabulum,
Appellatio.

Declinatio
nomina &
verba & eo-
rum acciden-
tia nosce, pue-
ro in primis
necessarium

Genus epilo-
gramm.
Origenes no-
minum.

¶ Nomina declinare & verba in primis pueri sciunt, neque enim aliter peruenire ad intelle-
ctum sequentium possunt, quod etiam admonere superuacuum fuerat, nisi ambitiosa festinatio-
ne pleriq; à posterioribus inciperent: & dum ostenta re discipulos circa speciosiora malunt,
compendio morantur. At si quis & didicerit satis (& quod non minus deesse interim so-
let) voluerit docere quæ didicit, non erit contentus tradere, in nominibus tria genera, &
ea quæ sunt duobus, omnibusve communia. Nec statim diligentem putabo, qui promiscua quæ
& epicœna dicuntur ostenderit, in quibus sexus vterq; per alterum apparet, aut quæ sceminina
positione mares, aut neutrali feminas significant, qualia sunt murena, & Glyceriū. Scribitur
mille, præceptos acer atq; subtilis, origines nominū, ut quæ ex habitu corporis rufos longosq; fe-
cerūt. Vbi erit aliquid secretius, vnde Sylla, Burri, Galba, Planci, Panfa, Scauri, taliaq;. Et ex casu
nascētū, hinc Agrippa & Opiter, & Cordus, & Posthumus erūt, & ex ijs quæ post natos eueniūt,
vnde Vopiscus. Iam Cottę, Scipiones, Ienates, Serani. Sūt & ex varijs causis gentes quoq;, ac lo-
ca, & alia multa reperias inter nominum causas. In seruis iam intercidit illud genus quod du-
cebatur à domino, vnde marcipores, publiporesq;. Quærat etiā, sitne apud Græcos vis quædam

sexti casus, & apud nos quoque septimi. Nam cum dico hasta percussus, non vtor ablatiu natura, C nec si idem graece dicam datiuu *ἔσθ' ὀπί.*

8 ¶ Sed in verbis quoque quis est adeo imperitus, vt ignoret genera, & qualitates, & personas & numeros: Literarij penè ista sunt ludi, & triuialis scientia. Iam quosdam illa turbabunt quae declinationibus non tenentur. Nam & quaedam participia, an verbi appellationes sint dubitari potest, quia aliud loco valent, vt lectus, & sapiens. Quaedam appellationibus similia, vt fraudator, nutritor. Iam, Iur in antiquam syluam, nonne propriae cuiusdam rationis est: Nam quod initium eius inuenias? cui simile fietur, accipimus, aliter vt, Panditur interea domus omnipotentis olympi.

Aeneid. 6. Ter. in Andria. Aeneid. 10.

Agil.

Aliter, vt: Totis Vsq; eadeo turbatur agris. Est etiam quidam tertius modus, vt vrbs habitatur, vnde & capis curritur, mare nauigatur. Praefus quoque, atque potius diuersum valent quam indicant. Quid quod multa verba non totum declinationis ordinem ferunt: Quaedam etiam mutantur, vt fero in praeterito. Quaedam tertiae demum personae figura dicuntur, vt licet, piget. Quaedam simile quiddam patiuntur, vocabulis in aduerbium transeuntibus. Nam vt noctu & diu, ita dictu & factu. Sunt enim haec quoque verba participialia quidem, non tamen qualia dicto factoque.

ARGUMENTVM

¶ Orationis virtutes & vitia aggredditur, virtutes tres esse numero, vt oratio sit emendata, dilucida, & ornata. nam apte dicere ornatil subicit. Haec e xigi verbis, primu linguis, deinde coniunctis. In singulis an latina sint, peregrina, simplicia, composita, propria, translata, vsitata, aut ficta, considerari. In coniunctis iam iam verba bene rebus accommodata, in quibus merito placeat bona vocalitas, quam graeci euphonian vocent. Duo esse orationis non emendatae vitia, barbarismum & Soloeisismum. Et barbarismum quidem esse in singulis verbis: fierique scripto vel dicto tribus modis. Primo si quis nomen peregrinum latinæ orationi inserat. Secundo, animi natura, vt si quis quid dicat insolenter, minaciter, aut crudeliter. Tertio, partim scripto, partim dicto, additione, detractione, imitatione, transmutatione, diuisione, complexione, aspiratione, ecclasi, fistole, genere, numero, sonis, quales sunt tota cetera lamdacismi, ischnothetes, platelismi, chiloformia, accentu, cuius graecis longe fit ratio difficilior quam latinis, vt cum acuta & grauis alia pro alia ponitur, vbi breuiter quae ratio accentuum sit, praescribitur antepenultimam longam, natura circumspecti Rhoma: Longam positione acui, feruor breuem in polysyllabis reicere acutum in antepenultimam, vt tartarus, Monosyllaba, natura circumspecti, nois i breuia aut longa positione acui oblux. Verum hic notandum esse, tertium barbarismi genus, in poetis aut venia dignum, aut etiam laudi duci. In prosa quoque immutationem recipi: vt Canobitarum apud Ciceronem p. prob, literarum adiectione vt in assentior. Quaedam etiam iuncta sine reprehensione dicuntur, quae singula vitiosa sint, vt duapondo, trepondo. Soloeisismum complexu orationis fieri, etiam cum in verbo est vitium. Adiectione, detractione, transmutatione, immutatione, atque etiam in partibus orationis, per varias earum accidentia, per genera, tempora, personas, modos, numeros per comparationes, superlatiões, atque vbi patrium, pro possessiuo ponitur. Vbi quies pro motu & vt in summa dicam, vbi quaeuis particula alterius officio seu potestate fungitur. Quaedam etiam faciem soloeisismi habere, quae schemata sunt vt Thyestes tragodia, ludi floralia. His omnibus ad finem adiungit sibi placere: vt in peregrinis quibus latini pro suis vtiuntur accentuum & catuum rationem latinam sequamur, quouique patitur decor. Quia in quibusdam consuetudo superet: auctoritatem, & quaedam sint quae vtroque modo, non indecenter esse fieri possunt. Postremo, quae ratio sit vocum compositarum, & graecos componendis nominibus, fingendisque latinis esse feliciores ostendit, & quae propria & translata verba sint diffinitione explicat.

De virtutibus & vitijs orationis.

Cap. V.

Orationis virtutes tres, & vitia totidē. Duplex verborum intellectus.

Am cum omnis oratio tres habeat virtutes, vt emendata, vt dilucida, vt ornata sit, quia dicere apte, quod est praecipuum. plerique ornatui subijciunt, totidem vitia, quae sunt su pradietis contraria, emendate loquendi regula, quae grammatice prior est pars, examinet. Haec exigitur verbis, aut singulis, aut pluribus. Verba nunc generaliter accipi volo, nam duplex eorum intellectus est: alter, qui omnia per quae sermo necitur significat, vt apud Horatium:

Horat. in arte.

Verbaque prouisam rem non inuita sequuntur. Alter, in quo est vna pars orationis, lego, scribo. Quam vitantes ambiguitatem quidam dicere maluerunt, voces, dictiones, locutiones, singula sunt, aut nostra, aut peregrina: aut simplicia, aut composita: aut propria, aut translata: aut vsitata, aut ficta. ¶ Vni verbo vitium sapius quam virtus inest. Licet enim dicamus aliquid proprium, speciosum, sublime, nihil tamen horum, nisi in complexu loquendi, serieque contingit. Laudamus enim verba bene rebus accommodata. Sola est, quae notari possit velut vocalitas, quae eu phonia dicitur, cuius in eo dilectus est, vt inter duo, quae idē significat, ac tantundem valet, quod melius sonet, malis. Prima barbarismi, ac soloeisismi foeditas ab sit. Sed quia interim excusantur haec vitia, aut consuetudine, aut auctoritate, aut vetustate, aut denique vicinitate virtutu: Nam saepe a figuris ea separare difficile est, ne quem tam iudicem obseruatio fallat, acriter se in illud tenue discrimen grammatice intendat, de quo nos latius ibi loquimur, vbi de figuris orationis tractandum erit. Interim vitium quod sit singulis verbis, sit barbarismus. Occurrat mihi forsitan aliquis, quid hic promissor tanti operis dignum: aut quis hoc nescit, alios barbarismos scribendo fieri, alios loquendo: quia quod male scribitur, male etiam dici necesse est: qui vitiose dixerit, non vtiq; & scripto peccat. Illud prius adiectione, detractione, immutatione, transmutatione: hoc secundum, diuisione, complexione, aspiratione, sono contineri? Sed vt parua

De vocibus quibus singulis vitium facit, plus quam virtus inest. Euphonia.

Lib. 9. cap. 1. Barbarismus Allusio ad illud in arte. Quid dignum tanto feret hic amissor hiantia.

VI.

A sint haec, pueri docentur adhuc, & grammaticos officij sui comonemus. Ex quibus si quis erit plane impolitus, & vestibulum modo artis huius ingressus, intra haec quae profertur commentariolis vulgata sunt, consistet: doctiores multa adijcient, vel hoc primum, quod barbarismum pluribus modis accipimus. ¶ Vni in gente, quale sit, si quis Afrum, vel Hispanum latinæ orationi nomen inferat, vt ferrum, quo rotæ vinciuntur, dici solet cathus, quauquam eo tanquam recepto vitur Per sius, sicut Catullus ploxentum circa Padum inuenit, & in oratione Labieni, siue illa Cornelij Galii est, in Pollionem, casnar affectator è Gallia ductum est, nam mastruca, quod Sardum est, illudens Cicero ex industria dixit: Alterum genus barbarismi accipimus, quod sit animi natura, vt is à quo insolenter quid, aut minaciter, aut crudeliter dictu sit, barbore locutus existimetur. Tertium est illud vitium barbarismi, cuius exempla vulgo sunt plurima, sibi etiā quisque fingere potest, vt verbo cui libebit adijciat literam syllabamve, vel detrahat, aut aliam pro alia, aut eandē alio, quam rectu est, loco ponat. Sed quidam ferè in iactationem eruditionis sumere illa ex Poëtis solent, & autores quos praeregunt criminantur. ¶ Scire autē debet puer, haec apud scriptores carminum, aut venia digna, aut etiam laude duci, potiusque illa docendi erunt minus vulgata. Nam duos in vno nomine faciebat Barbarismos Tinea Placētius (si reprehēdenti Hortensio credim⁹) preculā pro pergulā dicens: & immutatione cū c pro g vteretur: & transmutatione cum r preponeret è antecedenti. At in eadem vitij geminatione, & Meticio Suffecio dicēs Ennius, poetico iure defenditur. ¶ Sed in prosa quoque est quaedam iam recepta immutatio. Nam Cicero Canopitaru exercitum dicit, ipsi Canobon vocat, & Tharsomenū pro Thrasimeno, multi autores, etiam si est in eo transmutatio, vendicauerunt, similiter alia: nam siue est falsum assentior, Sifenna dixit assentio, multiq; huc & analogiam secuti, siue illud veru est, haec quoque pars consensu defenditur. At ille pexus, pinguisq; doctor, aut illic detractionem, aut hic adiectionem putabit. Quid: quod quaedā quae singula proculdubio vitiosa sunt, iuncta sine reprehensione dicuntur? Nam & dua & tre & pondo diuersoru generum sunt barbarismi. At duapondo, & trepondo, vsq; ad nostram aetatem ab omnibus dictu est, & recte dici Messala confirmat. Absurdum forsitan videatur dicere barbarismum, quod est vnus verbi vitium, fieri per numeros, aut genera, sicut soloeisismu: scala

Barbarismi tres species. Satyra. 5.

Ad Emiliu. Pro Scau. 0 & de rosul n cius coula-ribus.

Barbarismi apud poetas aut venia digni, aut etiā laudi ducēd.

Ex Cicerone in Bruto.

Gell. lib. 1. cap. 25.

B tamen & scopa, cotraque hordea, & multa, licet literarum mutatione, detractionem, adiectionem non habeant, non alio vitiosa sunt, quam quod pluraliter, & singularia pluraliter efferruntur: & gladia qui dixerunt, genere exciderunt. Sed hoc quoque notare contentus sum, ne arti culpa quorundam pernicacium, perplexe videar & ipse quaestione addidisse. Plus exigunt subtilitatis quae accidit in dicendo vitia, quia exempla eorum tradi scripto non possunt, nisi cum in versus insiderunt, vt *δαιρεσις*. Europai, & ei contrarium vitium, quod *συναρτασις*, & *συναρτασις* Graeci vocant, nos complexionem dicimus, qualis est apud P. Varronem: Cum te flagranti deiectum fulmine Phæton.

Nam si esset prosa oratio, eadem literas enunciare veris syllabis licebat.

Praeterea quae sunt spacio, siue cum syllaba correpta producitur, vt:

Italiam fato profugus - Seu longa corripitur, vt:

Vnius ob noxam & furias - Extra carmen non deprehendas, sed nec in carmine vitia

Aeneid. 1. libidē

ducenda sunt. ¶ Illa verò non nisi aure exiguntur, quae fiunt per sonos, quauquam per aspiratione,

Aspiratio.

siue adijcitur vitiose, siue detrahitur, apud nos potest quaeri, an in scripto sit vitium, si H litera est,

non nota, cuius quidē ratio mutata cum temporibus est sapius. Parcissime ea veteres vsi etiā in vocalibus, cum aedos, ircosque dicebant. Diu deinde obseruatu, ne consonantibus aspiraretur, vt in Gracis, & triumphis. Erupit breui tempore nimius vsus, vt chorona, chenturiones, prachones adhuc

Cic. in Oratore. De Arrio.

quibusdam inscriptionibus maneant. Qua de re Catulli nobile epigramma est. Inde durat ad nos vsque vehementer, & comprehendere, & mihi: nam mehe quoque pro me apud antiquos, Tragediaru praecipue scriptores in veteribus libris inuenimus. ¶ Adhuc difficilior obseruatio est per tenores, quos quidem ab antiquis dictos tonores comperi, vt videlicet declinatō a Gracis verbo, qui

πένους dicunt, vel accētus, quas Graeci πένους vocant, cum acuta & grauis alia pro alia ponitur, vt in hoc Camillus, si acuitur prima, aut grauis pro flexa, vt Cethegus, & hic prima acuta.

De accentu ratione.

Nam si media mutatur. Aut flexa pro graui, vt apice *circunducta sequente: quam ex duabus syllabis in vnam cogentes, & deinde flectentes dupliciter peccant. Sed id sapius in gracis nominibus accidit, vt Atreus: quem nobis iuuenibus doctissimi senes acuta prima dicere solebat, vt ne cessario secunda grauis esset. Item Tereu, Nereuque. Haec de accentibus tradita. Ceteru iam scio quosdam eruditos, nonnullos etiam grammatice sic docere, ac loqui, vt propter quaedam vocu ac

Aeneid. 4.

verborum discrimina, verbum interim acuto sono finiant, vt in illis:

Quae circum littora, circum - Piscofas scopulos -

ne si grauem posuerint secundam, circus dici videatur, non circuitus. Itē quantum, quale, interro- gantes, graui: comparantes, acuto tenore concludunt, quod tamen in aduerbijs ferē solis, ac pro- nominijs vendicant, in ceteris veterem legem sequuntur. Mihi videtur conditionem mutare, quod his locis verba coniungimus. Nam cum dico circum littora, tanquā vnum enuncio dissi- mulata distinctione: itaq; tanquam in vna voce, vna est acuta, quod idem accidit in illo,

Eneid. I.

- Troiæ qui primus ab oris. Euenit vt metri quoq; conditio mutet accentum, vt:

Ibidem.

- Pecudes pictaq; volucres. Nam volucres media acuta legā, quia etsi natura breuis, tamen po- sitione lōga est, ne faciat iābū, quē nō recipit versus heroicus. Separata verō hęc à præcepto no- stro non recedent, aut si consuetudo vicerit, vetus lex sermonis abolebitur, cuius difficilior apud Græcos obseruatio est, quia plura illis loquendi genera, quas ἀλλέλουγες vocāt, & quod aliās vitiosum, interim aliās rectum est, apud nos verō breuissima ratio: Nāq; in omni voce, acuta in- tra numerū triū syllabarū continetur, siue hęc sint in verbo sola, siue vltimā, & in his aut proxi- ma extremā, aut ab ea tertia. Trium porrō, de quibus loquor, media longa, aut acuta, aut flexa e- rit, eodē loco breuis vtiq; grauem habebit sonum, ideoq; positā ante se, id est ab vltimā tertiā a- cuet. Est autem in omni voce vtiq; acuta, sed nunquā plus vna, nec vltima vnquā: ideoq; in dyf- syllabis prior. Præterea nūquā in eadē flexa & acuta, quia eadē flexa ex acuta: itaq; neutra claudet vocē latinā. Ea verō quæ sunt syllabæ vni⁹, erūt acuta aut flexa, ne sit aliquavox sine acuta. Et illa p̄ sonos accidūt, quæ demonstrari scripto nō possūt, vitia oris & liguæ, ῥοτακισμοὺς, & λαμβδαισμοὺς ἰσχυρότητας & πλαττασμοὺς feliciores fingendis nominibus Græci vocāt, sicut κωλοσπμίαι, cū vox quasi in recessu oris auditur. Sunt etiā proprii quidam & ineuitabiles soni, quibus non nunquam nationes reprehēdimus. Remotis igitur omnibus, de quibus suprā diximus vitijs, erit illa quæ vocatur ῥοδδέπεια, id est emendata cum suauitate vocum explanatio. nam sic acci- pi potest recta. ¶ Cætera vitia omnia ex pluribus vocibus sunt, quorū est solæcismus, quanquā circa hęc quoque disputatū est: nā etiā qui contextu vel cōplexu, orationis accidere eum cōfite- tur, quia tamen vnus emendatione verbi corrigi possit, in verbo esse vitium, non in sermone cō- tendunt, cum siue amaræ corticis, seu medio cortice, per genus facit solæcismum, quorū neutrū quidem reprehendo, cum sit vtriusq; Virgilius autor. Sed fingamus vtrumlibet non recte dictū, mutatio vocis alterius, in qua vitium erat, rectam loquendi rationem sic reddit, vt amari corti- cis fiat, vel media cortice, quod manifestæ calumniæ est: neutrum enim vitiosum separatum est, sed compositione peccatur, quæ iam sermonis est. Illud eruditius quæritur, an in singulis quoque verbis possit fieri solæcismus, vt si vnū quis ad se vocans dicat, Venite, aut si plures à se dimit- tens, ita loquatur, Abi aut discede. Necnō cum responsum ab interrogatione dissentit, vt si dicē- ti, quem video, ita occurras, ego. ¶ In gestu etiā nonnulli putant idem vitium inesse, cū aliud vo- ce, aliud nutu, vel manu demonstratur. Huic opinioni neq; omnino accedo, neq; planē dissentio: nā id fateor posse accidere voce vna, non tamen aliter, quā si sit aliquod, quod vim alterius vo- cis obtineat, ad quod vox illa referatur, vt solæcismus ex cōplexu fiat eorum, quibus res signifi- cantur, & voluntas ostenditur. ¶ Atq; vt omnē effugiam cauillationem, fit aliquando in vno ver- bo, nunquā in solo verbo. ¶ Per quot autē, & quas accidat species, non satis conuenit, qui plenif- sime, quadripertitam volunt esse rationem, nec aliam quā barbarissimā, vt fiat adiectione: vt Ve- ni de Susis in Alexandriam: Detractione, Ambulo viā: Aegypto venio, Ne hoc fecit: Trāsmuta- tiōe, qua ordo turbatur, Quoq; ego, Enim hoc voluit, Autē non habuit. Ex quo genere an sit, Igi- tur, in initio sermonis positū dubitari potest, quia maximos autores i diuersa fuisse opinione vi- deo, cū apud alios sit etiam frequens, apud alios nunq̄ reperitur. Hęc tria genera quædā diducūt à solæcismo, & adiectionis vitium ἀλλοιομοίη, detractionis ἑλατίζη, inuersionis ἀνα- στροφὴ vocant, quæ si in speciem solæcismi cadant, ὑπερβαρῶν quoque appellari eodem modo posse. Immutatio sine controuersia est, cum aliud pro alio ponitur. Id per omnes orationis partes deprehendimus, frequentissime in verbo, quia plurima huic accidunt, ideoq; in eo sunt so- læcismi per genera, tempora, personas, modos, siue cui status eos dici, seu qualitates placet, vel sex, vel vt alij volunt, octo: nam totidē vitijs erunt formæ, in quot species eorum quidq; de quibus suprā dictum est, diuiseris. Præterea numeros, in quibus nos singularem, ac pluralem ha- bemus, Græci & ἁπλοῦς. Quanquam fuerunt, qui nobis quoque adijcerent dualem, scripsere, le- gère, quod euitandæ aspinitatis gratia mollitum est, vt apud veteres pro male merēris, male me- rēre, ideoq; quod vocant duale, in illo solo genere consistit, cum apud Græcos & in verbi tota fe- rē ratione, & in nominibus deprehendatur, & sic quoq; rarissimus eius sit vsus, apud nostrorum verō neminem hęc obseruatio reperitur, quin ē contrario:

Accentuum apud græcos difficilior ratio q̄ apud latinos, & de istā apud hos regulæ.

Græci fingē- tis nominib; feliciores.

De solæcismō.

Eglo. vi. & geor. ii.

An in gestu fiat solæcismus.

Solæcismus in vno verbo. Solæcismi species. Adiectio. Detractio. Trāsmutatio.

Emmutatio.

Latini dualē numerū non agnoscunt. enei. i. & v. Eneid. x. metam. xiiij

Deuenerē locos, &: Conticuēre omnes, & Confedēre duces,

A apertē nos doceāt, nihil horum ad duos pertinere: Dixere quoq; quanq̄ id Antonius Rufus ex di- uerso ponit exemplū, de pluribus patronis præco pronunciet. Quid? non Liuius circa initia sta- timi primi libri, Tenuere, inquit, arcem Sabini: Et mos. In aduersum Romani subiere: Sed quem potius ego q̄ M. Tullium sequar: qui in Oratore, Nō reprehendo, inquit, scripsere: scripserūt esse verius sentio. ¶ Similiter in vocabulis & nominibus fit Solæcismus genere, numero, proprie au- tem casibus. Quicquid eorū alteri succedet, huic parti subiugatur licet, per comparationes & su- perlationes, itemq; in quibus patriū pro possessiōe dicitur, vel cōtra. Nam vitii quod fit per quā- titatem, vt magnū peculium, erunt qui Solæcismum putet, quia pro nomine integro positū fit diminutū. Ego dubito an id improprium potius appelle, significatione enim deerrat. Solæcismi porro vitium nō est in sensu, sed in cōplexu. In participio per genus, & casum, vt in vocabulo: per tempora, vt in verbo: per numerum, vt in vtroq; peccatur. Pronomen quoq; genus, numerū, casus habet: quæ omnia recipiūt huiusmodi errorem. ¶ Fit Solæcismi, & quidē plurimi, per par- tes orationis: sed id tradere satis nō est, ne ita demum vitii esse credat puer, si pro alia ponatur alia: vt verbū vbi nomen esse debuerit, vel aduerbiū vbi pronomen, & similia. Nam sunt quædā cognata, vt dicunt, id est eiusdē generis, in quibus qui alia specie q̄ oportet vtetur, non minus q̄ ipso genere permutato, deliquerit. Nam & An & Aut, cōiunctiones sunt: male tamē interroges, hic aut ille fit. Et Ne ac Nō, aduerbia: qui tamen dicat pro illo, Ne feceris, Nō feceris, in idē inci- dat vitii: quia alterū negādi est, alterū vetādi. Hoc amplius, Intro & Intus, loci aduerbia: Eo tamē intus, & Intro sum, Solæcismi sunt. Eadē in diuersitate pronominū interiectionū, præpositionū ac- cidēt. Est enim Solæcismus in oratione cōprehensionis vnus sequentium ac priorū inter se incō- ueniens positio. Quædā tamen & faciē Solæcismi habent, & dici vitiosa nō possunt, vt Tragœ- dia Thyestes, & ludi Floralia ac Megalesia: quanquā hęc sequenti tēpore interciderunt, nunq̄ ali- ter à veteribus dicta. Schemata igitur nominabūtur, frequentiora quidem apud poetas, sed Ora- toribus quoq; permixta. Verum Schema ferē habebit aliquā rationem, vt docebimus eo quē pau- lō antē promissimus loco. Sed hoc quoq; quod Schema vocatur, si ab aliquo per imprudentiā fa- ctum erit, Solæcismi vitio nō carebit. In eadem specie sunt, sed Schemate carēt, vt suprā dixi, nomina fœminina, quibus mares vtuntur: & neutralia, quibus fœminæ. Hactenus de Solæcismō. Neque enim artem Grammaticam componere aggressi sumus: sed cum in ordinem incur- reret, in honoratam transire nolimus. Hoc amplius, vt institutum ordinem sequar, Verba aut Latina aut Peregrina sunt. Peregrina porro ex omnibus propē dixerim gentibus, vt homines, vt instituta etiā multa, venerunt. Taceo de Tuscis, & Sabinis, & Prænestinis quoq;: nā vt eorū ser- mone vtentē Vectium Lucilius insectatur, quē admodū Pollio deprehendit in Liuii Patavinita- tem: licet omnia Italica pro Romanis habeā. Plurima Gallica valuerunt, vt Rheda, ac Petoritū: quorum altero Cicero tamen, altero Horatius vitur. Et Mappā quoq; vtitatū Circo nomē, Pe- ni sibi vendicant: & Gurdos, quos pro stolidis accipit vulgus, ex Hispania duxisse originē audi- ui. Sed hęc diuisio mea ad Græcum sermonem præcipuē pertinet: nam & maxima ex parte Ro- manus inde conuersus est, & confessus quoq; Græcis vtimur verbis, vbi nostra defunt: sicut illi à nobis nonnunquam mutuuntur. ¶ Inde illa quæstio exoritur, An eadē ratione per casus duci ex- terna, qua nostra, conueniat. Ac si reperias Grammaticum veterum amatorem, neget quicquam ex Latina ratione mutandum: quia cum sit apud nos casus ablatiuis, quem illi non habent, parum cōueniat cum vno casu nostro quinq; Græcis vti. Quinetiam laudet virtutem eorum, qui potentiorē facere linguam latinam studebant, nec alienis egere institutis fatebantur. Inde Cas- tōrē media syllaba producta pronūciarūt, quia hoc omnibus nostris nominibus accidebat, quo- rum prima positio in eisdem quas Castor literas exit: & vt Palæmo, ac Thelamo & Plato (nam sic eum Cicero quoque appellat) dicerentur, retinuerunt: quia Latinum quod O & N literis fini- retur, non reperiebant. Nec in A quidem atque S literas exire temerē masculina Græca nomina recto casu patiebantur: ideoq; & apud Cœlium legimus, Pelia Cincinnatus. & apud Messalam, Bene fecit Euthia. & apud Ciceronem, Hermagora. Nec miremur quōd ab antiquorum plerisq; Aenea & Anchisa fit dictus. Nam si vt Mecænas, Suffenas, Asprenas dicerentur, genitiuo casu non E litera, sed tis syllaba terminarentur. Inde Olympo & Tyranno acutam mediam syllabā dederunt, quia duabus longis sequentibus primam breuem acui noster sermo non patitur. Sic ge- nitiuus Achilli & Vlyssii fecit, sic alia plurima. Nunc recentiores instituerunt Græcis no- minibus Græcas declinationes potius dare: quod tamen ipsum non semper fieri potest. Mi- hi autem placet Latinam rationem sequi quousque patitur decor. Neque enim iam Ca- lypsonem dixerim, vt Ionem quanquam secutus antiquos C. Cæsar vitur hac ratio- ne declinandi. Sed auctoritatem consuetudo superauit. In ceteris quæ poterunt vtroque

Solæcismi I nomine, ver- bo, pronomi- ne, & partici- pio, per varia eorū acciden- tia.

An, aut. Ne, non.

Intro, intus.

Solæcismi definitio.

Schemata.

Lib. 9. cap. 17. Capit. de de- clinat. nomis- num.

Peregrina verba.

Patavinitas Liuij. Pro Mil. Sermone Saty. 6. Martial. li. 17.

Ro. sermo est græco cōiue- tus. Declinatio extemporum.

Propria nomina in o.

Rhet. 17. In as.

Authoris ser- moni de de- clinatione.

modo non indecenter efferrī, qui Græcam figuram sequi malit, non latine quidem, sed citra re- C
prehenfionem loquetur. ¶ Simples voces, prima positione, id est natura sua constant: Cōposita;
aut præpositionibus subiunguntur, vt Innocēs interdū repugnāribus inter se duabus, quale est Im
perterritus: alioqui possunt aliquando cōtinuari duæ, vt Incōpositus, Recōditus, & quo Cicero uti
tur: Subabsurdū. Aut è duobus quasi corporibus coalescūt, vt Maleficus. Nā ex tribus nostræ uti
que linguæ nō cōcesserim: quanuis Capis Cicero dicat cōpositū esse ex cape & si vis: & inuenian
tur qui Lupercalia æque tres partes orationis esse cōtendant, quasi luere per caprum. nā Solitau
ralia iā persuasum est esse ex sue oue & tauro. Et sanè ita se habet sacrū, quale apud Homerum
quoq; est. Sed hæc nō tam ex tribus, q̄ ex particulis triū cōeunt. Cæterū etiam ex præpositione &
duobus vocabulis durè videtur struxisse Pacuuius

Nerēi repandirostrum, incuruicernicum pecus. Iungūtur autē aut ex duobus Latinis
integrīs, vt Superfui, Subterfugi: quanq̄ ex integrīs an cōposita sint, quaritur: aut ex integro &
corrupto, vt Maleuolus: aut ex corrupto & integro, vt Noctiuagus: aut duobus corruptis. vt Pedi
sequus: aut ex nostro & peregrino, vt Bicliniū: aut cōtrā, vt Epitogiū, & Anticato: aut ex duobus
peregrinis, vt Epirhedū. Nam cū sit præpositio em Græca, rheda Gallicū, nec Græcus tamen nec
Gallus utitur cōposito: Romani suū ex alieno vtroq; fecerūt. Frequēter autem præpositiones
quoq; copulatio ista corrūpit, inde Abstulit, Aufugit, Amisit, cū præpositio sit, Ab, sola: & Coit, cū
sit præpositio Con: sic Ignani & Erepti, & similia. Sed res tota magis Græcos decet, nobis minus
succedit: nec id fieri natura puto, sed alienis fauemus: ideoq; cū κρηται χον mirati sumus, incur
uicernicum vix à risu defendimus. ¶ Propria sunt verba, cū id significāt, in quod primū denomi
nata sunt. Trāslata, cum aliū natura intellectu, aliū loco præbēt. Vsitatis tutius vitmur: noua nō
sine quodā periculo fingimus. Nā si recepta sunt, modicā laudē afferunt Oratori: repudiata, etiam
in iocos exeūt. Audendū tamen: nanq; vt Cicero ait, etiā quæ primò dura visa sunt, vsu molliun
tur. Sed minime nobis cōcessa est ονοματο ερισα. quis enim ferat siquid simile illis merito lauda
tis, λυγε βιος, & οριζα αυεμος, fingere audeamus: iā ne Balare quidē aut Hinnire fortiter dicere
mus, nisi iudicio vetustatis niterentur,

ARGVMENTVM.

¶ Profert quatuor quibus sermo constet, rationem, auctoritatem, vetustatem, & consuetudinem. Rationem, duobus constet analogia præcipue
& etimologia. Analogiam duplici ratione exigunt: comparatione similium, & diminutione. Comparationem aut genere deprehendi aut declinatione.
Genere, vt cum panis masculini sitis etiam furis. Declinationem vt cum ornatus quartæ sitia feratus. Diminutione, vt cuius generis sit di
minutiui, eiusdē intelligatur esse & primitiuum, vt cū funiculus masculini sit generis, eiusdē intelligatur feminis. Primam etiā positionem ex obli
quis inueniri, vt cū cecidi à cado sitis & pepigi à pago. Verū cum analogia sibi plurimis in locis repugnet, rationē eius per omnia duci nō pos
se. Quare eruditorū quorundam nimiam curiositatē circa hanc partē irridendā, qua per eam omnia defendere velint, cū in plurimis vsui & cons
uetudini celet. Addit etimologiam quā alii originationem, Cicero notationē vocauerit habere in se multam eruditionē vel cū ex græcis orta
traçet, vel cum ex historiis veterū, nomina hominū, locorum, gentiū, vrbū, requirit: vt vnde Bruti, Publicole, Et hanc necessariū habere vsū
quoties res de qua queritur interpretatione eget, vt si dicat Cicero assidū ab assibus dandis locupletē. Verū & hanc aliquando cōsuetudini seruire
vt in triquetra & meridie. Quare hic non alitet quā in Analogia eruditos nimis curiosos ridet, qui ad hanc omnia exigentes ad fœdissima vsq;
ludibria dilabuntur. ¶ Vetera orationi maiestatem ait adferre cum delectatione, modo non sint nimis crebra & ab vltimis & iā obliteratis tem
poribus repetita: qualia sint Ioper & Antigero. ¶ Similem esse circa auctoritatē rationem quare videndū esse non solū quid dixerint quantūvis
magni sed quid per-suaserint. Nā hoc tempore iaturum neminem tubarchinabundum & lurcabundum quibus Cato vsus sit. ¶ In consuetudine cō
suetudinem imprimis quid consuetudinem vocari velimus, nempe loquendo, consensum eruditorum: cui vitando consensum bonorum.

De quatuor quibus sermo constet.

Cap. VI.

Quibus qua
tuor sermo
constet.

ST etiā sua loquentibus obseruatio, sua scribentibus. Sermo constat Ratione, Vetustate,
Auctoritate, Consuetudine. Rationem præstat præcipue Analogia, nōnunq; & Etymolo
gia. Vetera maiestas quædam, & vt sic dixerim, religio commendat. Auctoritas ab
Oratoribus vel Historicis peti solet. Nam Poetas metri necessitas excusat, nisi siquādo nihil im
pediente in vtroque modulatione pedum, alterum malunt: qualia sunt,
-Imo de stirpe recisum. & -Aeriæ quò congestere palumbes.
& -Silice in nuda. & similia: cum summorum in Eloquentia virorum iudiciū pro
ratione, & vel error honestus est magnos duces sequētibus. Consuetudo vero, certissima loque
di magistra: vtendumq; planè sermone, vt numo, cui publica forma est. ¶ Omnia tamen hæc exi
gunt acre iudicium, Analogia præcipue, quam proximè ex Græco transferētes in Latinum, Pro
portionem vocauerunt. Eius hæc vis est, vt id quod dubiū est, ad aliquid simile, de quo non qua
ritur, referat: vt incerta certis probet. Quod efficitur duplici via, comparatione similium in ex
tremis maximè syllabis, (propter quod ea quæ sunt è singulis, negantur debere rationem) & di
minutione. Comparatio in nominibus, aut genus deprehendit, aut declinationē: Genus, vt si que
ratur, Funis masculinum sit, an fœmininum, simile illi sit panis: Declinationē, vt si veniat in du
bium, hac domu dicendum sit, an hac domo, & domuum au domorum, similia sint domus, anus,
manus. Diminutio genus modò detegit. Et ne ab eodem exemplo recedam, funem masculinū
esse funiculus ostendit. Eadē in verbis quoq; ratio cōparationis: vt si quis antiquos secutus ferue-

Eneid. 11.
Eclog. 1.
Eclog. 1.
Consuetudo.
Analogia.

Duplex ana
logia: via cō
paratio & di
minutio.

re breui media syllaba dicat depræhendatur vitiose loqui, quòd omnia quæ E & O literis fatēdi
modo terminatur, eadē si in infinitis E literā media syllaba acceperūt, utiq; productā habēt, præ
deo pendeo spondeo, prandēre pendere spondere. At quæ O solam habent, dūmodo per eadē lite
ram in infinito exeant, breuia sunt, lego dico curro, legere dicere currere, etiā si est apud Luciliū,
Feruit aqua, & feruet: feruit nunc feruet ad annum.

Sed pacè dicere hominis eruditissimi liceat, si feruit putat illi simile currit & legit, feruo dicitur,
vt curro & lego, quod nobis inauditū est. Sed nō est hæc vera cōparatio: nā feruit illi est simile fer
uit: quā proportionē sequēti dicere necesse est feruire, vt feruire. Prima quoq; aliquādo positio ex
obliquis inuenitur, vt memoria repeto cōuictos à me qui reprehenderāt q̄ hoc verbo vsus essem
Pepigi. Nam id quidem dixisse summos auctores confitebantur, rationem tamen negabant per
mittere: quia prima positio Pacifcor, cum haberet naturam patiendi, faceret tempore præterito
Pactus sum. Nos præter autoritatē Oratorum atq; Historicorum, Analogia quoq; hoc dictum
tuebamur. Nam cum in X I I Tabulis legeremus, Ni ita pagunt: inueniebamus simile huic, cadūt
Inde prima positio, etiam si vetustate exoleuerat, apparebat pago, vt cado: vnde non erat dubium,
sic pepigi nos dicere, vt cecidi. ¶ Sed meminere non per omnia duci Analogiæ posse rationem,
cum sibi ipsa plurimis in locis repugnet. Quædam sine dubio conātur eruditi defendere, vt cum
deprehensum est, lepus & lupus simili positione, quantum, casibus numerisq; dissentiant: ita respō
dent, nō esse paria, quia lepus epicenū sit, lupus masculinū: quanquam Varro in eo libro quo ini
tia vrbis Romæ enarrat, lupum fœminā dicit, Enniū Picteoremq; Fabiū secutus. Illi autē ijdē cū
interrogantur, cur aper apri, & pater patris faciat: illud nomen positum, hoc ad aliquid esse con
tendūt. Præterea quoniam vtrunq; à Græcis ductum sit, ad eam rationem recurrūt, vt πατερος
patris, καπερον capri faciat. Illa tamē quo modo effugient, vt nomina quæuis fœminina singula
ri nominatiuo s finita, nunquā genitiuo casu in ris syllabam terminantur, faciat tamen Venus
Veneris: Itē cū e s literis finita per varios exeant genitiuos, nunq; tamen eadē ris syllaba termi
natos, Ceres cogat dici Cereris: Quid verò quæ tota positionis eiusdē, in diuersos flexus exeūt: cū
Alba faciat Albanos & Albenfes, Volo volui & volui. Nā præterito quidē tempore varie for
mari verba prima persona O litera terminata, ipsa Analogia cōstitetur. Siquidē facit cado cecidi,
spondeo sponendi, pingo pinxi, lego legi, pono posui, frango fregi, laudo laudau. Non enim
cū primū fingerētur homines, Analogia demissa celo formā loquēdi dedit: sed inuēta est postq̄
loquebantur, & notatum in sermone, quid quo modo caderet. itaq; non ratione nititur, sed exē
plo: nec lex est loquendi, sed obseruatio: vt ipsam Analogiam nulla res alia fecerit, quā cōsue
tudo. Inherent tamen quidam molestissima diligētia perueritate, vt audaciter potius dicant q̄
audacter, licet omnes Oratores aliud sequatur: & emicauit, nō emicuit: & conire, non coire. His
permittamus & audiuisse, & sciuisse, & tribunale, & facilliter, dicere frugalis quoq; sit apud illos,
nōn frugi: nam quo alio modo fiat frugalitas: lidem centum millia nūmūm, & fide delūm, osten
dāt duplices solocismos esse, quando & casum mutāt & numerū. Nesciebamus enim, ac nō con
suetudini & decori seruibamus: sicut in plurimis, quæ Tullius in Oratore diuinē, vt omnia, exe
quitur. Sed Augustus quoq; in epistolis ad C. Cæsare scriptis temēdat, q̄ is calidū dicere q̄ caldū
malit: nō quia illud nō sit latinū, sed quia sit odiosū, & vt ipse græco verbo significauit πρὸς εγγον.

Atqui hæc quidā ερθεπεραυ solā putāt, quā ego minimè excludo. Quid enī tā necessariū, q̄ recta
locutio: immò inharēdū ei iudico quoad licet, diu etiā mutātibus repugnādū: sed abolita atq; ab
rogata retinere, insolētia cuiusdā est, & friuola in paruis iactātia. Multū enim literatus, qui sine
aspiratiōe & pducta secūda syllaba salutauit, auete (est enim) & caleface dixerit potius q̄ quod di
cimus, & cōseruauisse: his adiciat face & dice, & similia. Recta est hæc via: quis negat: sed alia est
& mollior, & magis trita. Ego tamen non alio magis angor, q̄ q̄ obliquis casibus ducti, etiā pri
mas sibi positiones non inuenire, sed mutare permittunt: vt cū Ebur & Robur, ita dicta ac scri
pta in summis authoribus, in O literā secūda syllabę trāsserūt, quia sit Roboris & Eboris: Sulfur
autē & Guttur V literā in genitiuo seruet: ideoq; etiā Iecur & Femur cōtrouersiam fecerūt, quod
nō minus est licetiosum, q̄ si Sulfuri & Gutturi subijcerēt in genitiuo literā O mediā, quia esset
Eboris & Roboris: sicut Antonius Gniphō, qui Robur quidē & Ebur atq; etiā Marmur fatetur
esse, verūm fieri vult ex his Robura, Ebura, Marmura. Quòd si animaduertent literarum affi
nitate, scirent sic ab eo quod est Robur, Roboris fieri, quomodo ab eo quod est miles limes, mili
tis limitis: iudex vindex, iudicis vindicis: & quæ supra iam attigi. Quid: nō similes quoq; (vt di
cebā) positiones, in longe diuersas figuras per obliquos casus exeūt: vt virgo, luno: fufus, lufus: cus
pis, puppis, & mille alia: cū illud etiā accidat, vt quædā pluraliter nō dicantur, quædā cōtrā singu
lari numero, quædā casibus careāt: quædā à primis statim positionibus tota mutantur, vt Iupiter,
b. ij.

Fatēdi, id est
indicandi.

Pepigi.

Quantū: fœ
priat, qui de
analogia vrbis
tueri voluit.

Analogia nō
est sex loque
di sed obser
uatio.

Ironia.

temendatus

Ironia.

Gniphō, græ
maticus, quē
& Cicero, te
ste Trāquillo,
audivit.

Quod verbis etiam accidit, ut fero tuli: cuius prateritum perfectum, & ulterius non inuenitur. Nec plurimum refert, nulla haec, an praedura sint. Na quid progenies genitio singulari, quid spes plurali faciat? Quomodo autem quire & ire, vel in praeterita patiendi modo, vel in participia transibunt? Quid de alijs dicam, cum senatus senatus senatui, an senatus senati senato faciat, incertum sit: Quare mihi non inueniunt dici videtur, Aliud esse latine, aliud grammaticae loqui. Ac de Analogia vel nimium. ¶ Etymologia, quae verborum originem inquirat, à Cicerone dicta est Notatio, quia nomen eius apud Aristotelem inuenitur ονυβολορ quod est nota: nam verbum ex verbo ductum, id est Veriloquium, ipse Cicero qui finxit, reformidat. Sūt qui vim potius intuiti, Originationem vocent. Haec habet aliquando vsum necessarium, quoties interpretatione res de qua quaeritur, eget: ut cum M. Caelius se esse hominem frugi vult probare, non quia abstinens sit (na id ne metiri quidem poterat) sed quia utilis multis, id est fructuosus, unde sit dicta Frugalitas. Ideoque in definitionibus assignatur Etymologia locus. Nonnunquam etiam barbara ab emendatis conatur discernere, ut cum Triquetra dici Siciliam, an Triquedram, Meridiem, an Medidiem oporteat, quaeritur, aliaque quae consuetudini seruiunt. Continet autem in se multam eruditionem, siue illa ex Graecis orta tractemus, quae sunt plurima, praecipueque Acolica ratione, cui est sermo noster similis, declinata: siue ex historiariū vterum notitia, nomina hominum, locorum, gentium, urbium requiramus, unde Bruti, Publicola, Pici: cur Latium, Italia, Beneuentum, quae Capitolium, Collem Quirinalem, & Argiletum appellandi ratio. ¶ Iam illa minora, in quibus maxime studiosi eius rei fatigantur qui verba paulum declinata, varie & multipliciter ad ετυμορ reducunt aut correptis, aut porrectis, aut adiectis, aut detractis, aut permutatis literis syllabisve. Inde paruis ingenijs ad foedissima usque ludibria dilabuntur: Sine Consul à consulendo, an à iudicando: Nam & hoc consule re veteres vocauerunt: Unde adhuc remanet illud, Rogat, boni consulas, id est bonum iudices. Senatui nomen dedit aetas: na iude Patres sunt, & Rex, & Rector, & alia plurima indubitata. Nec abnuerim tegulae, regulaeque, & similia his, ratione. Iam sit & classis à calando, & Lepus leuipes, & Vulpes volipes, etiamne à contrarijs aliqua sinemus trahi: ut Lucus, quia umbra opacus parum luceat: & Ludus, quia sit longissime ab lufu: & Dis quia minime diues: Etiamne Homine appellari, quia sit humo natus: quasi verò non omnibus animalibus eadem origo: aut illi primi mortales ante nomen imposuerint terrae, quam sibi: & verba, ab aere verberato: Pergamus, sic peruenimus eousque, ut stella, luminis stilla credatur: cuius etymologiae authorem, clarum sane in literis, nominari in ea parte qua à me reprehenditur, inhumanum est. Qui verò talia libris complexi sunt nomina sua ipsi inscripserunt: ingeniosaque sibi visus est Caius Granius Calibes dicere veluti Calites, quod onere grauissimo vacent, idque Graeco argumeto. ἄβείους enim eadem de causa dici affirmat. Nec ei cedit Modestus inuentione. nam quia Caelo Saturnus genitalia abscederit, hoc nomine appellatos qui vxore careant. At L. Aelius Pituitam, quia petat vitam. Sed cui non post Varronem sit venia: qui Agrum, quod in eo agatur aliquid: & Graculos, quia gregatim volent, dictos Ciceroni persuadere voluit: cum alterum ex Graeco sit manifestum duci, alterum ex vocibus auium. Sed huic tanti fuit vertere, ut Merula, quia sola volat, quasi mera volans nominaretur. Quidam non dubitauerunt Etymologiae subijcere omnem nominis causam: ut ex habitu, quemadmodum dixi, Longos & Rufos: ex sono, strepere, murmurare: etiam deriuata, ut à velocitate dicitur velox: & composita pleraque his similia, quae sine dubio aliunde originem ducunt, sed arte non egent: cuius in hoc opere non est vsum nisi in dubijs.

Latine & grammaticae loqui differunt. Arist. lib. per hemineias in Topicis.

Frugalitas.

Cic. in Orat.

Etymologia multae eruditionis. Sermo Latinus Acolice rationi similis.

Consulere.

Interpretationem rectam sequenda, im probanda contrariam.

Caninius legit Valla in Dialecticis, alii Gabinus.

Lib. 4. de lingua latina.

Cap. 7.

De verbis vetustis & quatenus illis vitium.

Affectatio odiosa.

Perpicuitas summa virtus orationis.

De auctoritate.

De consuetudine videlicet. lib. 1. cap. 10.

A Sed huic ipsi necessarium est iudicium, constituendumque in primis, id ipsum quid sit, quod consuetudine vocemus. Quae si ex eo quod plures faciunt, nomen accipiat, periculosissimum dabit praecipuum, non orationi modo, sed (quod maius est) vitae. Unde enim tantum boni, ut pluribus quae recta sunt placeant: igitur ut velli, & comam in gradus frangere, & in balneis perpotare, quamlibet haec inuaserint ciuitatem, non erit consuetudo, quia nihil horum caret reprehensione: at lauamus & tondemus, & conuiuium ex consuetudine: Sic in loquendo, non si quid vitiose multis infederit, pro regula sermonis accipiendum erit. Nam ut transeam quemadmodum vulgo imperiti loquuntur, tota saepe theatra, & omnem circi turbam exclamasse barbarè scimus. Ergo Consuetudinem sermonis, vocabo consensum eruditorum: sicut viuendi, consensum bonorum.

Consuetudo consensus bonorum, aut eruditorum.

ARGVMENTVM.

Post rationem loquendi, ad scribendi regulam accedit: hanc graecis orthographiam dictam locum habere in dubijs ait, quo apice signanda, neque enim in alijs desulderari, quia his quae natura verbi satis patant, apponere apicem sit ineptissimum. At in multis pro arbore, & palus securi de longa nota monendos esse, conuocare & ad hoc orthographiam vt quo pacto praepositiones cum verbis iungantur, sic scimus, vt ex cum specto remanente i expectorari pecto, remota i expecto. Na in his solum fieri in quibus id dubij propter affinitatem, suboriri possit. Praepositiones p d scribendas, vt ad aduerbia & coniunctiones per t, & quaedam quae per b scribantur magis effici per p, obtinuit. Per n scripta computari in m, immunit. In compositione manentibus omnibus media literarum consonantem sequenti iungi auti spex quia sit à spectando. Cetera in abstemius, prioribus sit ex abstemia tenet: ab stemius. Orthographia quoque consuetudini seruit. Omissa semiuocales non fuisse geminatas. Ciceronis temporibus s literam mediam vocalium longarum vel subiectam longis geminatas vt diuisio, causas. Vnum fuisse ei diphthogivbi esse i in pluribus & in dactylis singularibus quod superuacuum erat. Et ai pro ae in genitijs & dactylis primae: vt aulai aquai. Quaedam esse quae scribantur aliter quam enunciantur Cneus, Catus, Alioqui sic scribendum esse quodque, quomodo sonantissimè contra consuetudinem obtinuerit.

De orthographia.

Cap. VII.

Nunc, quonia diximus quae sit loquendi regula, dicendum quae scribentibus custodienda. Quod Graeci ορθογραφία vocat, nos recte scribendi scientiam nominemus. Cuius ars non in hoc posita est, vt nouerimus quibus quaque syllaba literis constet: (nam id quidem infra Grammatici officium est) sed totam, vt mea fert opinio, subtilitatem, in dubijs habet: vt longis syllabis omnibus apponere apicem ineptissimum est, quia plurimae natura ipsa verbi, quod scribitur, patenti: sed interim necessarium, cum eadem litera aliu atque aliu intelletum, prout correpta vel producta est, facit: ut malus, vtrum arborem significet, an hominem non bonum, apice distinguitur. Palus aliud priore syllaba longa, aliud sequenti significat: & cum eadem litera nominatio casu breuis, ablatiuo longa est, vtrum sequamur, plerumque hac nota monedi sumus. Similiter putauerunt illa quoque seruanda discrimina, vt Ex praepositionem, si verbum sequeretur specto, adiecta secundae syllabae s litera, exspecto: sed si pecto, remota s scriberemus. Illa quoque seruata est: à multis differentia, vt Ad, cum esset praepositio, d literam: cum autem coniunctio, acciperet. Itē Cū, si tempus significaret, per q u o m: si comitem, per c u m: si verò causam, per q ac duas sequentes iu scriberetur. Frigidiora his alia, vt, Quicquid, C quartam haberet, ne interrogare bis videretur. Et Quotidie non Cotidie, vt sit, quot diebus. Verū haec iam inter ipsas ineptias euauerunt. Quaei solet in scribendo, Praepositiones, sonū quae iunctae efficiunt, an quae separatae, ob seruare conueniat: vt cū dico Obtinuit, secundam em B literam ratio poscit, aures magis audiūt p. Et Immunis, illud N quod veritas exigit, sequentis syllabae sono victu, M gemina comutatur. ¶ Est etiam in diuidendis verbis obseruatio, media literam consonantem priori, an sequenti syllabae adium gas. Aruspex enim, quia pars eius posterior à spectando est, s literam tertiae dabit: Abstemius, quia ex abstinentia temeti composita vox est, primae relinquetur. Nam K quidem in nullis verbis vten dum puto, nisi quae significat, etiā vt sola ponatur. Hoc eò non omisi, quod quidam eam quoties A se quatur necessaria credunt: cum sit C litera, quae ad omnes vocales vim suam perferat. Verū Orthographia quoque consuetudini seruit, ideoque saepe mutata est. Na illa vetustissima traiecit tempora, quibus & pauciores literae, nec similes his nostris earum formae fuerunt, & vis quoque diuersa, sicut apud Graecos O litera, quae interim longa ac breuis, vt apud nos: interim pro syllaba, quae nomine suo exprimit posita est, vt Latinis veteribus D plurimis in verbis vltima adiecta, quod manifestum est etiā ex columna rostrata, quae est C. Duillio in foro posita. Interim G quoque vt in puluinari Solis, qui colitur iuxta aedem Quirini, Vesperug, quod vesperuginem accipim. De mutatione etiam literarum, de qua supra dixi, nihil repetere hic necesse. Fortasse enim sicut scribebant, etiam ita loquebantur. ¶ Semiuocales non geminare, diu fuit vtitissimi moris: atque e contrario usque ad Acciū & vltra, porrectas syllabas geminis, vt dixi, vocalibus scripserunt. Diutius durauit, vt E iungendis, eade ratione, qua Graeci ei vterentur. ea casibus numerisque discreta est, vt Lucilius praecipit. Iam puerei venerere, E postremum facito atque I, Vt puerei plures fiant - ac deinceps. Idem: Mendacei, furei que addes e, cum dare furi Iusseris -

Quisdo necesse sanū est apponere apicem.

Obseruatio veteri in orthographia nimis curiosa.

In verbis diuidendis obseruatio.

Orthographia non est consuetudinis cedit.

Plin. lib. 34. cap. 5.

Cap. 4.

Supra quae obseruatio ei dicitur pichogi apud veteres.

B T acciperet. Itē Cū, si tempus significaret, per q u o m: si comitem, per c u m: si verò causam, per q ac duas sequentes iu scriberetur. Frigidiora his alia, vt, Quicquid, C quartam haberet, ne interrogare bis videretur. Et Quotidie non Cotidie, vt sit, quot diebus. Verū haec iam inter ipsas ineptias euauerunt. Quaei solet in scribendo, Praepositiones, sonū quae iunctae efficiunt, an quae separatae, ob seruare conueniat: vt cū dico Obtinuit, secundam em B literam ratio poscit, aures magis audiūt p. Et Immunis, illud N quod veritas exigit, sequentis syllabae sono victu, M gemina comutatur. ¶ Est etiam in diuidendis verbis obseruatio, media literam consonantem priori, an sequenti syllabae adium gas. Aruspex enim, quia pars eius posterior à spectando est, s literam tertiae dabit: Abstemius, quia ex abstinentia temeti composita vox est, primae relinquetur. Nam K quidem in nullis verbis vten dum puto, nisi quae significat, etiā vt sola ponatur. Hoc eò non omisi, quod quidam eam quoties A se quatur necessaria credunt: cum sit C litera, quae ad omnes vocales vim suam perferat. Verū Orthographia quoque consuetudini seruit, ideoque saepe mutata est. Na illa vetustissima traiecit tempora, quibus & pauciores literae, nec similes his nostris earum formae fuerunt, & vis quoque diuersa, sicut apud Graecos O litera, quae interim longa ac breuis, vt apud nos: interim pro syllaba, quae nomine suo exprimit posita est, vt Latinis veteribus D plurimis in verbis vltima adiecta, quod manifestum est etiā ex columna rostrata, quae est C. Duillio in foro posita. Interim G quoque vt in puluinari Solis, qui colitur iuxta aedem Quirini, Vesperug, quod vesperuginem accipim. De mutatione etiam literarum, de qua supra dixi, nihil repetere hic necesse. Fortasse enim sicut scribebant, etiam ita loquebantur. ¶ Semiuocales non geminare, diu fuit vtitissimi moris: atque e contrario usque ad Acciū & vltra, porrectas syllabas geminis, vt dixi, vocalibus scripserunt. Diutius durauit, vt E iungendis, eade ratione, qua Graeci ei vterentur. ea casibus numerisque discreta est, vt Lucilius praecipit. Iam puerei venerere, E postremum facito atque I, Vt puerei plures fiant - ac deinceps. Idem: Mendacei, furei que addes e, cum dare furi Iusseris - Quod quidem cum superuacuum est, quia I tam longe quam breuis naturam habet, tum incommodum aliquando. Nam in ijs, quae proximam ab vltima literam E habebunt & I longa ter-

minabuntur, illam rationem sequentes vtemur. E gemina: qualia sunt haec, aurei, argentei, & C similia. Idque ijs praecipue, qui ad lectionem instituentur, etiam impedimento erit: sicut in Graecis accidit adiectione I literae: quam non solum datiuus casibus in parte vltima adscribunt, sed quibusdam etiam interponunt, vt in λικητι, quia etymologia ex diuisione in duas syllabas facta desideret eam literam. At syllabam, cuius secundam nuc E literam ponimus, variè per A & I efferebant, quidam semper, vt Graeci: quidam singulariter tantum, cum in datiuum, vel genitiuum casum incidissent, vnde Pictai veltis, & T Aquai, Vergilius amantissimus vetustatis carminibus inseruit. In iisdem plurali numero a vtebantur, hi Sylla, Galba. Est in hac quoque parte Lucilij preceptum, quod quia pluribus explicatur versibus, si quis parum credat, apud ipsum in nono requirat. ¶ Quid, quod Ciceronis temporibus, paulumque infra, ferè quoties S litera media vocalium logarum, vel subiecta longis esset, geminabatur: vt Caulsa, Cassus, Diuisiones: quo modo & ipsum, & Vergilium quoque scripsisse manus eorum docent. Atqui paululum superiores, etiam illud quod nos gemina S dicimus, iussi, vna dixerunt, iussi. Etia Optimus, Maximus, vt mediani I literam, qua veteribus V fuerat, acciperent, C. primum Caesaris inscriptione traditur factum. Here nunc E litera terminamus: at veterum Comicorum adhuc libris inuenio, heri ad me venit, quod idem in Epistolis Augusti, quas sua manu scripsit, aut emendauit, deprehenditur. Quid non Cato Censorius, dicam & faciam, dicem & faciem scripsit: eundemque in ceteris, quae similiter cadunt, modum tenuit: quod & ex veteribus eius libris manifestum est. Et à Messala in libro de S litera positum sibe, & quae scriptum in multorum libris est. Sed an hoc voluerint auctores nescio. T. Liuium ita his usum ex Paediano comperi, qui & ipse eum sequebatur, haec nos I litera finimus. Quid dicam vortices, & vortus, caeteraque ad eundem modum, quae primo Scipio Africanus in E literam secundam vertisse dicitur: Nostri praecipue ceruom seruomq; u & o literis scripserunt, quia subiecta sibi vocalis in vnum sonum coalescere, & confundi nequiret: nunc u gemina scribuntur ea ratione quam reddidi: neutro sanè modo vox quam sentimus efficitur. Neq; inutiliter Claudius Aeolicam illam ad hos vsus F literam adiecerat. Illud nuc melius, quod Cuius tribus quas proposui literis enotamus: in quo pueris nobis ad pinguem sanè sonum, Quoi vtebatur, tantum vt ab illo Qui distingueretur. ¶ Quid, quae scribuntur aliter quam enuntiantur: Na D & Gaius C litera notatur, quae inuersa mulierem declarat: quia ta Caias esse vocitatas, quam Caios, etia ex nuptialibus sacris apparet. Nec Cneus eam literam in praenominis nota accipit, quae sonat: & Columa, exempta N litera: & Cofules geminata S litera Coss. legimus: & Suburra cum tribus literis notatur, C tertia ostendit. Multa sunt generis huius. Sed haec quoque vereor, ne modum tam paruae quaestioni excesserint. Iudicium autem suum Grammaticus interponat his omnibus. Nam hoc valere plurimum debet. Ego, nisi quod consuetudo obtinuerit, sic scribendum quicq; iudico quo modo sonat. Hic enim vsus est literarum, vt custodiant voces, & velut depositum reddant legentibus. Itaque id exprimere debent, quod dicturi sumus. Haec ferè sunt emendate loquendi, scribendique partes: duas reliquas, significanter ornatèque dicendi, non equidem Grammaticis auferos: sed cum mihi officia Rhetoris supersint, maiori operi referuo. Redit autem illa cogitatio, quosdam fore, qui haec quae diximus parua nimium, & impedimenta quoque maius aliquid agendi, putent. Nec ipse ad extremam vsque anxietatem, & ineptas cauillationes descendendum, atque his ingenia concidi, & comminui credo. Sed nihil ex Grammatica nocuerit, nisi quod superuacuum est. An ideo minor est M. Tullius Orator, quod idem artis huius diligentissimus fuit, & in filio, vt in epistolis apparet, recte loquendi vsque quae asper quoque exactor? Aut vim C. Caesaris fregerunt editi de Analogia libri? Aut ideo minus Messala nitidus, quia quosdam totos libellos, non de verbis modo singulis, sed etiam literis dedit: Non obstant haec disciplinae per illas euntibus, sed circa illas haerentibus.

ARGVMENTVM.

¶ Haec de his quae ad methodicam grammaticam pertinebant, nuc quae ad historiam proponit. In legendi ratione docendū puerū esse, vbi suspendere spiritum debeat, quo loco versus distinguere, vbi claudatur sensus, vnde incipiat, quando attollenda vel submittenda vox, quid lenius, celerius, concitatus, lenius dicendum, lectionem virilem esse debere, & cum suauitate grauem, & quia teneres mentes altius trahant quicquid rudibus annis infederit, placere, vt lectio ab Homero & Vergilio incipiat, vt praeter alia commoda sublimitate carminis heroici animus affurgat, & magnitudine rerum spiritum ducat. Vtilis esse etiam & tragædos, alere Lyricos, si partes operum praesertim quae vacant obsecantate eligantur. Elegiam quae amat repudiandum. Comœdiam quae plurimum ad eloquentiam conferat, cum mores erunt in tuto, inter praecipua legendam, in quibus grammatici officium sit curare partes orationis sibi soluto versu reddi, & pedum proprietates, vt quae barbara quae impropria deprehendat ostendat, vel venia digna propter necessitatem, vel etiam laudi ducenda, vt etiam demonstret, quot quaeq; verba modis intelligenda sint. Circa glossemata quoque, i. voces minus vsitatas, pueros diligenter exerceat. Praeterea tropos maiore cura & figuras tum sententiarum tum verborum excutiat. Hic etiam vt accedat enarratio historiarum non nimis operosa. Nam fabulas etiam contemptissimas persequi, esse inanis. In omnibus doceat quae in oeconomia virtus, quid in decoro rerum, quid personae cuius conueniat, quid in sensibus, vbi copia probabilis, vbi modus.

ali. inter syllabas facta.
Tullai
Encl. 9. & 3.
Causa
Cassus.
Diuisiones.
Sibe.
Quae.
Claudius di.
gama Eoli.
cu adiecere
latinis tenta.
uit.
Gneus Sexto
Popeio scri.
bitur a gene.
rando.
Cicero.
Caesar.
Messala.

De lectione pueri.

Cap. VIII.

Vpereff lectio: in qua puer vt sciat vbi suspendere spiritum debeat, quo loco versus distinguere, vbi claudatur sensus, vnde incipiat, quando attollenda, vel submittenda sit vox: quid quoque flexu, quid lentius, celerius, concitatus, lenius dicendum, demonstrari nisi in opere ipso non potest. Vnum est igitur quod in hac parte praecipia, ut omnia ista facere possit intelligat. Sit autem in primis Lectio virilis, & cum suauitate quadam grauis, & non quidem profae similis, quia carmen est, & se Poeta canere testantur: non tamen in cantu dissoluta, nec plasinate (vt nunc a plerisque fit) effeminata. De quo genere optime C. Caesarem praetextatu adhuc accepimus dixisse: Si cantas, male cantas, si legis, cantas. Nec Profopoeias, vt quibusdam placet, ad comicum morem pronunciarum velim: esse tamen flexu quendam, quo distinguantur ab ijs, in quibus poeta persona sua vtetur. ¶ Caetera admonitione magna egent, in primis, vt tenerae mentes tracturæ: altius quicquid rudibus & omnium ignaris infederit, non modo quae diserta, sed vel magis quae honesta sunt discant: Ideoque optime institutum est, vt ab Homero, atq; Vergilio Lectio inciperet: quaque ad intelligendas eorum virtutes, firmiore iudicio opus esset. Sed huic rei superest tempus, neq; enim semel legentur. Interim & sublimitate heroici carminis animus affurgat, & ex magnitudine rerum spiritum ducat, & optimis imbuetur. Vtilis Tragœdia. Alit & Lyrici: si tamē in his non auctores modo, sed etia partes operis elegeris. Na & Graeci licenter multa, & Horatium in quibusdam nolim interpretari. Elegia (verò utiq; quae amat) & Hédæca syllaba, quibus sunt Comata Sotadeorum (Nam de Sotadeis ne praecipendum quidem est) amoueat, si feri potest: si minus, certe ad firmius aetatis robur referuetur. Comœdiae, quae plurimum ad Eloquentiam cōferre potest, cum per omnes & personas & affectus eat, quae vsu in pueris putè, paulo post suo loco dicā. Nam cum mores in tuto fuerint, inter praecipua legenda erit, de Menandro loquor, nec tamen excluderem alios. Na Latini quoque auctores afferent vtilitatis aliquid. Sed pueris, quae maxime ingenium alant atq; animum augeant, praegendae: caeteris quae ad eruditionem modo pertinent, longa aetas spacium dabit. Multum autem veteres etiam Latini conferunt quamquam plerique plus ingenio quam arte valuerunt, in primis copiam verborum: quorum in Tragœdijs grauitas, in Comœdijs elegatia, & quidam velut atticifimos, inueniri potest. Oeconomia quoque in his diligetior, quam in plerisque: nouorū erit, qui omnium operum solam virtutem Sententias putauerunt. Sanctitas certe, & vt sic dicam, virilitas ab his petenda, quando nos in omnia deliciarum genera vitiāque, dicēdi quoque ratione defluximus. Denique credamus summis Oratoribus, qui veterum poemata, vel ad fidem caularum, vel ad ornamentum Eloquētia assument. Na praecipuae quidē apud Ciceronē, frequēter tamen apud Asiū etia, & caeteros, qui sunt proximi, vidimus, Ennii, Accij, Pacuuij, Lucilij, Terentij, Caelij, & aliorum inferi versus, summa non eruditionis modo gratia, sed etiam iucunditatis, cum poëticis voluptatibus aures a forensi asperitate respirent, quibus accedit non mediocri vtilitas, cum sententijs, eorum, velut quibusdam testimonijs, quae propofuere confirmant. Verum priora illa ad pueros magis, haec sequentia ad robustiores pertinebunt. ¶ Cū Grammatices amor, & vsus lectionis, non scholarum temporibus, sed vitae spacio terminetur in praelendo, Grammaticus & illa quidem minora praestare debebit, vt partes orationis reddi sibi soluto versu desideret, & pedum proprietates: quae adeo debent esse notae in carminibus, vt etiam in oratoria compositione desiderentur, deprehendantque quae barbara, quae impropria, quae contra legē loquendi sunt posita, non vt ex his vtiq; improbentur Poetae (quibus quia plerunq; metro seruire coguntur, adeo ignoscitur, vt vitia ipsa alijs in carmine appellationibus no minentur. Metaplasmos enim, & schematimos, & schemata, vt dixi, vocamus, & laudem virtutis necessitati damus) Sed vt commoneat artificialium, & memoriam agitet. Id quoque inter prima rudimenta non inutile, demonstrare quot, quaeque verba modis intelligenda sunt. Circa Glossemata etiam, id est, voces minus vsitatas, non vltima eius professionis diligentia est. Enimvero maiore cura iam doceat Tropos omnes, quibus praecipue non poema modo, sed etia oratio ornatur: schemata vtraque, id est, figuras, quaeque λεξεις quaeque δεινωεις vocantur. Quorum ego sicut Troporum tractatu in eum locum differo, quo mihi de ornatu orationis dicendum erit. Praecipue verò illa infigat animis, quae in Oeconomia virtus, quae in decoro rerum, quid personae cuius conuenierit, quid in sensibus laudandū, quid in verbis, vbi copia probabilis, vbi modus. His accedat enarratio Historiarum, diligens quidem illa, non tamen vsque ad superuacuum laborem occupata. Nam receptas, aut certe claris autoribus memoratas exposuisse satis est. Persequi quidē quod quisque vnquam vel contemptissimorum hominum dixerit, aut nimiae, miseriae aut inanis iactantiae est: & detinet, atque obruit ingenia melius alijs vacatura. Nam qui omnes etia indignas lectione schedas excutit: anilibus quoque fabulis accommodare operam potest. Atqui pleni sunt eiusmodi impedi-

vnde Cellis Rhod. lib. 5. cap. 24.

Honesta discenda. Ab Homero, & Vergilio incipienda lectio.

Tragœdiae Lyrici. Horatius. Turpia aut quae docent amare, a pueris amouenda. Comœdiae.

Veterum poemata, ad fidem & ornamentum ab oratoribus assumpta. Pro Caelio. p. cor. Balbo in Anton. in Pisonem.

In praelendo Grammatici officium.

Libro. 9. capite de virtutibus & vitijs orationis. Glossemata.

Libro. 8.

Didymus.

metis Grammaticorum commentarij, vix ipsis, qui composuerunt, satis noti. Na Didymo quoq; quo nemo plura scripsit, accidisse compertum est, vt cum historiae cuidam tanquam vanae repugnaret, ipsius proferretur liber, qui ea continebat. Quod euenit precipue in fabulosis vsq; ad de ridicula, quaedam etiam pudenda: vnde improbiissimo cuiq; pleraque fingendi licentia est, adeo vt de libris totis, & autoribus, vt succurrit, mentiatur tuto, quia inueniri, qui nunquam fuere, non possunt. Nam in notioribus frequentissime deprehenduntur a curiosis. Ex quo mihi inter virtutes Grammatici habebitur, aliqua nescire.

Nescida a. ligu a

ARGVMENTVM.

Perfectis duabus grammaticae partibus, nempe Methodice & Historice adicit veluti corollarium grammaticorum curae quaedam dicendi primordia. Fabellas primis Aesopias & earum tractandam rationem, Chriasetiam & Ethologias, atque sententias, & Chriarum plura genera tradit, aliud in voce simplici, aliud in respondendo, aliud in facto, aliud huic pene par quod Chriodes appellant.

De officio Grammatici, & quae primordia sint dicendi. Cap. IX.

Primordia quaedam rhetorices Grammaticis pmilla.

Primordia quidem sunt partes duae, quas haec professio pollicetur, id est, ratio loquendi, & enarratio auctorum: quarum illam Methodicen, hanc Historicam vocant. Adijciamus tamen eorum curae quaedam dicendi Primordia, quibus aetates nondum Rhetorem capientes instituunt. Igitur Aesopi fabellas, quae fabulis nutricularum proxime succedunt, narrare sermone puro, & nihil se supra modum extollente. Deinde eandem gracilitatem stylo exigere codiscat: Versus primo soluere, mox mutatis verbis interpretari, tum paraphrasi audacius vertere qua & breuiare quaedam & exornare, saluo modo poetae sensu, permittitur. Quod opus, etiam consummatis professoribus difficile, qui commode tractauerit, cuiusq; discendo sufficit.

Al. no lo

Al. ratioc

Al. aetio

Al. a

Chriarum genera.

Sententiae quoq; & Chriae, & Ethologiae, subiectis dictorum rationibus, apud Grammaticos scribantur, quia initium ex lectione ducunt. Quorum omnium similis est ratio, forma diuersa: quia Sententia vniuersalis est vox, Ethologia personis continetur, Chriarum plura genera traduntur. Vnum, simile Sententiae, quod est positum in voce simplici, Dixit ille, aut Dicere solebat: Alterum, quod est in respondendo, Interrogatus ille: vel. Cum hoc ei dictum esset, respondit. Tertium huic non dissimile, cum quis non dixisset, sed aliquid fecisset, Etiam in ipsis factis esse Chriam putant: vt, Crates, cum indoctum puerum vidisset, paedagogum eius percussit. Et aliud penè par ei, quod tamen eodem nomine appellare non audent, sed dicunt *χριας* vt Milo quem vitulum affluerat ferre, taurum ferebat. In his omnibus & declinatio per eosdem ducitur casus, & tam factorum quam dictorum ratio est. Narratiunculas a poetis celebratas, notitia causa, non Eloquentiae tractandas puto. Caetera maioris operis ac spiritus, Latini Rhetores relinquendo, necessaria Grammaticis fecerunt: Graeci magis operum suorum & onera, & modum norunt.

ARGVMENTVM.

Pueri haecenus a grammaticis docti, priusquam Rhetori tradatur, vt efficiatur orbis ille doctrinae, quem graeci encyclopediam vocant, mathematicis instituendi contendunt: quae etiam si in dicendo se non offendunt, & proferunt, vim tamen occulte suggerere, & facile sentiri confirmat, nec aliter ex his oratorem consummatum effici, quam Antidota & Pharmaca ex multis diuersis vires habentibus perfectissima, aut meliora non sunt, ac succorum genere suauissimum euadere.

An Oratori futuro necessaria sit plurium artium scientia. Cap. X.

Aec de Grammatica quam breuissimè potui, non vt omnia dicerem sectatus, (quod infinitum erat) sed vt maxime necessaria: nunc de caeteris artibus, quibus instituendos priusquam tradatur Rhetori, pueros existimo, strictim subiungam, vt efficiatur orbis ille doctrinae, quem Graeci *εγκυκλιος παιδεία* vocant. Nam ipsidem ferè annis aliarum quoq; disciplinarum studia ingredienda sunt: quae quia & ipsae artes sunt, & esse perfecta sine his orandi scientia non potest, nec rursus ad efficiendum Oratorem satis valent solae, an sint huic operi necessariae, queritur. Nam quid, inquit, ad agendam causam, dicendamve sententiam pertinet scire, quoadmodum in data linea constitui triangula aequis lateribus possint? Aut quo melius, vel defendet reum, vel reget consilia, qui citharæ sonos nominibus, & spacijs distinxerit? Enumerent etiam fortasse multos, quamlibet vtilis foro, qui nec Geometren audiuerunt, nec Musicos, nisi hac communi voluptate aurium, intelligant. Quibus ego primum hoc respondeo, quod & M. Cicero scripto ad Brutum libro frequentius testatur, non eum a nobis institui Oratorem, qui sit, aut fuerit: sed imaginem quandam concepisse nos animo perfecti illius, ex nulla parte cessantis. Nam & sapientem formantes eum, qui sit futurus consummatus vndiq; & (vt dicunt) mortalis quidam deus, non modo cognitione caelestium vel mortalium putant instituendum, sed per quaedam parua sanè, si ipsa demum aetates, ducunt, sicut exquisitas interim ambiguitates: non quia Ceratina, aut Crocodilinae possint facere sapientem, sed quia illum ne in minimis quidem oporteat falli. Similiter Oratorem (qui debet esse sapiens) non Geometres faciet, aut Musicus, quareq; his alia subiungam, sed haec quoq; artes, vt sit consummatus, iuuabunt. Nisi forte antidotum quidem, atque alia, quae mor-

Obiectiones eorum qui oratori mathematicorum artium scientiam inutilem esse censent.

Solutio.

Stoici.

Policianus Miscel. cap. 34 & 35.

A bis, aut vulneribus medentur, ex multis, atq; interim contrarijs quoq; inter se effectibus componi videmus, quorum ex diuersis fit illa mixtura vna, quae nulli earum similis est, quibus constat, sed proprias vires ex omnibus sumit: & muta animalia mellis illum inimitabilem humanae rationi saporem, vario florum ac succorum genere perficiunt: nos mirabimur, si oratio, qua nihil praestitius homini dedit Providentia, pluribus artibus eget: quae etiam cum se non ostendunt in dicendo, nec proferunt, vim tamen occultam suggerunt, & tacite quoq; sentiuntur. Fuit aliquis sine his difertus: at ego Oratorem volo. Non multum adijciunt, sed aequè non erit totum, cui vel parua deerunt: & optimum quidem hoc esse conueniet, cuius etiam si in arduo spes est, nos tamen praecipiamus omnia, vt saltem plura fiant. Sed cur deficiat animus: Natura enim perfectum Oratorem esse non prohibet: turpiterque desperatur, quicquid fieri potest.

Oratione nihil praestantius.

Cic. 3. de Oratore.

ARGVMENTVM.

Primum mathematicarum musicam tractat, cuius laudes primum ab efficiendis, adiectis, exemplis, & testimonijs maiorum celebrat. Deinde ad usum eius accedit, eamque apud veteres coniunctam cum Grammatica fuisse probat. Oratorem etiam ab ea petere numeros qui in corpore sint & in voce, quorum alij ad gestualium ad collocationem verborum ad flexus vocis alij pertinent. Denique de qua musica precipiat ostendit, nempe non de effeminata & impudica, modis fractis, sed de graui & sancta rationisque cognitionem habentibusque ad mouendos lenitèdusque affectus plurimum valent.

Atque ego vel iudicio veterum poteram esse contentus. Nam quis ignorat Musicen (vt de hac primum loquar) tantum iam illis antiquis temporibus non studij modò, verum etiam venerationis habuisse, vt iidem Musici, & vates, & sapientes iudicarentur. Mittam alios Orpheus & Linus, quorum vtrunque Dijs genitum, alterum verò, quod rudes quoque atque agrestes animos admiratione mulceret, non feras modò, sed saxa etiam syluasque duxisse, posteritatis memoriae traditum est. Et Timagenes auctor est, omnium in literis studiorum antiquissimam Musicem extitisse. Et testimonio sunt clarissimi poetae, apud quos inter Regalia conuiuia laudes Heroum ac Deorum ad citharam canebantur. Iopas verò ille Virgilij nonne canit Errantem Lunam, Solisque labores, & caetera. Quibus certè palam confirmat auctor eminentissimus, Musicen cum diuinarum etiam rerum cognitione esse coniunctam. Quod si datur, erit etiam Oratori necessaria: siquidem (vt diximus) haec quoq; pars quae ab Oratoribus relicta, a philosophis est occupata, nostri operis fuit, ac sine omnium talium scientia non potest esse perfecta Eloquentia. Atque claros nomine sapientiae viros nemo dubitauerit studiosos Musicos fuisse, cum Pythagoras, atq; eum secuti, acceptam sine dubio antiquitus opinionem vulgauerint, Mundum ipsum eius ratione esse compositum, quam postea sit lyra imitata, Nec illa modò contenti dissimilium concordia, quam vocant *αρμονία*, sonum quoque his motibus dederunt, Nam Plato cum in alijs quibusdam, tum praecipue in Timaeo, ne intelligi quidem, nisi ab ijs qui hanc quoq; partem disciplinae diligenter perceperint, potest. Quid de philosophis loquor, quorum fons ipse So crates iam senex institui lyra non erubescere: Duces maximos & fidibus & tibijs cecinisse traditum, & exercitus Lacedaemoniorum Musicis accensos modis. Quid autem aliud in nostris legionibus cornua ac tubae faciunt: quorum concentus quanto est vehementior, tanto Romana in bellis gloria caeteris praestat. Non igitur frustra Plato ciuili viro, quem *παιδαγωγος* vocant, necessariam Musicen credidit. Et eius sectae, quae alijs seuerissima, alijs asperrima videtur, principes in hac fuere sententia, vt existimarent sapientum aliquos nonnullam operam his studijs accommodaturos. Lyncurgus durissimarum Lacedaemonijs legum auctor, Musicas disciplinam probauit. Atque eam natura ipsa videtur ad tolerandos facilius labores velut muneri nobis dedisse. Siquidem & remiges cantus hortatur: nec solum in ijs operibus, in quibus plurimum conatus praeeunte aliqua iucunda voce conspirat, sed etiam singulorum fatigatio quamlibet se rudi modulatione solatur. Laudem adhuc dicere artis pulcherrimae videor, nondum tamen eam Oratori coniungere.

Cic. 3. de orat. & Strab. 1. de geograp. lib. 8. 10. Hora in arte. Timagenes.

ver. aeg. 4.

Aeneid. 1.

In proemio. Vide Macro. lib. 2. formis Scipionis.

Cic. in Cat. Val. lib. 2. tit. de institutis. & Gell. lib. 1. cap. 11. Plato lib. 2. de legib.

Stoicos intellege.

Celestina naueticum.

Sophrone.

In 1777 v4

Lyra in coe. nis. Tuicul. 1.

B

Transseamus igitur id quoque, quod Grammaticae quondam ac Musice iunctae fuerunt. Siquidem Architas atque Aristoxenus etiam subiectam Grammaticen Musicam putauerunt: & eosdem vtriusque rei praecipuos fuisse, cum Sophron ostendit Mimorum quidem scriptor, sed quae Plato adeo probauit, vt suppositos capiti libros eius, cum moreretur, habuisse tradatur: tum Eupolis, apud quem Prodamus & Musice & literas docet. Et Maricas, qui est Hyperbolus, nihil se ex Musicis scire, nisi literas confitetur. Aristophanes quoque non vno libro sic institui pueros antiquitus solitos esse demonstrat. Et apud Menandrum in Hypobolimaeo, senex reposcenti filium patris, velut rationem impendiorum quae in educationem contulerat, opponens psaltis se & geometris multa dicit dedisse. Vnde etiam ille mos, vt in conuiujs post cenam circumferretur lyra: cuius cum se imperitum Themistocles confessus esset, vt verbis Ciceronis utar, habitus est indoctior. Sed veterum quoque Romanorum epulis fides ac tibias adhibere moris fuit. Versus quoq; Saliorum habent carmen. Quae cum omnia sint a Numa Rege instituta, faciunt manifestum, ne il-

Numeri dup-
plices.
Vide gel. lib.
15. cap. 18. &
Boet. de
mus. lib. 1.

Similitudo
musices &
rhetorices.

εὐφροσύνη
Lib. 11.

Cicero. 1. de
Orat. & alii

Chiron atque
Achi. musici.

Cælius lib. 5.
cap. 21.

Boetius in
pœmio de
Musica.

De Hæ-
monis mul-
ta Athenens
lib. 14.

Cōmoditas
Geometrię.

Arithmetice
lib. Geome-
tria cōprehē-
dit vt paulo
post Astrolo-
giam.

Geometrię
cognatio cū
arte Orato-
rię.

lis quidem qui rudes ac bellicosi videntur, curam Musices, quantam illa recipiebat ætas, defuisse. Denique in prouerbum vsque Græcorum celebratum est, Indoctos à Musis atque Gratijs abesse. Verum quid ex ea proprie petat futurus Orator, disseramus. Numeros Musice duplices habet, in vocibus, & in corpore, vtriusque enim rei aptus quidem modus desideratur, Vocis rationem Aristoxenus Musicus diuidit in ὑπομωσική μελέτη ἤμμεσις, quorum alterum modulationem, canore alterum ac sonis constat. Num igitur non hæc omnia Oratori necessaria: quorū vnum ad gestum, alterum ad collocationem verborum, tertium ad flexum vocis, qui sunt in agendo quoque plurimi, pertinet, Nisi forte in carminibus tantum & in canticis exigitur structura quædam, & inoffensa copulatio vocū, in agendo superuacua est: aut nō compositio, & sonus in oratione quoque variè pro rerum modo adhibetur, sicut in Musice. Nanque & voce & modulatione grandia elatè, iucunda dulciter, moderata leniter canit: totaque arte consentit cum eorum quæ dicuntur, affectibus. Atqui in orando quoque intentio vocis, remissio, flexus, pertinet ad mouendos audiētium affectus. Alia quoque & collocationis & vocis (vt eodem vtar verbo) modulatione concitatione iudicium, alia misericordiam petimus: cum etiam organis, quibus sermo exprimi non potest, affici animos in diuersum habitum sentiamus, Corporis quoque decus & aptus qui dicitur εὐφροσύνη, est necessarius: nec aliunde peti potest: in quo pars actionis non minima consistit: qua de re positus nobis est locus. Age, si habeat in primis curam vocis Orator, quid tam Musices propriū? Sed ne hæc quidem præsumenda pars est, vt vno interim contenti simus exēplo C. Gracchi præcipui suorum temporum Oratoris, cui concionanti consistens post eum Musicus, fistula, quam τὸ νότον vocant, modos quibus deberet intendi, ministrabat. Hæc ei cura inter turbidissimas actiones, vel terrenti optimates, vel iam timentis fuit. Libet propter quosdam imperitiores, etiam crassiore (vt vocant) Musa, dubitationem huius vtilitatis eximere: nam Poëtæ certè legendos Oratori futuro concesserint. Num igitur hi sine Musice? At si quis tam cæcus animi est, vt de alijs dubitet, illos certè, qui carmina ad lyram composuerunt? Hæc diutius forent dicenda, si hoc studiū velut nouum præciperem. Cum verò antiquitas vsque à Chirone atque Achille ad nostra tempora apud omnes, qui modò legitimam disciplinam non sint perosi, durauerit, non est committendum vt illa dubia faciā defensionis sollicitudine. Quamuis autem satis iam ex ipsis quibus sum modò vsus exemplis, credam esse manifestum quæ mihi & quatenus Musice placeat, apertius tamen profitendum puto, non hanc à me præcipi, quæ nunc in Scenis effeminata, & impudicis modis fracta, non ex parte minima, siquid in nobis virilis roboris manebat, excidit: sed qua laudes fortium canebantur, quæque & ipsi fortes canebant: (nam psalteria & spadices etiam virginibus probis recusanda) sed cognitionem rationis, quæ ad mouendos leniendosque affectus plurimum valet. Nam & Pythagoram accepimus, concitatos ad vim pudicæ domui asseredam iuuenes, iussa mutare in Spondeū modos tibicina, cōposuisse. Et Chrisippus etiā nutricū quæ adhibentur infantibus, alleclationi suum quoddam carmen assignat. Est etiam non inerudite ad declamandū ficta materia, in qua ponitur tibicen, qui sacrificanti Phrygium cecinerat, acto illo in insaniam, & per præcipitia dleato, accusari, quod caussa mortis extiterit. Quæ si dici debet ab Oratore, nec dici citra scientiam Musices potest, quomodo non hanc quoque artem necessariam esse operi nostro vel iniqui consentiant?

ARGVMENTVM.

Geometriam probat oratori esse necessariam eamque late accipiendā ad Arithmeticam & Astrologiā extendit, summas & computationes in cedere frequenter in causas, quæ Arithmetices beneficio sint explicandæ. Esse etiam & sepe de terminis, mensuris, finibus & magnitudinibus controuersias: quare lineares illas formas tenendas esse. Porro maiorem geometriæ cum arte oratoria esse cognationem propter ordinē vtriusque necessariam quod in dicēdo faciāt. Geometriæ vt ex prioribus pbent insequentia, ex certis incerta idē facere & oratores, hinc eundē ple rosque cū Dialectica maiorem habere affinitatē. Geometriæ vsū aliquem formis subiectis cōmonstrat: & formam quidem orbicularem esse omnium capacissimam & perfectissimam. Quadratam triangulis esse perfectiorem, Triangula æquis lateribus inæqualibus hæc se tollere vsque ad rationem munditvnde numeris cognoscimus certos esse sydetum constitutoque cursū quod & ad oratorem pertinere subiectis exemplis pbat.

In Geometria partem fatentur esse vtilem teneris ætatibus. agitari namque animos atque acui ingenia, & celeritatem percipiendi venire inde concedunt: sed prodesse eam, non vt ceteras artes, cum perceptæ sint, sed cum discatur, existimant. Id vulgaris opinio est: nec sine causa summi viri etiam impensam huic scientiæ operam dederunt. Nam cum sit Geometria diuisa in Numeros atque Formas, numerorum quidem notitia non Oratori modò, sed cuiunque primis saltem literis erudito necessaria est. In causis verò vel frequentissimè versari solet, in quibus, actor, non dico si circa summas trepidat, sed si digitorum saltem incerto aut indecoro gestu à computatione dissentit, iudicatur indoctus. Illa verò linearis ratio, & ipsa quidem cadit frequenter in causas: nã de terminis mensurisque sunt lites. Sed habet maiorem quandā aliam cum arte Oratoria cognationem. Iam primū ordo est Geometriæ necessarius, nonne & Eloquentiæ: Ex prioribus Geometria probat insequentia, & certis incerta

nonne id in dicendo facimus? Quid? illa propositarum quæstionum conclusio, non totā ferè constat syllogismus? Propter quod plures inuenias qui Dialecticæ similem, quàm qui Rhetoricæ fateantur hanc artem. Verum & Orator, etiam si rarò, non tamen nunquam probabit dialecticæ. Nam & syllogismus, si res poscet, vtetur: & certè enthymemate, qui Rhetoricus est syllogismus. Denique probationum quæ sūt potētissima, γαμμαται καὶ ἀποδείξεις, vulgò dicuntur. Quid autem magis oratio quàm probationem petit? Falsa quoque virisimilia Geometria ratione deprehendit. Fit hoc & in numeris per quasdam quas ἀποδείξεις vocat, quibus pueri ludere solebamus. Sed alia maiora sunt. Nam quis non ita proponenti credat, Quorum locorum extremæ lineæ eandem mensuram colligunt, eorum spatium quoque quod his lineis continetur, par sit necesse est? At id falsum est. Nam plurimum refert, cuius sit formæ ille circuitus: reprehensiq; à Geometris sunt Historici, qui magnitudines insularum satis significari nauigationis ambitu crediderunt. Nam vt quæque forma perfectissima, ita capacissima est. Ideoque illa circumcurrens linea si efficiet orbem, quæ forma est in planis maximè perfecta, amplius spatium complectetur, quàm si quadratū paribus oris efficiat. Rursus quadrata triangulis, triangula ipsa plus æquis lateribus quàm inæqualibus. Sed alia forsità obscuriora: nos facillimum etiam imperitis se quamur experimentum. Iugeri mensuram, ducentos & quadraginta longitudinis pedes esse, dimidiòque in latitudinem patere: non ferè quisquam est qui ignoret: & qui sit circuitus, & quantum campi claudat, colligere expeditum. At centeni & octogeni in quaque partem pedes, idem spatium extremitatis, sed multo amplius clausæ quatuor lineis area faciunt. Id si computare quæ piget breuioribus numeris idem discat: nam deni in quadram pedes, quadraginta per oram intra centum erunt. At si quinideni per latera, quini in fronte sint, ex illo quod amplectuntur, quartam partem deducunt eodem circunductu. Si verò porrecti vtrinque vndeiceni singulis distet, non plures intus quadratos habebunt, quàm per quot longitudine ducetur: quæ circumibit autem linea, eiusdem spatij, erit cuius ea quæ centum continet. Ita quicquid formæ quadrati detraxeris, amplitudini quoque peribit. Ergo etiam id fieri potest, vt maiore circuitu minor loci amplitudo claudatur. Hoc in planis. Nam in collibus vallibusque etiam imperito patet plus soli esse quàm ceteri.

Quid? quod se eadem Geometria tollit ad rationem vsque mundi: in qua cum siderum certos constitutosque cursus numeris docet, discimus nihil esse inordinatum atque fortuitum: quod ipsum nonnunquam pertinere ad Oratorem potest. An verò cum Pericles Atheniensis Solis obscuritate territos, redditis eius rei causis, metu liberauit: aut cū Sulpitius ille Gallus in exercitu L. Pauli de Luna defectioe disseruit, ne velut prodigio diuinitus facto militum animi terrenterentur, non videtur esse vsus Oratoris officio? Quod si Nicias in Sicilia scisset, non eodem confusus metu pulcherrimum Atheniensium exercitum perdidisset: sicut Dion, cum ad destruendam Dionysij tyrannidem venit, non est tali casu deterritus. Sint exempla licet vsus bellici, transeamusque quod Archimedes vnus obsidionem Syracusarum in longius traxit: illud utique iam proprium est ad efficiendum quod intendimus, plurimas quæstiones, quarum difficilior alia ratione explicatio est, vt de ratione diuidendi, de sectione in infinitum, de celeritate augendi, linearibus illis probationibus solui solere: vt si est Oratori (quod proximus demonstrabit liber) de omnibus rebus dicendum, nullo modo sine Geometria esse possit Orator.

ARGVMENTVM.

Comædo & palestricoperam aliquam propter pronunciationem, gestum & motum dandum cenfat. Non quia puerum scemineæ vocis exilitate frangi, aut seniliter tremere, aut ebrietatis effringere, vitia & corporis cura mentem obturare oporteat, sed vt eorū imitatio oris vitia emendat, gestum & motum quantum oratoris grauitas postulat, componat. quomodo narrandi, qua sit autoritate suadendum, quidque singulis partibus agendum discat. Ad quæ omnia plurimū profuturum sit, si electa ex grauibz orationibus ediscere & stans ea dicere, & quemadmodum agere oporteat cogatur.

De prima prononciatione, & Gestus institutione.

Cap. XI.

Andum aliquid Comædo quoque, dum eatenus, qua prononciandi scientiam futurus Orator desiderat. Non enim puerum quem in hoc instituimus, aut scemineæ vocis exilitate frangi volo, aut seniliter tremere. Nec vitia ebrietatis effingat, nec seruili vernilitate imbuatur: nec amoris, auaritiæ, metus discat affectum: quæ neque Oratori sunt necessaria, & metem præcipue in ætate prima teneram adhuc & rudem inficiunt. Nam frequens imitatio transit in mores. Ne gestus quidem omnis ac motus à Comædis petendus est. Quanquam enim vtrumque eorum ad quendam modum præstare debet Orator: plurimum tamen aberit à scenico, nec vultu, nec manu, nec excursionibus nimius. Nam siqua in his ars est dicētium, ea prima est, ne ars esse videatur. Quod est igitur in his doctoris officium? In primis vitia siqua sunt oris, emendet, vt expressa sint verba, vt suis quæque literæ sonis enuncientur. Quarundam enim vel exilitate, vel pinguitudine nimia laboramus: quasdam velut acriores parum efficimus, & alijs non dissimili-

Orator raro
vtitur syllo-
gismo.
Aristo. in po-
ste. analitico

Exemplis de-
cet Geome-
triæ esse per-
uile, oratori.

Orbicularis
forma omnium
perfectissima.
Iugentum.

Exemplis
Astrologia.

Pericles.
Plutar. in vi-
tam Pericla.
Sulpitius
Gallus.
Plii. 2. ca. 12.
Nicias.
Thuc. 7.
Dion.
Archimedes
Pluth. in vi-
tam Dionis
& Marcella.

Cap. de mate-
ria Rhetori-
cos.

Quatenus
Comædis sit
prononciatio
petenda.

Cælius lib. 7.
cap. 12.

Cice. 1. de Orat.

Vide Hali- can in arte.

Lib. 11. cap. de Pronun- ciatione.

Palaestriciva candum.

Chironomia Ody. 1. & 8. lra. 17. Lib. 3. de Rep.

Inflexione, habet Cice.

bus, sed quasi hebetioribus permutamus. Quippe litera, qua Demosthenes quoque laboravit, a succedit: quarum vis est apud nos quoque. Et cum C ac similiter T non valuerunt, in G ac D molliuntur. Ne illas quidem circa S literam delicias hic magister feret: nec verba in faucibus patitur audiri, nec oris inanitate resonare: nec, quod minimè sermone puro conueniat, simplicem vocis naturam pleniore quodam sono circumlinere, quod Graeci *κατὰ τὴν ἀσμενίαν* dicunt. Sic appellatur cantus tibiarum, quae praclusis quibus clarescunt foraminibus, recto modo exitu grauiorem spiritum reddunt. Curabit etiam, ne extremae syllabae intercendant, ut par sibi sermo sit: ut quoties exclamandum, in laterum conatus sit ille, non capitis: ut gestus ad vocem, vultus ad gestum accommodetur. Obseruandum erit etiam, ut recta sit facies dicentis, ne labra distorqueatur, ne immodicus hiatus rictum distendat, ne supinus vultus, ne deiectione in terram oculi, ne inclinata utrolibet ceruix. Nam frons pluribus generibus peccat. Vidi multos quorum supercilia ad singulos vocis conatus alleuarentur, aliorum constricta, aliorum etiam dissidentia, cum altero in verticem tenderet, altero penè oculus ipse premeretur. Infinitum autem, ut mox dicemus, in his quoque rebus momentum est. Et nihil potest placere, quod non decet. ¶ Debet etiam docere Comædus, quomodo narrandum, qua sit auctoritate suadendum, qua concitatione consurgat ira, qui flexus deceat miserationem. Quod ita optimè faciet, si certos ex Comædijs elegerit locos, & ad hoc maximè idoneos, id est actionibus similes. Idem autem non ad pronuntiandum modò uti lissimi, verum ad augendam quoque Eloquentiam maximè accommodati erunt. Et hæc, dum infirma ætas maiora non capiet. Caterum cum legere orationes oportebit, cum virtutes earum iam sentiet, tum mihi diligens aliquis ac peritus assiluat: neque solum lectione formet, verum etiam ediscere electa ex his cogat, & ea dicere stantem clare, & quemadmodum agere oportebit, ut pronuntiatione vocem & memoriam exerceat. Ne illos quidem reprehendendos putet, qui paulum etiam Palaestricis vacauerint. Non de his loquor, quibus pars vitæ in oleo, pars in vino consumitur, qui corporis cura mentem obruerunt: hos enim abesse ab eo quem instituumus, quam longissimè velim. sed nomen est idem ijs à quibus gestus motusque formantur: ut recta sint brachia, ne indoctæ rusticæ manus, ne status indecorus, nequa in proferendis pedibus inscitia, ne caput oculique ab alia corporis inclinatione dissideant. Nam nec hoc esse in parte Pronuntiationis negauerit quisquam, nec ipsam Pronuntiationem ab Oratore fecerit. Et certè quod facere oporteat, non indignum esse dicere, cum praesertim hæc Chironomia, quæ est (ut nomine ipso declaratur) lex gestus, & ab illis temporibus heroicis orta sit, & à summis Græciæ viris, & ab ipso etiam Socrate probata, à Platone quoque in parte ciuiliū posita virtutum & à Chrysippo in præceptis de liberorum educatione compositis non omissa. Nam Lacedæmonios quidem etiam saltationem quandam, tanquam ad bella quoque utilem, habuisse inter exercitationes accepimus. Neque id veteribus Romanis dedecori fuit: argumentum est, sacerdotum nomine ac religione durans ad hoc tæpus saltatio. Et illa in tertio Ciceronis de Oratore libro verba Crassi, quibus præcepit, ut Orator vtatur laterum inclinatione forti ac virili, nõ à scena & histrionibus, sed ab armis, aut etiam à palaestra: cuius etiam disciplina vsus in nostram vsque ætatem sine reprehensione descendit. A me tamen nec vltra pueriles annos retinebitur, nec in his ipsis diu: neque enim gestum Oratoris componi ad similitudinem saltationis volo, sed subesse aliquid ex hac exercitatione puerili, vnde nos non id agentes furtim decor ille discipulis traditus prosequatur.

ARGVMENTVM.

¶ Resoluit eorum sententiam, qui artes de quibus agit hoc primo libro, eodem tæpore tradi vetab. Quod oportere probat similibus, ab agricolis Citharædis & oratoribus: efficiens à natura puerorum qui priusquam obdurerint, laboris iudicium collegerunt, maxime sunt dociles & laborum patientissimi. Id probat effectus, quia nullo labore nullis discursationibus & reptationibus vnquam defatigantur. Postremo Platone exemplo cuius bono ingenio predicta ea omnia inesse posse contendit.

An plura eodem tempore doceri prima ætas possit.

Cap. XII.

Quari solet, an etiam si discenda sint hæc, eodem tempore tamen tradi omnia & percipi possint. Negant enim quidam, quia confundatur animus, ac fatigetur tot disciplinis in diuersum tendentibus, ad quas nec mens, nec corpus, nec dies ipse sufficiat: & si maximè patitur hæc ætas robustior, tamen pueriles annos onerari non oporteat. ¶ Sed non satis perspicit quantum natura humani ingenij valeat: quæ ita est agilis & velox, sic in omnem partem, ut ita dixerim, spectat, ut ne possit quidem aliquid agere tantum vnum, in plura verò, non eodem die modò, sed eodem temporis momentovim suam impendat. An verò Citharædi nõ simul & memoria, & sono vocis, & pluribus flexibus seruiunt, cum interim alios nervos dextra percipiunt, alios laua trahunt, continent, probant? Ne pes quidem ociosus, certam legem temporum seruat.

Quæ sit vis humani ingenij.

Citharædi optimè varia simul agunt.

A & hæc pariter omnia. Quid nos agendi subita necessitate deprehensi? nõnne alia dicimus, alia prouidemus: cum pariter inuentio rerum, electio verborum, compositio gestus, pronuntiatio, vultus, motusque desiderantur: Quæ si velut sub vno conatu tam diuersa parent simul, cur non pluribus horis diuersa partiamur? cum praesertim reficiat animos ac reparat varietas ipsa, contraque sit aliquanto difficilius, in labore vno perseverare? Ideoque & stylus lectione requiescit, & ipsius lectionis tedium vicibus leuatur. Quamlibet multa egerimus, quodam tamen modo recentes sumus ad id quod incipimus. Quis non obtundi possit, si per totum diem cuiuscunque artis vnum magistrum ferat? Mutatione recreabitur: sicut in cibis, quorum diuersitate reficitur stomachus, & pluribus minore fastidio alitur. Aut dicant isti mihi, quæ sit alia ratio discendi: Si Grammatico soli deseruiamus, deinde Geometrae tantum? omitramus interim quod didicimus, mox transeamus ad Musicum: excidant priora: & quum Latinis studebimus literis, non respiciamus ad Græcas: & ut semel finiam, nihil faciamus nisi nouissimum? Cur non idem suademus agricolis, ne arua simul & vineta, & oleas & arbutum colant: ne pratis, & pecoribus, & hortis, & aluearibus accommodent curam? Cur ipsi aliquid forensibus negocijs, aliquid desiderijs amicorum, aliquid rationibus domesticis, aliquid curæ corporis, nõnihil voluptatibus quotidie damus: quarum vna res quælibet nihil intermittentes fatigaret. Adeo facilius est multa facere, quam diu. ¶ Illud quidem minimè verendum est, ne laborem studiorum pueri difficilius tolerant. neque enim vlla ætas minus fatigatur. Mirum sit forsitan, sed experimentis deprehendas. Nam & dociliora sunt ingenia priusquam obdurerunt. Id vel hoc argumento patet, quod intra biennium quam vbera rectè formare potuerunt, quanuis nullo instante, omnia ferre loquuntur. At nouitijs nostris, per quot annos sermo Latinus repugnat? Magis scias, si quem iam robustum instituire literis cœperis, non sine causa dici *παιδοματῆς* eos, qui in sua quidque arte optimè faciunt. Et patientior est laboris natura pueris quam iuuenibus. Videlicet ut corpora infantium nec casus quo in terram toties deferuntur, tam grauius affligit, nec illa per manus & gentia reptatio, nec post breue tempus continui lusus, & totius diei discursus, quia pondus illis abest, nec se ipsi grauant: sic animi quoque, credo, quia minore conatu mouentur, nec suo nixu studijs insistant, sed formandos se tantummodo præstant, non similiter fatigantur. Præterea secundum aliam ætatis illius facilitatem, velut simplicius docentis sequuntur, nec quæ iam egerint, metiuntur. Abest illis etiam adhuc laboris iudicium. Porro, ut frequenter experti sumus, minus afficit sensus fatigatio, quam cogitatio. ¶ Sed ne temporis quidem vnquam plus erit: quia his ætatibus omnis in audiendo profectus est. Cum ad stylum secedet, cum generabit ipse aliquid atque componet, tum inchoare hæc studia vel non vacabit, vel non libebit. Ergo cum Grammaticus totum diem occupare non possit, nec debeat, ne discens animus tædio auertat: quibus potius studijs hæc temporum velut subsidia donabimus? Nam nec ego consumi studentem in his artibus volo, nec vt moduletur, aut Musicis modis cantica excipiat, nec vt ad minutissima vsque Geometriæ opera descendat. Non Comædum in pronuntiando, nec saltatorem in gestu facio: quæ si omnia exigerem, suppeditabit tamen tempus. Longa est enim quæ discit ætas, & ego non de tardis ingenijs loquor. Denique cur in his omnibus, quæ discenda Oratori futuro puto, eminuit Plato? qui non contentus disciplinis quas præstare poterat Athenæ, non Pythagoreorum, ad quos in Italiam nauigauerat: Aegypti quoque Sacerdotes adijt, atque eorum arcana perdidicit. Difficultatis patrocinia præteximus segnitia. Neque enim nobis operis amor est: nec quia sit honesta, atque pulcherrima rerum Eloquentia, petitur ipsa, sed ad vilem vsum & sordidum lucrum accingimur. Dicant sine his in foro multi, & acquirant, dum sit locupletior aliquis sordidæ mercis negociator, & plus voci suæ debeat præco: ne velim quidem lectorem dari mihi, quid studia referant computaturum. Qui verò imaginem ipsam Eloquentiæ diuina quadam mente conceperit, quique illam (ut ait non ignobilis tragicus) Reginam rerum Orationem ponet ante oculos, fructumque non ex stipe aduocationum, sed ex animo suo, & contemplatione, ac scientia petet, perpetuum illum, nec fortunæ subiectum: facile persuadebit sibi, ut tempora quæ spectaculis, campo, tessera, ociosis denique sermonibus, ne dicam somno, & conuiuiorum mora conterunt, Geometrae potius ac Musico impendat, quanto plus delectationis habiturus, quam ex illis ineruditis voluptatibus: Dedit enim hoc prouidentia hominibus munus, ut honesta magis iuarent. Sed nos hæc ipsa dulcedo longius duxit. Hactenus ergo de studijs, quibus antequam maiora capiat, puer instituendus est: proximus liber velut nouum sumet exordium, & ad Rhetoris officia transibit.

Varietas suæ uisissima.

Pueri labori tolerantissimi & maxime dociles.

παιδοματῆς.

¶ Sed ne temporis quidem vnquam plus erit: quia his ætatibus omnis in audiendo profectus est. Cum ad stylum secedet, cum generabit ipse aliquid atque componet, tum inchoare hæc studia vel non vacabit, vel non libebit.

fructus.

Plato: Cic. 4. Tusc. 8. 5. Finium. Eloquentia cur petenda cõtra studia sordidæ æstimate.

Sophocles Reginam rerum oratio. Vide Cice. de Orat. 2.

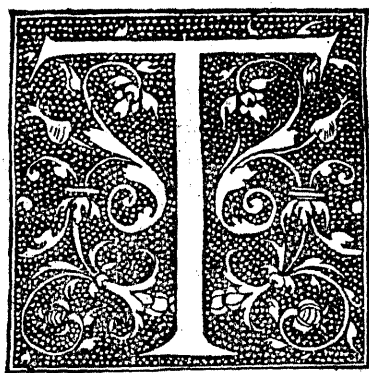
M. Fabij Quintiliani de Institutio- Tione Oratoria, Liber II.

ARGUMENTVM.

Agitat hoc capite tria. Quando Rhetori tradendus sit puer, Quousque grammatici professio extendatur, Unde Rhetoris inchoet. Prima, quæ præcipua est, ex alijs pendet. Rhetori tradendum esse puerum monet quando per iustam eruditionem poterit; neque enim ætatis habendam rationem. Id autem vere æstimari non posse nisi Rhetoris & grammatici professiones suis terminis circumscribatur, & quasi certis cancellis includantur. Et grammaticum quidem sive artis appellatione, quæ intra literas consistit assumptis poetarum & historicorum viribus, contentum esse debere. Rhetorem etiam prima suæ artis opuscula, ut sunt narrationes, laudes, vituperationes, loci communes, non oportere detrectare, quantum consuetudo, huius aut ignavia aut fastus, vel illius temeritate licentiaque diuersum obtinuerit; quæ si locum habeat Rhetore tardius, si minus, eodẽ citius opus fore, etiam cum grammaticis puer operam dabit, qui sui operis vtiliores magistri futuri sunt.

Quando Rhetori sit tradendus puer.

Cap. I.

Ex Rhetori fastu & licentia grammat. cori facti ut pueri Rhetoribus tardius tradatur.

Grammaticæ literaturæ.

Cicero in Orat.

Rhetoris officium.

Bene narrandi opus diffinitivum.

Loci communes dupl. ces.

Enuit Consuetudo, quæ quotidie magis inualefcit, ut præceptoribus Eloquentiæ Latinis quidem semper, sed etiam Græcis interim discipuli serius quam ratio postulat, traderentur. Eius rei duplex est causa, quod & Rhetores vtique nostri suas partes omiserunt, & Grammatici alienas occupauerunt. Nam & illi declamare modò, & scientiam declamandi ac facultatem tradere, officij sui ducunt, idque intra Deliberatiuas Iudicialisque materias: nam cætera vt professione sua minora despiciunt. Et hi non satis credunt excepsisse quæ relicta erant (quo nomine gratia quoque his est habenda) sed ad Prosopopœias vsque, & ad Suaforias, in quibus onus dicendi vel maximum est, irrum-
punt. Hinc ergo accidit, ut quæ alterius artis prima erant opera, facta sint alterius nouissima: & ætas altioribus iam disciplinis debita, in schola minore subsideat, ac Rhetoricen apud Grammaticos exerceat. Ita, quod est maximè ridiculum, non antè ad declamandi magistrum mittendus videtur puer, quam declamare iam sciat. ¶ Nos suum cuique professioni modum demus. Et Grammaticæ (quam in latinum transferentes, Literaturam vocauerunt) fines suos norit, præsertim tantum ab hac appellationis suæ paupertate, intra quam primi illi consistere, prouecta. Nam tenuis à fonte, assumptis Poëtarum Historicorumque viribus, pleno iam satis alueo fluit: cum præter rationem rectè loquendi, non parum alioqui copiosam, propè omnium maximarum artium scientiam amplexa sit. ¶ Et Rhetorice, cui nomen vis eloquendi dedit, officia sua non detrectet, nec occupari gaudeat pertinentem ad se laborem: quæ dum opere cedit, iam penè possessione depulsa est. Nec inficiabor ex ijs aliquem qui Grammaticen profitentur, eousque scientiæ progredi posse, ut ad hæc quoque tradenda sufficiat. Sed cum id aget, Rhetoris officio fungetur, non suo. ¶ Nos porro quærimus, quando ijs quæ Rhetorice præcipit, percipiendis puer maturus esse videatur. In quo quidem non id est æstimandum, cuius quisque sit ætatis, sed quantum in studijs iam effecerit. Et ne diutius differam, quando sit Rhetori tradendus, sic optimè finiri credo. Cum poterit. Sed hoc ipsum ex superiore pendet quæstione. Nam si Grammatices munus vsque ad Suaforias (quæ sunt apud Rhetorem materiæ inter rudimenta dicendi) prorogatur, tardius Rhetore opus est. Si Rhetor prima operis sui officia non recusat, à narrationibus statim, & laudandi vituperandique opusculis cura eius desideratur. An ignoramus antiquis hoc fuisse ad augendam Eloquentiam genus exercitationis, vt theses dicerent, & communes locos, & cætera citra complexum rerum personarumque, quibus veræ sicutæque controuersie continentur? Ex quo palam est quam turpiter defecerat eam partem Rhetorices institutio, quam & primam habuit, & diu solam. Quid autè est ex ijs de quibus supra dixi, quod non tum in alia quæ sunt Rhetorum propria, tum certè in illud iudiciale causæ genus incidat? An non in foro narrandū est? qua in parte nescio an sit plurimum. Non laus ac vituperatio certaminibus illis frequenter inseritur? Non communes loci: siue qui sunt in vitia directi, quales legimus à Cicero compositos: seu quibus quæstiones generali-

ter tractantur, quales sunt editi à Quinto quoque Hortensio: vt, sit ne paruis argumentis credendum. & pro testibus, & in testes, in medijs litium medijs versantur. Arma sunt hæc quoddammodo preparanda semper, vt his, cum res poscet, vtaris. Quæ qui pertinere ad Oratorem non putabit, is ne statim quidem inchoari credet, cum eius membra fundentur. ¶ Neque hæc (vt aliqui putabunt) festinationem meam sic quisquam calumniatur, tanquam eum qui sit Rhetori tradendus, abducendum protinus à Grammaticis putem. Dabuntur illis tum quoque tempora sua: neque erit verendum, ne binis præceptoribus oneretur puer. Non enim crescet, sed diuidetur, qui sub vno miscbatur labor: & erit sui quisque operis magister vtilior: quod adhuc obtinent Græci, à Latinis omissum est: & fieri videtur excusate, quia sunt qui labori isti successerunt.

ARGUMENTVM.

Eligendum esse Rhetorices præceptorem maxima cura, sanctissimis præditum moribus, & omnibus quæ illam professionem deceant officiis insignè quia pueri tum adulti ferocientes, & iam ad libidinem procliuiores facti, grauitate & sanctitate docentis in officio contineri debeat. Officia commetera t. Inuehitur in puerorum petulantia & assurgendi exultandi que alijs declamantibus licentiam, quos ex præceptoris vultu & iudicio pendere oportebat. Postremo pueros ab adolefcibus separandos censet, ne ab illis ad vitia illectari & ante tempus corrumpi queant.

De moribus & officijs Præceptoris.

Cap. II.

¶ Ergo cum ad eas in studijs vires peruenerit puer, ut quæ prima esse præcepta Rhetorum diximus, mente consequi possit, tradendus eius artis magistris erit. Quorum in primis inspicere mores oportebit. Quod ego non idcirco potissimum in hac parte tractare sum aggressus, quia non in cæteris quoque doctoribus idem hoc examinandum quam diligentissimè putem, sicut testatus sum libro priore: sed quod magis necessariam eius rei mentionem facit ætas ipsa discipulorum. Nam & adulti ferè pueri ad hos Præceptores transferuntur, & apud eos iuuenes etiam facti perseverant: ideoque maior adhibenda tum cura est: vt & teneriores animos ab iniuria sanctitatis docentis custodiat, & ferociore à licentia grauitas deterreat. Neque verò satis est summam præstare abstinẽtiam, nisi disciplina seueritate conuenientium quoque ad se mores adstrinxerit. ¶ Sumat igitur ante omnia parentis erga discipulos suos animum, ac succedere se in eorum locum, à quibus sibi liberi traduntur, existimet. Ipse nec habeat vitia, nec ferat. Non austeritas eius tristis, non dissoluta sit comitas: ne inde odium, hinc contemptus oriatur. Plurimum ei de honesto ac bono sit sermo. Nam quo sapius monuerit, hoc rarius castigabit. Minimè iracundus, nec tamen eorum quæ emendanda erunt, dissimulatur: simplex in docendo, patiens laboris, assiduus potius quàm immodicus. Interrogantibus libenter respondeat, non interrogantes percontetur vltro. In laudandis discipulorum dictionibus nec malignus, nec effusus: quia res altera tædium laboris, altera securitatem parit. In emendando quæ corrigenda erunt, non acerbus, minimè que contumeliosus. Nam id quidem multos à proposito studendi fugat, quod quidam sic obiurgant, quasi oderint. Ipse aliquid, immo multa quotidie dicat, quæ secum audita referant. Licet enim satis exemplorum ad imitandum ex lectione suppeditet, tamen vitia illa, vt dicitur, vox alit plenius, præcipueque Præceptoris, quem discipuli, si modo rectè sunt instituti, & amant, & verentur. Vix autem dici potest, quanto libentius imitemur eos, quibus fauemus. ¶ Minimè verò permittenda pueris, ut sit apud plerosque, assurgendi exultandi que in laudando licentia. Quinetiam iuuenem modicum esse, cum audient, testimonium debet. Ita fiet, vt ex iudicio Præceptoris discipulus pendeat, atque id se dixisse rectè, quod ab eo probabitur, credat. Illa verò vitiosissima, quæ iam Humanitas vocatur, inuicem qualiacunque laudandi, cum est indecora & theatralis, & seure institutis scholis aliena, tum studiorum perniciosissima hostis. Superuacua enim videtur cura, ac labor, parata, quicquid effuderint, laude. Vultum igitur Præceptoris intueri tam qui audiunt debent, quam ipse qui dicit. Ita enim probanda atque improbanda discernent, sic stylo facultas continget, auditioni iudicium. At nunc proni atque succincti ad omnem clausulam non exurgunt modo, verum etiam excurrunt, & cum indecora exultatione conclamant. Id mutuum est, & ibi declamationis fortuna. Hinc tumor, & vana de se persuasio, vsque adeo, vt illo condiscipulorum tumultu inflati, si parum à Præceptore laudentur, ipsi de illo male sentiant. Sed se quoque Præceptores intente ac modeste audiri velint. Non enim iudicio discipulorum dicere debet magister, sed discipuli magistri. Quin, si fieri potest, intendendus animus in hoc quoque, vt perspiciat quæ quisque, & quomodo laudet: & placere quæ bene dicit, nõ suo magis quam eorum nomine delectetur, qui rectè iudicabunt. ¶ Pueros adolefcibus sedere per-

Cap. I. & 2.

Præceptoris officia.

Vitia vox.

Quæ sunt inter declamandis pueris vitia.

Humanitas.

Vultus præceptoris.

mistos non placet mihi. Nam etiam si vir talis, qualem esse oportet studijs moribusq; præpositum, C
& modestam habere potest etiam iuuentutem, tamen vel infirmitas à robustioribus separanda est:
Cæsar apud pathogum. Carendum non solum crimine turpitudinis, verum etiam suspicione. Hæc notanda breuiter
existimaui. Nam ut absit ab vltimis vitijs ipse Præceptor ac schola, ne præcipiendum quidē cre-
do. Ac si quis est, qui flagitia manifesta in deligendo filij Præceptore non vitet, iam hinc sciat ca-
tera quoque quæ ad vtilitatem iuuentutis componere conamur, esse sibi, hac parte omiſſa, superuacua.

ARGVMENTVM.

Reſellit eorum opinionem qui puerum eminentissimo statim tradendum negabant, sed mediocri committendum his argumentis persuasi esse
ſebant: quod & minores illi ſufficerent docendis rudioribus, quæq; eminentes ad minora seſe demittere nolent. Sufficere minores nõ poſſe pro-
bat cum illi non minus, sed peius & dedocenda doceant. Id Timothei muſici exemplo confirmat. Optimum vero quæque non fastidire hanc cu-
ram, quia per initia ad summam tendendum eſſe intelligat, rationemq; & viam maxime compendiarum noſcat, per quam ad Eloquentiam per-
uenit. Inde aliquas obſectiones ſoluit & quo pacto prudens & probus præceptor ſe ad menturam diſcentis ſubſtitat & magna perſpicuitate,
quæ prima ſit Eloquentiæ virtus vtatur, commemorat.

An protinus Præceptore optimo ſit vtendum.

Cap. III.

NE illorum quidem perſuaſio ſilentio tranſeûda eſt, qui etiam cum idoneos Rhetori pue-
ros putauerunt, non tamen continuo tradendos eminentissimo credût, sed apud mino-
res aliquandiu detinent: tanquam instituendis artibus magis ſit apta mediocritas Præ-
ceptoris, cum ad intellectum atque imitationem facilius, tum ad ſuſcipiendas elementorum mo-
leſtias minus ſuperba. Qua in re mihi non arbitror diu laborandum, vt oſtendam quanto ſit me-
lius optimis imbui, quantæque in eluendis quæ ſemel inſederint vitijs difficultas conſequatur,
cum geminatum onus ſuccedentes premat, & quidem dedocendi grauius, ac prius quàm docen-
di. Propter quod Timotheum clarum in arte tibiærum ſerunt duplices ab ijs quos alius inſti-
tuiſſet, ſolitu exigere mercedes, quàm ſi rudes traderentur. ¶ Error tamen eſt in re duplex: Vnus,
quod interim ſufficere illos minores exiſtimant: & bono ſani ſtomacho contæti ſunt. Quæ quã-
quam & ipſa reprehensione digna ſecuritas, tamen eſſet vt cunq; tolerabilis, ſi eiufmodi Præ-
ceptores minus docerent, non peius. Alter, ille etiam frequentior, quod eos qui ampliorem dicen-
di facultatem ſunt conſecuti, non putant ad minora deſcendere: idq; interim fieri, quia ſaſtidiãt
preſtare hanc inferioribus curam, interim, quia omnino non poſſint. Ego porro eum qui nolit in
numero præcipientium non habeo: poſſe autem, maximè ſi velit, optimum quæque contendo.
Primum, quod eum qui Eloquentia cæteris præſtet, illa quoque per quæ ad Eloquentiam perue-
nitur, diligentissime percepſiſſe credibile eſt: Deinde, quia plurimum in præcipiendo valet ratio,
quæ doctiſſimo cuique planiſſima eſt: Poſtremo, quia nemo ſic in maioribus eminet, vt eum mi-
nora deſiciant. Niſi forte Iouem quidem Phidias optimè fecit, illa autem quæ in ornamentum
operis eius accedunt, alius melius elaboraſſet: aut Orator loqui neſciat: aut leuioribus morbos cura-
re non poterit Medicus præſtantiffimus. ¶ Quid ergo non eſt quædam Eloquætia maior, quàm
vt eam intellectu conſequi puerilis infirmitas poſſit: Ego verò conſiteor: ſed hunc diſertum præ-
ceptorem, prudentem quoque, & non ignarum docendi eſſe oportebit, ſummittentem ſe ad men-
ſuram diſcentis: vt velociſſimus quiſque ſi forte iter cum paruulo faciat, det manum, & gradum
ſuum minuat, nec procedat vltra quàm comes poſſit. Quid, ſi plerunque accidit, vt faciliora ſint
ad intelligendum, & lucidiora multò, quæ à doctiſſimo quoque dicuntur: Nam & prima eſt Elo-
quentiæ virtus, perſpicuitas: & quo quiſque ingenio minus valet, hoc ſe magis attollere & dilata-
re conatur: vt ſtatura breues in digitos eriguntur, & plura infirmi minantur. Naſt & tumidos, &
corruptos, & tinnulos, & quocunq; alio cacozeliæ genere peccantes, certum habeo non virium,
ſed infirmitatis vitio laborare: vt corpora non robore, ſed valetudine inſtatur: & recto itinere la-
pſi, plerunque diuertunt. Erit ergo obſcurior etiam quo quiſque deterior. ¶ Non excidit mihi,
ſcripſiſſe me in libro priore, cum potior in ſcholis eruditionem eſſe, quàm domi dicerem, li-
bentius ſe prima ſtudia teneroſq; profectus ad imitationem condiscipulorum, quæ facilius eſſet,
erigere. Quod à quibusdam ſic accipi poſſet, tanquam hæc, quam nunc tueor, ſententia priori di-
uerſa ſit. Id à me procul aberit. nanque ea cauſa vel maxima eſt cur optimo cuique Præceptor
ſit tradendus puer, quod apud eum diſcipuli quoque melius inſtituti, aut dicent quod inutile non
ſit imitari: aut ſiquid errauerint, ſtatim corrigentur. At indoctus ille etiam probabit fortasſe vi-
tioſa, & placere audientibus iudicio ſuo coget. Sit ergo tam Eloquentia quàm moribus præſta-
tiſſimus, qui ad Phœnicis Homerici exemplum dicere ac facere doceat.

Optimis ſta-
tim imbui
vtiliſſimum.
Timotheus
muſicus.
Duplices
quæ p. duplo
maiores.

Vide Pauſa-
niam Heliæ
con primo.

Prima elo-
quentiæ virtus
perſpicuitas.

C. p. 2.

Hiad. 9.
Cic. 3. de Ora-
tore.
Dicere ac fa-
cere.

ARGVMENTVM.

A Primas apud Rethorem exercitationes aggreſſurum rationis, præter eam quæ pro præcipua cauſa eſt, quam in librum quantum diſſert, tres
ſpecies facit, fabulam, argumentum, & hitoriam: hanc apud Rethorem ſtatim tractandam puero proponendam poëticam quæ fabuloſe ſunt græ-
maticis addiſcitæque vult eſſe non ieiunam & aridam ſed ſplendentem nec rufus ſinuofam aut poëtica licentia laſciuentem. Quorum vtrunq;
cum vitioſum ſit, minus tamen eſſe copiarum quam inopia vitium. In paruis etiam copiam illam redundantem maximè probandam quia cum ſe-
ritia nullo labore vincantur, facile remedium ſit vberatis. Eam obſeruaſſe magiſtrum aridum & ex ſeſe niſi maciem & infirmitatem gignentem
imprimis euitandum. ¶ Atque obiter quæ ratio ſit emendandi quæ à pueris conſcripta ſunt præſcribit, nempe nimia ſeruitate non eſſe ad de-
ſperationem & diſſidentiam redigendos, ſed mediocri laude & dictatis interdum totis ſere materijs quas illi mirentur, & tanquàm ſuas amet, exci-
tandos, nec ferendam in illis extemporalem ſine cogitatione garrulitatem, quam plurima incommoda conſequantur. ¶ Narrationibus conſirma-
tiones & conſutationes ſubiungit, rerum non ſolum à poetis, verum etiam ex ipſis annalium monumentis petitarum. Laudes clarorum hominũ
ac vituperationes, ſimplices primũ, deinde comparatas annectit: ex quibus incredibile manare vtilitatem oſtendit. Hinc theſes ex rerũ cõpa-
ratione, vt viri militariſtine maior gloria q̄ iuriſperiti. Deinde locos communes in vitia circa complexum perſonarum, nam alios vt de teſtibus
& argumentis ad forenſes actiones relegat, quibus, qui velut emblematis nulla cognitione rerum inſtructi ad omnem occaſionem vtuntur, vehe-
menter improbat. ¶ Admiſcet exercitationes quæ præparant ad coniecturales cauſas vt cum quaeritur cur armata apud Lacedæmonios Venus.
¶ Atque vltimo loco legum tractandarum rationem ad laudem, aut vituperationem, ad ſuaſionem aut accuſationem pro conſuetudine & iure ci-
uitatum & quicquid circa has reſellit, aut aſſert poſſit (quod genus propter difficultatem exercitationes omnes ſuperet) diligenter exequitur.

De primis apud Rethorem exercitationibus.

Cap. III.

Hinc iam quas primas in docendo partes Rhetorum putem, tradere incipiam: dilata pa-
rumper illa, quæ ſola vulgo vocatur, arte Rhetorica. Ac mihi oportunos maximè vide-
tur ingreſſus ab eo, cuius aliquid ſimile apud Grammaticos pueri didicerit. Et quia nar-
rationum, excepta qua in cauſis vtimur, tres accipimus ſpecies: Fabulam, quæ verſatur in tragœ-
dijs atque carminibus, non à veritate, modò, ſed etiam à forma veritatis remotam: Argumen-
tum, quod falſum, ſed vero ſimile Comœdiæ fingunt: Hitoriam, in qua eſt geſta rei expoſitio:
Grammaticis autem poëticis dedimus: apud Rethorem initium ſit hitoria, tanto robuſtior,
quantò verior. Sed narrandi quidem quæ nobis optima ratio videatur, tum demonſtrabi-
mus, cum de iudiciali parte dicemus. Interim admonere illud ſatis eſt, vt ſit ea neque arida
proſuſ, nec ieiuna. Nam quid opus erat tantum ſtudijs laborem impendere, ſi res nudas atque
inornatas indicare ſatis videretur? Neque rufus ſinuofa, & accerſitis deſcriptionibus, in quas
plerique imitatione poëtica licentiæ ducuntur, laſciuiat. Vitium vtrunq;: peius tamen illud
quod ex inopia, quàm quod ex copia venit. Nam in pueris oratio perfecta nec exigi nec ſperari
potest: melior autem eſt indoles lata, generoſiq; conatus, & vel plura iuſto concipiens interim
ſpiritus. Nec vnquam me in his diſcentis annis offendant ſiquid ſuperſuerit. Quin ipſis docto-
ribus hoc eſſe curæ velim, vt teneras adhuc mentes more nutricum mollius alant, & ſatiari
veluti quodam iucundioris diſciplinæ lacte patiantur. Erit illud plenius interim corpus, quod
mox adulta ætas adſtringat. Hinc ſpes roboris. Maciem nanque & infirmitatem in poſterum
minari ſolet protinus omnibus membris expreſſus infans. Audeat hæc ætas plura, & inueniat,
& inueniens gaudeat, ſint licet illa non ſatis interim ſicca & ſeuera. Facile remedium eſt vber-
tatis, ſterilia nullo labore vincuntur. Illa mihi in pueris natura minimum ſpei dabit, in qua
ingenium iudicio præſumitur. Materiam eſſe primum volo vel abundantiorẽ, atque vltra
quàm oporteat ſuam. Multum inde decoquent anni, multum ratio limabit, aliquid velut vſu
ipſo deteretur, ſit modò vnde excidi poſſit, & quod exculpi. erit autem, ſi non ab initio tenuem
nimum laminam duxerimus, & quam cælatura altior rumpat. Quod me de his ætatibus ſen-
tire minus mirabitur qui apud Ciceronẽ legerit, Volo em̄ ſe efferat in adoleſcente fecunditas.
¶ Quapropter in primis euitandus, & in pueris præcipue, Magiſter aridus, non minus quàm
teneris adhuc plantis ſiccum & ſine humore villo ſolum. Inde ſiunt humiles ſtatim, & velut
terra ſpectantes, qui nihil ſupra quotidianum ſermonem attollere audeant. Macies illis
pro ſanitate, & iudicij loco infirmitas eſt: & dum ſatis putant vitio carere, in idipſum inci-
dunt vitium, quod virtutibus carent. Quare mihi ne maturitas quidem ipſa feſtinet, nec mu-
ſta in lacu ſtatim auſtera ſint: ſic & annos ſerent, & vetuſtate proficient. ¶ Ne illud quidem
quod admoneamus indignum eſt, Ingenia puerorum nimia interim emendationis ſeruitate
deſicere. nam & deſperant, & dolent, & noniſſime oderunt: & quod maximè nocet, dum omnia
timent, nihil conantur. Quod etiam ruſticis notum eſt, qui frondibus teneris non putant ad-
hibendam eſſe falcem, quia reformidat ferrum videntur, & cicatricem nondum pati poſ-
ſe. Iucundus ergo tum maxime debet eſſe præceptor, vt remedia, quæ alioqui natura ſunt aſpe-
ra, molli manu leniantur: laudare aliqua, ſerre quædam, mutare etiam, reddita cur id fiat ra-
tione: illuminare interponendo aliquid ſui. ¶ Nonnunquam hoc quoque erit vtile, totas ipſum
diſtare materias, quas & imitetur puer, & interim tanquam ſuas amet. At ſi tam negligens ei
ſtylus fuerit, vt emendationem non recipiat, expertus ſum prodeſſe, quoties eandem materiam
rurſus à me tractatam ſcribere deintegro iuberem: poſſe enim eum adhuc melius: quatenus nul-
lo magis ſtudia quàm ſpe gaudent. Aliter autem alia ætas emendanda eſt, & pro modò vi-
rium exigendum & corrigendum opus. Solebam ego dicere pueris aliquid auſis licentius
c. iij.

Fabula.
Cic. Rhet. 1.
Argumentũ.
Hitoria.
Lib. 1. cap. 4.

Libro. 4.

Sinuofa nar-
ratio.

¶ Minus
2. de Orat.

Quis modus
ſit emendandi
quæ à pueris
conſcripta ſunt
per digreſſio-
nem.
Verg. Geor. 2.

Diſtare ma-
terias.

aut lætius, laudare illud me adhuc, venturum tempus quo idem non permitterem. ita & ingenio gaudebant, & iudicio non fallerentur. ¶ Sed vt eò reuertar, vnde sum egressus, Narrationes stylo componi, quanta maxima possit adhibita diligentia volo. Nam vt primò cum sermo instituitur, dicere quæ audierint, vtile est pueris ad loquendi facultatem, ideòq; & retroagere expositionem, & à media in vtranque partem discurrere sanè merito cogantur, sed ad præceptoris gremium, & dum aliud non possunt, & dum res ac verba connectere incipiunt, vt protinus memoriam firment: ita cum iam formam rectæ atque emendatæ orationis accipient, extemporales garrulitas, nec expectata cogitatio, & vix surgendi mora, circulatoriæ verè iactationis est. Hinc parentum imperitorum inane gaudium, ipsis verò contemptus operis, & inuerecunda frons, & consuetudo pessimè dicendi, & malorum exercitatio, & quæ magnos quoque profectus frequenter perdidit, arrogans de se persuasio innascitur. Erit suum parandæ facultatis tempus, neque à nobis negligenter locus iste transibitur. Interim satis est si puer omni cura, & summo (quantum ætas illa capit) labore aliquid probabile scripserit: in hoc affuescat, huius rei naturam sibi faciat. Ille demum in id quod querimus, aut ei proximum poterit euadere, qui antè discedet rectè dicere, quàm cito. ¶ Narrationibus non inutiliter subiungitur opus destruendi confirmandique eas, quod ἀνασκησὶ καὶ κατασκησὶ vocatur. Id porro non tantum in fabulosis & carmine traditis fieri potest, verum etiam in ipsis Annalium monumentis: vt si queratur an sit credibile super caput Valerij pugnantis sedisse coruum, qui os oculosq; hostis Galli rostro atq; alis euerberaret. sic in vtranque partem ingens ad dicendum materia: vt de serpente quo Scipio traditur genitus, & lupa Romuli, & Aegeria Numæ. Nam Græcis historijs plerunq; poeticae similis est licentia. Saepè etiam queri solet de Tempore, de Loco, quo gesta res dicitur. Nonnunquam de Persona quoq; sicut Livijs frequentissime dubitat, & alij ab alijs Historici dissentiunt. ¶ Inde paulatim ad maiora tendere incipiet, laudare claros viros, & vituperare improbos: quod non simpliciter vtilitatis opus est. Namq; & ingenium exercetur multiplici variâq; materia, & animus contemplatione recti prauique formatur, & multa inde cognitio rerum venit: exemplisq; quæ sunt in omni genere causarum potentissima, iam tum instruitur, cum res poscet, vsurus. Hinc illa quoque exercitatio subit comparationis, vter melior, vterve deterior: quæ quâquam versatur in ratione simili, tamè & duplicat materiam, & virtutum vitiorumque non tantum naturam, sed etiam modum tractat. Verum de ordine laudis, contraq; quoniam tertia hæc Rhetorices pars est, præcipiemus suo tempore. ¶ Et communes loci (de ijs loquor, quibus citra personas in ipsa vitia moris est perorare, vt in adulterum, aleatorem, petulantem) ex medijs sunt iudicijs, & si retim adicias, accusationes: quanquam hi quoq; ab illo generali tractatu ad quasdam deduci species solent, vt si ponatur adulter cæcus, aleator pauper, petulans senex. Habent autem nonnullam etiã defensionem. Nam & pro luxuria, & pro amore dicimus, & leno interim parasitusq; defenditur: sic vt non homini patrocinemur, sed crimini. ¶ Theses autem, quæ sumuntur ex rerum comparatione, vt rusticane vita an urbana potior, Iurisperiti an militaris viri laus maior, mirè sunt ad exercitationem dicendi spaciosæ atq; vberes: quæ vel ad suadendi officium, vel etiam ad iudiciũ disceptationemq; iuuant plurimum. Nam posterior ex prædictis locus, in causa Murenæ copiosissime à Cicerone tractatur. Sunt & illæ penè totæ ad Deliberatiuum pertinètes genus, ducendane vxor, petendine magistratus. Naque hæc, personis modo adiectis, Suaforiæ erunt. ¶ Solebant præceptores mei, neque inutili, & nobis etiam iucundo genere exercitationis, preparare nos Coniecturalibus causis, cum querere atq; exequi iuberent, Cur armata apud Lacedæmonios Venus: & quid ita crederetur Cupido puer, ac volucer, & sagittis ac face armatus, & similia: in quibus scrutabamur voluntatem, cuius in controuersijs frequens quæstio est, quod genus Chriæ videri potest. ¶ Nam locos quidem, quales sunt de testibus, sempèrne his credendum, & de argumentis, an habenda etiam paruis fides, adeo manifestum est ad forenses actiones pertinere, vt quidam nec ignobiles in officijs ciuilibus, scriptos eos, memoriaq; diligentissime mandatos, in promptu habuerint, vt quoties esset occasio, extemporales eorum dictiones his velut emblematis exornarentur. Quo quidem (nec enim huius rei iudicium differre sustineo) summam videbatur mihi infirmitatem de se confiteri. Nam quid hi possint in causis, quarum varia ac noua semper est facies, proprium inuenire, quomodo propositis ex parte diuersa respondere, altercationibus velociter occurrere, testem rogare, qui etiam in ijs quæ sunt communia, & in plurimis causis tractantur, vulgatissimos sensus verbis nisi tanto antè præparatis, prosequi nequeat: Neceffe est his, cum eadem iudicijs pluribus dicunt, aut fastidiũ moueant, veluti frigidi & repositi cibi: aut pudorem deprehensa toties audientiũ memoria infelix supellex: quæ, sicut apud pauperes ambitiosos, pluribus & diuersis officijs conteratur: cum eo quidem, quod vix vllus est tam communis

Arrogantia magnos conatus perdit. Lib. 10. ca. 7.

De confirmatione & destructione narrationum.

Laus & vituperatio & eorum vtilitas.

Exempla potentissima.

Libro 3. Loci communes virtutum & vitiorum.

Theses.

Exercitatio nes ad coniecturalibus causis. Laus de falsa religione. lib. 1. cap. 11. Propter epigramma. Loci communes testium & argumentorum.

Improbos eos qui locis communibus instructi sine alia reuognitione ad oem occasionem vterentur.

A locus, qui possit coherere cum causa, nisi aliquo propriæ quæstionis vinculo copulatus: appareat que eum non tam insertum quàm applicitum, vel quod dissimilis est cæteris, vel quod plerunq; assumi etiam parum apte solet: non quia desideratur, sed quia paratus est: vt quidam sententiarum gratia verborum locos arcessunt, cum ex locis debeat nasci sententia. Ita sunt autem speciosa hæc & vtilia, si oriuntur ex causa. Cæterum quanlibet pulchra locutio, nisi ad victoriam tendit, vtiq; superuacua, sed interim etiã contraria est. Verũ hæc tenus euagari satis fuerit. ¶ Legum laus & vituperatio iam maiores ac propè summis operibus suffecturas vires desiderant: quæ quidè Suaforijs magis an Controuersijs accommodata sit exercitatio, consuetudine & iure ciuitatũ differt: Apud Græcos enim lator earum ad iudicem vocabatur: Romanis pro concione suadere ac dissuadere moris fuit. Vtroq; autè modo pauca de his, & ferè certa dicuntur. Nãq; genera sunt tria, Sacri, Publici, Priuati iuris. Quæ diuisio ad laudem magis spectat, si quis eam per gradus augeat, quod Lex, quod Publica, quod ad religionem deũ comparata sit. Ea quidem de quibus quæri solet, cõmunia omnibus. Aut enim de iure dubitari potest eius qui rogat, vt de P. Clodij, qui non rite creatus Tribunus arguebatur: Aut de ipsius rogationis, quod est varium, siue non trino forte nundino promulgata, siue non idoneo die, siue contra intercessionem, vel auspicia, aliudve quid quod legitime obstat, dicitur lata esse vel ferri, siue alicui manentium legum repugnare. Sed hæc ad illas primas exercitationes non pertinet. Nam sunt hæc citra complexum personarum, temporum, causarum. Reliqua eadem ferè verò fictoq; certamine huiusmodi tractantur. Nam vitium, aut in verbis est, aut in rebus. In verbis queritur, an satis significent, an sit in his aliquid ambiguum. In rebus, an lex sibi ipsa consentiat, an in populum referri debeat, an in singulos homines. Maxime verò commune est querere, an sit honesta, an vtilis. Nec ignoro plures fieri à pleris que partes: sed nos iustum, pium, religiosum, cæteraq; his similia, honesto complectimur. Iusti tamen species non simpliciter excuti solet. Aut enim de re ipsa queritur, vt digna ne pœna vel præmio sit: Aut de modo præmij, pœnæ ve, qui tam maior quàm minor culpa potest. Vtilitas quoque interim natura discernitur, interim tempore. Quædã an obtineri possint, ambigi solet. ¶ Ne illud quidem ignorare oportet, Leges aliquando totas, aliquando ex parte reprehendi solere, cum exemplum rei vtriusque nobis claris orationibus præbeatur. Nec me fallit eas quoq; Leges esse, quæ non in perpetuum rogentur, sed de honoribus, aut imperijs, qualis Manilia fuit, de qua Ciceronis oratio est. Sed de his nihil hoc loco præcipi potest. Constant enim propria rerum, de quibus agitur, non cõmuni qualitate. ¶ His ferè veteres facultatem dicendi exercuerunt, assumpta tamen a dialecticis argumentandi ratione. Nam fictas ad imitationem fori consiliorumq; materias apud Græcos dicere, circa Demetrium Phalerea institutũ ferè constat. An ab ipso id genus exercitationis sit inuentum (vt alio quoq; libro sum confessus) parum comperi: sed ne ij quidem, qui hoc fortissime affirmant, vllò satis idoneo auctore nituntur. Latinos vero dicendi præceptores extremis L. Crassi temporibus cœpisse, Cicero auctor est: quorum insignis maximè Ploti⁹ fuit.

Legum laus & vituperatio.

Iuris tria genera.

De causis corruptis eloquentiæ. Quædam declamandi ratio primam exercitatem.

Lib. 1. de Oratore.

ARGVMENTVM.

Profuturum discipulis plurimum ait si rhetor eos hystorie atque etiam magis Oratorum lectione instruxerit. Atque hoc loco quod sit Rhetoris officium docet, nempe silentio factis vnum aliquem per vices constituere lectorem, in quo virtutes demonstrare vel, si ita incidat, vitia possit vt reliqui protinus pronuntiationi quoque affuerant tum diligenter partes omnes orationis earum vim & proprietatem excuteretne quid maneat intactum, quid locutionis proprium, quæ prudentia diuidendi, quæ subtilitas argumentandi: frequenter etiam suos interrogare & eorum iudicia experiri. ¶ Fore etiam vtile si corrupte & vitiose orationes pueris non quidem ad imitationem sed vt vitari vitia facilius queant proponantur. ¶ Neque interim prohibet vt vel ipse præceptor declamet vel suos declamationibus exerceat verum multo plus collatum vtilissimè contentis, si hanc operam in grauium hominum orationibus posuerit. ¶ Et quia periculosum est sine delectu quibus in manu sumere, optimos quoque, candidissimos, suauis copia & perspicuitate, amabiles quales Li. & Cic. ei gēdos censet. Atque authorum genera duo esse cauenda horridum vnum & iam obliteratæ illius antiquitatis. Alterum nouæ licentiæ lenocinijs sine grauitate lasciuens. ¶ Solidis tamen & iam firmis ingenijs in vtriusque versari permittit, vt ex illis virile quiddã ex his floculos & nitore detergeto rudis seculi squalori aptum colligere possint.

De Lectione Oratorum & Historicorum apud Rhetorem. Cap. V.

Sed de ratione declamandi post paulò interim, quia prima Rhetorices rudimèta tractamus, non ommittendum videtur id quoque, vt moneam quantum sit collaturus ad profectum discipulorum Rhetor, si quemadmodum à Grammaticis exigitur poetarum enarratio, ita ipse quoq; Historiæ, atque etiam magis Oratorum lectione susceptus à se discipulos instruxerit: quod nos in paucis, quorũ id ætas exigebat, & parètes vtile esse crediderat, seruauimus. Cæterum sententibus iam tum optima, duæ res impedimento fuerunt, quod & longa consuetudo aliter docendi fecerat legem, & robusti ferè iuuenes, nec hunc laborem desiderantes, exemplũ nostrum sequebantur. Nec tamen etiam siquid noui vel serò inuenissem, præcipere in posterum puderet. Nunc vero scio id fieri apud Græcos, sed magis per adiutores: quia non videntur temporis suffectura, si legentibus singulis præire semper ipsi velint. ¶ Et hercle prælectio, quæ in hoc adhibetur, vt faciliè atque distincte pueri scripta oculis sequantur, etiam illa quæ vim cuiusq; verbi, siquod minus vñtatam incidat, docet, multum infra Rhetoris officium existimada est. At de-

De prælectione.

Quod rhetoris officium in prelectione auctorum.

monstrare virtutes, vel, si quando ita incidat, vitia, id professionis eius atque promissi, qui se Magistrum Eloquentiae pollicetur, maxime proprium est: eo quidem validius, quod non utique hunc laboris docentium postulo, ut ad gremium reuocatis, cuius quisque eorum velit libri lectioni deseruiant. Nam mihi cum facilius, tum etiam multo magis videtur utile, facto silentio, vnum aliquem (quod ipsum imperari per vices optimum est) constituere lectorem, ut protinus pronuntiationi quoque assuescant: tum exposita causa, in quam scripta legetur oratio (nam sic clarius quae dicetur intelligi poterunt) nihil otiosum pati, quodque in inuentione, quodque in elocutione annotandum erit, quae in proemio conciliandi Iudicis ratio, quae narrandi lux, breuitas, fides, quod aliquando consilium, & quam occulta calliditas. Namque ea sola in hoc ars est, quae intelligi nisi ab artifice non possit. Quanta deinceps in diuidendo prudentia, quam subtilis & crebra argumentatio, quibus viribus inspiret, qua iucunditate permulceat, quanta in maledictis asperitas, in iocis urbanitas: ut denique dominetur in affectibus, atque in pectora irrumpat, animumque Iudicum similem iis quae dicit, efficiat. Tum in ratione eloquendi, quod verbum proprium, ornatum, sublimem: vbi amplificatio laudanda, quae virtus ei contraria: quid speciose translaturum, quae figura verborum, quae lenis & quadrata, sed virilis tamen compositio. Ne id quidem inutile, etiam corruptas aliquando & vitiosas orationes, quas tamen plerique iudiciorum prauitate mirantur, legi palam pueris, ostendique in his quam multa impropria, obscura, tumida, humilia, sordida, lasciuia, effeminata sint: quae non laudantur modo a plerisque, sed (quod peius est) propter hoc ipsum quod sunt praua, laudantur. Nam sermo rectus, & secundum naturam enunciatus, nihil habere ex ingenio videtur. Illa vero, quae utcumque deflexa sunt, tanquam exquisitiora miramur: Non aliter quam distortis, & quocumque modo prodigiosis corporibus apud quosdam maius est pretium, quam iis quae nihil ex communis habitus bonis perdiderunt: atque etiam qui specie capiuntur, vultus, laetis, & inuistas comas acu comentibus, & non suo colore nitidis, plus esse formae putant, quam possit tribuere incorrupta natura: ut pulchritudo corporis venire videatur ex malis moribus. Nec solum haec ipse debet docere praceptor, sed frequenter interrogare, & iudicium discipulorum experiri. Sic audientibus securitas aberit, nec quae dicetur, perfluent aures simulque ad id perducentur, quod ex hoc quaeritur, ut inueniant, & ipsi intelligant. Nam quid aliud agimus docendo eos, quam ne semper docendi sint? Hoc diligentiae genus ausim dicere plus collaturum discipulis, quam omnes omnium artes, quae iuuant sine dubio multum: sed latiore quadam comprehensione, per omnes quidem species rerum quotidie penes nascuntur ire qui possunt. Sicut de re militari quaequam fuerit tradita quaedam praecipua communia, magis tamen proderit scire, qua ducum quisque ratione, in quali loco, tempore sit usus sapienter, aut contra. Nam in omnibus ferè minus valent praecipua, quam experimenta. An vero declamabit quidem praceptor, ut sit exemplo suis auditoribus, non plus contulerint lecti Cicero ac Demosthenes? Corrigetur palam, siquid in declamando discipulus errauerit: non potentius erit emendare orationem, quam inuenire: quoniam inuenire, aliena enim quisque vitia reprehendi, mauult quam sua. Nec deerant plura quae dicerem: sed neminem haec utilitas fugit: atque utinam tam non pigeat facere istud, quam non displicebit.

Legenda etiam vitiosa orationes.

Interrogandi frequenter discipuli & iudicium eorum experendum.

Experimenta praecipua nota.

Qui praesens legendi.

Liuius.

Cicero.

In epist. ad fratrem suum de libris.

Quod si potuerit obtineri, non ita difficilis supererit quaestio, qui legendi sint incipientibus. Nam quidam illos minores, quia facilius eorum intellectus videbatur, probauerunt: alij floridius genus, ut ad alenda primarum aetatum ingenia magis accommodatum. Ego optimos quidem, & statim, & semper, sed tamen eorum candidissimum quenque, & maxime expositum velim: ut Liuium a pueris magis quam Sallustium: & hic historiae maioris est auctor: ad quem tamen intelligendum iam profectu opus est. Cicero, ut mihi quidem videtur, & iucundus incipientibus quoque, & apertus est satis: nec prodesse tantum, sed etiam amari potest, tum (quemadmodum Liuius praecipit) ut quisque erit Cicero similis. Duo autem genera maxime cauenda pueris puto, vnum, ne quis eos antiquitatis nimis admirator, in Gracchorum, Catonisque, & aliorum similibus lectione durefcere velit. Fiet enim horridi atque ieiuni. Nam neque vim eorum adhuc intellectu consequentur: & elocutione, quae tum sine dubio erat optima, sed nostris temporibus aliena, contenti, quod est pessimum, similes sibi magnis viris videbuntur. Alterum, quod huic diuersum est, ne recentis huius lasciuiae flosculis capti, voluptate quadam praua deliniantur, ut praedulce illud genus, & puerilibus ingenijs hoc gratius, quo proprius est, adament. Firmis autem iudicij, iamque extra periculum positus, suaserim & antiquos legere, ex quibus si assumatur solida ac virilis ingenij vis, deterfero rudis seculi squalore tum nos ter hic cultus clarius enitescet: & nos, quibus & ipsis multa virtus adest. Nec enim nos tarditatis natura dānauit, sed dicendi mutauimus genus, & vltra nobis, quam oportebat, indulsumus: ita non tam ingenio illi nos superauerunt, quam proposito. Multa ergo oportebit eligere. Sed curandum erit, ne iis quibus permista

sunt inquinantur. Quosdam vero etiam quos totos imitari oportebat, & fuisse semper, & nunc esse quidem, libenter non concesserim modo, verum etiam contenderim. Sed hi qui sint, non cuiusque est pronuntiare. Tutius circa priores vel erratur. Ideoque hanc nouorum distuli lectionem, ne imitatio iudicium antecederet.

ARGVMENTVM.

Qua ratione pueri ad veram compositionem & plenam stili facultatem a praceptoribus perducendi sint docet. Et primum duplicem ostendit viam a diuersis vitiis receptam: vnam qua materias quas discipulis dabant in summa capita partitas latius dicendo prosequerentur, & argumentis affectibusque implebant: Alteram qua easdem simplices proponere contenti, post declamationem in quo quisque errasset, ostendebant. quarum, si separandae sint, priorem subiectis rationibus longe commodiorem esse probat, vtramque rationem miscendam suadet, & primum materias velut praeformatas tradere, secundum cuiusque vires, deinde cum profectu breuia quaedam signare vestigia. Postremo, suis eos permittit vitiis, autum exemplo suos pullos ad volatum ita paulatim instituentium.

De Diuisione.

Cap. VI.

Vit etiam in hoc diuersum praecipientium propositum, quod eorum quidam materias quas discipulis ad dicendum dabant, non contenti diuisione dirigere, latius dicendo prosequerentur: nec solum probationibus implebant, sed etiam affectibus. Alij cum primas modo lineas duxissent, post Declamationes, quod omisisset quisque, tractabant: quosdam vero locos non minore cura, quam cum ad dicendum ipsi surgerent, excolebant. Vt le vtrumque: & ideo neutrum ab altero separo. Sed si facere tantum alterum necesse sit, plus proderit demonstrasse rectam protinus viam, quam reuocare ab errore iam lapsos. Primum, quia emendationem auribus modo accipiunt: diuisionem vero ad cogitationem etiam & stylum perferunt. Deinde, quod libentius praecipientem audiunt, quam reprehendentem. Siqui vero paulo sunt viuaciores, in his praesertim moribus, etiam irascuntur admonitioni, & taciti repugnant. Nec ideo tamen minus vitia aperte coarguenda sunt. Habenda enim ratio ceterorum, qui recta esse quae praceptor non emendauerit, credent. Vtraque autem ratio miscenda est, & ita tractanda, ut res ipsae postulabunt. Namque incipientibus danda erit velut praeformata materia secundum cuiusque vires. At cum satis composuisse se ad exemplum videbuntur, breuia quaedam demonstranda vestigia: quae persecuti, iam suis viribus sine adminiculo progredi possint. Nonnunquam credi si bi eos oportebit: ne mala consuetudine semper alienum laborem sequendi, nihil per se conari & quaerere sciant. Quod si satis prudenter dicenda viderint, iam propè consummata fuerit praecipientis opera. Siquid errauerint adhuc, erunt ad ducem reducendi. Cui rei simile quiddam facientes aues cernimus, quae teneris infirmisque foetibus cibos ore suo collatos partiuntur: at cum visum sunt adulti, paulum egredi nidis, & circumuolare sedem illam praecedentes ipsae docent: tum expertas vires, libero caelo suaeque ipsorum fiducia permittunt.

De materiis dandis.

Qua ratione pueri ad plenam stili facultatem sint perducendi.

ARGVMENTVM.

Consuetudinem sui temporis improbat qua pueri quae scribebant omnia ediscebant & declamabant. Id quemadmodum aliquando permittit re non inutile, maxime cum aliquid politius & limatius scriperint, ita longe vtilius electos ex claris auctoribus locos ediscere & hanc operam in illis ponere censet, quod argumentis subiectis probat.

De Ediscendo.

Cap. VII.

Illud ex consuetudine mutandum prorsus existimo in his de quibus nunc differimus aetatibus, ne omnia quae scriperint, ediscant, & certa, ut moris est, die dicant. Quod quidem maxime patres exigunt: atque ita demum studere liberos suos, si quam frequentissime declamauerint, credunt: cum profectus praecipue diligentia constet. Nam ut scribere pueros, plurimumque esse in hoc opere planè velim: sic ediscere electos ex orationibus vel historijs, aliove quo genere dignorum ea cura voluminum locos, multo magis suadeam. Nam & exercebitur acrius memoria, aliena complectendo, quam sua: & qui erunt in difficiliore huius generis labore versati, sine molestia, quae ipsi composuerunt, iam familiaris animo suo affigetur, & assuescent optimis semperque habebunt intra se, quod imitentur: etiam non sentientes, formam orationis illam, quam penitus acceperint, experiment. Abundabunt autem copia verborum optimorum, & compositione, ac figuris iam non quaesitis, sed sponte & ex reposito velut thesauro se offerentibus. Accedit his & iucunda in sermone bene a quoque dictorum relatio, & in causis utilis. Nam & plus auctoritatis afferunt ea quae non praesentis gratia litis sunt comparata, & laudem saepe maiorem, quam si nostra sint, conciliant. Aliquando tamen permittendum, quae ipsi scriperint, dicere, ut laboris sui fructum etiam ex illa (quae maxime petitur) laude, plurimum capiant. Verum id quoque tum fieri oportebit, cum aliquid commodius elimauerint: ut eo velut praemio studij sui donentur ac se meruisse ut dicerent, gaudeant.

Profectus diligentia consistat. Ediscere locos in auctoribus insigniores, quia parat commoda.

ARGVMENTVM.

Discrimina ingeniorum nosse, & quo quenque natura ferat, & hinc quemque maxime qui imbecillo est ingenio. secundum vim naturamque ingenij sui docere, primum boni praceptoris virtutem esse dicit liberaliore autem ingenio predictum, quem oratorem fieri posse speramus, per omnia quae oratorem perficiunt exercendū & versandum. Pancratiarum exemplo, & Phonaeci, qui non vno aliquo suarum artium aut certaminum reliquis omittis contenti, in omnibus excellere student.

N Irus Præceptoris haberi solet, nec immeritò, diligenter in ijs quos erudiendos suscepit, notare discrimina ingeniorum, & quò quæque natura maximè ferat. Nam est in hoc incredibilis quædam varietas, nec pauciores animorum penè quàm corporum formæ. Quod intelligi etiam ex ipsis Oratoribus potest, qui tantum inter se distant genere dicendi, vt nemo sit alteri similis: quamuis plurimi se ad eorum quos probabant, imitatio nem composuerint. Vtile deinde plerisque visum est, ita quæque instituere, vt propria naturæ bona, doctrina fouerent, & in id potissimum ingenia quò tenderent, adiuuarentur: Vt si quis Palæstræ peritus, cum in aliquod plenum pueris gymnasium venerit, expertus eorū omni modo corpus animūq; discernat cui quisque certamini sit præparandus: ita præceptorem Eloquætiæ, cum sagaciter fuerit intuitus cuius ingenium pressò limatoq; genere dicendi, cuius acri, graui, dulci, aspero, nitido, vrbano maximè gaudeat, ita se commodaturum singulis, vt in eo quo quisq; eminet, prouehatur: quòd & adiuta cura natura magis eualescat, & qui in diuersa ducatur, nec in ijs quibus minus aptus est, satis possit efficere, & ea in quæ natus videtur, deserendo faciat infirmiora. Quod mihi (libera enim vel contra receptas persuasiones rationem sequenti sententia est) in parte verum videtur. Nam proprietates ingeniorum dispicere prorsus necessarium est. In his quoq; certum studiorum facere delectum nemo disuasit. Namq; erit alius historiæ magis idoneus, alius compositus ad carmen, alius vtilis studio iuris, vt nonnulli rus fortasse mittendi. Sic discernet hæc dicendi magister, quomodo Palæstricus ille curforem faciet, aut pugilem, aut luctatorem, aliud ve quid ex ijs quæ sunt factorum certaminum. Verum ei qui foro destinabitur non in vnam partem aliquam, sed in omnia quæ sunt eius operis, etiam si qua difficiliora videbuntur, elaborandum est. Nam & omnino superuacua erat doctrina, si natura sufficeret. An si quis ingenio corruptus, ac tumidus (vt pleriq; sunt) incidit, in hoc eum ire patiemur, aridū atque icinum non alemus, & quasi vestiemus: Nam si quædam detrahere necessarium est, cur nò sit adijcere concessum: Neque ego contra naturam pugno. Non enim deserendum id bonum, si quod ingenitum est, existimo: sed augendum, addendumq; quod cessat. An nò clarissimus ille præceptor Isocrates, quem non magis libri bene dixisse, quàm discipuli bene docuisse testantur, cum de Ephoro atque Theopompo sic iudicaret, vt alteri frenis, alteri calcaribus opus esse diceret: aut in illo lentiore tarditatem, aut in hoc penè præcipiti concitationem adiuuandam docendo existimauit, cum alterum alterius natura miscendum arbitraretur? Imbecillis tamen ingenijs sanè sic obsequendum sit, vt tantum in id quò vocat natura, ducatur. Ita enim quod solum possunt, melius efficiunt. Si vero lebaralior natura contigerit, & in qua meritò ad spè Oratoris simus aggressi, nulla dicendi virtus omissa est. Nam licet sit aliquam in partem pronior, vt necesse est, cæteris tamen non repugnabit, atque ea cura paria faciet ijs in quibus eminebat: Sicut ille (ne ab eodem exemplo recedamus) exercendi corpora peritus, non si docendum Pancratiasten suscepit, pugno ferire vel calce tantum, aut nexus modo, atque in his certos aliquos docebit, sed omnia quæ sunt eius certaminis, erit qui ex his aliqua non possit: In id maximè quod poterit incumbet. Nam sunt hæc duo vitanda prorsus: vnum, Ne tentes quod effici non possit, alterum, Ne ab eo quod quis optime facit, in aliud cui minus est idoneus, transferas. At si fuerit qui docebitur, ille quem adolescentes senem vidimus, Nicostratus, omnibus in eo docendi partibus similiter vteatur: efficietq; illum, qualis hic fuit, luctando, pugnandòque (quorum vtroque certamine ijisdè diebus coronabatur) inuictum. Et quanto id magis Oratoris futuri Magistro prouidendum erit: Nò enim satis est dicere pressè tantum, aut subtiliter, aut asperè: non magis quàm Phonsco acutis tantum, aut medijs, aut grauib; sonis, aut horum etiam particulis excellere. Nam sicut cithara, ita oratio perfecta non est, nisi ab imo ad summum omnibus intenta neruis consentiat.

Cic. de opt. dicendi genere & de claris orator.

Natura adiuta cura magis eualescit.

Authoris sententia.

De his Arist. lib. 1. rhet. & Cel. lib. 7. cap. 50. antiqui. Natura sine doctrina nò sufficit.

Cic. 3. de Oratore.

Ingenia imbecilla quo natura vocat ducenda

Pancratiastes

Non tentanda que fieri non possunt. De Nicostrato vide Panthiam Heliam con primo.

Oratio vt cithara.

ARGVMENTVM.

Quia parum profuerit docere nisi discipuli se præbeant dociles quo pacto id fieri possit demonstrat, nimirum si pietatem in præceptores exercent, & eos tanquam animorum parentes colant amantque.

De officio Discipulorum.

P Lura de officijs docentium locutus. Discipulos id vnum interim moneo, vt Præceptores suos non minus quàm ipsa studia amant: & parentes esse, non quidem corporum, sed metum credant. Multum hæc pietas confert studio. Nam ita & libenter audient, & dictis credent, & esse similes concupiscent: in ipsos deniq; coctus scholarum læti & alacres conuenient. Emendati non irascuntur, laudati gaudebunt: vt sint charissimi, studio merebuntur. Nam vt illorum officium est docere, sic horum præbere se dociles. Alioqui neutrum sine altero sufficit. Et si cut hominis ortus ex vtroque gignentiu confertur, & frustra sparsit semina, nisi illa præmol-

Pietas discipulorum i præceptores, multum confert studio.

ARGVMENTVM.

Præexercitationes, hætenus traditæ sunt & orationum membra à reliquis seiuncta: nunc corpus ipsum, declamationes iudiciales & suaforias, vitium theoris munus aggreditur, & primum ab vtilitate eas commendat: deinde formam depingit, ostenditque quid sit earū proprium, nepe vt veris actionibus sint quamlibet maximè, quamuis pluculum nitoris assumere permittatur. Imuehitur in licentiam atque inscitiam declamationum, & quatenus poetica themata pertractanda iuuenibus permitti oporteat, statuit, nempe vt vberius luxuriantes crescant: & eloquentiæ vires maiores adiciant.

De vtilitate & ratione declamandi.

I N his primis operibus, quæ non ipsa parua sunt, sed maiorum quasi membra atque partes bene instituto, ac satis exercitato, iam ferè tempus appetet aggrediendi Suaforias Iudicialesque materias: quarum antequam viam ingrediar, pauca mihi de ipsa declamandi ratione dicenda sunt: quæ quidem vt ex omnibus nouissimè inuenta, ita multo est vtilissima. Nam & cuncta illa de quibus diximus, in se ferè continet, & veritati proximam imaginem reddit. Ideoque ita est celebrata, vt plerisque videretur ad formandam eloquentiam vel sola sufficere. Neque enim virtus vlla perpetuæ duntaxat orationis reperiri potest, quæ non sit cum hac dicendi meditatione communis. Eò quidem res ista culpa docentium recidit, vt inter præcipuas quæ corruperent eloquentiam causas licentia atque inscitia Declamantium fuerit. Sed eo quod natura bonum est, bene vt licet. ¶ Sint ergo & ipsa materia quæ fingentur, quamlibet veritati: & Declamatio in quantum maximè potest, imitetur eas actiones, in quarum exercitationem reperta est. Nam magos, & pestilentiam, & responsa, & fauiores Tragicis nouercas, aliæque magis adhuc fabulosa, frustra inter sponsiones & interdita quæremus. Quid ergo: Nunquam hæc supra fidem, & Poëtica (vt vere dixerim) themata iuuenibus pertractare permittemus, vt expatiantur, & gaudeant materia, & quasi in corpus eant: Erunt optimum. Sed certe sint grãdia & tumida, non stulta etiam, & acrioribus oculis intuenti ridicula: ac si iam cedendum est, impleat se Declamator aliquando, dum sciat, vt quadrupes cum viridi pabulo distentæ sunt, sanguinis detractione curatur, & sic ad cibos viribus conseruandis idoneos redeunt, ita sibi quoq; tenuandos adipos, & quicquid humoris corrupti contraxerit, emittendum, si esse sanus ac robustus volet. Alioqui tumor ille inanis primo cuiuscunq; veri operis conatu deprehenditur. ¶ Totum autem Declamandi opus qui diuersum omnino à forensibus causis existimãt, ij profecto ne ratione quidem qua ista exercitatio inuenta sit, perident. Nam si foro non præparat, aut scenicæ ostentationi, aut furiosæ vociferationi similitum est, Quid enim attinet iudicem præparare, qui nullus est? narrare quod omnes sciant falsum: probationes adhibere causæ, de qua nemo sit pronunciaturus: Et hæc quidem ociosa tantum. Affici vero, & ira vel luctu permouere, cuius est ludibrii, nisi quibusdam pugnae simulacris ad verum discrimen aciemque iustam consuefcimus? Nihil ergo inter forense genus dicendi, atque hoc Declamatorium intererit: Si profectus gratia dicimus, nihil. Vtinãq; adijci ad consuetudinem posset, vt nominibus vteremur, & perplexæ magis, & lógioris aliquãdo actus controuersia fingerentur, & verba in vsu quotidiano posita minus timeremus, & iocos inferere moris esset, quæ nos, quãlibet per alia in scholis exercitati sumus, tyrones in foro inueniunt. Si vero in ostentationem comparatur declamatio, sanè paululum aliquid inclinare ad voluptatem audientium debemus. Nam & ijs actionibus, quæ in aliqua sine dubio veritate versantur, sed sunt ad popularem aptatæ delectationem, quales legimus Panegyricos, totumq; hoc Demonstratiuum Genus, permittitur adhibere plus cultus omnemq; artem, quæ latere plerunque in iudicijs debet, non confiteri modo, sed ostentare etiam hominibus in hoc aduocatis. ¶ Quare Declamatio, quoniam est iudiciorum consiliorūq; imago, similis esse debet veritati: quoniam autem aliquid in se habet, & idem non nihil sibi nitoris assumere. Quod faciunt actores Comici: qui nec ita prorsus vt nos vulgo loquimur, pronunciant, quod esset sine arte: nec procul tamen à natura recedunt, quo vitio periret imitatio: sed morem communis huius sermonis decore quodam scenico exornant. Sic quoque aliqua nos incommoda ex his quas finxerimus materijs, consequuntur, in eo præcipue, quòd multa in his relinquuntur incerta, quæ sumimus vt videtur, atates, facultates, liberi, parentes, vrbium ipsarum vires, iura, mores, aliæque his similia. Quin aliquando etiam argumenta ex ipsis positionum vitijs ducimus. Sed hæc suo quæque loco. Quãuis enim omne propositum operis à nobis destinati eò spectet, vt Orator instituat: tamen ne quid studiosi requirant, siquid erit quod ad scholas pertineat propriè, in transitu nò omitteremus.

Vtilitas de declamatione.

Materia de declamatione debent esse veris actionibus similitudine.

Poëtica themata quatenus tractanda.

Declamatio debet ad forum, præparata.

Que declamationibus adijcienda.

Panegyrici.

Abfoluit qualis declamatio esse debeat.

ARGVMENTVM.

Naturam ad eloquentiam minime sufficere, verum artem adiungendam contendit, resellendo & ridendo eorum ineptiam inscitiamque, qui contempta arte, naturæ & ingenij viribus gloriantes, pro tera, culta, nitida, & vbiq; consona oratione, hiulca, dissoluta, & monstrosa vtantur.

An Artis huius necessaria cognitio sit.

Cap. XI. C

A declamacione suo-
ria & iudicia
li rhetores si-
tū capiebat
qui grammati-
cis præexerci-
tationes reli-
querit tanq-
ad se nō per-
tinentes.

NAm hinc ergo nobis inchoanda est ea pars artis, ex qua capere initium solent qui priora omiserunt: quamquam video quosdam in ipso statim lumine obstaturis mihi, qui nihil egere huiusmodi præceptis eloquentiam putent: sed natura sua, & vulgari modo, & scholarum exercitatione contenti, rideant etiam diligentiam nostram: exemplo magni quoque nominis professorum, quorum aliquis, ut opinor, interrogatus, quid esset *ἄμικται* *vo/μικαι* nescire se quidem: sed si ad rem pertineret, esse in sua declamatione, respondit. Alius percontanti, Theodorus an Appollodorus esset, Ego, inquit, parmularius sum. Nec sane potuit vrbanius ex confessione inficitia sua elabi. Porro hi, quia & beneficio ingenij præstantes sunt habitus, & multa etiam memoria digna exclamauerunt, plurimos habent similes negligentia sua, paucissimos naturæ. Igitur impetu dicere se, & viribus uti gloriantur. Nec enim opus esse probatione aut dispositione in rebus fictis: sed, cuius rei gratia plenum sit auditorium, sententiarum grandibus, quarum optima quæque à periculo petatur. Quinetiam in cogitando nulla ratione adhibita, aut tectum intuentem, magnum aliquid quod vitro se offerat, pluribus sæpe diebus expectantes, aut murmure incerto velut classico instincti, concitatissimum corporis motum non enunciandis sed querendis verbis accommodant. Nonnulli certa sibi initia priusquam sensum inuenierint destinant, quibus aliquid disertum subiungendum sit: eaque diu secum ipsi clarèque meditati, desperata connectendi facultate deserunt, & ad alia deinceps, atque inde alia non minus communia atque nota diuertant. Qui plurimum videntur habere rationis, non in causis tantum laborem suum, sed in locos intendunt: atque ipsi non corpori prospiciunt, sed abrupta quadam, ut forte ad manum venere, iaculantur. Unde fit, ut dissoluta & ex diuersis congesta oratio coherere non possit, similisque commentariis puerorum sit, in quos ea quæ alijs declamantibus laudata sunt, regerunt. Magnas tamen sententias, & res bonas (ita enim gloriari solent) elidunt: nam & barbari, & serui: & si hoc fat est, nulla est ratio dicendi.

ARGVMENTVM.

Hoc caput ex superiori pendet, rationes etenim profert quibus moti imperiti, ineruditi & artis expertes melius artificibus & eruditis dicere iudicent. Quia trahant non ducant, rumpant non soluant: effringant, non aperiant, quod illis videtur robustius. Quia diuisione quæ speciem vitium minime videtur, non vitium, quia sine delectu omnia dicant, unde copiosiores apparent, quia argumentis minus inheant, quia est usus inaledicant, quia inter fordes magis emittent eorum sententia: quia gestu, motu, & pronuntiatione impotentius se iactent: quæ tamen omnia à vera eloquentia sunt alienissima.

Quare ineruditi ingeniosiores vulgo habeantur.

Cap. XII.

Vitia imperitorum propter quæ indocti magis quæ ex arte dicentes placent.

Lumina in tenebris clariora.

Doctrina vitia detrahit non virtutes.

NE hoc quidem negauerim, sequi plerumque hanc opinionem, ut fortius dicere videantur indocti. Primum, vitio male iudicantium: qui maiorem habere vim credunt ea quæ non habent artem: ut effringere, quam aperire: rumpere, quam soluere: trahere, quam ducere putant robustius. Nam & gladiator qui armorum inscius in pugnam ruit, & luctator qui totius corporis nixu in id quod semel inuasit, incumbit, fortior, ab his vocatur: cum interim & hic frequenter suis viribus ipse proferatur, & illum vehementis impetus excipit aduersarij mollis artivulus. Sed sunt in hac parte, quæ imperitos etiam naturaliter fallant. Nam & Diuisio, cum plurimum valeat in causis, speciem virum minuit: & rudia politis maiora, & sparsa compositis numerosiora creduntur. Est præterea quædam virtutum vitiorumque vicinia, qua maledicus pro libero, temerarius pro forti, effusus pro copioso accipitur. Maledicit autem ineruditus apertius & sæpius, vel cum periculo suscepti litigatoris, frequenter etiam suo. Affert & ista res opinionem, quia libentissime homines audiunt ea quæ dicere ipsi noluisse. Illud quoque alterum quod est in elocutione ipsa periculum, minus vitat, conaturque perditè. Inde euenit nonnunquam, ut aliquid grande inueniat, qui semper querit quod nimium est. Verum & rarè euenit, & cætera vitia non pensat. Propter hoc quoque interdum videntur indocti copiam habere maiorem, quod dicunt omnia: doctis est & electio, & modus. His accedit, quod à cura docendi quod intenderint, recedunt. Itaque illud quæstionum & argumentorum apud corrupta iudicia frigus euitant: nihilque aliud, quam quo vel prauis voluptatibus aures assistentium permulceant, querunt. Sententiæ quoque ipsæ, quas solas petunt, magis eminet, cum omnia circa illas sordida & abiecta sunt: ut lumina non inter umbras (quemadmodum Cicero dicit) sed plane in tenebris clariora sunt. Itaque ingeniosi vocentur ut libet, dum tamen constet, contumeliosè sic laudari disertum. Nihilominus constendum est etiam detrahere doctrinam aliquid, ut limam rudibus, & coques hebetibus, & vino vetustatem: sed vitia detrahit: atque eo solo minus est quod literæ perpulerunt, quo melius. Verum hi pronuntiatione quoque famam dicendi fortius querunt. Nam & clamant vbiq; & omnia leuata (ut ipsi vocant) manu emugiunt, multo discursu, anhelitu, iactatione, gestu, motu capitis furentes. Iam collidere manus, terræ pedem incutere, femur pectus frontem cadere, mire ad pullatum

A pullatum circulum facit: cum ille eruditus, ut in oratione multa summittere, variare, disponere, ita etiam in pronuntiando suum cuique eorum quæ dicit, colori accommodare actum sciat: & si quid sit perpetua obseruatione dignum, modestus & esse & videri malit. At illi hanc vim appellant, quæ est potius Violentia: cum interim non actores modò aliquos inuenias, sed (quod est turpius) præceptores etiam, qui breuem dicendi exercitationem cõsecuti, omiffa ratione, ut tulit impetus, passim tumultuentur: eosque, qui plus honoris literis tribuerunt, & ineptos, & ieiunos, & trepidos, & infirmos, ut quodque verbum contumeliosissimum occurrit, appellent. Verum illis quidè gratulemur, sine labore, sine ratione, sine disciplina disertis: nos quando & præcipièdi munus etiã pridem deprecati sumus, & in foro quoque dicendi, quia honestissimū finem putabamus, desinere dum desideremur, inquirendo scribendoque talia, consolemur ocium nostrū, quæ futura vsui bonæ mentis iuuenibus arbitramur, nobis certè sunt voluptati.

ARGVMENTVM.

Esse artem ad naturam adiungendam, contra imperitos ostendit. Nunc autem quis modus in arte statui debeat? Certe in hanc etiam partem animi superfluitate obstricti sumus: docet, nempe Rhetorice præceptis, quæ catholica vocentur ita adhaerendū esse, ut intelligamus ea pro ratione loci, temporis, & personarū, pro necessitate, aut occasione (quibus tota dicendi doctrina cõstat) mutari. Id probat & illustrat similitudine, à bonis Imperatoribus, statuariis, & pictoribus ducta: qui etiã si de actus in situenda, de statuis, & picturis faciendis, ordinè certum, cõstitutūq; habeant, de illo tamen plurima frequenter mutant, varios flexus, auersionesq; sequentes. Quare in omni actione, duo spectanda monet, quid deceat, & quid expediat, ad quæ respicientes, artem dicendi non solis præceptis, verum multo labore, assiduo studio, variâ exercitatione, pluribus experimentis, altissimâ prudentiâ, præsentissimo consilio consistere, cognoscamus.

Quis modus sit in Arte.

Cap. XIII.

Nemo autem à me exigat id præceptorum genus, quod est à plerisque scriptoribus artium traditum, ut quasi quasdam leges immutabili necessitate constrictas studiosis dicendi feram: utique Proœmium, & id quale: proxima huic Narratio: quæ lex deinde narrandi: Propositio post hanc, vel, ut quibusdam placuit, Excursio: tum certus ordo Quæstionū, cæteraque: quæ velut si aliter facere fas non sit, quidam tanquam iussi sequuntur. Erat enim Rhetoricæ res prorsus facilis ac parua, si vno & breui præscripto cõtineretur. Sed mutantur pleraque: causis, temporibus, occasione, necessitate. Atque ideo res in Oratore præcipua consilium est, quia variè, & ad rerū momenta conuertitur. Quid enim si præcipias Imperatori, quoties aciem instruet, ut dirigat frōtem, cornua vtrinque promoueat, equites pro cornibus locet: Erit hæc quidè rectissima fortasse ratio, quoties licebit: sed mutabitur natura loci, si mons occurrerit, si flumen obstabit, si collibus, syluius, aliãve asperitate aliqua prohibebitur. Mutabit hostium genus, mutabit præsentis cõditio discriminis: nunc acie directâ, nunc cuneis, nunc auxilijs, nunc legione pugnabitur: nonnunquã terga etiam dedisse simulata fuga proderit. Ita Proœmium necessarium an superuacuum, breue an longius: ad iudicem omni sermone directo, an aliquando auerso per aliquam figuram dicendum sit: constricta an latius fusa narratio, continua an diuisa, recta an ordine permutato, causarū docebit. Itemque de Quæstionum ordine, cum in eadem controuersia aliud alij parti prius quæri frequenter expediat. Neque enim rogationibus, plebisve scitis sancta sunt ista præcepta: sed hoc quicquid est, utilitas excogitauit. Non negabo autem sic vtile esse plerumque, alioqui nec scriberem: verum si eadem illa nobis aliud suadebit utilitas, hanc relictis Magistrorum autoritatibus sequemur. Equidem id maxime præcipiam, ac repetens iterumque iterumque monebo, Res duas in omni actu spectet Orator, Quid deceat, quid expediat. Expedit autem sæpe mutare ex illo constituto traditoque ordine aliqua, & interim decet: ut in statuis atque picturis videmus variari habitus, vultus, status. Nam recti quidem corporis vel minima gratia est. Neque enim aduersa sit facies, & demissa brachia, & iuncti pedes, & à summis ad ima rigens opus. Flexus ille, & ut sic dixerim, motus, dat actum quandam, efficitis. Ideo nec ad vnum modum formatæ manus, & in vultu mille species. Cursum habent quadam & impetum, sedent alia, vel incumbunt: nuda hæc, illa velata sunt: quædam mista ex utroque. Quid tam distortum & elaboratum, quam est ille Discobolos Myronis? Si quis tamen ut parum rectum improbet opus, nonne ab intellectu artis abfuerit, in qua vel præcipue laudabilis est illa ipsa nouitas, ac difficultas? Quam quidem gratiam & delectationem afferunt figuræ, quæque in sensibus, quæque in verbis sunt. Mutant enim aliquid à recto, atque hanc præ se virtutem ferunt, quod à consuetudine vulgari recesserunt. Habet in pictura speciem tota facies. Apelles tamen imaginem Antigoni latere tantum altero ostendit, ut amiffi oculi deformitas lateret. Quid: non in oratione operienda sunt quædam, siue ostendi non debent, siue exprimi pro dignitate non possunt: ut fecit Timantes, ut opinor, Cithnius, in ea tabula qua Coloten Teium vicit. Nam cum in Iphigeniæ immolatione pinxisset tristem Calchantem, tristiores Vlysem, addidisset Menelao quem summum poterat ars efficere merorem, consumptis affectibus, non reperiens quo digne modo patris vultum posset exprimere, d. j.

Pullatus circulus populis pars vilior.

Violentia.

Desinere dū desideremur honesti.

Res in Oratore præcipua, cõsiliū.

Eneid. 3. Duo in omni actu spectanda esse, quid deceat, & quid expediat.

Plin. lib. 34. cap. 8.

Plin. lib. 35. cap. 10. Cicero in Oratore. Plin. lib. 35. cap. 10. & Valerius lib. 8. cap. 125.

In Iugurtha. velauit eius caput, & suo cuique animo dedit æstimadum. Nonne huic simile est illud Sallustia-
 num, Nam de Carthagine tacere satius puto, quàm parum dicere? Propter quæ mihi semper
 moris fuit, quamminime alligare me ad præcepta quæ καθολικά vocant, id est (vt dicamus
 quomodo possumus) vniuersalia, vel perpetua. Raro enim reperitur hoc genus, vt non labe-
 factari parte aliqua, aut subruui possit. Sed de his plenius suo quicque loco tractabimus. In-
 terim nolo se iuuenes satis instructos, siquem ex his qui breues plerunque circumferuntur, artis
 libellum edidicerint, & velut decretis Technicorum tutos putent. Multo labore, assiduo studio,
 varia exercitatione, pluribus experimentis, altissima prudentia, præsentissimo consilio constat
 ars dicendi. Sed adiuuatur his quoque, si tamen rectam viam, non vnam orbitam monstrant:
 qua declinare qui crediderit nefas, patiatur necesse est illam per funes ingredientium tardita-
 tem. Itaque & stratum militari labore iter sæpe deserimus compendio ducti: & si rectum limi-
 tem rupti torrentibus pontes inciderint, circumire cogemur: & si ianua tenebrarum incendio, per
 parietem exibimus. Latè fustum opus est, & multiplex, & propè quotidie nouum, & de quo nun-
 quam dicta erunt omnia. Quæ sunt tamen tradita, quid ex his optimū, & siquid mutari, adijci,
 detrahi melius videbitur, dicere experiar.

Catholicis
 præceptis nō
 semper infi-
 stēdi, & qui-
 bus præter il-
 la consistat
 dicendi.

ARGVMENTVM.

Rhetoricen non aptè in Latinum sermonem transferri posse, atque ideo Græco nomine nobis vtendum, quod & in multis retinendum sit cō-
 cludit, Deinde in partes, quæ rursus in alias, libro tertio & quarto diducuntur, diuidit in Artem, Artificem, & Opus.

Rhetorices Etymon, & totius operis Diuisio. Cap. XIII.

RHETORICEN in latinum transferentes, tum Oratoriam, tum Oratricem nominauerunt.
 Quos equidem non fraudauerim debita laude, quod copiam Romani sermonis au-
 gere tentauerunt. Sed non omnia nos ducentes ex græco sequuntur, sicut ne illos qui-
 dem, quoties suis vtique verbis signare nostra voluerunt: & hæc interpretatio non
 minus dura est, quàm illa Flauij essentia atque entia: sed ne propria quidem. Nam Oratoria sic
 effertur, vt elocutoria: oratrix, vt elocutrix. Illa autem de qua loquimur, Rhetorice, talis est,
 qualis Eloquentia: nec dubie apud Græcos quoque duplicem intellectum habet. Nanque vno
 modo fit appositum, ars Rhetorica, vt nauis piratica: altero nomen rei, qualis est philosophia,
 amicitia. Nos ipsam nunc volumus significare substantiam, vt Grammaticæ literatura est, non
 literatrix, quemadmodum oratrix: nec literatoria, quemadmodum oratoria. Verum in Rhetorice
 non sic. Ne pugnemus igitur, cum præsertim plurimis alioqui græcis sit vtendum. Nam cer-
 tæ & Physicos, & Musicos, & Geometras dicam, ne vim afferam his nominibus indecora in la-
 tinum sermonem mutatione. Denique cum M. Tullius etiam ipsis librorum quos hac de re pri-
 mum scripserat, titulis græco nomine vtatur, profecto non est verendum ne temerè videamur
 Oratori maximo de nomine artis suæ credidisse. Igitur Rhetorice (iam enim sine metu cau-
 lationis vtetur hac appellatione) sic (vt opinor) optimè diuidetur, vt de Arte, de Artifice, de Ope-
 re dicamus. Ars erit, quæ disciplina percipi debet: ea est bene dicendi scientia. Artifex est, qui
 percipit hanc artem, id est Orator, cuius est summa bene dicere. Opus, quod efficitur ab Artifi-
 ce, id est bona oratio. Hæc omnia rursus diducuntur in species. Sed illa sequentia suo loco, nunc
 quæ de prima parte tractanda sunt, ordiar.

ARGVMENTVM.

Profert varias, atque etiam inter se pugnantēs veterum, de Rhetorica, de fine eius, & oratore, opiniones assumentibus illis, eam esse vim persua-
 dendī, alijs cæcè hiam. i. artis præuinitatem, alijs vim inueniendi, alijs ducendi in id quod vellet actor, alijs scientiā circa quæstiones ciuiles ver-
 santem, artem alijs sed non virtutem putantibus, alijs vsum solum, atque exercitacionem dicendi, alijs quoque adulandi peritiam, alijs etiā ora-
 torem, & pessimum virtum esse assuecantibus. Quorum omnium opiniones refellit, & Rhetoricen benedicendi scientiam: Eius finem bene dice-
 re, non persuadere, Et oratorem virtum bonum esse debere, concludit.

Quid sit Rhetorice, & quis eius finis. Cap. XV.

Nte omnia, quid sit Rhetorice: quæ finitur quidem variè, sed quæstionem habet du-
 plicem: aut enim de qualitate ipsius rei, aut de comprehensione verborum dissensio
 est. Prima ac præcipua opinionum circa hoc differentia, quod alij malos quoque
 viros posse Oratores dici putant: alij (quorum nos sententiæ accedimus) nomen hoc,
 artēque de qua loquimur, bonis demum tribui volunt. Eorum autem qui dicendi faculta-
 tem à maiore ac magis expetenda vitæ laude secernunt, quidam Rhetoricen vim tantum, qui-
 dam scientiam, sed non virtutem, quidam vsum, quidam artem quidem, sed à scientia & virtute
 seiunctam, quidā etiam prauitatem quādā artis, id est κακῶς τεχνίαν nominauerūt. Hi ferè aut in
 persuadendo, aut in dicēdo appositè ad persuadendū, positū orandi munus sunt arbitrati. Id enim

Refert vari-
 as opiniones
 quas postea
 refellit.

A fieri potest ab eo quoque, qui vir bonus non sit. Est igitur frequētissimus finis Rhetorices, vis per-
 suadendi. Quod ego vim appello, plerique potestatem, nonnulli facultatem vocant: quæ res ne quid
 afferat ambiguitatis, vim dico τὴν δύναμιν. Hæc opinio originem ab Isocrate (si tamē re vera ars
 quæ circumfertur, eius est) duxit. Qui cum longè sit à voluntate infamatiū Oratoris officia, si-
 nem artis temerè comprehendit, dicens esse Rhetoricen persuadendi opificem, id est πειθοῦς δι-
 μοιουργῶν. Neque enim mihi permiserim eadem vti declinatione, qua Ennius M. Cethegum
 Suadæ medullam vocat. Apud Platonem quoque Gorgias in libro qui nomine eius inscri-
 ptus est, idem ferè dicit: sed hanc Plato illius opinionem vult accipi, non suam. Cicero pluri-
 bus locis scripsit, Oratoris officium esse, dicere appositè ad persuadendum. In Rhetoricis etiam,
 quos sine dubio ipse non probat, finem facit persuadere. Verum & pecunia persuadet, & gratia,
 & authoritas dicentis, & dignitas, & postremo aspectus etiam ipse sine voce, quo vel recordatio
 meritorum cuiusque, vel facies aliqua miserabilis, vel formæ pulchritudo sententiam dicit. Nā
 & M. Aquilium defendens Antonius, quem scissa veste cicatrices quas is pro patria pectore ad-
 uerso suscepisset, ostendit, non orationis habuit fiduciam, sed oculis Populi Romani vim attu-
 lit: quem illo ipso aspectu maximè motum in hoc vt absolueret reum, creditum est. Sergium
 quidem Galbam miseratione sola, qua non suos modò liberos paruulos in concionem produxe-
 rat, sed Galli etiam Sulpitij filium suis ipse manibus circumtulerat, elapsū esse, cum aliorum
 monumentis, tum Catonis oratione testatum est. Et Phrynen non Hyperidis actione quāquam
 admirabili, sed conspectu corporis, quod illa speciosissimum alioqui diducta nudauerat tūni-
 ca, putant periculo liberatam. Quæ si omnia persuadent, non est hic, de quo locuti sumus, ido-
 neus finis. Ideoque diligentiores visi sunt sibi, qui cum de Rhetorice idem sentirent, existimau-
 runt eam, vim dicendo persuadendi. Quem finem Gorgias in eodem de quo supra diximus
 libro, velut coactus à Socrate facit. A quo non dissentit Theodectes, siue ipsius id opus est
 quod de Rhetorice nomine eius inscribitur: siue, vt creditum est, Aristotelis in quo est, finem
 esse Rhetorices, ducere homines dicendo in id quod actor velit. Sed ne hic quidem satis est
 comprehensum. Persuadent enim dicendo, vel ducunt in id quod volunt, alij quoque, vt me-
 retrices, adulatores, corruptores. At contrā non persuadet semper Orator: vt interim non sit
 proprius hic finis eius: interim sit communis cum ijs qui ab Oratore procul absunt. Atqui
 non multum ab hoc sine abest Apollodoros, dicens, Iudicialis orationis primum & super omnia
 esse persuadere iudici, & sententiam eius ducere in id quod velit. Nam & ipse Oratorem fortu-
 nā subiicit, vt si non persuaserit, nomen suum retinere non possit. ¶ Quidam recesserunt ab
 euentu, sicut Aristoteles, qui dicit, Rhetorice est vis inueniendi omnia in oratione persuasibi-
 lia. Qui finis & illud vitium de quo supra diximus, habet: & insuper, quod nihil nisi inuentio-
 nem complectitur, quæ sine elocutione non est oratio. Hermagoræ, qui finem eius esse ait
 persuasibiliter dicere, & alij qui eandem sententiam non eisdem tamen verbis explicant, ac
 finem esse, demonstrant dicere quæ oporteat omnia ad persuadendum, satis responsum est cum
 persuadere non tantum Oratoris esse conuicimus. ¶ Addita sunt his alia variè. Quidam enim
 circa res omnes, quidam circa ciuiles modò versari Rhetoricen putauerunt: quorum verius
 vtrum sit, in eo loco qui huius quæstionis proprius est, dicam. Omnia subiecisse Oratori vi-
 detur Aristoteles, cum dixit vim esse dicendi quid in quaque re possit esse persuasibile. Et Patro-
 cles, qui non quidem adijcit in quaque re, sed nihil excipiendo idem ostendit. Vim enim vo-
 cat inueniendi quod sit in oratione persuasibile. qui fines & ipsi solam complectuntur inuentio-
 nem. Quod vitium fugiens Theodorus, vim putat inueniendi & eloquendi cum ornatu credi-
 bilia in omni oratione. Sed cum eodem modo credibilia quo persuasibilia etiam nō Orator in-
 ueniat, adijciendo, in omni oratione, magis quàm superiores, concedit scelera quoque persuaden-
 tibus, pericherrimæ rei nomen. Gorgias apud Platonem, persuadendi se artificem in iudicijs
 & alijs cætibus esse ait: de iustis quoque & iniustis tractare: cui Socrates persuadendi, non docendi
 concedit facultatem. ¶ Qui verò non omnia subiiciebant Oratori, sollicitius ac verbosius, vt ne-
 cesse erat, adhibuerunt discrimina: quorū fuit Ariston Critolai Peripatetici discipulus, cuius hic
 finis est, scientia videndi & agendi in quæstionibus ciuilibus per orationem popularis persuasio-
 nis. Hic scientiam, quia Peripateticus est, non, vt Stoici, virtutis loco ponit: popularem autem cō-
 prehendendo persuasionem, etiam contumeliosus est aduersus artem orandi, quam nihil putat
 doctis persuasuram. Illud de omnibus qui circa ciuiles demum quæstiones Oratorem iudicant
 versari, dictum sit, Excludi ab his plurima Oratoris officia: illam certè Laudatiuam totam, quæ
 est Rhetorices pars tertia. ¶ Cautius Theodorus Gadaraus, vt iam ad eos veniamus, qui ar-
 tem quidem esse eam, sed non virtutem, putauerunt. Ita enim dicit (vt ipsis eorum verbis vtar
 d. ij.

Rhetorice
 vis persuadē-
 di iis qui cō-
 à virtute se-
 cernunt.

Cicero I Bru-
 to & Catone.
 De Orat. i.

Cicero. 2. de
 Orat. 8. in
 Verrem act.
 Val. 8. tit. 1.

Athenæus:
 11. Dipno.

Persuadere
 nō est ido-
 neus finis.

vide val. lib.
 8. cap. 15.

Lib. 1. Rhet.
 orat.

Cap. 21. huius
 lib. de mate-
 ria Rhet.

Rhetorice
 scientia.
 operacione.

qui hoc ex Græco transfulerint) Ars inuentrix & iudicatrix & enunciatrix decente ornatu secundum mensiorem eius quod in quoque potest sumi persuasibile in materia ciuili. Itemq; Cornelius Celsus, qui finem Rhetorices ait, dicere persuasibiliter in dubia & ciuili materia. Quibus sunt non dissimiles, qui ab alijs traduntur, qualis est ille, Vis dicendi & eloquendi de rebus ciuilibus subiectis sibi, cum quadam persuasione, & quodam corporis habitu, & eorū quæ dicent, pronuntiatione. Mille alia, sed aut eadem, aut ex eisdem composita: quibus item cum de materia Rhetorices dicendum erit, respondebimus. ¶ Quidam eam neque vim, neque scientiam, neque artem putauerunt. Sed Critolaus vsum dicendi: nam hoc τῆλεν significat. Athenæus fallendi artem. Plerique autem dum pauca ex Gorgia Platonis, à prioribus imperitè excerpta, legere contenti, neque hoc totum, neque alia eius volumina euoluunt, in maximum errorem inciderunt: creduntque eum in hac esse opinione, vt Rhetorice non artem, sed peritiam quandam gratiæ ac voluptatis existimet: & alio loco, ciuilitatis particulæ simulacrum, & quartam partem adulationis: quod duas partes ciuilitatis corpori assignet, medicinam, & quam interpretantur exercitricem: duas animo. legalem, atque iustitiam. Adulationem autem medicinæ, vocet coquorum artificium: & exercitricis, mangonum, qui colorem fuco, & verum robur inani sanguina mentiuntur: legalis, cauillatricem: iustitiæ, Rhetoricen. Quæ omnia sunt quidem scripta in hoc libro, dictaque à Socrate, cuius persona videtur Plato significare quid sentiat. Sed alij sunt eius sermones ad coarguendos qui contra disputant, compositi, quos ἑλεγκτικὸς vocant. alij ad præcipiendum, qui διορθωτικοί appelluntur. Socrates autem, seu Plato, eam quidem quæ tum exercebatur, Rhetoricen, talem putauit: nam & dicit his verbis, τὸν αὐτὸν ὅμοιον ὁρᾷ, ὁρᾷ οὐκ ἐστὶν ἀλλὰ τὸ εἶναι ὅμοιον ἀνθρώπων. Non veram autem & honestam intelligit. Itaque disputatio illa contra Gorgiam ita clauditur, ὁμοίον ἀνθρώπων ὁρᾷ ἐκείνου ὁμοίον εἶναι. ὁμοίον δὲ δὴ ὁμοίον βούλεται ἀδικεῖν, καὶ περὶ ἀδικίας. Ad quod ille quidem conticescit, sed sermonem suscipit Polus iuuenili calore inconsideratior: contra quem illa de simulacro & adulatione dicuntur. Tum Callicles adhuc concitator, qui tamen ad hanc perducitur clausulam, ὁμοίον μέλλοντα ὁρᾷ, ὁμοίον δὲ δὴ ὁμοίον ἀδικεῖν, καὶ περὶ ἀδικίας. vt appareat Platoni non Rhetoricen videri malum, sed eam veram nisi iusto ac bono non contingere. Adhuc autem in Phædro manifestius facit hanc artē cōsummari citra iustitiā quoq; scientiam non posse: cui opinioni nos quoque accedimus. An aliter defensionem Socratis, & eorum qui pro patria ceciderant, laudem scripserunt: quæ certè sunt Oratoris opera. Sed in illud hominum genus, quod facultate dicendi malè vtebatur, inuectus est. Nā & Socrates inhonestam sibi creditit orationem quam ei Lysias reo composuerat: & tum maxime scribere litigatoribus, quæ illi pro se ipsi dicerent, erat moris: atq; ita iuri, quo non licebat pro altero agere, fraud adhibebatur. Doctores quoque eius artis parum idonei Platoni videbantur, qui Rhetoricen à iustitia separarent, & veris credibilia præferrent. Nam id quoque dicit in Phædro. Consensisse autem illis superioribus videri potest etiam Cornelius Celsus, cuius hæc verba sunt, Orator simile tantum veri petit. Deinde paulò post, Non enim bona conscientia, sed victoria, litigantis est præmium. Quæ si vera essent, pessimorum hominum foret, hæc tam perniciofa nocentissimis moribus dare instrumenta, & nequitiam præceptis adiuuare. Sed illi rationem opinionis suæ viderint. ¶ Nos autem ingressi formare perfectum Oratorem, què in primis esse virum bonum volumus, ad eos qui de hoc opere melius sentiunt, reuertamur. Rhetoricen autem quidam eandem ciuilitatem esse iudicauerunt. Cicero scientiæ ciuilibus partem vocat: Ciuilibus autem scientia idem quod sapientia est. Quidam etiam philosophiæ, quorum est Isocrates. Huic eius substantiæ maxime conuenit finitio, Rhetoricen esse bene dicendi scientiam. Nam & orationis omnes virtutes semel complectitur, & protinus mores etiam Oratoris, cum bene dicere non possit nisi vir bonus. Idem valet Chryssippi finis ille ductus à Cleanthe, scientia rectè dicendi. Sunt plures eiusdem, sed ad alias quæstiones magis pertinent. Idem sentiret finis hoc modo comprehensus, Persuadere quod oporteat: nisi quòd artem ad exitum alligat. At bene Areus, Dicere secundum virtutem orationis. Excludunt à Rhetorice malos & illi qui scientiam ciuilibus officiorum eam putauerunt, si scientiam virtutem iudicant: sed anguste intraque ciuiles quæstiones cœrent. Albutius non obscurus professor atque author scientiam bene dicendi esse consentit: sed exceptionibus peccat, adiuciendo, circa ciuiles quæstiones, & credibiliter. quarū iam vtrique reponsum est. Probabilis & illi voluntatis, qui rectè sentire & dicere, Rhetorices finem putauerunt. Hi sunt ferè fines maxime illustres, & de quibus præcipuè disputatur. Nam omnes quidem persequi, nec attinet, nec possum: cum prauum quoddam (vt arbitror) studium circa scriptores artium extiterit, nihil eisdem verbis quæ prior aliquis occupasset, finiendi: quæ ambitio procul aberit à me. Dicam enim non vti que inuenero, sed quæ placebunt: sicut hoc,

Rhetorice ars.

Rhetorice vici dicendi Critolao.

Rhetorice. ἡγεμονία. Χ. vi. x. falso ex Platone.

Plato in Gorgia.

Cicero de Oratore. lib. 6. tit. 4.

Cornelius Celsus.

Quid sit Rhetorice fecit veras opiniones.

A Rhetoricen esse bene dicendi scientiam: quum reperto quod est optimum, qui quærit aliud, peius velit. His approbatis, simul manifestum est illud quoque, quem finem, vel quid summum & vltimum habeat Rhetorice, quod τῆλεν dicitur, ad quod omnis ars tendit. Nam si est ipsa bene dicendi scientia, finis eius & summum est, bene dicere.

Rhetorice bene dicendi scientia: finis eius, bene dicere.

ARGVMENTVM.

¶ Probat Rhetoricen esse maximam vtilitatem dignitatēq;. Et primum refutat eorum calumnias, qui in eam tanquam rem perniciosam inuehi solent, in eam vitiū conferentes, quod in homines sceleratos erat conferendum: quo etiam modo, medicinam, sapientiam, magistratus, reprehensio obnoxia fieri, subiectis exemplis docet. Deinde alijs contrarijs, & his argumentis, eius dignitatem vtilitatemq; colligit, quod deus nullo magis homines separauit a brutis, quam dicendi facultate. Et velocitate quidem, firmitate, viribus, & magnitudine à Brutorum quamplurimo magis homines superat, esse etiam intellectum & vsum rationis in quibusdam, proximè ad homines accedentem, verum vim dicendi verè hominis propriam esse, qua etiam homo, non solum Brutis sed alijs hominibus, præfert. Addit quod nulla res plenus gratiam referat, quod ea amicis defendatur, regatur Senatus populūq;, exercitus quocumque ducatur, quod ea vrbis etiam in communi vni positus, homines non loqui, sed tonare ac fulgurare videatur.

An Vtilis sit Rhetorice. Cap. XVI.

¶ Equitur quæstio, an vtilis Rhetorice. Nam quidam vehemēter in eam inuehi solent: & quod sit indignissimum, in accusationem orationis vtuntur orandi viribus: Eloquentiam esse quæ pœnis eripiat sceleratos, cuius fraude damnetur interim boni, consilia ducantur in peius: nec seditioes modo turbæq; populares, sed bella etiam inexpiable excitentur: cuius denique tum maxime sit vsum, cum pro falsis contra veritatem valeat. Nam & Socrati obijciunt Comici, docere eum quomodo peiorem causam meliorem faciatur: & contra Tisiamq; Gorgiam similia dicit polliceri Plato. Et his adijciunt exempla Græcorum Romanorumq;, & enumerant qui perniciosam non singulis tantum, sed rebus etiam publicis, vti Eloquētia, turbauerint ciuitatum statum, vel euerterint: eoq; & Lacedæmoniorum ciuitate expulsum, & Athenis quoq; vbi actor mouere affectus vtebatur, velut reciam orandi potestatem. Quo quidem modo nec duces erunt vtilēs, nec magistratus, nec medicina, nec ipsa denique sapientia. Nam & dux Flaminius, & Gracchi, Saturnini, Glaucia magistratus, & in medicis vena, & in ijs qui philosophorum nomine male vtuntur, grauissima nonnunq; flagitia deprehensa sunt. Cibus alpernecur, attulerunt saepe valetudinibus causas: Nunq; tecta subeamus, super habitantes aliquando procumbunt: Non fabricetur militi gladius, potest vti eodem ferro latro. Quis nescit ignes, aquas, sine quibus nulla sit vita, & (ne terrenis immerer) Solem Lunamque præcipua siderum, aliquando etiam nocere? Num igitur negabitur deformem Pyrrhi pacem Cæcus ille Appius dicendi viribus diremitse: Aut non diuina M. Tullij Eloquētia & contra leges Agrarias popularis fuit: & Catilinæ fregit audaciam? & Supplicationes, qui maximus honor victorius bello ducibus datur, in toga meruit? Non perterritos militum animos frequenter à metu reuocat Orator: & tot pugnandi pericula ineuntibus, laudem vita potiorum esse persuadet? Neque verò me Lacedæmonij aut Athenienses magis mouerint, quam populus Romanus, apud quem summa semper Oratoribus dignitas fuit. Equidem nec vrbium conditores reor aliter effecturos fuisse vt vaga illa multitudo coire in populos, nisi docta voce commota: nec legum repertoies sine summa vi orandi consecutos, vt se ipsi homines ad seruitutem iuris adstringerent. Quin ipsa vitæ præcepta, etiam si natura sunt honesta, plus tamen ad formandas mentes valent, quoties pulchritudinem rerum claritas orationis illuminat. Quare etiam si in vtranque partem valent arma faciendi, non tamen est æquum id haberi malum, quo bene vti licet. ¶ Verum hæc apud eos fortasse quærantur, qui summam Rhetorices ad persuadendi vim retulerunt. Si verò est bene dicendi scientia, quem nos finem sequimur, vt sit Orator in primis vir bonus, vtilēm certè eā esse confitendum est. Et hercle deus ille princeps, parens rerum, fabricatorque mundi, nullo magis hominem separauit à cæteris, quæ quidem mortalia essent, animalibus, quam dicendi facultate. Nam corpora quidem magnitudine, viribus, firmitate, patientia, velocitate præstantiora in illis multis videmus, eadem minus egere acquisitæ extrinsecus opis. Nam & ingreditius, & pasci, & tranare aquas citra docentem natura ipsa sciunt. Et pleræque contra frigus ex suo corpore vestiuntur, & arma his ingenita quædam, & ex obuio ferè victus: circa quæ omnia multus hominibus labor est. Rationem igitur nobis præcipuam dedit, eiusq; nos socios esse cum dijs immortalibus voluit. Sed ipsa ratio neque tam nos iuuaret, neque tam esset in nobis manifesta, nisi, quæ concepissemus mente, promere etiam loquendo possemus: quod magis deesse cæteris animalibus, quam intellectum & cogitationem quædam videmus. Nam & moliri cubilia, & nidos texere, & educare fœtus, & excludere, quin etiam reponere in hyemem alimenta, opera quædam nobis inimitabilia, quali sunt cerarum & mellis, efficere, nonnullius fortasse rationis

Eloquentiæ mala.

Aristoph. ἢ ὅ γε λέγουσιν. Lysiam.

Refutatio calumniæ, quæ exemplis probatur.

Lib. lib. 13. & Plin. lib. 7.

Eloquentiæ laus.

est: sed quia carent sermone quae id faciunt, muta atque irrationabilia vocantur. Denique homines quibus negata vox est, quantum adiuuat animus ille caelestis: Quare si nihil a Dijs oratione melius accepimus, quid tam dignum cultu ac labore ducamus, aut in quo malimus praestare hominibus, quam quo ipsi homines ceteris animalibus praestant? Eo quidem magis, quod nulla in parte plenius labor gratiam refert. Id adeo manifestum erit, si cogitauerimus, unde, & quousque iam protecta sit orandi facultas, & adhuc augeri potest. Nam ut omittam, defendere amicos, regere consilij Senatuum, populum, exercitum in qua velut ducere, quam sit vtile, conueniatque bono viro: nonne pulchrum vel hoc ipsum est, ex communi intellectu, verbisque quibus vtuntur omnes, tantum assequi laudis & gloriae, vt non loqui & orare, sed, quod Pericli contigit, fulgurare ac tonare videaris?

Cic. in Orat. Ex Aristophane.

ARGVMENTVM.

Rhetoricen artem esse probat testimonijs primis, non Oratorum modo, verum etiam philosophorum: & ex comparatione aliarum artium a Minori. Item sub finem capituli a definitione eius, a pari, & effectis. In medio vero tredecim artem oppugnantium obiectiones interferit, & eas refutat, quae sunt huiusmodi: Non esse artem, quod a natura sit, quae sola exercitatione non etiam arte iuuetur: Rhetoricen esse eiusmodi: Ergo non esse artem. Secund. Nihil quod ex arte fiat, ante artem fuisse, atque orationes ante artem fuisse. Ergo &c. Tertio. Non esse artis, quod faciat qui non didicerint, atque orasse Aeschinem & Demadem qui non didicerant. Igitur. Quart. Omnes artes habere materiam, Rhetoricen non habere. Ergo. Quint. Nullam artem assentiri falsis opinionibus, Rhetoricen assentiri. Ergo. Sext. Omnes artes habere finem praepositum, Rhetoricen non habere. Ergo. Septim. Artes scire quando finem sunt conuequatae, Rhetoricen nescire. Ergo. Octau. Non esse artem quae vitis vtatur, Rhetoricen vt. Ergo. Nono. Nullam artem destruere quod effecerit, id accidere Rhetoricen. Ergo. Decimo. Nullam artem esse sibi contrariam, Rhetoricen esse contrariam. Ergo. Undeci. Nullam artem docere dicenda & non dicenda, id accidere Rhetoricen. Ergo. Duodeci. Artes non in opinionibus esse, sed in scientia, Rhetoricen esse in opinionibus. Ergo. Decimoter. Nullam artem oppugnare diuerso tempore quod defendit, id accidere Rhetoricen operi. Ergo. Quas omnes cauillationes refellit, aut propositionem assumptione negando vel distinguendo, & quod ambiguum erat interpretando, aut conclusionem non ex praemissis sequi ostendendo.

An Rhetorice sit Ars.

Cap. XVII.

Inis non erit, si expatiari parte in hac, & indulgere voluptati velim. Transeamus igitur ad eam quaestionem quae sequitur, an Rhetorice Ars sit. Quod quidem adeo ex dijs qui praepcepta dicendi tradiderunt, nemo dubitauit, vt etiam ipsis librorum titulis testatum sit, scriptos eos De arte Rhetorica: Cicero vero etiam eam quae Rhetorice vocetur, esse artificiosam Eloquentiam dicat. Quod non Oratores tantum vindicauerunt, vt stu dijs aliquid suis praestitisse videantur: sed cum his philosophi & Stoici & Peripatetici plerique consentiunt. Ac me dubitasse confiteor, an hanc partem quaestionis tractandam putarem. Nam quis est adeo non ab eruditione modo, sed a sensu remotus hominis, vt fabricandi quidem, & texendi, & a luto vasa ducendi artem putet, Rhetoricen autem, maximum ac pulcherrimum (vt supra diximus) opus, in tam sublime fastigium existimet sine arte venisse? Equidem illos qui contra disputarunt, non tam id sensisse quod dicerent, quam exercere ingenia materiae difficultate credo voluisse, sicut Polycratem cum Bussirim laudaret, & Clytemnaestram: quamquam is, quod his dissimile non esset, composuisse orationem, quae est habita contra Socratem, dicitur. ¶ Quidam naturalem esse Rhetoricen volunt, & tamen adiuuari exercitatione non dissentent: vt in libris Ciceronis de Oratore dicit Antonius, Observationem quandam esse, non Artem. Quod non ideo, vt pro vero accipiamus, est positum, sed vt Antonij persona seruetur, qui dissimulator artis fuit. Hanc autem opinionem habuisse Lysias videtur: cuius sententiae talis defensio est, quod indocti, & barbari, & serui pro se cum loquantur, aliquid dicant simile principio, narrent, probent, refutant, & (quod vim habeat epilogi) deprecentur. ¶ Deinde adiungunt illas verborum cauillationes, Nihil quod ex arte fiat, ante artem fuisse: atque dixisse homines pro se, & in alios semper: doctores Artis sero iam & circa Tisiam & Coraca primum repertos: orationem igitur ante artem fuisse, eoque artem non esse. Nos porro quando coeperit huius rei doctrina, non laboramus: quamquam apud Homerum & praepceptorem Phoenicem tum agendi tum etiam loquendi, & Oratores plures, & omne in tribus ducibus orationis genus, & certamina quoque proposita Eloquentiae inter iuuenes inuenimus: quin in caelatura clypei Achillis & lites sunt, & actores. Illud admonere satis est, omnia quae ars consummarit, a natura initia duxisse: aut tollatur Medicina, quae ex obseruatione salubrium atque his contrariorum reperta est, & vt quibusdam placet, tota constat experimētis. Nam & vulnus deligauit aliquis anteq̄ haec ars esset: & febrem quiete & abstinentia, non quia ratione videbat, sed quia id vltudo ipsa coegerat, mitigauit. Nec fabrica sit ars: casas enim primi illi sine arte fecerunt. Nec Musica: cantatur ac saltatur per omnes gentes aliquo modo. Ita si Rhetorice vocari debet sermo, quicumque, fuisse eam anteq̄ esset ars, confitebor. Si vero non quisquis loquitur, Orator est, & tum non tanquam Oratores loquebantur, necesse est Oratorem factum arte, nec ante artem fuisse fateantur. ¶ Quo illud quoque excluditur, quod dicunt, Non esse artis id quod faciat qui non didicerit: III

Rhetorici.

Polycrates

Refert varias argumentationes contra artes & easdem soluit. Lib. 1. Antonius dissimulator Artis. Obiectio.

Ilia. 9. Ilia. 15. Ilia. 18.

Ilia. 6.

Ne quisquis loquitur Orator est.

A dicere autem homines & qui non didicerunt. Ad cuius rei confirmationem efferunt Demade remigem & Aeschinem hypocriten Oratores fuisse falso. Nam neque Orator esse qui non didicit, potest: & hos sero potius quam nunquam didicisse quis dixerit: quamquam Aeschines ab initio sit versatus in literis, quas pater eius etiam docebat: Demadem neque non didicisse certum sit, & continua dicendi exercitatio potuerit tantum, quantumcunque postea fuit, fecisse. Nam id potentissimum discendi genus est. Sed praestantior, si didicisset, futurum fuisse dicere licet. Neque enim orationes scribere est ausus, vt eum multum valuisse in dicendo sciamus. Aristoteles, vt solet, quaerendi gratia, quaedam subtilitatis suae argumenta excogitauit in Gryllo: sed idem & de arte Rhetorica tres libros scripsit, & in eorum primo non artem solum eam fatetur, sed ei partem lam ciuilitatis, sicut Dialecticis, assignat. Multa Critolaus contra, multa Rhodius Athenodorus. Agnon quidem detraxit sibi inscriptione ipsa fidem, qua Rhetorices accusationem professus est. Nam de Epicuro, qui disciplinas omnes fugit, nihil miror. Hi complura dicunt, sed ex paucis locis ducta. Itaque potentissimis eorum breuiter occurram, ne in infinitum quaestio euadat. ¶ Prima his argumentatio ex materia est. Omne enim artes aiunt habere materiam, quod est verum: Rhetorices nullam esse propriam, quod esse falsum in sequentibus probabo. ¶ Altera est calumnia, v. nullam artem falsis assentiri opinionibus, quia constitui sine praepceptione non possit, quae semper vera sit: Rhetoricen assentiri falsis: non esse igitur artem. Ego Rhetoricen nonquam dicere falsa pro veris confitebor, sed non ideo in falsa quoque esse opinione concedam: quia longe diuersum est, ipsi quid videri, & vt alij videatur efficere. Nam & imperator falsis vtitur saepe: vt Hani bal, cum inclusus a Fabio, sarmentis circum cornua bouum deligatis, incensisque, per noctem in aduersos montes agens armenta, speciem hosti abeuntis exercitus dedit: sed illum sefellit, ipse quid verum esset, non ignorauit. Nec vero Theopompus Lacedaemonius, cum permutato cum vxore habitu e custodia vt mulier euasit, falsam de se opinionem habuit, sed custodibus praebuit. Item Orator cum falso vtitur pro vero, scit esse falsum, eoque se pro vero vti: non ergo falsam habet ipse opinionem, sed fallit alium. Nec Cicero cum se tenebras ostudisse Iudicibus in causa Cluentij gloriatus est, nihil ipse vidit, Et pictor cum vi artis suae efficit, vt quaedam emineret in opere, quaedam recessisse credamus, ipse ea plana esse non nescit. ¶ Aiunt etiam, Omnes artes habere finem aliquem propositum, ad quem tendant: hunc modo nullum esse in Rhetorice, modo non praestari eum qui promittatur. Mentiantur. Nos enim esse finem iam ostendimus, & quis esset diximus. Praestabit hunc semper Orator, semper enim benedicet. Firmum autem hoc quod opponitur, aduersus eos fortasse sit, qui persuadere finem putauerunt. Noster Orator, arsque a nobis finita, non sunt posita in euentu. Tendit quidem ad victoriam qui dicit, sed cum bene dixit etiam si non vincat, id quod arte continetur, efficit. Nam & gubernator vult salua naue in portum peruenire: si tamen tempestate fuerit abreptus, non ideo minus erit gubernator, dicitque notum illud, Dum clauum rectum teneam. Et medicus sanitatem aegri petit: si tamen aut valetudinis vi, aut intemperantia aegri, aliove quo casu summa non contingit, dum ipse omnia secundum rationem fecerit, medicinae sine non excidit. Ita oratori bene dixisse finis est. Nam est ars ea, vt post paulum clarius ostendemus, in actu posita, non effectu. ¶ Ita falsum erit illud quoque quod dicitur, Artes scire quando sint finem consecuta, Rhetoricen nescire. Nam se quisque bene dicere intelligit. ¶ Vti etiam vitij Rhetoricen, quod ars nulla faciat, criminatur: quia & falsum dicat, & affectus moueat. Quorum neutrum est turpe, cum ex bona ratione proficiatur: ideoque nec vitium. Nam & mendacium dicere, etiam sapienti aliquando concessum est: & affectus, si aliter ad aequitatem perducit iudex non poterit, necessario mouebit Orator. Imperiti enim iudicant, & qui frequenter in hoc ipsum fallendi sunt, ne errent. Nam si mihi sapientes iudices dentur, sapientum conciones, atque omne concilium, nihil inuidia valeat, nihil gratia, nihil opinio praesumpta, falsique testes: perquam sit exiguus Eloquentiae locus, qui prope in sola delectatione ponatur. Sin & audientium mobiles animi, & tot malis obnoxia veritas, arte pugnandum est, & adhibenda quae profunt. nec enim qui recta via depulsus est, reduci ad eam nisi alio flexu potest. ¶ Plurima vero ex eo contra Rhetoricen cauillatio est, quod ex vtraque causae parte dicatur. Inde hoc. ¶ Nullam esse artem sibi contrariam, Rhetoricen esse contrariam sibi. ¶ Nullam artem destruere quod effecerit: accidere hoc Rhetorices operi. Item, & dicenda eam docere, & non dicenda: itaque vel per hoc non esse artem, quod non dicenda praecipiat: vel per hoc, quod cum dicenda praepereit, etiam contraria his doceat. Quae omnia apparet de ea Rhetorice dici, quae sit a bono viro, atque ab ipsa vir tute seiuncta: alioque vbi iniusta causa est, ibi Rhetorice non est: adeo, vt vix ex admirabili quodam casu possit accidere, vt ex vtraque parte Orator, id est vir bonus dicat. Tamen quoniam hoc quoque in rerum naturam cadit, vt duos sapientes aliquando iustae causae in diuersum trahant, d. iij.

Aeschines Demades Orator esse nequit qui non didicit.

Exercitatio continua discendi generis potentissimum.

Contra criticolaum & Athenodorum.

III.

v.

Lib. 1. ter Decadis. Idem val. lib. 4. cap. 6. de mynias.

VI.

B

Oratoris ars non est in euentu.

Erast. in Chif. liad.

Cap. sequenti.

VII.

VIII.

Falsum dicere ex bonarum ratione non est turpe.

IX.

X.

XI.

quando etiam pugnatos eos inter se si ratio ita duxerit, credunt, respondebo propositis: atque ita quidem, ut appareat haec aduersus eos quoque frustra excogitata, qui malis moribus nomen Oratoris indulgent, Nam Rhetorice non est contraria sibi. Causa enim cum causa, non illa secum ipsa componitur. Nec si pugnet inter se qui idem didicerint, idcirco ars, quae utriusque tradita est, non erit. Alioquin nec armorum, quia saepe gladiatores sub eodem magistro eruditi, inter se conponuntur. Nec gubernandi, quia naualibus praелиis gubernator est gubernatori aduersus. Nec imperatoria, quia Imperator cum imperatore contendit. Item non euerit opus Rhetorice quod efficit. neque enim positum a se argumentum soluit Orator, sed ne Rhetorice quidem: quia apud eos qui in persuadendo finem putant, aut si quis (ut dixi) casus, duos inter se bonos viros composuerit, verisimilia quaerentur. Non autem si quid est altero credibilius, id ei contrarium est, quod fuit credibile. Nam ut candido candidius non est aduersum, ita nec probabili probabilius. Nec praecipit unquam non dicenda, nec dicendis contraria, sed quae quaque causa dicenda sunt. Non semper autem, etiam si frequentissimum est, tuenda veritas erit, sed aliquando exigit communis utilitas, ut etiam falsa defendantur. ¶ Ponuntur haec quoque in secundo Ciceronis de Oratore libro contradictiones. Artem earum rerum esse quae sciuntur, Oratoris omnem actionem opinione non scientia contineri: quia & apud eos dicat qui nesciant, & ipse dicat aliquando quae nesciat. Ex his aliterum, id est an sciat iudex de quo dicatur, nihil ad Oratoris artem alteri respondendum, Ars earum rerum est, quae sciuntur. Rhetorice est ars bene dicendi, bene autem dicere scit Orator. Sed nescit an verum sit quod dicit. Ne hi quidem qui ignem, aut aquam, aut quatuor elementa, aut corpora infecabilia esse, ex quibus res omnes initium duxerunt, tradunt: nec qui interualla siderum, & mensuras solis ac terrae colligunt: disciplinam tamen suam, artem vocant. Quod si ratio efficit, ut haec non opinari, sed propter vim, probationem scire videantur, eadem ratio idem praestare Oratori potest. Sed an causa vera sit, nescit. Ne medicus quidem, an dolorem capitis habeat qui hoc se pati dicit, curabit tamen tanquam id verum sit, & erit ars medicina. Quid quod Rhetorice non utique propositum habet semper vera dicendi, sed semper verisimilia: scit autem esse verisimilia quae dicit. ¶ Adijciunt his qui contra sentiunt, quod saepe quae in alijs litibus impugnantur actores causarum, eadem in alijs defendant. Quod non artis, sed hominis est vitium. Hae sunt praecipua quae contra Rhetoricen dicantur: alia & minora, & tamen ex his fontibus deriuata. Confirmatur autem eam esse artem, breuiter. Nam siue (ut Cleantes voluit) ars est potestas viam ac ordinem efficiens, esse certam viam atque ordinem in bene dicendo nemo dubitauerit: siue ille ab omnibus ferè probatus finis obseruatur, artem constare ex praeciputionibus consentientibus & coexercitatis ad finem vitae vtilem, iam ostendimus nihil non horum in Rhetorice inesse. Quid quod & inspectione & exercitatione, ut artes ceterae, constat: Nec potest ars non esse, si ars est Dialectice, quod ferè constat, cum ab ea specie magis quam genere differat. Sed nec illa omissa sunt, quae in re alius se inartificialiter, alius artificialiter gerat, in ea esse artem: & in eo quod qui didicerit, melius faciat, quam qui non didicerit, esse artem. Atqui non solum doctus indoctum, sed etiam doctior doctum in Rhetorices opere superabit: neque essent eius aliter tam multa praecipua, tamque magni qui docerent. Id quod cum omnibus consistendum est, tum nobis praecipue, qui rationem dicendi a bono viro non separamus.

XIII. Rhetoricen artem esse confirmat.

ARGVMENTVM. Diuisionem artium facit in tria genera, vnum vocat Theoricum, quod in inspectione seu contemplatione est, ut astrologia. Alterum practicum quod in actu consistit, ut saltatio. Tertium poeticum quod in effectu est, & post se opus relinquit, ut pictura. Rhetoricè vero maxime actu contenta est, esse igitur practicum. quamuis ex alijs generibus multum assumat, vnde media videri possit.

Generalis Artium, & ex quibus sit Rhetorica. Cap. XVIII.

¶ Vm sint autem artium alia posita in inspectione, id est cognitione & aestimatione rerum, qualis est Astrologia, nullum exigens actum, sed ipso rei cuius studium habet, in intellectu contenta, quae θεωρητικὴ vocatur. Alia in agendo, quarum in hoc finis est, & ipso actu perficitur, nihilque post actum operis relinquit, quae πρακτικὴ dicitur, qualis est saltatio: Alia in effectu, quae operis quod oculis subijcitur, consummatione finem accipiunt, quam ποιητικὴ appellamus, qualis est pictura, ferè iudicandum est Rhetoricem in actu consistere. Hoc enim quod est officij sui perficit, atque ita ab omnibus dictum est. ¶ Mihi autem videtur etiam ex illis ceteris artibus multum assumere. Nam & potest aliquando ipsa res inspectione esse contenta. Erit enim Rhetorice in oratore etiam tacente: & si desierit agere, vel proposito, vel aliquo casu impeditus, non magis desinet esse Orator, quam medicus qui curandi fecerit finem. Nam est aliquis, ac nescio an maximus etiam ex secretis studijs fructus, ac tamen pura voluptas literarum, cum ab actu, id est opere recesserunt, & contemplatione sui fruuntur. Sed effectiuae quoque ali-

Handwritten notes in the left margin, including 'Rhetoricè est virtus' and 'Dicitur de iis rebus dicitur q ad...'

A quid simile scriptis orationibus, vel historijs, quod ipsum opus in parte Oratoria merito ponimus, consequetur. ¶ Si tamen vna ex tribus artibus habenda sit, quia maximus eius vsus actu contentetur, atque est in eo frequentissima, dicatur actiua, vel administratiua. Nam & hoc eiusdem rei nomen est.

ARGVMENTVM. Consummatum oratore fieri non posse, nisi ars cum natura iungatur, contendit: & naturam quidem, si eas distrahi oporteat, arte meliorem esse. In mediocribus etiam si ex aequo adfuit, plus adhuc efficere naturam. Perfectos vero plus arti debere quam naturam. Quae similitudinis a re nulla & statuarum iumpis, illustrat.

Vtrum plus conferat Eloquentiae Ars, an Natura. Cap. XIX.

¶ Cio queri etiam, Naturae plus ad Eloquentiam conferat, an doctrina. Quod ad propositum quidem nostri operis nihil pertinet: nec enim consummatum Orator nisi ex utraque fieri potest: plurimum tamen referre arbitror, quam esse quaestionem in hoc loco velimus. Nam si parti utrilibet omnino alteram detrahas, natura etiam sine doctrina multum valebit, doctrina nulla esse sine natura poterit. Sin ex pari coeant, in mediocribus quidem utrisque maius adhuc naturae credam esse momentum, consummatos autem plus doctrinae debere quam naturae putabo: sicut terrae nullam fertilitatem habenti nihil optimus agricola profuerit, & terra vberi vtile aliquid etiam nullo colente nascetur. At in solo fecundo plus cultor, quam ipsa per se bonitas soli efficit. Et si Praxiteles signum aliquod ex molari lapide conatus esset exculpere, Parium marmor malleum rude: at si illud idem artifex expolisset, plus in manibus fuisset, quam in marmore. Denique Natura materiae, ars doctrinae est. haec fingit, illa fingitur. Nihil ars sine materia: materiae etiam sine arte precium est. Ars summa, materia optima melior.

Quando nature maius momentum est artis & contra.

ARGVMENTVM. Ex Stoicorum sententia Rhetoricen illam benedicendi scientiam (non autem atechnicam aut mataeo techniam cacotechniam ve, quibus homines vel ad suam impudentiam, vel sultitiam, aut etiam improbitatem abutuntur) virtutem esse probat quae sibi in dicendis & non dicendis consonet, quae prima suae facultatis femina, in optimum finem a natura trahat. Adijungit etiam argumentum a pari, & quo differat a dialectica: ex zenone explicat. A materia quam tractat, quae nulla est citra honestorum ac inhonestorum iusti & iniusti virtutumque omnium & virtutum scientiam. Ab actione Rhetoris, quae frequenter inter tumultus fortitudinem desideret. A minori, ex comparatione brutorum, in quibus inesse virtus dicitur, vltimo loco, obiectionem de homine improbo qui interdum ex arte dicit, soluit a simili.

An Virtus sit Rhetorica, Cap. XX.

¶ Illa quaestio est maior, An ex medijs artibus, quae neque laudari per se, neque vituperari possunt, sed vtilis aut secus secundum mores vtilium sunt, habenda sit Rhetorice: an sit ut compluribus etiam philosophorum placet, virtus. Equidem illud quod in studijs dicendi plerique exercuerunt & exercent, aut nullam artem, quae ἀρετήν nominatur, puto (multos enim video, sine ratione, sine literis, quae vel impudentia, vel fames duxit, ruentes) aut malam quasi artem, quam κακοτέχνην dicimus. Nam & fuisse multos, & esse nonnullos existimo, qui facultate dicendi ad hominum perniciem conuerterunt. ματαιοτεχνία quoque est quaedam, id est superuacua artis imitatio, quae nihil sanè nec boni nec mali habeat, sed vanum laborem: qualis illius fuit qui grana ciceris ex spatio distante missa, in acum continuo & sine frustratione inferebat: quem cum spectasset Alexander, donasse dicitur eiusdem leguminis modio. Quod quidem praemium fuit illo opere dignissimum. His ego comparandos existimo, qui in declamationibus, quas esse veritati dissimillimas volunt, atatem multo studio ac labore consumunt, ¶ Verum haec quam institueret conamur, & cuius imaginem animo concepimus, quae bono viro conuenit, quaeque est vera Rhetorice, virtus erit. Quod philosophi quidem multis & acutis conclusionibus colligunt: mihi vero etiam planiore ac proprie nostra probatione videtur esse perspicuum. Ab illis haec dicitur, Si consonare sibi in faciendis ac non faciendis, virtutis est, quae pars eius prudentia vocatur, eadem in dicendis ac non dicendis erit. Et si virtutes sunt, ad quas nobis etiam antequam doceremur, initia quaedam ac semina sunt concessa natura: ut ad iustitiam, cuius rusticis quoque ac barbaris apparet aliqua imago: nos certè sic esse ab initio formatos, ut possemus orare pro bonis, etiam si non perfectè, tamen ut inessent quaedam (ut dixi) semina eius facultatis, manifestum est.

Alexandri magni de arte sua iudicium.

Rhetoricè est virtus.

¶ Non eadem autem his natura artibus est, quae a virtute sunt remotae. Itaque cum duo sint genera orationis, altera perpetua, quae Rhetorice dicitur: altera concisa, quae Dialectice: quas quidem Zeno adeo coniunxit, ut hanc compressam in pugnum manus, illam explicitam diceret similem, etiam disputatrix virtus erit: adeo de hac, quae speciosior atque apertior est, nihil dubitabitur. Sed plenius hoc idem atque apertius intueri ex ipsis operibus volo. Nam quid Orator in laudando faciet, nisi honestorum ac turpium peritus: aut in suadendo, nisi utilitate proposita & perspecta: aut in iudicijs, si iustitiae sit ignarus: Quid non fortitudinem postulat res eadem, cum saepe contra turbulentas populi minas, saepe cum periculosa potentium offensa, nonnunquam, ut in iudicio Miloniano, inter circumfusa militum arma dicendum sit: ut si virtus non est, ne perfecta quidem esse

Rhetoricè & dialecticè differentia ex zenone vide. Cicero de finibus in Oratore & in partibus.

possit oratio. Quod si ea in quoq; animalium est virtus, qua praestat caetera vel pleraq; vt in leone impetus, in equo velocitas: hominem porro ratione atq; oratione excellere caeteris certum est, cur non tam in Eloquentia, quam in ratione virtutem eius esse credamus? Recte q; hoc apud Ciceronem disserit Crassus. Est enim Eloquentia vna quaedam de summis virtutibus. Et ipse Cicero, in sua persona, cu ad Brutum in epistolis, tum alijs etiam locis, virtutem eam appellat. ¶ At proemium aliquando & narrationem dicit malus homo & argumenta, sic, vt nihil sit in his requirendum. Nam & latro pugnabit acriter, virtus tamen erit fortitudo: & tormenta sine gemitu feret malus feruus, tolerantia tamen doloris laude sua non carebit. Multa sunt eadem, sed aliter. Sufficiant igitur haec, quia de vtilitate supra tractauimus.

Cic. de Ora.

ARGVMENTVM.

¶ Varias de materia Rhetorices opiniones recenset, dicentibus alijs, eam orationem esse, alijs argumenta persuasibilia. Quae sunt cunctis alijs, alijs totam vitam, alijs propter aliquam virtutem, locum ei in Ethice assignantibus. Et concludit omnes res ad dicendum oratori subiectas materiam Rhetorices esse. Probat autoritate Socratis in Gorgia & Phaedro. Et Ciceronis in de Oratore. Hinc varias obiectiones soluit multiplicem eius esse materiam, circa quam versetur & alius, quod admittit. Nam idem fieri ostendit in minoribus artibus in architectonice, & sculptura atque etiam in pari dialectica: de bono vtili & honesto disputare non philosophi modo, sed etiam esse oratoris. Omnium autem rerum ita demum peritum esse debere, vt cum illa ab artificibus acceperit & cognouerit, de illis longe melius ipsis artificibus dicat. Disputationem de instrumento in Librum duodecimum differt.

Quae sit Materia Rhetorices.

Cap. XXI.

Materiam Rhetorices quidam dixerunt esse orationem: quam sententiam ponit apud Platonem Gorgias. Quae si ita accipitur, vt sermo quacunq; de re compositus dicatur oratio, non materia, sed opus est: vt statuarij, statua: nam & oratio efficitur arte, sicut statua. Sin hac appellatione verba ipsa significari putamus, nihil haec sine rerum substantia faciunt. Quidam argumenta persuasibilia: quae & ipsa in parte sunt operis, & arte fiunt, & materia egent. Quidam civiles quaestiones: quorum opinio non qualitate, sed modo errauit. Est enim haec materia Rhetorices, sed non sola. Quidam, quia virtus sit Rhetorice, materiam eius totam vitam vocant. Alij, quia non omnium virtutum materia sit tota vita, sed pleraeque earum versentur in partibus, sicut iustitia, fortitudo, continentia, proprijs officijs, & suo sine intelliguntur: Rhetorice quoq; dicunt in vna aliqua parte ponendam: eiq; locum in Ethice negocialem assignant, id est *περὶ γυμνασίου*. ¶ Ego (neq; id sine authoribus) materiam esse Rhetorices iudico, omnes res quacunq; ei ad dicendum subiectae erunt, Nam Socrates apud Platonem dicere Gorgiae videtur, non in verbis esse materiam, sed in rebus. Et in Phaedro palam non in iudicij modo & concionibus, sed in rebus etiam priuatis ac domesticis Rhetorice esse demonstrat. Quo manifestum est, hanc opinionem ipsius Platonis fuisse. Et Cicero quodam loco materiam Rhetorices vocat res quae subiectae sunt ei: sed certas demum putat esse subiectas. Alio vero, de omnibus rebus Oratori dicendum arbitratur, his quidem verbis, Quamquam vis Oratoris professioq; ipsa bene dicendi hoc suscipere ac polliceri videatur, vt omni de re, quacunq; sit proposita, ornate ab eo copiosq; dicatur. Atq; adhuc alibi, Verum enim Oratori, quae sunt in hominum vita (quandoquidem in ea versatur Orator, atq; ea est ei subiecta materia) omnia quaesita, audita, lecta, disputata, tractata, agitata esse debent. ¶ Haec autem quam nos materiam vocamus, id est res subiectas, quidam modo infinitam, modo non propriam Rhetorices esse dixerunt: eamq; artem circuncurrentem vocauerunt, quod in omni materia diceret. Cum quibus mihi minima pugna est. Nam de omni materia dicere eam fatentur: propriam habere materiam, quia multiplicem habeat, negant. Sed neq; infinita est, etiam si est multiplex: & aliae quoq; artes minores habent multiplicem materiam velut Architectonice. Naq; ea in omnib; quae sunt in aedificio vtilia, versatur. Et celatura, quae auro, argento, aere, ferro, opera efficit. Nam sculptura etiam lignum, ebur, marmor, vitru, gemmas, praeter ea quae supra dixi, complectitur. Neq; protinus non est materia Rhetorices, si in eadem versatur & alius. Nam si quaeram quae sit materia statuarij, dicitur aes, si quaeram quae sit excusoris, id est eius fabricae quam Graeci *χαλκουργία* vocant, similiter aes esse respondeant. Atqui plurimum statuis differunt vasa. Nec medicina ideo non erit ars, quia vnctio & exercitatio cum palestra, ciborum vero qualitas etiam cum coquorum ei sit arte communis. Quod vero de bono, vtili, iusto differere, philosophiae officium esse dicunt, non obstat. Nam cum philosophi dicunt, hoc accipi volunt, virum bonum. Cur igitur Oratorem, quem a bono viro non separo, in eadem materia versari mirer? Cu praesertim primo libro iam ostenderim, philosophos omisam haec ab Oratoribus partem occupasse, quae Rhetorices propria semper fuisse, vt illi potius in nostra materia versentur. Deniq; cum sit Dialectices materia de rebus subiectis disputare, sit autem Dialectices oratio concisa, cur non eadem perpetuae quoq; materia videatur? Solet a quibusdam & illud poni, Omnium igitur artium peritus erit Orator, si de omnibus ei dicendum est. Possem hic Ciceronis respondere verbis, apud quem hoc inuenio, Mea quidem sententia nemo esse poterit omni

Refert multos opiniones de materia Rhetorices contra quos sentit.

Quae materia Rhetorices.

1. de Orat.

3. de Orat.

Soluit diuersas opiniones.

Architectonicae Celatura.

In proemio 1. lib.

De Oratore. I.

A laude cumlatus Orator, nisi erit omnium rerum magnarum atq; artium scientiam consecutus. Sed mihi satis est, eius esse Oratorem rei de qua dicit, non inscium. Neq; enim omnes causas no- uit, & debet posse de omnibus dicere. De quibus ergo dicit: de quibus didicit. Similiter de artibus quoq; de quibus dicendum erit, interim discet: & de quibus didicerit, dicit. Quid ergo non aut faber de fabrica meli, aut de Musice musice? Si nesciat Orator quid sit de quo quaeratur, plane melius: Na & litigator rusticus illiteratusq; de causa sua melius q; Orator qui nesciet quid in lite sit, dicit. Sed acceptum a musico, a fabro, sicut a litigatore, melius Orator quam ipse qui docuerit. Verum & faber cum de fabrica, & musicus cum de musica, siquid confirmationem desiderauerit, dicit: non erit quidem Orator, sed faciet illud quasi Orator: sicut cum vulnus imperitus deligabit, non erit medicus, sed faciet vt medicus. An huiusmodi res nec in laudem, nec in deliberatione, nec in iudicium veniunt? Ergo cum de faciendo portu Hostiensis deliberatum est, non debuit dicere sententiam Orator: Atqui opus erat ratione architectorum. Lioues & tumores in corpore, crudelitatis an veneni signa sunt, non tractat Orator: At est id ex ratione Medicinae. Circa mensuras & numeros non versabitur: Dicamus has Geometriae esse partes. Equidem omnia ferè posse credo ca- su aliquo venire in officium Oratoris: quod si non accidet, non erunt ei subiecta. Ita sic quoq; re- et è diximus materiam Rhetorices esse omnes res ad dicendum ei subiectas: quod quidem probat etiam sermo communis. Nam cum aliquid de quo dicamus accepimus, positam nobis esse materiam frequenter etiam praefatione testamur. Gorgias quidem adeo Rhetori de omnibus putauit esse dicendum, vt se in auditorijs interrogari pateretur, qua quisq; de re vellet. Hermagoras quoq; dicendo materiam esse in causa & in quaestionibus, omnes res subiectas erat complexus. Sed quaestiones si neget ad Rhetorice pertinere, dissentit a nobis: si autem ad Rhetorice pertinent, ab hoc quoq; adiuuamur. Nihil est enim quod non in causam aut in quaestionem cadat. Aristoteles tres faciendos partes orationis, Iudicialem, Deliberatiuam, Demonstratiuam, penè & ipse Oratori subiecit omnia, nihil enim non in haec cadit. ¶ Quaesitum a paucissimis etiam de instrumento est. Instrumentum voco, sine quo formari materia, & in id quod velimus effici opus non possit. Verum hoc ego non artem credo egere, sed artificem. Neque enim scientia desiderat instrumentum, quae potest esse consummata, etiam si nihil faciat: sed ille opifex, vt caelator caelum, & pictor penicilla. Itaq; haec in eum locum quo de Oratore dicturi sumus, differamus.

Illam facere designauerat Int. C. 2. per. fecit Claud. imper.

Cic. 1. 2. de Orat. item de finib.

Instrumentis.

In Lib. 1.

FINIS.

M. Fabij Quintiliani de Institutione Oratoria Liber III.

ARGUMENTVM.

Repetit breuiter summa quaedam capita ex libro secundo inde maximè vnde tractatus artis incipit, & transit ad sequentem operis partem, statimque auditorem reddit attentum, à difficultate operis, propter inquisitionem diuersarum opinionum, vnde futurum ait, vt sequentibus minus nitoris asperius sit, quam primis duobus libris quos quare dicendi maiore suauitate condicent, ex Lucilio respondet vt iuuentutè ad cognitionem rerum vtilium quidem, sed amari quiddam preferendum facilius alliceret: deinde se etià metuere ait, ne hic liber eo minus gratus sit, quod non à se inuenta contineat, qua sollicitudine contra inuidiam se ipsum premunit. Et quia in nullo tanta erat diuersarum opinionum cogeret, quòta in hoc libro, recentet scriptores artis Rhetorice què admodum Græcos primum, deinde Latinos & quo quique affectu, & quando scripsit proditipoli quos se opere pretium facturum existimat, si suam sententiã adferat, quæ nulli sectæ sit addicta, sed liberè de omnibus pronuntiet, vt ipse electuris liberum relinquit quod, commodissimum videbitur, sequi.

De Scriptoris Artis Rhetoricæ.

Cap. I.

Brenis emmeratio reru que lib. 2. c. 6 tenet sunt, & propositiõu præfatiõia in sequentem partē operis.

Voniam in libro secundo quaesitum est quid esset Rhetoricæ, & quis finis eius: artem quoque eam esse, & vtilem & virtutem, vt vires nostræ tulerunt, ostendimus: materiamque ei res omnes de quibus dicere oporteret, subiicimus: iam hinc vnde cœperit, quibus constet, quo quæque in ea modo inuenienda atque tractanda sint, exequar. Intra quem modum plerique scriptores artium constiterunt, adeo vt Apollodorus cõtentus solis Iudicialibus fuerit. Nec sum ignarus hoc à me præcipue, quod hic liber inchoat, opus studiosos eius desiderasse, vt inquisitione opinionum, quæ diuersissimæ fuerunt, longè difficilium, ita nescio an minimè legentibus futurum voluptati: quippe quod propè nudam præceptorum traditionem desideret. In cæteris enim admiscere tẽ-

tauimus aliquid nitoris, non iactandi ingenij gratia (namque in id eligi materia poterat vberior) sed vt hoc ipso alliceremus magis iuuentutem ad cognitionem eorum quæ necessaria studijs ar- bitrabamur, si ducti iucunditate aliqua lectionis, libentius discerent ea, quorum ne ieiuna atque arida traditio auerteret animos, & aures præsertim tã delicatas) raderet verebatur. Qua ratione se Lucretius dicit præcepta philosophiæ carmine esse complexum, Nanque hac, vt est notum, similitudine vtitur.

Lucr. lib. 1. item 4.

Ac veluti pueris absinthia tetra medentes Cum dare conantur, prius oras pocula circum

Aspirant.

Contingunt mellis dulci flauoque liquore, & quæ sequuntur.

Sed nos veremur, ne parum hic liber mellis, & absinthij multum habere videatur, sitque salubrior studijs quæ dulcior. Quin etiã hoc timeo, ne ex eo minorem gratiam ineat, quod pleraque non inuenta per me, sed ab alijs tradita continebit: habeat etiam quosdam qui contra sentiant & aduersentur, propterea quod plurimi auctores, quamuis eodem tenderent, diuersas tamè vias tunc iungunt, atque in suam quisque induxit sequentes. Illi autem probant quaecumque ingressi sunt iter: nec facile inculcatis pueris persuasiones mutaueris: quia nemo non didicisse mauult quod discere. Est autem, vt procedente libro patebit, infinita dissensio auctorum, primò ad ea quæ rudia atque imperfecta adhuc erant, adijcientibus quod inuenissent scriptoribus: mox, vt aliquid sui viderentur afferre, etiam recta mutantibus. Nam primus post eos quos poetæ tradiderunt, mouisse aliqua circa Rhetoricen Empedocles dicitur. Artium autem scriptores antiquissimi Corax & Thyrsias Siculi: quos insecutus est vir eiusdem insulæ Gorgias Leontinus, Empedoclis (vt traditur) discipulus. Is beneficio longissimæ ætatis (nam centum & nouem vixit annos) cum multis simul floruit: ideoque & illorum de quibus supra dixi, fuit æmulus, & vltra Socratem usque durauit. Trasymachus Calcedonius cum hoc, & Prodicus Chius: & Abderites Protagoras, à quo decem milibus denariorum didicisse artem quam edidit, Euathlus dicitur: & Hippias Elaus, & quem Palamedas Plato appellat, Alcidas Eleates. Antiphon quoque & primus omnium orationem scripsit, & nihilominus artem ipse composuit, & pro se dixisse optimè, est creditus. Etiã Policrates, à quo scriptam in Socratem diximus orationem, Et Theodorus Byzantius, ex ijs & ipse quos Plato appellat λογοποιηταίους Horum primi communes locos tractasse dicuntur, Protagoras, Gorgias, Prodicus, & Trasymachus. Cicero in Bruto negat ante Periclem scriptum quicquam, quod ornatum oratorium habeat: eius aliqua ferri. Equidem non reperio quicquam tanta eloquentiæ fama dignum. Ideoque minus miror esse qui nihil ab eo scriptum putent: hæc autem quæ feruntur, ab alijs esse

Imponerit.

Recentet scriptores artis Rhetoricæ Græcos primum deinde Latinos.

In phædri.

Cicero in Orat.

A esse composita. His successere multi, sed clarissimus Gorgiæ auditor Isocrates, quanquam de præceptore eius inter auctores non cõuenit. Nos autem Aristoteli credimus. Hinc velut diuersæ fecari cœperunt viae. Nam & Isocratis præstantissimi discipuli fuerunt in omni studiorum genere, eoque iam seniore (octauum enim & nonagesimum impleuit annum) pomeridianis scholis Aristoteles præcipere artem Oratoriam cœpit, noto quidem illo (vt traditur) versu ex Philoçteta frequenter vsus, αἰσχροῦ σιωπᾶν, καὶ ἰσομαρτῆρ ἕαυ λέγει. (Turpe esse tacere, & Isocratem pati dicere.) Ars est vtriusque, sed pluribus eam libris Aristoteles complexus est. Eodem tempore Theodectes fuit, de cuius opere supra dictum est. Theophrastus quoque Aristotelis discipulus de Rhetorice diligenter scripsit: atque hinc vel studiosius philosophi quam Rhetores, præcipueque Stoicorum ac Peripateticorum principes. Fecit deinde velut propriam Hermagoras viam, quam plurimi sunt secuti: cui maximè par atque æmulus videtur Athenæus fuisse. Multa post Apollonius Molon, multa Areus, multa Cæcilius, & Halicarnassæus Dionysius. Præcipue tamen in se conuerterunt studia Apollodorus Pergamenus, qui præceptor Apolloniæ Cæsaris Augusti fuit: & Theodorus Gadareus, qui se dici maluit Rhoodium: quem studiose audisse, cum in eam insulam secessisset, dicitur Tyberius Cæsar. Hi diuersas opiniones tradiderunt, appellatque inde Apollodoræi & Theodoræi, ad morem certas in philosophia sectas sequendi. Sed Apollodori præcepta magis ex discipulis cognoscas: quorum diligentissimus in tradendo latinè fuit C. Valgius, Græcè Atticus. Nam ipsius sola videtur ars edita ad Matium, quia cæteras missa ad Domitium epistola non agnoscit. Plura scripsit Theodorus, cuius auditorem Hermagoræ sunt qui viderint. Romanorum primus (quantum ego quidem sciam) condidit aliqua in hac materia M. Cato ille Censorius, post M. Antonius inchoauit. Nam hoc solùm opus eius, atque id ipsum imperfectum manet. Secuti minus celebres, quorum memoriam si quo loco res posset, non omittam. Præcipuum verò lumen sicut Eloquentiæ, ita præceptis quoque eius dedit vnicum apud nos specimen orandi, docendique oratorias artes, M. Tullius, post quem tacere modestissimum foret, nisi & Rhetoricos suos ipse adulescenti sibi elapsenti diceret, & in Oratorijs hæc minora, quæ plerique desiderant, sciens omisisset. Scripsit de eadem materia non pauca Cornificius, aliqua Stertinius, nihil pater Gallio: accuratius verò priores Gallione Celsus & Lenas, & ætatis nostræ Virgilius, Plinius, Rutilius. Sunt & hodie clari eiusdem operis auctores: qui si omnia complexi forent, consuluissent labori meo: sed parco nominibus iuuentium: veniet eorum laudi suum tempus: ad posteros enim virtus durabit, non perueniet inuidia. Non tamen post tot ac tantos scriptores pigebit meam quibusdam locis posuisse sententiam. Neque enim me cuiusquam sectæ, velut quadam superstitione imbutus, addixi: & electuris quæ volent faciendæ copia fuit: sicut ipse plurimè in vnũ confere inuenta, vbicunq; ingenio non erit locus, curæ testimonium promeruisse contentus.

Cicero. 3. de Orat. & 1. Tuscul.

Romani scriptores Rhetoricorum.

Cicero. 1. de Orat.

Nō peruenit ad posteros inuidia.

ARGUMENTVM.

Ad id, quod initio precedentis capitis promiserat, accingitur docet Rhetoricen principium à natura duxisse studium & incrementum debere vtilitati perfectionem, ab arte & exercitatione esse consequutam artem, vt medicinam ex longa obseruatione factam. Resellit etiam eos qui curam dicendi à conditoribus vrbium, aut legationibus cœpisse, aut à defensione potius ab accusatione, putabant.

Quod initium Rhetoricæ.

Cap. II.

Ecce diu nos moretur quaestio, quæ Rhetoricæ origo sit. Nam cui dubium est, quin sermonem ab ipsa rerum natura geniti protinus homines acceperint? quod certè principium est eius rei. Huic studium & incrementum dederit vtilitas, summam ratio & exercitatio? Nec video quare curam dicendi putent quidam inde cœpisse, quod ij qui in discrimine aliquod vocabantur, accuratius loqui defendendi sui gratia instituerint. Hæc enim vt honestior causa, ita non vtiq; prior est, cum præsertim accusatio præcedat defensionem: nisi quis dicit etiam gladium fabricatum ab eo prius qui ferrum in tutelam sui, quam qui in perniciem alterius comparauit. Initium ergo dicendi dedit natura: initium artis, obseruatio. Homines enim sicut in medicina cum viderent alia salubria, alia insalubria, ex obseruatione eorum effecerunt artem: ita cum in dicendo alia vtilia, alia inutilia deprehenderent, notarunt ea ad imitandum vitandumque, & quædam secundum rationem eorum adiecerunt ipsi quoque: hæc confirmata sunt vsu: tum quæ sciebat quisque, docuit. Cicero quidem initium orandi conditoribus vrbium ac legumlatoribus dedit, in quibus fuisse vim dicendi necesse est: cur tamen hanc primam originem putet, non video, cum sint adhuc quædam vagæ, & sine vrbibus ac sine legibus gentes, & tamen qui sunt in his nati, & legationibus fungantur, & accusent aliqua ac defendant, & denique alium alio melius loqui credant.

Initium dicendi ab accusatione verius quæ de defensione.

In prologo Rhetoricorum veterum.

Tria hoc capite complectitur partitionem Rhetorices, ordinem partium, & appellationem. Partes ex quibus sermo necitur, rebus & verbis constare, & esse numero quinque ostendit: resellens eorum sententiam, qui eas vel plures, vel pauciores fecerunt. Docet memoriam & actionem excludi non posse iudicium contra, & ordinem non posse adici, quod illud tribus primis partibus sit permixtum, ordo vero ad dispositionem referatur. In ordine partium primam esse inuentionem, secundam dispositionem, tertiam elocutionem, hinc memoriam, & pronunciationem sequi. Vltimo loco vocandas esse partes contendit, quia totum perficiant non opera, quia oratio opus dicitur: Non etiam elementa quia essent solum initia, quae totum non constituerent: ostendit quoque quibus causis in hos errores induci fuerint, qui ita fecerunt.

Quinque esse partes Rhetoricae.

Cap. III.

Mnis autem orandi ratio, ut plurimi maximique auctores tradiderunt, quinque partibus constat, Inuentione, Dispositione, Elocutione, Memoria, Pronunciatione siue Actione: utroque enim modo dicitur. Omnis vero sermo, quo quidem voluntas aliqua enuntiatur, habeat necesse est & rem, & verba. Ac si est brevis, & vna conclusione finitus, nihil fortasse ultra desideret: at oratio longior plura exigit. Non enim tantum refert, quid, & quomodo dicamus, sed etiam quo loco. Opus ergo est dispositione. Sed neque omnia quae res postulat, dicere, neque suo quaque loco poterimus, nisi adiuuante Memoria. Quapropter ea quoque pars quarta erit. Verum haec cuncta corrupti ac propemodum perdit indecora vel voce vel gestu Pronunciatio. Huic quoque igitur necessarii tribuendus est quintus locus. Nec audiendi quidam, quorum est Albutius, qui tres modo primas esse partes voluit, quia Memoria atque Actio, natura, non arte contingant: quarum nos praecipua suo loco dabimus: licet Trasymachus quoque idem de Actione crediderit. His adiecerunt quidam sextam partem, ita ut Inuentioni iudicium subiecterent, quia primum esset inuenire, deinde iudicare. Ego porro ne inuenisse quidem credo eum, qui non iudicauit: nec enim contraria, communia, stulta inuenisse dicitur quisquam, sed non vitasse. Et Cicero quidem in Rhetoricis iudicium subiecit Inuentioni. Mihi autem adeo tribus primis partibus videtur esse permixtum, nam neque Dispositio sine eo, neque Elocutio fuerit, ut Pronunciationem quoque vel plurimum ab eo mutuari putem. Quod hoc audacius dixerim, quod in Partitionibus Oratoris ad easdem, de quibus supra dictum est, quinque peruenit partes. Nam cum dupliciter primum diuisisset, in Inuentionem atque Elocutionem: Res ac Dispositionem Inuentioni, Verba & Pronunciationem Elocutioni dedit: quintam quoque constituit communem, ac velut custodem omnium, Memoriam. Idem in Oratore, quinque rebus constare Eloquentiam dicit. In quibus postea scriptis certior eius sententia est. Non minus mihi cupidi nouitatis alicuius videntur fuisse, qui adiecerunt Ordinem, cum Dispositionem dixissent: quasi aliud sit Dispositio, quam rerum ordine quam optima collocatio. Dion Inuentionem modo & Dispositionem tradidit, sed vtranque duplicem, rerum, ac verborum: ut sit Elocutio Inuentionis, Pronunciatio Dispositionis: his quinta pars Memoria accedat. Theodorici ferè Inuentionem duplicem, rerum, atque elocutionis, deinde tres partes caeteras. Hermagoras, iudicium, Partitionem, Ordinem, quaque Elocutionis sunt, subiecit Oeconomiam, quae Graece appellata ex cura rerum domesticarum, & hic per abusionem posita, nomine latino caret. Est etiam circa hoc quaestio, quod memoriam in ordine partium quidam Inuentioni, quidam Dispositioni subiunxerunt: nobis, ut quartus sit ei locus, maxime placet. Non enim inuenta tantum tenere ut disponamus, nec disposita ut eloquamur, sed etiam verbis formata memoriae mandare debemus. Hac enim omnia quaecumque in orationem collata sunt, continentur. Fuerunt etiam in hac opinione non pauci, ut has non Rhetorices partes esse existimarent, sed opera Oratoris: eius enim esse inuenire, disponere, eloqui, & caetera. Quod si accipimus, nihil arti relinquimus. Nam bene dicere, est Oratoris: Rhetorice tamen est bene dicendi scientia: vel, ut alij putant, artificis est persuadere: vis autem persuadendi, artis. Ita inuenire quidem & disponere, Oratoris: inuentio autem & dispositio, Rhetorices propria videri potest. In eo plures dissenserunt, utrum ne haec partes essent Rhetorices, an eiusdem opera, an (ut Athenaeus credit) elementa, quae vocant σοιζ α. Sed neque elementa recte quis dixerit: alioqui tantum initia erunt, ut mundi vel humor, vel ignis, vel materia, vel corpora infecabilia: nec operum recte nomen accipient, quae non ab alijs perficiuntur, sed aliud ipsa perficiunt. Partes igitur. Nam cum sit ex his Rhetorice, fieri non potest, ut totum ex partibus constet, nisi sint partes totius, ex quibus constet. Videntur autem mihi, qui haec opera dixerunt, eo quoque moti, quod in alia rursus diuisione nolent in idem nomen incidere. Partes enim Rhetorices esse dicebant Laudatiuum, Deliberatiuum, Iudiciale. Quae si partes sunt, materiae sunt potius quam artis. Namque in his singulis Rhetorice tota est, quia & Inuentionem, & Dispositionem, & Elocutionem, & Memoriam, & Pronunciationem quaecumque earum desiderat. Itaque quidam genera ea tria Rhetorices dicere maluerunt: optime autem illi, quos secutus est Cicero, qui genera Caussarum.

Spemus duo hunc signum...

Iudicasse

Oeconomia. Ordo partium

Appellatio partium.

Partes an opera, an elementa sint appellanda.

Arist. lib. 1. cap. 3 ad Theodoc.

Genera caussarum optime genera dici docuit: nunc confutatis aliorum opinionibus, tria esse numero colligit: Demonstratiuum, Deliberatiuum, & Iudiciale. Sed primum hanc opinionem oppugnantia argumenta profert: plura esse genera, sed hoc numero comprehensa frequentissima pro solis: Contra quos probat, aliorum argumentis, & suis, solum esse tria: Aliorum sicut esse genera caussarum quod auditorum auditorum omnes aut delectationem sequi, aut consilium capere, aut iudicare velle. Ergo esse tria solum genera. Suis, hoc pacto: Oratoris officium esse in iudicijs, & extra. Quae sunt extra, tempus habere praeteritum, vel futurum: praeterita laudari, futura in deliberationem cadere: Ergo solum esse tria genera: & rursus Oratori, certa esse omnia, aut dubia: certa, laudari aut vituperanda: dubia autem in deliberationem cadere: Ergo solum esse tria genera: & multorum partitiones: & Platonem, duobus alijs tertium genus profomilecticon (quod & didacticon dicimus) adiecit, cuius vis e dialectica sit, in quo quaeramus, quid sit res, quae partes eius, quae causae, &c. Atque ad extremum omnia reduci ad illa tria: Demonstratiuum, Deliberatiuum, & Iudiciale concludit. Et Demonstratiuum vocari a meliore parte laudatiuum, quorum vtrunque a graecis profuisset potuerit, qui encomiasticon & epideicticon dicant nisi Latina interpretatione malimus esse contenti, cum qui laudatur, pingi & demonstrari videatur: Vbi breuiter, quo differat Epideicticon ab Encomiastico, docet. Ad finem eos improbat qui honestum, finem laudatiui vtile, deliberatiui: quum iudicialis pronunciantur, cum sint illi omnium generum communes.

Tria esse genera Caussarum.

Cap. IIII.

Ed tria an plura sint, ambigitur. Nec dubie propè omnes utique summæ apud antiquos auctoritatis scriptores Aristotelem secuti, qui nomine tantum alio Concionali pro Deliberatiua appellat, hac partitione contenti fuerunt. Verum & tum leuiter est tentatum, cum apud Graecos quosdam, tum apud Ciceronem in libris de Oratore, & nunc maximo temporum nostrorum auctore propè impulsus, ut non modo plura hæc genera, sed etiam penè innumerabilia videantur. Nam si laudandi ac vituperandi officium in parte tertia ponimus, in quo genere versari videbimur si querimus, consolamur, mitigamus, concitamus, terremus, confirmamus, praecipimus, obscurè dicta interpretamur, narramus, deprecamur, gratias agimus, gratulamur, obiurgamus, maledicimus, describimus, mādāmus, renūciamus, optamus, opinamur, & plurima alia: ut mihi in illa vetere persuasione permanenti, velut petenda sit venia: quærēdumque, quo moti priores, rem tam late fusam, tam breuiter adstrinxerint. Quos qui errasse putant, hoc secutos arbitrantur, quod in his ferè versari tum Oratores videbant. Nam & laudes & vituperationes scribebantur, & ἰδιπραξιός dicere erat moris, & plurimum in consilijs ac iudicijs infumebatur opera, ut scriptores artium pro solis comprehenderint frequentissima. Qui vero defendunt, tria faciunt genera Auditorum: vnum quod ad delectationem conueniat, alterum quod consilium accipiat, tertium quod de causis iudicet. Mihi cuncta rimanti, talis quaedam ratio succurrit, quod omne Oratoris officium aut in iudicijs est, aut extra iudicia. Eorum de quibus iudicio quaeritur, manifestum genus est: ea quae ad iudicem non veniunt, aut praeteritum habent tempus, aut futurum. Praeterita laudamus aut vituperamus, de futuris deliberamus. Item omnia de quibus dicendum est, aut certa sint necesse est, aut dubia. Certa, ut cuique est animus, laudat aut culpatur: ex dubijs, partim nobis ipsis ad electionem sunt libera, de his deliberatur: partim aliorum sententia commissa, de his lite contenditur. Anaximenes Iudiciale & Concionale generales partes esse voluit, septem autem species, hortandi, dehortandi, laudandi, vituperandi, accusandi, defendendi, exquirendi, quod & ἐξαστηδόν dicunt: quarum duae primae Deliberatiui, duae sequentes Demonstratiui, tres vltimae Iudicialis generis sunt partes. Protagoram transeo, qui interrogandi, respondendi, mandandi, precandi, quod ἐυχ ἰ λω dixit, partes solas putat. Plato in Sophiste, Iudiciali & Concionali tertiam adiecit πρὸ ομιλητικὴν, quam sanè permittamus nobis dicere Sermocinatricem: quae à forensi ratione distinguitur, & est accommodata priuatis disputationibus: cuius vis eadem profecto est, quae Dialecticae. Isocrates in omni genere inesse laudem ac vituperationem existimauit. Nobis autem & tutissimum est auctores plures sequi, & ita videtur ratio distare. Est igitur, ut dixi, vnum genus, quo laus ac vituperatio continetur, sed est appellatum à parte meliore Laudatiuum: idem alij Demonstratiuum vocant. vtrunque nomen ex Graeco creditur fluxisse. Nā & ἐμαυωπιον & ἐπαυωπιον dicunt. Sed mihi ἐπαυωπιον non tam demonstrationis vim habere, quam ostentationis videtur, & multum ab illo ἐμαυωπιον differre. nam ut continet laudatiuum in se genus, ita non intra hoc solum consistit. An quisquam negauerit Panegyricos ἐπαυωπιον esse: Atqui formam suadendi habent, & plerunque de vtilitatibus Graeciae loquuntur: ut Caussarum quidem genera tria sint, sed ea tum in negocijs, tum in ostentatione posita. Nisi forte non ex graeco mutuantes Demonstratiuum vocant, verum id sequuntur, quod laus ac vituperatio quale sit quicque demonstrat. Alterum est Deliberatiuum. Tertium, Iudiciale. Caetera species in hæc tria incidunt genera: nec inuenitur ex his vlla, in qua non laudare aut vituperare, suadere aut dissuadere, intendere quid vel depellere debeamus. Illa quoque sunt communia, conciliare, narrare, docere, augere, minuire, concitandis componendisque affectibus animos audientium fingere. Ne his quidem accesserim, qui Laudatiuum materiam honestorum, Deliberatiuum vtiliū, Iudiciale iustorum quaestione contineri putant, celeri magis ac rotūda vsi distributione, c. ij.

Disputatio & varietas sententiarum de caussarum generibus. Plinius intelligere videtur.

Confirmat suis & aliorum argumentis gra esse distaxat tria. v. de Arist. rhet. 1. cap. 3.

In dialogis de ente.

Profert sententiam suam aperte & claudid.

quam vera. Stant enim quodammodo mutuis auxilijs omnia. Nam & in laude iustitia vtilitasq; tractantur, & in consilijs honestas: & raro iudicalem inueneris causam, in cuius non parte aliqua eorum quid quæ supra diximus, reperiatur.

ARGVMENTVM.

¶ Quia locutus est de tribus generibus, & sequitur tractatio de statibus orationis officia, & quæstionum diuersitatem explicat, & præcedentes causas ex quibus nascitur, repetit. Omnem enim orationem, rebus, & verbis consistere tradit: Facultate orandi, natura, arte (cui subicitur imitatio) & exercitatione consummari. Tria esse quæ præstat Orator, vt doceat, delectet, moueat, quæ non semper in omnem orationem cadant. Alia esse quæ probationem desiderant, alia quæ non desiderant: contra Celsum qui oratorem solum de incertis dicere voluit. Alias quæstiones esse in scripto, de omnibus circumstantijs quæ Theses vocantur, ad quas disputando hypothese reducuntur. Et quædam esse quæstiones, inter theses & hypothese medias: Thesesque non minus ad Oratorem pertinere, quam hypothese: atque illas à Cicerone, scientia, & actione distingui. Præsertim, quæ non minus ad Oratorem, quam ad iudicem, quomodo vtatur reoridens Status in Theses cadere, qui in hypothese. Et alias esse in rebus ipsis, alias ad aliud referri. Postremo hypothese refert multa nomina, & varias, secundum diuersos, finitiones.

Quibus contineatur omnis ratio dicendi.

Cap. V.

Cic. I. Bruto.

Imitatio arti subiecta.

Orator dicitur etiam de re certa, contra Celsum.

Thesis, & variæ eius nominata. In Topicis.

Hypothese semper ad Theses referenda.

Theses etiam ad Oratorem pertinent.

Mnis autem Oratio constat aut ex his quæ significantur, aut ex his quæ significant, id est, rebus, & verbis. ¶ Facultas orandi consummatur natura, arte, exercitatione: cui quartam partem adijciunt quidam imitationis, quam nos arti subijcimus. ¶ Tria sunt autem quæ præstat debet Orator, vt doceat, moueat, delectet. Hac enim clarior diuisio, quam eorum qui totum opus in res & in affectus partiuntur. Non semper autem omnia in eam quæ tractabitur materiam, cadent. Erunt enim quædam remotæ ab affectibus: qui vt non vbique habent locum, ita quocumque irruerint, plurimum valent. Præstantissimis authoribus placet, alia in Rhetorica esse quæ probationem desiderant, alia quæ non desiderant: cum quibus ipse consentio. Quidam vero, vt Celsus, de nulla re dicuntur Oratorem, nisi de qua queritur, existimant: cui cum maxima pars scriptorum repugnat, tum etiam ipsa partitio: nisi forte laudare quæ constet esse honesta, & vituperare quæ ex confesso sint turpia, non est Oratoris officium. ¶ Illud iam omnes fatentur, esse quæstiones aut in scripto, aut in non scripto. In scripto sunt de iure, in non scripto de re. Illud legale, hoc rationale genus: Hermagoras atque eum secuti vocant νομικόν, & λογικόν. Idem sentiunt qui omnem quæstionem ponunt in rebus, & in verbis. ¶ Item conuenit quæstiones esse aut infinitas, aut finitas. Infinitæ sunt, quæ remotis personis, & temporibus, & locis, cæterisque similibus, in vtranque partem tractantur: quod Græci θέσις dicunt, Cicero Propositum, alij Quæstiones vniuersales ciuiles, alij Quæstiones philosopho conuenientes, Athenæus Partem causæ appellat. Hoc genus Cicero scientia & actione distinguit: vt sit scientiæ, an prouidentia mundus regatur: actionis, an accedendum ad Rempub. administrandam. Præsertim, trium generum, an sit, quid sit, quale sit. omnia enim hæc ignorari possunt. Sequens, duorum, quomodo adipiscamur, quomodo vitamur. Finitæ autem sunt ex complexu rerum, personarum, temporum, cæterorumque. hæc ὑποθέσεις à Græcis dicuntur. Causæ à nostris. In his omnis quæstio videtur circa res personalesque consistere. Amplior est semper infinita, inde enim finita descendit. Quod vt exemplo pateat, infinita est, An vxor ducenda: finita, an Cato ducenda. ideoque esse suaforia potest. Sed etiam remotæ à personis proprijs ad aliquid referri solent. Est enim simplex, an Respub. administranda: refertur ad aliquid, an in tyrannide administranda. Sed hic quoque subest velut latens persona. tyrannus enim geminat quæstionem, subestque & temporis & qualitatis tacita vis: nodum tamen hoc propriè dixeris causam. Hæc autem quas infinitas voco, & generales appellantur: quod si est verum, finitæ speciales erunt. In omni autem speciali vtique inest generalis, vt quæ sit prior. Ac nescio an in causis quoque quicquid in quæstionem venit qualitatis, generale sit. Milo Clodium occidit: iure occidit insidiatorem. nonne hoc queritur, an sit ius insidiatorem occidendi? Quid in coniecturis: non illa generalia, an causa sceleris odium, cupiditas? an tormentis credendum? testibus, an argumentis maior fides habenda? Nam finitione quidem comprehendere nihil non in vniuersum certum erit. ¶ Quidam putant etiam eas posse Theses aliquando nominari, quæ personis causisque contineantur, aliter tantummodo: positas: vt Causa sit, cum Orestes accusatur: Thesis, an Orestes rectè sit absolutus. Cuius generis est, an Cato rectè Martiam Hortensio tradiderit. Hi Thesim à Causa sic distinguunt, vt illa sit spectatiuæ partis, hæc actiuæ. Illic enim veritatis tantum gratia disputari, hic negotium agi. ¶ Quæquam inutiles quidam Oratori putant vniuersales quæstiones, quia nihil prodest quod constat ducendam esse vxorem, vel administrandam Rempub. si quis vel ætate vel valetudine impediatur. Sed non omnibus eiusmodi quæstionibus sic occurri potest, vt illis, sit ne virtus finis, regaturne mundus prouidentia. Quinetiam in ijs quæ ad personam referuntur, vt non est satis generalè tractatæ quæstionè, ita perueniri ad speciem

A nisi illa prius excussa, non potest. Nam quomodo an sibi vxor ducenda sit, deliberabit Cato, nisi constiterit vxores esse ducendas: Et quomodo an ducere Martiam debeat queretur, nisi Cato ducenda vxor est: Sunt tamen inscripti nomine Hermagora libri, qui confirmant illam opinionem, siue falsus est titulus, siue alius hic Hermagoras fuit. Nam eiusdem esse quomodo possunt, qui de hac arte mirabiliter multa composuit, cum, sicut ex Ciceronis quoque Rhetorico primo manifestum est, materiam Rhetorices in Thesibus & Causis diuiserit: Quod reprehendit Cicero, ac Thesim nihil ad Oratorem pertinere contendit, totumque hoc genus quæstionis ad philosophos refert. Sed me liberare reprehendendi verecundia, & quod ipse hos libros improbat, & quod in Oratore, atque ijs quos de Oratore scripsit libris, & Topicis, præcipit, vt à proprijs personis atque temporibus auocemus controuersiam, quia latius liceat dicere de genere quam de specie, & quod in vniuerso probatum est, id in parte probatum esse necesse sit. Status autem in hoc omne genus materiæ idem qui in causis cadunt. ¶ Ad hæc adijcitur, alias esse quæstiones in rebus ipsis, alias quæ ad aliud referantur. Illud, an vxor ducenda: hoc, an seni ducenda. Illud, an fortis: hoc, an fortior, & similia. ¶ Causam finit Apollodorus, vt interpretatione Valgij discipuli eius vtar, ita, Causa est negotium, omnibus suis partibus spectans ad quæstionem: aut causa est negotium, cuius finis est controuersia. Ipsum deinde Negotium sic finit, Negotium est congregatio personarum, locorum, temporum, causarum, modorum, casuum, factorum, instrumentorum, sermonum, scriptorum, & non scriptorum. Causam nunc intelligimus ὑποθέσις, Negotium, θέσις & σις. Sed ipsam Causam quidam similiter definiunt, vt Apollodorus Negotium. Isocrates Causam esse ait quæstionem finitam, ciuilem, aut rerum controuersiam in personarum finitarum complexu. Cicero his verbis, Causa certis personis, locis, temporibus, actionibus, negocijs cernitur, aut in omnibus, aut in plerisque eorum.

ARGVMENTVM.

¶ Quia nulla causa nisi prius cognita eius statu tractari potest, antequam causarum genera singillatim describat, quorum capite superiori facta fuerat mentio, tractationem statum, qui in quoque genere causarum sunt, aggreditur. Quam omnem in tria capita summa diducit. Quid sit status vnde ducatur. Quot & qui sint. Et primum statum definit nominis, diuersam appellationem C quæ obcuritatem pigere poterat) attingit. Inde qui statum primam causarum consilium definit rectè finit, sed non satis elucos ait, cum potius id quod ex prima causatum consilium nascitur, statum dici oporteat. Et hanc consilium aut quæstionem, non quauis, quæ vel primo loco ponatur aut extrinsecus adducatur, statum vocandum, sed quæ sit causatum propria de qua iudici sententia dicenda sit. Et simplices quidem causas vno statu contentas esse, multiplices vero tot status habere, quot quæstiones, statum ergo rectè dici concludit, id quod in causa sit potentissimum, in quo causa sit & maximè res tota vertatur, quod vt primum cogitandum sit, ita non primum exequendum. Adfert & aliam quorundam definitionem, statum esse primam depulsionem eius cum quo agitur. Ex qua noua quæstio oritur, quod secundum est partitionis iam factæ membrum: ¶ Vnde status, & vtrum statum semper faciat qui respondet. Et primum Celsum refutat, qui semper statum nasci voluit ab eo, qui statum propositionem confirmaret, quod falsum esse ostendit, & cum quidem in coniecturalibus causis ex propositione nasci videri posse, quia magis coniectura vtatur qui agit: alioqui ex depulsionem colligi, quæ modo à reo, modo etiam ab actore fiat. Ab actore vt in qualitate, cum reus dicit se iure occidisse insidiatorem, si neget actor insidiatorem fuisse, depellit, ex quo nascitur status. Ergo ab vtroque nasci, sed per depulsionem quam intentio præcedat. ¶ Tertio loco qui huius diuisionis vitiosus est, quot, & qui status sit docet. Profert varietatem opinionum de numero status, obitæque decem elementa quæ nos prædicamta dicimus ab Aristotele constituta attingit. Essentia, Qualitatem, Quantitatem, Ad aliquid, vbi. Quando. Facere. Pati. Habere. Compositum esse. Ex quibus quatuor prima ad status, reliqua ad quosdam locos argumentorum pertinere videntur. Quæ tamen alij nouem solum numero posuerunt. Personam, Locum, Tempus, Opportunitatem, Actum, Numerum, Causam, Modum, Occasionem. Sed hæc sibi non placere, quia nec status omnes nec argumentorum loci his elementis contineri possunt. ¶ Deinde qui solij qualitatis statum, aut coniecturæ fecerit, & coniecturam à directione quadam rationis ad veritatem dictam ostendit. Hinc qui duos, qui tres, quatuor, quinque, sex, septem, octo, & qua diuersitate tradiderint, quique rursus omnes ad duo capita redegerint: nempe vt dicerent alios esse rationales, alios legales, Et in rationalibus vt Hermagoras, negotialem posuerunt, tum quid negotialis status sit & quo pacto Cicero in Rhetoricis præceptores secutus non satis apta quædam de eo tradiderit, vt que Hermagoras primum translationem addiderit, & legalem statum in quatuor partibus sit, in scriptum & sententiam, in Ratioinatum, Ambiguitatem & leges contrarias, subiungit. Quæ opinionum varietate de statibus prolata & commemorata suam sententiam interponit excusata prius, & mutata, quam vique ad illa tempora, eadem de re habuerat, sicut Cicero & Hippocratis exemplo tuetur, quos non pueri male scripta retractate, & editos libros alijs postea scriptis damnare. Ergo se de statibus ita olim tenuisse ait, vt rationales tres status faceret, Coniecturam, Finitionem, & Qualitatem, vnum legalem, quem in quinque partes subdividit, & scripti & voluntatis, lepum contrariarum, collectiuum, ambiguitatis & translationis. Verum post aliquanto sanus eandem partitionem fecisse. Primum, legalem non statum sed quæstionis genus vocasse, & e quibusque specialibus sub legali comprehensiss, translationem remouisse: quia etiam personæ, tempora, & actiones transierantur, si causa extrinsecus allata, statibus rationalibus. Addit etiam errare eos qui translationem accipiunt pro remotione: dicit legitimis quæstionibus, si causa extrinsecus allata, statibus rationalibus. Addit etiam errare eos qui translationem accipiunt pro remotione: Et tandem suam ex Ciceronis autoritate de statibus sententiam pronunciat. Tria esse quæ in omni disputatione querantur, An sit, Quid sit, Quale sit. Et hæc tres solum status esse, Finitionem, Coniecturam, & Qualitatem, quibus quæstiones finitæ & infinitæ cõtineantur. Neque enim quidquam esse in rationali parte vel in legali quod non his tribus explicetur, extra quos nihil querendum sit. ¶ Attamen rudes instituentibus non inutile fore rationem latius fufam, vt doceamus quadruplicem in iure rationem esse defendendi, aut factum negando, aut nomē facti: aut iure defendendo, aut si nos hæc omnia deficiant, ad actionem aut translationem, vt aliquo iuris adiutorio elabi possimus, confugiendo. Tradit in iure in causis simplicibus vnicum tantum statum, sed plures quæstiones, in coniectis vero plures status vel eiusdem, vel etiam diuersi generis esse posse: quod subiectis è iure pluribus exemplis patefacit. Postremo causæ, iudicialis, continetis tractationem, capite de iudicialibus causis, quia in eo genere potentissimum existant, promittit.

Quid sit Status.

Cap. VI.

Rgo cum omnis Causa contineatur aliquo Statu, priusquam dicere aggrediar quomodo genus quodque Causæ sit tractandum, id quod commune est omnibus, quid sit Status, & vnde ducatur, & quot, & qui sint, intuemum puto: quanquam id nonnulli ad iudiciales tantum pertinere materias putauerunt. Quorū incertiam cū omnia tria genera fuero executus, res ipsa deprehendet. ¶ Quod nos Statum, id quidam constitutionem vocant, alij quæstionem, alij quod ex quæstione appareat. Theodorus generale caput, id est καὶ ἀλλοιο γενικῶς τὰτο μ, ad quod referantur omnia. Quorū diuersa appellatio, vis eadē est: nec interest e. iij.

Status varia
appellatio &
nominis ori-
go.

Status defi-
nitio.

Non ex que-
stione prima
vel secunda,
sed ex causa
nascit̄ status.

†ante in

In Topicis.
Vnde status
oriatur, nepe
modo ab ac-
cusatore mo-
do à reo p̄ de-
pulsione, qd̄
remota diuer-
sa opinione,
subiectis ex-
plis docet.

Id est statu ra-
tioniatio
qui referri in-
ter legales.

discipulorum, quibus quicque nominibus appelletur, dum res ipsa manifesta sit. Statum græci C
s̄top̄ vocant: quod nomen primum ab Hermagora traditum putant, sed alij ab Eucrate So-
cratis discipulo, alij à Zopyro Clazomenio: quanquam videtur Aeschines quoque in Oratione
contra Ctesiphontem vti hoc verbo, cum à iudicibus petit ne Demosthenem permittant euaga-
ri, sed eum dicere de ipso causæ Statu cogant. Quæ appellatio dicitur ducta ex eo quod ibi sit
primus causæ congressus, vel quod in hoc causâ consistat. Et nominis quidem hæc origo. Nunc
quid sit. ¶ Statum quidam dixerunt primam causarum conflictionem: quos rectè sensisse, pa-
rum elocutos puto. Non est enim Status prima conflictio, fecisti, non feci: sed quod ex pri-
ma conflictione nascitur, id est genus quæstionis: fecisti, non feci, An fecerit. hoc fecisti, non
hoc feci, Quid fecerit. Quia ex his apparet illud coniectura, hoc finitione quærendum, atque
in eo pars vtraque insistit, erit quæstio coniecturalis, vel finitiui Status. Quid enim? si dicat
quis, Sonus est duorum inter se corporum conflictio, erret, vt opinor: non enim sonus est con-
flictio, sed ex conflictione. Et hoc leuius: intelligitur enim vtcunq̄ dictum. ¶ Inde vero ingens
malè interpretantibus innatus est error, qui quia primam conflictionem legerat, credere Sta-
tum semper ex prima quæstione ducendum: quod est vitiosissimum. Nam quæstio nulla non
habet vtiq̄. Statum constat enim ex intentione, & depulsione: sed aliæ sunt propriæ causarū,
de quibus ferenda sententia est: aliæ adductæ extrinsecus, aliquid tamen ad summam causæ con-
ferentes, velut auxilia quædam: quo fit, vt in controuersia vna plures quæstiones esse dicantur.
Harum porro plerunq; leuissima quæque primo loco fungitur. Nanque & illud frequens est, vt
ea quibus minus confidimus, cum tractata sint, omittamus: interim sponte nostra velut donan-
tes, interim ad ea quæ sunt potentiora, gradum ex his fecisse contenti. Simplex autem causa
etiam si variè defenditur, non potest habere plus vno de quo pronuncietur: atque inde erit Sta-
tus causæ, quod & Orator præcipuè sibi obtinendum, & iudex spectandum maximè intelligit. In
hoc enim causâ consistet. Cæterum quæstionum possunt esse diuersi. Quod vt breuissimo pateat
exemplo, cum dicit reus, etiam si feci, rectè feci, qualitatis vtitur Statu: cum dicit, Non feci, con-
iecturam mouet. Semper autem firmitus est non fecisse. Ideoq; in eo Statum esse iudicabo, quod
dicerem, si mihi plus quam vnum dicere non liceret. Rectè igitur est appellata causarum prima
conflictio, non quæstionum. Nam & pro Rabirio Posthumo Cicero prima parte Orationis in
hoc intendit, vt actionem competere in Equitem Romanum neget: secunda, nullam ad eum pe-
cuniam peruenisse confirmat. Statu tamen in eo dicam fuisse, quod est potentius. Nec in causâ
Milonis circa primas quæstiones, quæ sunt post Prooemium positæ, iudicabo cõfixisse causam:
sed vbi totis viribus infidiator Clodius, ideoq; iure interfectus ostenditur. Et hoc est quod ante
omnia constituere in animo suo debeat Orator, etiam si pro causâ plura diciturus est, quod ma-
ximè liquere iudici velit. Quod tamen vt primum cogitandū, ita non vtiq; primū dicendum erit.
Alij Statum crediderunt primam eius cum quo ageretur, deprecationem. Quam sententiam his
verbis Cicero complectitur, In quo primum consistit quasi ad repugnandum congressa defensio.
¶ Vnde rursus alia quæstio, An eum semper is faciat, qui respondet. Cui rei præcipuè repugnat
Cor. Celsus, dicens non à depulsione sumi, sed ab eo qui propositionem suam confirmet: vt si ho-
minè occidisse reus negat, Status ab accusatore nascatur, quia is velit probare: si iure occisum reus
dicit, trãslata probationis necessitate idem à reo fiat, & sit eius intentio. Cui nõ accedo equidem:
nam est vero propius quod contra dicitur, Nullam esse litem, si is cum quo agitur, nihil respon-
deat: ideoque fieri Statum à respondente. Mea tamen sententia varium id est, & accidit pro con-
ditione causarum: quia & videri potest propositio aliquando Statum facere, vt in coniecturali-
bus causis: vtitur enim coniectura magis qui agit. Quo moti quidam, eundem à reo Inficia-
lem esse dixerunt: & in syllogismo tota ratiocinatio ab eo est qui intendit. Sed quia videtur
illis quoque necessitatem hos Status exequendi facere qui negat (is enim si dicat, Non feci, co-
get aduersarium coniectura vti: & si dicat, Non habet legē, Syllogismo) concedamus ex depul-
sione nasci Statum. Nihilominus enim res eò reuertetur, vt modo is qui agit, modo is cum
quo agitur, Statum faciat. Sit enim accusatoris intentio, Hominem occidisti: si neget reus, fa-
ciet Statum qui negat. Quid si constetur, sed iure à se adulterum dicit occisum: (Nempe legem
esse certum est quæ permittat) Nisi aliquid accusator respondeat, nulla lis est. Non fuit (inquit)
adulter. Ergo depulsio incipit esse actoris: ille Statum faciet. Ita erit quidem Status ex prima
depulsione, sed ea fiet ab accusatore, non à reo. Quid? quod eadem quæstio potest eundem vel
accusatorem facere, vel reum? Qui artem ludicram exercuerit, in quatuordecim primis ordi-
nibus ne sedeat: qui se Prætori in hortis ostenderit, neq; erat productus, sedit in quatuorde-
cim ordinibus. Nempe intentio est, Artem ludicram exercuisti: depulsio, Non exercui artē ludi-

A cram: quæstio, quid sit artem ludicram exercere. Si accusabitur theatri lege, depulsio erit rei: si
excitatus fuerit de spectaculis, & aget iniuriarum, depulsio erit accusatoris. Frequentius tamen il-
lud accidit, quod est à pluribus traditum. ¶ Effugerunt has quæstiones, qui dixerunt Statum esse
id quod appareat ex intentione & depulsione: vt, fecisti, non feci: aut rectè feci. Viderimus tamē,
vtrum id sit Status, an in eo Status, Hermagoras Statum vocat, per quem subiecta res intelligi-
tur, & ad quem probationes etiam partium referantur. ¶ Nostra opinio semper hæc fuit, vt cum
essent frequenter in causâ diuersi quæstionum Status, in eo crederem Statum causæ, quod esset
in ea potentissimum, & in quo maximè res verteretur. Id si quis generalem Quæstionem, vel Ca-
put generale dicere malit, cum hoc mihi non erit pugna: non magis quam si aliud adhuc, quo i-
dem intelligatur, eius rei nomen inuenerit: quanquã tota volumina in hanc disputationem im-
pendisse multos sciam: nobis Statu dici placet. ¶ Sed cum in alijs omnibus inter scriptores sum-
ma dissenso est, tum in hoc videtur mihi præcipuum studium quoque diuersa tradendi fuisse: a-
deo nec qui sit numerus, nec quæ nomina, nec qui generales quæve speciales sint Status, conuenit.
Ac primum Aristoteles Elementa decem constituit, circa quæ versari videatur omnis quæstio,
o'v'σ'α'p, quam Flavius essentia vocat: neq; sane aliud est eius nomen Latinum: sed ea quæritur,
An sit. Qualitatem, cuius apertus intellectus est. Quantitatem, quæ dupliciter à posterioribus
diuisa est, Quam magnum, & quam multum sit. Ad aliquid, vnde ductæ Translatio & Com-
paratio. Post hæc, Vbi, & Quando, deinde Facere, Pati, Habere, quod est quasi armatum esse, &
vestitum esse. Nouissimè σ'υ'ν'κ'ε'σ'θ' quod est compositum esse quoddammodo, vt sedere, stare,
iacere. Sed ex his omnibus prima quatuor ad Status pertinere, cætera ad quosdam locos argu-
mentorum videntur. Alij nouem Elementa posterunt. Personam, qua de animo, corpore, & ex-
tra positis quæritur, quod pertinere ad coniecturam & qualitatis instrumenta video. Tempus,
quod χρόνον vocant, ex quo quæstio, An is quem dum addicta est mater peperit, seruus sit natus.
Locum, vnde cõtrouersia videtur, An fas fuerit tyrannum in templo occidere: an exulauerit qui
domi latuit. Tempus iterum, quod καιρόν appellant: hanc autem videri volunt speciem illius
temporis, vt aestatem, vel hyemen. Huic subijcitur ille in pestilentia comestator. Actum, id est
π'ε'σ'ε'ν, quod eo referunt, Sciens commiserit an insciens, necessitate an casu, & talia. Numerum,
qui cadit in speciem quantitatis, An Thrasibulo triginta præmia debeantur, qui tot tyrannos su-
stulerit. Causam, cui plurimæ subiacent lites, quæ factum non negatur, sed quia iusta ratio-
ne sit factum, defenditur. η'δ'ω'p cum id quod alio modo fieri licet, alio dicitur factum: hinc est
adulter loris casus, vel fame necatus. Occasionem factorum, quod est apertius, quam vt vel in-
terpretandum, vel exemplum sit demonstrandum: tamen ἀφορμὰς ε'ρω'p vocant. Hi quoque nullam
quæstionem extra hæc putat. Quidem detrahunt duas partes, Numerum, & Occasionem: & pro
illo quem dixi Actu subijciunt Res, id est ε'ρ'ε'ματα. Quæ ne præterisse viderer, satis habui attin-
gere. ¶ Cæterum his nec Status satis ostendi, nec omnes contineri locos credo: quod apparebit
diligentius quæ de vtrâq; re dicam. Erunt enim plura multo, quam quæ his elementis compre-
henduntur. Apud plures authores legi, placuisse quibusdam, vnum omnino Statum esse, Conie-
cturalem. Sed quibus placuerit, neq; illi tradiderunt, neq; ego vsquam reperire potui. Rationem
tamē hæc secuti dicuntur, quod res omnis signis colligatur quomodolibet: Sunt qui qualitatis
quoq; solū Statum faciant: quia vbiq; qualis sit cuiusq; rei natura, quæri potest. sed vtrocūq; mo-
do sequetur summa confusio. Neq; interest, vnum quis Statum faciat, an nullum, si omnes caus-
sæ sint conditionis eiusdem. Coniectura dictæ est à coniectu, id est directione quadam rationis
ad veritatem: vnde etiam somniorum atq; omnium interpretes Coniectores vocamus. Appel-
latum tamen est hoc genus variè, sicut in sequentibus apparebit.
¶ Fuerunt qui duos status facerent: Archidemum Coniecturalem, & Finitiuum, exclusa Qualita-
te, quia sic de ea quæri existimabat, quid esset iniquum, quid iniustum, quid dicto audientem nõ
esse: quod vocat, de eodem, & alio. Huic diuersa sententia eorum fuit, qui duos quidem status ef-
se voluerunt, sed vnum Inficialem, alterum Iuridicalem. Inficialis, quem nos dicimus Coniectu-
ralem, cui ab inficinado nomen alijs in totum dederunt, alijs in partem, quia accusatorem conie-
ctura, reum inficiatione vti putauerunt. Iuridicalis est qui δικαιολογικός græcè dicitur. Sed quæ-
admodum ab Archidemo Qualitas exclusa est, sic ab his repudiata Finitio. Nam subijciunt eam
Iuridicali: quærendumq; arbitratur, Iustum ne sit sacrilegium appellari quod obijciatur, vel furtū,
vel amentiam, Qua in opinione Pamphilus fuit: sed Qualitatem in plura partitus est. Plurimi
deinceps, mutatis tantum nominibus, in rem de qua non constet, & in rem de qua constet, parti-
ti sunt. Nam est verum, nec aliter fieri potest, quam vt aut certum sit factum esse quid, aut nõ sit.
si non est certum coniectura sit: si certum est, reliqui Status. Nam idem dicit Apollodorus, cum
c. iij.

Stat' omnes
ex int'ione
& depulsioe,
sed non qui-
uis est causæ
status.

Quot status
& qui sunt.
Lib. Categori-
arum.

Calificere,
stare itaici.

Thrasibulo

Profert statu
sententiam.

Qui vni Sta-
tu fecerunt.

Coniectura
vide.

Qui duos sta-
tus fecerunt.

Inficialis.

Iuridicalis.

quaestionem aut in rebus extra positis, quibus coniectura explicatur, aut in nostris opinionibus existimat positam: quorum illud παραμυθεῖν hoc πρὸς ἐνοίας vocat. Idemque ἄπορον καὶ περὶ ἀληθείαν dicunt, quo dubium & praesumptum significatur, de quo liquet. Item Theodorus, qui de eo an sit, & de accidentibus ei quod esse constat, id est πρὸς ὄνοίας καὶ συμβεβηότων existimat quaeri. Nam in his omnibus prius genus Coniecturam habet, sequens reliqua. Sed haec reliqua Apollodorus duo vult esse, Qualitatem, & de nomine, id est Finitivam: Theodorus, Quid, Quale, Quantum, Ad aliquid. Sunt & qui de eodem, & de alio, modo Qualitatem esse, modo Finitionem velint. In duo & Posidonius diuidit, Vocem, & Res. In Voce quaeri putat an significet quid, quam multa, quomodo: In Rebus Coniecturam: quod κατ' ἀνάγκην vocat, & Qualitatem, & Finitionem, cui nomen datur ἐνοίας & ad Aliquid. Vnde & illa diuisio est, alia esse Scripta, alia Inscripta. Celsus Cornelius duos & ipse fecit Status generales, An sit, Quale sit. Priori subiecit Finitionem, quia aequae quaeratur, an sit Sacrilegus qui nihil se sustulisse de templo dicit, & qui priuatam pecuniam confiteatur sustulisse. Qualitatem, in Rem & scriptum diuidit. Scripto quatuor partes legales, exclusa Translatione, Quantitatem & mentis quaestionem Coniecturae subiecit. Est etiam alia in duos diuidendi Status ratio, quae docet aut de Substantia controuersiam esse, aut de Qualitate: ipsam porro Qualitatem, aut in summo genere consistere, aut in succedentibus. De Substantia est Coniectura. Quaestio enim tractatur rei, an facta sit, an fiat, an futura sit. Interdum etiam mentis, idque melius, quam quod ijs placuit, qui Status eundem Facti nominauerunt, tanquam de praeterito tantum, & tantum de facto quaeretur. Pars Qualitatis, quae est de summo genere, raro in iudicium venit: quale est, id ne sit honestum, quod vulgo laudatur. Succedentium autem aliae de communi appellatione, vt sit ne Sacrilegus qui pecuniam priuatam ex templo furatus est, aut de re denominata, vbi & factum esse certum est, nec dubitatur quid sit quod factum est. Cui subiacent omnes de honestis, iustis, vtilibus, quaestiones. His etiam ceteri Status contineri dicuntur, quia & Quantitas modo ad Coniecturam referatur, vt, maior ne Sol quam terra: modo ad Qualitatem, quanta poena quempiam, quantoque praemio sit affici iustum: & Translatio versetur circa Qualitatem, & Definitio pars sit Translationis. Quin & contrariae leges, & ratiocinatio Status, id est syllogismus, & plerumque Scripti & Voluntatis, aequo nitantur: nisi quod hic tertius aliquando Coniecturam accipit, quid senserit legis constitutor. Ambiguitatem vero semper Coniectura explicari necesse sit: quia cum sit manifestum verborum duplicem esse intellectum, de sola quaeritur voluntate. ¶ A plurimis tres sunt facti generales Status, quibus & Cicero in Oratore vtitur, & omnia quae aut in controuersiam, aut in contentionem veniant, contineri putat, Sit ne, Quid sit, Quale sit: quorum nomina apertiora sunt quam vt dicenda sint. Idem Patrocles sentit. Tres fecit & M. Antonius, his quidem verbis, Pauca res sunt, quibus ex rebus omnes orationes nascuntur, factum non factum, ius iniuria, bonum malum, Sed quoniam quod iure dicimur fecisse, non hunc solum intellectum habet, vt lege, sed illum quoque, vt iuste fecisse videamur, secuti Antonium apertius voluerunt eisdem Status distinguere. Itaque dixerunt Coniecturalem, Legalem, Iuridicalem. Qui & Virginio placent. Horum deinde fecerunt species, ita vt Legali subijcerent Finitionem, & alios qui ex scripto dicuntur, Legum contrariarum, quae ἀντινομία dicitur: & scripti, & Sententiae vel Voluntatis, id est κατὰ ῥήτων ἢ δίκων καὶ μεταλλήμω quae nos variae translatiuae, transumptiuam, transpositiuam vocamus: συλλογισμῶν quem accipimus ratiocinatio, vel collectiuum: Ambiguitatis, quae ἀμφιβολία nominatur: quos posui, quia & ipsi a plerisque Status appellatur. quibusdam Legales potius quaestiones eas dici placuit. ¶ Quatuor fecit Athenaeus, περὶ ἐπιπέδου σέσημω vel περιπέδου ἔκλυω id est exhortatiuum, qui Suasoriae est proprius: σωπεδικῶν qua Coniecturam significari, magis ex his quae sequuntur, quam ex ipso nomine apparet: ὑπελλαντικῶν ea Finitio est (mutatione enim nominis constat) Iuridicalem, eadem appellatione Graeca, qua ceteri, vsus. Nam est (vt dixi) multa in nominibus differentia. Sunt qui ὑπελλαντικῶν Translationem esse existiment, secuti hanc mutationis significationem. Fecerunt alij totidem Status, sed alios, An sit, Quid sit, Quale sit, Quantum sit, vt Caecilius & Theon. Aristoteles in Rhetoricis etiam sic omne opus diuidit, in veritatem, & petenda ac fugienda, quod est Suasoriae: & de eodem atque alio partiendo ad hoc peruenit, vt, An sit, Quid, Quale, Quantum, & Quam multum sit, quaerendum putet. Quodam tamen loco Finitionis quoque vim intelligit, quo dicit quaedam sic defendi, Sustuli, sed non furtum feci: Percussi, sed non iniuriam feci. Posuerat & Cicero in libris Rhetoricis, facti, nominis, generis, actionis: vt in facto Coniectura, in nomine Finitio, in genere Qualitas, in actione Ius intelligeretur: Iuri subiecerat Translationem. Verum hic Legales quoque quaestiones alio loco tractat vt species actionis. ¶ Fuerunt qui ficerent quinque, Coniecturam, Finitionem, Qualitatem, Quantitatem, ad Aliquid. Theodorus quoque (vt dixi) iisdem generalibus capitibus

Qui tres

Libro. 2. de Oratore.

Qui quatuor

Libro. 2.

In partitione. Qui quinque

A vtitur, An sit, Quid sit, Quale sit, Quantum sit, Ad aliquid. Hoc vltimum maxime in Comparatio genere versari putat: quoniam melius ac peius, maius ac minus, nisi aliud relata non intelligitur. Sed in illas quoque Translatiuas, vt supra signaui, quaestiones incidunt, an huic ius agendi sit, vel facere aliquid conueniat, an contra hunc, in hoc tempore, an sic. Omnia enim ista referri ad aliquid necesse est. ¶ Alij sex Status putant, Coniecturam, quam γένεσις vocant: & Qualitatem, & Proprietatem, id est ἰδιότητα, quo verbo Finitio ostenditur: & Quantitatem, quam ἀξίαν dicunt: & Comparisonem, & Translationem, cuius ab hoc nouum nomen inuentum est μετὰ ἵσασιν, nouum inquam in Statu, alioqui ab Hermagora inter species Iuridicales vsitatum. ¶ Alij septem esse placuit: a quibus nec Translatio, nec Quantitas, nec Comparatio recepta est: sed in horum trium locum subditae quatuor Legales, adiectaeque tribus illis Rationalibus. ¶ Alij peruenierunt usque ad octo, Translatione ad septem superiores adiecta. A quibusdam deinde diuisa ratio est, vt Status Rationales appellarent, quaestiones, quemadmodum supra dixi, Legales. In illis de re, in his de scripto quaeretur, Quidam in diuersum hos Status esse, illas quaestiones maluerunt. Sed alij Rationales tres putauerunt, An sit, Quid sit, Quale sit. Hermagoras solus quatuor, Coniecturam, Proprietatem, Translationem, Qualitatem, quam per accidentia, id est κατὰ συμβεβηκόσ vocat, hac interpretatione, an illi accidat viro bono esse vel malo. Hanc ita diuidit, De appetendis & fugiendis, quae est pars Deliberatiua. De persona, ea ostenditur laudatiua: Negocialem, quam παραμυθεῖν vocat, in qua de rebus ipsis quaeritur remoto personarum complexu, vt sit ne liber qui est in assertionem, an diuitia superbia pariant, an iustum sit quid, an bonum sit. Iuridicalem, in qua ferè eadem, sed certis destinatisque personis quaeratur, an ille iuste hoc fecerit vel bene. Nec me fallit, in primo Ciceronis Rhetorico aliam esse loci Negocialis interpretationem, cum ita scriptum sit, Negocialis est, in qua quid iuris ex ciuili more & aequitate sit, consideratur: cui diligentia praesse apud nos Iuriconsulti existimantur. Sed quod ipsius de his libris iudicium fuerit supra dixi. Sunt enim velut regestae in hos commentarios, quas adolescens deduxerat scholae: & siqua est in his culpa, tradentis est: siue cum mouit, quod Hermagoras prima in hoc loco posuit exempla ex quaestionibus iuris, siue quod Graeci πρὸς μακρόσ vocant iuris interpretes. Sed Cicero quidem his pulcherrimos illos de Oratore substituit, ideoque culpari tanquam falsa praecipiat, non potest. Nos ad Hermagoram. Translationem hic primus omnium tradidit, quanquam semina eius quaedam citra nomen ipsum apud Aristotelem reperiuntur. Legales autem quaestiones has fecit, Scripti, & Voluntatis, quae ipse vocat κατὰ ῥήτων καὶ ὑπελλαντικῶν id est secundum dictum, & exceptionem: quorum prius ei cum omnibus commune est, exceptionis nomen minus vsitatum: Ratiocinatio, Ambiguitatis, Legum contrariarum. Albutius eadem diuisione vsus detrahit Translationem, subiciens eam Iuridicali. In Legalibus quoque quaestionibus nullum putat esse qui dicatur Ratiocinatio. ¶ Scio plura inuenturos adhuc qui legere antiquos studiosius volent. Sed ne haec quoque exceperint modum, vereor. ¶ Ipse me paulum in alia, quam prius habuerim, opinione nunc esse confiteor, Et fortasse tutissimum erat famae modo studentem, nihil ex eo mutare, quod multis annis non sensissem modo, verum etiam approbassem. Sed non sustineo esse conscius mihi dissimulanti, in eo praesertim opere, quod ad bonorum iuuenum aliquam utilitatem componimus, in vlla parte iudicij mei. Nam & Hippocrates clarus arte medicinae, videtur honestissime fecisse, qui quosdam errores suos, ne posterii errarent, confessus est. Et M. Tullius non dubitauit aliquos suos iam editos libros alijs postea scriptis ipse damnare, sicut Catullus atque Lucullum, & hos ipsos, de quibus modo sum locutus, artis Rhetorices. Etenim superuacuum foret in studijs longior labor, si nihil liceret melius inuenire praeteritis. Neque tamen ex his quicquam quae tum praecipui, superuacuum fuit: ad eandem enim particulas haec quoque, quae nunc praecipiam, reuertentur. Ita neminem didicisse poeniteat. Colligere tantum eadem, ac disponere paulo significantius conor. Omnibus autem patefactum volo, non me haec serius demonstrare alijs, quam mihi ipse persuaferim. Secundum plurimos auctores seruabam tres Rationales Status, Coniecturam, Finitionem, Qualitatem: vnum Legalem. Hi mihi Status generales erant. Legalem in quinque species partiebar, Scripti & Voluntatis, Legum contrariarum, Collectiuum, Ambiguitatis, Translationis: nunc quartum ex generalibus intelligo posse remoueri. Sufficit enim prima diuisio, qua diximus alios Legales, alios Rationales esse: ita non erit Status, sed quaestionum genus: alioqui & Rationalis Status esset. Ex his etiam quos speciales vocabam, remoueri Translationem frequenter quidem, sicut omnes qui me secuti sunt, meminisse possunt, testatus, & in ipsis etiam illis sermonibus me nolente vulgatis hoc tamen complexus, vix in vlla controuersia Translationis Statum posse reperiri, vt non & alius in eadem recte dici videretur: ideoque a quibusdam eum exclusum. Neque ignoro multa transferri, cum in omnibus ferè causis, in quibus cecidisse quis formula dicitur, haec sint quaestiones, An huic, An cum hoc, An hac lege, An apud hunc,

Qui sex.

Qui septem.

Qui octo.

Negotialis status.

Rhetor.

Opinionem suam de statu mutat & excusat. Retrahit atque res laudat.

Epist. ad Atticum. 13.

Rationales Status tres. Legalis status est generalibus collendus.

Translationem non esse Statum.

An hoc tempore liceat agere, & si qua sunt talia. Sed Persona, Tempora, Actiones, ceteraq; propter aliquam causam transferuntur. Ita non est in Translatione quaestio, sed in eo propter quod transferuntur. Non debes apud Praetorem petere fideicommissum, sed apud consules: maior enim praetoria cognitione summa est. Quaritur an maior summa sit: facti controuersia est. Non licet tibi agere mecum, cognitor enim fieri non potuisti. Iudicatio est, an potuerit. Non debuisti interdicere, sed petere, an recte interdictum sit, ambigitur. Quae omnia succedunt legitimis quaestionibus. An non praescriptiones, etiam in quibus maxime videtur manifesta Translatio, easdem omnes species habet, quas haec leges, quibus agit, ut aut de nomine, aut scripto, & sententia, vel ratiocinatione quaeratur, deinde Stat^o ex quaestione oriatur: Translatio non habeat quaestionem de qua cotendit Orator, sed propter quam cotendit: Hoc apertius. Occidisti hominem, non occidi: quaestio, an occiderit: Stat^o, Coniectura. Non est tale, Habeo ius actionis, non habes: ut sit quaestio, an habeat, & inde Stat^o. Accipiat enim actionem, nec ne, ad euentum pertinet, non ad causam: & ad id quod pronunciat Iudex, non id propter quod pronunciat. Hoc illi simile est, Puniendus es, non sum: videbit Iudex, an puniendus sit. Sed non hic erit quaestio, nec hic Status. Vbi ergo puniendus es, hominem occidisti: non occidi: an occiderit. Honorandus sum, non es, non Statum habet: non, ut puto. Honorandus sum, quia tyrannum occidi: non occidisti: quaestio, & Status. Similiter, non recte agis, recte ago, non habet Statum. Vbi est ergo: non recte agis ignominiosus, quaeritur an ignominiosus sit, aut an agere ignominioso liceat, & quaestio est, & Status. Ergo Translatiuum genus causae est, ut comparatiuum, & mutuae accusatiois, Atenim simile est illi, ius habeo ius non habes: occidisti, recte occidi, non nego. Sed nec res haec Statum facit. Non enim sunt haec propositiones, alioqui causa non explicabitur, sed cum suis rationibus Scelus commisit Horatius, sororem enim occidit: non commisit, debuit enim occidere eam, quae hostis morte merebat. quaestio, an haec iusta causa. ita Qualitas, ac similiter in Translatione, non habes ius abdicandi, quia ignominioso non est actio: habeo ius, quia abdicatio actio non est: quaeritur quid sit actio: finimus, non licet abdicare: syllogismus. Itē cetera ut formae & Rationales & Legales Status. Nec ignoro fuisse quosdam, qui Translationem in rationali quoque genere ponerent, hoc modo, Hominem occidi iussus ab Imperatore, dona templi cogenti tyranno dedi, deferui tempestatibus, fluminibus, valetudine impeditus: id est, non per me stetit, sed per illa. A quibus etiam liberius dissentio. Non enim actio transfertur, sed causa facti: quod accidit penē in omni defensione. Deinde is qui tali vititur patrocinio, non recedit a forma Qualitatis. dicit enim se culpa vacare. ut magis Qualitatis duplex ratio facienda sit: altera, qua & factum defenditur: altera, qua tantum reus. ¶ Credendum est igitur ijs, quorum autoritatem secutus est Cicerone. Tria esse, quae in omni disputatione quaerantur, An sit, Quid sit, Quale sit. Quod ipsa nobis etiam natura praescribit. Nam primum oportet subesse aliquid, de quo ambigitur: quod quid sit, & quale sit, certe non potest existimari, nisi prius esse constiterit. Ideoque ea prima quaestio, sed non statim quod esse manifestum est, etiam quid sit apparet. Hoc quoque constituto, nouissima Qualitas superest: nec his exploratis aliud est ultra. His infinitae quaestiones, his finitae continentur. Horum aliqua in Demonstratiua, Deliberatiua, Iudiciali materia vtiq; tractantur. Haec rursus Iudiciales causas & Rationali parte & Legali continet. Nec enim vlla iuris disceptatio, nisi Finitio ne, Qualitate, Coniectura potest explicari. Sed instituentibus rudes, non erit inutilis latius primò fusa ratio, etsi non statim rectissima linea tensa, facilius tamen & apertior via. ¶ Discant igitur ante omnia quadripertitam in omnibus causis esse rationem, quam primam intueri debeat qui acturus est. Nam ut a defensore potissimum incipiam, longe fortissima tuendi se ratio est, si quod obijcitur, negari potest. Proxima, si non id quod obijcitur, factum esse dicitur. Tertia honestissima, qua recte factum defenditur. Quibus si deficiamus, vltima quidem, sed iam sola superest salus, aliquo iuris adiutorio elabendi ex crimine, quod nec negari, nec defendi potest, ut non videatur iure actio intendi. Hinc illae quaestiones siue Actionis, siue Translationis. Sunt enim quaedam non laudabilia natura, sed iure concessa, ut in XII. Tabulis, debitoris corpus inter creditores diuidi licuit: quam legem mos publicus repudiauit. Est aliquid æquum, sed prohibitum iure: ut libertas testamentorum. Accusatori nihilo plura intuentia sunt, quae ut probet factum esse, hoc esse factum, non recte factum, iure se intendere. Ita circa species easdem his omnibus versabitur, translatis tantum aliquando partibus: ut in causis in quibus de praemio agitur, recte factum petitor probat. ¶ Haec quatuor velut proposita formaeque actionis, quae tum generales Status vocabam, in duo (ut ostendi) genera discedunt. Rationale, & Legale. Rationale simplicius est, quia ipse tantum naturae contemplatione constat. Itaque in eo satis est ostendisse Coniecturam, Finitio nem, Qualitatem. Legalium plures sunt species necesse est, propterea quod multae sunt leges, & varias habent formas. Alia est cuius verbis nitimur, alia cuius voluntate: alias nobis, cum ipsi

Tria quae in omni disputatione quaerantur, ac proinde totidem status.

Quadripertita ratio agendi in causis quae tamen tripliciter statu continentur.

Rationales status tres Legales quatuor, qui tamen ad confectionem finitionis & qualitatem referuntur.

A nullam habemus, adiungimus: alias inter se coparamus, alias in diuersum interpretamur. Sic nascuntur haec veluti simulacra ex illis tribus, interim simplicia, interim & mixta, propria tamen faciem ostendentia: ut Scripti & Voluntatis, quae sine dubio aut Qualitate, aut Coniectura continentur: & Syllogismus, qui est maxime qualitatis: & Leges Contrariae, quae iisdem quibus Scriptum & Voluntatis, constant: & ἀναφορὰ καὶ ἀπολογία quae semper Coniectura explicatur. Finitio quoque: utrique generi, quodque Rerum, quodque Scripti contemplatione constat, communis est. Haec omnia etiam si in illos tres Status veniunt, tamen quia (ut dixi) habent aliquid velut proprium, videtur demonstranda discentibus: permittendum ea dicere vel Status Legales, vel quaestiones, vel capita quaedam minora: dum sciant, nihil ne in his quidem praeter tria quae praediximus, quaeri. At Quantum, & Quam multum, & Ad aliquid, & (ut nonnulli putauerunt) Comparatiuum, non eadem rationem habent. Sunt enim haec non ad varietatem iuris, sed ad solam rationem referenda: ideoque semper in parte aut Coniectura, aut Qualitatis ponenda sunt, ut qua mente, & quo tempore, & quo loco. Sed de singulis dicemus quaestionibus, cum tractare praecipua Diuisionis coeperimus. ¶ Hoc inter omnes conuenit, in causis simplicibus singulos Status esse causarum: quaestio num autem, quae velut subiacentes, ad illud quo iudicium continetur, referuntur, saepe in vna cadere plures posse. ¶ Etiam credo aliquando dubitari, quo Statu sit utendum cum aduersus vnam intentionem plura opponuntur: & sicut in colore dicitur narrationis, eum esse optimum, quem actor optime tueatur: ita hic quoque posse dici, eum Statum esse faciendum, in quo tuendo plurimum adhibere virium possit Orator. Ideoque pro Milone, aliud agenti Ciceroni placuit, aliud Bruto, cum exercitationis gratia componeret orationem: cum ille iure tanquam insidiatorem occisum, & tamen non Milonis consilio dixerit: hic etiam gloriatus sit occiso malo ciue. In Coniunctis verò posse duos vel tres inueniri, vel diuersos: ut si quis aliud se non fecisse, aliud recte fecisse defendat: vel generis eiusdem, ut si quis duo crimina vel omnia neget. Quod accidit etiam si de vna re quaeratur aliqua, sed eam plures petant, vel eodem iure, ut proximitatis: vel diuerso, ut cum hic testamento, ille proximitate nitatur. Quoties autem aliud alij petitori opponitur, diffimiles esse Status necesse est: ut in illa controuersia. Testamenta legibus facta, rata sint. Intestatorum parentum liberi haeredes sint. Abdicatus, ne quid de bonis patris capiat. Nothus ante legitimum natus, legitimus filius sit, post legitimum natus tantum ciuis. In adoptionem dare liceat. In adoptionem dato redire in familiam liceat, si pater naturalis sine liberis decesserit. Qui ex duobus legitimis alterum in adoptionem dederat, alterum abdicauerat, sustulit nothum, instituto haerede abdicato decessit. Omnes tres de bonis contendunt, vobis qui non sit legitimus, Graeci vocant, Latinum rei nomen, ut Cato quoque in oratione quadam testatus est, non habemus, ideoque ueimur peregrino. Sed ad propositum. Haereditate scripto opponitur lex, Abdicatus ne quid de bonis patrijs capiat: sit Stat^o Scripti & Voluntatis, an villo modo capere possit, an ex voluntate patris, an heres scriptus. Notho duplex sit quaestio, quod post legitimos natus sit, & quod non sit ante legitimos natus. Prior syllogismus habet, an pro non natis sint habendi, qui a familia sunt alienati. Altera Scripti & Voluntatis, Non enim esse hunc natum ante legitimum conuenit: sed voluntate legis se tuebitur, quam dicet talem fuisse, ut legitimus esset nothus, tum natus, cum alius legitimus in domo non esset, Scriptum quoque legis excludet, dicens, non vtiq; si postea legitimus natus non sit, noto nocere: uteturque hoc argumento, finge solum natum nothum, cuius conditionis erit tantum cuius: atqui non erit post legitimum natus, filius: atqui non erit ante legitimos natus. Quare si verbis legis stari non potest, voluntate standum est. Nec quenquam turbet, quod ex vna lege duo Status fiant: duplex est, ita vim duarum habet. Redire in familiam vult dicitur ab altero, Primum, ut tibi redire liceat, haeres sum. idem Status, qui in petitione abdicati, quaeritur enim an possit esse heres abdicatus. Adijcitur communiter a duobus, redire tibi in familiam non licet: non enim pater sine liberis decessit. Sed in hoc propria quisque eorum quaestione nitetur. Alter enim dicit abdicatum quoque inter liberos esse: & argumentum ducet ex ipsa qua repellitur lege. Superuacuum enim fuisse prohiberi patrijs bonis abdicatum, si esset numero alienorum: nunc quia filij iure futurus fuerit intestati heres, oppositam esse legem, quae tamen non id efficiat, ne filius sit, sed ne heres sit. Status Finitiuus, quid sit filius. Rursus nothus eiusdem colligit argumentis, non sine liberis patrem decessisse, quibus in petitione usus est ut probaret se esse filium: nisi forte & hic finitionem mouet, an liberi sint etiam non legitimi. Cadent igitur in vnam Controuersiam vel specialiter duo legitimi Status, Scripti & voluntatis, & Syllogismus, & praeterea Finitio: vel tres illi, qui natura soli sunt, Coniectura in Scripto & Voluntate, Qualitas in syllogismo, & quae per se est aperta Finitio. ¶ Causa quoque, & Iudicatio, & Continens est in omni genere causarum. Nihil enim dicitur, cui non insit ratio, & quod iudicium refe

Omnia in tres status referuntur.

Lib. 7.

Causae simplices vnicuique tantum statum habent, sed plures quaestiones habere possunt.

Bruti oratio pro Milone, Causae coniecturae plures finitio vel eiusdem generis habere possunt.

Nothus.

Cap. huius lib. 11.

ratur, & quod rem maximè contineat. Sed quia magis hæc variantur in litibus, & ferè tradita sunt ab ijs qui de iudicialibus caussis aliqua composuerunt, in illam partem differantur, Nunc quia in tria caussas diuisi, ordinem sequar.

ARGVMENTVM

Propositis tribus caussarum generibus, à demonstratio, quod dignitate & facilitate cætera præcedit, orditur à Aristotele à parte Negocia à remouit esse ait, & ad solam delectationem transiit. At Romæ etiam forensibus negocijs inseritur, & ex publico officio, vel Senatu consulto magistratibus sæpe demandari solent. Esse tamen quoddam materiam cõcedit, ad solam delectationem comparat, ut laudes deorum, quæ certè sunt quæ ut non desiderant probationem, quemadmodum quæ negocijs adhibentur, speciem tamen aliquam probationis habeant, ut si quis ad probandam diuinitatem Romuli adferat, quod proiectus in profuente, non potuerit extinguui. Ornate & amplificare, laudis proprium esse ostendit. & laudari primum deos deinde homines, bruta quoque animalia, & carentia animarum, vt vrbes, flumina. Fasta quoque, & dicta, & res omnium generis, vt mortem, & somnium. Tum quomodo quæque Laudanda sint, sigillatim fuissimè docet, hoc tamen vnum ex arte admonet, hæc esse loci, vbi quis laudet aut vituperet, magnam discretionem, cum non solum sint apud omnes mores, & persuasio publice recepta, diuersa. Postremo circa solam qualitatis quæstionem non versari, hoc genus atque in illud omnes status cadere posse, quamuis maximè qualitate contineatur, concludit.

De Demonstratio, quod constat laude & vituperatione. Cap. VII.

C potissimum incipiam ab ea quæ constat laude & vituperatione. Quod genus videtur Aristoteles, atque cum secutus Theophrastus, à parte negocijs, hoc est πραγματος remouisse, totamque ad solos auditores relegasse. & id eius nominis, quod ab ostentatione ducitur, proprium est. Sed mos Romanus etiam negocijs hoc munus inferuit. Nam & funebres laudationes pendunt frequenter ex publico aliquo officio, atque ex Senatu consulto magistratibus sæpe mandantur: & laudare testem, vel cõtra, pertinet ad momentum iudiciorum: & ipsis etiam re is dare laudatores licet: & editi in competitores, in L. Pisonè, in Clodium & Curionem libri, vituperationem continet, & tamen in Senatu loco sunt habiti sententiæ. Neque inficias eo, esse quasdam ex hoc genere materias ad solam compositas ostentationem, vt laudes Deorum, Virorumque quos priora tempora tulerunt. Quo soluitur quæstio supra tractata, manifestumque est errare eos qui nunquam Oratorem dicturum nisi de re dubia putauerunt. An laudes Capitoli Iouis, perpetua sacri certaminis materia, vel dubia sunt, vel non Oratorij genere tractantur? Vt desiderat autem laus quæ negocijs adhibetur, probationem: sic etiam illa quæ ostentationi componitur, habet interim aliquam speciem probationis: vt qui Romulum Martis filium, educatumque à lupa dicat, in argumentum cælestis ortus vtatur his, quod abiectus in profluentem non potuerit extinguui, quod omnia sic egerit vt genitum præside bellorum deo incredibile non sit, quod ipsum quoque cælo receptum temporis eius homines non dubitauerint. Quædam vero etiam in defensionis speciem cadent, vt si in laude Hercules, permutatum cum Regina Lydiae habitum, & imperata (vt traditur) pensa Orator excuset. ¶ Sed proprium laudis est, res amplificare, & ornare. Quæ materia præcipue quidem in Deos & Homines cadit: est tamen & aliorum animalium, & carentium anima. Verum in Deis generaliter primum maiestatem ipsius eorum naturæ venerabimur: deinde propriam vim cuiusque, & inuenta, quæ vtile aliquid hominibus attulerunt. Vis ostenditur, vt in Ioue, regundorum hominum in Marte, belli: in Neptuno, maris. Inuenta, vt artium, in Minerva: Mercurio, literarum: medicina, Apolline: Cerere, frugum: Libero, vini. Tum si qua ab his acta vetustas tradidit, commemoranda. Addunt etiam Dijs honorem Parentes, vt si quis sit filius Iouis. Addit Antiquitas, vt ijs qui sunt ex Chao. Progenies quoque, vt Apollo ac Diana Latonæ. Laudandum in quibusdam, quod geniti immortales: in quibusdam, quod immortalitatem virtute sunt consecuti: quod pietas Principis nostri, præsentium quoque temporum decus, fecit. ¶ Magis est varia laus hominum. Nam primum diuiditur in tempora, quodque ante eos fuit quoque ipsi vixerunt. In ijs autem qui fato sunt functi, etiam quod est infecutum. Ante hominem, patria, ac parentes, maioresque erunt, quorum duplex tractatus est, aut enim respondisse nobilitati, pulchrum erit: aut humiliter genus illustrasse factis. Illa quoque interim ex eo quod ante ipsum fuit, tempore trahentur, quæ responsis vel augurijs futuram claritatem promiserint: vt eum qui ex Thetide natus esset, maiorem patre suo futurum cecinisse dicuntur oracula. Ipsius vero laus hominis ex animo, & corpore, & extra positus peti debet. Et corporis quidem fortuitorumque cum leuior, tum non vno modo tractanda est. Nam & pulchritudinem interim roburque prosequimur honore verborum, vt Homerus in agamemnone atque Achille. Interim confert admirationi multum etiam infirmitas, vt cum idem Tydea paruum, sed bellatorem dicit fuisse. Fortuna vero cum dignitate affert, vt in regibus principibusque (nanque est hæc materia ostendenda virtutis vberior) tum quo minores opes fuerunt, eo maiore benefactis gloriam parit. Sed omnia quæ extra nos bona sunt, quæque hominibus forte obtigerunt, non ideo laudantur, quod habuerit quis ea, sed quod his honeste sit usus. Nam diuitie, & potentia, & gratia, cum plurimum virium dent in vtraque partem, certissimum faciunt morum experimentum, aut enim meliores propter hæc, aut peiores sumus. Animi semper vera laus. Sed non vna

Laudes quæ ad solam ostentationem componuntur.

Quid laudis proprium.

Laus deorum.

Demostianum intelligit. Laus hominum à tempore.

Achille intel ligit ex Ouidij metam. A corpore.

Iliad. 4. Iliad. 2. Iliad. 5. A fortuna.

Bonorum ex ternorum usus honestus laudatur.

Ab animo Cicero in Facit.

Non vna per hoc opus via ducitur. Nanque aliàs ætatis gradus, gestarumque rerum ordinem sequi speciosius fuit: vt in primis annis laudaretur indoles, tum disciplina, post hoc operum, id est factorum dictorumque contextus: aliàs in species virtutum diuidere laudem, fortitudinis, iustitiæ, continentia, cæterarumque, ac singulis assignare quæ secundum quancumque earum gesta erunt. Vtra sit autem harum via utilior, cum materia deliberabimus: dum sciamus gratiora esse audientibus, quæ solus quis, aut primus, aut certè cum paucis fecisse dicetur, siquid præterea supra spem aut expectationem, præcipue quod aliena potius causa, quam sua. Tempus quod finem hominis insequitur, non semper tractare contingit: non solum quod viuètes aliquando laudamus, sed quod rara hæc occasio est, vt referri possint diuini honores, & decreta, vt publicè statua constituta. Inter quæ enumerauerim ingeniorum monumenta, quæ seculis probarentur. Nam quidam, sicut Menander, iustiora posteriorum, quam suæ ætatis iudicia sunt consecuti. Afferunt laudem liberi parentibus, vrbes conditoribus, leges laboribus, artes inuentoribus, necnon instituta quoque authoribus, vt à Numa traditum deos colere, & à Publicola fasces populo summittere. ¶ Qui omnis etiam in vituperatione ordo constabit, tamen in diuersum. Nam & turpitudine generis opprobrio multis fuit: & quosdam claritas ipsa notiores circa vitia, & inuisos magis fecit: & in quibusdam, vt in Paride traditum est, prædicta pernicies: & corporis & formæ quibusdam mala contemptum, vt Therfite: at verò quibusdam bona vitijs corrupta, odium attulerunt, vt Nireæ imbellem, Plistinem impudicum, à poetis accepimus. Et animi totidem vitia, quot virtutes sunt: nec minus quam in laudibus, duplici ratione tractantur. Et post mortem adiecta quibusdam ignominia est: vt Melio, cuius domus solo æquata: Marcòque Manlio, cuius prænomen è familia in posterum exemptum est. Et parentes malorum odimus. Et est conditoribus vrbiū infamia, contraxisse aliquam perniciosam cæteris gentem, qualis est primus Iudaicæ superstitionis author, & Gracchorum leges iniusta: & siquod est exemplum deforme posteris traditum, quale libidinis vir Perses in muliere Samia instituitur ausus dicitur primus. Sed in viuètibz quoque iudicia hominum velut argumeta sunt morum, & honos aut ignominia veram esse laudem vel vituperationem probat. ¶ Interesse tamen Aristoteles putat vbi quisque laudetur, aut vituperetur. Nam plurimum refert, qui sint audientium mores, quæ publicè recepta persuasio: vt illa maximè quæ probent, esse in eo qui laudabitur, credant: aut in eo contra quem dicemus, ea quæ oderint. Ita nõ erit dubium iudicium, quod orationem præcesserit. Ipsorum etiã iudicium permiscenda laus semper, nam id beneuolos facit, quoties autem fieri poterit, cum materia vtilitate iungenda. Minus Lacedæmone studia literarum, quam Athenis, honoris merebuntur: plus patientia, fortitudo. Rapto viuere quibusdam honestum, alijs cura legum. Frugalitas apud Sybaritas forsitan odio foret, veteribus Romanis summum luxuriæ crimen. Eadem in singulis differentia, Maximè fauet iudex, qui sibi dicentem assentari putat. Idem præcipit illud quoque, quod mox Cornelius Celsus propè supra modum inuasit, quia sit quedam virtutibus ac vitijs vicinitas, vtendum proxima deriuatione verborum, vt pro temerario fortem, pro prodigo liberalem, pro auaro parcum vocemus: quæ eadem etiam contra valent. Quod quidem Orator, id est vir bonus, nunquam faciet, nisi forte communi vtilitate ducatur. ¶ Laudantur autem vrbes similiter atque homines. Nam pro parente est conditor: & multum authoritatis affert vetustas, vt ijs qui terra dicuntur orti: & virtutes ac vitia circa res gestas: eademque in singulis. Illa propria, quæ ex loci positione aut munitione sunt. Ciues illis, vt hominibus liberi, decori. Est laus & operum, in quibus honor, vtilitas, pulchritudo, author spectari solet. Honor, vt in templis: vtilitas, vt in muris: pulchritudo vel author vtrobius. Est & locorum, qualis Sicilia apud Ciceronem: in quibus similiter speciem & vtilitatem intuemur: speciem, maritimis, planis, amœnis: vtilitatem, salubribus, fertilibus. ¶ Erit etiam dictorum factorumque laus generalis. Erit & rerum omnium modi. Nam & somni & mortis scriptæ laudes, & quorundam à medicis ciborum. Itaque vt non consensu hoc laudatiuum genus circa solam versari honesti quæstionem, sic qualitate maximè contineri puto: quanquam omnes tres Status cadere in hoc opus possint, hisque visum C. Cæsarem in vituperando Catone, notauerit Cicero. Totum autem habet aliquid simile Suaforijs: quia plerumque eadem illic suaderi, hic laudari solent.

A tempore.

Lini 9. 1. & 2. Vituperatio hominum. Iliad. 6. Iliad. 2.

Animorum vitia.

Gracchorum leges agraria. Vide Cælium lib. 10. ca. 18. Loci dicuntur.

Xenophon de statutis Lacedæm. Sybaritæ.

Vrbiū laudes.

Actione. 4. in vit.

In Topici.

ARGVMENTVM.

Suaforia finem solum non esse vtilitatem contendit, & mentem eorum qui hoc genus ita finierunt, interpretatur: docetque apud imperitos aliquando honestum ab vili separandum, quod apud sapientes nullo modo fiat. Eius esse duas partes, suadendi & dissuadendi, quantum vtrique, vel priuata sit, vel publica. Procerio, quale est in iudicialibus, non egere, maximè si priuata sit, publicam verò esse liberioyem, bruiore tamen, & velut quodam capite & initio contentiam. Narrationem in priuata non esse necessariam, & triplex tamen posse multa narrari. In concionibus esse illam sæpe necessariam ad affectus mouendos, quæ ordinem rei docet. ¶ Tria esse in suaforijs spectanda. Quid sit de quo deliberetur: Qui sint qui deliberent: Quis sit qui suadeat, Rem de qua deliberatur, certam esse fieri posse, aut non possit: tum quid circa vnum quodque horum agendum sit. Omnia consulari aut propter ipsa, aut propter aliud: propter ipsa, an militi stipendium cõstitui oporteat: propter aliud, an Romani Fabios de f. j.

dant Gallis bellum minitibus. Partes suadendi honestum, vtile (sub quo necessarium) & possibile ad quæ fas, iustum, pium, magnum, facile, equum referatur, quæ in omnem consultationem non cadant. Omnem consultationem esse de dubiis. Nullam esse consultationem de sola iucunditate. Vtilitatem aliquando collidi cum honestate & contra, periculatq; maiora minoribus opponi. Vtilia etiam ipsa inter se nonnunquam comparari. Videndum esse diligenter, quid consequuturi simus, & per quid: vt comoda, & incommoda inter se conferamus. Personam aut deliberantium aut nostram diligenter spectandam, nam in consiliis, auctoritatem valere plurimum, vt etiam exempla & experimenta. Consultare aut plures, aut singulos plures, aut Senatam, aut populum, aut Romanos, aut Fidenates, singulos, aut Catonem, aut Marium, aut Scipionem, aut senem aut iuuenem, quorum omnium maxima sit habenda ratio. Turpibus honesta aliquando suaderi, & quo pacto contra, bonis parum decora: ita tamē in honesta suadenda esse, quasi inhonestam non sint nam turpibus colorem esse dandum: In persona suadentis multum referre, qui, qua vita, genere, etate, fortuna, prouidentibusq; esse, ne quæ dicuntur, ab eo dissentiant qui suadet quod factu non est facile, vnde fit vt Profopopœia sint difficilia: in quibus ad reliquam suaviorē laborem persone difficultas accedat. In scholis etiam materias fingi ad deliberandum, ex genere iudiciali & suaviori commixtas, vt consultatio de poena Theodoti apud Cæsum Cæsarem. Vltimo loco inuentione & dispositione suaviorē tractata, quæ illi elocutio conueniat, præscribit. Grauius primam declamatoris accusat, qui dicendi genus in totum diuersum in hoc à iudiciali putabant, abrupta inuentione, concitata orationem, breuitatem & verborum magnificentiā illi tribuentes. Exordia vt non sint tam longa, negat tamen abrupta esse oportere nec orationem, torrentem, & concitatam admittit: cum moderatone consilia maximè consenti magnificentiā non affectari, sed contingere, quia res grauissimæ in suavioris incidant. Porro breuitatem & aliquando maiorem inesse, propterea quod quæstio simplicior sit, & mēbra habeat pauciora, ergo illis vt iudicialibus accommodandam, secundum conditionem ipsius quæ tractabitur rei, dicendi rationem iubet.

De Suasoria seu Deliberatiua, & Profopopœia. Cap. VIII.

utilitas non est solus finis suo. 2. de Orat.

Deliberatiuas quoque miror à quibusdam sola vtilitate finitas. Ac siquid in his vnum sequi oporteret, potior fuisset apud me Ciceronis sententia, qui hoc materiae genus dignitate maximè contineri putat. Nec dubito quin hi qui sunt in illa priore sententia, secundum opinionem pulcherrimam, ne vtile quidem, nisi quod honestum esset, existimarent. Et est hæc ratio verissima, si consilium contingat semper bonorum atque sapientum. Verum apud imperitos, apud quos frequenter dicenda sententia est, populūque præcipue, qui ex pluribus constat indoctis, discernenda sunt hæc, & secundum communes magis intellectus loquendum. Sunt enim multi, qui etiam quæ credunt honesta, non tamen satis vtilia quoque existimant: quæ turpia esse dubitare non possunt, vtilitatis specie ducti probent: vt foedus Numantinum, iugūque Caudinum. Ne qualitatis quidem statu, in quo & honestorum & vtilium quæstio est, completi ea satis est. Nam frequenter in his etiam coniecturæ locus est. Nonnunquam tractatur aliqua finitio. Aliquando etiam possunt legales incidere tractatus, in priuata maximè consilia, siquando ambigitur an aliquid liceat. De coniectura paulo post pluribus. Interim est finitio apud Demosthenē, vt det Halonnesum Philippus, an reddat. Apud Ciceronē in Philippicis, quid sit tumultus. Quid non illa similis iudicialiū quæstio, de statua Seruii Sulpitij, an ijs demum ponenda sit, qui in legatione ferro sunt interempti. Ergo pars deliberatiua (quæ eadem Suasoria dicitur, de tempore futuro consultans, quærit etiam de præterito) officijs constat duobus, suadendi, & dissuadendi. Proœmio, quale est in iudicialibus, non vbi que eget, quia conciliatus est ei quisque, quem consulit. Initium tamen quodcūque debet habere aliquam Proœmij speciem. nec enim abruptè, nec vnde libuit, incipiendum: quia est aliquid in omni materia naturaliter primum. In Senatu, & vti que in concionibus, eadem ratio quæ apud iudices, acquirenda sibi plerunque eorum. apud quos dicendum sit, benevolentia. Nec mirum, cum etiam in Panegyricis petatur audientiu fauor, vbi emolumentum non in vtilitate aliqua, sed in sola laude consistit. Aristoteles quidem, nec sine causa, putat & à nostra, & ab eius qui dissentiet, persona duci frequenter in consilijs exordium, quasi mutantibus hoc nobis à iudiciali genere: nonnunquam etiam, vt minor res maior videatur. In demonstratiuis verò Proœmia esse maximè libera existimat. Nam & longè à materia duci hæc, vt in Helenes laude Isocrates fecerit: & ex aliqua rei vicinia, vt idem in Panegyrico conqueritur, plus honoris corporum quam animorum virtutibus dari. Et Gorgias in Olympico laudans eos qui primi tales instituerunt conuentus. Quos secutus videlicet Crispus Sallustius in bello Iugurthino & Catilinario, nihil ad historiam pertinentibus principijs orsus est. Sed nunc ad Suasoriam, in qua etiam quum Proœmio vtamur, breuiore tamen & velut quodam capite tantum, & initio debemus esse contenti. Narrationem verò nunquam exiget priuata deliberatio, eius duntaxat rei, de qua dicenda sententia est: quia nemo ignorat id de quo consulit. Extrinsecus possunt pertinentia ad deliberationem multa narrari. In concionibus sæpe est etiam illa quæ ordinem rei docet, necessaria ad affectus, vt quæque maximè postulat. Nam & concitanda & lenienda frequenter est ira, & ad metum, cupiditatem, odium, conciliationem impellendi animi. Nonnunquam etiam mouēda miseratio est, siue vt auxilium obsessis feratur, suadere oportebit, siue sociæ ciuitatis euerionem deflebitur. Valet autem in consilijs auctoritas plurimum. Nam & prudentissimus esse haberi que & optimus is debet, qui sententiæ suæ de vtilibus atq; honestis credere omnes velit. In iudicijs enim vulgò fas habetur indulgere aliquid studio suo: Consilia nemo est qui neget secundum mores dari. Græcorum quidem plurimi omne hoc officium concionale esse iudicauerunt, & in sola Reipublicæ administratione posuerunt. Quin & Cicero in hac maximè parte versatur. Ideoque suasuris de pace, bello, copijs, operibus, vectigalibus, hæc duo præcipue nota esse

Omnes stat in Suaso.

In olinth. Philip. 9. Philip. 8.

Deliberatiua officia duo. Proœmium suasoriae breue aut nullū.

Rhetor.

Sallustij Proœmia, nihil ad historiam pertinentia.

Narratio.

Autoritas in consilijs.

Aristot. Rhetoric. 2. de Orat.

A voluit, vires ciuitatis, & mores: vt ex natura cum ipsarum rerum, tum audientium, ratio suadendi duceretur. Nobis maior in re videtur varietas. nam & consultantium & consiliorum plurima sunt genera. Quare in suadendo & dissuadendo tria primum spectanda erunt, Quid sit de quo deliberetur, Qui sint qui deliberent, Qui sit qui suadeat. Rem de qua deliberatur, aut certum est posse fieri, aut incertum. Si incertum, hæc erit quæstio sola, aut potentissima. Sæpe enim accidet, vt prius dicamus, ne si possit quidem fieri, esse faciendum: deinde fieri non posse. Cum autem de hoc quaritur, coniectura est, an Isthmos intercedi, an sicari palus Pontina, an portus fieri Hostiæ possit, an Alexander terras vltra Oceanum sit inuenturus. Sed in ijs quoque quæ constabit posse fieri, Coniectura erit aliquando: vt si quærat, an vti que futurum sit, vt Carthaginem superent Romani. Vt redeat Hannibal si Scipio exercitum in Africam transfulerit. Vt seruent fidem Samnites, si Romani arma deposuerint. Quædam & fieri posse, & futura esse credibile est: sed aut alio tempore, aut alio loco. Vbi coniecturæ non erit locus, alia sunt intuentia. Et primum, aut propter ipsam rem de qua sententiæ rogantur, cōsultabitur: aut propter alias interuenientes extrinsecus causas. Propter ipsam deliberant Patres Conscripti, an stipendium militi constituent. Hæc materia simplex erit. Accedunt causæ aut faciendi, vt deliberant P. C. an Fabios dedant Gallis bellum minitantibus, aut non faciendi, vt deliberat C. Cæsar, an perseueret in Germaniam ire, cum milites passim testamenta facerent. Hæc Suasoria duplices sunt. Nam & illi causa deliberandi est, quod bellum Galli minitentur: esse tamen quæstio potest, dedendi ne fuerint etiam citra hanc denunciationem, qui contra fas, cum Legati missi essent, prælium inierint, regemque ad quem mandata acceperant, trucidarint. Et hic nihil Cæsar sine dubio deliberet, nisi propter hanc militum perturbationem: est tamen locus quærendi, an citra hunc quoque casum penetrandum in Germaniam fuerit. Semper autem de eo prius loquemur, de quo deliberari etiam detractis sequentibus potest. Partes suadendi quidam putauerunt honestum, vtile, necessarium. Ego non inuenio huic tertiæ locum. Quantalibet enim vis ingruat, aliquid fortasse pati necesse sit, nihil facere: de faciendū autem deliberatur. Quod si hanc vocant necessitatem, in quam homines grauiorum metu coguntur, vtilitatis erit quæstio. Vt enim si obsessi, & impares, & aqua ciboque defecti, de faciendū ad hostem deditione deliberent, & dicatur, necesse est: nempe sequitur vt hoc subiiciatur, alioqui pereundum est: ita propter id ipsum non est necesse, quia perire potius licet. Denique non fecerunt Saguntini, nec in rate Opitergina circumuenti. Igitur in his quoque causis, aut de sola ambigetur vtilitate, aut quæstio inter vtile atque honestum consistet. At enim si quis liberos procreare volet, necesse habeat vxorem ducere. quis dubitat sed ei qui pater vult fieri, liqueat necesse est vxorem esse ducendam. Itaq; mihi ne consilium quidem videtur, vbi necessitas est: non magis quàm vbi constat quid fieri omnino non posse. Omnis enim deliberatio de dubijs est. Melius igitur, qui tertiam partem dixerunt δυνατόν, quod nostri possibile nominant: quæ vt dura videatur appellatio, tamen sola est. Quas partes non omnes in omnē cadere Suasoriam, manifestius est quàm vt docendum sit. Tamen apud plerisque earum numerus augetur, à quibus ponuntur vt partes, quæ species sunt partium. Nam fas, iustum, piū, æquum, mansuetum quoque (sic enim sunt interpretati τὸ ἴμερον) & si qua adhuc adijcere quis eiusdem generis velit, subiici possunt honestati. An sit autem facile, magnum, iucundum, sine periculo, ad quætionem pertinet vtilitatis: qui loci oriuntur ex contradictione. Est quidem vtile, sed difficile, prauum, iniucundum, periculosum. Tamen quibusdam videtur esse nonnunquam de iucunditate sola cōsultatio, vt si de adificando theatro, instituendis ludis, deliberetur. Sed neminem adeo solum luxu puto, vt nihil in causa suadendi sequatur præter voluptatem. Præcedat enim semper aliquid necesse est, vt in ludis honor deorum, in theatro non inutilis laborum remissio, deformis & incommoda turbæ, si id non sit, conflictatio: & nihilominus eadem illa religio, cum theatrum veluti quoddam illius sacri templum vocabimus. Sæpe verò & vtilitatem despiciendam esse dicimus, vt honesta faciamus: vt cum illis Opiterginis damus consilium, ne se hostibus dedant, quam perituri sint nisi fecerint. Et vtilia honestis præferimus, vt cum suademus vt bello Punico serui armentur. Sed tamen neque hic planè concedendum est esse id inhonestum. Liberos enim natura omnes, & eisdem constare elementis, & fortasse antiquis etiam nobilibus ortos, dici potest. Et illic vbi manifestum periculum est, opponenda alia: vt crudelius etiam perituros affirmemus, si se dediderint, siue hostis non seruauerit fidem, siue Cæsar vicerit, quod est vero similis. Hæc autem, quæ tantum inter se pugnant, plerunque nominibus defecti solent. Nam & vtilitas ipsa expugnatur ab ijs qui dicunt non solum potiora esse honesta quàm vtilia, sed ne vtilia quidem esse, quæ non sunt honesta: & contra, quod nos honestum, illi vanum, ambi-

Triā in Suasoria spectanda.

Liuius Decad. 3. Liuius. 1. Decad.

Liuius Decad. 1. lib. 5.

Comment. 2.

Partes suadendi. Necessarium non cadit in deliberationem.

Possibile.

Non est cōsultatio de sola iucunditate Aristot. in Rhetor. ad Alexandr.

Honestū alij quando cum vtili collidit & contra.

utilia inter se. tiosum, stolidum, verbis quam re probabilius vocant. Nec tantum inutilibus comparantur utilia, sed inter se quoque ipsa: ut si de duobus eligamus, in altero quid sit magis, in altero quid sit minus. Crescit hoc adhuc. Nam interim triplices etiam suaviorum incidunt: ut cum Pompeius deliberavit, Parthos, an Africam, an Aegyptum peteret. Ita non tantum virtus sit melius, sed quid sit optimum, quaeritur. Item contra. Nec unquam incidit in hoc genere materiae dubitatio rei quae undique secundum nos sit. Nam ubi contradictioni locus non est, quae potest esse causa dubitandi? Ita ferè omnis Suavorum nihil est aliud quam comparatio. Videndumque, quid consecuturi simus, & per quid, ut aestimari possit, plus in eo quod petimus, sit commodi: an verò in eo per quod petimus, incommodi. Est utilitatis & in tempore quaestio, Expedi, sed non nunc. Et in loco, Non hic. Et in persona, Non nobis, non contra hos. Et in genere agendi, Non sic. Et in modo, Non in tantum. ¶ Sed personam sapius decoris causa intuemur, quia & in nobis, & in iis qui deliberant, spectanda est. Itaque quantum exemplum plurimum in consiliis possunt, quia facillime ad consentiendum homines ducuntur experimentis, refert tamen quorum auctoritas, & quibus adhibeatur. Diversi sunt enim deliberantium animi, duplex conditio. Nam consultant aut plures, aut singuli: sed in utrisque differentia: quia & in pluribus multum interest, Senatus sit, an populus: Romani, an Fidenates: Graeci, an Barbari. & in singulis, Catoni petendos honores suadeamus, an C. Mario: de ratione belli Scipio prior, an Fabius deliberet. Proinde intuentur, sexus, dignitas, aetas. Sed mores praecipue discrimen dant. Et honesta quidem honestis suadere facillimum est: si vero apud turpes recta obtinere conabimur, ne videamur exprobrare diversam vitam sectam, cauendum est. Et animus deliberantis, non ipsa honesti natura, quam ille non respicit, permouendus: sed laude, vulgi opinione, & si parum proficiet haec vanitas, securura ex his utilitate: aliquanto verò magis obijciendo aliquos, si diversa fecerit, metus. Nam praeter id quod his leuissimi cuiusque animus facillime terretur, nescio an etiam naturaliter apud plurimos plus valeat malorum timor, quam spes bonorum: sicut facilius eisdem turpium, quam honestorum intellectus est. Aliquando bonis quoque suadentur parum decora, dantur parum bonis consilia: in quibus ipsorum qui consulunt, spectatur utilitas. Nec me fallit, quae statim cogitatio subire possit legentem. Hoc ergo praecipis & hoc fas putas? Poterat me liberare M. Cicero, qui ita scribit ad Brutum, Propositis plurimis quae honeste suaderi Caesari possent, Simne bonus vir, si haec suadeam? Minime. Suaviorum enim est finis, utilitas eius cui quisque suadet. At recta sunt: quis negat? sed non est semper rectis in suadendo locus. Sed quia est altior quaestio, nec tantum ad Suavorum pertinet, destinatus est mihi hic locus duodecimo, qui summus futurus est, libro. Nec ego quicquam fieri turpiter velim, verum interim haec vel ad scholarum exercitationes pertinere credantur: nam & iniquorum ratio noscenda est, ut melius aequa tueamur. Interim si quis bono inhonesta suadebit, meminerit non suadere tanquam inhonesta sit, impellunt. Sed dandus illis deformibus color, idque etiam apud malos. Nec enim est, quicquam tam malus, ut malus videri velit. Sic Catilina apud Sallustium loquitur, ut rem sceleratissimam non malitia, sed indignatione videatur audere. Sic Atræus apud Varum, Iam fero (inquit) infandissima, iam facere cogor. Quanto magis eis quibus cura famae fuit, conseruandus est hic vel ambitus? Quare & cum Ciceroni dabimus consilium ut Antonium roget, vel etiam ut philippicas, ita vitam pollicente eo, exurat, non cupiditatem lucis allegabimus (hoc enim si valet in animo eius, tacentibus quoque nobis valet) sed ut se Reipublicae feruet, hortabimur. Hac illi opus est occasione, ne eum talium precum pudeat. Et Caio Caesari suadentes regnum, affirmabimus stare iam Rempublicam nisi vno regente non posse. Nam qui de re nefaria deliberat, id solum quaerit, quomodo quam minimum peccare videatur. ¶ Multum refert etiam quae sit persona suadentis, quia antea facta vita, si illustris fuit, aut clarius genus, aut aetas, aut fortuna adest expectationem. Prouidendum est, ne quae dicuntur, ab eo qui dicit, dissentiant. At his contraria summissiorem quendam modum postulant. Nam quae in alijs libertas est, in alijs licentia vocatur. Et quibusdam sufficit auctoritas, quosdam ratio ipsa aegre tuetur. Ideoque longè mihi difficillimè videntur Profopopoeia, in quibus ad reliquum Suavorum laborem, accedit etiam personae difficultas. ¶ Nanque idem illud aliter Cicero, aliter Cato suadere debet. Vtilissima verò haec exercitatio, vel quod duplicis est operis, vel quod Poëtarum quoque, aut Historiarum futuris scriptoribus plurimum confert: verum & Oratoribus necessaria. Nam sunt multae à Graecis Latinisque compositae orationes, quibus alij uterentur, ad quorum conditionem vitamque aptanda quae dicebantur fuerunt. An eodem modo cogitavit, aut eandem personam induit Cicero cum scriberet Cn. Pompeio, & cum C. Appio, ceterisque ac non

A vniuscuiusque eorum fortunam, dignitatem, res gestas intuitus, omnium quibus vocem dabat, etiam imaginem expressit: ut melius quidem, sed tamen ipsi dicere viderentur. Neque enim minus vitiosa est oratio, si ab homine, quam si à re cui accommodari debuit, diffidet, Ideoque Lyfias optime videtur in iis quae scribebat indoctis, seruasse veritatis fidem. Enimvero praecipue declamatoribus considerandum est, quid cuique personae conueniat: qui paucissimas controuersias ita dicunt ut aduocati, plerumque filij, patres, diuites, senes, asperi, lenes, auari, denique superstitiosi, timidi, derisores fiunt: ut vix comœdiarum actoribus plures habitus in pronuntiando concipiendi sint, quam his in dicendo. Quae omnia videri possunt Profopopoeia, quas ego Suavorum subieci, quia nullo alio ab his quam persona distant. Quamquam hoc aliquando etiam in controuersias ducitur, quae ex historijs compositae, certius agentium nominibus continentur. Neque ignoro plerumque exercitationis gratia poni & Poeticas & Historicas, ut Priami verba ad Achillem, aut Syllae dictaturam deponentis in concione. Sed haec in partes cedunt trium generum, in quae causas diuisimus. Nam & rogare, indicare, rationem reddere, & alia de quibus supra dictum est, variè, atque ut res vult, in materia Iudiciali, Deliberatiua, Demonstratiua, subijcere solemus. Frequentissimè verò in his utimur ficta personarum, quas ipsi substituimus, oratione, ut apud Ciceronem pro Caëlio, Clodiam & Cæcus Appius, & Clodius frater, ille in castigationem, hic in hortationem amorum compositus, alloquitur. ¶ Solent in scholis fingi materiae ad deliberandum similiores controuersijs, ex vtroque genere commistae: ut cum apud C. Caesarem cōsultatio de pœna Theodoti ponitur. Constat enim accusatione & defensione causae, quod est iudicialium proprium. Permissa autem est & utilitatis ratio, an pro Caesare fuerit occidi Pompeium, an timendum à Rege bellum, si Theodotus sit occisus: an id minimè oportunum hoc tempore, & periculosum, & certè longum sit futurum. Quaeritur & de honesto, decaetne Caesarem vltio Pompeij: an sit verendum ne peiorem faciat suarum partium causam, si Pompeium indignum morte fateatur. Quod genus accidere etiam veritati potest. Non simplex autem circa Suavorum error in plerisque declamatoribus fuit, qui dicendi genus in his diuersum, atque in totum illi iudiciali contrarium esse existimauerunt. Nam & principia abrupta, & concitata semper oratione, & in verbis effusorem (ut ipsi vocant) cultu affectauerunt, & earum breuiores vtiq; commentarios quam iudicia his materiae facere elaborauerunt. Ego porrò ut Proœmio video non vtiq; opus esse Suavorum, propter quas dixi supra causas: ita cur initio furiose sit exclamandum, non intelligo: cum proposita consultatione rogatus sententiam, si modò est sanus, non quiritet, sed quae maxime potest civili & humano ingressu mereri assensum deliberantis velit. Cur autem torrens, & vtiq; aequaliter concitata sit in ea dicentis oratio, cum vel praecipue moderationem rationemque consilia desiderent? Neque ego negauerim sapius subijcere in controuersijs impetum dicendi Proœmio, narratione, argumentis: quem si detrahas, id ferè supererit, quo Suavorum constant. Verum id quoque aequalius erit, non tumultuosius atque turbidius. Verborum autem magnificentia non validius est affectanda Suavorum declamantibus, sed contingit magis. Nam & personae ferè magnae fingentibus placent, Regum, Principum, Populi, Senatus, & res ampliores: ita cum verba rebus aptentur, ipso materiae nitore clarescunt. Alia veris consilij ratio est. Ideoque Theophrastus quammaximè remotum ab omni affectatione in deliberatiuo genere voluit esse sermonem: secutus in hoc authoritatem praceptoris sui, quantum dissentire ab eo non timidè solet. Nanque Aristoteles idoneam maximè ad scribendum demonstratiuam, proximamque ab ea iudicalem putauit: videlicet quoniam prior illa tota esset ostentationis, haec secunda egeret artis, vel ad fallendum, si ita poposcisset utilitas: Consilia, fide, prudentiaque constarent. Quibus in demonstratiua consentio. Nam & omnes alij scriptores idem tradiderunt. In iudicijs autem consilijque secundum conditionem ipsius quae tractabitur rei, accommodandam dicendi credo rationem. Nam & Philippicas Demosthenis eidem quibus habitas in iudicijs orationes, video eminere virtutibus. Et Ciceronis sententiae & conciones, non minus clarum quam est in accusationibus ac defensionibus eloquentiae lumè ostendunt. Dicit tamen de Suavorum idem hoc modo, **Tota autem oratio simplex, & grauis, & sententij debet ornatiores esse quam verbis.** Vsum exemplorum nulli materiae magis conuenire merito ferè omnes consentiunt, cum plerumque videantur respondere futura praeteritis, habeaturque experimentum, velut quoddam rationis testimonium. Breuitas quoque aut copia non genere materiae, sed modo constat. Nam ut in consilijs plerumque simplicior quaestio est, ita saepe in causis minor. Quae omnia vera esse sciet, si quis non orationes modò, sed historias etiam (nanque in his conciones atque sententiae plerumque suadendi ac dissuadendi funguntur officio) legere maluerit, quam in commentarijs Rhetorum consensescere. Inueniet enim nec in consilijs abrupta initia, & concitatus saepe in iudicijs dictum, & verba aptata rebus in vtroque genere, f. iij.

Persona decoris causa intuentur.

Quo pacto turpibus honesta suadenda sint.

Parum decora aliquando suadentur bonis.

Remouet objectionem.

Color deformibus dandus.

Persona suadentis.

Profopopoeia, vni & idem aliter.

Vitiosa oratio quae ab homine diffidet.

Iliad. 21.

Quae eloquentia suavorum conueniat contra declamatores ineptos.

Dicitur genus in Suavorum.

Quiritare, deos homines, neque inclas mare.

Verborum magnificentia in Suavorum crebrior propter rerum & personarum grauitatem.

In parte Exempla conueniunt maxime delibentibus.

& breuiores aliquando caussarum orationes q̄ sententiarum. Ne illa quidem in his vitia depre-

ARGVMENTVM.

¶ Pergit ad tertium genus, quod omnium difficilimum est, & officijs duobus consistat Intentionis, & Depulsionis, & partibus quinque ait, Proc-

De partibus Caussarum Iudicialium.

Cap. I X.

Quinq; par-
tes caussarū
iudicialium.

Nunc de iudiciali genere, quod est præcipue multiplex, sed officijs constat duobus, Inten-
tionis, ac Depulsionis. Cuius partes, vt plurimis authoribus placuit, quinque sunt, Proc-
mium, Narratio, probatio, Refutatio, Peroratio. His adiecerunt quidam Partitionem,
Propositionem, Excessum: quarum priores duæ probationi succedunt. Nam proponere quidem
quæ sit probaturus, necesse est, sed & concludere. Cur igitur si illa pars causæ est, non & hæc sit?
Partitio verò dispositionis est species, ipsa dispositio pars Rhetorices, & per omnes materias to-
tūque earum corpus æqualiter fusa, sicut Inuentio, & Elocutio. Ideoq; eam non orationis tan-
tum partem vnā esse credendū est, sed quæstionum etiam singularum. Quæ nanq; est quæstio,
in qua nō promittere possit Orator, quid primo, quid secūdo, quid tertio sit loco dicturus: quod
est proprium partitionis. Quam ergo ridiculum est, quæstionem quidem speciem esse probatio-
nis: partitionem autem, quæ sit species quæstionis, partem totius orationis vocari? Egressio verò,
vel (quod vsitatus esse cœpit) excessus, siue est extra causam, non potest esse pars causæ: siue est in
caussa, adiutorium vel ornamentum partium earum est, ex quibus egreditur. Nam si quicquid in
caussa est, pars causæ vocabitur, cur non argumentum, similitudo, locus communis, affectus, ex-
empla, partes vocentur? ¶ Tamen nec ijs assentior, qui detrahunt refutationem, tanquam probatio-
ni subiectam, vt Aristoteles. Hæc enim est quæ constituat, illa quæ destruat. Hoc quoque idem
aliquatenus nouat, q̄ Proœmio non narrationem subiungit, sed propositionem. Verum id facit,
quia propositio genus, narratio species videtur: & hac non semper, illa verò semper & vbiq; cre-
dit opus esse. ¶ Verum ex his quas constitui partibus, non vt quidque primum dicendum, ita pri-
mum cogitandum est. Sed ante omnia intueri oportet, Quod sit genus causæ, Quid in ea quaeratur,
Quid prosit, Quid noceat: deinde, Quid confirmandum sit, ac refellendum: Tum, Quomodo
narrandum. Expositio enim probationum est præparatio: nec esse vitis potest, nisi prius constite-
rit quid debeat de probatione promittere. Postremo intuemum quemadmodum Iudex sit con-
ciliandus. Neq; enim nisi totis causæ partibus diligenter inspectis, scire possumus qualem nobis
cognoscentis animū facere expediat, seuerum an mitem, cōcitatū an remissum, aduersum gra-
tia: an obnoxium. Nec ideo tamen eos probauerim, qui scribendum quoq; Procœmium nouissi-
mè putant. Nam vt conferri materiam omnem oportet, & quid quoq; loco sit opus, cōstare de-
bet, anteq̄ dicere aut scribere ordiamur, ita incipiendū ab ijs quæ prima sunt. Nam nec pingere
quisquam aut fingere cœpit à pedibus: nec deniq; ars vlla consuminatur ibi, vnde ordiendū est.
Quid fiet alioqui, si spatium componēdi orationē stylo non fuerit: nōne & nos hæc inuersa cō-
suetudo deceperit? Inspiciēda igitur materia est, quo præcipimus ordine scribēda, quo dicimus.

ARGVMENTVM.

¶ Genus iudiciale dixit esse multiplex: illud iam in species diuidit, primam simplicem, secundam coniunctam vocat, quæ etiam diuidatur bifaria
aut esse vnus generis, vt repetitiorum: Aut plurium, vt furti & homicidij: quibus tertium genus adicit cōparatiū, ad quod diuinationē & mu-
tuas acculationes, quæ Anticategorice dicuntur, posse reduci ait: Quarum duo sint genera: vnū quo litigatores idem crimen iniucem intētant
alterum quo diuersa. Postremo, genere causæ cognito statum diligenter inspiciendum monet.

De generibus Iudicialium Controuersiarum.

Cap. X.

Aterum causa omnis, in qua pars altera agentis est, altera recusantis, aut vnus rei
controuersia constat, aut plurium. Illa simplex dicitur, hæc coniuncta. Vna contro-
uersia est per se furti, per se adulterij. Plures aut eiusdem generis, vt in pecunijs repe-
tundis: aut diuersi, vt si quis sacrilegij simul & homicidij accusetur. Quod nunc in pu-

Ablicis iudicijs non accidit, quoniam Prætor certa lege fortitur: Principium autem & Senatus co-
gnitionibus frequens est, & Populi fuit. Priuata quoq; iudicia sæpe vnum iudicem habere mul-
tis & diuersis formulis solent: nec aliæ species erūt, etiam si vnus à duobus duntaxat eandem re,
atq; ex eadem causā petet, aut duo ab vno, aut plures à pluribus. quod accidere in hæreditarijs li-
tibus interim scimus: quia quamuis in multis personis, causa tamen vna est, nisi si conditio per-
sonarum quæstiones variauerit. ¶ Diuersum his tertium genus, quod dicitur comparatiuum, cuius
rei tractatus in parte causæ frequens est: vt cum apud Cætum viros post alia queritur & hoc,
vt dignior hæreditate sit. Rarum est autem vt in foro iudicia propter id solum constituentur:
sicut diuinationes, quæ fiunt de accusatore constituendo: & nonnunquā inter delatores, vt præ-
mium meruerit. ¶ Adiecerunt quidem numero mutuam accusationē, quæ ἀντιλογιστικῶς voca-
tur: alijs videlicet succedere hanc quoq; comparatiuo generi existimantibus: cui similis erit peti-
tionum iniucem diuersarum: quod accidit vel frequentissime. Id si & ipsum vocari debet ἀντιλογισ-
τικῶς (nam proprio caret nomine) duo erunt genera eius: Alterum, quo litigatores idem crimē
iniucem intētant: Alterum, quo aliud atque aliud. Cui & petitionum conditio par est. ¶ Cū ap-
paruerit genus causæ, tū intuebimur, negeturne factum quod intenditur, an defendatur, an alio
nomine appelletur, an à genere actionis repellatur: vnde sunt Status.

ARGVMENTVM.

¶ Genus causæ & statum intuemda præcepit, nunc vt omne dubium discutiat circa hunc Hermagoræ & quorundam aliorum affectatam sub-
litatem, & in particulis minutis concisam, reprehendit: quæ quæstionem, partitionem, continens seu firmamentum, & iudicationē diuersas ante sta-
tum particulis statuebant: ostēdit quid extra iudicia quæstio significet, & duplicem eius in iudicis acceptionem, tum quid per reliqua quæ statim
precedunt significari auctores velint: vniūque multo & simplicius locutos affirmat: qui illa omnia idem esse voluerunt. Cum absurdissimum vi-
deatur corpus orationis in parua momenta & minutis partibus concidendo consumere, quoniam cognitio superuacua futura sit, si quid in contro-
uersiam veniat, quid in eo & per quid velit efficere aduersarius, quidque nos, fuerimus diligenter intuiti.

Quid sit Quæstio, Ratio, Iudicatio, Continens, & quatenus necessaria. Cap. XI.

In inuentis, intuemum deinceps Hermagoræ videtur, quid sit Quæstio, Ratio, Iudicatio,
Continens, id est, ἀντιλογιστικῶς, vel. vt alij vocant, firmamentum, ¶ Quæstio latius intelligen-
tur omnis de qua in vtrunque partem, vel in plures dici credibiliter potest. In Iudiciali au-
tem materia dupliciter accipienda est: Altero modo, quo dicimus multas quæstiones habere con-
trouersiam, quo etiam minores omnes complectimur: Altero, quo significamus summam illā in
qua causa vertitur: de hac nunc loquor, ex qua nascitur Status, an factum sit, quid factum sit, an
rectè factum sit. Has Hermagoras & Apollodorus, & alij plurimi scriptores propriè quæstiones
vocat: Theodorus (vt dixi) capita generalia: sicut illas minores, aut ex illis pendentes, specialia.
Nam & quæstionem ex quæstione nasci, & speciem in species diuidi conuenit. Hanc igitur quæ-
stionem veluti principalem vocant ζητήματα. ¶ Ratio autem est, qua id quod factum esse cōstat,
defenditur. Et cur non vtamur eodem, quo sunt vsi ferè omnes exemplo: Orestes matrem occi-
dit, hoc constat, dicit se iustè fecisse. Status erit qualitatis. Quæstio, an iustè fecerit. Ratio, quod
Clytemnestra maritum suum patrē Orestis occidit, hoc ἀρνησι dicitur. ¶ ἀρνησι enim iudi-
catio, an oportuerit vel nocentem matrem à filio occidi. Quidam diuiderunt ἀλλοι καὶ ἀπαι
vt esset altera, propter quam iudicium constitutum est, vt occisa Clytemnestra: altera, qua factū
defenditur, vt occisus Agamemnon. Sed tanta est circa verba dissensio, vt alij ἀλλοι causam iudi-
cij, ἀρνησι autem facti vocent: alij eadem in contrarium vertant, Latinorum quidam hæc initiū
& Rationem vocauerunt: quidam vtrunque eodem nomine appellant. Causa quoque ex causā
sa, id est ἀρνησι ἐξ ἀρνησι, nasci videtur, quale est, Occidit Agamemnonē Clytemnestra, quia ille fi-
liam communem immolauerat, & captiuā pellicem adducebat. Idem putant & sub vna quæstio-
ne plures esse rationes, vt si Orestes & alteram afferat matris necatæ causam, quod responsis sit
impulsus. Quot autem causas faciendi, totidem iudicationes. Nam & hæc erit iudicatio, an re-
sponsis parère debuerit. Sed & vna causa plures habere quæstiones & iudicationes (vt ego ar-
bitror potest) vt in eo qui cum adulteram deprehensam occidisset, adulterum, qui tum effugerat,
postea in foro occidit. Causa enim est vna, adulter fuit: quæstiones & iudicationes, an illo tem-
pore, an illo loco licuerit occidere. Sed sicut, cum sint plures quæstiones, omnesque suos Status ha-
beant, causæ tamen Status vnus sit, ad quem referantur omnia: ita Iudicatio, maximè propria, de
qua pronunciat. ¶ ἀντιλογιστικῶς autem, quod, vt dixi, Continens alij, firmamentum alij putant, Ci-
cero firmissimam argumentationem defensoris, & appositissimam ad iudicationem, quibusdam
id videtur esse, post quod nihil queritur: quibusdam id quod ad iudicationem firmissimum asser-
tur. Causa facti non in omnes controuersias cadit. Nam quæ fuerit causa faciendi, vbi factum
negatur: At vbi causa tractatur, negant eodem loco esse iudicationem, quo quæstionem. Idque &
in Rhetoricis Cicero, & in Partitionibus dicit. Nam & in coniectura est quæstio ex illo, factum,
non factum, an factum sit. Ibi ergo iudicatio, vbi quæstio: quia in eadem re prima quæstio, & ex-
f. iij.

Cōparatio.

Diuinitio.

ἀντιλογιστικῶς
γολιστικῶς
duo genera.

Quæstio, &
eius acceptio
duplex.

Ratio.

Iudicatio.

Continens
Rhetor.

Causa facti,
non cadit in
coniecturam.

trema disceptatio. At in qualitate, Matrē Orestes occidit: rectē, non rectē, an rectē occiderit, quæstio, nec statim iudicatio. Quando ergo? Illa patrem meum occiderat. sed non ideo tu matrem debuisse occidere: an debuerit, hic iudicatio. Firmamentum autem verbis ipsius ponā, si velit Orestes dicere eiusmodi animum matris suæ in patrem suum, in seipsum ac sorores, in regnum, in famam generis ac familia, vt merito ab ea pœnas liberi sui potissimum petere debuerint. Vtuntur alij & talibus exemplis, Qui bona paterna consumpserit, ne concionetur: in opera publica cōsumpsit: Quæstio, an quisquis consumpserit, prohibendus sit: Iudicatio, an qui sic. Velut in causa militis Arunci, qui C. Lucium Tribunum vim sibi inferentem interfecit, Quæstio, an iure fecerit. Ratio, quod is vim afferebat. Iudicatio, an indemnatum, an Tribunū à milite occidi oportuerit.

Alterius etiam Status quæstionem, alterius iudicationem putant. Quæstio qualitatis, an rectē Clodium Milo occiderit. Iudicatio coniecturalis, an Clodius infidias fecerit. Ponunt & illud, sæpe causam in aliquam rem dimitti, quæ non sit propria quæstionis, & de ea iudicari, A quibus multum dissentio. nam & illa quæstio, an omnes qui paterna bona consumpserint, concione sint prohibendi, habeat oportet suam iudicationem. Ergo non alia quæstio, alia iudicatio erit, sed plures quæstiones, & plures iudicationes. Quid? non in causa Milonis ipsa coniectura refertur ad qualitatem: Nam si est infidiatus Clodius, sequitur vt rectē sit occisus. Cum verò in aliquam rem missa causa, est recessum à quæstione quæ erat constituta, hic quæstio, vbi iudicatio est. Paulum in his secum etiam Cicero dissentit. Nam in Rhetoricis (quemadmodum supra dixi) Hermagoram est secutus in Topicis, ex Statu effectam contentionem, τὸ κενόμεινον existimat. Idque Trebatio, qui iuris erat consultus, alludens, qua de re agitur appellat, quibus id contineatur, Continētia, quasi firmamenta defensionis: quibus sublatis defensio nulla sit. At in Partitionibus Oratorij, Firmamentum, quod opponitur defensionis: quia cōtinens quod primum sit, ab accusatore dicitur: ratio, à reo: ex rationis & firmamenti quæstione, disceptatio sit iudicationum. ¶ Verius igitur & breuius, qui Statum & continens & iudicationem, idem esse voluerunt: Continens autem id esse, quo sublato lis esse non possit. Hi mihi videntur vtranq; causam complexi, & quod Orestes matrem, & quod Clytemnestra Agamemnonem occiderit. Idem iudicationem & Statum consentire semper existimant. Nec enim aliud eorum rationi conueniens fuisset. Verum hæc affectata subtilitas circa nomina rerum, ambizioso labore à nobis in hoc assumpta solum, ne parū diligenter inquisisse de opere, quod aggressi sumus, videremur. Simplicius autem instituenti non est necesse per tam minutas rerum particulas rationem dicendi concidere. Quo vitio multi quidem laborauerunt, præcipuè tamen Hermagoras, vir alioqui subtilis, & in plurimis admirandus, tantum diligentia nimium sollicita, vt ipsa eius reprehensio laude aliqua non indigna sit. Hæc autem breuior, & vel ideo lucidior multo via, nec discentem per ambages fatigabit, nec corpus orationis in parua momenta diducendo consumet. Nam qui viderit quid sit quod in controuersia veniat, quid in eo, & per quæ velit efficere pars diuersa, quid nostra, (quod in primis est intueñdū) nihil eorum ignorare, de quibus supra diximus, poterit. Nec est ferè quisquam, modo non stultus, atq; ab omni prorsus vsu dicendi remotus, quin sciat & quid litem faciat, quod ab illis causa vel continens dicitur, & quæ sit inter litigantes quæstio, & de quo iudicari oporteat: quæ omnia idem sunt. Nam & de eo quæstio est, quod in controuersiam venit: & de eo iudicatur, de quo quæstio est. Sed non perpetuo intendimus in hæc animum, & cupiditate laudis vtunq; acquirenda: vel dicendi voluptate euagamus, quando vberior semper extra causam materia est, quia in controuersia pauca sunt, extra omnia: & hic dicitur de ijs quæ accepimus, illic de quibus volumus.

Nec tam hoc præcipiendum est, vt quæstionem, continens, iudicationem inueniamus, (nam id quidem facile est) quam vt intueamur semper, aut certè, si digressi fuerimus, saltem respiciamus, ne plausum affectantibus arma excidant. Theodori schola (vt dixi) omnia refert ad capita. His plura intelliguntur: Vno modo summa quæstio, item vt Status: Altero cætera, quæ ad summā referuntur: Tertio, propositio cum affirmatione: vt dicimus, Caput rei est apud Menandrum, κεφαλαίον ἐστίν. In vniuersum autem quicquid probandum est, erit caput, sed id maius, aut minus. Et quoniam quæ de his erant à scriptoribus artium tradita, verbosius etiam quam necesse erat exposuimus: præterea quæ partes essent iudicialium causarum, supra dictum est: proximus liber proœmia, id est exordia concipiet.

FINIS.

Statum Cic. qua de re agitur appellat.

Authoris sententia continens.

Hermagoras

Generalis præceptio.

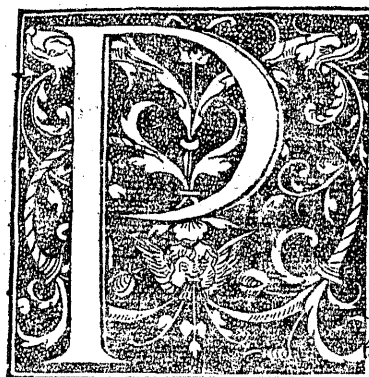
Causa vel continens.

Caput.

M. Fabij Quintiliani de Institutione Oratoria Liber III. PROOEMIUM.

ARGUMENTVM.

¶ Hac præfatione poetarum more, deos in auxilium inuocat, & Domitiani numen, quod ad benevolentiam eius emerendā non parum facit: Cuius rei causam duplicem assignat: quia eius expectationi iudiciorum grauisimo respondendū erat, qui foris suæ filios institutos sibi tradidisset, & quia quæ se sequitur, præcedentibus sunt longe difficiliora, quo sibi attentionem parat. Ea quæ sunt proponit, ordo causarum iudicialium, officium exordij, narrandi, confirmandi & cōfutandi ratio, vis perorationis, quæ vel mouēdis affectibus, vel reficienda breui repetitione, memoria cōstet.

Erfecto, Marcelle Victori, operis tibi dedicati tertio libro, & iā quarta ferè laboris parte transacta, nouæ insuper mihi diligentia causa, & altior sollicitudo, quale iudicium hominum emere rer, accessit. Adhuc enim velut studia inter nos conferebamus, & si parum nostra institutio probaretur à cæteris, contenti fore domesticovsu videbamus, vt tui meiq; filij disciplinam formare satis putaremus. Cum verò mihi Domitianus Augustus sororis suæ nepotum delegauerit curam, nō satis honorem iudiciorum cælestium intelligam, nisi ex hoc quoq; oneris magnitudinē metiar. Quis enim mihi aut mores excolēdi sit modus, vt eos nō immerito probauerit sanctissimus censor: aut studia, ne sefellisse in his videar Principem, vt in omnibus, ita in eloquentia quoque

Blanditur Domitiano.

Inuocatio duplex causæ.

Proponit quæ deinceps tractanda sunt. li. 4. s. 8. c. 6.

eminentissimum? Quod si nemo miratur Poetas maximos sæpe fecisse, vt non solum initijs operum suorum Musas inuocarent, sed prouecti quoque longius, cum ad aliquem grauiorem venissent locum, repeterent vota, & velut noua precatione vterentur: mihi quoque profectō poterit ignosci, si, quod initio, quum primum hanc materiam inchoaui, non fecerim, nunc omnes in auxilium Deos, ipsūque in primis, quo neque præsentius aliud, neque studijs magis propitium numen est, inuocem: vt quantum nobis expectationis adiecit, tantum ingenij adspiret; dexteraq; ac volens adsit, & me qualem esse credidit, faciat. Cuius mihi religionis non hæc sola ratio, quæ maxima est, sed alia, qua sic procedit ipsum opus, vt maiora præteritis, ac magis ardua sint quæ ingredior. Sequitur enim vt iudicialium causarum, quæ sunt, maximè variæ ac multiplices, ordo explicetur: Quod Proœmij sit officium: Quæ Ratio narrandi: Quæ Probationum sit fides, seu proposita confirmamus, seu contradicta dissoluimus. Quanta vis in perorando, seu reficienda breui repetitione rerum, memoria est iudicis: siue affectus (quod est longè potentissimum) commouēdi. De quibus partibus singulis quidam separatim scribere maluerunt, velut onus totius corporis veriti, & sic quoque compluris de vnaquaque earum libros ediderunt: quas ego omnes ausus cōtexere, propè infinitū mihi laborem prospicio, & ipsa cogitatione suscepti muneris fatigor. Sed durandum est, quia cœpimus: & si viribus deficiemur, animo tamen perseverandum.

ARGUMENTVM.

¶ In oratoris opere id est oratione primum locum Proœmij obtinet, circa quod hæc consideranda ducit: Quid Proœmij? Quot eius species. Quando inuocatio vtendum, Quæ causa proœmij, Quis vsus, quæ propria, & quomodo præsentur, Quæ varietas singulorum generum, Quæ in eo intuenda & quod optinenda. Quæ eius figura, habitus & elocutio, & quando non est eius vsus, Quæ vitiosa exordia, Qualis eorum finis. Proœmij significatio à grecis dictum quādam à latinis, ex eius Erymoologia & esse id quod apud iudicem dici priusquam causam cognouerit pofit, demonstrat. ¶ Eius esse duas species, principium & infirmationem. Cuius tria sunt tempora, vnum quando frons causæ parum honesta est, secundum quando dicendum est apud fatigatos. Tertium cum aduersarij actio iudicem animos occupauerit ¶ Proœmij vsus & officia, attentos, dociles & beneuolos reddere. Beneuolentiam vero duci à Personis Rebus, & aduantijs vtrique. A personis quinque modis. Actoris, patroni, litigatoris, rei, & iudicis. Actoris, ductum officio cognationis, Amicitia Reip, vel magni exempli venisse ad agendum dicendo, non avaritia vel ambitione, aut odio nec contumeliose vel in personam vel in ordinem quenquam agendo. Patroni, eloquentiam actoris & gratiam timere, simulando cum honore, aut etiam per contumeliam suspectam reddēdo. Litigatoris, eius dignitatem allegando, aut infirmitatem commendādo, aut sexti, zetatem, conditionemve, ex quibus moueatur miseratio, proferendo. Rei, inuidiam si potens sit: contemptum si vilis & abiectus: odium si nocens aut turpis ei cōstādo. Iudicis: eum modeste & ad causam accommodate laudando, opinionem domo allatam confirmādo, vel detrahendo, ne tum amouendo vel adhibendo. ¶ A causa aliqua in vsu principij quæ maximè fauorabili videbuntur decerpēdo, & augendo: contraria, repelendo & minuedo: miserationem ab infelici nostro exiliū, & superbo aduersarij si vincamur mouendo. ¶ Ab ijs quæ personis adiuncta sunt liberos, parentes, propinquitates, amicitias, Religiones, ciuitates, proferendo. ¶ Ab adiunctis causæ, locum tempus, habitum, expectationem vulgi, actionem proponendo: optando, abominando, rogando, sollicitum agendo. ¶ Attentionem paratites nouas, atroces, magnas ad exemplum vel ad ipsos iudices pertinentes, neque diu nos moraturos neque extra causam dicturos, promittendo: & in his etiam optando, abominando, rogando, sollicitum agendo. Dociles fieri vt in attentione neque diu nos moraturos, neque extra causam dicturos promittēdo, summūq; causæ breuiter & dilucide indicando. Quæ omnia quemadmodum in vna oratione nonnunquam præstanda sint, ita in omnibus locum non habere: eorum sint quæ beneuolentiam, alia quæ docilitatem & attentionem desiderent. Quocirca genera causarum pro quorum varietate aliud atq; aliud præstandum est, esse cognoscenda quæ plurimū quicque fecerint honestum, humile, dubium vel anceps, admirabile, obscurum, nam turpe sub humili vel admirabili comprehendī & in incipiti quidem iudicem maximè beneuolum reddi oportere, in obscuro docilem in humili attentum: in admirabili & turpi remedijs per infirmationem opus esse, vt si persona laboremus ad causam, si causa ad personam confugiamus, si his deficiamus, quod aduersarij ledat queramus, aut si fatigati sunt, vrbānitāte oportuna animum reficiam, aut si persuasit illis aduersarij nostras probationes promittendo, aduersas eluamus. Inuehitur in declamatores qui plura esse tribus supra nominatis exordij muneribus volebat, quæ omnia in hæc tria recidere offendit. ¶ Hinc generalē de exordij ratione præceptionem tradit, vt in eo intueamur, quid, apud quem, pro quo, contra quem, quo tempore, quo loco, qua vulgi fama, quo rerum statu, qua iudicis opinione sit dicendū. ¶ Laudatissima esse exordia demonstrat quæ ab actione partem aduersæ materiam trahant, quia suspecta non sint quasi domi meditata. ¶ Elocutionis item & actionis genus exordio cōuenire maximè, in quo erunt omnia mediocria & modesta, sententia, vox, vultus, compositio, à quo abent verbum omne insolens audacis translatum, ab oblecta veritate repetitum, à poetica licentia sumptum, quodque argumentosum nimis vt est confirmatio: nec propositis sine argumentationibus, vt est narratio, neque luxu nimis diffusens, vt sunt perorationis loci, sed quod mediū quiddam, inter hæc omnia obtinebit, in quo turbati

memoria sit longe turpissimum futurum Breue aut longum esse debere prout causa erit perplexa, infamis vel longa, aut contra. ¶ Figurati non nisi quam his schematibus posse, Occupatione Apostrophe Profopopia loquentis: Eius vsim non esse cum iudex est satis praepratus, aut quado non indiget preparatione cum est nonnunquam occupatus, cum angusta sunt tempora, cui maior Potestas ab ipsa re incipere cogit, ¶ Exordia vi etiam recentet vulgare, commune, commutabile, separatum, translatum, longum. Postremo exordium etiam in alijs partibus esse, & eius finem cum sequenti orationis parte commodissime connectendum praecipit.

De exordio.

Cap. I.

Prooemium vnde dicitur.

Vod principium latine vel exordium dicitur, maiore quadam ratione Graeci videtur nominasse: quia à nostris initium modò significatur, illi satis clare partem hanc esse ante ingressum rei de qua dicendum sit, ostendunt. Nam siue propterea quòd cantus est, & citharædi pauca illa quæ antequam legitimum carmen inchoent, emerendi fauoris gratia canunt, prooemium vocauerunt: Oratores quoq; ea quæ priusquã causam exordiantur, ad conciliandos sibi iudicum animos præloquuntur, eadem appellatione signarunt: siue quòd ὀμιον iidem Graeci viam appellant, id quod ante ingressum rei ponitur, sic vocare est institutum: certè prooemium est, quod apud iudicem dici priusquam causam cognouerit, proficit. Vitiòsq; in scholis facimus, quòd exordio semper sic vtimur, quasi causam iudex iam no uerit. Cuius rei licentia ex hoc est, quòd ante declamationē illa velut imago litis exponitur. Sed in foro quoq; contingere istud principiorum genus secundis actionibus potest: primis quidē raro, immo nunquam, nisi forte apud eum cui res aliunde iam nota sit, dicimus. ¶ Causa principij nulla alia est, quã vt auditorem, quò sit nobis in cæteris partibus accommodatior, præparemus. Id fieri tribus maximè rebus, inter authores plurimos constat, si beneuolum, attentum, docilem fecerimus: non quia ista per totam actionem nõ sint custodienda, sed quia initijs maximè necessaria, per quæ in animū iudicis, vt pcedere vltra possumus, admittimus. ¶ Beneuolentiã aut à psonis ducim, aut à causis accipimus. Sed personarū nõ est, vt pleriq; crediderūt, triplex ratio, ex litigatore, aduersario, & iudice. Nam exordium duci nonnunquam etiam ab actore causæ solet. Quanta enim pauciora de seipso dicit, & parcius, plurimum tamen ad omnia momenti est in hoc positū, si vir bonus creditur. Sic enim continget, vt non studium aduocati videatur afferre, sed penè testis fidem. Quare in primis existimetur venisse ad agendum ductus officio vel cognationis, vel amicitia, maximèq; si fieri poterit, Reipublicæ, aut alicuius certè non mediocri exempli. Quod si ne dubio multo magis ipsis litigatoribus faciendum est, vt ad agendum magna atq; honesta ratione, aut etiam necessitate accessisse videantur. Sed vt præcipua in hoc dicentis autoritas, si omnis in subeundo negotio suspicio fordium, aut odiorum, aut ambitionis abfuerit: ita quadam in his quoque commendatio tacita, si nos infirmos & impares ingenijs contra agentium dixerimus, qualia sunt pleraq; Messalæ proemia. Est enim naturalis fauor pro laborantibus: & iudex religiosus libentissime patronum audit, quem iustitiæ suæ minimè timet. Inde illa veterum circa occultandam eloquentiam simulatio, multum ab hac nostrorum temporum iactatione diuersa. Vitandum etiam, ne contumeliosus, maligni, superbi, maledici in quenquam hominem ordinem ve videamur, præcipuèq; eorum qui lædi nisi auersa iudicum voluntate non possunt. Nam in iudicem ne quid dicatur, non modò palam, sed quod omnino intelligi possit, stultū erat monere, nisi fieret. ¶ Etiam partis aduersaræ patronus dabit exordio materiam: interim cum honore, si eloquentiam eius ac gratiam nos timere fingendo, vt ea suspecta sint iudici, fecerimus: interim per contumeliam, sed hoc perquam raro, vt Asinius pro Vrbinæ hæredibus Labienum aduersarij patronum inter argumenta causæ malè posuit. Negat hæc esse proemia Cornelius Celsus, quia sint extra litem. Sed ego cum autoritate summorum authorum magis ducor, tum pertinere ad causam puto, quicquid ad dicentē pertinet: cum sit naturale, vt iudices ijs quos libentius audiunt, facilius etiam credant. ¶ Ipsius autem litigatoris persona tractanda variè est. Nam tum dignitas eius allegatur, tum commendatur infirmitas: nonnunquam contingit relatio meritorum: de quibus verècundius dicendum erit sua quàm aliena laudati. Multum agit sexus, ætas conditio: vt in fœminis, senibus, pupillis, liberos, parentes, coniuges allegantibus. Nam sola rectum quoq; iudicem inclinat miseratio. Degustanda tamen hæc prooemio, non consumenda. ¶ Aduersarij verò persona propè iisdem omnibus sed e contrario ductis, impugnari solet. Nam & potentes sequitur inuidia, & humiles abiectosq; contèptus, & turpes ac nocentes odium. Quæ tria sunt ad alienandos iudicum animos potentissima. Neq; hæc dicere satis est, quod datur etiam imperitis: pleraque augenda aut minuenda, vt expediet. Hoc enim Oratoris est, illud causæ. ¶ Iudicem conciliabimus nobis non tantum laudando eum, quod & fieri cum modo debet, & est tamen parti vtrique commune: sed si laudem eius ad vtilitatem nostræ causæ coniunxerimus, vt allegamus pro honestis dignitate illi suam, pro humilibus iustitiam, pro infelicibus misericordiam, pro læsis seueritatem, & similitèr cætera. Mores quoque (si fieri potest) iudicis velim nosse. Nam

Contra declamatores.

Prooemium & ei officia.

Beneuolentia vnde ducatur.

A persona aduersaræ partis.

A persona litigatoris.

A persona aduersarij.

A persona iudicis.

A prout asperi, lenes, iucundi, graues, duri, remissi erunt, aut assumere in causã naturas eorū qua cõpetet, aut mitigare qua repugnabit, oportebit. Accidit aut̄ interi hæc quoq; vt aut nobis inimic⁹, aut aduersario sit amicus, qui iudicat: quæ res vtriq; parti tractanda est, ac nescio an ei magis, in quã videtur propensior: Est enim nonnunquã prauis hic ambitus, aduersus amicos, aut pro his quibuscum simulatas gerat, pronuntiandi, faciendiq; iniuste ne fecisse videantur. Fuerunt etiã qui dam rerum suarum iudices. Nã & in libris obseruationum à Septimio editis, affuisse Ciceronem tali causæ inuenio. Et ego pro Regina Berenice apud eam causam dixi. Similis hic quoq; superioribus ratio est, aduersarius enim fiduciam partis suæ iactat, patronus timet cognoscentis verecundiã. ¶ Præterea detrahenda vel confirmanda opinio, siquam præcipue domovidebitur iudex attulisse. Metus etiam nonnunquam est: amouendus: vt Cicero pro Milone, ne arma Pompeij contra se disposita putarent, laborauit. Non nunquam adhibendus, vt idem in Verrem facit: sed adhibendi modus, alter ille frequens & fauorabilis, ne malè sentiat populus Romanus, ne iudicia transferantur: alter autem asper & rarus, quo minatur corruptis accusationem. & id quidem in concilio ampliore, vt tunc tutius: nam & mali inhibentur, & boni gaudet: apud singulos verò nunquam suaferim, nisi defecerint omnia. Quod si necessitas exigit, non erit iam ex arte Oratoria: non magis quã appellare, etiam si id quoq; sæpe vtile est: aut antequã pronunciet, reũ facere. Nam & minari & deferre, etiam non Orator potest. ¶ Si causa conciliandi nobis iudicis materiam dabit, ex hac potissimum aliqua in vsu principij, quæ maximè fauorabilia videbuntur, decerpi oportebit. Quo in loco Virgini⁹ fallitur, qui Theodoro placere tradit, vt ex singulis quæstionibus singuli sensus in prooemium conferatur. Nam ille non hoc dicit, sed ad potentissimas quæstiones iudicem præparandum. In quo vitij nihil erat, nisi in vniuersum id præciperet: quod nec omnis actio patitur, nec omnis causa desiderat. Nam protinus à petitore primo loco, dum ignota iudici lis est, quo modo ex quæstionibus ducemus sententias: nimirum res erunt indicanda prius. Demus aliquas (nam id exigit ratio nonnunquam) etiãne potētissimas omnes, id est totam causam: sic erit in prooemio peracta narratio. Quid verò si (vt frequenter accidit) paulo est durior causa: non beneuolentia iudicis petenda ex alijs partibus erit: sed non nisi antè conciliato eius animo nuda quæstionum comittetur asperitas. Quæ si rectè semper initio dicendi tractarentur, nihil prooemio opus esset. Aliqua ergo nonnunquam, quæ erunt ad conciliandum nobis iudicem potentissima, nõ inutiliter interim ex quæstionibus in exordio locabuntur. Quæ sint porrò in causis fauorabilia, enumerare non est necesse, quoniam & manifesta erunt cognita cuiusq; controuersia conditione, & omnia colligi in tanta litium varietate non possunt. Vt autem hæc inuenire & augere, ita quod lædit, aut omnino repellere, aut certè minuere, ex causa est. Miseratio quoque aliquando ex eadē venit, siue quid passi sumus graue siue passuri. Nec enim sum in hac opinioe, qua quidam, vt eo distare prooemium ab epilogo credam, quòd in hoc præterita, in illo futura dicantur: sed quòd in ingressu parcius & modestius prætentanda est iudicis misericordia: in epilogo verò liceat totos effundere affectus, & fictam orationem induere personis, & defunctos excitare, & pignora eorum producere: quæ minus exordijs sunt vsitata. Sed hæc quæ supra dixi, non mouere tantum, verum ex diuerso amoliri quoque prooemio opus est. Vt autem nostrum miserabilem, si vincamur, exitum: ita aduersariorum superbum, si vicerint, vtile est crediti. ¶ Sed ex ijs quoq; quæ non sunt personarum nec causarum, verum adiuncta personis & causis, duci proemia solent. Personis applicantur non pignora modo, de quibus supra dixi, sed pro pinquitates, amicitia interim, regiones etiam, ciuitatesq; & si quid aliud eius quem defendimus causa dici potest. ¶ Ad causam extra pertinet tempus, vnde principium pro Cælio. Locus, vnde pro Deiotaro. Habitus, vnde pro Milone. Opinio, vnde in Verrem. Deinceps, ne omnia enumerentur, fama iudiciorum, expectatio vulgi, nihil enim horum in causa est, ad causam tamen pertinent. Adijcit Theophrastus ab actione principium, quale videtur esse Demosthenis pro Ctesiphonte, vt sibi dicere suo potius arbitrio liceat rogantis, quã eo modo quem accusator actione præscripserat. Fiducia ipsa solet opinione arrogantia laborare. Faciunt fauorem & illa penè communia, nõ tamen obtinenda, vel ideo, ne occupentur: optare, abominari, rogare, sollicitum agere. ¶ Quæ plerunq; attentum quoque iudicem faciunt, si res agi videtur noua, magna, atrox, pertinens ad exemplum: præcipue tamen si iudex aut sua vice, aut Reipublicæ commouetur: cuius animus spe, metu, admonitione, precibus, vanitate deniq; si id profuturum credimus, agitandus est. Sunt & illa excitandis ad audiendum non inutilia, si nos neq; diu moraturos, neq; extra causam dicturos existiment. ¶ Docilem sine dubio & hæc ipsa præstat attentio: sed & illud, si breuiter & dilucidè summam rei de qua cognoscere debeat, indicauerimus: quod Homerus atq; Virgilius operum suorum principijs faciunt. Nam istius rei modus est, vt propositioni similior

Acti.

A causa exordium.

Miseratio in exordio.

tentate.

Ab adiunctis personis & causis.

Acti.

Fauorē conciliantia. Attentio.

Docilitas. Hom. & Virgil.

fit,quam expositioni: nec quomodo quicque sit actum, sed de quibus dicturus sit Orator ostendat. Nec video quod huius rei possit apud Oratores reperiri melius exemplum,quam Ciceronis pro Cluentio Animaduerti iudices omnem accusatoris orationem in duas diuisam esse partes: quarum altera mihi niti, & magnopere confidere videbatur inuidia iam inueterata iudicij Iuniani: altera tantummodo consuetudinis causa timide & diffidenter attingere rationem beneficii criminum,qua de re lege est hac quaestio constituta. Id tamen totum respondententi facilius est,quam proponenti: quia hic admonendus iudex, illic docendus est. Nec me quanquam magni auctores in hoc duxerint, vt non semper facere attentum ac docilem iudicem velim: non quia nesciam id quod ab illis dicitur, esse pro mala causa: qualis ea sit, non intelligi: verum quia istud non negligentia iudicis contingit, sed errore. Dixit enim aduersarius, & fortasse persuasit: nobis opus est eius diuersa opinio: quae mutari non potest, nisi illum fecerimus ad ea quae dicemus, docilem & attentum. Quid ergo? Imminuenda quaedam, & eleuanda, & quasi contemnenda esse sentio, ad remittendam intentionem iudicis, quam aduersario praestat: vt fecit pro Ligario Cicero. Quid enim agebat aliud ironia illa, quam vt Caesar minus se in rem tanquam non nouam intenderet: Quid pro Caelio, quam vt res expectatione minor videretur? Verum ex ijs quae proposui, aliud in alio genere causae desiderari palam est. ¶ Genera porro causarum plurimi quinque fecerunt, Honestum, Humile, Dubium vel Anceps, Admirabile, Obscurum: id est, εὐδοξον, ἀδοξον, ἀμφιδόξον, περὶ ἀδύξον, ἀσχετολογούνη δὲ. Sunt quibus recte videatur adijci Turpe, quod alij Humili, alij Admirabili subiiciunt. Admirabile autem vocant, quod est praeter opinionem hominum constitutum. In Ancipiti maxime beneuolum iudicem, in Obscuro docilem, in Humili attentum parare debemus. Nam Honestum quidem ad conciliationem satis per se valet: in Admirabili & Turpi, remedijs opus est. ¶ Et eo quidam exordium in duas diuidunt partes, principium, & insinuationem: vt sit principijs recta beneuolentiae & attentionis postulatio: quae quia esse in turpi genere causae non possit, insinuatio surrepat animis, maxime vbi frons causae non satis honesta est, vel quia res sit improba, vel quia hominibus parum probetur: aut si facie quoque ipsa premitur, vel inuidia consistentis ex diuerso patroni, aut patris, vel miserabilis senis, ceci, infantis. Et quidam, quibus aduersus hanc modis sit medendum, verbosius tradunt, materiasque sibi ipsi fingunt, & ad morem actionum prosequuntur: sed hac cum orientur ex causis, quarum species consequi omnes non possumus, nisi generaliter comprehendantur, in infinitum sunt extrahenda. Quare singulis consilium ex propria ratione nascetur. ¶ Illud in vniuersum praecipuum sit, vt ab ijs quae laedunt, ad ea quae profunt, refugiamus. Si causa laborabimus, persona subueniat: si persona, causa: si nihil quod nos adiuuet, erit, quaeramus quid aduersarium laedat. Nam vt optabile est, plus fauoris mereri: sic proximum, odij minus. In ijs quae negari non poterunt, elaborandum, vt aut minora quam dictum sit, aut alia mente facta, aut nihil ad praesentem quaestionem pertinere, aut emendari posse poenitentia, aut satis iam punita videantur. Ideoque agere aduocato quam litigatori facilius: quia & laudat sine arrogantiae crimine, & aliquando vtiliter etiam reprehendere potest. Nam se quoque moueri interim finget, vt pro Rabirio Posthumo Cicero, dum aditum sibi ad aures faciat, & auctoritatem induat vera sentientis, quod magis credatur vel defendenti eadem vel negati. Ideoque primum hoc intueamur, litigatoris an aduocati persona sit vtendum, quoties vtrunque fieri potest. Nam in schola liberum est, in foro rarum, vt sit idoneus suae rei quisque defensor. Declamaturus autem maxime positus in affectibus causas proprijs personis debet induere. Hi sunt enim qui mandari non possunt: nec eadem vi perferuntur alieni animi, qua sui, motus. ¶ His etiam de causis insinuatione videtur opus esse, si aduersarij actio iudicum animos occupauerit, vel si dicendum apud fatigatos est: quorum alterum promittendo nostras probationes, & aduersas eluendo vitabimus: alterum & spe breuitatis, & ijs quibus attentum fieri iudicem docuimus. Et vrbane opportuna reficit animos, & vndeunque petita iudicis voluptas leuat tedium. ¶ Non inutilis etiam est ratio occupandi quae videntur obstare: vt Cicero dicit scire se mirari quosdam, quod is qui per tot annos defenderit multos, laeserit, neminem, ad accusandum Verrem descendere: deinde ostendit hanc ipsam sociorum defensionem. Quod sicut ma πελάγης dicitur. Id cum sit vtile aliquando, nunc a Declamatoribus quibusdam penes semper assumitur, qui fas non putant nisi a contrario incipere. Negant Apollodorum secuti, tres esse (de quibus diximus) praeparandi iudicis partes: sed species multas enumerant, vt ex moribus iudicis, ex opinionibus ad causam extra pertinentibus, ex opinione de ipsa causa, quae sunt propae infinite: tum ijs, ex quibus omnes cotrouersiae constan t, personis, factis, dictis, causis, temporibus, locis, occasionibus ceteris. Quas veras esse fateor, sed in hac tria genera recidere. Nam si iudicem beneuolum, attentum, docilem habeo, quid amplius debeam optare, non reperio: cum metus ipse, qui

Semper attentus & docilis facilius iudex.

Causarum genera diuisa ac p inde ex ordiendi rationes principii vel insinuatione.

Principium.

Insinuationis causa ex persona nostra & quando ea vtendum.

Insinuationis praecipua.

Insinuationis causa ex persona iudicis duo tempora.

Occupatio in exordijs Acti.

Prolepsis.

A maxime videtur esse extra haec, & attentum iudicem faciat, & ab aduerso fauore deterreat. Verum quoniam non est satis demonstrare discentibus, quae sint in ratione proemij, sed dicendum etiam quomodo perfici facillime possint: hoc adijcio, vt dicturus intueatur, Quid, Apud quem, Pro quo, Contra quem, Quo tempore, Quo loco, Quo rerum statu, Qua vulgi fama dicendum sit: Quid iudicem sentire credibile sit antequam incipiamus: tum, Quid aut desideremus, aut deprecemur: ipsa illum natura eo ducet, vt sciat quid primum dicendum sit. At nunc omne quod coeperint, proemium putant: & vt quicque succurrerit, utique si aliqua sententia blandiatur, exordium. Multa autem sine dubio ex alijs partibus sunt, aut alijs partibus causae communia: nihil tamen in quoquam melius dicitur, quam quod aequè bene dici alibi non possit. ¶ Multum gratiae exordium est, quod ab actione aduersariae partis materiam trahit, hoc ipso, quod non compositum domi, sed ibi, atque ex re natum, & facilitate famam ingenij auget, & facie simplicis sumptique est proximo sermonis fidem quoque acquirat: adeo vt etiam si reliqua scripta atque elaborata sint, tamen plerumque videatur tota extemporalis oratio, cuius initium nihil praeparatum habuisse manifestum est. ¶ Frequentissimè vero proemium decebit & sententiarum, & compositionis, & vocis, & vultus modestia: adeo vt in genere causae etiam indubitabili, fiducia se ipsa nimium exerere non debeat. Odit enim iudex ferè litigantis securitatem: cumque ius suum intelligat, tacitus reuerentiam postulat. Nec minus diligenter, ne suspecti simus vlla parte, vitandum: propter quod minime ostentari debet in principijs cura, quia videtur ars omnis dicentis contra iudicem adhiberi. Sed ipsum istud euitare, summae artis est. Nam id sine dubio ab omnibus, & quidem optimè praecipuum est, verum aliquatenus temporum conditione mutatur: quia iam quibusdam in iudicijs, maximeque capitalibus, vt apud Centumuiros, ipsi iudices exigunt sollicitas & accuratas actiones: contemnique se, nisi in dicendo etiam diligentia appareat, credunt: nec doceri tantum, sed etiam delectari volunt. Et est difficilis huius rei moderatio: quae tamen ita temperari potest, vt videamur accuratè, non callidè dicere. Illud ex praecipuis veteribus manet, ne quod insolens verbum, ne audacius translatum, ne aut ab obsoleta vetustate, aut poetica licentia sumptum in principio deprehendatur. Nondum enim recepti sumus & custodiunt nos recens audientium intentio: magis conciliatis animis, & iam calentibus, haec libertas feretur, maximeque cum in locos fuerimus ingressi, quorum naturalis veritas licentiam verbi notari circumfuso nitore non patitur. Nec argumentis autem, nec locis, nec narrationi similis esse in proemio debet oratio, neque tamen deducta semper, atque circumlata, sed saepe simplici ac illaborata similis, nec verbis vultuque nimia promittens. Dissimulata enim, & vt Graeci dicunt, ἀνεπίφορη actio melius saepe surrepit. Sed haec prout formari animosi iudicium expediet. Turbari memoria, vel continuandi verba facultate destitui, nusquam turpiter: cum vitiosum proemium possit videri vt cicatricosa facies: & pessimum certè gubernator, qui nauem dum portum egreditur, impedit. Modus autem principij pro causa. Nam breuius simplices, longius perplexe, suspectaeque & infames desiderat. Ridendi vero, qui velut leges proemij omnibus dederunt, vt intra quatuor sensus terminarentur. Nec minus euitanda est immodica eius longitudo, ne in caput excuruisse videatur, & quo praeparare debet, fatiget. ¶ Sermo nem à persona iudicis auersum, qui ἀπὸ προσώπου dicitur, quidam in totum à proemio summouet, nonnulla quidem in hanc periuasione ratione ducti. Nam prorsus esse hoc magis secundum naturam confitendum est, vt eos alloquamur potissimum, quos conciliare nobis studemus. Interim tamen est & hoc proemio necessarium, sensus aliquis: & is acrior sit atque vehementior ad personam directus alterius. Quod si accidat, quo iure, aut qua tanta superstitione prohibemur dare per hanc figuram sententiae vires? Nec enim istud scriptores artium, quia non liceat, sed quia non putent vtile, vetant. Ita si vincet vtilitas, propter eandem causam facere debebimus, propter quam vetamur. Et Demosthenes ad Aeschinem orationem in proemio conuertit, & Marcus Tullius cum pro alijs quibusdam, ad quos ei visum est, tum pro Ligario, ad Tuberonem. Nam erat multo futura languidior si esset aliter figurata. quod facilius cognoscet, si quis illam totam partem vehementissimam, cuius haec forma est, Habes igitur Tubero, quod est accusatori maxime optandum, & cetera, conuertat ad iudicem: tum enim verè auersa videatur oratio, & languescat vis omnis, dicentibus nobis, Habet igitur Tubero, quod est accusatori maxime optandum. Illo enim modo pressit, atque institit, hoc tantum indicasset. Quod idem in Demosthene, si flexum illum mutaueris, accidet. Quid? non Sallustius directo ad Ciceronem, in quem dicebat, vsus est principio, & quidem protinus? Grauius & iniquo animo maledicta tua paterer Marce Tulli. Sicut & Cicero fecerat in Catilinam, Quousque tandem abutere patientia nostra? Ac ne quis Apostrophem miretur, idem Cicero pro Scauro ambitus reo, quae causa est in commentarijs (nam bis eundem defendit) Profopopoeia loquentis pro reo vtitur: pro Rabirio vero

De ratione exordij generalis praecipuum.

Exordium ex aduersarij actione sumptum, optimè.

Quis habitus elocutionis, & quae actio conueniat exordio. Fiducia nimia odiosa.

Quae in proemio vitanda vitia.

Proemij modus.

Proemiorum figurae. Apostrophe.

Profopopoeia loquentis.

Posthumo, eodemque Scauro reo Repetundarum, etiam exemplis: pro Cluentio (vt modò ostē di) partitione. Non tamen hæc, quia possunt aliquando fieri, passim faciendæ sunt, sed quoties præceptum vicerit ratio: quo modo & similitudine, dum breui, & translatione, atque alijs tropis (quæ omnia cauti illi ac diligentes prohibent) utemur interim: nisi sicui diuina illa pro Ligario ironia, de qua paulò ante dixeram, displicet. ¶ Aliæ exordiorum vitia verius tradiderunt. Quod in plures causas accommodari potest, vulgare dicitur. Id minus favorabile, aliquando tamen non inutiliter assumimus, magnis sæpe Oratoribus non euitatum. Quo & aduersarius vti potest, commune appellatur. Quod aduersarius in suam utilitatem deflectere potest, commutabile. Quod causæ non cohæret, separatum. Quod aliunde trahitur, translatum. Præterea quod longum, quod contra præcepta est. Quorum pleraque non principij modò sunt vitia, sed totius orationis. ¶ Hæc de Proœmio, quoties erit eius vsus. Non semper autem est. Nam & superuacuum aliquando est, vt si sit præparatus satis etiam sine hoc iudex, aut si res præparatione non egeat. Aristoteles quidem in totum id necessarium apud bonos iudices negat: aliquando tamen vt nec si velimus, eo licet, cum iudex occupatus, cum angusta sunt tempora, cum maior potestas ab ipsa re cogit incipere. ¶ Cōtrāq; est interim proœmij vis etiam non in exordio. Nam iudices & in narratione nonnunquam, & in argumentis, vt attendant, & vt faueant, rogamus: quo Prodicus velut dormitantes eos excitari putabat: quale est Ciceronis, Tum C. Varenius, is qui à familia Anchariana occisus est: Hoc, quæso, iudices, diligenter attendite. Vtique si multiplex causa est, sua quibusque partibus danda præfatio est: vt, Audite nunc reliqua. & Transseo nunc illuc. Sed in ipsis etiam probationibus multa fungitur proœmij vice, vt facit Cicero pro Cluentio, dicitur contra Censores: pro Murena, cum Seruio se excusat. Verum id frequentius est, quam vt exemplis confirmandum sit. ¶ Quoties autem Proœmio fuerimus vsi, tum siue ad expositionem transibimus, siue protinus ad probationem, id debet in principio postremum esse, cui commodissimè iungi initium sequentium poterit. Illa vero frigida & puerilis est in scholis affectatio, vt ipse transitus efficiat aliquam vtique sententiam, & huius velut præstigiæ plausum petat: vt Ouidius lasciuire in Metamorphosi solet, quem tamen excusare necessitas potest, res diuersissimas in speciem vnius corporis colligentem. Oratori vero quid est necesse surripere hanc transgressionem, & iudicem fallere, qui vt ordini rerum animum intendat, etiam commonendus est: Peribit enim prima pars expositionis, si iudex narrari nòdum sciet. Quapropter vt non abrupte cadere in narrationē, ita non obscurè transcendere, est optimum. Si vero longior sequetur ac perplexa magis expositio, ad eam ipsam præparandus iudex erit: vt Cicero sapius, sed hoc præcipuè loco fecit, Paulo longius exordium rei demonstrandæ petam, quod quæso iudices ne molestè patiamini. principijs enim cognitis, multo facilius extrema intelligetis. Hæc mihi ferè sunt de exordio comperta.

Exordiorum vitia. Vulgare.

Commune. Commutabile. Separatum. Translatum. Longum. Proœmio non semper locus.

Rhet. 3.

Proœmij vis etiam in alijs partib.

Proœmij finis cum sequenti parte orationis conueniens.

Metamorphosis Ouidij.

Pro Cluent.

ARGVMENTVM.

¶ Constituto ad audiendum per exordium iudice, locum habet Narratio, per quam quid in controuersiam veniat, cognoscitur. Circa quæ hæc præcipue tangit. Quid narratioque eius propria: Quæ partes: An exordium semper subiungatur: An semper necessaria: Qui sit narrationis ordo: Quo modo in hęc narrationibus color veritatis tuendus sit: & quot ille sint. Quæ virtutes narrationis, aut quæ vitia & quæ elocutio: Quæque initium, & finis. ¶ Narrationem esse rei factæ, vel vt factæ, vtiem ad persuadendū expositionem definit. ¶ Narrationis tria esse propria: vt sit dilucida, breuis, & verisimilis. Dilucidam fore, si verbis proprijs & significantibus exponatur: non sordidis, non nimis exquiritis, si locis, temporibus, personis, & causis distingatur: si rebus consentiat pronuntiatio. Breuem si inde ceperimus vnde ad iudicem pertinet, si superuacua reciderimus, si paritio ne vtamur, si nimiam breuitatem, quæ obscuritatem parit, vitauerimus, si in longis breui intermissione, & commotione vtamur. Credibilem, si omnia conuenientia personis, locis, temporibus, naturæ, consuetudini, hominum opinionibus, & causis, rationisque factis, consentaneas protulerimus: si argumentorū semina per totā narrationem sparserimus: si verbis vulgaribus, & communibus, callida simplicitatis imitatione fuerimus vsi. ¶ Narrationem in iudicijs duplicem esse tradit: Vnam ipsius causæ. Alteram rerū ad causam pertinentiū: hanc locum habere, vbi factum negatur & longam etiam esse, circa argumenta criminis, de antea facta vita, de causis, propter quas innocens in periculum deducatur, aliisque, quibus quod obijciatur incredibile, siatidē Vilius à Teucro accusati exemplo apertius reddit. Hinc repetundarū, & ambitus causas, tot narrationes quot obijciantur crimina, habere posse. Subiungit & alias, non ipsius causæ, sed ad causam pertinentes: Quarum alia exempli causa sunt: Alia excusandi alicuius extrinsecus criminis: Alia augendi. Fictas etiam introduci monet, vel ad concitandos iudices, vel ad recreandos aliqua vrbani- tate interdum etiā per digressionem, decoris gratia. Quibus duabus formis contentus, aliarum plura genera facientium, vt personæ, loci, temporis, causarū, &c. nimis subtiles diuisiones non recipiunt. ¶ Narrationem, aut nullis antea factæ vitæ criminibus oneremus, vt in causa Cælij: quæ prius causam mutari, vt si præiudicis grauemur: vt in causa Milonis, aut nullis antea factæ vitæ criminibus oneremus, vt in causa Cælij: quæ prius amouenda sunt, quæ ad causam accedamus. ¶ Non esse semper narrandū contendit, cum causæ tam breues sunt, vt propositionē potius habeat, quæ narrationē aut cum iudici omnia sunt cognita, maxime vt nobis expedit. Adfert & alia actoris, vel patroni propria tempora. Si narratio cōtra nos erit, non prætermittendam (vt quidam volent) sed extenuandā, melius interpretandā, alijs causis præmittendā, quæ contra nos faciant, cōtendit: quod, quo pacto in tribus statibus faciendū sit, coniectura, finitione, & qualitate subtilissimè docet. Quod si mixta erit, partē quæ pro nobis facit, prius esse tractandā, deinde aduersus reliqua remedijs vtendum: si plura erunt quæ profunt in medijs, tanquam auxilijs, ponenda quæ obstant, minus viriū sic habitura. Narrationis ordinē esse vt quo pacto quid gestum est, sic à nobis cōmemoretur: nisi vt ordinē inuertamus magis expeditam pro re, & tempore intuenta varia quæ profunt: quod pluribus figuris fieri potest: simulando excidisse, quod vtiliore loco redatur: aut exposita re causis, quæ antecesserunt, subiungendo. ¶ Circa narrationes fictas (quarū genus vnum instrumentis adiuuetur, alterum dicentis ingenio tuendum sit) curandum primū, vt quod fingitur, fieri possit: vt loco, personæ, temporis conueniat: & rationē credibilem, ordinē habeat, ne qua inter se pugnet: & ea fingenda, quæ nō possint refutari per testes. Item quæ à defunctis, vel ab eo cui expedit, vel ab aduersario, cui negantur, nemo lubens credit. Vitiosa esse in narratione, Excursum, Apostrophen, Protopopœiā, Argumentationes, quæ tamen ratione cogente in eadem, vitiosū obtinent locum, præter argumentationes, quæ ab hoc loco sunt alienæ. Elocutionē, quantum res patitur, debere excultā esse, omnīq; ventre exornatam, & verbis quasi sensu tinctis, id est sententiæ cuiusdā, aut argumenti admonitionibus distinctam, ad rē tamē accommodatā vt parua, pressè grauiā atrociter: ita miserabiliter dicamus, ad quod plurimū conducet: quæ res, quasi ante oculos ponit hypotiposis, & narrantis auctoritas, quæ & bona vita & sancto orationis genere pareat. Narrationis initium esse, à persona vel à re: & personam poni interdum cum iudicis accidentibus, interdū sine his. Finem eius perducī eo posse, vnde quæsiō oritur, maxime à petitorum: nam à defensore non semper item.

De Narratione.

Cap. II.

A

Maximè naturale est, & fieri frequentissimè solet, ac debet, vt præparato per hæc quæ supra dicta sunt, iudice, res de qua pronūciaturus est, indicetur. Ea est narratio. In qua sciens transcurram subtiles nimium diuisiones quorundam plura eius genera facientium. Non enim solam volunt esse illam negocij de quo apud iudices quaritur, expositionem, sed Personæ: vt, Marcus Acilius Pālicanus, humili loco, Picens, loquax magis quam facundus. Loci, vt, Oppidum est in Helleponto Lampfacum, Iudices. Temporis: vt.

Narratio quid & vitia eius distulio.

Pro Cluent. In Verrem. act. 3. Georg. 1.

Pro Sext. Ros. Am.

An semper narrandum.

vide Code. Instit. lib. 5.

Narrandum etiā vbi reus factū uegat.

Narrationis species dug.

Sophoclis.

Quæ causæ plures narrationes habere possunt.

Act. 7.

Vere nouo gelidus canis cum montibus humor Liquitur - Causarum, quibus historicis frequentissimè vtuntur, cū exponunt vnde bellum, seditio, pestilentia. Præter hæc, alias perfectas, alias imperfectas vocant: quod quis ignorat? Adijciunt expositionem & præteritorum esse temporum, quæ est frequentissima: & præsentium, qualis est Ciceronis de discurso amicorū, Chryfogonus postq̄ est nominatus. & futurorū, quæ solis dari vaticinantibus potest. Nam *ἔσοτ' ὅτι* non est habenda narratio. Sed nos potioribus vacemus. ¶ Pleriq; semper narrandū putauerunt: quod falsum esse pluribus coarguitur. Sunt enim ante omnia quædam tam breues causæ, vt propositionem potius habeant, q̄ narrationem. Id accidit aliquando vtriq; parti, cum vel nulla expositio est, vel de re constat, de iure quaritur: vt apud Centūuiros, Filius an frater debeat esse intestato hæres: Pubertas, annis, an habitu corporis æstimetur. Aut cū est quidē narrationi locus, sed aut antè iudici nota sunt omnia, aut priorē loco rectè exposita. Accidit aliquando alteri, & sapius actori causæ, vel quia satis est proponere, vel quia sic magis expedit, satis est dixisse, Certam creditam pecuniam peto ex stipulatione, Legatū peto ex testamento. Diuersæ partis expositio est, cur ea non debeatur. Et satis est actori, & magis expedit sic indicare, Dico ab Horatio sororem suam interfecit. Nanq; & cum propositione iudex crimen omne cognoscit, & ordo & causæ facti pro aduersario magis est. Reus contra tūc narrationem subtrahit, cum id quod obijciat, nec negari nota sunt omnia, sed in sola iuris quæstione consistit: vt in eo qui cū pecuniam priuatam ex æde sacra surripuit, sacrilegij reus est: confessio verecundior est, quam expositio. Non negamus pecuniam de templo esse sublatam, calumniatur tamen accusator actione sacrilegij, cum priuata fuerit, non sacra: vos autem de hoc cognoscitis, an sacrilegij sit admissum. ¶ Sed vt has aliquando non narrandi causas puto, sic ab illis dissentio, qui non esse narrationem existimant, cum reus, quod obijciat, tantum negat. In qua est opinio Cornelius Celsus, qui cōditionis huius esse arbitratur plerasq; cadis causas, & omnes Ambitus ac Repetundarum. Non enim putat esse narrationem, nisi quæ summam criminis de quo iudicium est, continet: at deinde fatetur ipse pro Rabirio Posthumo narraffe Ciceronem: atqui ille & negauit peruenisse ad Rabirium pecuniam, qua de re erat quæstio constituta: & in hac narratione nihil de crimine exposuit. ¶ Ego autem, magnos alioqui secutus auctores, duas esse in iudicijs narrationum species existimo: alteram ipsius causæ, alteram rerum ad causam pertinentium expositionem. Non occidi hominem, nulla narratio est: conuenit. Sed erit aliqua, & interim etiam longa, circa argumenta eius criminis, de antea facta vita, de causis propter quas innocens in periculum deducatur, aliisque quibus incredibile id quod obijciatur, fiat. Nec enim accusator hoc tantum dicit, occidisti: sed quibus id probet, narrat: vt in tragœdijs, cum Teucer Vlysses reum facit Aiæ: occidisti, dicens inuentum eum in solitudine iuxta exanimem corpus inimici cum gladio cruento: non id modo Vlysses responderet, non esse à se id facinus admissum, sed sibi nullas cum Aiæ inimicitias fuisse: de laude inter ipsos certatum. deinde subiungit, quomodo in eam solitudinem venerit, iacentem exanimem sit conspicatus, gladium è vulnere extraxerit. his subtexitur argumentatio. Sed ne illud quidē sine narratione est, dicente accusatore, Fuiisti in eo loco, in quo tuus inimicus occisus est: non fuit dicendum enim vbi fuerit. Quare Ambitus quoq; causæ & Repetundarum hoc etiam plures eiusmodi narrationes habere poterunt, quo plura crimina. In quibus ipsa quidem neganda sunt, sed argumentis expositione contraria resistendum, interdum singulis, interdum vniuersis. An reus ambitus malè narrabit quos parentes habuerit, quemadmodum ipse vixerit, quibus meritis fretus ad petitionem descenderit? Aut qui Repetundarum insimulabitur, num & antea factam vitam, & quibus de causis vel prouinciam vniuersam, vel accusatorem aut testem offenderit, non vtiliter exponet? Quæ si narratio non est, ne illa quidem Ciceronis pro Cluentio prima, cuius est initium, A. Cluentius Habitus. Nihil enim hic de veneficio, sed de causis quibus ei mater inimica sit, dicit. ¶ Illæ quoq; sunt pertinentes ad causam, sed non ipsius causæ narrationes, vel exempli gratia, vt in Verrem de L. Domitio, qui pastorem, quod is aprum quem ipsi muneri obtulerat, exceptum esse à se venabulo confessus esset, in g. ij.

Act. 3. **Act. 4.** **Narrandum aliquando etiam id quod iudici non est.** **An Prooemio subijciatur narratio.** **Causae refutationem ante narrationem poscentes.** **Themata.** **Declamatio.** **Narrandi ratio cuius tria propria. Claritas. Breuitas. Veritas si similitudo.** **Rhet.**

crucem sustulit. Vel excutiendi alicuius extrinsecus criminis, vt pro Rabirio Posthumo, Nam vt ventum Alexandriam est, Iudices, hæc vna ratio à rege proposita Posthumo est seruandæ pecuniæ, si curationem, & quasi dispensationem regiam suscepisset. Vel augendi, vt describitur iter Verris. Ficta interim narratio introduci solet, vel ad concitandos iudices, vt pro Roscio contra Chrylogonum, cuius paulò antè habui mentionem: Vel ad soluendos aliqua vrbantate, vt pro Cluentio, contra fratres Cepasios: Interdum per digressionem decoris gratia, qualis rursus in Verrem de Proserpina, In his quondam locis mater filiam quæsisse dicitur. Quæ omnia eò pertinent, vt appareat non vti que non narrare eum qui negat, sed illud ipsum narrare quod negat. ¶ Ne hoc quidem simpliciter accipiendum, quod est à me positum, superuacuum esse narrationem rei quam iudex nouerit. Quod sic intelligi volo, si non modò factum quid sit, sciet: sed ita factum etiam, vt nobis expedit, opinabitur. Neque enim narratio in hoc reperta est, vt tantum cognoscat iudex, sed aliquanto magis, vt consentiat. Quare etiam si non erit docendus, sed aliquo modo afficiendus, narrabimus cum præparatione quadam, Scire quidem eum in summa quid actum sit, tamen rationem quoque facti cuiusque cognoscere ne grauetur. Interim propter aliquem in consiliū adhibitum nos repetere illa simulemus: interim vt rei quæ ex aduerso proponatur, iniquitatem omnes etiam circumstantes intelligant. In quo genere plurimis figuris erit varianda expositio ad effugiendum tædium audientis: sicut, Meministi. & Fortasse superuacuum fuerit hic commorari. Sed quid ego diutius, cum tu optimè noris, Illud quale sit, tu scias: & his similia. Alioqui si apud iudicem cui nota causa est, narratio semper videtur superuacua, potest videri non semper esse etiam ipsa actio necessaria. ¶ Alterum est, de quo frequenter quæritur, an sit vtiq; narratio prooemio subijcienda. Quod qui opinantur, non possunt videri nulla ratione ducti. Nam cum Prooemium idcirco comparatum sit, vt iudex ad rem accipiendam fiat conciliator, docilior, & intentior, & probatio, nisi causa prius cognita non possit adhiberi, protinus notitia rerum instruendus videtur. Sed hoc quoque interdum mutat conditio causarum: nisi forte Marcus Tullius in oratione pulcherrima quam pro Milone scriptam reliquit, male distulisse narrationem videtur tribus præpositis quæstionibus: aut profuisset exponere quomodo insidias Miloni fecisset Clodius, si reum qui à se hominem occisum fateretur, defendi omnino fas non fuisset: aut si iam præiudicio Senatus damnatus esset Milo: aut si Cn. Pompeius, qui propter aliquam gratiam iudicium militibus armatis clauserat, tanquam aduersus timeretur. Ergo hæc quoque quæstiones vim Prooemij obtinebunt, cum omnes iudicem præparauerint. Sed aliter pro L. Murena postea quoque narrauit, cum obiecta diluit. Quod fiet vtiliter, quoties crimen non repellendum tantum, sed etiam transferendum erit, vt prius his defensis velut initium sit aliud culpæ narratio: vt in armorum ratione antiquior cauendi quam ictum inferendi cura est. Erunt quædam causæ (nec id raro) crimini quidem de quo cognitio est, faciles ad diluendum, sed multis antea actæ vitæ flagitijs, & grauibus criminibus onerata: quæ prius amouenda sunt, vt propitius iudex defensionem ipsius negotij, cuius propria quæstio est, audiat: vt si defendendus est M. Cælius, nonne optimè patronus occurrat prius conuitijs luxuriæ, petulantia, impudicia, quam veneficij, in quibus solis omnis Ciceronis versatur oratio: deinde tum narret de bonis paulatim, totamque dein explicet causam, quæ est ipsius actione defensa. Sed nos ducit scholarum consuetudo, in quibus certa quædam ponuntur, quæ Themata dicimus, præter quæ nihil est diluendum. Ideoque Narratio Prooemio semper subiungitur. Inde libertas Declamatoribus, vt etiam secundo partis suæ loco narrare videatur. Nam quum pro petitore dicunt, & Expositione, tanquam prius agant, vti solent: & Contradictione, tanquam respondeant: idque sit rectè. Nam cum sit Declamatio, forensium actionum meditatio, cur non vtrunq; protinus locum exercent? Cuius rationis ignari, ex more cui assueuerunt, nihil in foro putant esse mutandum. Sed in scholasticis quoque nonnunquam euenit, vt pro Narratione sit Propositio. Nam quid exponet, quæ zelotypum malæ tractationis accusat? aut qui Cynicū apud Censores reum de moribus facit, cum totum crimen vno verbo in qualibet actionis parte posito, satis indicetur? Sed hæc hæcenus. ¶ Nunc quæ sit Ratio narrandi, subiungam. Narratio est rei factæ, vel vt factæ utilis ad persuadendum expositio. Vel (vt Apollodorus finit) Oratio docens auditorem, quid in controuersia sit. ¶ Eam plerique scriptores, maximè qui sunt ab Isocrate, volunt esse lucidam, breuem, verisimilem. Nec enim refert, an pro lucida perspicuam, pro verisimili probabilem, credibilemve dicamus. Eadem nobis placet diuisio: quanquam & Aristoteles ab Isocrate parte in vna dissenserit, præceptum breuitatis irridens, tanquam necesse sit longam aut breuem esse expositionem, nec liceat ire per medium. ¶ Theodorèi quoque solam relinquunt vltimam partem, quia nec breuiter vtiq; nec dilucidè semper sit vtile exponere.

A Quo diligentius distinguenda sunt singula, vt quid quoque loco profit, ostendam. ¶ Narratio est aut tota pro nobis, aut tota pro aduersario, aut mista ex vtriusque. Si erit tota pro nobis, contenti simus ijs tribus partibus, per quas efficitur, quo iudex facilius intelligat, meminerit, credat. Nec quisquam reprehensione dignum putet, quod proposuerim eam quæ sit tota pro nobis, debere esse verisimilem, cum vera sit. Sunt enim plurima vera quidem, sed parum credibilia, sicut falsa quoque frequenter verisimilia. Quare non minus laborandum est, vt iudex, quæ vera dicimus, quæ fingimus, credat. Sunt quidem hæc, quas supra retuli, virtutes, aliarum quoque partium. Nam & per totam actionem vitanda est obscuritas, & modus vbiq; custodiendus, & credibilia esse oportet omnia quæ dicuntur. Maximèq; hæc in ea parte custodienda sunt, quæ prima iudicem docet: in qua si acciderit, vt aut non intelligat, aut non meminerit, aut non credat, frustra in reliquis laborabimus. ¶ Erit autem aperta narratio atq; dilucida, si fuerit primum exposita verbis proprijs & significantibus, & non fordidis quidem, non tamen exquisitis, & ab vso remotis: tum distincta rebus, personis, temporibus, locis, causis, ipsa etiam pronuntiatione in hoc accommodata, vt iudex, quæ dicuntur, quam facillimè accipiat. Quæ quidem virtus negligitur à plurimis, qui ad clamorem dispositæ, vel etiam forte circumfusæ multitudinis compositi, non ferunt illud intentionis silentium: nec sibi disertis videntur, nisi omnia tumultu ac vociferatione concusserint: rem indicare, sermonis quotidiani, & in quencūq; etiam indoctorum cadentis existimant: cum interim, quod tanquam facile contemnunt, nescias præstare minus velint, an possint. Neque enim aliud in Eloquentia cuncta experti difficilior reperient, quam id quod se dicturos fuisse omnes putant, postquam audierunt: quia non bona iudicant esse illa, sed vera. Tum autem optimè dicit Orator, cum videtur vera dicere. At nunc velut campum naçti expositionis, hic potissimum & vocem flectunt, & ceruicem reponunt, & brachium in latus iactant, totoque & rerum & verborum & compositionis genere lasciuiunt: deinde (id quod sit monstro simile) placet actio, causa non intelligitur. Verum hæc omittamus, ne minus gratia præcipiendo recta, quæ offensæ reprehendendo praua mereamur. ¶ Breuis erit narratio ante omnia, si inde ceperimus rem exponere, vnde ad iudicem pertinet: deinde, si nihil extra causam dixerimus: tum etiam si reciderimus omnia quibus sublatis nec cognitioni quicquæ, nec vtilitati detrahatur. Solet enim quædam esse partium breuitas, quæ longam tamen efficit summam. In portum veni, nauim propexi, quanti veheret interrogauit, de precio conueni, conscendi, sublata sunt anchoræ, soluimus oram, prouecti sumus. Nihil horum dici celerius potest, sed sufficit dicere, è portu nauigauit. Et quoties exitus rei satis ostendit priora, debemus hoc esse contenti, quo reliqua intelliguntur. Quare cum dicere liceat, Est mihi filius iuuenis: omnia illa superuacua, Cupidus ego liberorum vxorem duxi, natum sustuli, filium educaui, in adolescentiam perduxit. Ideoque Græcorum aliqui aliud circuncisam expositionem, id est σύντομον, aliud breuem putauerunt: quòd illa superuacuis careret, hæc posset aliquid ex necessarijs desiderare. Nos autem breuitatem in hoc ponimus, non vt minus, sed ne plus dicatur quam oporteat. Nam iterationes quidem, & περιβολῆς & περιωλοῦ τας, quas in narratione vitandas quidam scriptores artium tradiderunt, transeo. Sunt enim hæc vitia non tantum breuitatis gratia fugienda. Non minus autem cauenda erit, quæ nimium corripientes omnia sequitur, obscuritas: satiisque est aliquid narrationi superesse, quam deesse. Nam superuacua cum tædio dicuntur, necessaria cum periculo subtrahuntur. Quare vitanda etiam illa Sallustiana (quanquam in ipso virtutis locum obtinet) breuitas, & abruptum sermonis genus, quod ociosum fortasse lectorem minus fallit, audientem transuolat, nec dum repetatur expectat: cum præsertim lector non ferè sit nisi eruditus, iudicem rura plerunq; in decurias mittant, de eo pronuntiatum, quod intellexerit: vt fortasse vbiq; in narratione tamen præcipue, media hæc tenenda sit via dicendi, quantum opus est, quantum satis est. Quantum opus est autem, non ita solum accipi volo: quantum ad iudicandum sufficit: quia non inornata debet esse breuitas, alioqui sit indocta. nam & fallit voluptas, & minus longa quæ delectant, videntur: vt amœnum ac molle iter etiam si spatij amplioris, minus fatigat, quam durū arduumq; compendium. Nec enim mihi vnquam tanta fuerit cura breuitatis, vt non ea quæ credibilem faciunt expositionem, inferi velim. Simplex enim, & vndiq; præcisâ, non tam narratio potest vocari, quam confusio. Sunt porro multæ conditione ipsa rei longæ narrationes, quibus extrema (vt præcepti) prooemij parte ad intentionem præparandus est iudex: deinde curandū, vt omni arte vel ex spatio eius detrahamus aliquid, vel ex tædio. Vt minus longa sit, efficiemus, quæ poterimus differendo, non tamen sine mentione eorum quæ differemus. Quas causas occidendi habuerit, quos assumpserit conscios, quemadmodum disposuerit insidias, probationis loco dicam. Quædam vero ex ordine prætermittenda, quale est apud Ciceronem, Moritur Fulcinius. ¶

Narratio tota pro nobis.

Narratio aperta.

Breuis narratio.

Circuncisam expositio. Breuitas latitanda.

Sallustius.

Quantum opus est & quantum satis narrandum.

Longioribus narrationibus quomodo medendum.

Pro Cecinna.

Partitio. Multa enim quæ sunt in re, quia remota sunt à causa, præmittam. At partitio tædium leuat. C
 Dicam quæ acta sint ante ipsum rei contractum, dicam quæ in re ipsa, dicam quæ postea. Ita tres
 potius modica videbuntur narrationes, quam vna longa. Interim expediet expositiones breui in-
 Interfatio. terfatiõe distinguere. Audistis quæ ante acta sunt, accipite nunc quæ insequuntur. Reficietur enim
 index priorum sine, & se velut ad nouum rursus initium præparabit. Si tamen adhibitis quoque
 Cõmonitio. his artibus in longum exierit ordo rerum, erit non inutilis in extrema parte commonitio: quod
 Cicero etiam in breui narratione facit. Adhuc, Cæsar, Q. Ligarius omni culpa caret: domo est
 egressus, non modò nullum ad bellum, sed ne ad minimam quidem belli suspensionem, & cætera.
 Narratio cre-
 dibili. ¶ Credibilis autem erit narratio ante omnia, si prius consuluerimus nostrum animum, ne quid
 naturæ dicamus aduersum: deinde si causas ac rationes factis præposuerimus, non omnibus, sed
 de quibus quæritur. Si personas conuenientes ijs quæ facta credi volumus, constituerimus: vt fur
 ti reum, cupidum: adulterij, libidinosum: homicidij, temerarium. Vel contrà, si defendemus. Præ-
 terea loca, tempora, & similia. Est autem quidam etiam ductus rei credibilis, qualis in Comœ-
 dijs, & in Mimis. Aliqua enim naturaliter sequuntur & coherent, vt si bene priora narraueris, iu-
 dex ipse, quod postea sis narraturus, expectet. Ne illud quidem fuerit inutile, semina quadã pro-
 bationum spargere: verum sic, vt narrationem esse meminerimus, non probationem. Nonnun-
 quam etiam argumento aliquo confirmabimus quod proposuerimus, sed simplici & breui: vt in
 veneficijs, Sanus bibit, statim concidit, liuor ac tumor confestim est insecutus. Hoc faciūt & illæ
 præparationes, cum reus dicitur robustus, armatus, sollicitus, contra infirmos, inermes, securos.
 ¶ Omnia denique quæ probatione tractaturi sumus, personam, causam, locum, tempus, instrumen-
 tum, occasionem, narratione delibabimus. Aliquando si destituti fuerimus his, etiam fatebimur
 vix esse credibile, sed verum, & hoc maius habendum scelus: nescire nos quomodo factum sit, aut
 quare: mirari, sed probaturos. Optimæ vero præparationes sunt erunt, quæ latuerint, vt à Cicerone
 sunt quidem vtilissime prædicta omnia per quæ Miloni Clodius, nõ Clodio Milo insidiatus esse
 videatur: plurimum tamen facit illa callidissima simplicitatis imitatio: Milo autem cum in Se-
 natu fuisset eo die quoad Senatus est dimissus, domum venit: calceos & vestimenta mutauit: pau-
 D
 isper, dum se vxor, vt fit, comparat, commoratus est. Quam nihil præparato, nihil festinatò fe-
 cisse videtur Milo: Quod non solum rebus ipsis vir eloquentissimus, quibus moras & lentum
 profectiois ordinem ducit, sed verbis etiam vulgaribus & quotidianis, & arte occulta consecu-
 tus est, quæ si aliter dicta essent, strepitu ipsum iudicem, deinde patronũ excitassent. Frigida vi-
 detur ista plerisq; sed hoc ipsum manifestum est quomodo iudicẽ fefellerint, quod vix à lectore
 deprehenditur. Hæc sunt quæ credibilem faciunt expositionem. Nam ne contraria aut sibi repu-
 gnantia in narratione dicamus, sicui præcipiendum est, is reliqua frustra docetur: etiam si quidã
 An plurimi
 bus requiran-
 tur.
 In Topici.
 In partitio.
 Euidẽtia p-
 spicitatibus
 scitur.
 Narratio to-
 ta cõtra nos
 nõ est præ-
 terea &
 quomodo
 tractanda.
 scriptores artium hoc quoq; tanquam occultum, & à se prudenter erutum, tradunt. His tri-
 bus narrandi virtutibus adijciunt quidam magnificentiam, quam μεγαλοπρεπεια vocant, quæ
 neq; in omnes causas cadit (nam quid in plerisq; iudicijs priuatis de re certa credita, locato &
 conducto, interdictis, habere loci potest supra modum se tollens oratio) nec semper est utilis,
 vt vel proximo Miloniano exemplo patet. Et meminerimus multas esse causas, in quibus confi-
 tendum, excusandum, summittendum sit quod exponimus: quibus omnibus aliena est illa ma-
 gnificentia virtus, Quare non magis proprium narrationis est magnificè dicere, quam miserabi-
 liter, inuidiosè, grauitè, dulciter, vrbane: quæ cū suo quæq; loco sint laudabilia, non sunt huic par-
 ti propriè assignata, & velut dedita. Illa quoq; vt narrationi apta, ita cum cæteris partibus com-
 munitis est virtus; quam Theodectes huic vni propriè dedit. non enim magnificam modò vult
 esse, verum etiam iucundam expositionem. Sunt qui adijciat his euidẽtiam, quæ εναγγελία gre-
 cè vocatur. Neq; ego quenquam deceperim, vt dissimulem Ciceroni quoq; plures partes placere.
 Nam præterquam planam, & breuem, & credibilem, vult esse euidẽtem, moratam cum digni-
 tate. Sed in oratione morata debent esse omnia cum dignitate quæ poterunt. Euidẽtia in nar-
 ratione, quantum ego intelligo, est quidem magna virtus, cum quid veri non dicendum, sed quo-
 dammodo etiam ostendendum est, sed subijci perspicuitati potest, quam quidam etiam contra-
 riam interim putauerunt, quia in quibusdam causis obscuranda veritas est. quod est ridiculum.
 Nam qui obscurare vult, narrat falsa pro veris: & is qui narrat, debet laborare vt videantur quæ
 euidẽtissima. ¶ Sed quatinus etiam forte quadam peruenimus ad difficilius narrationũ genus,
 iam de his loquamur, in quibus res contra nos erit: quo loco nonnulli prætereundam narratio-
 nem putauerunt. Et sanè nihil est facilius hoc, prorsus totam causam omnino non agere. Sed si
 aliqua iusta ratione susceperis litem, cuius artis est, malam esse causam silentio confiteri? Nisi
 forte tam hebes futurus est iudex, vt secundum id pronũciat, quod sciet narrare te noluisse. Neq;

A inficias eo, in narratione, vt aliqua neganda, aliqua adijcienda, aliqua mutanda, sic aliqua etiam
 tacenda: sed tacenda: quæ tacere oportebit, & liberum erit. Quod fit nonnunquam breuitatis quo
 que gratia, quale illud est. Respondit quod ei visum est. Distinguaus igitur genera causarum.
 Nanque in quibus non de culpa quæritur, sed de actione, etiam si erunt contra nos themata, con-
 fiteri nobis licebit. Pecuniam de templo sustulit, sed priuatam: non ideo sacrilegus est. Virginem
 rapuit, non tamen optio patri dabitur. Ingenuum stuprauit, & stupratus se suspendit: non tamen
 ideo stuprator capite, vt mortis causa punietur: sed decem millia, quæ pœna stupratori constitu-
 ta est, dabit. Verum in his quoque confessionibus est aliquid, quod ex inuidia quam expositio ad
 uersarij fecit, detrahi possit, cum etiam serui nostri de peccatis suis mollius loquantur. Quædam
 enim quasi non narrantes mitigabimus, Non quidem (vt aduersarius dicit) consilium furti in tẽ-
 plum attulit, nec diu captauit eius rei tempus: sed occasione & absentia custodum corruptus, &
 pecunia, quæ nimiumquam in animis hominũ potest, victus est. Sed quid refert? peccauit, & fur
 est. Nihil attinet id defendere, cuius pœnam non recusamus. Interdum quasi damnemur ipsi. Vis
 te dicam vino impulsus: errore lapsus: nocte deceptus: vera sunt ista fortasse, tu tamen inge-
 nuum stupraisti, solue decem millia. Nonnunquam propositio præmuniri potest causa, & de-
 inde exponi. Contraria sunt omnia tribus filijs, qui in mortem patris coniurauerunt: fortiti nocte
 singuli per ordinem cum ferro cubiculum intrarunt patre dormiente: cum occidere eum nemo
 potuisset, excitato omnia indicauerunt. Si tamen pater, qui diuisit patrimonium, & reos parrici-
 dij defendit, sic agat, Quod contra legem sufficit, Parricidium obijcitur iuuenibus quorum pater
 viuuit, atq; etiam liberis suis adest ordinem rei narrare quidem nihil necesse est, cum ad legem ni-
 hil pertineat. sed si confessionem culpæ meæ exigitis, ego fui pater durus, & patrimonij, quod iã
 melius ab his administrari poterat, tenax custos. Deinde subijcitur, stimulos ab ijs quorum in-
 dulgentiores parentes erant: semper tamen eum habuisse animum, qui sit euentu deprehensus, vt
 occidere patrem non possent. Nec enim iureiurando opus fuisse, si alioqui hoc mētis habuissent:
 nec sorte, nisi quod se quisque eximi voluerit. Omnia hæc qualiacunque placidioribus animis ac-
 cipiantur, illa breui primæ propositionis defensione mollita. At cum quæritur an factum sit, vel
 quale factum sit, licet omnia contra nos sint, quomodo tamen euitare expositionem salua causæ
 ratione possumus? Narrauit accusator, nec ita, vt quæ essent acta, tantum indicaret: sed adiecit in-
 uidiã, rem verbis exasperauit, accesserunt probationes, peroratio incedit, & plenos iræ reliquit.
 Expectat naturaliter iudex quid narretur à nobis, Si nihil exponimus, illa esse, quæ aduersarius
 dixit, & talia qualia dixit, credat necesse est. Quid ergo: eadem exponemus? Si de qualitate age-
 tur, cuius tum demum quæstio est, cum de re constat, eadem, sed non eodem modo: alias causas,
 aliam atque aliam rationem dabo. Verbis eleuare quadam licebit: luxuria, hilaritatis: auaritia
 parsimonia, negligentia, simplicitatis nomine lenietur. Vultu deniq; voce, habitu, vel fauoris ali-
 quid, vel miserantiam merebor. Solet nonnunquam mouere lachrymas ipsa confessio. Atq; ego
 libenter interrogem, sint ne illi defensori quæ non narrauerint, necne? Nam si neq; defenderint,
 neq; narrauerint, tota causa prodetur. At si defensori sunt, proponere certè plerunq; id quod cõ-
 firmaturi sumus, oportet. Cur ergo non exponamus quod & dici potest? Vt hoc contingat, vti-
 que indicandum est. Aut quid inter probationem & narrationem interest, nisi quod narratio est
 probationis continua propositio, rursus probatio narrationi congruens confirmatio: Videamus
 ergo num expositio hæc longior demum esse debeat, & paulo verbosior præparatione, & quibus-
 dam argumentis (argumentis dico, non argumentatione, cui tamen plurimum confert frequens
 affirmatio) effecturos nos quidem quod dicimus, non posse vim rerum ostendi prima expositio-
 ne: expectent, & opiniones suas differant & bene sperent. Denique narrandum est vtiq; quic-
 quid aliter quàm aduersarius exposuit, narrari potest: aut eò etiam proœmia sunt in his causis
 superuacua, quæ quid magis agunt, quàm vt cognitioni rerum accommodatiorem iudicẽ faciãt?
 Atqui constat nusquam eorũ esse maiorem vsum, quàm vbi animus iudicis ab aliqua contra nos
 insita opinione flectendus est. Coniecturales autem causæ, in quibus de facto quæritur, non tam
 sæpe rei de qua iudicium est, quàm eorum per quæ res colligenda est, expositionem habent. Quæ
 cum accusator suspiciosè narret, reus leuare suspensionem debeat, aliter ab hoc atq; ab illo ad iudi-
 cem perferri oportet. At enim quadam argumenta turba valent, diducta leuiora sunt. Id quidẽ
 non eò pertinet, vt queratur an narrandum, sed quomodo narrandum sit. Nam & cõgerere plu-
 ra expositione quis prohibet, si id vtile est causæ: & promittere, sed & diuidere narrationem, &
 probationem subiungere partibus, atq; ita transire ad sequentia? ¶ Nam ne ijs quidem accedo,
 qui semper eo putant ordine, quo quid actum sit, esse narrandũ: sed eo modo quo expediat. Quod
 fieri pluribus figuris licet. Nam & aliquando excidisse simulamus, cum quid vtiliore loco redu-
 g. iiii.

Exempli con-
 traria narra-
 tionis.

Eleuandaque
 contra nos
 faciunt.

Narrandum
 quicquid ali-
 ter aduersari-
 us exposuit
 narrari potest.

Narrandi or-
 do & forma.

Narratio in
tenui sepius

Expositio
praepostera

De fictis nar
rationibus &
quomodo in
his color ve
ritatis tuen
dus sit.

Color.

Fingendi &
mentiendi
cautela.

Mendax me
mor.

Quae fingen
da.

Narratio par
tem pro nobis,
partem contra
nos quomodo
tractanda.

cimus: & interim nos reducturos reliquum ordinem testamur, quia sic futura sit causa lucidior. Interim re exposita, subiungimus causas quae antecesserunt. Nec enim est una lex defensionis, certumque praescriptum: Pro re, pro tempore, intuenda quae profint: atque ut erit vulnus, ita vel curandum protinus: vel si curatio differri potest, interim deligandum. ¶ Nec sapius narrare dixerim, nefas, quod Cicero pro Cluentio fecit: estque non concessum modo, sed aliquando etiam necessarium, ut in causis repetundarum, omnibusque quae simplices non sunt. Amentis est enim superstitione praepceptorum contra rationem causae trahi. Narrationem ideo ante probationes ponere est institutum, ne iudex, qua de re quaeratur, ignoret. Cur igitur si singula probanda aut refellenda erunt, non singula etiam narrentur: Me certe, quantacunque nostris experimentis habenda est si des, fecisse hoc in foro, quoties ipsa desiderabat utilitas, probantibus & eruditis, & iis qui iudicabant, scio: & (quod non arroganter dixerim, quia sunt plurimi quibuscum egi, qui me refellere possunt si mentiar) ferè ponenda à me causae officium exigebatur. Neque ideo tamen non sapius facere oportebit, ut rerum ordinem sequamur. Quaedam vero etiam turpiter conuertuntur: ut si peperisse narres, deinde concepisse: apertum testamentum, deinde resignatum. In quibus si id quod posterius est dixeris, de priore tacere optimum est. ¶ Sunt quaedam & falsae expositiones, quarum in foro duplex est genus. Alterum, quod instrumentis adiuuatur: ut Publius Clodius fiducia testium, qua nocte incestum Romae commiserat, Interamnæ se fuisse dicebat. Alterum, quod est tuendum dicentis ingenio. Id interim ad solam verecundiam pertinet, unde etiam mihi videtur dici color: interim ad quaestionem. Sed utrumque erit, prima sit curatum, ut id quod fingimus, fieri possit: deinde, ut personae, & loco, & tempori congruat, & credibilem rationem & ordinem habeat: si contingat etiam, ut verè alicui rei cohaereat, aut argumento, quod sit in causa, confirmetur. Nam quae tota extra rem petita sunt, mentiendi licentiam produunt. Curandum praecipue (quod fingentibus frequenter accidit) nequa inter se pugnent. Quaedam enim partibus blandiuntur, sed in summam non consentiunt. Præterea, ne iis quae vera esse constabat, aduersa sint. In schola etiam, ne color extra themata quaeratur. Vtrobique autem Orator meminisse debet actione tota quid finxerit, quoniam solent excidere quae falsa sunt: verumque est illud, quod vulgo dicitur, Mendacem memorem esse oportere. Sciamus autem, si de nostro facto aliquo quaeratur, vnum nobis aliquid esse dicendum: si de alieno, mittere in plures suspensiones licere. Est tamen quibusdam scholasticis controuersijs, in quibus ponitur aliquae non respondere ad quae interrogatur, libertas omnia enumerandi quae responderi potuissent. Fingenda vero meminimus ea quae non cadent in testem. Sunt autem quae nostro dicuntur animo, cuius ipsi tantum conficij sumus. Item quod à defunctis: nec enim hoc est qui neget. Itemque ab eo cui idem expediet: is enim non negabit. Ab aduersario quoque: quia non est habiturus in negando fidem. Somniorum & superstitionum colores ipsa iam facilitate auctoritatem perdidit. Non est autem satis in narratione uti coloribus, nisi per totam actionem consentiant: cum praesertim quorumdam probatio sola sit in asseruatione & perseverantia: ut ille parasitus, qui ter abdicatum à diuite iuuenem, & absolutum, tanquam suum filium asserit, habebit quidem colorem, quo dicat & paupertatè sibi causam exponendi fuisse, & ideo à se parasiti personam esse susceptam, quia in illa domo filium haberet: & ideo illum innocentem ter abdicatum, quia filius abdicantis non esset: nisi tamen omnibus verbis & amorem patrium, atque hunc quidem ardentissimum ostenderit, & odium diuitis, & metum pro iuvene, quem periculosè mansurum in illa domo, in qua tam iniustus sit, sciat, suspitione subiecti petitoris non carebit. Euenit aliquando in scholasticis controuersijs, quod in foro an possit accidere, dubito, ut eodem colore utraq; pars utatur, deinde eum pro se quisque defendat: ut in illa controuersia. Vxor marito dixit appellatam se de stupro à priuigno, & sibi constitutum tempus, & locum: eadem contra filius detulit de nouerca, edito tantum alio tempore, ac loco: pater in eo quem vxor praedixerat, filium inuenit: in eo quem filius, vxorem: illam repudiavit: qua tacente, filium abdicat. Nihil dici potest pro iuvene, quod non idem sit pro nouerca. Ponentur tamen omnia communia, deinde ex personarum comparatione, & indicij ordine, & silentio repudiata, argumenta ducentur. Ne illud quidem ignorare oportet, quaedam esse quae colorem non recipiant, sed tamè defendenda sint: qualis est ille diues, qui statuam pauperis inimici flagellis cecidit, reus est iniuriarum. Nam factum eius modestum esse nemo dixerit: fortasse ut sit tutum obtinebit. ¶ Quod si pars expositionis pro nobis, pars contra nos erit, miscenda sit, an separanda narratio, cum ipsa causae conditione deliberandum est. Nam si plura sint quae nocent, quae profunt obruentur. Itaque tunc diuidere optimum erit, & iis quae partem nostram adiuuabunt, expositis & confirmatis, aduersus reliqua uti remedijs de quibus supra dictum est. Si plura proderunt, etiam coniungere licebit, ut quae obstant in medio, velut auxilijs nostris posita, minus habeant virum. Quae

A tamen non erunt nuda ponenda, sed ut & nostra aliqua argumentatione firmemus, & diuersa, cur credibilia non sint, adiciamus: quia nisi distinxerimus, verendum est ne bona nostra permixtis malis inquinentur. ¶ Illa quoque de narratione praecipui solent, nequa ex ea fiat excursio, ne auertatur à iudice sermo, ne alienae personae vocem demus, ne argumentemur: adiciunt quidam etiam ne utamur affectibus. Quorum pleraque sunt frequentissime custodienda: immo nunquam, nisi ratio coegerit, mutanda: ut sit expositio perspicua & breuis. Nihil quidem tam raro poterit habere rationem, quam excursio: nec unquam debet esse nisi breuis, & talis, ut vi quadam videamur affectus velut recto itinere depulsi: qualis est Ciceronis circa nuptias Saffia. O mulieris scelus incredibile, & praeter hanc vnam in omni vita inauditum. O libidinem effrenatam, & indomitam, O audaciam singularem, non timuisse, si minus vim deorum, hominumque famam, at illam ipsam noctem, facesque illas nuptiales, non limen cubiculi, non cubile filiae, non parietes denique ipsos superiorum testes nuptiarum? Sermo auersus à iudice, & breuis indicat interim, & coarguit magis. Qua de re idem quod de proemio dixeram, sentio, sicut de Profopoeia quoque: qua tamen non Seruius modo Sulpitius vitur pro Aufidia, Sónone te languidum, an graui lethargo putem oppressum: sed M. quoque Tullius circa nauarchos. nam ea quoque rei expositio est. Ut adeas, tantum dabis, & reliqua. Quid pro Cluentio, Staleni Bulbiq; colloquii, nonne ad credulitatem plurimum & fidem confert: Quae ne fecisse sine obseruantia quadam videatur, quam hoc in illo credibile non est, in Partitionibus praecipit, ut habeat narratio suauitatem, admirationes, expectationes, exitus inopinatos, colloquia personarum, omnes affectus. Argumenta tabimur in narratione, ut dixi, nunquam, argumentum ponemus aliquando: quod facit pro Ligario Cicero, cum dicit sic eum prouinciae praefuisse, ut illi pacem esse expediret. Inferemus expositioni & breuem cum res poscet defensionem, & rationem factorum. Nec enim narrandum est tanquam testi, sed tanquam patrono. Rei ordo per se talis est. Quin. Ligarius legatus in Africam cum Cos. C. Confidio profectus est. Quid ergo Marcus Tullius? Quin. igitur, inquit, Ligarius, cum esset adhuc nulla belli suspicio, legatus in Africam cum Cos. C. Confidio profectus est. Alibi, Nō modo nullum ad bellum, sed ne ad minimam quidem suspensionem belli. Et cum esset indicanti satis, Quin. Ligarius nullo se implicari negotio passus est, adiecit, Domū spectans, & ad suos redire cupiens. Ita quod exponebat, & ratione fecit credibile, & affectus quoque impleuit. Quo magis miror eos qui in narratione non putant esse utendum affectibus. Qui si hoc dicunt, non diu, nec ut in epilogo, mecum sentiunt. Effugienda sunt enim morae. Ceterum cur ego iudicem nolim, cum eum doceo, etiam moueri: Cur quod in summa parte sum actionis petiturus, non in primo statim rerum ingressu, si fieri potest, consequar? cum praesertim etiam in probationibus faciliore sim animo eius abusus, occupato vel ira, vel miseratione: An non Marcus Tullius circa verbera cuius Romani omnes breuissime mouet affectus: non solum conditione ipsius, loco iniuriae, genere verberum, sed animi quoque commendatione? Summum enim virum ostendit, qui cum virgis caederetur, non ingemuerit, non rogauerit, sed tantum ciuem se Romanum esse, cum inuidia cadentis, & fiducia iuris clamauerit. Quid? Philodami casum nonne cum per totam expositionem incendit inuidia, tum in supplicio ipso lachrymis impleuit, cum flentes non tam narraret quam ostenderet, patrè de morte filij, filium de patris: Quid vlli epilogi possunt habere miserabile magis: Serum est enim aduocare his rebus affectum in peroratione, quas securus narraueris. Assuevit illis iudex, iamque eas sine motu metis accipit, quibus commotus nouus non est: & difficile est mutare habitum animi semel constitutum. Ego vero (neque enim dissimulabo iudicium meum quamquam id quod sum dicturus, exemplis magis quam praepceptis vllis continetur) narrationem, ut si vllam partem orationis, omni qua potest, gratia & venere exornandam puto. Sed plurimum refert, quae sit natura eius rei quam exponimus. In paruis ergo, quales sunt ferè priuatae, sit ille praefusus, & velut applicitus rei cultus: in verbis summa diligentia, quae in locis impetu feruntur, & circūiectae orationis copia latent: hic expressa, & ut vult Zeno, sensu tincta esse debent: compositio dissimulata quidem, sed tamen quam iucundissima: figura non illa poetica, & contra rationem loquendi auctoritate veterum recepta. Nam debet esse quam purissimus sermo, & qui varietate tadium effugiat, & mutationibus animum leuet: ne in eundem casum, similem compositionem, pares elocutionum tractus incidamus. Caret enim ceteris lenocinijs expositio, & nisi comendetur hac venustate, iaceat necesse est. Nec in vlla parte intentior est iudex: eoque nihil rectè dictum perit. Præterea, nescio quomodo, etiam credit facilius, quae audienti iucunda sunt, & voluptate ad fidem ducitur. Vbi verò maior res erit, & atrocior inuidiosè, & tristia miserabiliter dicere licebit: non ut consumantur affectus, sed tamen ut velut primis lineis designentur: ut planè qualis futura sit imago rei, statim appareat. Ne sententia quidem velut fatigatum intentione sto

Narratio
quas figuras
admittat: &
quatenus ar
gumentatio
nes & affe
ctus.

Pro Cluentio.

Apostrophe
& Profopo
eicia in nar
ratione.

In Verrem
Act. 7.

Argumenta
in narratioe.

Affectus in
narratione.

Act. 7.

Act. 3.

Narratio ve
nullanda de
center, & ad
rem accom
modatè.

Verga sensu
tincta.

machum iudicis reficere disuaserim, maximè quidem breui interiecta, qualis est illa, Fecerunt C serui Milonis, quod suos quisq; seruos in re tali facere voluisset. Interim paulo liberiore, qualis est illa, Nubit genero socrus, nullis auspicijs, nullis authoribus, funestis ominibus omniu. Quod cum sit factum ijs quoq; temporibus, quibus omnis ad vtilitatem potius quam ad ostentationem componebatur oratio, & erant adhuc seueriora iudicia: quanto nunc faciendum magis, cum in ipsa capitis aut fortunarum pericula irrupit voluptas: Cui hominum desiderio quantum dari debeat, alio loco dicam. Interim aliquid indulgendum esse confiteor. ¶ Multum confert adiecta veris credibilis rerum imago, quæ velut in rem præsentem perducere audientes videtur: qualis est illa M. Cælij in Antonium descriptio, Nanq; ipsum offendunt temulento sopore profligatum, totis præcordijs stertentem, ructuosos spiritus geminare: præclarasque contubernales ab omnibus spondis transuersas incubare, & reliquas circunciacere passim: quæ tamen exanimata terrore, hostium aduentu percepto, excitare Antonium conabantur: nomen in clamabant, frustra ceruicibus tollebant: blandius alia ad aurem inuocabat, vehementius etiam nonnulla feriebat. Quarum omnium vocem tactumq; noscitarer, proximæ cuiusq; collum amplexu petebat: nec dormire excitatus, nec vigilare ebrius poterat: sed semisomno sopore inter manus Centurionum concubinarumq; iactabatur. Nihil his neq; credibilis fingi, neq; vehementius exprobrari, neq; manifestius ostendi potest. ¶ Ne illud quidem præteribo, quantam afferat fidem expositioni, narrantis auctoritas, quam mereri debemus ante omnia quidè vita, sed & ipso genere orationis. Quod quo fuerit grauius, sanctius, hoc plus habeat necesse est in affirmando quoq; pòderis. Effugienda igitur in hac præcipuè parte omnis calliditatis suspicio: (neq; enim se vsquam custodit magis iudex) nihil videatur fictum, nihil sollicitum, omnia potius à causa, quam ab Oratore profecta credantur. Sed hoc pati non possumus, & perire artem putamus, nisi appareat: cum desinat ars esse, si apparet. Pèdemus ex laude, atque hanc laboris nostri ducimus summam. Ita quæ circumstantibus ostentare volumus, iudicibus prodimus. ¶ Est & quædam repetita narratio, quæ ὑποδιήγησις dicitur, sanè res declamatoria magis quam forensis, ideo reperta, vt quia narratio breuis esse debet, fufius & ornatus res posset exponi: quod sit vel inuidiæ gratia, vel miseracionis. Id raro faciendum iudico, neq; sic vnquam: vt totus ordo repetatur. Licet enim per partes idem consequi. Cæterum qui vt ὑποδιήγησις volet narrationis re loco stringat, & còtentus indicare quid factum sit, quo sit modo factum, plenius se loco suo expositurum esse promittat. ¶ Initium narrationis quidam vtq; faciendum à persona putant: eaq; si nostra sit ornada, si aliena, infamanda statim. Hoc sanè frequentissimum est, quia personæ sunt inter quas litigatur. Sed hæ quoq; interm cum suis accidentibus ponenda, cum id profuturum est: vt, A Cluentius Habitus fuit pater huiusce, iudices, homo non solum municipij Larinatis, ex quo erat, sed etiam regionis illius, & vicinitatis, virtute, existimatione, nobilitate facile princeps. Interim sine his: vt, Quin. Ligarius cum esset. Frequenter verò & à reficunt pro Tullio Cicero, Fundum habet in agro Tigrurino M. Tullius paternum. De mosthenes pro Ctesiphonte, τοῦ γὰρ Φακῆ καὶ κούσας ἀνὸς πλεῖμον. ¶ De fine narrationis cum his contentio est, qui perducit expositionem volunt eò, vnde questio oritur. His rebus ita gestis, P. Dolabella prætor interdixit, vt est consuetudo, de vi hominibus armatis sine vlla exceptione, tantum vt vnde deieisset, restitueret: restituisse se dixit: sponso facta est: hac de sponso vobis iudicandum est. Id à petitore semper fieri potest, à defensore non semper.

Pro Milone. Pro Cluutio. Hypotyposis. Autoritas dicens. Ars non ostentanda. Repetita narratio. Narrationis initium. Pro Cluent. Pro Lig. Narrationis finis. Pro Cæcina

ARGVMENTVM. ¶ Antequam ad confirmationem veniat, quæ narrationem sequi debet, quorundam refellit opinionem qui inter has egressionem, vel partitionem, vel propositionem, tanquam partes & semper necessarias, collocabant. Egressionem hoc capite tractat: cui locum non esse necessarium inter confirmationem & narrationem, docet: narrationi tamen, & quæstionibus vel vniuersis vel singulis opportunè aliquando subiungi, cum res postulat, aut permittit. Opus ea esse, cum narratio nullam dubitationem habens, circa finem atrox, velut spiritu erumpente indignatione, profequenda est. Quando etiam post merita commemorata inuehi volumus, vt in ingratos: item quando aliquid asperum, quod tueri volumus, præparatio ne aliqua præmolliendum erit. Hinc quid Egressio, & quam latè pateat demonstrat.

De Egressionem.

Cap. III.

Rdine ipso narrationem sequitur confirmatio. Probanda sunt enim quæ propter hoc exposuimus. Sed priusquam ingrediar hanc partem, pauca mihi de quorundam opinione dicenda sunt. Plerisque moris est, prolato rerum ordine protinus utiq; in aliud quem lætum atq; plausibilem locum quam maximè possint fauorabiliter excurrere. Quod quidem natum ab ostentatione declamatoria, iam in forum venit, postquam agere causas non ad vtilitatem litigatorum, sed ad patronorum iactationem reptum est: ne si pressæ illi (qualis sapius desideratur) narrationis gracilitati còiuncta argumentorum pugnacitas fuerit, dilatis diutius dicendi voluptatibus oratio refrigescat. In quo vitium illud est, quod sine discrimine causarum atq; vtilitatis, hoc, tanquam semper expediat, aut etiam necesse sit, faciunt: eo quod desum

Atas ex his partibus, quarum alius erat locus, sententias in hanc congerunt, vt plurima aut iterum dicenda sint, aut quia alieno loco dicta sunt, dici suo non possint. ¶ Ego autem confiteor hoc ex patiandi genus non modò narrationi quidem, sed etiam quæstionibus vel vniuersis, vel interim singulis opportunè posse subiungi cum res postulat, aut certe permittit: atq; eo vel maximè illustrari ornariq; orationem, sed si cohæret, & sequitur, non si per vim cuneatur, & quæ natura iuncta erant, distrahit. Nihil enim tam est consequens, quam narrationi probatio: nisi excursus ille, vel quasi finis narrationis, vel quasi initium probationis est. Erit ergo illi nonnunquam locus, vt si expositio circa finem atrox fuerit, profequamur eam velut erumpente protinus indignatione. Quod tamen ita fieri oportebit, si res dubitationem non habeat: alioqui prius est, quod obijcias, verum efficere, quam magnum: quia criminis inuidia pro reo est priusquam probatur. Difficillima est enim grauisissimi cuiusq; sceleris fides. Idem fieri non inutiliter potest, vt si merita in aduersarium aliqua exposueris, in ingratum inueharis: aut si varietatem criminum narratione demonsttraueris, quantum ab ea periculum intentetur, ostendas. Verum hæc breuiter omnia. Iudex enim ordine audito festinat ad probationem, & quamprimum certus esse sententiæ cupit. Præterea cauendum est, ne ipsa expositio vanescat, auersis in aliud animis, & inani mora fatigatis. Sed vt non semper est necessaria post narrationem illa procurio, ita frequenter vtilis ante quæstionem præparatio, utiq; si prima specie minus erit fauorabilis, si legem asperam tuebimur, aut penarias actiones inferemus. Est hic locus velut sequentis exordij, ad conciliandum probationibus nostris iudicem. Quod liberius hic, & vehementius fieri potest, quia iudici iam nota causa est. His igitur velut fomentis, siquid erit asperum, præmolliemus, quò facilius aures iudicum, quæ post dicturi erimus, admittant, ne ius nostrum oderint. Nihil enim facile persuadet inuitis. Quo loco tamen iudicis quoq; noscenda natura est iuri magis an æquo sit appositus: Proinde enim magis aut minus erit hoc necessarium. Cæterum res eadem, & post quæstionem perorationis vice fungitur. ¶ Hæc partem παραβασιν Græci vocant, Latini egressionem, vel egressionem. Sed hæ sunt plures, vt dixi, quæ per totam causam varios habent excursus: vt laus hominum locorumq; vt descriptio regionum, expositio quarundam rerum non solum gestarum, sed etiam fabulorum. Quo ex genere est in orationibus contra Verrem còpositis. Sicilia laus, Proserpina: raptus, pro L. Cornelio popularis illa virtutum Cn. Pompeij commemoratio: in quam ille diuinus Orator, velut nomine ipso ducis cursus dicendi teneretur, abrupto quem inchoauerat sermo ne, diuertit. ¶ Ac tamè παραβασιν est (vt mea quidem fert opinio) alienæ rei, sed ad vtilitatem causæ pertinentis, extra ordinem procurrens tractatio. Quapropter non video cur hunc ei potissimum locum assignent, qui rerum ordinem sequitur: non magis quam illud, cur hoc ita declinet oratio. Nam quicquid dicitur præter illas quinq; (quas fecimus) partes, egressio est, indignatio, miseratio, inuidia, conuictium, excusatio, conciliatio, maledictorum refutatio: similia his, quæ non sunt in quæstione, omnis amplificatio, minutio, omne affectus genus: atq; ea maximè iucundam & ornata faciunt orationem, de luxuria, de auaritia, de religione, de officijs: quæ cum sint argumentis subiecta similibus rerum, quia cohærent, egredi non videntur. Sed plurima sunt, quæ rebus nihil secum cohærentibus inferuntur, quibus iudex reficitur, admonetur, placatur, rogatur, laudatur. Innumerabilia sunt hæc, quorum alia sicut præparata afferimus, quædam ex occasione vel necessitate dicimus, siquid nobis agentibus noui accidit, interpellatio, interuentus alicuius, tumultus. Vnde Cicero quoq; in procemio cum diceret pro Milone, digredi fuit necesse, vt ipsa oratiuncula qua vsus est, patet. Poterit autem paulo longius exire, qui præparat aliquid ante quæstionem, & qui finitæ probationi velut commendationem adijcit. At qui ex media erumpit, citò ad id redire debet, vnde diuertit.

Quibus partibus, & quædo subiungi opportunè possit egressio. Prius probatio quam am, listè care. Quæ res per egressionem tractentur. Act. 4. Act. 6. Quid egressio & quæ latè pateat. Cic. p. Milone alia vsus oratione quæ hodie extat.

ARGVMENTVM. ¶ Propositionem duplicem esse docet: Vnam quæ principalem quæstionem continet: Alteram quæ singulis argumentationibus præponitur. Vnum eius: vt & causa sit dilucidior, & magis moueat. Ea non esse semper opus: nempe quando narratio ibi finem habet, vbi initium quæstionis quo fit, vt quædam summa collectio expositioni, vel commentio quædam iudicis subiungatur. Aliam etiam diuisionem propositionum facit, alias esse simplices, duplices alias, alias multiplices, & quo pacto hæc à partitionibus differant: alias item nudas, alias ratione subiecta, alias etiã vniuersæ intentione constantes: vt ego illud, hoc ait aduersarius.

De Propositione.

Cap. III.

Vnt qui narrationi propositionem subiungat, tanquam partem iudicialis materiæ: cui opinioni respondimus. Mihi autem propositio videtur omnis, confirmationis initium: quod non modò in ostendenda quæstione principali, sed nonnunquam etiam in singulis argumentis poni solet, maximeq; in his quæ εἰρηματὰ vocantur. Sed nunc de priore loquimur. ¶ Ea non semper vti necesse est. Aliquando enim sine propositione quoque satis manifestum est quid in quæstione versetur: vti que si narratio ibi finem habet, vbi initium

Lib. 3. cap. 9. Propositio confirmatio nis initium. Propositioni non semper locus.

quæstio: adeo vt aliquando subiungatur expositioni, quæ solet in argumentis esse summa collectio. Hæc sicut exposui, ita gesta sunt, iudices: insidiator superatus, vi victa vis, vel potius oppressa virtute audacia est. Sed nonnunquam valde utilis est, præcipue vbi res defendi non potest, & de fine sequitur: vt pro eo qui pecuniam priuatam de templo sustulit, sacrilegij agit, De sacrilegio cognoscitis, vt iudex intelligat id vnum esse officij sui, quærere an id quod obijcitur, sacrilegium sit. Item in causis obscuris, ac multiplicibus. Nec semper propter hoc solum, vt sit causa lucidior, sed aliquando etiam vt magis moueat. Mouet autem, si protinus subtexantur aliqua quæ profint. Lex aperte scripta est, vt peregrinus qui murum ascenderit, morte mulctetur. Peregrinū te esse certum est: quin ascenderit murum, non quæritur: quid superest, nisi vt te puniri oporteat? Hæc enim propositio confessionem aduersarij premit, & quodammodo iudicandi moram tollit: nec indicat quæstionem, sed adiuvat. ¶ Sunt autem propositiones & simplices, vel multiplices. Quod accidit non vno modo. nam & plura crimina iunguntur: vt cum Socrates accusatus est quod corrumpet iuuentutem, & nouas superstitiones induceret. Et singula ex pluribus colliguntur: vt cum legatio malè gesta obijcitur Aeschini, quod mentiris sit, quod nihil ex mandatis fecerit, quod moratus sit, quod munera acceperit. Recusatio quoque: plures interim propositiones habet: vt contra petitionem pecuniarum, Malè petis: procuratori enim tibi esse non licuit: sed nec illi cuius nomine litigas, habere procuratorem: sed neque es haeres eius à quo accepisse mutuum dicor: nec ipsi debui. Multiplicari hæc in quantumlibet possunt, sed rem ostendisse satis est. Hæc si ponatur singula subiectis probationibus, plures erunt propositiones: si coniungantur, in partitione cadunt. Est & nuda propositio, qualis ferè in coniecturalibus, Cædis ago, furtum obijcio. Est ratio ne subiecta: vt, Maiestatem minuit Caius Cornelius: nam codicem Tribuni plebis ipse pro conicione legit. Præter hæc vtimur propositione aut nostra, vt, Adulterium obijcio, aut aduersarij, vt, Adulterij mecum agitur, aut communi, vt, Inter me & aduersarium quæstio est, vter sit intestato propior. Nonnunquam diuersas quoque coniungimus, Ego hoc dico, aduersarius hoc. ¶ Habet interim vim pro positionis, etiam si per se non est propositio: vt cū exposito rerum ordine, subiijcimus, De his cognoscitis, vt sit hæc commonitio iudicis, quod se ad quæstionem acrius intēdat, & quodam velut tactu excitatus finem esse narrationis, & initium probationis intelligat & nobis confirmationem ingredientibus, ipse quoque quodammodo nouum audiendi sumat exordiū.

ARGVMENTVM.

¶ Partitionem finit, & quando ea vtendum non sit, & contra, & quibus ex causis, qui sit eius modus, lex, & officia, docet. Proponit primum duas quorundam causas partitionem vetantium, item aliorum vltra tres propositiones extendi prohibentium, quas non approbat. Deum huius proferit, propter quas aliquando partitione supercedere possimus. Primum quia plerumque gratiora sunt, inuenta subito, quæ ante promissa. Quia iudex interdum fallendus sit cum propositio nimis est dura: quod facile sit, partitionem omittendos. Quia coniectura similia fortiora sunt nostra, quam partitione distincta. Quia in partitione si sit aliquid potentissimum quod se sit reliqua sunt superuacua. Inde exempla rectè & fortis factæ narrationis à Cicero proponit. Duplicem pugnantem ductum addit: per Qualitatem primum, deinde per coniecturam, hoc pastoris feci, rectè feci: non feci. Quæ, quoties nostra negatio non erit satis potens vt vno stare possimus, aut etiam post rem confirmatam ex abundantia, Cicero pro Milone exemplo permittit, & quomodo durior partitio sit tractanda, & quibus figuris, adiungit. ¶ Porro eius vnum necessarium esse, cum plura vel obijcenda vel diluenda sunt, atque vtilium & iucundam fore, vt causa lucidior fiat, & iudex certo singularum partium sine reficiatur. ¶ Modum autē eius esse, vt non nimis concisa & velut articulosa sit, cui fuita minuta plurimum auctoritatis detrahant. ¶ Legem, vt sit lucida, & perta, breuis, nec vilo superuacuo onerata verbone quid in ea desine quid superfit, ne in species partium sit satis, aut contra. ¶ Officia, vt quid sit de quo conteneriat, quid de quo, ambigatur proponatur in quo vt quidque propositum est, ita tractandum.

De Partitione.

Cap. V.

Partitio est nostrarum aut aduersarij propositionum, aut vtrarūque ordine collata enumeratio. ¶ Hæc quidam vtendum semper putant, quod & ea fiat causa lucidior, & iudex intentior ac docilior, si scierit & de quo dicimus, & de quo dicturi postea sumus. Rursus quidam periculosum id Oratori arbitrantur, duabus ex causis, quod nonnūquā excidere soleant quæ promissimus, & si qua in partiendo præterierimus, occurrere. Quod qui dem nemini accidit, nisi qui planè vel nullo fuerit ingenio, vel ad agendum nihil cogitati præmeditatiq; detulerit. Alioqui quæ tam manifesta & lucida est ratio, quam rectæ partitionis: Sequitur enim naturam ducem, adeo vt memoriæ id maximum sit auxilium, via dicendi non decedere. Quapropter ne illos quidem probauerim, qui partitionem vetant vltra tres propositiones extendere. Quæ sine dubio si nimium sit multiplex, fugiet memoriā iudicis, & turbabit intentionem. Hoc tamen numero velut lege non est alliganda, cum possit causa plures desiderare. ¶ Alia sunt magis propter quæ partitione non semper sit vtendum. Primum, quia pleraque gratiora sunt, si inuenta subito, nec domo allata, sed inter dicendum ex re ipsa nata videantur. Vnde illa non iniueunda schemata, Penè excidit mihi: & Fugerat me: &, Rectè admones. Propositis enim probationibus, omnis in reliquum gratia nouitatis præcepitur. Interim verò etiam fallendus est iudex, & varijs artibus subeundus: vt aliud agi, quam quod petimus, putet. Nam est nonnunquam dura propositio, quam iudex si prouidet, non aliter reformidat, quam qui ferrum medici, antequam

Pro Milone.

Al. nomine.

Propositio-
nis vsus.

Propositio
multiplex.

Quid parti-

Partitione
quando non
vtendū & ex
quibus causis.

Id vetat au-
thor ad Herē-
nium.

Figure non
iniuentur,
Partitionis
vix fugietes.

Adici, antequam curetur, aspexit. At si re non antè proposita, securum, ac nulla denunciatione in se conuersum, intrarit oratio, efficiet quod promittenti non crederetur. Interim refugienda non modo distinctio quæstionum est, sed omnino tractatio: affectibus perturbandus, & ab intentione auferendus auditor. Non enim solum Oratoris est docere, sed plus eloquentia circa mouendum valet. Cui rei contraria est maximè tenuis illa, & scrupulose in partes sectæ diuisionis diligentia, eo tempore, quo cognoscenti iudicium conamur auferre. Quid: quod interim, quæ per se leuia sunt & infirma, turba valent? Ideoque congerenda sunt potius, & velut eruptione pungendum: quod tamen rarum esse debet, & ex necessitate demum, cum ipsum hoc, quod difficile rationi est, coegerit ratio. Præter hæc in omni partitione est vtique aliquid potentissimum, quod cum audiuit iudex, cætera tanquam superuacua grauari solet. Itaque si plura vel obijcenda sunt, vel diluenda, & utilis & iucunda partitio est, vt quid quaque de re dicturi sumus, ordine appareat. At si vnum crimen variè defenderimus, superuacua: vt si ita partiamur, Dicam non talem esse hunc, quem tueor, vt in eo credibile videri possit homicidium: dicam occidendi causam huic non fuisse: dicam hunc eo tempore quo occisus est homo, trans mare fuisse. Omnia quæ antequam id quod vltimum est, exequeris, inania videri necesse est. Festinat enim iudex ad id quod potentissimum est, & velut obligatum promisso patronum, si est patientior, tacitus appellat: si vel occupatus, vel in aliqua potestate, vel etiam sic moribus compositus, cum conuitio efflagitat. Itaque non defuerunt qui Ciceronis illam pro Cluentio partitionem improbarent, quia se dicturum esse promissum, neminem maioribus criminibus, grauioribus testibus in iudicium vocatum, quam Oppianicum: deinde, præiudicia esse facta ab his ipsis iudicibus, à quibus condemnatus sit: postremo, iudicium pecunia tentatum non à Cluentio, sed contra Cluentium: quia si probari posset quod est tertium, nihil necesse fuerit dicere priora. Rursus nemo tam erit aut iniustus, aut stultus, quin eū fateatur optimè pro Murena esse partitum, Intelligo iudices tres totius accusationis partes fuisse, & earum vnam in reprehensione vitæ, alteram in contentione dignitatis, tertiam in criminibus ambitus esse versatam. Nam sic & ostendit lucidissimè causam, & nihil fecit altero superuacuum. ¶ De illo quoque genere defensionis plerique dubitant: Si occidi, rectè feci: sed non occidi, quo enim prius pertinere, si sequens firmum sit: hæc inuicem obstat, & vtroque vtentibus, in neutro haberi fidem. Quod sanè in parte verum est, & illo sequenti (si modo indubitabile sit) solo vtendū. At si quid in eo quod est fortius, timebimus, vtraque probatione nitentur. Alius enim alio moueri solet: & qui factum putauit, iustum credere potest: qui tanquam iusto non mouebitur, factum fortasse non credit. Vt certa manus vno telo possit esse contenta, incertæ plura spargenda sunt, vt sit & fortunæ locus. ¶ Egregiè verò Cicero pro Milone insidiatorè primò Clodium ostendit: tum addit ex abundantia, etiam si id non fuisset, talem tamen ciuem cum summa virtute interfectoris & gloria necari potuisse. Nec illum tamen ordinem, de quo prius dixi, damnauerim: quia quædam etiã ipsa sunt dura, in id tamen valent, vt ea molliant quæ sequuntur. Neque omnino sine ratione est id quod vulgò dicitur, Iniquum petendum, vt æquum feras. Quod tamen nemo sic accipiat, vt omnia credat audenda. Rectè enim Græci præcipiunt, Non tentanda quæ effici omnino non possunt. Sed quoties hac, de qua loquor, duplici defensione vtentur, id laborandum est, vt in illam partem sequentem fides ex priore ducatur. Potest enim videri, qui tutò etiam confessus fuit, mentiendi causam in negando non habere: & illud vtique faciendum est, vt quoties suspicabimur à iudice aliam probationem desiderari, quam de qua loquimur, promittamus nos plenè, & statim de eo satis esse facturos: præcipueque si de pudore agitur. Frequenter autem accidit, vt causa parum verecunda, iure tuta sit: de quo ne inuiti iudices audiant, & aduersi, frequentius sunt admonendi: securam defensionem probitatis ac dignitatis: expectent paulum, & agi ordine sinant. Quædam interim nos & inuitis litigatoribus simulandum est dicere: quod Cicero pro Cluentio facit circa iudiciariam legem. Nonnunquam quasi interpellemur ab his, subsistere. Sæpe aduertenda ad ipsos oratio. Hortandi, vt sinant nos vti nostro consilio. Ita surrepetur animo iudicis, & dum sperat probationem pudoris, asperioribus illis minus repugnabit. Quæ cum receperit, etiam verecundiæ defensionem facilius erit. Sic vtraque res inuicem iuuabit, eritque iudex circa ius nostrum spe modestiæ attentior, circa modestiam iuris probatione procliuor. ¶ Sed vt non semper necessaria, ac etiam superuacua partitio est, ita oportune adhibita plurimū orationi lucis & gratiæ cōfert. Neque enim solum id efficit, vt clariora fiant quæ dicuntur, rebus velut ex turba extractis, & in cōspectu iudicū positis: sed reficit quoque audientem certo singulari partium sine, non aliter quæ faciendis iter, multum detrahunt fatigationis, notata inscriptis lapidibus spatia. Nam & exhausti laboris nosse mensuram volu-

Partitio quæ
do necessaria
est.

Exemplū parti-
tionis im-
probate quæ
notatus est
Cicero.

Exemplū opti-
mæ partitio-
nis.

An liceat sic
partiri, si oc-
cidi, rectè fe-
ci, sed non oc-
cidi.

Non tentanda
quæ effici
nō possunt.

Partitionis
oportune
adhibiti
litas.

Pro Quinto,
& in Titin.
in Q. Cæci-
lium.
Partiendi
modus.

prati est, & hortatur ad reliqua fortius exequenda, scire quantum super sit. Nihil enim longum C
videri necesse est, in quo quid vltimum sit, certum est. Nec immerito multum ex diligentia par-
tiendi tulit laudis Q. Hortensius: cuius tamen diuisionem in digitos diductam, nonnunquam
Cicero leuiter eludit. Nam est certus eius modus, & euitanda vt quæ maximè, concisa nimium
& velut articulosa partitio. Nam & authoritati plurimum detrahunt minuta illa, nec iam mem-
bra, sed frustra: & huius gloriæ cupidi, quò subtilius & copiosius diuisisse videantur, & superuacua
assumunt, & quæ natura singularia sunt, secant, nec tā plura faciunt, quàm minora: deinde cū
fecerunt mille particulas, in eandem incidunt obscuritatem, contra quam partitio in-

Lex bonæ
partitionis,
& officia.

uenta est. Diuisa & simplex propositio quoties vtiliter adhiberi potest, primum
debet esse aperta atq; lucida, (nam quid sit turpius, quàm id esse obscurū ipsum,
quod in eum solum adhibetur vsum, ne sint cætera obscura?) tum breuis, nec
vllò supernacuo onerata verbo. Non enim quid dicamus, sed de quo di-
cturi simus, ostendimus. Obtinendum etiam, nequid in ea desit, ne-
quid super sit. Superest autem sic ferè. cum aut in species parti-
mur, quod in genera partiri sit satis: aut genere posito, subij-
citur species: vt, Dicā de virtute, iustitia, continentia: cum
iustitia atque cōtinentia virtutis sint species. Partitio
proponit quid sit de quo cōueniat, quid de quo am-
bigatur. In eo quod conuenit, quid aduersarius fa-
teatur, quid nos. In eo de quo ambigitur, quæ
dicturi simus, quæ nostræ propositiones,
quæ partis aduersæ. Turpissimum
verò est, non eo ordine exequi,
quo quicque propo-
sueris.

Partitio.

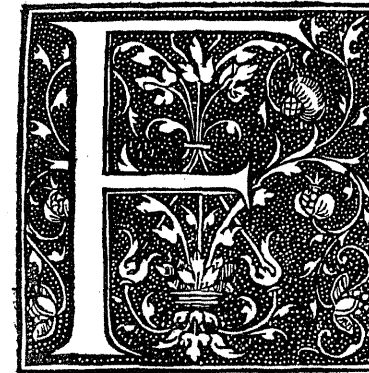
F I N I S.

44
M. Fabij Quintiliani de Institu-
TIONE ORATORIA, LIBER V.

ARGUMENTVM.

Attentes hac præfatione reddit: docet enim quàm sit necessaria probationum tractatio, ad confirmandum, & confirmandum: quia sine proba-
tione nulla controuersia sit: cum omnium aliarum partium aliqua semper abesse possit. Addit alias causas, quia ad hanc partem omnia alia ter-
dantur: intueri nisi hic perueniamus, superuacuum sit. Quorundam opiniones leuiter attingit: quorum alij docere vnicum Oratoris officij,
alij tria: sed docere præcipuum dicitabant: quorum vtrique huic parti plurimum tribuant.

PROLOGVS.

Verunt, & clari quidem authores, quibus solum videretur Ora-
toris officium, docere. Nanque & affectus duplici ratione exclu-
dendos putabāt: primum, quia vitium esset omnis animi pertur-
batio: deinde, quia iudicē à veritate depelli misericordia, vel ira,
similibusq; non oporteret: & voluptatem audietium petere, cum
vincendi tantum gratia diceretur, non modò agenti superuacuum,
sed vix etiam viro dignum arbitrabantur. Plures verò, qui nec
ab illis sine dubio partibus rationem orandi summoerent, hoc
tamen proprium atque præcipuum crederent opus, sua confir-
mare, & quæ ex aduerso proponerentur, refutare. Vtruncunq;
est (nec enim hoc loco meam interpono sententiam) hic erit li-
ber illorum opinione maximè necessarius, quo toto hæc sola tractantur, quibus sanè & ea quæ
de iudicialibus causis iam dicta sunt, seruiūt. Nam neq; proœmij, neq; narrationis est alius vsus,
quàm vt iudicem præparent: & status nosse, atque ea de quibus supra scripsimus, intueri superua-
cuum foret, nisi ad hanc perueniremus. Deniq; ex quinque quas iudicialis materiæ fecimus parti-
bus, quæcunq; alia potest aliquando necessaria causæ non esse: lis nulla est, cui probatione opus
non sit. Eius præcepta sic optimè diuisuri videmur, vt prius in commune quæ ad omnes quæstio-
nes pertinet, ostendamus: deinde quæ in quoq; causæ genere propria sunt, exequamur.

Præfatio ista
hunc librum
ex locis attē-
tionis man-
nans.

B

ARGUMENTVM.

Quia finitio probationis cognita est, diuisionē aggreditur in artificiales & inartificiales: quæ, vt arte nō inueniuntur, magnis tamē eloquentiæ vi-
ribus tractandæ sunt. Tum species earū enumerat.

De Probationum diuisione.

Cap. I.

Prima quidem illa partitio ab Aristotele tradita, consensum ferè omnium meruit, a-
lias esse probationes quas extra dicendi rationem acciperet Orator, alias quas ex causâ
traheret ipse, & quodammodo gigneret. Ideòq; illas ἀτεχνοῦς, id est inartificiales, has ἐ-
τεχνοῦς, id est artificiales vocauerūt. Ex illo priore genere sunt præiudicia, rumores, tormenta, ta-
bulæ, iurandum, testes: in quibus pars maxima contentionum forensium consistit. Sed vt ipsa
per se carent arte, ita summis Eloquentiæ viribus & alleuanda sunt plerunq;, & refellēda. Quare
mihi videntur magnopere damnandi, qui totum hoc genus à præceptis remouerunt. Nec tamen
in animo est, omnia quæ aut pro his, aut contra dici solent, complecti. Non enim communes lo-
cos tradere destinamus, quod esset operis infiniti, sed viam quandam atq; rationem. Quibus de-
monstratis, non modò in exequendo suas quisque vires debet adhibere, sed etiam inueniendo si-
milia, vt quæq; conditio litium poscet. Neq; enim de omnibus causis dicere quisquam potest, sal-
tem præteritis, vt taceam de futuris.

Probationis
diuisio.

Inartificiales
à præceptis
non remo-
uenda.

ARGUMENTVM.

Præiudicia in tres species diuidit: quas finitio, & subiectis exemplis manifestas reddit. Cōfirmati autē eas ostendit: similitudine rerū, de quibus
quæritur: & iudicij authoritate. Refelli vero, dissimilitudinem offendendo, negligentiam actorum incusando, de personarum (contra quas iu-
dicatum est) infirmitate, de testium corruptione, aut iudicij culpa (si manifesta est) conquerendo, aut iudicij potius priori opponendo, aut si his
omnibus destituamur, ad locum communem confugiendo: Multas præiudiciorum causas ad iniquè pronuntiandum valere: quod manifestū fa-
ciant, Rutilij damnatio, Catilinae, & Clodij absolutio.

De præiudicijs.

Cap. II.

Am præiudiciorum vis omnis tribus in generibus versatur: Rebus, quæ aliquando ex
paribus causis sunt iudicata: quæ exempla rectius dicuntur: vt de rescissis patrum te-
stamentis, vel contra filios confirmatis: iudicijs, ad ipsam causam pertinentibus, vn-
de etiā nomen ductum est: qualia in Oppianicum facta dicuntur, & à Senatu aduer-
sus Milonem: Aut cum de eadem causâ pronuntiātū est, vt in reis deportatis, & assertionem secū-
da, & de partibus Centuiriāliū, quæ in duas hastas diuisa sunt. Cōfirmatur præcipuè duobus,
authoritate eorum qui pronunciauerunt, & similitudine rerum de quibus quæritur. Refelluntur

Exempla
vide Valer.
lib. 7. cap. 7.
& 8.

Pro Cluenti

h. ij.

autem raro per contumeliam iudicum, nisi forte manifesta in his culpa erit. Vult enim cogno-

De Rutil. an. videz Florii lib. 3.

ARGVMENTVM.

Contra famam, aut pro ea, statu finitimo litigantium vtrique contendendum: & fipitones diuersas, exemplis in vtranque partem confir-

De Rumore & Fama.

Cap. II.

Cicero in Topiciis.

Amam atque rumorem pars altera consensum ciuitatis, & velut publicum testimonium vocat: altera sermonem siue vilo certo auctore dispersum, cui malignitas initium dedit, incrementum credulitas: quod nulli non etiam innocentissimo possit accidere fraude inimicorum falsa vulgantium. Exempla vtrinque non deerunt.

ARGVMENTVM.

Circa tormenta, generalia quaedam & specialia tangit. Primum, vt in fama, diuersam tormentorum descriptionem ex accidentibus in vtranque partem generaliter adferri docet, hinc propria considerari. Quis, quem postulet aut offerat, in quem, ex qua causa, quo quæsitore &c. quæ variè in vtranque partem tractari possunt.

De Tormentis.

Cap. III.

Vide Anisto. in Rhetor. ad Alexand. Cicero in part. 8. val. lib. 8. cap. 4. Propria cuiusque dicitur in tormentis.

Sicut in tormentis quoque, qui est locus frequentissimus, cum pars altera, quaestionem, vera fatendi necessitatem vocet, altera saepe etiam causam falsa dicendi, quod alijs patientia facile mendacium faciat, alijs infirmitas necessarium. Quid attinet plura de his: Plenae sunt orationes veterum ac nouorū. Quaedam tamen in hac parte erunt propria cuiusque litis. Nam siue de habenda quaestione agatur, plurimum intererit, quis, & quem postulet aut offerat, & in quem, & ex qua causa: siue iam erit habita, quis ei praesuerit, quis & quo modo sit tortus, an credibilia dixerit, an inter se constantia: perseuerauerit in eo quod coeperat, an aliquid dolore mutauerit: prima parte quaestionis, an procedente cruciati. Quæ vtrinque tam infinita sunt, quam ipsa rerum varietas.

ARGVMENTVM.

Docet circa tabulas dupliciter peccari, aut fraude signatorum, aut ignorantia, & hoc genus postremum refelli, aliud etiam accusari. Tum vnde argumenta ad tabulas refellendas trahantur, & quam variè, explicat.

De Tabulis, & ijs quæ contra Tabulas.

Cap. V.

Contra tabulas quoque saepe dictum, saepe dicendum est, cum eas non solum refelli, sed etiam accusari, sciamus esse visitatum. Cum sit autem in his aut scelus signatorum, aut ignorantia, tutius ac facilius id quod secundo loco diximus, tractatur: quod scilicet pauciores rei sunt. Sed hoc ipsum argumenta ex causa trahit, si forte aut incredibile est id actum esse quod tabula continent: aut (vt frequentius euenit) alijs probationibus æquè inartificialibus soluitur: si aut is in quem signatum est, aut aliquis signator dicitur abfuisse, vel prius esse defunctus: si tempora non congruunt: si vel antecedentia vel insequentia tabulis repugnant. Inspectio ipsa etiam saepe falsum deprehendit.

ARGVMENTVM.

Tetisurandi formas quatuor describit: Oblationem sui, Recusationem alieni, Delationem aut Exactorem alieni, aut Recusationem sui & quoque singule ex nomine tractandæ sunt. Præterea ex sententia sententiarum quos puer audierat, iusiurandum non esse facile deferendum alteri: nec optio: ra iudicis aduersario permittendam, neque ex aduocatis partis aduersæ iudicem eligendum præcipit.

De Iureiurando.

Cap. VI.

Vsiurandum litigatores aut offerunt suum, aut non recipiunt oblatum: aut ab aduersario exigunt, aut recusant cum ab ipsis exigatur. Offerre suum sine illa conditione, vt vel aduersarius iuret, ferè improbum est. Qui tamen id faciet, aut vita se tuebitur, vt eum non sit credibile peieratum: aut ipsa vi religionis. In qua & plus fidei consequetur si id egerit, vt non cupide ad hoc descendere, sed ne hoc quidē recusare videatur: aut si causa modò patietur litis, propter quam deuoturus se ipse non fuerit: aut si præter alia causæ instrumenta adijcit ex abundantia hanc quoque conscientia suæ fiduciam. Qui non recipit, & iniqua conditionem, & à multis contemni iurifurandi metū dicit: cum & philosophi quidam sint reperi, qui deos habere rerum humanarum curam negarent: eum verò qui nullo offerente iurare sit paratus, & ipsum velle de causa sua pronunciare, & quam id quod offert, leue ac facile credat, ostendere. At is qui desert, agere modestè videtur, cum litis aduersarium iudicem faciat, & eū cuius cognitio est, onere liberet, qui profecto alieno iureiurando stari quàm suo malit. Quo diffidilior recusatio est, nisi forte res est ea, quam credibile sit notam ipsi non esse. Quæ excusatio si deerit, hoc vnum relinquetur, vt inuidiā sibi ab aduersario queri dicat, atque id agi, vt in ea causa, in qua vincere non possit, queri possit. Itaque hominem quidem malum occupaturum hanc conditionem fuisse, se autem probare malle quæ affirmet, quàm dubium cuiquam relinquere, an peierarit. Sed nobis adolescentibus seniores in agendo facti præcipere solebant, ne vnquē iusiurandum deferremus: sicut neque optio iudicis aduersario esset permittenda: nec ex aduocatis partis aduersæ iudex eligendus. Nam si dicere contraria turpe aduocato videretur, certè turpius habendum, facere quod noceat.

Oblatio.

Recusatio iusiurandi alieni. Cic. de natura Deorū. i.

Delatio siue exactio. Recusatio sui iusiurandi.

Quid causidici in iudiciis.

ARGVMENTVM.

Testimonia primum aut diuina esse aut humana tradit, & diuina duobus modis tractari, generaliter & specialiter: de quibus ad finem capituli loquitur, ubi varias eorum species enumerat. Humanorum fieri alia per tabulas, alia à presentibus. Tabularum aut refellendam aut confirmandam ratione, quia sit facillior primo loco explicat, deinde ad testes præsentibus aggreditur. eosque dupliciter aut defendi, aut oppugnari posse, vel actione perpetua, vel interrogatione concisa ostendit. In actionibus tribus modis. Primo locis communibus in vtranque partem, pro testibus, & contra, generaliter. Secundo specialiter ita tamen vt multos inuadamus, vt si graecorum testimonia elues, aut eorum qui in causis repetundarum se reo numerasse pecunias dicunt. Tertio aduersus singulos. Quod genus vel orationi permixtum est, vel separatim editum vt in Vatinius. His peractis ad modum interrogandi accingitur. Et testium duo facit genera, vnum voluntarium, aliud quibus lege testimonium denūciatur: quorum alij cupidi sint reo nocendi, alij verum inuiti dicuntur: quod interim accusatori vel cognitum sit, vel incognitum. Quæ omnia, quomodo variè ab accusatore & patrono, veranda sint & pertractanda, non minus doctè quam fufè explicat. In testibus tamen interrogandis testè probe nosse præcipuum esse monet, vt pro sua natura quo volumus facile perducatur. Atque omnem interrogationem esse, aut in causa aut extra causam docet. In causa rem altius repetendo, vnde nihil suspecti sit per Socraticam inductionem extorqueendum, etiam ab inuitis, quod nobis proficit. Extra causam de vita testium, de amicitia aut inimicitia cum reo, & cæteris huiusmodi, interrogandum ex quibus vel ledendi cupiditas vel mendacium deprehendi possit. Interrogationis hanc legem esse addit vt sit circumspècta, vt verbis quàm maxime è medio sumptis conset. Porro testes cum tabulis absentium collidi, Argumenta quoque cum testibus, & testes cum alijs testibus. Postremo voces per vinum, somnium, demeritiam, vel à paruulis emissas, ad confirmationem aut destructionem sui magnam Oratoris industriam in vtriusque partem exigere, & testimonia desiderata, ubi certa desint, vt pro Cluentio, plurimam virium habere, demonstrat.

De testibus.

Cap. VII.

Maximus tamen patronis circa testimonia sudor est. Ea dicuntur aut per tabulas, aut à presentibus. Simplicior contra tabulas pugna. Nam & minus obstitiisse videtur pudor inter paucos signatores, & pro diffidentia premitur absentia. Si reprehensionem non capit ipsa persona, infamare signatores licet. Tacita præterea quadam significatione refragatur his omnibus, quod nemo per tabulas dat testimonium, nisi sua voluntate: quo ipso non esse amicum ei se contra quem dicit, fatetur. Nec tamen protinus cesset Orator, quo minus & amicus pro amico, & inimicus contra inimicum possit verum (si integra sit ei fides) dicere. Sed latè locus vterque tractatur. Cum presentibus verò ingens dimicatio est, ideòque velut duplici cõtra eos próq; his acie cõffigitur, actionum, & interrogationum. In actionibus primum generaliter pro testibus, atque in testes dici solet. Est hic communis locus, cum pars altera nullam firmiorem probationem esse contendit, quàm quæ sit hominum scientia nixa: altera ad detrahendam illis fidem, omnia per quæ fieri soleant falsa testimonia, enumerat. Sequès ratio est, cū specialiter quidem, sed tamen multos pariter inuadere patroni solent. Nam & gentium simul vniuersarum eleuata testimonia ab Oratoribus scimus, & tota genera testimoniorū, vt de auditio-nibus: non enim ipsos esse testes, sed iniuratorum afferre voces: vtque in causis repetundarū, qui se reo numerasse pecunias iurant, litigatorum non testium habendos loco. Interim aduersus singulos dirigitur actio. Quod insectationis genus & permixtū defensionis legimus in orationibus plurimis, & separatim editum, sicut in Vatinius testem. Totū igitur excutiamus locum, quando vniuersam institutionē aggressi sumus. Sufficiebant alioqui libri duo à Domitio Afro in hanc rem compositi, quem adolescentulus senem colui: vt non lecta mihi tantum ea, sed pleraque ex ipso h. iij.

Contra tabulas.

Pro tabulis.

Duplex via oppugnandi testes presentibus aut defendendi, actio perpetua vel interrogatio.

Pro Sess. Cic.

Actio in singulos. Cicero pro Cecinna.

Domitij Afri libri.

sunt cognita. Is verissimè præcipit, primum esse in hac parte officium Oratoris, vt totam causam familiariter norit: quod sine dubio ad omnia pertinet. Id quomodo contingat, explicabimus, quã ad definitum huic parti locum venerimus. Ea res suggeret materiam interrogationi, & veluti tela ad manum subministrabit. Eadem docebit, ad quã iudicis animus actione sit præparandus. Debet enim vel fieri vel detrahi testibus fides oratione perpetua: quia sic dictis quisque mouetur, vt est ad credendum vel non credendum antè formatus. ¶ Et quoniam duo genera sunt testium, aut voluntariorum, aut eorum quibus iudex in publicis iudicijs lege denunciare solet quorum altero vtrãque pars vtitur, alterum accusatoribus tantum concessum est, separemus officium dantis testes, & refellentis. Qui voluntarium producit, scire quid is dicturus sit, potest: ideoq; faciliorem videtur in rogando habere rationem. Sed hæc quoq; pars acumen & vigilantiam poscit: provideendumq; ne timidus, ne inconstans, ne imprudens sit testis. Turbantur enim, & à patronis diuersa partis inducuntur in laqueum. sed & plus deprehensi nocent, q̃ firmi & interriti proficiunt. Multum igitur domi antè versandi, ac varijs percontationibus, quales haberi ab aduersario possunt, explorandi sunt. Sic fit, vt aut constent sibi, aut siquid titubauerint, oportuna rursus eius à quo producti sunt, interrogatione, velut in gradum reponantur. In his quoque adhuc qui constiterint sibi, vitandæ sunt insidiæ: nan frequenter subijci ab aduersario solent, & omnia profutura polliciti, diuersa respondent, & auctoritatem habent non argumentum illa, sed consentium. Explorandum igitur quas causas lædendi aduersarium asserant: nec id satis est, inimicos fuisse, sed an deserint, an per hoc ipsum reconciliari velint, ne corrupti sint, ne pœnitentia propositum mutauerint. Quod cum in ijs quoq; qui ea quæ dicturi videntur, re vera sciunt, necessarium est præcauere, tum multo magis in ijs qui se dicturos quæ falsa sunt, pollicentur. Nam & frequentior eorum pœnitentia est, & promissum suspectius: & si perseuerauerint, reprehensio facilior. ¶ Eorum verò quibus denunciatur, pars testium est quæ reum lædere velit, pars quæ no- lit. Idq; interim scit accusator, interim nescit, fingamus in præsentia scire. in vtroq; enim genere summis artibus interrogantis opus est. Nam si habet testem cupidum lædendi, cauere debet hoc ipsum, ne cupiditas eius appareat: nec statim de eo quod in iudicium venit, rogare, sed aliquo cir- cuitu ad id peruenire, vt illi quod maximè dicere voluit, videatur expressum: nec nimium instare interrogationi, ne ad omnia respondendo, testis fidem suam minuat, sed in tantum euocare eum, quantum sumere ex vno satis est. At in eo qui verum inuitus dicturus est, prima felicitas inter- rogantis est extorquere quod is noluerit. Hoc nõ alio modo fieri potest, q̃ longius interrogatio- ne repetita. Respondebit enim quæ nocere causæ non arbitrabitur: ex pluribus deinde quæ confessus erit, eò perducetur, vt quod dicere non vult, negare non possit. Nam vt in oratione, spar- sa plerunq; colligimus argumenta, quæ per se nihil reũ aggrauare videatur, congregatione deinde eorũ factum conuincimus: ita huiusmodi testis multa de antea actis, multa de insectis, loco, tẽ- pore, persona, cæterisq; est interrogandus, vt in aliquod responsum incidat, post quod illi vel fate- ri quæ volumus necesse sit, vel ijs quæ iam dixerat, repugnare. Id si non contingit, reliquum erit, vt eum nolle dicere manifestũ sit: protrahendũq; vt in aliquo quod vel extra causam sit, depre- hendatur. Tenendus etiam diutius, vt omnia, ac plura q̃ res desiderat, pro reo dicendo, suspectus iudici fiat: quo non minus nocebit, q̃ si vera in reum dixisset. At si (quod secundo loco diximus) nesciet actor quid propositi testis attulerit, paulatim, & vt dicitur, pedetentim, interrogando ex- perietur animum eius, & ad id responsum quod eliciendum erit, per gradus ducet. Sed quia non- nunquam sunt hæc quoq; testium artes, vt primò ad voluntatem respondeant, quò maiore fide diuersa postea dicant, est accusatoris, suspectum testem dum prodest, dimittere. ¶ Patronorũ in parte expeditior, in parte difficilior interrogatio est. Difficilior hoc, quòd raro vnq̃ possunt ante iudicium scire quid testis dicturus sit. Expeditior, quòd cum interrogandus est, sciunt quid dixe- rit: Itaq; in eo quod incertum est, cura & inquisitione opus est, quis reum premat, quas & quibus ex causis inimicitias habeat: eaq; in oratione prædicenda atq; amolienda sunt, siue odio confla- tos testes, siue inuidia, siue gratia, siue pecunia videri volumus. Et si deficiet numero pars diuer- sa, paucitatem: si abundabit, conspirationem: si humiles producet, vilitatem: si potentes, gratiam oportebit incessere. Plus tamen proderit causas propter quas reũ lædant, exponere: quæ sunt va- ria, & pro conditione cuiusq; litis, aut litigatoris. Nam contra illa quæ supra diximus, simili ra- tione responderi locis communibus solet, quia & in paucis atq; humilibus accusator simplicitate gloriari potest, q̃ neminem præter eos quos putarit scire, quæserit, & multos atque honestos cõ- mendare aliquando est facilius. Verum interim & singulos, vt exornare, ita destruere contingit, aut recitatis in actione, aut nominatis testibus. Quod ijs temporibus, quibus testis non nisi post finitas actiones rogabatur & facilius & frequentius fuit. Quid autem in quẽq; testium dicen-

Testium duo genera;

Voluntarij testis interro- gandi ratio.

Testium quib; denunciatur subdistinguit, & quõ sint in- terrogandi.

Quo pacto tes- tis inuitus in- terrogandus sit.

Defensoris partes in in- terrogandis testibus.

Hæc facit Cice. per- hinc.

A dum sit, sumi nisi ab ipsorum personis non potest. ¶ Reliquæ interrogandi sunt partes, quæ in re- primum est, nosse testem. nam timidus terreri, stultus decipi, iracundus concitari, ambitiosus in- flari, longus protrahi potest: prudens verò & constans, vel tanquam inimicus & perucax dimit- tendus statim: vel nõ interrogatione, sed breui interlocutione patroni refutandus est: aut aliquo, si continget, vrbano dicto refrigerandus: aut siquid in eius vitam dici poterit, infamia criminum destruendus. Probos quosdam & verecundos non asperè incessere profuit: nam saepe qui aduer- sus insectantem pugnant, modestia mitigantur. ¶ Omnis autem interrogatio, aut in causa est, aut extra causam. In causa, sicut accusatori præcepimus, patronus quoq; altius, & vnde nihil suspecti sit, repetita percontatione, priora sequentibus applicando, eò saepe perducit homines, vt ab inuitis quod prosit extorqueat. Eius rei sine dubio nec disciplina vlla in scholis, nec exercita- tio traditur: & naturali magis acumine, aut vsu contingit hæc virtus. Siquod tamen exemplum ad imitationem demonstrandum sit, solum est quod ex dialogis Socraticorum, maximeq; Pla- tonis, duci potest: in quibus adeo scitæ sunt interrogationes, vt cum plerisque bene respondeatur, res tamen ad id quod voluit efficere, pueniat. Illud fortuna interim præstat, vt aliquid quod inter se parũ consentiat, à teste dicatur: interim (quod saepius euenit) vt testis testi diuersa dicat. Acuta autem interrogatio, ad hoc quod casu fieri solet, etiam ratione perducet. Extra causam quoque multa quæ profint, rogari solent, de vita testium aliorum, de suã quisq; si turpitud., si humilitas, si amicitia accusatoris, si inimicitia cum reo: in quibus aut dicant aliquid quod prosit, aut in me- dacio vel cupiditate lædendi deprehendantur. Sed in primis interrogatio debet esse circumspe- cta, quia multa contra patronos venustè testis saepe respondet, eiq; præcipuè vulgò fauetur, tum verbis quammaximè ex medio sumptis, vt qui rogatur (is autem est & saepius imperitus) intelli- gat, aut ne intelligere se neget, quod interrogatis nõ leue frigus est. Illa verò pessimæ artes, teste subornatũ in sublellia aduersarij mittere, vt inde excitatus plus noceat, vel dicendo cõtra reum, cum quo federit: vel cum adiuuissè testimonio videbitur, faciendo ex industria multa immode- stè atq; intemperanter, per quæ non à se tantum dictis detrahat fidẽ, sed cæteris quoq; qui pro- fuerant, auferat auctoritatem. Quorum mentionem habui, non vt fierent, sed vt vitarentur. ¶ Saepè inter se collidi solent, inde testatio, hinc testes: locus vtrinq;. Hæc enim se pars iureiuran- do, illa consensu signatium tuetur. Saepè inter testes & argumenta quæsitum est: inde scientiam in testibus & religionẽ, ingenia esse in argumentis dicitur: hinc testem gratia: metu, pecunia, ira, odio, amicitia, ambitu fieri, argumenta ex natura duci: in his iudicem sibi, in illis alij credere. Cõ- munia hæc pluribus causis, multumq; iactata sunt, semperq; iactabuntur. Aliquando vtrinque sunt testes, & quæstio sequitur, ex his vtri meliores viri. Ex causis, vtri magis credibilia dixe- rint. Ex litigatoribus, vtri gratia magis valuerint. ¶ His adijcere siquis volet ea quæ diuina tes- timonia vocantur, ex responsis, oraculis, omnibus, duplicem sciat eorum esse tractatum: genera- lem alterum, in quo inter Stoicos & Epicuri sectam secutos pugna perpetua est, regaturne prouid- entia mundus, specialem alterum, contra secteis diuinationis, vt quæque in quæstionem cadit. Aliter enim Oraculorum, aliter Aruspicum, Augurum, Coniectorum & Mathematicorum fi- des confirmari, aut refelli potest, cum sit rerum earum diuersa ratio. ¶ Circa huiusmodi quoq; instrumenta firmanda, vel destruenda, multum habet operis oratio, siquæ sint voces per vinum, so- mnium, demerentiam emissæ, vel excepta paruulorum indicia, quos pars altera nihil fingere, alte- ra nihil iudicare dictura est. ¶ Nec tantum præstari hoc genus potest, sed etiam vbi non est, de- siderari solet. Pecuniam dedisti, quis numerauit: vbi vnde: Venenum arguis, vbi emi: à quo: quan- ti: per quem dedi: quo conscio: Quæ ferè omnia pro Cluentio Cicero in crimine veneficij excu- tit. Hæc de inartificialibus quam breuissimè potui.

ARGVMENTVM.

¶ Absolutis argumentationibus inartificialibus, artificiales aggressurus in eos inuehitur, qui locis communibus & ijs solis, quæ ad delectandũ & mouendos affectus pertinent, deliniti, argumentorum tractationem tanquam asperam refugiant, cum delectatio & affectuum commotio parum profint, nisi prius argumentatione doceamus. ¶ Deinde generales quasdam probationum diuisiones facit. Alias in rebus esse, alias in personis, alias per se inspicit, alias ad aliud referri, alias ab antecedentibus, ex consequentibus alias, alias etiam ex pugnantibus, quæ vel ex præterito tempore, vel ex presenti vel ex futuro petantur, Rursus alias esse necessarias, credibiles alias, alias non repugnantes. Postremo propositionum hypotheticarum species quatuor enumerat.

De Probatione Artificiali.

Cap. VIII.

Ars altera probationum, quæ est tota in arte, cõstatque rebus ad faciendam fidem ap- positis, plerunq; aut omnino negligitur, aut leuissimè attingitur ab ijs qui argumenta velut horrida & confragosa vitantes, amœnioribus locis desidēt: neq; aliter quàm hi qui traduntur à Poëtis gustu cuiusdam apud Lotophagos graminis, & Sirenum can- tu deliniti, voluptatem salutis prætulisse, dum laudis falsam imaginem sequuntur, ipsa propter h. iij.

Testium natura cognoscenda.

Interrogatio in causa.

Ratio inter- rogandi fore- tica per mudi- tiones.

Extra causam.

Interrogan- di lex.

Frigus.

Collisio testi- um cum ta- buis & ar- gumentorum cũ testio, & testium cum testibus.

Diuina testi- monia.

Val. l. i. ca. 7.

Testimonia desiderata.

Odyss. 9. Odyss. 12.

quàm dicitur victoria cedunt. Atqui cetera quæ continuo orationis tractu magis decurrunt, in auxilium atq; ornamentum argumentorum comparatur, neruisq; illis quibus causa continetur, adijciunt superinducti corporis speciem: vt si forte quid factum ira, vel metu, vel cupiditate dicitur, latius quæ cuiusq; affectus natura sit, prosequamur. Iisdem laudamus, incusamus, augemus, minimus, describimus, deterremus, querimus, consolamur, hortamur. ¶ Sed horum esse opera in rebus aut certis, aut de quibus tanquam certis loquimur, potest. Nec abnuerim esse aliquid in delectatione, multum vero in commouendis affectibus. Sed hæc ipsa plus valent, cum se didicisse iudex putat: quod consequi nisi argumentatione, aliaq; omni fide rerum non possumus. ¶ Quorum priusquam partiar species, indicandum reor, esse quædam in omni probationum genere communia. Nam nec vlla quæstio est, quæ non sit aut in re, aut in persona. Nec esse argumentorum loci possunt, nisi in ijs quæ rebus aut personis accidunt. Eaq; aut per se inspicere solent, aut ad aliud referri. Nec vlla confirmatio, nisi aut ex antecedentibus, aut ex consequentibus, aut ex pugnantibus: & hæc necesse est, aut ex præterito tempore, aut ex coniuncto, aut ex sequenti petere. Nec vlla res probari, nisi ex alia potest, eaq; sit oportet aut maior, aut par, aut minor. Argumenta vero reperiuntur aut in quæstionibus, quæ etiam separatæ à complexu rerum personarumq; spectari per se possunt: aut in ipsa causa, cum inuenitur aliquid in ea non ex communi ratione ductum, sed eius iudicij de quo cognoscitur, proprium. Probationum præterea omnium alia sunt necessaria, alia credibiles, alia non repugnantes. ¶ Adhuc, omnium probationum quadruplex ratio est, vt vel quia aliquid est, aliud non sit, vt quia dies est, nox non est: vel quia est aliquid, & aliud sit, vt quia Sol est super terram, dies est: vel quia aliquid non est, aliud sit, vt quia nox non est, dies est: vel quia aliquid non est, nec aliud sit, vt quia non est rationale, nec homo est. His in vniuersum prædictis partes subijciam.

Delectatio & comotio non proficit, nisi ante doctur.

Confirmatio.

Argumenta.

probationum hypotheticarum quadruplex ratio.

ARGVMENTVM.

Artificiales probationes in tres species diuidit, signa, argumenta, & exempla. Quare signa ab argumentis separet, duplicem causam assignat. Primam quia signa ad probationes inartificiales propius quam ad argumenta accedant. Secundam quia si certa sint, argumenta non sint; quia non sit ibi quæstio si dubia, alijs egeat ad confirmationem sicut quare neutro modo sint argumenta verum hæc posterior ratio doctis non probatur. ¶ Signa diuidit in necessaria & verisimilia: necessaria dicitur esse quæ se habere aliter non possunt: quorum aliqua recurrunt in contrarijs, vt spirare & viuere: alia non, vt moueri, & ingredi. Verisimilia dicitur esse quæ sola ad tollendam dubitationem non sufficiunt sed adiuncta ceteris plurimè valeant, vt sanguis, adiunctis inimicis, & minis, ad probandam cædem. Hermagoram non probat, qui ad iuncta, sub hæc signa re tulit. Et si signum generaliter definit, id esse quod ex eo de quo queritur natum, sub oculos venit. Et quomodo prognostica ad signa reduci queant ostendit.

De Signis.

Cap. IX.

Mnis igitur probatio artificialis constat aut signis, aut argumentis, aut exemplis. Nec ignoro pleriq; videri signa partem argumentorum: quæ mihi separandi ratio hæc fuit prima, quod sunt penè ex illis inartificialibus. Cruenta enim vestis, & clamor, & hiuor, & talia, sunt instrumenta, qualia tabulae, rumores, testes: nec inueniuntur ab Oratore, sed ad eum cum ipsa causa deferuntur. Altera quod signa siue indubitata sint, non sunt argumenta: quia vbi illa sunt, quæstio non est: argumento autem, nisi in re controuersa, locus esse non potest: siue dubia, non sunt argumenta, sed ipsa argumentis egent. Diuiduntur autem in has primas duas species, quod eorum alia sunt (vt dixi) quæ necessaria sunt, quæ Græci vocant τεκμηρια: alia non necessaria, quæ σημεια. Priora illa sunt, quæ aliter habere se non possunt: quæ mihi vix pertinere ad præcepta artis videntur. Nam vbi est signum insolubile, ibi ne his quidem est. Id autem accidit, cum quid aut necesse est fieri, factum ve esse, aut certe omnino non potest fieri, vel esse factum: quo in causis posito, his non est nisi facti. Hoc genus per omnia tempora perpendi solet. Nam & coisse eam cum viro, quæ peperit, quod est præteriti: & fluctus esse, cum magna vis venti in mare incubuit, quod coniuncti: & eum mori, cuius cor est vulneratum, quod futuri, necesse est. Nec fieri potest, vt ibi sit messis, vbi satum non est: vt quis Romæ sit, cum est Athenis: vt sit ferro vulneratus, qui sine cicatrice est. Sed quædam & retrorsus idem valent, vt viuere hominem, qui spirat: & spirare qui viuit. Quædam in contrarium non recurrunt. Nec enim quia mouetur qui ingreditur, idcirco etiam ingreditur qui mouetur. Quare potest & coisse cum viro quæ non peperit, & non esse ventus in mari cum esset fluctus, nec vtique cor eius vulneratum esse qui perit, ac similiter satum fuisse potest vbi non fuit messis, nec fuisse Romæ qui fuit Athenis, nec fuisse ferro vulneratum qui habet cicatricem. Alia sunt signa non necessaria, quæ σημεια Græci vocant: quæ etiam si ad tollendam dubitationem sola non sufficiunt, tamè adiuncta ceteris, plurimum valent. Signum vocant (vt dixi) τεκμηριον quod id quidam iudicium, quidam vestigium nominauerunt per quod alia res intelligitur, vt per sanguinem cædes. At quia sanguis vel ex hostia resperisse vestem potest, vel è naribus profluxisse, non vtique qui vestem cruentam habuerit, homicidium fecerit. Sed vt per se non sufficit, ita ceteris adiunctum, testimonij loco ducitur, si inimicus,

Signa necessaria.

Signa non necessaria.

si ante minatus, si eodem loco fuit: quibus signum cum accessit, efficit, vt quæ suspecta erant, certa videantur. Alioqui sunt quædam signa vtrique parti communia, vt liuores, tumores. Nam videri possunt & venefici, & crudelitate. Et vulnus in pectore, sua manu, & aliena perisse dicentibus, in quo est. Hæc perinde firma habentur, atq; extrinsecus adiuuantur. ¶ Eorum autem quæ signa sunt quidem, sed non necessaria, genus Hermagoras putat, non esse virginem Atalantam, quia cum iuuenibus per sylvas vegetur. Quod si receperimus, vereor ne omnia quæ ex facto ducuntur, signa faciamus. Eadem tamen ratione, quæ signa, tractantur. Nec mihi videntur Areopagite cum damnauerunt puerum coturnicum oculos eruentem, aliud iudicasse, quàm id signum esse perniciosissimæ mentis, multisq; malo futura, si adoleuisset. Vnde Spuriij Melij, Marcijq; Manlij popularitas, signum affectati regni fuit existimatum. Sed vereor ne logè nimium nos ducat hæc via. Nam si est signum adulteræ, lauare cum viris, erit & coniuere cum adolescentibus, deinde etiam alicuius amicitia vt familiariter: vt fortasse corpus vulsum, fractum incesum, vestem muliebrem dixerit mollis & parum viri signa, sicut (cum signum id proprie sit, quod ex eo de quo queritur, natum sub oculos venit) vt sanguis ex cæde, ita illa ex impudicitia fluere videantur. ¶ Ea quoque quæ quia plerumque obseruata sunt, vulgo signa creduntur, vt prognostica.

Contra Heri magor: quia hæc veris ad iuncta sunt.

Popularitas. Lib. ab vrb. cond. 4. c. 5.

Quid signi Prognostica ad signa re ducuntur.

Georg. Eodè lib.

Vento rubet aurea Phœbe: Et cornix plena pluuiam vocat improba voce: si causas ex qualitate cæli trahunt, sanè ita appellentur. Nam si vento rubet Luna, signum venti est rubor. Et si, vt idem Poëta colligit, densatus & laxatus aer facit, vt sit inde ille auium concentus, idem sentimus. Sunt autem signa etiam parua magnorum, vt hæc ipsa cornix. Nam maiora minorum esse nemo miratur.

ARGVMENTVM.

Post signa Argumenta aggreditur, quorum nomine Enthymemata, Epichremata, & Apodixes complectitur: quorum omnium varia significata & diuersas acceptationes apud Græcos esse ostendit: ipse vero quid per illa intelligi velit explicat. Nempe per Enthymema Rhetoricum syllogismum imperfectum, ex consequentibus proprie vel repugnantibus. Per Epichrema ratiocinationem quinquepartitam, Per Apodixin euidentem probationem demonstrationibus apta. Per Argumentum, rationem probationem præstantem, quæ per aliud colligatur aliud, quo quod dubium erat, confirmetur. Quare in omni causa cognoscendum, aliqua habenda esse pro certis: vt deos esse, & pietatem præstantem parentibus: & quæ sensibus percipiuntur, vt visu & auditu. Alia credibilia, quorum tria sunt genera. Primum firmissimum, vt liberos à parentibus amari. Alterum propensius, vt qui recte valeat in crastinum peruenturum. Tertium non repugnans, in damno furti factum ab eo qui domi fuit. Quæ vt optime tractentur, vim naturamque rerum omnium exploratissimam habere cõueniat. ¶ Locos definit esse argumentorum sedes. Cognitionis eorum commoda proponit: deinde diuidit in locos personarum & rerum inter quos quasi medios, locos factorum ponit. Personarum vnde Argumenta sumantur, hos enumerat, à Genere, Natione, Patria, Sexu, Aetate, Educatione, Habitu, Fortuna, Cõditione, Natura animi, Victu, Studijs, Antectis, ditieque & Nomine. ¶ His locos factorum ex causis impultricibus subiungit, quæ in oēs tres status cadant: Sed bifariam diuiduntur, aut enim nos mouet propter bonorum adeptionem: incrementum, conseruationem & vltimam maiorum euitationem, liberationem, immutationem, conseruationem. Et ex quibus praua facta veniant, qualis est ira, Odium, inuidia, Cupiditas, Spes, Ambitio, Audacia, Metus. Et fortuita, vt ebrietas, igno rantia, quæ aliquando ad veniam, aliquando ad criminis probationem valeant. Item à loco qui ad omnes tres status pertinent, Et à tempore, quorum aliud generale sit, vt olimaliud speciale, vt æstate, hyeme, quæ etiam ad omnes status vim adferant. A Causa, à facultatibus, quæ in coniectu ris maxime sint intueandæ, Ab instrumento & modo, id est vt quicquid sit actum. ¶ Deinde res locos recenset, et finitionem primum, cuius generis speciem, proprium, & differens subiicit, ostenditque eam fieri vi sua, Etymologia quoque & partium enumeratione. Et genus ad probandam præ cetera omnia. Proprii definit esse quod soli accidit: vt homini sermo, & quod etiam non soli vt igni calefacere, quibus finitio constituitur, cõ differentibus contra soluturibus diuisione subiungit, quæ, ex Ciceronis sententia, adiuari finitionem credit, & quid à partitione differat, ostendit. Ex diuisione Argumentum ex Remotione nasci, quæ modo totum efficitur saltem partes omnes negando, modo vnum verum omnia præ ter vnum negando: quo dilemmata quoque referantur. His reliqua subiungit ab initio ad summam, & contra. Ab incremento, à Similibus, à dissimilibus à Contrarijs à Repugnantibus, à Consequentibus, ab Adiectis, quorum multe sint species. Ex ijs quæ sub eandem rationem cadunt. Ab Efficientibus & Effectis, siue à causis & Entis, à Coniugatis, ex Appositis seu Comparatis vt maiori, minori, pari: à quibus exempla vim suam trahant. Item à fictione quonies confessa desunt. Postremo à circumstantia ex ipso causarum complexu, quæ cuiusque causæ propria, & cum nulla alia communia, quæ quomodo elici ex causis debeant, exemplis illustrant de Theballis & Thebanis subiecto demonstrat: vnde loco non cognitionem generalem, & præceptorum artis maneam esse monet, nisi magna prudentia quæ singularium causarum sint propria cognoscamus: quæ omnia vt non in omnem orationem cadant, ita debere cognita & perspecta esse vt statim in promptu sint & occurrant quæ in quæ que causam incurere debeant: quam velocitatem studio exercitiam ita nobis parare debeamus, vt intentionem nostram non magis remouentur, quam citharedi manum sonorum diuersitas, aut scribentium articulos literæ syllabæue retardent.

De Argumentis.

Cap. X.

Vnde de argumentis. Hoc enim nomine complectimur omnia quæ Græci. ενθυμηματα, & επιχηματα, & αποδιξεις vocant: quanquam apud illos est aliqua horum nominum differentia, etiam si vis eodem ferè tendit. Nam enthymema (quod nos commẽtum sanè, aut commentationem interpretemur, quia aliter non possumus) (Græco melius vsuri) vnum intellectum habet, quo omnia mente concepta significat, sed nunc de eo non loquimur: alterum, quo sententiam cum ratione: tertium, quo certam quandam argumenti conclusionem, vel ex consequentibus, vel ex repugnantibus: quanquam de hoc parum conuenit. Sunt enim qui id prius epichrema dicant: pluresq; inuenias in ea opinione, vt id demum quo pugna constat, enthymema accipi velint. Et ideo illud Cornificius contrariam appellat. Hinc alij rhetoricum syllogismum, alij imperfectum syllogismum vocauerunt, quia nec distinctis, nec totidem partibus concluderetur. Quod sanè non vtique ab Oratore desideratur. ¶ Epichrema Valgius aggressionem vocat, Celsus autem iudicat non nostram administrationem, sed ipsam rem quam aggredimur, id est argumentum quo aliquid probaturi sumus, etiam si nondum verbis explanatum, iam tamen mente conceptam, epichrema dici. Alijs videtur non destinata, vel inchoata, sed perfecta oratio hoc nomen accipere vltima specie. Ideoq; propria eius appellatio, & maxime

Enthymema matris vtrius significata.

Lib. 4. ad Heronnum.

Epichrema.

In Rhet. & alibi. in vsu posita, est, qua significatur certa quaedam sententia: cōprehensio quae ex tribus partib⁹ cōstat. C
Apodixis. Quidam epichirema rationem appellauerunt, Cicero melius ratiocinationem: quanquam & ille nomen hoc duxisse magis à syllogismo videtur. Nam & statim syllogisticum, ratiocinatio appellat, exemplisq; vtitur philosophorum. Et quoniam est quaedam inter syllogismum & epichirema vicinitas, potest videri hoc nomine rectè abusus. A *ἁπλοῦς* est euidentis probatio, ideoq; apud Geometras *ἁπλοῦς ἀποδείξις* dicuntur. Hanc & ab epichiremate differre Cæcilius putat solo genere conclusionis, & esse apodixin imperfectum epichirema, eadem causa qua diximus enthymema à syllogismo distare. Nam & enthymema syllogismi pars est. Quidam inesse epichiremati apodixin putant, & esse partem eius confirmantem. Vtrunq; autem, quanquam diuersi authores, eodem modo finiunt, vt sit ratio per ea quae certa sunt, fidem dubijs afferens, quae natura est omnium argumentorum (neq; enim certa incertis declarantur) hæc omnia generaliter *ἠρηθῆς* appellant: quod etsi propria interpretatione dicere fidè possumus, apertius tamen probationem interpretabimur. ¶ Sed argumentū quoq; plura significat. Nā & fabulæ ad actus scenarum compositæ, argumenta dicuntur: & orationum Ciceronis velut thema ipse exponens Pædianus, Argumentum, inquit, tale est. Et ipse Cicero ad Brutum ita scribit, Veritus fortasse ne nos in Catonem nostrum transferamus illinc mali quid, etsi argumentum simile non erat. Quo apparet omnem ad scribendum destinatam materiam ita appellari, Nec mirum, cum id inter opifices quoque vulgatum sit, Vnde Virgilius,
Aeneid. 7. Argumentum ingens - Vulgoq; paulo numerosius opus dicitur argumentosum.
De quo argumento sit in præsentia sermo, & qd sit. ¶ Sed nunc de eo dicendum argumento est, quod probationem, indicium, fidem, aggressionem, eiusdem rei nomina facit, parum distinctè, vt, arbitror. Nam probatio & fides efficitur non tantum per hæc quae sunt rationis, sed etiam per inartificialia. Signum autem quod ille indicium vocat, ab argumentis iam separauit. Ergo cum sit argumentum, ratio probationem præstas, qua colligitur aliud per aliud, & quae quod est dubium, per id quod dubium non est, confirmat: necesse est esse aliquid in causa, quod probatione non egeat. Alioqui nihil erit quo probemus, nisi fuerit quod aut sit verum, aut videatur, ex quo dubijs fides fiat. ¶ Pro certis autem habemus primū quae sensibus percipiuntur, vt quae videmus, audimus: & qualia sunt signa, Deinde ea in quae cōmuni opinione consensum est, Deos esse, præstandam pietatem parentibus. Præterea quae legibus cauta sunt, quae persuasione, etiā si nō oīm hoīm, eius tamē ciuitatis aut gentis in qua res agitur, in mores recepta sunt: vt pleraq; in iure nō legibus, sed moribus cōstant. Siquid inter vtrāq; partem conuenit, siquid probatum est, deniq; cuiusque aduersarius non contradicit. Sic enim fiet argumentum, Cum prouidentia mundus regatur, administranda est Respublica. vt administranda Respublica sit, si liquebit mundum prouidentia regi. ¶ Debet etiam nota esse rectè argumenta tractaturo, vis & natura omnium rerum, & quid quaeque earum plerunq; efficiat. Hinc enim sunt quae *ἐκ δόξης* dicuntur. Credibilium autem genera sunt tria. Vnum firmissimū, quod ferè accidit, vt liberis à parentibus amari. Alterum velut propensius, Eū qui rectè valeat, in crastinū peruenturū. Tertiū tantū nō repugnans, In domo furtū factū ab eo qui domi fuit. Ideoq; Aristoteles in secūdo de arte Rhetorica libro diligentissimè est execut⁹, quid cuiq; rei quid cuiq; homini soleat accidere: & quas res, quosq; homines, quibus rebus aut hominibus vel conciliasset vel alienasset ipsa natura: vt diuitias qui sequatur, aut ambitum, aut superstitionē: quid boni probent, quid mali petant, quid milites, quid rustici: quo quæq; modo res vitari vel appeti soleat. Verum hoc exequi mitto. Non enim longum tantum, sed etiam impossibile, ac potius infinitū est: præterea positum in communi omnium intellectu. Siquis tamen desiderauerit, à quo peteret, ostendi. Omnia autem credibilia, in quibus pars maxima consistit argumentationis, ex huiusmodi fontibus fluunt, An credibile sit à filio patrem occisum, incestum cum filia commissum: & cōtrā veneficium in nouerca, adulterium in luxurioso. Illa quoq;, An scelus palām factum, an falsum dixerit propter exiguam summam: quia suos quisque horum velut mores habet, plerunque tamen, non semper: alioqui indubitata essent, non argumenta. ¶ Excitiamus nunc argumentorum locos: quanquam quibusdam ij quoq; de quibus supra dixi, videntur. Locos appello, non vt vulgo nunc intelliguntur, vt in luxuriam & adulterium, & similia: sed sedes argumentorum, in quibus latent, ex quibus sunt petenda. Nam vt in terra non omni generantur omnia, nec aut feram reperias, vbi quæq; nasci aut morari soleat ignarus: & piscium quoque genera alia planis gaudent, alia saxosis, regionibus etiam littoribusq; discreta sunt: nec Helopem nostro mari, aut Scarum ducas: ita non omne argumentum vndiq; venit: ideoq; non passim querendum est. Multus alioqui error est, & exhausto labore, quod non ratione scrutabimur, non poterimus inuenire nisi casu. At si sciamus vbi quicque nascatur, cum ad locum ventum erit, facillè quod in eo erit,

Argumenti copiosae acceptiones.

Aeneid. 7.

De quo argumento sit in praesentia sermo, & qd sit.

Pro certis habenda.

Vim & naturam omnium argumentorum tractaturo cogitata esse oportet vt quae sunt credibilia intelligat quorum tria sunt genera. Not. de arte poet.

Credibilium fontes.

Quid loci argumentorum & quomodo diuidantur.

A peruidebimus. ¶ In primis igitur argumenta saepe à persona ducenda sunt: cum sit, vt dixi, diuisio, vt omnia in hæc duo partiamur, Res, atq; personas: vt causa, tempus, locus, occasio, instrumentum, modus, & cetera, rerum sint accidentia. Personis autem non quicquid accidit, exequendum mihi est, vt pleriq; fecerunt, sed vnde argumenta sumi possunt. Ea porro sunt Genus, nam sumiles parentibus ac maioribus suis filij plerunq; creduntur: & nonnunquam ad honestè turpiterque viuendum inde causæ fluunt. Natio, nam & gentibus proprii mores sunt: nec idem in Barbaro, Romano, Græco, probabile est. Patria, quia similiter etiam ciuitatum leges, instituta, opiniones habent differentiam. Sexus, vt latrocinium facilius in viro, veneficium in foemina credas. Aetas, quia aliud alijs annis magis conuenit. Educatio & disciplina, quoniam refert à quibus, & quo quisq; modo sit institutus. Habitus corporis. Ducitur enim frequenter in argumentum species libidinis, robor petulantiae. His contraria in diuersum. Fortuna, nec enim idem credibile est in diuite, ac paupere: propinquis, amicis, clientibus abundante, & his omnibus destituto. Conditiōnis etiam distantia est. nam clarus an obscurus, magistratus an priuatus, pater an filius, ciuis an peregrinus, liber, an seruus, maritus an caelebs, parens liberorum an orb⁹ sit, plurimum distat. Animi natura, etenim auaritia, iracundia, misericordia, crudelitas, feueritas, aliaq; his similia afferunt frequenter fidem, aut detrahunt: sicut victus, luxuriosus, an frugi, an fordidus, queritur. Studia quoq;: nam rusticus, forensis, negociator, miles, nauigator, medicus, aliud atq; aliud efficiunt. Intuendum etiam quid affectet quisq;, locuples videri an disertus, iustus an potens. Spectantur antea dicta. Ex præteritis enim aestimari solent praesentia. His adiungunt quidā cōmotionē: hanc accipi volunt temporariū animi motū, sicut iram, pauorē. Consilia autē, & praesenti & praeteriti & futuri temporis: quae mihi etiā si personis accidunt, referenda tamē ad illam partē argumentorum videntur, quam ex causis ducimus: sicut habitus quidam animi, quo tractatur amicus an inimicus. Ponunt in persona & nomen, quod quidem ei accidere necesse est, sed in argumentum raro cadit: nisi cum aut ex causa datum est, vt sapiēs, magnus, planus: aut & ipsum alicuius cogitationis attulit causam, vt Lentulo coniurationis, quod libris Sibyllinis Aruspicumq; responsis dominatio dari tribus Cornelij dicebatur, seque eum tertium esse credebatur post Syllam Cinnaeque quia & ipse Cornelius erat. Nam & illud extat apud Euripidem, frigidum sanē, quod nomen Polynicis vt argumentum morum frater incescit. Iocorum enim ex eo frequens materia, qua Cicero in Verrem non semel vsus est. Hæc ferè circa personas sunt, aut his similia. Nec enim complecti omnia, vel in hac parte, vel in cæteris possumus, contenti rationem plura quae si turis ostendere. ¶ Nunc ad res transeo, in quibus maximè sunt personis iuncta quae agimus, ideoque prima tractanda. In omnibus porro quae sunt, queritur aut quare, aut vbi, aut quando, aut quomodo, aut per quae facta sunt. ¶ Ducuntur igitur argumenta ex causis factorum, vel futurorum: quorum materiam, quam *ὁ λόγος* alij nominauerunt, in duo genera, sed quater nas vtriusq; diuidunt species. Nam ferè versatur ratio faciendi circa bonorum adaptionem, incrementū, conseruationem, vsū: aut malorum euitationem, liberationem, imminutionem, conuersionem. nanque hæc in deliberando plurimum valent. Sed has causas habent recta: praua cōtrā ex falsis opinionibus veniunt. Nam est his initium ex ijs quae creduntur bona aut mala: inde errores existunt, & pessimi affectus: in quibus sunt ira, odium, inuidia, cupiditas, spes, ambitus, audacia, metus, cæteraq; eiusdem generis. Accedunt aliquando fortuita, ebrietas, ignorantia. Quae interim ad veniam valent, interim ad probationem criminis: vt si quis dum alij insidiatur, alium dicetur interemisse. Causæ porro non ad cōuincendum modō quod obijcitur, sed ad defendendum quoq; excuti solent, cum quis se rectè fecisse, id est honesta causa contendit. qua de re latius in tertio libro dictum est. Finitiones ex causis interim pendunt. An tyrannicida, qui tyrannū à quo deprehensus in adulterio fuerat, occidit. An sacrilegus, qui vt hostes vrbe expelleret, arma templo affixa detraxit. Ducuntur argumenta & ex loco. Spectatur enim ad fidem probationis, montanus an planus, maritimus an mediterraneus, consitus an incultus, frequens an desertus, propinquus an remotus, opportunus consilij an aduersus. Quam partem videmus vehementissimè pro Milone tractasse Ciceronem. Et hæc quidem & similia ad coniecturam frequentius pertinent: sed interim ad ius quoq; priuatus an publicus, sacer an prophanus, noster an alienus: vt in persona, magistratus, pater, peregrinus. Hinc enim quaestiones oriuntur. Priuatam pecuniam sustulisti: verum quia de templo, non furtum, sed sacrilegium est, Occidisti adulterum, quod lex permittit: sed quia in lupanari, caedes est. Iniuriam fecisti, sed quia magistratui, maiestatis actio est. Vel contrā. Licuit, quia pater eram, quia magistratus, Sed circa facti controuersiam argumenta præstant, circa iuris lites argumentum quaestionum. Ad qualitatem quoq; frequenter pertinet locus. Neq; enim idem vbiq; aut licet, aut decorum est. Quinetiam in qua quicq; ciuitate queratur, interest. Moribus enim & legibus distant. Ad commendationem quoque & inuidiam valet.

Loci personarum.

A genere.

A natione.

A patria.

A sexu.

Ab aetate.

Ab educatione.

Ab habitu.

A fortuna.

A conditione.

A natura animi.

A victis.

A studiis.

Ab affectibus.

Ab aetate, dictisque.

A nomine. i. Etymologia.

In phoenissis.

Loci factorum ex causis in pultibus.

Causae.

A finitione.

A loco ex quo argumenta ducuntur ad coniecturam. Qualitate & finitionem.

Nam & Ajax apud Ouidium,
 Ante rates, inquit, agimus caullam, & mecum confertur Vlyfles.
 Et Miloni inter cetera obiectum est, quod Clodius in monumentis ab eo maiorum suorum esset
 occisus. Ad suadendi momenta idem valet, sicut tempus, cuius tractatum subiungam. Eius autē
 (vt alio loco iam dixi) duplex significatio est. Generaliter enim & specialiter accipitur. Prius il-
 lud est, nunc, olim, tūc, sub Alexandro, cū apud Ilion pugnatū est: deniq; prateritū, instans, futurū.
 Hoc sequens habet & constituta discrimina, estate, hyeme, noctu, interdiu: & fortuita, in pestilē-
 tia, in bello, in conuiuio. Latinorum quidam satis significari putauerunt, si illud generale, hoc spe-
 ciale, tempus vocarent. Quorum vtrorunq; ratio, & in consilijs quidem, & in illo demonstratio
 genere versatur: sed in iudicijs frequentissima est. Nam & iuris quæstiones facit, & qualitatē di-
 stinguit, & ad coniecturam plurimum confert: vt cum interim probationes inexpugnabiles affe-
 rat, quales sunt si dicatur (vt supra posui) signator, qui ante diem tabularum decessit: aut comissi-
 se aliquid vel cum infans esset, vel cum omnino natus non esset. Præter id, quod omnia facile ar-
 gumenta aut ex ijs quæ ante rem facta sunt, aut ex coniunctis rei, aut consequentibus ducuntur,
 Ex antecedentibus, Mortem minatus es, noctu existi, proficiscentem antecessisti. Causa quoq; fa-
 ctorum, præteriti sunt temporis. Sed tempus subtilius quidam quam necesse erat diuiserunt, vt
 esset iuncti, sonus auditus est: adhærentis, clamor sublatus est: insequentis sunt illa, latuisti, profu-
 gisti, liuores & tumores apparuerunt. Iisdem temporum gradibus defensor vtetur ad detrahen-
 dam ei quod obijcitur, fidem. In his omnibus factorum dictionumq; ratio versatur, sed dupliciter.
 Nam sunt quædam, quia aliud postea futurum est: quædam, quia aliud ante factum est, vt cum
 obijcitur reo lenocinij speciosa marito, quod speciosam adulterij damnatam quandam emerit:
 aut parricidij reo luxurioso, quod dixerit patri, Non me amplius obiurgabis. Nā & ille, non quia
 emit, leno est: sed quia leno erat, emit. Nec hic quia sic erat locutus, occidit: sed quia erat occisu-
 rus, sic locutus est. Casus autem, qui & ipse præstat argumentis locum, sine dubio est ex insequē-
 tibus: sed quadam proprietate distinguitur: vt si dicam, Melior dux Scipio quam Annibal, vicit
 enim Annibalem. Bonus gubernator nunquam fecit naufragium. Bonus agricola magnos sustu-
 lit fructus. Et contrā, Sumptuosus fuit, patrimonium exhausit, turpiter vixit, vel, omnibus inui-
 sus est. Intuenda sunt, præcipueq; in coniecturis, & facultates. Credibilis est enim occisus à plu-
 ribus pauciores, à firmitioribus imbecilliores, à vigilātib; dormientes, à præparatis inopinantes.
 Quorum contraria in diuersum valent. Hæc & in deliberando intuemur, & in iudicijs ad duas
 res solemus referre, an voluerit quis, an potuerit. Nam & voluntatem spes facit. Hinc illa apud
 Ciceronem coniectura, Insidiatus est Clodius Miloni, nō Milo Clodio: Ille cum seruis robustis,
 hic cum mulierum comitatu ille in equo, hic in rheda: ille expeditus, hic penula irretitus. Facul-
 tati autem licet instrumentum coniungere, Sunt enim in parte facultatis, & copia. Sed ex instru-
 mento aliquando etiam signa nascuntur, vt spiculum in corpore inuētum. His adijcitur modus,
 quem ῥόγος dicunt, quo quæritur quemadmodum quid sit factum. Id quod tum ad qualitatem
 scriptumq; pertinet: vt si negemus adulterum veneno occidisse, cum ferro licuisset occidere, sed
 vel oportuisset, tum ad coniecturam quoque: vt si dicam bona mente factum, ideōque palam: ma-
 la, ideōque ex insidijs, noctu, in solitudine. ¶ In rebus autem omnibus de quarum vi aut natu-
 ra quæritur, qualesque etiam citra complexum personarum, cæterorumque ex quibus fit causa, per
 se intueri possumus, tria sine dubio rursus spectanda sunt, An sit, Quid sit, Quale sit. Sed quia sunt
 quidam loci argumentorum his omnibus cōmunes, diuidi in hæc tria genera non possunt: ideō-
 que locis potius, vt in quosq; incurrent, subiicienda sunt. Ducuntur igitur argumenta ex finitio-
 ne, seu finemam vtroq; modo traditur. Eius duplex ratio est. Aut enim simpliciter quæritur, Sit
 ne hoc virtus, aut antecedente finitione, Quid sit virtus. Id aut in vniuersum verbis complecti-
 mur, vt, Rhetorice est bene dicendi scientia, aut per partes, vt, Rhetorice est recte inueniendi, &
 disponendi, & eloquendi cum firma memoria, & cum dignitate actionis, scientia. Præterea fini-
 mus aut vi, sicut superiora: aut ἐτυμολογία, vt assiduum ab assē dando, & locupletem à locorum,
 pecuniosum à pecorum copia. Finitioni subiecta maxime videntur genus, species, differens, pro-
 prium. Ex his omnibus argumenta ducuntur. Genus ad probandam speciem minimū valet, plu-
 rimum ad refellendam. Itaque non quia est arbor, platanus est: at quod non est arbor, vtiq; pla-
 tanus non est. Nec quod non est virtus, vtiq; potest esse iustitia. Itaque à genere perueniendum
 est ad vltimam speciem: vt, homo est animal, non est satis, id enim genus est: Mortale, etiam si
 species est, cum alijs tamen communis finitio: Rationale, nihil supererit ad demonstrandum id
 quod velis. Contrā species firmam probationem habet generis, infirmam refutationem. Nam
 quod iustitia est, vtiq; virtus est: quod nō est iustitia, potest esse virtus, vt est fortitudo, cōtinentia,
 constantia.

Meta. 13.
 A tempore.
 Cap. de tabu-
 lis.
 A casu.
 A facultate
 quæ in cōie-
 cturis præci-
 pue intuen-
 da est.
 Ab instru-
 mento.
 A modo.
 An sit, quid
 sit, quale sit.
 Ex finitōe.
 Finim⁹ vi &
 Etymologia
 Cicero in
 Topicis.
 Genus.
 Species.

C
 D

A constantia. Nunquam itaque tolletur à specie genus, nisi omnes species quæ sunt generi subiecte,
 remoueantur: hoc modo, Quod neque immortale est, neque mortale, animal non est. His adijci-
 unt propria, & differētia. Proprijs confirmatur finitio, differētib; soluitur. Proprium autē est,
 aut quod soli accidit, vt homini sermo, risus: aut quod vtrique accidit, sed non soli, vt igni calefa-
 cere. Et sunt eiusdem rei plura propria, vt ipsius ignis lucere, calere. Itaque quodcūque proprium
 deerit, soluet finitionem: non vtiq; quodcūque erit, cōfirmabit. Sæpissime autem quid sit pro-
 prium cuiusque, quæritur: vt si per τὴν μολογίαν dicatur, Tyrannicidæ proprium est Tyrannum
 occidere, negemus. non enim si traditum sibi eum carnifex occiderit, tyrannicidæ vocatur, nec si
 imprudens, vel inuitus. Quod autem proprium non erit, differens erit: vt aliud est seruum esse,
 aliud seruire: qualis esse in addictis quæstio solet. Qui seruus est, si manumittatur, fit libertinus,
 non idem addictus: & plura, de quibus alio loco. Illud quoque differens vocant, cum genere in
 species diducto, species ipsa discernitur. Animal genus, mortale species, terrenū vel bipes, differēs.
 Nōndum enim propriū est, sed iam differt à marino vel quadrupede. Quod nō tam ad argumē-
 tum pertinet, quam ad diligentem finitionis cōprehensionem. Cicero genus & speciem, quæ ean-
 dem formam vocat, à finitione diducit, & ijs quæ ad aliquid sunt subijcit: vt si is cui argentum
 omne legatum est, petat signatum quoq; vtatur genere: at si quis cum legatum sit ei quæ viro ma-
 terfamilias esset, neget deberi ei quæ in manum non conuenerit, specie: quoniam duæ formæ sint
 matrimoniorum. Diuisione autem adiuari finitionem docet, eamque differre à partitione: quod
 hæc sit totius in partes, illa generis in formas. Partes incertas esse, vt quibus constet Respublica:
 formas certas, vt quot sint species Rerumpublicarum, quas tres accipimus, quæ populi, quæ pau-
 corum, quæ vnius potestate regerentur. Et ille quidem non his exemplis vtitur, quia scribentur,
 Trebatium, ex iure ea ducere maluit: ego apertiora posui. Propria vero ad coniecturæ quoque
 pertinent partem: vt proprium est boni, recte facere: iracundi, verbis excadescere. Ac contra quæ-
 dam in quibusdam vtiq; non sunt, & ratio quantum ex diuerso, eadem est. Diuisio & ad proban-
 dum simili via valet, & ad refellendum. Probanti interim satis est vnum habere, hoc modo, Vt
 sit ciuis quis, aut natus sit oportet, aut factus. Neganti, vtrunq; tollendū est, nec natus nec factus
 est. Fit hoc & multiplex, idq; est argumentorum genus ex remotione, quo modo efficitur totum
 falsum, modò id quod relinquitur, verum. Totum falsum est, hoc modo, Pecuniam te credi-
 disse dicis: aut habuisti ipse, aut ab aliquo accepisti, aut inuenisti, aut furripuisti. Si neque domi
 habuisti, neque ab alio accepisti, nec cætera, nō credidisti. Reliquum sit verum sic, Hic seruus, quæ
 tibi vendicas, aut verna tuus est, aut emptus, aut donatus, aut testamento relictus, aut ex hoste ca-
 ptus, aut alienus: deinde remotis prioribus, supererit alienus. Periculosum, & cum cura intuen-
 dum genus: quia si in proponendo vnum quodlibet omiserimus, cum risu quoque tota res sol-
 uitur. Tutius quod Cicero pro Cecinna facit, cum interrogat, Si hæc actio non sit, quæ sit? Si-
 mul enim remouentur omnia. Vel cum duo ponentur inter se contraria, quorum tenuisse vtrū-
 libet sufficiat: quale Ciceronis est, Vnum quidem certè, nemo erit tam iniquus Cluentio, qui
 mihi non concedat, si constet corruptum illud esse iudicium, aut ab Habito, aut ab Oppianico
 esse corruptum. si doceo non ab Habito, vinco ab Oppianico. si ostendo ab Oppianico, purgo
 Habito. Fit etiam ex duobus, quorum necessaria est alterutrum eligendi aduersario potestas:
 Efficiturque, vt vtrum elegerit, noceat. Facit hoc Cicero pro Oppio, Vtrum cum Cottam appe-
 tisset, aut cum ipse sese conaretur occidere, telum ei è manibus creptū est? Et pro Vareno, Optio
 vobis datur, vtrū velitis casu illo itinere Varenum vsus esse, an huius persuasū & inductu. De-
 inde vtraque facit accusatori contraria. Interim duo ita proponuntur, vt vtrunlibet electum,
 idem efficiat: quale est, Philosophandum est, etiam si non est philosophandum. Et illud vulgatū,
 Quod schema, si intelligitur: quod, si non intelligitur: Et, Mentietur in tormentis, qui dolorem pati
 potest: mentietur, qui non potest. Vt sunt autem tria tempora, ita ordo rerum tribus momentis
 confertus est. habent enim omnia initium, incrementum, summam: vt iurgium, deinde cædes, &
 strages. Est ergo hic quoq; argumentorum locus inuicem probatium. Nam & ex inijs summa
 colligitur: quale est, Non possum togam prætextam sperare, cum exordium pullū videam. & con-
 trā, Non dominationis causa Syllam arma sumpsisse, argumentum est dictatura deposita. Simi-
 liter & ex incremento in vtranq; partem ducitur ratio, cum in coniectura, tum etiam in tracta-
 tu æquitatis, an ad initium summa referenda sit: id est an ei cædes imputanda sit, à quo iurgium cœ-
 pit. Est argumētōrū locus ex similibus, si continētia virtus, vtiq; & abstinentia. Si fidem debet
 tutor, & procurator. Hoc est ex eo genere, quod & ἐπαγωγὴν græci vocant, Cicero inductionē.
 Ex dissimilibus, Non si lætitia bonum, & voluptas. Non quod mulieri, idem pupillo. Ex contra-
 rijs, Frugalitas bonum, luxuria enim malum. Si malorum causa bellum est, erit emendatio
 i. j.

Proptium.
 Differens.
 In Topicis
 vbi quid, fer-
 tiat de his lo-
 cis, quibus
 partitionem
 & diuisionē
 adicit, ape-
 rit.
 A diuisione,
 ex qua argu-
 menta ex re-
 motione.
 Ex remotiōe
 Formæ diē
 matum.
 Ab initio.
 Ab incremē-
 to.
 A similibus.
 A dissimili-
 bus.
 A contrarijs.

pax. Si veniam meretur qui imprudens nocuit, non meretur pramium qui imprudens profuit. **C**
 Ex repugnantibus, Qui est stultus, sapiens non est. Ex consequentibus, siue adiunctis, Si iustitia est bonum, recte iudicandum. Si malum perfidia, non est fallendum. Idem retro. Nec sunt his dissimilia, ideoque huic loco subsijcienda, cum & ipsa naturaliter congruant. Quod quis non habuit, non perdidit. Quem quis amat, sciens non lædit. Quem quis heredem suum esse voluit, charum habuit, habet, habebit. Sed cum sint indubitata, vim habent penè signorum immutabili-
 lium. Sed hæc consequentia dico ἀνάλογα. est enim consequens sapientiæ bonitas: illa sequentia ἐπ' αὐτὸ μὲν, quæ postea facta sunt aut futura. Nec sum de nominibus anxius, vocet enim vt vo-
 luerit quisq; dū vis rerum ipsa manifesta sit, appareatq; hoc temporis, illud esse naturæ. Itaq; non dubito hæc quoque consequentia, quanuis ex prioribus dent argumentum ad ea quæ sequuntur.
 Quorum quidā duas species esse voluerūt: actionis, vt pro Oppio, Quos educere inuitos in pro-
 uinciam non potuit, eos inuitos retinere qui potuit: Temporis, in Verrem, Si finem Prætoris edi-
 cto afferunt Calendæ Ianuarij, cur non initium quoque edicti nascatur à Calendis Ianuarij?
 Quod vtrunq; exemplū tale est, vt idem in diuersum, si retroagas, valeat. Consequens est enim,
 eos qui inuiti duci non potuerūt, inuitos non potuisse retineri. Illa quoq; quæ ex rebus mutuā cō-
 firmationem præstantibus ducitur, quæ proprij generis quidam videri volunt, & vocant ἐκ τῶν
 πρὸς ἀλλήλα, Cicero ex rebus sub eandem rationem venientibus, forte consequētibus iūxerim,
 Si portorium Rhodijs locare honestū est, & Hermacreonti cōducere. & quod discere honestum,
 & docere. Vnde illa non hac ratione dicta, sed efficiens idem Domitij Afri sentētia est pulchra,
 Ego accusaui, vos dānastis. Est inuicem consequens & quod ex diuersis idem ostendit: vt qui mū-
 dum nasci dicit, per hoc ipsum & deficere significat, quia deficit omne quod nascitur. Simillima
 est his argumentatio, qua colligi solent ex ijs quæ faciunt, ea quæ efficiuntur, aut contrā: quod ge-
 nus à causis vocant. Hæc interim necessariō fiunt, interim plerunque, sed non necessario. Nam
 corpus in lumine vtique vmbra facit, & vmbra vbicunq; est, ibi esse corpus ostendit. Alia
 sunt vt dixi, non necessaria, vel vtrinque, vel ex altera parte. Sol colorat, non vtique qui est colo-
 ratus, à sole est. Iter puluerulentum facit, sed nec omne iter puluerem mouet: nec quisquis est
 puluerulentus, ex itinere est. Quæ vtique talia faciunt, talia sunt. Si sapientia bonum virum fa-
 cit, bonus vir est vtique sapiens. Ideoque boni est honestè facere: mali, turpiter: & qui honestè fa-
 ciunt, boni: qui turpiter, mali rectè iudicantur. Ad hoc, exercitatio plerunque robustum corpus fa-
 cit, sed non quisquis est robustus, exercitatus: nec quisquis exercitatus, robustus est. Nec quia for-
 titudo præstat ne mortem timeamus, quisquis mortem non timuerit, vir fortis erit existiman-
 dus. Nec si capitis dolorem facit, inutilis hominibus Sol est. Et hæc ad hortatium genus maxi-
 mè pertinent. Virtus facit laudem, sequenda igitur: Voluptas infamiam, fugienda igitur. Rectè
 autem monemur, causas non vtique ab vltimo esse repetendas: vt Medea,
 Vtinam ne in nemore Pelio- Quasi vero id eam fecerit miseram aut nocentē, quod
 illic ceciderit Abiegna ad terram trabes. Et Phylacteta Paridi,
 Si imperasses tibi, ego nunc non essem miser.
 Quo modo peruenire quod libet, retro causas legentibus licet. His illud adijcere ridiculum
 putarem, nisi eo Cicero vteretur, quod coniugatum vocant: vt, Eos qui rem iustam faciant, iustè
 facere. quod certè non eget probatione. Quod compascuum est, compascere licere. Quidā hæc,
 quæ vel ex causis, vel ex efficiētibus diximus, alieno nomine vocant ἐκ β' αὐτῶν, id est exitus. Nā
 nec hic aliud tractatur, quàm quid ex quoque eueniat. Apposita vel comparatiua dicuntur, quæ
 maiora ex minoribus, minora ex maioribus, paria ex paribus probant. Confirmatur: coniectu-
 ra ex maiore, Siquis sacrilegium facit, faciet & furtum. Ex minore, Qui facile ac palam menti-
 tur, peierabit. Ex pari, Qui ob rem iudicandam pecuniam accipit, & ob dicendum falsum testi-
 monium accipiet. Iuris confirmatio est huiusmodi: Ex maiore, Si adulterum occidere licet, & lo-
 ris cædere. Ex minore, Si furem nocturnum occidere licet, quid latronem? Ex pari, Quæ pœna
 aduersus interfectorem patris iusta est, eadem aduersus matris. Quorum omnium tractatus ver-
 fatur in Syllogismis. Illa magis finitionibus aut qualitibus profunt, si robur corporibus bo-
 num non est, minus sanitas. Si furtum scelus, magis sacrilegium. Si abstinentia virtus, & continē-
 tia. Si mundus prouidentia regitur, administranda est Respublica. Si domus edificari sine ratio-
 ne non potest, quid agendum in naualium cura, & armorum? Ac mihi quidem sufficeret hoc ge-
 nus, sed in species secatur. Nam & ex pluribus ad vnū, & ex vno ad plura (vnde est, Quod semel,
 & sapius) & ex parte ad totum, & ex genere ad speciem, & ex eo quod continet, ad id quod conti-
 netur, & ex difficilioribus ad faciliora: & ex longè positis ad propiora, & ad omnia quæ contra
 hæc sunt, eadem ratione argumenta ducuntur. Sunt enim & hæc maiora, & minora, aut certè vim

A repugnan-
tibus
A consequen-
tibus adiun-
ctis.

Ad.

ἐκ τῶν
πρὸς ἀλ-
λήλα.

De inuent.

Ab efficien-
tibus & effe-
ctis, siue à
causis & cau-
tis.

Causæ in ar-
gumentū nō
trahendæ.

Ennius in
Medea.
Accius.

A coniugatis.

Ab apposi-
tis vel compa-
ratiuis.
Ad coniectu-
rā, à maiori,
minori, pari.
Ex parte, à
maiori, mino-
ri, pari.

Ad finitionē
aut qualita-
tem, à mino-
ri maiori, pa-
ri.

A similem obtinent: quæ si prosequamur, nullus erit ea cecidendi modus. Infinita est enim rerum
 comparatio, iucundiora, gratiora, magis necessaria, honestiora, vtiliora. Sed mittamus plura,
 ne in eam ipsam quam vito, loquacitatem incidam. Exemplorum quoque ad hæc infinitus est
 numerus, sed paucissima attingam. Ex maiore, pro Cecina, quod exercitus armatos mouet, id
 aduocationem togatorum non videbitur mouisse: Ex faciliore, in Clodiu & Curionem, Ac vi-
 de, an facile fieri tu potueris, cum is factus non sit, cui tu concessisti. Ex difficiliore, Vide quæso
 Tubero, vt qui de meo facto non dubitem, de Ligarij audeam confiteri. Et ibi, An sperandi Li-
 gario causa non sit, cum mihi apud te locus sit etiam pro altero deprecandis: Ex minore, pro Ce-
 cina, Itane vero scire esse armatos sat est, vt vim factam probes, in manus eorum incidere non
 est satis: Ergo, vt breuiter contraham summam, ducuntur argumenta à Personis, Causis, Lo-
 cis, Tempore (cuius tres partes diximus, præcedens, coniunctum, insequens) Facultatibus, (quibus
 instrumentum subieciimus.) Modo, id est vt quicque sit factum, Finitione, Genere, Specie, Diffe-
 rentibus, Proprijs, Remotione, Diuisione, Initio, Incrementis. Summa, Similibus, Dissimilibus, Pu-
 gnantibus, Consequentibus, Efficientibus, Effectis, Euentis, Iugatis, Comparatione, quæ in plures
 diducitur species. Illud adijciendum videtur, duci argumenta non à confessis tantum, sed etiam
 à fictione, quam Græci ἡγὴς ὑποθέσειν vocant. Et quidem ex omnibus iisdem locis quibus superio-
 ra, quia totidem species esse possunt fictæ, quot veræ. Nā fingere hoc loco, est proponere aliquid,
 quod si verum sit, aut soluat quæstionem, aut adiuuet: deinde id de quo quæritur, facere illi simi-
 le. Id quod facilius accipiant iuuenes nondum scholam egressi, primo familiaribus magisq; viti-
 atis exemplis ostendam. Lex est, Qui parentes non aluerit, vincitur. Non alit quis, & vincula
 nihilominus recusat. Vtitur fictione, si miles, si infans sit, si Reip. causa absit. Et illa cōtra optio-
 nem fortium, si tyrannidem petat, si templorum euersionem. Plurimumque ea res virum habet
 contra scriptum. Vtitur his Cicero pro Cecina, Vnde tu, aut familia, aut procurator tuus, si me
 villicus tuus solus deiecit, non familia deiecit, vt opinor, sed aliquis de familia. Si vero ne
 habeas quidem seruum præter eum qui me deiecit, & alia in eodem libro plurima. Verum ead-
 em fictio valet & ad qualitates, Si L. Catilina cum suo cōcilio nefariorum hominum, quos se-
 cum eduxit, hac de re posset iudicare, condemnaret L. Murenam. Et ad amplificationem, Si in-
 ter cenam in tuis immanibus illis poculis hoc tibi accidisset. Sic, Et si Respub. vocem haberet.
 Has ferè sedes accepimus probationum in vniuersum: quas nec generatim tradere sat est, cum
 ex qualibet earum innumerabilis argumentorum copia oriatur, neq; per singulas species exequi
 patiatur natura rerū, quod qui sunt facere conati, duo pariter subierunt incommoda, vt & nimium
 dicerent, nec tamen totū. Vnde plurimi cum in hos inexplicabiles laqueos inciderunt, omnē etiā
 quem ex ingenio suo potuerant habere conatū, velut adstricti certis legum vinculis perdidit,
 & magistrum respicientes, naturam ducem sequi desierūt. Nam vt per se nō sufficit scire, omnes
 probationes aut à personis aut à rebus peti, quia vtrūq; in plura diuiditur: ita ex antecedentibus,
 & iunctis, & insequentibus trahenda esse argumenta qui acceperit, protinus in hoc sit instructus,
 vt quid in quaque causa dicendum sit, ex his sciat: præsertim cum plurimæ probationes in ipso
 causarum complexu reperiantur, ita vt sint cum alia lite nulla communes: eaq; sint & potentis-
 simæ, & minime obuia, quia communibus ex præceptis propria inuenienda sunt. Hoc genus ar-
 gumentorum sanè dicamus ex circumstantia, quia πρὸς αὐτῶν dicere aliter non possumus: vel ex
 ijs quæ cuiusque causæ propria sunt: vt in illo adultero sacerdote, qui lege qua vnus seruandi po-
 testatem habebat, se ipse seruare voluit, proprium est controuersia dicere, Non vnum nocentem
 seruabis, quia te adultero dimisso, adulteram occidere non licebit. Hoc enim argumentum lex
 facit, quæ prohibet adulteram sine adultero occidi. Et illa, in qua lata lex est, vt argentarij dimi-
 dium ex eo quod debebant, soluerent, creditū suum totum exigent. Argentarius ab argentario
 solidum petit. Proprium ex materia est argumentum creditoris, idcirco adiectum esse in lege, vt
 argentarius totum exigeret. Aduersus enim alios non opus fuisse lege, cum in omnes præterquā
 ab argentarijs totum exigendi ius haberet. Cum multa autem nouantur in omni genere mate-
 riæ, tum præcipuè in ijs quæstionibus, quæ scripto constant, quia vobum est in singulis ambigui-
 tas frequens, adhuc in coniectis magis. Et hæc ipsa plurimum legū, aliorumve scriptorum, vel con-
 gruentiū, vel repugnantium complexu variantur necesse est: cum res rei, aut ius iuris quasi signū
 est. Non debui tibi pecuniam, nunquam me appellasti, vsuram non accepisti, vltro à me mutua-
 rus es. Lex est, Qui patri prodictionis reo non affuerit, exhaeres sit. Negat, nisi pater absolutus sit.
 Quid signū? Lex altera, Prodictionis damnatus, cum aduocato exulet. Cicero pro Cluentio, Pub.
 Popilium; & T. Guttam dicit non iudicij corrupti, sed ambitus esse damnatos. Quid signū? quod
 accusatores eorum, qui erant & ipsi ambitus damnati, è lege sint post hanc victoriam restituti.

Comparatio
species.
Exemplorū
vis etiā exco-
paratione.
A maiore.
A faciliore.
A difficili-
ori.
Pro Liga.
A minori.

ἀνάλογα
λαίωσις.
Locorum su-
pra tractato-
rum.

A fictione.

Cic. pro Mue-
rena.
Philip. 2.

Epilogus quæ
in hac argu-
mentorū tra-
ctatione agē
dū sit breui-
ter admonēs

Propria cau-
sæ argumē-
ta que dicūt.
A circumstan-
tia.

In controuersis
his que scri-
pto constant
multa ambigui-
tates.

Non solū argu-
menta in-
ueniēda, ve-
rutiā quod
probare pos-
sis prudēter
proponēdū.

Nec minus in hoc curā debet adhiberi, quid proponēdum, quā quomodo sit quod propofue-
ris, probandum. Hic omnino vis inuentionis, si non maior, certē prior. Nam vt tela superuacua
sunt nescienti quid petat: sic argumenta, nisi prauideris cui rei adhibenda sint. Hoc est, quod cō-
prehendi arte non possit. Ideoque cum plures eadem didicerint, generibus quidem argumentorū
similibus vtentur: alius tamen alio plura, quibus vtatur, inueniet. Sit exempli gratia propofita
controuersia, quæ minimē cōmunes cum alijs quæstiones habet. Cum Thebas euertisset Ale-
xander, inuenit tabulas, quibus centum talenta mutuō Theffalis dedit. Thebanos contineba-
tur. Has, quia erat vsus commilitio Theffalorum, donauit his vitro. postea restituti à Cassan-
dro, reposcunt Thebani Theffalos. Apud Amphictyonas agit. Centum talenta & credi-
dit eos constat, & non recepit. Lis omnis ex eo quod Alexander ea Theffalis donasse dici-
tur, pendet. Constat illud quoque, non esse his ab Alexandro pecuniam datam. Quaritur ergo,
an perinde sit quot datum est, ac si pecuniam dederit. Quid proderunt argumentorum loci, nisi
hæc prius videro, nihil eum egisse donando, non potuisse donare, non donasse? Et prima qui-
dem actio facilis ac fauorabilis, repetentium iure quod vi sit ablatum, sed hinc aspera & ve-
hemens quæstio exoritur de iure belli, dicentibus Theffalis, hoc regna, populos, fines gentium
atque vrbium contineri. Inuentionem contrā est, quod distet hæc causā à cæteris quæ in pote-
statem victoris venirent: nec circa probationem res hæret, sed circa propositionem. Dicamus
primū in eo quod in iudicium deduci potest, nihil valere ius belli: nec armis erepta, nisi ar-
mis posse retineri. Itaque vbi illa valeant, non esse iudicem: vbi iudex sit, illa nihil valere. Hoc
inueniendum est, vt adhiberi possit argumentum. Ideo captiuos si in patriam suam redierint, li-
beros esse, quia bello parta non nisi eadem vi possideantur. Proprium est & illud causā, quod
Amphictyones iudicant: vt alia apud Centumuiros, alia apud priuatum iudicem in ipsdē
quæstionibus ratio sit. Tum secundo gradu non potuisse donari à victore ius, quia id demum sit
eius quod ipse teneat. Ius, quod sit incorporale, apprehendi manu non posse. Hoc reperire diffi-
cilius, quā cum inuenieris, argumentis adiuuare: vt alia sit conditio hæredis, alia victoris: quia
ad illum ius, ad hunc res transeat. Proprium deinde materiæ, ius publici crediti transire ad vi-
ctorem non potuisse, quia quod populus crediderit, omnibus debeatur: & quandiu quilibet vnus
superfuerit, esse eum totius summæ creditorem: Thebanos autem non omnes in Alexandri ma-
nu fuisse. Hoc non extrinsecus probatur, quæ vis est argumenti, sed ipsum per se valet. Tertij
loci pars prior magis vulgaris, non in tabulis esse ius: itaque multis argumentis defendi potest.
Mens quoque Alexandri duci debet in dubium, honorari eos, an deceperit. Illud iam rursus ma-
teriæ proprium, & velut nouæ controuersia, quod restitutione recepit ius, etiam si quod amiserit,
Thebani videntur. Hic & quid Cassander velit, quaritur. Sed vel potentissima apud Am-
phictyones æqui tractatio est. Hæc non idcirco dico, quod inutile horum locorum, ex quibus
argumenta ducuntur, cognitionem putem, alioqui nec tradidissem: sed ne si qui cognouerint ista,
si cætera negligant, perfectos se protinus atque consummatos putent: & nisi in cæteris quæ mox
præcipienda sunt, elaborauerint, mutam quandam scientiam consecutos intelligant. Nec enim
artibus editis factum est, vt argumenta inueniremus: sed dicta sunt omnia, antequam præcipe-
rentur, mox ea scriptores obseruata & collecta ediderunt. Cuius rei probatio est, quod exemplis
eorum veteribus vtuntur, & ab Oratoribus illa repetunt: ipsi nullum nouum, & quod dictum nō
sit, inueniunt. Artifices ergo illi, qui dixerunt: sed habenda ijs quoque gratia est, per quos labor no-
bis detractus est. Nam quæ priores beneficio ingenij singula inuenierunt, nobis & non sunt requi-
renda, & nota omnia. Sed non magis hoc fat est, quā palæstram didicisse, nisi corpus exercita-
tione, continentia, cibis, ante omnia natura iuuetur: Sicut contrā, ne illa quidem satis sine arte
profuerint. Illud quoque studiosi eloquentiæ cogitent, neque omnibus in causis ea quæ demonstra-
uimus, cūcta posse reperiri: neque cum propofita fuerit materia dicendi, scrutanda singula, &
velut ostiatum pulsanda, vt sciant an ad probandum id quod intendimus, forte respondeāt, nisi
cū discunt, & adhuc vsu carent. Infinitam enim faciet ipsa res dicendi tarditatem, si semper ne-
cesse sit, vt tentantes vnumquodque eorum quod sit aptum atque conueniens, experiendo nosca-
mus: nescio an etiam impedimento futura sint, nisi & animi quædam ingenita natura, & studio
exercitata velocitas, recta nos ad ea quæ conueniunt causā, ferant. Nam vt cantus vocis pluri-
mum iuuat sociata neruorum concordia, si tamen tardior manus, nisi inspectis dimensisq; singu-
lis quibus quæque vox fidibus iungenda sit, dubitet, potius fuerit esse contentum eo quod sim-
plex canēdi natura tulerit: ita huiusmodi præceptis debet quidem apta esse, & citharæ modo in-
tenta ratio doctrinæ. Sed hoc exercitatione multa consequendū: & quemadmodū illorū artifi-
cū, etiam si aliō spectent, manus tamen ipsa consuetudine ad graues, acutos, mediōsq; horū sonos

Docet cog-
nitionē locorū
generalē, at-
que artis præ-
cepta non fa-
tis esse, nisi
magna pru-
dentia quæ
singulorum
causarū pro-
pria sunt co-
gnouerimus.

μὲ λ' ἔτη
π' ἄντα
δύναται

Locos argu-
mentorum &
precepta ar-
tis, cognita
& perspecta
& semper in
proprio esse
debere.

A fertur: sic Oratoris cogitationem nihil moretur hæc varietas argumentorum & copia, sed quasi
offerat se, & occurrat: & vt literæ syllabæq; scribentium cogitationem non exigunt, sic rationes
sponte quadam sequantur.

ARGVMENTVM.

Ad exempla, tertium huius diuisionis membrum, accedit, quæ Græci paradeigmata vocent, quo nomine omnia similia quoque complectantur,
quod & se factum hoc capite promittit: quāuis Latini sciat simile, quod à Græcis parabola, & exemplū quod illi paradeigma, vocare maluisse.
& Eaq; & extrinsecus adducta esse ait, quibus vulgo dicta addant, & recepta p̄uision: populari, autoritate, vt si quid ita diis resp̄ssit: vti gē-
tibus, populis, sapientibus viris, claris ciuibus, illustribus poetis, non quidem causis accommodata, aut earum propria, nam sic sub testimonia quæ
inartificialia sunt, caderent: sed liberis odio & gratia. mētibus tantum dicta factaq;, quia aut honestissima aut verissima videbantur, quæ aliunde
accersita per se nihil valeant, nisi ad aliquam præsentis disceptationis vtilitatem ingenio applicentur. Quid sit inductio foretica & quomodo
à rationatione differat, exponit: nempe vt in argumentatione concludatur, quod in inductione interrogetur. Omnia ex hoc loco ducta, aut simi-
lia esse, aut dissimilia, aut contraria, aut ex maiori, aut ex minori, aut pari ostēdit. Exemplum definit, aut rei gestæ, aut tanquā gestæ vtilē ad per-
suadendum id quod intenderis, commemoratorem. Intuendū esse an totū simile sit, an ex parte, vt ex eo aut omnia sumamus, aut quæ erunt vti-
lia. Exempla quæ ad tota aliquando commemorari, quæ ad strictim attingi. Fabulorum exemplorum, Esopiorum Apologorum, & Proner-
biorum eandem rationem esse, maximē si veris subiungantur, & plurimū posse in animis maximē simplicium, & imperitorum. Similitudinē
& eius speciem exequitur, Parabolam, Analogiam, & Imaginem, quæ etiam definitione explicat. Et Imaginis quidem quam Iona Græci vocant:
rariorē vltim, formarum aliarum frequentiorē esse commonet, quæ in controuersis maximē sint efficaces, si ex iure ciuili petantur. Exempla
profert ex Ciceronis topicis, quibus facile occurrī possit argumentatione ex dissimilibus sumpta. Quare adhibendum magna cura iudiciū, ne fal-
laces similitudines nos, pro veris & germanis, decipere possint.

De Exemplis.

Cap. XI.

Ertium est genus ex ijs quæ extrinsecus adducuntur in causam, Græci vocant παράδειγμα, quo nomine & generaliter vsi sunt in omni similitum appositione, & speciali-
ter in ijs quæ rerum gestarum autoritate nituntur. Nostri ferē similitudinem voca-
re maluerunt, quod ab illis παράβολα dicitur: hoc alterum, exemplum: quanquam &
hoc, simile est: & illud, exemplum. Nos quo facilius propofitum explicemus, vtrūq; παράδειγμα
esse credamus, & ipsi appellemus exemplum. Nec vereor ne videar repugnare Ciceroni, qui col-
lationem separet ab exemplo. Nam idem omnem argumentationem diuidit in duas partes, indu-
ctionem, & ratiocinationem, vt plerique Græcorū in παραδείγματα, & ὑποθέματα: dixeruntq;
παραδείγμα ἢ ποικιλία ἐστὶ τῶν πραγμάτων. Nam illa qua plurimum Socrates est vsus, hanc habuit viā,
cum plura interrogasset, quæ confiteri aduersario necesse esset, nouissime id de quo quærebatur,
inferebat, cui simile concessisset. Id est inductio. Hoc in ratiocinatione fieri non potest: sed quod
B illic interrogatur, hic ferē sumitur. Sit igitur illa interrogatio talis. Quod est pomum generosissi-
mum: nōne quod optimum: concederetur. Quis equus generosissimus: nōne qui optimus? &
plura in eundem modum. Deinde, cuius rei gratia rogatum est, quid homo: nōne is geuerosissi-
mus, qui optimus fatendum erit. Hoc in testium interrogatione valet plurimum, in oratione
perpetua dissimile est. etenim sibi ipse respondet Orator. Quod pomum generosissimum? pu-
to quod optimum: & quis equus? qui velocissimus: ita hominum, non qui claritate nascendi,
sed qui virtute maximē excellēt. Omnia igitur ex hoc genere sumpta necesse est aut similia ef-
se, aut dissimilia, aut contraria. Similitudo assumitur interim & ad orationis ornatum, sed illa cū
res exiget: nunc ea quæ ad probationem pertinent, exequar. Potentissimum autem est inter
ea quæ sunt huius generis, quod proprie vocamus exemplum, id est rei gestæ, aut vt gestæ, vti-
lis ad persuadendum id quod intenderis, commemoratio. Intuendum igitur, totum simile sit,
an ex parte: vt aut omnia ex eo sumamus, aut quæ vtilia erunt. Simile est, Iure occisus est Sa-
turninus, sicut Gracchi. Dissimile, Brutus occidit liberos proditorem molientes, Manlius virtu-
tem filij morte multauit. Contrarium, Marcellus ornata Syracusanis hostibus restituit, Ver-
res eadem socijs abstulit. Et probadorum & culpandorum ex his confirmatio eisdem gradus ha-
bet. Etiam in ijs quæ futura dicemus, vtilis similitum admonitio est: vt si quis dicens Dionysium
idcirco petere custodes salutis suæ, vt eorum adiutus armis tyrannidem occupet, hoc referat ex-
emplum, eadem ratione Pistratum ad dominationem peruenisse. Sed vt sunt exempla inte-
rim tota similia, vt hoc proximum: sic interim ex maioribus ad minora, ex minoribus ad ma-
iora ducuntur. Si propter matrimonia violata vrbes euerse sunt, quid fieri adultero par est? Ti-
bicines cum ab vrbe discessissent, publicè reuocati sunt: quanto magis principes ciuitatis viri, &
bene de Republica meriti, cum inuidiæ cesserint, ab exilio reducēdi? Ad exhortationē vero præ-
cipue valet imparia. Admirabilior in femina, quā in viro virtus. Quare si ad fortiter facien-
dum accendatur aliquis, non tantum afferent momenti Horatius & Torquatus, quantum illa
mulier cuius manu Pyrrhus est interfectus: & ad moriendum non tā Cato & Scipio, quā Lu-
cretia. quod ipsum est ex minoribus ad maiora. Singula igitur horum generum ex Cicerone (nā
vnde potius?) exempla ponamus. Simile est hoc pro Murena, Etenim mihi ipsi accidit, vt cum
duobus patricijs, altero improbissimo atque audacissimo, altero modestissimo atque optimo vi-
ro peterem: superari tamen dignitate Catilinam, gratia Galbam. Maius minoris, pro Mi-
lone, Negant intueri lucem fas esse ei qui à se hominem occisum esse fateatur. In qua tandem

Sub exēplis
cōtinētur &
similia.

De inuēt. r.

Inductio So-
cratica.

Quid exēplū
proprie di-
ctū, quod spe-
cies, & quo
modo tra-
ctandum.

A simili.

A dissimili.

A contrario
In Verrem.
act. 3.
Exemplū to-
tū simile.

A maiorib?
A minorib?
Valer. lib. 2.
titu. de instit.
Antiq.

Ab imparib?

Simile

Maius:

vrbe hoc homines stultissimi disputant: nempe in ea, quæ primum iudicium de capite vidit M. C. Horatij fortissimi viri, qui nondum libera ciuitate, tamen populi Romani comitijs liberatus est, cum sua manu fororem esse interfecit, tamen fateretur. Minus maioris, Occidi, occidi non Spurium Melium, qui annona leuanda, iacturæque rei familiaris, quia nimis amplecti plebem putabatur, in suspensionem incidit regni appetendi, &c. Deinde, Sed eum (auderet enim dicere, cum patriam periculo suo liberasset) cuius nefarium adulterium in puluinaribus. & totus in Clodium locus.

Diffimile, & quot modis fiat. Diffimile plures causas habet. fit enim genere, modo, tempore, loco, cæterisque: per quæ ferè omnia Cicero præiudicia quæ de Cluentio videbantur facta, subuertit. Contrario vero exemplo censoriam notam, laudando censorem Africarium, qui eum quem peierasse conceptis verbis palam dixisset, testimonium etiam pollicitus si quis contradiceret, nullo accusante traducere equum passus est. quæ quia erant longiora, non suis verbis exposui. Breue autem apud Virgilium contrarij exemplum est, At non ille, satum quo te mentiris Achilles, Talis in hoste fuit Priamo - Quædam autem ex ijs quæ gesta sunt, tota narrabimus: vt Cicero pro Milone, Pudicitiam cum eriperet militi Tribunus militaris in exercitu Caij Marij, propinquus eius Imperatoris, ab eo interfectus est cui vim afferebat. Facere enim probus adolescens periculose, quam perpeti turpiter maluit: atque hunc ille summus vir scelere solutū periculo liberauit. Quædam significare satis erit, vt idem, ac pro eodem, Neq; enim posset aut Ha la ille Seruilius, aut P. Nasica, aut L. Opimius: aut me Cõsule Senatui non nefarius haberi, si sceleratos interfici nefas esset. ¶ Hæc ita dicuntur, prout nota erunt, vel vtilitas causæ aut decor potestulabit. Eadem ratio est eorum quæ ex poetis fabulis ducuntur, nisi quod his minus affirmationis adhibetur: cuius vsus qualis esse deberet, idem optimus author ac magister eloquentiæ ostendit. Nam huius quoque generis eadem in oratione reperitur exemplum, Itaque hoc iudices non sine causa etiam fictis fabulis doctissimi homines memoriæ prodiderunt, eum qui patris vlciscendi causa matrem necauisset, variatis hominum sententijs, non solum humana, sed etiam sapientissimæ deæ sententia liberatum. Illæ quoque fabulæ, quæ etiam si ab Aesopo originem non acceperunt (nam videtur earum primus author Hesiodus) nomine tamen Aesopi maxime celebrantur, ducere animos solent, præcipue rusticorum, & imperitorum: qui & simplicius quæ ficta sunt audiunt, & capti voluptate, facile ijs quibus delectantur, consentiunt. Siquidem & Menenius Agrippa plebem cum Patribus in gratiam traditur reduxisse nota illa de membris humanis aduersus ventrem discordantibus fabula. Et Horatius ne in poemate quidem humilem huius generis vsu putauit, his versibus, Olim quod vulpes ægroto cauta leoni, &c. A τῶν Græci vocat, & ἀσώτως πικρὸν, & vt dixi, λόγους μυθικῶν: nostrorum quidam non sanè recepto in vsu nomine Apologationem. Cui confine est παροιμίαις genus illud, quod est velut fabella breuior, & per allegoriam accipitur, Non nostrum, inquit, onus: bos clitellas? ¶ Proximas exempli vires habet similitudo, præcipueque illa quæ ducitur citra vllam translationū misturam ex rebus penè paribus. Vt qui accipere in Campo consueuerunt, ijs candidatis quorū nūmos suppressos esse putant, inimicissimi solent esse: sic huiusmodi Iudices infesti tum reo venerant. Nam παραβέβλην, quam Cicero collationem vocat, longius res quæ comparantur, repetere solet. Nec hominum modò inter se opera similia spectantur, vt Cicero pro Murena facit, Quod si è portu soluentibus, qui iam in portum ex alto inuehantur, prædicere summo studio solent & tempestatum rationem, & prædonum, & locorum: quòd natura fert, vt ijs faueamus qui eadem pericula quibus nos perfuncti sumus, ingrediuntur: quo me tandem animo esse oportet, propè iam ex magna iactatione terram videntem, in hūc, cui video maximas tempestates esse subeundas? Sed & à mutis atque etiam inanimis interim huiusmodi ducitur. Et quoniã similitum alia facies in tali ratione, admonendum est, rarius esse in oratione illud genus quod εἰκόνα Græci vocant (quo exprimitur rerum aut personarum imago: vt Cassius, Quis istam faciem planipedis senis torquens?) quàm id quo probabilius fit quòd intendimus: vt si animum dicas excolendum, similitudine vtaris terræ, quæ neglecta sentes atque dumos, excolta fructus creat: aut si ad curam Reipub. horteris, ostendas apes etiam, formicæque, non modo muta, sed etiam parua animalia, in commune tamen laborare. Ex hoc genere dictum est illud Ciceronis, Vt corpora nostra sine mente, ita ciuitas sine lege suis partibus vt neruis ac sanguine & membris vti non potest. Sed vt hac corporis humani pro Cluentio: ita pro Cornelio, equorū: pro Archia, saxorum quoque est vsus similitudine. Illa (vt dixi) propiora, vt remiges sine gubernatore, ita milites sine imperatore nihil valere. ¶ Solent tamen fallere similitudinum species, ideòque

Minus.

Diffimile, & quot modis fiat. Contrarium. Valer. lib. 4. tit. de animi moderat.

Æneid. 2. Ex epila quædam latius, quæ dâ strictius adducenda.

Fabulosa exempla.

Æsopi apoloigi & prouerbia.

Lilius decr. Epist. lib. 1. epist. 1.

Similitudo & eius species. Cicero pro Cluentio. A parabola.

Ab imagine, cuius rarus sit vsus.

A adhibendum est his iudicium. Neq; enim vt naus vtilior noua quàm vetus, sic amicitia: vel vt laudanda quæ pecuniam suam pluribus largitur, ita quæ formam. Verba sunt in his similia, largitionis, & vetustatis: vis quidem longè diuersa, pecuniæ, & pudicitia. Itaque in hoc genere maxime quæritur, an simile sit quod inferitur. Etiam in illis interrogationibus Socratis, quarum paulò antè feci mentionem, cauendum ne incaute respòdeas: vt apud Aeschinem Socraticum male respondit Aspasia Xenophontis vxor. Quod Cicero his verbis transfert, Dic mihi, quæso. Xenophontis vxor, si vicina tua melius habeat aurum, quàm tu habes, vtrum illi, an tuum malis? Illius, inquit. Quid si vestem & cæterum ornatum muliebrem præcij maioris habeat, quàm tu habes, tuum, an illius malis? Illius vero, respondit. Age, inquit, si virum illa meliorem habeat, quàm tu habes, vtrum ne tuum, an illius malis? Hic mulier erubuit, merito. male enim responderat, se male alienum aurum, quàm suum: nam est id improbum. At si respondisset, malle se aurum suum tale esse, quale illud esset, potuisset pudicè respondere, malle se virum suum talem esse, qualis melior esset. Scio quosdam inani diligentia per minutissimas partes ista secuisse, & esse aliquid minus simile, vt simia homini, & marmora deformata prima manu: aliquid plus, vt illud, Non ouū tam simile ouo. Et dissimilibus inesse simile, vt est formicæ & elephanto genus, quia sunt animalia. Et similibus dissimile, Vt canibus catulos, & matribus hædos: differunt enim ætate. Contrariorum quoq; aliter accipi opposita, vt noctem luci: aliter noxia, vt frigidam febri: aliter repugnantia, vt verum falso: aliter disparata, vt dura non duris. Sed quid hæc ad præsens propositum magnopere pertineant, non reperio. ¶ Illud est annotandum magis, argumenta duci ex iure simili: vt Cicero in Topicis, Ei cui domus vsus fructus relictus sit, nõ restitutum hæredem, si corruerit, quia non restitutum seruum si is decesserit. Ex contrario, Nihil obstat quo minus iustum matrimonium sit mente coeuntium etiam si tabulæ signatæ non fuerint. Nihil enim proderit signasse tabulas, si mætem matrimonij non fuisse constabit. Ex dissimili, quale est Ciceronis pro Cecinna: vt, si quis me exire domo coegisset armis, haberem actionem: si quis introire prohibuisset, non haberem? Dissimilia sic deprehenduntur, Non si qui argentum omne legauit, videri potest signatum quoq; pecuniam reliquisse, ideo etiam quod est in nominibus, dari voluisse creditur. Αναλογίαν quidam à simili separauerunt, nos eam subiectam huic generi putamus. Nam vt vnum ad decem, sic decem ad centum, simile certe est: & vt hostis, sic miles cuius. quanquam hæc vterius quoq; procedere solent. Si turpis dominæ consuetudo cum seruo, turpis domini cum ancilla: si mutis animalibus finis voluptas, idem homini. Cui rei facillime occurrit ex dissimilibus argumentatio, Non idem est dominum cum ancilla coisse, quod dominam cum seruo. Nec si mutis finis voluptas, rationabilibus quoq; Immo ex cõtrario, quia mutis, ideo nõ rationabilibus. ¶ Adhibetur extrinsecus in causam & authoritas. Hæc secuti Græcos, à quibus κρισις dicuntur, iudicia aut iudicationes vocant, non de quibus ex causa dicta sententia est: (nam ea quidem in exemplorum locum cedunt) sed siquid ita visum gentibus, populis, sapientibus viris, claris ciuibus, illustribus poetis referri potest. Ne hæc quidem vulgo dicta, & recepta persuasionem populari, sine vsu fuerint testimonia. Sunt enim quodammodo vel potentiora etiam, quòd non causis accommodata, sed liberis odio & gratia mentibus: ideo tantum dicta facta, quia aut honestissima, aut verissima videbantur. An vero me de incommodis vitæ differetem non adiuuabit earum persuasio nationum, quæ fletibus natos, lætitiâ defunctos prosequuntur? Aut si misericordiam commendabo iudici, nihil proderit quòd prudentissima ciuitas Atheniensium non eam pro affectu, sed pro numine accepit? Nam ista septem præcepta sapientium, nõne quasdam vitæ leges existimamus? Si causam veneficij dicat adultera, non Marci Catonis iudicio damnata videatur, qui nullam adulteram non eandem esse veneficam dixit: iam sententijs quidem Poëtarum non orationes modo sunt refertæ, sed libri etiam philosophorū: qui quam inferiora omnia præceptis suis ac literis credunt, repetere tamen authoritatem à plurimis versibus non fastidierunt. Neq; est ignobile exemplum, Megareos ab Atheniensibus cum de Salamine contenderent, victos Homeri versu, qui tamen ipse non in omni editione reperitur, significans Aiace naues suas Atheniensibus iunxisse. Ea quoq; quæ vulgo recepta sunt, hoc ipso quòd incertum authorem habent, velut omnium fiunt: quale est, Vbi amici, vbi opes. & Cõscientia mille testes. & apud Ciceronem, Pares autem (vt est in vetere prouerbio) cum paribus facillime congregantur. Neq; enim durassent hæc in æternum, nisi vera omnibus viderentur. Poniuntur à quibusdam, & quidem in parte prima, Deorum authoritas, quæ est ex responsis: vt, Socrate esse sapientissimum. Id rarus est: tamen vtiur eo Cicero in libro de Aruspicum responsis: & in concione contra Catilinam, cum signum Iouis columnæ impositum populo ostendit: & pro Li-

Adhibendum iudicium ne nos fallat similitudinum species.

De inuent. 2.

Plautus in Capt.

Verg. Eclog. 1.

Contrariorū modi.

Arg. ex iure simili.

A contrario. A dissimili.

Analogia simili subiecta.

Ab authoritate quæ exemplis ad iudicatur.

Thracæ in tellege. A iudicio gentis. Ciuitatis. Sapientis. Clariciui. Poetæ.

Iliad. β.

Vulg. Plautus in Trucul. De senectute.

Deorum authoritas ex responsis.

Aduersarij vel iudicis dicit factum ut: & qua ratione hæc omnia nō sint inartificialia.

gario, cum causam C. Cæsaris meliorem, quia dii hoc iudicauerint, confiteatur. Quæ cum propria causâ sunt, diuina testimonia vocantur: cum aliunde acceruntur, argum. era. Nonnunquam contingit iudicis quoq; aut aduersarij, aut eius qui ex diuerso agit, dictum aliquod aut factum asserere ad eorum quæ intendimus, fidem. Propter quod fuerunt qui exempla & has authoritates, probationum inartificialium esse arbitrarentur, quod ea nō inueniret Orator, sed acciperet. Plurimum autem refert. Nā testis, & quæstio, & his similia, de ipsa re quæ in iudicio est, pronuntiat: extrâ petita, nisi ad aliquam præsentis disceptationis vtilitatem ingenio applicantur, nihil per se valent.

ARGVMENTVM

Postquam vndè Argumenta ducerentur ostendit, quemadmodum his oporteat vti, apertissime docet. Ergo de argumentorum vsu loquitur, de quo trêdecim præcepta tradit. Primum, Argumentum oportere esse confessum: quia dubia probari non possunt. Secū. Quædam esse que alijs probanda sunt, vt iure occidit, quia erat inuidiosus: probandum erit inuidiosum eum fuisse. Ter. Ista esse firmissima, quæ ex dubijs facta sunt certare si conuincatur qui negabat. Quart. Argumenta, si infirma sunt, congreganda: si firma, singulis instandum. Quint. Quædam argumenta non nuda ponenda, sed amplificatione vestienda, vt quæ cuiusque affectus vis sit, ræ aut odij, dicatur. Sext. Profertenda esse causam cuiusque affectus: vt si, odium est, ex inuidia, an ex iniuriâ, an ex inuidia, an ex inuidia, atque erga quem intelligatur. Sept. Non esse omnibus argumentis quæ inueniuntur iudicem onerandum, quia tædium adferat, & fidem detrahant. Octa. In rebus apertis non esse argumentandum. Non. Patheticas probationes ex affectibus ductas multum valere: & potentissimum esse, si qui iis vtitur vir optimus sit, & habeatur. Deci. Intuendum, qui sit apud quem dicimus, & quod illi maximè probabile videatur, requirendum. Vndec. Probationes ex alienatione inter cætera etiam aliqui posse, Ego hoc feci, tu mihi dixisti, & o facimus indigni. Duod. Probationes ex sua cuiusque persona firmiores esse, vt si dicatur adultera venefica, meretrix proterua, sceleratus filius quem accuset parens. Decimūter. Argumenta, prout causæ cuiusque ratio postulabit, ordinanda, vno excepto, ne à potentissimis ad leuissima decrescat orationem in principio, aut medio poni posse si causa exiget, nunquam vero in fine nisi totam causam debilitare velimus.

De vsu Argumentorum.

Cap. XII.

Aec ferè de probatione vel ab alijs tradita, vel vsu percepta in hoc tempus sciebam. Nec mihi fiducia est, vt ea sola esse contendam: quinimmo hortor ad quærendum, & inueniri posse fateor: quæ tamen adiecta fuerint, non multum ab his abhorrebunt. Nunc breuiter quemadmodum sit vtendum his, subiungam. ¶ Traditum ferè est, argumentum oportere esse confessum. Dubijs enim probari dubia qui possunt? ¶ Quædam tamen, quæ in alterius rei probationem ducimus, ipsa probanda sunt. Occidisti virum, eras enim adultera. Prius de adulterio conuincendum est, vt cum id cæperit esse pro certo, fiat incerti argumentum. Spiculum tuum in corpore occisi inuentum est: negat suum. vt probationi proficit, probandum est. ¶ Illud hoc loco monere inter necessaria est, nulla esse firmiora, quam quæ ex dubijs facta sunt certa. Cades à te commissâ est, cruentam enim vestem habuisti. Non est tam graue argumentum si fatetur, quam si conuincitur. Nam si fatetur, multis ex causis potuit cruenta esse vestis. Si negat, hic causâ cardinè ponit: in quo si victus fuerit etiam in sequentibus ruit. Nō enim videtur in negando mentiturus fuisse, nisi desperasset id posse defendi, si constiteret. ¶ Firmissimis argumentorum, singulis instandum, infirmiora congreganda sunt: quia illa per se fortia non oportet circumstantibus obscurare, vt qualia sunt appareant: hæc imbecilla natura, mutuo auxilio sustententur. Itaq; si non possunt valere quia magna non sunt, valebunt quia multa sunt: quæ ad eiusdem rei probationem omnia spectant: vt si quis hæreditatis gratia hominem occidisse dicatur, Hæreditatem sperabas, & magnam hæreditatem, & pauper eras, & tum maximè à creditoribus appellaberis: & offenderas eum cuius hæres eras, & mutaturum tabulas sciebas. Singula leuia sunt, & communia: vniuersa verò nocent, etiâ si non vt fulmine, tamen vt grandine. ¶ Quædam argumenta ponere satis non est, adiuuanda sunt: vt si cupiditas causâ sceleris fuit, quæ sit vis eius: ira, quantum efficiat in animis hominum talis affectio. Ita & firmiora erunt ipsa, & plus habebunt decòris, si non nudos, & velut carne spoliatos artus ostenderint. ¶ Multum etiam refert, si argumento nitentur odij, vtrum hoc ex inuidia sit, an ex iniuria, an ex ambitu: vetus, an nouum: aduersus inferiorem, parem, an superiorem: alienum, an propinquum. Suos habent omnia ista tractatus, & ad vtilitatem partis eius quam tuemur, referenda sunt. ¶ Nec tamen omnibus semper quæ inuenimus, argumentis onerandus est iudex: quia & tædium afferunt, & fidem detrahunt. Neq; enim iudex potest credere satis esse ea potentia, quæ nō putamus ipsi sufficere; qui dicimus. ¶ In rebus vero apertis argumentari tam sit stultum, quam in clarissimum solè mortale lumen inferre. ¶ His quidam probationes adiungunt, quas *αὐθιζήσεις* vocant, ductas ex affectibus. Atq; Aristoteles quidem potentissimum putat ex eo qui dicit, si sit vir optimus: quod vt optimum est, ita longe quidem, sed sequitur tamè, videri. Inde enim illa nobilis Scauri defensio, Quintus Varius Sucionensis ait Aemilium Scaurum Rempub. populi Romani prodidisse: Aemilius Scaurus negat. Cui simile quiddam fecisse Iphicrates dicitur, qui cum Aristophotem, quo accusante similis criminis reus erat, interrogasset, an is accepta pecunia Rempub. proditurus esset, isque id negasset: Quod igitur, inquit, tu non fecisses, ego feci: ¶ Intuendum autem, & qui sit apud quem dicimus: & id quod illi maximè probabile videatur, requirendum. Qua de re locuti sumus & in procemij & suasoriæ præceptis. Altera ex asseueratione probatio est, Ego hoc feci, tu

Primum præceptū, circa vsu argum. mentorum.

III.

III.

V.

VI.

VII.

VIII. IX. Patheticæ probationes. Rhetor.

Val. Maxi. lib. 5. ca. 7.

X. Probatio ex asseueratione.

A mihi hoc dixisti, & O facinus indignum, & similia. Quæ non debent deesse quidem orationi, & si desunt, multum nocent: non tamen habenda sunt inter magna præsidia, cum hoc in eadè causa fieri ex vtraque parte similiter possit. ¶ Illa firmiores, ex sua cuiusque persona probationes, quæ credibilem rationem subiectam habent: vt vulneratus, aut filio orbatu non fuerit alium accusatus, quàm nocentem: quando si negotium innocenti facit, liberet eum noxa qui admiserit. Hinc & patres aduersus liberos, & aduersus suos quisque necessarios auctoritatem petunt. ¶ Quæsitum etiam, potentissima argumenta primòne ponenda sint loco, vt occupent animos: an summo, vt inde dimittant: an partita primo summoq; vt Homerica dispositione in medio sint infirma: an à minimis crescant. Quæ prout ratio causæ cuiusque postulabit, ordinabuntur, vno (vt ego censeo) excepto, ne à potentissimis ad leuissima decrescat oratio. ¶ Ego hæc breuiter demonstraſſe contentus, ita posui, vt locos ipsos & genera quàm apertissime ostenderem. Quidam executi sunt verbosius, quibus placuit proposita locorum communium materia, quo quicque res modo dici posset, ostendere. Sed mihi superfluum videbatur. Nam & ferè apparet quid in inuidiam, quid in auaritiam, quid in testem inimicū, quid pro teste amico dicendū sit. Et de omnibus his omnia dicere infinitū est: tã hercule, quàm si cōtrouerſiarū, quæ sunt, quæque; futuræ sūt, quæſtionēs, argumenta, sententias tradere velim. Ipsas autē argumentorū velut sedes, nō me quidem omnes ostendisse confido, plurimas tamen: Quod eo diligentius faciendum fuit, quia declamatio nes quibus ad pugnam forensem velut præpilatis exerceri solebamus, olim iam ab illa vera imagine orandi receſſerunt, atq; ad solam compositæ voluptatem neruis carent, non alio mediūſſi dius vitio dicentium, quàm quo mancipiorum negotiatores formæ puerorum virilitate exciſa le nocinantur. Nam vt illi robur ac lacertos, barbamiq; ante omnia, & alia quæ natura propria maribus dedit, parum existimât decora: quæque; fortia, si liceret, forent, vt dura molliunt: ita nos habitum ipsum orationis virilem, & illam vim strictè robusteq; dicendi, tenera quadam elocutionis cute operimus: & dum læuia sint ac nitida, quantum valeat, nihil interesse arbitramur. Sed mihi naturam intuenti nemo non vir spadone formosior erit: nec tam auersa vnquam videbitur ab opere suo Prouidentia, vt debilitas inter optima inuenta sit. Nec id ferro speciosum fieri putabo, quod si nasceretur, monstrum erat. Libidinem iuuet ipsum effœminati sexus mendacium, nunquam tamen hoc cōtinget malis moribus regnum, vt si qua preciosa fecit, fecerit & bona. Quapropter eloquentiam licet hæc (vt sentio enim dicam) libidinosam resupina voluptate auditoria probent: nullam esse existimabo, quæ ne minimum quidem in se iudicium masculini & incorrupti, ne dicam grauis & sancti viri, ostendet. An verò statuarum artifices, pictorèsq; clarissimi, cū corpora quàm speciosissima fingendo pingendòve affingere cuperent, nunquam tamen in hunc incidenter errorem, vt Bagoam, aut Megabyzum aliquem in exemplum operis assumerent sibi, sed Doryphorum illum, aptum vel militiæ vel læstræ, aliorum quoque; iuuenū bellicosorum & athletarum corpora decora verè existimauerunt: nos qui Oratorem studemus effingere, non arma, sed tympana eloquentiæ demus: Igitur & ille quem instituimus, adolescens, quàm maximè potest componat se ad imitationem veritatis, initurusque; frequenter forensium certaminum pugnam, iam in schola victoriam spectet, & ferre vitalia ac tueri sciat: & præceptor id maximè exigit, & inuentum præcipue probet. Nam vt ad peiora iuuenes laude ducuntur, ita laudari in bonis gaudet. Nunc illud mali est, quod necessaria plerunq; silentio transeunt, nec in dicendo videtur inter bona vtilitas. Sed hæc & in alio nobis tractata sunt opere, & in hoc sæpe repetenda. Nunc ad ordinem inceptum reuertamur.

XIII. Quæ sit argum. mentorū dispositio. lia. 4. vbi imbecilliores Nestor in medio collocat. Breuitatis suæ rationē reddit & argum. mentorū vtilitatem cōmendat.

In declamatoris nequos qui plausibilia se dantes & voluptati suadet vim argum. entorum roburque negligebant.

Plutarch. in vit. Alexan. lib. 1. ca. 5. & lib. 1. ca. 10. & Cicero Orat.

De causis corrupte eloquentiæ.

ARGVMENTVM

Confirmatio nem ordine sequitur refutatio: Eam dupliciter accipi docet, pro defensoris actione tota, & quarta orationis parte, quæ ex aduerso dicta vtrinq; refellit, & Confirmationi subiungitur. ¶ Vtriusque eandem esse conditionem, & ex iisdem locis argumenta sumi ad confirmandum, qui sumebantur ad confirmandum, eundem quoque in vtraque elocutionis habitum. ¶ Defendere quam accusare multo esse difficilius, ex officiorum vtriusque comparatione probat. ¶ Refutanti esse duo intēdenda: Quid & quomodo quidque obiectum sit. Et illud sine causæ proprium, an extra, ad causam pertinens. Si causæ sit proprium, aut negandum factum, aut nomen facti, aut iure defendendum: aut cum his nō erit locus, transferendum: tunc quæ neganda, defendenda, vel transferenda sint, tradit. Deprecationem vero meram, apud iudices seueros locum non habere: verum apud principem, aut populum liberum pro suo arbitratu iudicantem, valere aliquando: sed tunc ad deliberatiuas potius, quàm ad iudiciales, pertinere: tamen raro sine aliqua defensionis specie fieri, quæ via defendendi quinque partita ad tres status referatur: Coniecturam, si nitionem, & qualitatem, sub qua translatio, & deprecatio contineatur. Si plura sint quæ aduersarij obicit: infirma, aut molesta quæ facile dilui queant, simul inuadenda: si in turba valitura sunt, separanda: quod reo sæpius expediet, quàm accusatori, cuius est, multa simul congerere. Si refutata difficilia emnt, efficere oportere vt nostra, cum illorum argumentis comparata, valentiora videantur. ¶ Falsa ab aduersario obiecta, obſcura, sine teste, aut argumento facta, satis esse negare. Contraria, superuacua, & stulta reprehendere oportere: Quod ad causam non pertinet contemneret: Quod nobis obicitur velut aduersum ostendere causæ nostre coniunctum esse, & pro nobis facere. Contra similia, dissimile quid asserendum: idem contra iudicata & exempla agendum: quæ si dubia sint, fabulosa esse vocanda. ¶ Rationem intuendi, quid aduersarij obiciant, docuit: iam, quomodo proponant intuendum, monet. Si minus efficaciter locutus est, eius verba ponenda: si efficaciter, eandem rem verbis mutatis: & mitionibus profertendam, nec vnquam eius dicta cum sua confirmatione ponenda, nisi irridere illum velimus. Si erit ordo rei quæ narrat incredibilem, totum crimen exponendum: si contextu nocebit, per partes dissoluendum. Vitiose proposita, & reprehensa facilia hæc esse: Communia, contraria, quæ in actione aduersarij inuenienda sint, dubia pro necessariis posita: controuersia, pro confessis: communia pluribus, pro propriis: vulgaria, superuacua, ferius constituta, & supra fidem. Item si crimen augeat, cum est probandum si de facto disputet: cū de auctore quæritur si impossibilia aggradiatur: si pro effectis, vix dum inchoata relinquit, si quæstionis summam non intueatur, si non ad proposita respondet, at, quod tamen permittatur, cum mala causâ adhibitis extrinsecus remedijs tuenda est: quod optimè fit cum pro criminibus, virtutes commemorantur. ¶ Refutantiū duo genera notat: vnum, eorum qui contenti his quæ meditata domo attulerunt aduersarij non respondent: Alterum eo-

rum qui nimia diligentia omnibus verbis, & sententiis respondendum putant. Vt in quoque, vultum incessu habitum redē iudicari. Nonnulla etiam inuidiae causa, quae asperius dicta sunt eludi, quod patronis maxime conceditur. Declamatio omnium vitia reprehendit, & quid ad ipsos pertineat quoque à veris actionibus declamatio differat, ostendit. Locos communes, ad probationē singulorum argumtorum, aut plurium etiam aliis quando multum valere, aliquando ad totius causae inclinationem, qui an singulis quaestionibus subiiciendi sint, an totam causam docendi prius iudices cum ipsius causae utilitate deliberandum. Confirmationis & refutationis pro varietate personarum hunc ordinem esse contendit, ut actor sua prius confirmet, tum opposita ab aduersario refutet, defensor vero à refutatione incipiat.

De Refutatione.

Ca. XIII.

Refutatio dupliciter accipi potest. Nam & pars defensoris tota posita est in refutatione, & quae dicta sunt ex diuerso, debent vtriusque dissolui: & haec est proprie, cui in causis quartus assignatur locus. Sed vtriusque similis conditio est. Neque verò ex alijs locis ratio argumentorum in hac parte peti potest, quam in confirmatione: nec locorum, aut sententiarum, aut verborum & figurarum alia conditio est. Affectus plerumque haec pars mitiores habet. Non sine causa tamen difficilius semper est creditum (quod Cicero saepe testatur) defendere, quam accusare. Primum, quod est res illa simplicior, proponitur enim vno modo, variè dissoluitur, cum accusatori satis sit plerumque; verum esse id quod obiecerit: Patronus neget, defendat, transferat, excuset, deprecetur, molliat, minuatur, auertat, despiciat, derideat. Quare indirecta ferè, atque, vt sic dixerim, clamosa est actio. Hinc mille flexus & artes desiderantur. Tum accusator praemeditata pleraque domo asserit: Patronus etiam inopinatis frequenter occurrit. Accusator dat testem: patronus ex re ipsa refellit. Accusator criminum inuidia, et si falsa sit, materiam dicendi trahit, de parricidio, sacrilegio, maiestate: quae patrono tantum neganda sunt. Ideoque accusationibus etiam mediocres in dicendo suffecerunt, bonus defensor nemo, nisi qui eloquentissimus, fuit. Nam vt quod sentio semel finiam, tanto est accusare quod defendere, quanto facere quod sanare vulnera facilius. Plurimum autem refert, & quid protulerit aduersarius, & quo modo. Primum igitur intuentum est, id cui responsuri sumus, proprium sit eius iudicij, an ad causam extra accersitum. Nam si est proprium, aut negandum, aut defendendum, aut transferendum: extra haec in iudicij ferè nihil est. Deprecatio quidem, quae est sine vlla specie defensionis, rara admodum, & apud eos solos iudices, quae nulla certa pronuntiandi forma tenentur: quanquam illa quoque apud C. Caesarem, & Triumuiros, pro diuersarum partium hominibus actionibus, etiam si precibus vtuntur, adhibent tamen patrocinia nisi hoc non fortissimè defendentis est dicere, Quid aliud egimus Tu vero, nisi vt quod hic potest, nos possemus: Quod si quando apud principem, aliumve cui vtrum velit liceat dicemus, dicendum erit, Dignum quidem morte eum pro quo loquemur, clementia tamen seruandum esse vel talem. Primum omnium non erit nobis res cum aduersario, sed cum iudice: deinde forma deliberatiuae magis materiae, quam iudicialis vtetur. Suadebimus enim vt laudem humanitatis potius quam voluptatem vltionis concupiscat. Apud iudices quidem secundum leges dicturos sententiam, de confessis praecipere ridiculum est. Ergo quae neque negari, neque transferri possunt, vtiq; defendenda sunt, qualiacumque sint: aut causa cedendum, Negandi duplicem ostendimus formam: aut non esse factum: aut non hoc esse, quod factum sit. Quae neque defendi, neque transferri possunt, vtiq; neganda: nec solum si finitio potest esse pro nobis, sed etiam si nuda inficiatio superest. Testes erunt: multa in eos dicere licet. Chirographum: de similitudine litterarum disserendum. Vtiq; nihil erit peius quam confessio. Vltima est actionis controuersia, cum defendendi negandive non est locus, translatio. Atqui quaedam sunt, quae nec negari, nec defendi, nec transferri possunt. Adulterij rea est quae quum anno vidua fuisset, enixa est. Lis non erit. Quare illud stultissimè praecipitur, quod defendi non possit, silentio dissimulandum, si quidem est id de quo iudex pronuntiaturus est. At si extra causam sit adductum, & tamen coniunctum, malim quidem dicere, nihil id ad quaestionem, nec esse in his morandum, & minus esse quam aduersarius dicit: tamen velut huic simulationi obliuionis ignoscam. Debet enim bonus aduocatus pro rei salute breuem negligentiae reprehensionem non pertimescere. Videndum etiam, an simul nobis plura aggredienda sint, an amolenda singula. Plura simul inuadimus, si aut tam infirma sunt, vt pariter impelli possint: aut tam molesta, vt pedem conferre cum singulis non expediat. Tum enim toto corpore enitendum, & vt sic dixerim, detecta fronte pugnandum est. Interim si resolueret ex parte diuersa dicta difficilius erit, nostra argumenta cum aduersariorum argumentis conferemus, si modo, hac vt valentiora videantur, effici poterit. Quae verò turba valent, diducenda erunt, quod paulo ante dixi: Eras haeres, & pauper, & magna pecunia appellabaris à creditoribus, & offenderas, & mutaturum tabulas testamenti sciebas. Virgēt vniuersa. At si singula quaeque dissolueris, iam illa flamma, quae magna congerie conualuerat, ductis quibus alebatur, concidet: vt si vel maxima flumina in riuos diducantur, qualibet transiectum praebent. Ita que propositio quoque secundum hanc utilitatem accommodabitur, vt ea nunc singula ostententur.

Quae Refutatio est.

In Orat. Refutare quod obicitur diffinitur & quae obrem.

Quid & quo modo quid sit obicitur an refutando consideranda. Deprecatio.

Pro Lig.

Quae defendenda. Quae neganda. Quae transferenda.

Extra causam adductum.

Cum plura aggredimur, an sunt multa simul an singula depellenda.

Cum singula.

Adamus, nunc complectamur vniuersa. Nam interim quod pluribus collegit aduersarius, satis est semel proponere: vt si multas causas faciendi quod arguit, reo dicet accusator fuisse, nos non enumeratis singulis, semel hoc intuentum negemus, quia non quisquis causam faciendi sceleris habuit, & fecerit. Saepius tamen accusatori congerere argumenta, reo dissoluere expediet. Id autem quod erit ab aduersario dictum, quomodo refutari debeat, intuentum est. Nam si erit palam falsum, negare satis est: vt pro Cluentio Cicero, eum quem dixerat accusator epoto poculo concidisse, negat eodem die mortuum. Palam etiam contraria, & superuacua, & stulta reprehendere nullius est artis. Ideoque nec rationes eorum, nec exempla tradere necesse est. Id quoque (obscurum vocant) quod secreto, & sine teste aut argumeto dicitur factum, satis natura sua infirmum est. Sufficit enim quod aduersarius non probat. Item si ad causam non pertinet. Est tamen interrim Oratoris efficere, vt quid aut contrarium esse, aut à causa diuersum, aut incredibile, aut superuacuum, aut nostrae potius causae videatur esse coniunctum. Obijcitur Oppio, quod de militum cibarijs detraxerit, asperum crimen: sed contrarium ostendit Cicero, quia iidem accusatores obiecerunt Oppio, quod is voluerit largiendo corrumpere exercitum. Testes in Cornelium accusator lecti à Tribuno codicis pollicetur, facit hoc Cicero superuacuum, quia idem fateatur ipse. Perit accusationem in Verrem Quintus Caecilius, quod fuerat quaestor eius: ipsum Cicero vt pro se videretur efficit. Caetera quae proponuntur, communes locos habent. Aut enim coniectura excutiuntur, an vera sint: aut finitione, an propria: aut qualitate, an inhonesta, iniqua, improba, inhumana, crudelia, & caetera quae ei generi accidunt. Ea quoque non modo in propositionibus aut rationibus, sed in toto genere actionis intuentia. An sit crudelis, vt Labieni in Rabirium lege perduellionis. Inhumana, vt Tuberonis Ligarium exulem accusantis: atque id agentis, ne ei Caesar ignoscat. Superba, vt in Oppium ex epistola Cotta reum factum. Proinde praecipites, insidiosae, impotentis deprehenduntur. Ex quibus tamē fortissimè inuaseris, quod est aut omnibus periculosum vt dicit Cicero pro Tullio, Quis hoc statuit vnquam, aut cui concedi sine summo omnium periculo potest, vt eum iure potuerit occidere, à quo metuisse se dicat ne ipse posterius occideretur? Aut ipsi iudicibus, vt pro Oppio monet pluribus, ne illud actionis genus in equestrem ordinem admittant: Nonnunquam tamen quaedam bene contemnuntur, vel tanquam leuia, vel tanquam ad causam nihil pertinentia. Multis hoc locis facit Cicero. Sed haec simulatio interim hucusque procedit, vt quae dicendo refutare non possumus, quasi fastidendo calcemus. Quoniam verò maxima pars eorum similibus constat, rimandum erit diligentissimè, quid sit in quoque quod assumitur, dissimile. Id in iure facile deprehenditur. Est enim scriptum de rebus vtiq; diuersis, tantoque magis ipsa rerum differentia potest esse manifesta. Illas verò similitudines, quae ducuntur ex mutis animalibus aut inanimis, facile est eludere. Exempla rerum variè tractanda sunt si nocentur, quae si dubia erunt, fabulosa dicere licebit: sin vera, maximè quidem dissimilia. Neque enim fieri potest, vt paria sint omnia: vt si Nafica post occisum Gracchum defendatur exemplo Halae, à quo Melius est interfectus: Melium regni affectatorem fuisse, à Graccho leges modo latas esse populares, Halam magistrum equitum fuisse, Nasicam priuatum esse dicatur. Si defecerint omnia, tum videndum erit, an obtineri possit, ne illud quidem rectè factum. Quod de exemplis, idem etiam de iudicatis obseruandum. Quod autem posui, referre, quo quicque accusator modo dixerit, huc pertinet, vt si est minus efficaciter locutus, ipsa eius verba ponantur: si acri & vehementi usus fuerit oratione, eandem rem nostris verbis mitioribus proferamus: vt Cicero pro Cornelio, Codicem attigit, & protinus cum quadam defensione: vt si pro luxurioso dicendum sit, Obiecta est paulo liberalior vita. Sic & pro sordido parcum, & pro maledico liberum dicere licebit. Vtiq; nunquam committendum est, vt aduersariorum dicta cum sua confirmatione referamus, aut etiam loci alicuius executione adiuuemus, nisi cum eludenda. Apud exercitum mihi fueris, inquit: tot annis forum non attigeris: abfueris tandiu: & cum tam longo intervallo veneris, cum ijs qui in foro habitauerunt, de dignitate contendas? Praeterea in contradictionibus interim totum crimen exponitur: vt Cicero pro Scauro contra Bostarè facit, velut oratione diuersae partis imitatus. Aut pluribus propositionibus iunctis: vt pro Vareno, Cum iter per agros & loca sola faceret cum Populeno, in familiam Ancharianam incidisse dixerunt: deinde Populenum occisum esse: illico Varenum vincitum adseruatum, dum hic ostenderet quid de eo fieri vellet. Quod est vtiq; faciendum, si erit incredibilis rei ordo, & expositione fidem perditurus. Interim per partes dissoluitur, quod contextu nocet: & plerumque id est tutius. Quaedam contradictiones natura sunt singulae. Id exemplis non eget. Communia bene apprehenduntur, non tantum quia vtriusque sunt partis, sed quia plus profunt respondententi. Neque enim pigebit, quod saepe monui, referre. Commune qui prior dicit, contrarium facit. Est enim contrarium, quo aduersarius bene vti potest. At enim non

Quomodo refutandum quodque.

Cetera palam falsum, contrarium, aut stultum. Obicitur. Contrarium efficere artis est.

In Diuini. Loci communes à coniectura, finitio ne, qualitate.

Cōtēnenda.

Similium coniectatio. Ex epulorum, et iudicatorum.

Animaduertendum quod quicque modo accusator dixerit.

Cicero pro Murena.

Dum crimetum exponitur.

Dum pluribus propositionibus iunctis.

Dum per partes dissoluitur. Communia optime refutantur.

verisimile est tantum scelus M. Cottam esse commentum. Quid hoc verisimile est, tantum scelus Oppium esse conatum? Artificis autem est inuenire in actione aduersarii, quæ inter semetipsa pugnent, aut pugnare videantur, quæ aliquando ex rebus ipsi manifesta sunt: vt in causa Cæliana, Clodia aurum se Cælio commodasse dicit, quod signum magnæ familiaritatis est: venenum sibi paratum, quod summi odij argumentum est. Tubero Ligariū accusat, quod is in Africa fuerit: & queritur quod ab eo ipse in Africam non sit admissus. Aliquando verò prebet eius rei occasionem minus considerata ex aduerso dicentis oratio: quod accidit præcipuè cupidis sententiarum, vt ducti occasione dicendi, non respiciant quid dixerint, dum locum præsentem, non totam causam intuentur. Quid tam videri potest contra Cluentium, quàm filium ab Egnatio corrupti iudicij, quo Cluentius Oppianicum circumuenisset, crimine exheredatum? At hæc Cicero pugnare inuicem ostendit. Sed tu Acci consideres censo diligenter, vtrum censorium iudicij graue velis esse, an Egnatij. Si Egnatij, leue est quod censores de cæteris subscripserunt: Ipsum enim Cn. Egnatium, quem tu grauem esse vis, ex fenatu eiecerunt. Sin autem censorium, hunc ipsum Egnatium, quem pater censoria subscriptione exheredauit, censores in fenatu, cum patrem eiecerent, retinuerunt. Illa magis vitiosè dicuntur, quàm acutè reprehenduntur: argumentum dubium, pro necessario, pro confessio: commune pluribus, pro proprio, vulgare, superuacuum: serius constitutum, contra fidem. Nam & illa accidunt parum cauti, vt crimen augeant, quod probandum est: de facto disputent, cum de authore quærat: impossibilia aggrediatur, pro effectis relinquunt vixdum inchoata: de homine dicere, quod de causa malint: hominum vitam rebus assignent: vt siquis decemuiratum accuset, non Appium: manifestis repugnent: dicant quod aliter accipi possit: summam quæstionis nõ intueantur: non ad proposita respondeant. Quod vnum aliquando recipi potest, cum mala causa adhibitis extrinsecus remedijs tuenda est: vt cum peculatus reus Verres fortiter & industriè tutatus contra piratas Siciliam dicitur. Eadem aduersus contradictiones nobis oppositas præcepta sunt. Hoc tamen amplius, quod circa eas multi duobus vitijs diuersis laborant. Nam quidam etiam in foro tanquam molestam rem & odiosam prætereunt: & ijs plerunq; quæ composita domo attulerunt, contenti, sine aduersario dicunt: etsi licet multo magis in scholis, in quibus non solum contradictiones omittuntur, verum etiam materia ipsæ sic plerunq; finguntur, nihil vt dici pro altera parte possit. Alij diligentia lapsi, verbis etiam vel sententiolis omnibus respondendum putant: quod est & infinitum, & superuacuum. nõ enim causa reprehenditur, sed actor: quem ego semper videri malim sic disertum, vt si dixerit quod rei prosit, ingenij credatur laus esse, non causa: si quando forte lædat, causa, non ingenij culpa. Itaq; illæ reprehensiones, aut obscuritatis, qualis in Rullum est: aut infantia in dicendo, qualis in Pisonem: aut incitiae rerum verborumq; & insulsi tatis etiam, qualis in Antonium est, accommodantur iustis odijs, suntq; vtiles ad conciliandum ijs quos inuolos facere volueris, odium. Alia respondendi patronis ratio: & aliquando non eorum oratio modo, sed vita etiam, vultus denique, incessus, habitus rectè incusari solet: vt aduersus Quintium Cicero, non hæc solum, sed ipsam etiam prætextam demissam ad talos infectatus est. Prefferat enim turbulentis concionibus Cluentium Quintius. Nonnunquam eleuandæ inuidiæ gratia, quæ asperius dicta sunt, eluduntur: vt à Cicerone Triarius. Nam cum Scauri columnas per urbem plaustris vectas esse dixit, Ego porro, inquit, qui Albanas habeo columnas, clitellis eas apportavi. Et magis hoc in accusatores concessum est, quibus conuictari aliquando patrocinijs fides cogit. Illa verò aduersus omnes & recepta, & non inhumana conquestio, si callidè quid tacuisse, breuiasse, obscurasse, distulisse dicuntur. Defensionis quoque permutatio reprehenditur sæpe, vt fecit Accius aduersus Cluentium, Aeschines aduersus Ctesiphontem: cum ille Ciceronem lege vsurum modò, hic minimè de lege dicturum Demosthenem queritur. Declamatores verò in primis sunt admonendi, ne contradictiones eas ponant, quibus facillimè responderi possit: neu sibi stultum aduersarium fingant. Facimus autem, quod maximè vberes loci, popularèsque nascuntur sententiæ, materiam dicendi nobis quod volumus dicentibus: vt non sit inutilis ille versus, Non malè respondit, malè enim prior ille rogarat. Fallet hæc nos in foro consuetudo, vbi aduersario, non ipsi nobis respondebimus. Aiunt Accium interrogatum, cur causas non ageret, cum apud eum in Tragœdijs tanta vis esset, hanc reddidisse rationem, Quod illic ea dicerentur quæ ipse vellet, in foro dicturi aduersarii essent quæ minimè vellet. Ridiculum est ergo in exercitationibus quæ foro præparantur, prius cogitare quid responderi, quàm quid ex diuerso dici possit. Et bonus præceptor non minus discipulum laudare debet, si quid pro diuersa, quàm si quid pro sua parte acrius excogitarit. Rursus aliquid in scholis permittendum

Contraria in
actione aduer-
sarij inueni-
enda.

Reprehensio
facilia vitia

Quando licet
non responde-
re ad proposita.

A. 7.
Vitijs nolentia
contradictionibus occurrere.

Nimis occupentium.

Reprehensio inimicorum de cæteris.

Philipp. 2. & 3.

Pro Cluentio eligenda.

Declamatio & verè agendi discrimen.

A permittendum semper, in foro raro. Nam loco à petitore primo contradictione vt qui possimus, vbi vera res agitur, cum aduersarius adhuc nihil dixerit? Incidunt tamen plerique in hoc vitium vel consuetudine declamatoria, vel etiam cupiditate dicendi: dantque de se respondentibus venustissimos lusus, cum modò se verò nihil dixisse, neque tam stultè dicturos: modò bene admonitos ab aduersario, & agere gratias, quod adiuti sint, iocantur: frequentissimè verò, id quod firmissimum est, nunquam ijs responsum aduersarium fuisse, quæ proposita non essent, nisi sciret illa vera esse, & ad fatendum conscientia esset impulsus: vt pro Cluentio Cicero, Nam hoc persæpe dixisti, tibi sic renunciari, me habere in animo causam hanc præsidio legis defendere. itane est? ab amicis imprudentes videlicet prodimur: & est nescio quis de ijs quos amicos nobis arbitramur, qui nostra consilia ad aduersarium deferat. Quisnam hoc tibi renunciauit? quis tam improbus fuit: cui autem ego narraui? nemo (vt opinor) in culpa est. nimirum tibi istud lex ipsa renunciauit. At quidam contradictione non contenti, totos etiam locos explicat, Scire se hoc dicturos aduersarios, & ita persecuturos. Quod factum venustè nostris temporibus elusit Vibius Crispus, vir ingenij iucundi & elegantis: Ego verò, inquit, ista non dico. quid enim attinet illa bis dici? Nonnunquam tamen aliquid simile contradictioni poni potest, siquid ab aduersario testationibus comprehensum, in aduocationibus iactatum. Respondebimus enim rei ab illis dictæ, non à nobis excogitæ: aut si id genus erit causa, vt proponere possimus certa, extra quæ nihil dici possit: vt cum res furtiua in domo deprehensa sit, dicat necesse est reus, aut se ignorante illatam, aut depositam apud se, aut donatam sibi. quibus omnibus etiam si proposita non sint, responderi potest. At in scholis rectè & probationibus & contradictionibus occurrerimus, vt in vtrunque locum, id est primum & secundum, simul exerceamur. quod nisi fecerimus, nunquam vtemur contradictione. Non enim erit cui respondeamus. Est & illud vitium, nimirum solliciti, & circa omnia momenta luctantis. Suspectam enim facit iudici causam, & frequenter quæ statim dicta omnem dubitationem sustulissent, dilata, ipsis præparationibus fidem perdunt, quia patronus & alij crediderit opus fuisse. Fiduciam igitur Orator præ se ferat, semperque ita dicat, tanquam de causa optimè sentiat. Quod (sicut omnia) in Cicerone præcipuè est. Nam illa summa cura securitati est similis, tantaque in oratione autoritas, vt probationis locum obtineat, dubitare nobis non audentibus. Porro qui scierit quid pars aduersa, quid nostra habeat valentissimum, facile iudicabit quibus maximè rebus vel occurrendum sit, vel instandum. Ordo quidem in parte nulla minus affert laboris. Nam si agimus, nostra confirmanda sunt primum: tum quæ nostris opponuntur, refutanda. Si respondemus, prius incipiendum est à refutatione. Nascuntur autem ex his quæ contradictioni opposuimus, aliæ contradictiones: euntque interim longius, vt gladiatorum manus, quæ secundæ vocantur: fiunt & tertiæ, si prima ad euocandum aduersarij ictum prolata erit: & quartæ, si geminata captatio est, vt bis etiam cauere, bis repetere oportuerit. Quæ ratio & vltra ducit. Sed illam etiam quam supra ostendi, simplicem ex affectibus atque ex affirmatione sola probatione recipit refutatio: qualis est illa Scauri, de qua dixi supra. Quin nescio an etiam frequentior, vbi quid negatur. Videndum præcipuè vtrique parti, vbi sit rei summa. Nam ferè accidit, vt in causis multa dicantur, de paucis iudicetur. In his probandi refutandique ratio est: sed adiuuanda viribus dicentis, & adornada. Quamlibet enim sint ad docendum quod volumus accommodata, tamen erunt infirma, nisi maiore quodam Oratoris spiritu impleantur. Quare & illi communes loci de testibus, de tabulis, de argumentis, alijsq; similibus magnam vim animis iudicum afferunt, & hi proprij, quibus factum quodque laudamus, aut contra iustum vel iniustum docemus, maius aut minus, asperius aut mitius. Ex his autem alij ad probationem singulorum argumentorum faciunt, alij ad plurium, alij ad totius causæ inclinationem. Ex quibus sunt qui præparent animum iudicis, sunt qui confirmant. Sed præparatio quoque aut confirmatio aliquando totius causæ est, aliquando partium, & proinde vt cuique conueniunt, subiicienda. Ideoque miror inter duos diuersarum sectarum velut duces non mediocri contentione quæsitum, singulisne quæstionibus subiiciendi essent loci, vt Theodoro placet: an prius docendus iudex quàm mouendus, vt præcipit Apollodorus: tanquam perierit hæc ratio media, & nihil cum ipsius causæ utilitate sit deliberandum. Hæc præcipiunt qui ipsi non dicunt in foro, vt acies à securis ociosisq; compositæ, ipsa pugnae necessitate turbentur. Nanque omnes ferè qui legem dicendi quasi quædam mysteria tradiderunt, certis non inueniendorum modò argumentorum locis, sed concludendorum quoque nos præceptis alligauerunt: de quibus breuissimè prælocutus, quid ipse sentiam, id est quid clarissimos Oratores fecisse videam, non tacebo.

Contra declamatores.

Stultè præoccupates taxat.

Quando contradictionibus vt verisimilitate.

Sollicitus nimirum vitium.

Fiduciam præferat Orator.

Ordo probationis & refutationis in agendo.

Summa rei præmittenda.

Communes loci quædo adhibendi.

De argumentorum inuentione, quæ locis erantur, de quæ eorum vñ, tam ad confirmandum quam ad confutandum, locutus de eorundem dispositione & forma tractare aggreditur. Et quia Rhetores frequentissimè Enthymematis & Epichirematibus vtantur, de his præcipue loquitur. Quid sit Enthymema repetitum, duplex esse ostendit ex consequentibus cum propositione & cõnclã probatione: Et ex R epugnãtibus, quod aliquando multipliciter conuictis multis contrariis Quorum omnium optimum illud esse censet, cui, proposito contrario, vel dissimili, ratio statim subiungitur: exemplum eius profert ex Demosthenem quo differat à Syllogismo, & recte à quibusdam Syllogismo imperfectum vocari, docet. ¶ Epichirematibus partes secundæ varias opiniones enumerantur quid sit, supra capite de argumentis dixi, duas, tres, quatuor, quinque secundum diuersos recenset: Secundum Ciceronem quinque: Propositionem, Rationem, Assumptionem, eius Probationem, & Cõclusionem. Verum quia Ratio Propositioni, & Probatio Assumptioni succedat, ipse eorum sententiam comprobat qui tres solummodo partes Epichirematibus fecerunt, Propositionem, Assumptionem, & Cõclusionem in quibus forma non sit semper eadem. Nam aliquando idem concludi quod intèdit Aliquando non idem, sed quod vim habeat parem aliquando etiam diuersi: Et Propositionem, Assumptionem, aut confessa esse quæ probatione non egeant aut dubias, quæ eadem egeant. Hanc inter Syllogismum & Epichirema differentiam assignat, quod Syllogismorum varietate formæ sint, & vera colligant veris, nec partium ordinem mutant, quasi immutabili necessitate continet: in minutis etiam & scrupulosius omnia sententur, & ad liquidum confesumq; magis perducere velint: cum Epichiremata circa credibilia versentur, partium ordinem, & numerum frequenter mutant, & inuertant, non concisè & minutim, sed amplè, latè, copiosè, ornate, & sequenti magnam vbiq; affusa, quod susceperunt probent. Postremo refellendi Epichirematibus rationem subiungit nempe Propositionem, Assumptionem, & Cõclusionem, aut non ex ijs conclusionem seque ostendendo.

Quid Enthymema & quotuplex, Quibus constat Epichirema, & quomodo refellatur. Cap. XIII.

Enthymema quid, & eius species.

Enthy-mem a, & argumentum ipsum, id est rem quæ probationi alterius adhibetur, appellant, & argumenti elocutionem. Eam verò dixi duplicem. Ex consequentibus, quod habet propositionem, conuictamq; ei protinus probationem: quale pro Ligario, Causa tum dubia, quod erat aliquid in vtraque parte quod probari posset: nunc melior ea certè iudicanda est, quam etiam dii adiuerunt. Habet enim propositionem, probationemque, non habet conclusionem. Ita est ille imperfectus syllogismus. Ex pugnantibus verò, quod etiam solum enthymema quidam vocant, fortiori multo probatio est. Tale est Ciceronis pro Milone, Eius igitur mortis sedetis vltiores, cuius vitam si putetis per vos restitui posse, nolitis. Quod quidem etiam aliquando multiplicari solet, vt est ab eodem & pro eodem reo factum, Quem igitur cum omnium gratia noluit, hunc voluit cum aliquorum querelam quem iure, quem loco, quem tempore, quem impune non est ausus, hunc iniuria, iniquo loco, alieno tempore, cum periculo capitis non dubitauit occidere? Optimum autem videtur enthymematis genus, cum proposito dissimili vel contrario ratio subiungitur: quale est Demosthenis, Non enim siquid vnquam contra leges factum est, id que tu es imitatus, idcirco te conuenit pœna liberari: quin & contrario damnari multo magis. Nam vt si quis eorum damnatus esset, tu hæc non scripsisses: Ita damnatus tu si fueris, non scribet alius. ¶ Epichirematibus, & quatuor, & quinque, & sex etiam factæ sunt partes à quibusdam: Cicero maximè quinque defendit, vt sit propositio, deinde ratio eius, tum assumptio, & eius probatio, quinta complexio: quia verò interim & propositio nõ egeat rationis, & assumptio probationis, nonnunquam etiam complexione opus non sit, quadripartita & tripartita & bipartita quoque fieri posse ratiocinationem. Mihi & plurimis nihilominus authoribus tres ad summum videntur. Nam ita se habet natura, vt sit de quo queratur, & per quod probetur, tertium adici potest velut ex consensu duorum antecedentium. Ita erit prima intentio, secunda assumptio, tertia connexio, Nam confirmatio prima, ac secunda partis exornatio, eisdem cedere possunt, quibus subiiciuntur. Sumamus autem ex Cicerone quinque partium exemplum. Melius gubernantur ea quæ consilio reguntur, quam quæ sine consilio administrantur. Hanc primam partem numerant: eam deinceps rationibus varijs, & quam copiosissimis verbis approbari putant oportere. Hoc ego totum cum sua ratione, vnum puto: alioqui si ratio pars est, est autem varia ratio plures partes esse dicantur. Assumptionem deinde ponit. Nihil autem omnium rerum melius quam omnis mundus administratur. Huius assumptionis quarto in loco aliam porro inducunt probationem, de quo idem quod supra dico. Quinto inducunt loco complexionem, quæ aut id infert solum quod ex omnibus partibus cogitur: hoc modo, Consilio igitur mundus administratur: aut vnum in locum cum conduxerit breuiter propositionem & assumptionem, adiungit quid ex his conficiatur, ad hunc modum, Quod si melius geruntur quæ consilio, quam quæ sine consilio administrantur, nihil autem omnium rerum melius quam omnis mundus administratur, consilio igitur mundus administratur. Cui parti consentio. ¶ In tribus autem quas fecimus partibus nõ est forma semper eadè, sed vna in qua idè cõcluditur quod intenditur. Anima immortalis est. Nã quicquid ex seipso mouetur, immortale est: anima autè ex seipsa mouetur: immortalis igitur est anima. Hoc fit non solum in singulis argumentis, sed in totis causis quæ sunt simplices: & in quæstionibus. Nã & hæc primam habent propositionem, Sacrilegiũ comissisti, hominẽ occidisti. Nõ quisquis hominẽ occidit, cædis reus tenetur. Deinde rationem. Sed hæc est in causis & quæstionibus longior, quàm in singulis argumentis. Et plerumq; summa cõplexione, vel per enumerationem, vel per breuẽ conclusionem testantur quid effecerint. In hoc genere propositio dubia est. De hac enim queritur. Altera est complexio non par intentioni, sed vim habens pa-

Cõtra Alcibi.

Epichirematibus partes, & tractandi ratio. De inuent. lib. 2.

Cic. Rhet. 1.

Forma partium epichirematibus.

A rem. Mors nihil ad nos. Nam quod est dissolutum, sensu caret: quod autem sensu caret, nihil ad nos. In alio genere, non eadem propositio est, quæ cõnexio. Omnia animalia meliora sunt quam inanima, nihil autem melius est mundo, mundus igitur animal. Hic potest videri de re contentio. Potuit enim sic constitui ratiocinatio, Animal est mundus, omnia enim animalia meliora sunt quam inanima. Cæterum hæc propositio aut confessa est, vt proxima: aut probanda, vt, Qui beatam vitam viuere vult, non possunt. Est & assumptio interim confessa: vt, Omnes autem volunt beatam vitam viuere. interim probanda, vt illa, Quod est dissolutum, sensu caret, cum soluta corpore anima, an sit immortalis, vel ad tempus certum maneat, sit in dubio. Quam assumptionem, alij rationem vocant, alij epichirema. ¶ Epichirema autem nullo differt à syllogismo, nisi quod illi & plures habent species, & vera colligunt veris: epichirematibus frequentior circa credibilia est vñs. Nam si contingeret semper controuersa confessis probare, vix esset in hoc genere vñs Oratoris. Nam quid ingenio est opus, vt dicas, Bona ad me pertinent, solus enim sum filius defuncti, vel solus hæres, cum iure bonorum possessio testati secundum tabulas testamenti detur: ad me igitur pertinent? Sed cum ipsa ratio in quæstionem venit, efficiendum est certum id quod probaturi sumus, quod incertum est: vt si ipsa forte intentione dicatur, Aut filius non es, aut non es legitimus, aut non es solus. Itèmq; Aut hæres non es, aut nõ iustum testamentum est. aut capere non potes, aut habes cohæredes. Efficiendum est iustum, propter quod bona adiudicari nobis debeant. Sed tum est necessaria illa summa cõnexio, cum interuenit oratio largior. Aliquando sufficiunt intentio ac ratio, Silent leges inter arma, nec se expectari iubent, cum ei qui expectare velit, antè iniusta pœna luenda sit, quam iusta repetenda. Ideoque id enthymema quod est ex consequentibus, rationi simile dixerunt. Sed & singula quoque interim rectè ponuntur: vt ipsum illud, Silent leges inter arma. Et à ratione fas est incipere, deinde concludere: vt ibidem Quod si XII tabulæ nocturnum furem quoquo modo, diurnum autem, si se telo defenderet, interfici impune vouerunt, quis est, qui quoquo modo quis interfectus sit, puniendum putet? Variat autem hic adhuc, & rursus rationem tertio loco ponit, Cum videat aliquando gladium nobis ad occidendum hominem ab ipsis porrigi legibus. Prioris autem partis duxit ordinem. Insidiatori autem & latroni quæ potest inferri iniusta nex? Hæc intentio, Quis comitatus nostri, quid gladij vult? Hæc ratio, Quos habere certè non liceret, si vti illis nullo pacto liceret. Hæc ex intentione & ratione connexio. ¶ Huic generi probationis tribus occurrit modis, id est per omnes partes. Aut enim expugnatur intentio, aut assumptio, aut conclusio, nonnunquam omnia: sed hæc omnia tria sunt. Intentio expugnatur, lute occidi eum, qui insidiatus sit. Nam prima statim pro Milone quæstio est, an sit ei fas lucem intueri, qui à se hominem necatum esse fateatur. Expugnatur assumptio omnibus ijs quæ de refutatione diximus. Et ratio quidem nonnunquam est vera, cum eius propositio vera non sit. Interim veræ propositionis falsa ratio est. Virtus bonum est, verum est: si quis rationem subijciat, quod ea locupletes faciat, veræ intentionis falsa sit ratio. Connexio aut vera negatur, cum aliud colligit quam id quod ex prioribus conficitur: aut nihil ad quæstionem dicitur pertinere. Non est vera, sic, Insidiator iure occiditur. Nam qui curauit vt vim afferat vt hostis, debet etiam vt hostis repelli. Rectè igitur Clodius vt hostis occisus est. Non vtiq; Nondum enim Clodium insidiatorem ostendimus: sed fit vera connexio. Rectè igitur insidiator vt hostis occiditur. Nihil ad nos. Nondum enim Clodium insidiator, apparet. Sed vt potest esse vera connexio, & tamen falsa intentio, & ratio: ita si illa vera sunt, nunquã est falsa connexio. Enthymema ab alijs Oratoribus syllogismus, ab alijs pars dicitur syllogismi, propterea quod syllogismus vtiq; conclusionem & propositionem habet, & per omnes partes efficit, quod proposuit: Enthymema tantum intentum intelligi contentum sit. Syllogismus talis, Solum bonum virtus: nam id demum bonum est, quo nemo malè vti potest: virtute nemo malè vti potest, bonum est ergo virtus. Enthymema ex consequentibus, Bonum est virtus, qua nemo malè vti potest. Et contra, Non est bonum pecunia: non enim bonum, quo quisquam malè vti potest: pecunia potest quis malè vti: non igitur bonum est pecunia. Enthymema ex pugnantibus, An bonum est pecunia, qua quisque potest malè vti? Si pecunia quæ est in argento signato, argentum est: qui argentum omne legauit, & pecuniam quæ est in argento signato, legauit. Argentum autem omne legauit, igitur & pecuniam quæ est in argento, legauit. Habebit formam syllogismi. Oratori satis est dicere, Cum argentum legauerit omne, pecuniam quoque legauit quæ est in argento. ¶ Peregrisse mihi videor sacra tradentium artes, sed consilio locus superest. Nanque ego vt in oratione syllogismo quidem aliquando vti nefas non duco, ita constare totam, aut certè confertam esse aggressionum & enthymematum stipitationem minimè velim. Dialogis enim & dialecticis disputationibus erit similior, quam no-

Platonis argumentatio in Axiom.

Propositio.

Assumptio.

Epichirema & syllogismus quomodo differat.

Pro Milo.

Quot modis possit epichirema refelli.

Enthymema, pars syllogismi & quo differat à syllogismo.

Quatenus syllogismo, qui ratio est, enthymematis etiam & epichirematibus oratori vti dicitur.

stri operis actionibus, quæ quidem inter se plurimum differunt. Nanque illi homines docti, & C inter doctos verum quærentes, minutius & scrupulosius scrutantur omnia, & ad liquidum confessumque perducunt: vt qui sibi & inueniendi & iudicandi vendicent partes, quarum alteram τὸ πικρῷ, alteram κερταλῷ vocant. Nobis ad aliorum iudicia componenda est oratio, & sæpius apud omnino imperitos, atque aliarum certè ignaros literarum loquendum est: quos nisi & delectatione allicimus, & viribus trahimus, & nonnunquam turbamus affectibus, ipsa quæ iusta ac vera sunt, tenere non possumus. Locuples & speciosa vult esse eloquentia: quorum nihil cōsequetur, si conclusionibus certis & crebris, & in vnam propè formam cadentibus concisa, & contemptum ex humilitate, & odium ex quadam seruitute, & ex copia satietatem, & ex amplitudine fastidium tulerit. Feratur igitur non semitis, sed campis: non, vt fontes angustis fistulis colliguntur, sed vt latissimi amnes, totis vallibus fluat, ac sibi viam, si quando non acceperit, faciat. Nam

Quare turbæ di homines affectibus. Eloquentia qualis esse velit.

Græcorum adagium.

Græci Oratores ad feruilem argumētandi legem magis astricti q̄ latinis.

Argumenta quo sermone tractanda.

Inuicōsulto r̄ labor circa verborū proprietatē.

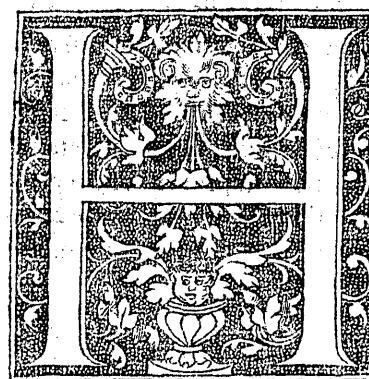
quid miserius illa lege velut præformatas infantibus literas persequendum, & vt Græci dicere solent, quem mater amictum dedit, sollicitè custodientium: Propositio ac conclusio, ex cōsequentibus & repugnantibus, non inspiret, non augeat, non mille figuris variat ac verset: vt ea nasci, & ipsa prouenire natura, non manu facta, & arte suscepta magistrum fateri vbiq̄ videantur? Quis vnquam sic dixit Orator? Nōne apud ipsum Demosthenem paucissima huiusmodi reperiuntur? Quæ apprehensa Græci magis (nam hoc solum nobis peius faciunt) in catenas ligant, & inexplicabili serie connectunt, & indubitata colligunt, & probant cōfessa, & se antiquis per hoc similes vocant. Deinde interrogati, nunquam respondebunt, quem imitentur. Sed de figuris alio loco. ¶ Nunc illud adijciendum, ne ijs quidem cōsentire me, qui semper argumenta sermone puro, & dilucido, & distincto, ceterum minimè lato ornatōque putant esse dicenda. Nanque ea distincta quidem, ac perspicua debere esse cōfiteor: in rebus verò minoribus etiam sermone ac verbis quam maximè proprijs, & ex vsu. At si maior erit materia, nullum ornatum his, qui modò non obscuret, subtrahendū puto. Nam & sæpe plurimum lucis affert ipsa translatio, cum etiam ipsi liris cōsulti, quorum summus circa verborum proprietatem labor est, littus esse audeat dicere qua fluctus alludit. Quòque quid natura magis asperum, hoc pluribus condiendum est voluptatibus: & nimis suspecta argumentatio, dissimulatione: & multum ad fidem adiuuat audientis voluptas. Nisi forte existimamus Ciceronem malè in hac ipsa argumentatione dixisse silere leges inter arma, & gladium nobis interim ab ipsis porrigi legibus. His tamen habendus modus, vt sint ornamento, non impedimento.

FINIS.

Hæc præfatio, materiae quæ libro sexto tractatur aptissima estimatur: enim affectibus abundat, & hic liber perorationem tractat, quæ moribus in omnem partem affectibus accommodata est. Deplorat immaturum filii maioris interitum, qui cum singularibus ingenij animiq̄ virtutibus emineret, ad hoc opus scribendum edendū ve sibi parenti, præter tres alias causas quas initio repetit, veluti calcar dum viueret subiciebat. Cuius morte vt ante vxoris & filii maioris, cum scriberet de corruptæ eloquentiæ causis, debilitatus, opus iam longè progressum intermisse, & studia sua distulisse fatetur: tandem proculcatis doloribus, & spreis omnibus fortunæ ludibrijs, ad opus inceptum redire: & quia clari viri aduersorum solatium à literis petant, & quia gloriosus sit, aliorum quàm priuatis commodis insudare: qui totus locus ad conciliandam benevolentiam pertinet.

Proœmium, in quo de fortuna sua queritur.

A

Aec Marcelle Victori ex tua voluntate maximè ingressus, tum si qua ex nobis ad iuuenes bonos peruenire posset utilitas, nouissimè penè, & necessitate quadam officij delegati mihi, sedulo laborabam: respiciens tamen illam curam meæ voluptatis, qui filio, cuius eminent ingenium, sollicitam quoq̄ parentis diligentiam merebatur, hanc optimam partem relicturus hereditatis videbar: vt si me, quod æquū & optabile fuit, fata interceptissent, præceptore tamen patre vteretur. At me fortuna id agerem diebus ac noctibus, festinantemque metu meæ mortalitatis, ita subito prostrauit, vt laboris mei fructus ad neminem minus quam ad me pertineret. Illum enim de quo summa cōceperam, & in quo spem vnicam senectutis reponebam, repetito vulnere orbitatis amisi. Quid nunc agam? aut quæ vltra esse vsus mei dijs reprobantibus credam? Nam ita forte accidit, vt eum quoq̄ librū, quem de causis corruptæ eloquentiæ emisit, iam scribere aggressus, simili ictu ferirer. Tunc igitur optimum fuit, infaustum opus, & quicquid hoc est in me infeliciū literarum, super immaturum finis consumpturis viscera mea flammis iniicere, neq̄ hanc impiam viuacitate nouis insuper curis fatigare. Quis enim bonus parès mihi ignoscat, si studere amplius possum: ac non oderit hæc astimi mei firmitatē, si quis in me est alius vsus vocis, q̄ vt incusem deos, superstes omnium meorum: nullā terras despiciere prouidentiam tester? si non meo casu, cui tamen nihil obijci, nisi quòd viuam, potest: at illorū certè, quos vtiq̄ immeritos mors acerba damnauit: erepta mihi prius eorundē matre, quæ nondū expleto ætatis vnde quicquid anno, duos enixa filios, quauis acerbissimis rapta fatis, felix decessit. Ego vel hoc vno malo sic eram afflictus, vt me iam nulla fortuna posset efficere felicē. Nam cum omni virtute, quæ in foeminas cadit, functa, insanabilem attulit marito dolorē: tum ætate ea puellari, præsertim meæ cōparata, potest & ipsa numerari inter vlnera orbitatis. Liberis tamen superstitibus oblectabar: & quod nefas erat, sæua, sed optabat ipsa, me saluo maximos cruciatus præcipiti via effugit. Mihi filius minor quintū egressus annū, vt in malis agerē, prior alterum ex duobus eruit lumen. Non sum ambitiosus in malis, nec augere lachrymarum causas volo: vtiq̄ esset ratio minuendi. Sed dissimulare qui possum? quid illi gratiæ in vultu, quid iucunditatis in sermone, quos ingenij igniculos, quam præstantiam placida, & (quod scio vix posse credi tantū) alta metis ostenderit: qualis amorē quicūq̄ alienus infans mereretur. Illud verò insidiantis, quò me validius cruciaret, fortunæ fuit, vt ille mihi blandissimus, me suis nutricibus, me auia educanti, me omnibus, qui sollicitare solent illas ætates, anteferreret. Quapropter illi dolori, què ex matre optima, atq̄ laudē omnē supergressa, paucos ante menses ceperā, gratulor. Minus enim est quod flendū meo nomine, q̄ quod illius gaudēdum est. Vna post hæc Quintiliani mei spe ac voluptate nitebar, & poterat sufficere solatio. Nō enim fosculos, sicut prior, sed iā decimū ætatis ingressus annū, certos atq̄ deformatos fructus ostēderat. Iuro per mala mea, per infelicē conscientiam, per illos manes numina doloris mei, has me in illo vidisse virtutes ingenij, non modò ad percipiendas disciplinas, quo nihil præstantius cognoui, plurima expertus, studiūq̄ iam tum non coacti (sciunt præceptores) sed probitatis, pietatis, humanitatis, liberalitatis: vt prorsus possit hinc esse tanti fulminis metus, q̄ obseruatū ferè est, celerius occidere festinatā maturitatē: & esse nescio quā, quæ spes tantas decerpit, inuidiā, ne videlicet vltra q̄ homini datū est, nostra prouehantur. Etiā illa fortuita aderat omnia, vocis iucunditas, claritasq̄, oris suauitas, & in vtracūq̄ lingua, tanquā ad eam demum natus esset, expressa proprietates omnium literarum. Sed hæc spes adhuc: illa maiora, constantia, grauitas, contra dolores etiā ac meus robur. Nam quo ille animo, qua medicorum admiratione, mensum octo valetudinem tu-

Tres causas repetit operis condēti quibus quæta filius accedebat.

Deploratio immaturæ mortis filii.

Quintil. liber de corruptæ eloquentiæ causis.

Quintil. vxor.

Quintil. filius minor.

Quintil. filii maioris virtutū commemoratio & laus.

litet me in supremis consolatus est: q̄ etiā deficiens, quāq; non tunc ipsum illum alienatā mē C
tis errorem circa solas literas habuit: Tuosne ego, o meae spes inanes, labentes oculos, tuum fu-
gientem spiritum vidis: Tuum corpus frigidum exangue complexus, animam recipere, auramq;
communem haurire amplius potui: dignus his cruciatibus quos fero, dignus his cogitationibus:
Tēne consulari nuper adoptione ad omnium spes honorum patris admotum, te auunculo prae-
tori generum destinatum, te omnium spe Atticā eloquentiā candidatum, superstes parens tantū
ad poenas, amisi: Et si non cupidō lucis, certē patientiā vindicet te reliqua mea aetate. Nā frustra
mala omnia ad crimen Fortunae relegamus. Nemo nisi sua culpa diu dolet. Sed viuimus, & ali-
qua viuendi ratio quærenda est: credendūq; doctissimis hominibus, qui vnicūm aduersorū so-
latium literas putauerunt. Si quando tamen ita resederit præsens impetus, vt aliqua tot iuctibus
alia cogitatio inferi possit, non iniuste petierim moræ veniam. Quis enim dilata studia miretur,
quæ potius non abrupta esse mirandum est: Tum si qua minus fuerint effecta ijs quæ leuius ad-
huc afflicti cōperamus, imperitiæ aut fortunæ remittantur: quæ siquid mediocriū alioqui in no-
stro ingenio viriū fuit, vt non extinxerit, debilitauit tamen. Sed vel propter hoc nos cōtumacius
erigamus, q̄ illam vt perferre nobis difficile est, ita facile contemnere. Nihil enim sibi aduersus
me reliquit, & infelicem quidem, sed certissimam tamen attulit mihi ex his malis securitatem.
Bonī autē consulere nostrum laborē vel propter hoc certū est, q̄ in nullū vitem propriū vsum per-
seueramus, sed omnis hæc cura ad alienos, vt alienis vtilis (si modo quid vili scribimus) spectat.
Nos miseri, sicut facultates patrimonij nostri, ita hoc opus alijs præparamus, alijs relinquemus.

Plin. lib. 2.
cap. 7.
Literæ vni-
cū aduersorū
solatium.

ARGUMENTVM.

Perorationem variè vocari docet, eiusq; duplicem rationem esse, vnam quæ argumentorum repetitione: alteram quæ affectibus cōstat. Pri-
orem, enumerationem vocari: cuius officium sit memoriam reficere, & totam causam ante oculos ponere. Legem siue modum, breuiter per capita
decurrere: Elocutionem, quæ omnia grauius & cum pondere dicat, sententijs aptis excitet, & figurarum varietate distingat: Locū habere in causis
multiplicibus, & quæ pluribus argumentis defendit sunt, & tam actori quam patrono, communem esse. Alteram, quæ affectuum commotione
constat: vtrique communem esse, magis tamen actori quam patrono, & verbis fieri vel rebus: Verbis totam causam veluti sub oculos statuendo:
quod maxime miserabile vel inuidiosum videbitur, quo moueri iudex potest: latius prosequendo: Atrocissima quæ obijciuntur, faciendos & va-
riis circumstantijs amplificando, vt à loco, à tempore, à rebus, à personis, & rebus similibus in omnem partem quod propriè accusatoris est, ad quæ mi-
serationem mouere nonnunquam etiā pertinere ait, cum casum eius quem vlciscitur, aut liberorum, aut parentum, solitudinē conueniunt: aut
sanari temporis imagine, quid accusatori vel iudicibus futurum sit, si reus absoluat: pramonet. Sed affectus frequentius moueri, iudicē à misera-
tione auertendo: quid dicturum futurūve aduersarium putet, occupando: quid iudices rogantibus respondere debeant docendo. A defensore
quoque maximos affectus & miserationem moueri, ostendit: aduersariorum calumnia, conspiratio, aut crudelitate conueniendos dignitatem
rei, studia fortia, cicatrices bello susceptas, nobilitatem, aut maiorum merita commendando: quæ omnia varijs circumstantijs amplificanda sint.
Per propopceias aut se ipsum, aut res mutas, aut ipsum reum loquentem inducendo. Miserationem tamen vt non longam esse oportere: ita ad
finem vsque orationis attolli semper, atque crescere debere, admonet. Hactenus verbis, nōc etiā rebus, & factis magnos affectus moueri ostē-
dit, miserabilia quædam faciendo, Reos qui periclitantur: squalidos, deformes, aut eorum liberos parentēve producendo, per eosdem obsecran-
do, deos inuocando, cicatrices aduerso pectore pro Rep. susceptas ostentando, vt in causa Aquilij fecit Antonius: gladium cruentum, vestes ian-
guine perfusas profertendo: vt in funere Cæsaris fratros iacendo, genūa complectendo, nisi personæ grauitas, aut vita antea cta, aut rei conditio
prohibeat, cum omnia cum dignitate faciendū sint: neque quicq; sit tam rili dignum, aut etiā odiosum quam mimica scenicæ, ad commouen-
dos affectus, gestulatio. In causis quoq; priuatis esse perorationis genus vtrumq;, & quod ex argumentorum enumeratione est, quæ ex la-
chrymis cōstantiū sorte causa sit patris, aut leuiusq; nihil tale recipiat. Porro ad lachrymas mouendas aggredi quænam prohibētissimū
mis ingenij vrbibus præditus sit. Dicitur miserationem non esse minus Epilogi propriam, quam mouere: cum oratione continuatur. etiam
vrbane dicitis, quibus iudex à lachrymis ad iustitiam reducat. Et leniores interdum esse epilogos, quibus aduersarij facti facimus aliqua digni-
tate, & modestia præditis. Postremo affectus non solum in proœmio & Epilogo esse, verum etiā per totam orationem spargi: vbi crimina expo-
sita sint, quauis præcipuè in epilogo dominantur.

De Conclusionē, seu Peroratione.

Cap. I.

Reratio sequebatur, quam cumulum quidam, conclusionem alij vocant. Eius duplex
ratio est, posita aut in rebus, aut in affectibus. Rerum repetitio & cōgregatio, quæ græ-
cè dicitur ἀνακειφαλαίωσις, à quibusdam latinorum enumeratio, & memoriam iudi-
cis reficit, & totam simul causam ponit ante oculos, & etiā si per singula minus mo-
uerat, turba valet. In hac quæ repetemus, quam breuissimè dicenda sunt, & quod Græco verbo pa-
tet, decurrendum per capita. Nam si morabimur, non iam enumeratio, sed altera quasi fiet ora-
tio. Quæ autem enumeranda videntur, cum pondere aliquo dicenda sunt, & aptis excitada sen-
tentijs, & figuris vtiq; varianda: alioqui nihil est odiosius recta illa repetitione, velut memoriæ iu-
dicum diffidētis. Sunt autē innumerabiles: optimèq; in Verre Cicero. Si pater ipse iudicaret, quæ
diceret cum hæc probarentur: & deinde subiecit enumerationem. Aut cum idem, & in eundem,
per inuocationem deorum spoliata à Prætorē tēpla dinumerat. Licet & dubitare num quid nos
fugerit, & quid responsum sint aduersarij his & his. Aut quam spem accusator habeat omnibus
ita defensis. Illa verò iucundissima, si contingat aliquod ex aduersario ducere argumentum: vt si
dicas, Reliquit hanc partem causæ, aut, inuidia premere maluit, aut, ad preces confugit, & merito
cum sciret hæc & hæc. Sed non sunt singulæ species prosequendæ, ne sola videantur, quæ forte
nunc dixerō: cum occasiones & ex causis & ex dictis aduersariorum, & ex quibusdam fortuitis
quoque orientur. Nec referenda modò nostra, sed postulandum est etiā ab aduersarijs, vt ad que-
dam respōdeant. Id autem, si & actionis supererit locus, & ea proposuerimus, quæ refelli nō pos-
sunt. Non prouocare quæ inde sint fortia, nō arguentis est, sed monētis. Id vnum epilogi genus
visum est plerisq; Atticorū, & philosophis ferè omnibus, qui de arte Oratoria scriptum aliquid

Enumeratio
officij, seu mo-
dus & docu-
tio.

A reliquerunt. Id sensisse Atticos credo, quia Athenis affectus mouere etiā per præconem prohi-
beatur Orator. Philosophos minus miror, apud quos vitiū est loco, affici: nec boni mores vide-
tur, sic à vero iudicem auerti: nec conuenire bono viro vitijs vti. Necessarios tamen affectus fa-
tebuntur, si aliter obtineri vera & iusta, & in commune profutura non possint. Cæterum illud cō-
stitit inter omnes, etiā in alijs partibus actionis, si multiplex causa sit, & pluribus argumentis
defensa, vtiliter ἀνακειφαλαίωσι fieri solere: sicut nemo dubitauerit multas esse causas, in qui-
bus nullo loco sit necessaria, si breues & simplices fuerint. Hæc pars perorationis accusatori pa-
tronoq; æquè communis est. ¶ Affectibus quoq; iisdem fere vtuntur: sed raritas hic, ille sæpius
ac magis. Nam huic concitare iudices, illi flectere conuenit: Verum & accusator habet interim
lachrymas ex miseratione eius rei quem vlciscitur: & reus de indignitate calumniæ conspiratio-
nis vehementius interim queritur. Diuidere igitur hæc officia commodissimum, quæ plerūque
sunt, vt dixi, proœmio similia, sed liberiora, plenioraq;. Inclinatio enim iudicium ad nos, petitur
initio parcius, tum admitti satis est, & oratio tota superest. In epilogo verò est, qualem animum
iudex in consilium ferat, & iam nihil amplius dicturi sumus, nec restat quò seruemur. Est igitur
vtriusq; cōmune, conciliare sibi, auertere ab aduersario iudicē, cōcitare affectus, & cōponere. Et bre-
uissimū quidè hoc præceptū dari vtriq; parti potest, vt totas causæ suæ vires Orator ante oculos
ponat: & cū viderit quid inuidiosum, fauorabile, inuisum, miserabile aut sit in reb⁹, aut videri pos-
sit, ea dicat quibus, si iudex esset ipse, maxime moueretur. ¶ Sed certius est ire per singula. Et quæ
cōciliant quidè accusatorem, in præceptis exordij iam diximus. Quædam tamen, quæ illic ostē-
dere satis est, in peroratione implenda sunt magis: si contra impotentem, inuisum, perniciosum
suscepta causa est: si iudicibus ipsis aut gloriæ damnatio rei, aut deformitati futura absolutio. Nā
egregiè in Vatinius Caluus. Factum, inquit, ambitum scitis omnes, & hoc vos scire omnes sci-
unt. Cicero quidem in Verrem etiā emendari posse infamiam iudiciorum damnato reo dicit:
quod est vnum ex supradictis. Metus etiā, si est adhibendus, vt facit idem, hunc habeat locum
fortiorem quàm in proœmio. Qua de re quid sentirem, alio iam libro exposui. Concitare quoq;
inuidiam, odium, iram, liberius in peroratione contingit: quorum inuidiam gratia, odium turpi-
tudo, iram offensio iudicis facit, si cōtumax, arrogans, securus sit, qui non ex facto modo, dictōve
aliquo sed vultu, habitu, aspectu moueri solet. Egregièq; nobis adolescentibus dixisse accusator
B Cossutiani Capitonis videbatur, græcè quidem, sed in hunc sensum. Erubescit Cæsarem timere.
Summa tamen concitandi affectus accusatori in hoc est, vt id quod obijcit, aut q̄ atrocissimum,
aut etiā, si fieri potest, quàm maxime miserabile esse videatur. Atrocitas crescit ex his, quid fa-
ctum sit, à quo, in quem, quo animo, quo tempore, quo loco, quo modo: quæ omnia infinitos an-
fractus habent. Pulsatum querimur: de re primum ipsa dicendum: tum si senex, si puer, si magi-
stratus, si probus, si bene de Republica meritus. Etiam si percussus sit à vili aliquo cōtempoq; vel
ex contrario à potente nimium, vel ab eo à quo minime oportuit. Et si die forte solentis, aut ijs tē-
poribus, cum iudicia huius rei maxime exercerentur, aut in sollicito ciuitatis statu. Item in thea-
tro, in templo, in concione, crescit inuidia. Et si non errore, nec ira: vel etiā si forte ira, sed ini-
qua, quod patri assuisset, quod respondisset, quod honores contra peteret. Et si plus etiā videri po-
test voluisse q̄ fecit. Plurimum tamen affert atrocitatis, modus, si grauius, si contumeliosè: vt De-
mosthenes ex parte percussus corporis, ex vultu ferientis, ex habitu inuidiam Midia quærit. Occi-
sus est, vtrum ferro, an igne, an veneno, vno vulnere an pluribus, subito an expectatione tortus,
ad hanc partem maxime pertinet. Vtitur frequenter accusator & miseratione, cum aut eius ca-
sum quem vlciscitur, aut liberorum, aut parentum solitudinem cōqueritur. Etiam futuri tempo-
ris imagine iudices mouet, qui maneant eos casus, qui de vi & iniuria questi sunt, nisi vindicen-
tur: fugiendum de ciuitate, cedendum bonis, aut omnia quæcunq; inimicus fecerit, perferēda. Sed
sæpius id est accusatoris, auertere iudicem à miseratione: quæ reus sit vsurus, atque ad fortiter iu-
dicandum concitare. Cuius loci est, etiā occupare quæ dicturum facturūve aduersarium pu-
tes. Nam & cautiore ad custodiam suæ religionis iudices facit, & gratiam responsuris aufert, cū
ea quæ prædicta sunt ab accusatore, iam si pro reo petentur, nō sint noua: vt Seruius Sulpitius cō-
tra Aufidiam, ne signatorum ab ipsis discrimen obijciatur sibi, præmonet. Necnon ab Aeschine,
quali sit vsurus Demosthenes actione, prædictum est. Docendi interim quoque Iudices, quid ro-
gantibus respondere debeant: quod est vnum repetitionis genus. ¶ Periclitantem verò cōmen-
dat dignitas, & studia fortia, & susceptæ bello cicatrices, & nobilitas & merita maiorum. Hoc
quod proximè dixi, Cicero atque Asinius certatim sunt vsi: pro Scauro patre hic, ille pro filio.
Commendat & causa periculi, si suscepisse inimicitias ob aliquod factum honestū videtur: præ-
cipuè bonitas, humanitas, misericordia. Iustè enim tunc petere ea quisq; videtur à iudice, quæ alijs
k. iiii.

vide Aristo-
tele in prin-
cipio Rhetor-
icæ lib. 1.

Ancipha-
teos, q̄ vti-
dū, & quan-
do non
Affectus.

Affectus ex
parte accusa-
toris.

A. 2.
A. 7.
Lib. 4.

Affectus qui
b⁹ mouetur.
Atrocitatis
amplificatio
ex varijs cir-
cumstantijs.

Cetera Midia

Miseratione
accusatoris
interdum
mouet.

Iudices docē-
dū.
Affectus p̄
defensorem.

Miseratio.

Patroni pro reo.

Propopoeia. Affectus ex personis.

Cicero in Part. & de inuent.

Lachrymarum quis modus.

Affectus factio mouendi.

Sueto in vita Caesaris, & Appianus lib. 1. de ciuili.

Obsecratio. Inuocatio. Profratio.

Affectus in priuatis causis.

vide Chiffades.

ipse praestiterit. Referenda haec pars quoque ad utilitatem Reipublicae, ad iudicium gloriam, ad exemplum, ad memoriam posteritatis: Plurimum tamen valet miseratio, quae iudicem flekti non tantum cogit, sed motum quoque animi sui lacrymis confiteri. Haec petentur aut ex ijs quae passus est reus, aut ex ijs quae tum maxime patitur, aut ex ijs quae damnatum manet: quae & ipsa duplicantur, cum dicimus ex qua illi fortuna, & in quam recidendum sit. Afferit in his momentum & aetas, & sexus, & pignora: liberi dico, & parentes & propinqui. Quae omnia tractari verè solent. Nonnunquam etiam & ipse patronus has partes subit: vt Cicero pro Milone, O me miserum, & me infelicem. Reuocare me tu in patriam Milo potuisti per hos, ego te in patria per eosdem retinere non potero: Maximeque si (vt tunc accidit) non conueniet ei qui accusatur, preces. Nam quis ferret Milonem, pro capite suo supplicentem, qui a se virum nobilem interfectum; quia id fieri oportuisset, fateretur? Ergo & ille captauit ex illa praestantia animi fauorem, & in locum lacrymarum eius ipse successit. His praecipue locis utiles sunt Propopoeiae, id est ficta alienarum personarum orationes, quales litigatore decent, vel patronum. Mutae tamen res mouent, aut cum ipsis loquimur, aut cum ipsis loqui fingimus. Ex personis quoque trahitur affectus. Non enim audire iudex videtur aliena mala desinetes, sed sensum ac vocem auribus accipere miserorum: quorum etiam mutus aspectus lacrymas mouet: quantoque essent miserabiliora, si ea dicerent ipsi, tanto sunt quadam portione ad afficiendum potentiora, cum velut ipsorum ore dicuntur, vt scenicis actoribus eadem vox, eadem pronuntiatio plus ad mouendos affectus sub persona valet. Itaque idem Cicero quanquam preces non dat Miloni, eumque potius animi praestantia commendat, accommodauit ei tamen & verba, & conuenientes etiam forti viro conuestiones. O frustra, inquit, mei suscepti labores. O spes fallaces. O cogitationes inanes meae. Nunquam tamen debet esse longa miseratio: nec sine causa dictum est, Nihil facilius quam lacrymas inarescere. Nam cum etiam veros dolores mitiget tempus, citius euanescat necesse est illa quam dicendo effinximus imago: in qua si moramur lacrymis fatigatur auditor, & requiescit, & ab illo quem ceperat impetu, ad rationem redit. Non patiamur igitur frigescere hoc opus, & affectum cum ad summum perduxerimus, relinquamus: nec speremus fore, vt aliena quisquam diu ploret. Ideoque cum in alijs, tum maxime in hac parte debet crescere oratio: quia quicquid non adiicit, prioribus etiam detrahere videtur: & facile deficit affectus, qui descendit.

¶ Non solum autem dicendo, sed etiam faciendo quaedam, lacrymas mouemus: vnde & producere ipsos qui periclitentur, squallidos atque deformes, & liberos eorum ac parentes, institutum, & ab accusatoribus ostendi cruentum gladium, & lecta & vulneribus ossa, & vestes sanguine perfusas videmus, & vulnera resoluunt, ac verberata corpora nudari. Quarum rerum ingens plerumque vis est, velut in rem praesentem animos hominum ducentium: Et populum Romanum egit in furorem praetexta Caij Caesaris prolata in foro cruenta. Sciebatur interfectum eum, corpus denique ipsum impositum lecto erat: vestis tamen illa sanguine madens ita representauit imaginem sceleris, vt non occisus esse Caesar, sed tum maxime occidi videretur. Sed non ideo probauerim, quod factum & lego, & ipse aliquando vidi, depictam tabulam supra Iouem in imaginem rei cuius atrocitate iudex erat commouendus. Quae enim est actoris infantia, qui mutam illam effigiem magis quam orationem pro se putet locuturam: At sordes, & squallones, & propinquorum quoque similem habitum scio profuisse, & magnum ad salutem momentum preces attulisse. Quare & obsecratio illa iudicum per charissima pignora, vtique si & reo sint liberi, coniunx, parentes, vtilis erit. Et deorum etiam inuocatio, velut ex bona conscientia profecta videri solet. Stratum denique iacere, & genua complecti: nisi tamen persona nos, & antea acta vita, & rei conditio prohibebit. Quaedam enim tam fortiter tuenda, quam facta sunt. Verum sic est habenda auctoritatis ratio, ne sit inuisa securitas. Fuit quodam inter haec omnia potentissimum id, quo Lucium Murenam Cicero accusantibus clarissimis viris eripuisse praecipue videtur. Persuasit enim nihil esse ad praesentem rerum statum vtilius, quam pridie Galend. Ianuarii ingredi Consulatum. Quod genus nostris temporibus totum penè sublatum est, cum omnia cura tutelaeque vnus innixa, periclitari nullo iudicij exitu possint. ¶ De accusatoribus & reis sum locutus, quia in periculis maxime versatur affectus. Sed priuata quoque causa vtrunque habent perorationis genus: & illud quod est ex enumeratione probationum, & hoc quod ex lacrymis: si autem statu periclitari, aut opinione litigator videtur. Nam in paruis quidem litibus has tragœdias mouere, tale est, quale si personam Hercules & cothurnos aptare infantibus velis. Illud ne indignum quidem admonitione, Nam & imperitia, & rusticitas, & rigor, & deformitas afferunt interim frigus: diligenterque haec sunt actori prouidenda. Equidem repugnanteis eos patrono, & nihil vultu commotos, & intem-

A pestiue ridentes, & facto aliquo vel ipso vultu risum mouentes saepe etiam vidi, praecipue vero cum aliqua velut scenice sunt. Transiit patronus aliquando puellam, quae soror esse aduersarij dicebatur (nam de hoc lis erat) in aduersa subfella, tanquam in gremio fratris relicturus. at is a nobis praemonitus decesserat. Tum ille alioqui vir facundus, inopinata rei casu obmutuit, & infantem suam frigidissime reportauit. Alius imaginem mariti pro rea proferre magni putauit: at ea saepius risum fecit. Nam & ij quorum officij erat vt traderet eam, ignari qui esset epilogus, quoties respexisset patronus, offerebant palam, & prolata nouissime, deformitate ipsa, (nam & senis cadaueri infusa) praeteritam quoque orationis gratiam perdidit. Nec ignotum quid Gliconi, cui spiridion fuit cognomen, acciderit. Huic puer, quem in ius productum, quid fletet interrogabat, Ex pedagogo se vellicari respondit. Sed nihil illa contra Cepasios Ciceronis fabula efficacius ad pericula epilogorum. Omnia tamen haec tolerabilia, quibus actionem mutare facile est. at qui a stilo non recedunt, aut conticescunt, ad hos casus, aut frequentissime falsa dicunt. Inde est enim, Tedit ad vestra genua supplices manus, & haret in complexu liberorum miser. &, reuocat ecce me. et si nihil horum is de quo dicitur, faciat. Et est scholis haec vitia, in quibus omnia liberè fingimus, & impunè, quia pro facto est quicquid volumus. non admittit hoc idem veritas fori. Egregieque Cassius dicenti adolescentulo, Quid me toruo vultu intueris Seuerus? Nō mehercule inquit, faciebam, sed sic scripsisti, ecce. & quam potuit truculentissime eum aspexit. Illud praecipue monendum, ne quis nisi summis ingenij viribus ad mouendas lacrymas aggredi audeat. Nam vt est longè vehementissimus hic cum inualuit affectus, ita si nihil efficit, tepet: quem melius infirmus actor tacitis iudicij cogitationibus reliquisset. Nā & vultus, & vox, & ipsa illa excitati rei facies, ludibrio etiam plerumque sunt hominibus quos non permouerunt. Quare metiatur ac diligenter aestimet vires suas actor: & quantum onus subiturus sit, intelligat. Nihil habet ista res medium, sed aut lacrymas meretur, aut risum. ¶ Non autem commouere tantum miserationem, sed etiam discutere, epilogi est proprium: quum oratione continua, quae motus lacrymis iudices ad iustitiam reducat, tum etiam quibusdam vrbane dictis: quale est, Date puero panem, ne ploret. Et corpulento litigatori, cuius aduersarius item puer circa iudices erat ab aduocato latus, Quid faciam? Ego te baiulare non possum. Sed haec tamen non debent esse mimica. Ita neque illum probauerim, qui inter clarissimos sui temporis Oratores fuit, qui pueris in epilogum productis, talos proiecit in medium, quos illi diripere ceperunt. Namque haec ipsa discriminis sui ignorantia potuit esse miserabilis. Neque illum, qui cum esset cruentus gladius eius ab accusatore prolatus, quo is hominem probabat occisum, subito ex subfellijs vt territus fugit, & capite ex parte velato, cum ad agentem ex turba prospexisset, interrogauit an iam ille cum gladio recessisset. Fecit enim risum, sed ridiculus fuit. Discutiendae tamen oratione huiusmodi licentiae. Egregieque Cicero & contra imaginem Saturnini pro Rabirio grauitate: & contra iuuenem cuius subinde vulnus in iudicio resoluebatur, pro Varenio multa dixit vrbane. ¶ Sunt & illi leniores epilogi, quibus aduersario satisfacimus: si forte sit eius persona talis, vt illi debeat reuerentia, aut quum amice aliquid commonemus, & ad concordiam hortamur. quod est genus egregie tractatum a Passieno. cum Domitiae vxoris suae pecuniariam litem aduersus fratrem eius Aenobarbum ageret. Nam quum de necessitudine multa dixisset, de fortuna quoque, qua vterque abundabat, adiecit, Nihil vobis minus deest, quam de quo contenditis. ¶ Omnes autem hos affectus, etiam si quibusdam videntur in proœmio atque in epologo sedem habere, in quibus sanè sunt frequentissimi, tamen alia quoque partes recipiunt, sed breuiores, vt cum ex his plurima sint referuanda. At hic, si vsquam, totos eloquentiae aperire fontes licet. Nam ex his, si bene diximus reliqua, possidemus iam iudicum animos: & confragosis atque asperis euecti, tota pandere possumus vela: & cum sit maxima pars epilogi amplificatio, verbis atque sententijs vt liceat magnificis, atque ornatis. Tunc est commouendum theatrum, quum ventum est ad ipsum illud, quo veteres tragœdiae comœdiaeque clauduntur, Plaudite. In alijs autem partibus tractandus affectus erit, vt quisque nascetur. Nam neque exponi sine hoc res atroces & miserabiles debent. Cum de qualitate alicuius rei quaestio est, probationibus vniscuiusque rei rectè subiungitur. Vbi vero coniunctam ex pluribus causam agimus, etiam necesse erit vt pluribus quasi epilogis: vt in Verrem Cicero fecit. Nam & Philodamo, & Nauarchis, & cruciatis ciuibus Romanis, & alijs plurimis suas lacrymas dedit. Sunt qui hos μερικὸς ἄδελγος vocant, quo partitam perorationem significant. Mihi non tam partes eius quam species videntur. Siquidem haec epilogi & perorationis nomina ipsa aperte satis ostendunt hanc esse consummationem orationis.

Scenica gesticulatio & oratio.

Ceris cadauet attulerat infusum.

Pro Cluent.

Vires metiendae.

Miseratio quomodo discutienda.

Leniores epilogi.

Affectus etiam per totam orationem partem generandi, sed in epilogo maxime domineantur.

vbi affectus vtendum. Act. 3. & 4.

¶ Quid in affectibus mouendis, fieri oportet, et executus hoc capite quo id modo cōsequi possimus ostēdit. Prīmū omnium affectuum cōmouen-

De diuisione affectuum, & quomodo mouendi sunt.

Cap. II.

Vanus autem pars hęc Iudicialium causarum sit summa, præcipueq; consuet affecti-

Mouendorum affectuum laus

Amor cæc.

Affectuum species, Pathos, Ethos, Ethica.

Quid præcipue sit hęc, & quomodo vt in oratione eluceat, efficiendam.

Arunque blandum & humanum, & audientibus amabile atq; iucundum: in quo exprimendo sum-

B Etum est. Et metum duplicem intelligivolo: quem patimur: & quem facimus. Et inuidiam: namq;

Ironia.

Inuidia, Coniutium.

Pathos quo mouendum. Metus duplex. Inuidia duplex. Grauius.

Enchiridion.

Lib. 8.

Affectuum mouendorum summa, vt moueamur ipsi.

iram concitat, idque exigit, simile patitur: Siccis agenti oculis lachrymas dabit: fieri nō potest. C Nec incendit nisi ignis, nec madescimus nisi humore: nec res vlla dat alteri calorem, quem ipsa non habet. Primum est igitur, vt apud nos valeant ea quæ valere apud iudicem volumus: officia murq; antequam afficere conemur. At quomodo fiet vt afficiamur? Neque enim sunt motus in nostra potestate. Tentabo etiam de hoc dicere. Quas *φειροίαι* græci vocant, nos sanè visiones appellemus: per quas imagines rerum absentium ita repræsentantur animo, vt eas cernere oculis, ac præsentibus habere videamur: has quisquis bene cōceperit, is erit in affectibus potentissimus. Hunc quidam dicunt *εμφαντοίαι*, qui sibi res, voces, actus, secundum verum optimè finget: quod quidem nobis volentibus facillè continget. Nam vt inter oia animorum, & spes inanes, & velut somnia quædam vigilantium, ita nos hæc de quibus loquimur, imagines prosequuntur, vt peregrinari, nauigare, præliari, populos alloqui, diuitiarum quas non habemus, vsum videamur, disponere: nec cogitare, sed facere: hoc animi vitium ad vtilitatem non transferemus: Vt hominem occisum querat: non omnia quæ in re præsentia accidisse credibile est, in oculis habebat: non percussor ille subitus erumpet: non expauescet circumuentus: exclamabit: vel rogabit: vel fugiet: non ferientem, non concidentem videbo: non animo sanguis, & pallor, & gemitus, extremus denique expirantis hiatus insidet: Insequetur *εὐαγγελία* quæ a Cicerone illustratio & euidencia nominatur: quæ non tam dicere videtur, quàm ostendere: & affectus non aliter, quàm si rebus ipsis intersimus, sequentur. An non ex his visionibus illa sunt.

Motus in nobis excitandi ratio.

De Orat. 1. & Acad. quæst. lib. 4.

Æneid. 9. & 10. Æneid. 11.

Huc refer Polii historiam, De quo Cælius. lib. 7. cap. 5.

Excussi manibus radij, reuolutaque pensa: Et equus ille in funere Pallantis, - Leuique patens in pectore vulnus. - Postis qui insignibus - It lachrymans, guttisque humectat grandibus ora: Quid? non idem poeta penitus vltimi fati cepit imaginem, vt diceret, - Et dulcis moriens reminiscitur Argos: Vbi vero miseratione opus erit, nobis ea de quibus querimur, accidisse credamus, atq; id animo nostro persuadeamus. Nos illi simus, quos grauius, indigna, tristitia passos queramus. Nec agamus rem quasi alienam, sed assumamus parumper illum dolorem. Ita dicemus, quæ in simili nostro casu dicturi essemus. Vidi ego sæpe histriones atq; comædos, cum ex aliquo grauiore actu personam deposuissent, flentes adhuc egredi. Quod si in alienis scriptis sola pronuntiatio ita falsis accedit affectibus, quid nos faciemus, qui illa cogitare debemus, vt moueri periclitantium vice possumus? Sed in schola rebus quoq; ipsis affici conuenit, easq; veras sibi fingere: hoc magis, quod illic vt litigatores loquimur frequentius, quàm vt aduocati. Orbem agimus, & naufragum, & periclitantem: quorum induere personas quid attinet, nisi affectus assumimus? Hæc dissimulanda mihi non fuerunt, quibus ipse, quantumcumque sum, aut fui, (nam peruenisse me ad aliquod nomen ingenij credo) frequenter motus sum, vt me non lachrymæ solum deprehenderint, sed pallor, & vero similis dolor.

ARGVMENTVM.

Risus excitati vim, excitandi difficultatē, difficultatis causas, vnde facultas eius, quàm variè nominetur, quo loco, quibus eius speciebus, & quomodo vtendum, quis eius modus, & quæ oratori in risu cauenda, quomodo diuidatur, vnde petatur & ex quibus locis: Et quid vrbalitas sit, hoc capite tradit. Vim habere docet ad affectus tristes soluendos, exemplo iuuenum Tarentinorum qui Pyrrhum risu placauerunt, ad auertendum ab intentione, ad reficiendum, & renouandum. Difficultatem eius mouendi ex eo colligit quod Demosthenes & Cicero eo in genere perfecti esse non poterint, cum hic in eo nimis, ille procul ab excitandi risu facultate abfuerit. Causas difficultatis has esse contendit, quia risus plerumq; sit anceps ratio propter varia hominum iudicia: qui non ratione aliqua de dictis ridiculis iudicent, sed quodam animi latente motu. Quod etiam falsè dicta parum sint honorifica. Quodque eius rei nulla sit exercitatio, nulli præceptores. Facultatem risus excitandi in natura esse & occasione postquam non in arte, quamuis eius rei nonnulla obseruatio sit, & præcepta tradita. Ridiculi hæc nomina tradit vrbatum cui rusticum opponitur: venustum, salum facetum, iocosum, dicax & quid quodque significet, explicat. His quo quis loco vtatur, & quomodo, apud quem, ex qua causa plurimum referre affirmatum alijs in conuictu & sermone quotidiano sit vtendum, alijs in pugna foren si: vbi oratori cauenda hæc monet, vultum gestumque distortum: dicacitatem scurrilem & scenicam, obscenitatem, affectationem & captationem ridiculi: locum in atroci causa aut miserabili. Dictum petulantem, superbum, loco & temporis alienum præparatum, domo allatum: quod in plures conuenit & multorum studia labefactat. Ridiculum diuidit vt sit aliud in rebus aut factis. Aliud in verbis seu dictis, quibus tertium genus adicit: quod in decipiendis expectationibus, dictisque aliter accipiendis, versetur: quod è medijs rebus vocat. In quibus risum petamus vel ex nobis vel ex alijs. Ex alijs reprehendendo, refutando, eleuando, repercutiendo, eludendo. Ex nobis nostra ridicula indicando & aliqua subabundantia, non quidem per imprudentiam sed per simulationem, per quàm venustissima futura sunt. In his risum conciliari ostendit: aut ex corpore, aut ex animo, aut ex his quæ extra sunt posita. tribus modis vel ea ostendendo & sub oculis subiciendo, vel narratione explicando, vel dicto notando, quæ singula subiectis exemplis manifesta facit. Ex quibus locis petatur risus, infinitum esse ait: vt tamen confusionem tollat, ex his peti tradit ex locis argumentorum, ex tropis, ex figuris dictionum & sententiarum, quorum omnium species diuiderat. Ridiculum ex verbis quibus modis venustè fiat, quatenus amphibolias, & enigmata recipiat, primum exequitur. Hinc quæ ex vi rerum fiant multo acriora & elegantiora tractat, quorum vsum exemplis è figuris sententiarum, tropis & locis argumentorum latissimè docet. His perfectis tertium propositæ diuisionis membrum aggreditur, quod medium inter res & verba vocauit, & ad decipiendas expectationes, vel dicta aliter intelligenda accommodatum esse dixit, & omnium longe venustissimum quod per inopinatum fiat, Occurrendo, Simulando, Dissimulando, Ambiguum aliquid ponendo. Aliena aut sua fingendo, contra simulantem simulando. Inter quæ leuia ridicula, iucundissima esse contendit quæ vrbana dici debeant. Postremo quibus vrbalitas adiuuetur & quid sit contra Domitium Marsum, definit, nempe latinis virtutem esse: quæ nihil absonum, nihil agreffe, nihil inconditum, nihil peregrinum: neque sensu, neque ore, gestuue possit deprehendi, qualis græcis Atticiuinos fuit.

A

Vic diuersa virtus, quæ risum iudicis mouendo, & illos tristes soluit affectus, & animam ab intentione rerum frequenter auertit, & aliquando etiam reficit, & à satietate vel à fatigatione renouat. Quanta sit autem in ea difficultas, vel dno maximi Oratores, alter græca, alter latina eloquentiæ principes, docent. Nam plerique Demostheni facultatem huius rei defuisse credunt, Ciceroni modum. Nec videri potest noluisse Demosthenes, cuius pauca admodum dicta, nec sanè cæteris eius virtutibus respondentia, palam ostendunt non displicuisse illi iocos, sed non contigisse. Noster vero, non solum extra iudicia, sed in ipsis etiam orationibus habitus est nimis risus affectator. Mihi quidem, siue id rectè iudico, siue amore immodico præcipui in eloquentia, viri laboro, mira quædam videtur in eo fuisse vrbalitas. Nam & in sermone quotidiano multa, & in altercationibus, & interrogandis testibus plura quàm quicquam, dixit facetè: & illa ipsa quæ sunt in Verrem dicta frigidius, alijs assignauit, & testimonij loco posuit: vt quo sunt magis vulgaria, eo sit credibilius illa ab Oratore non ficta, sed passim esse iactata. Vtinam Quintus, & libertus eius Tyro, aut alius quisquis fuit, qui tres hac de re libros edidit, parcius dictorum numero indulgissent, & plus iudicij in eligendis quàm in congerendis studijs adhibuissent: minus obiectus calumniantibus foret: qui tamen nunc quoque, vt in omni eius ingenio, facilius quid reijci, quàm quid adijci possit, inueniēt. Afferit autem summam rei difficultatem, primum, quod ridiculum dictum plerumque falsum est, hoc semper humile, sæpe ex industria deprauatum: præterea nunquam honorificum: tum varia hominum iudicia in eo, quia non ratione aliqua, sed motu quodam, nescio an enarrabili, iudicatur. Neque hoc ab vilo satis explicari puto, licet multi tentauerint. Vnde risus quidem non solum factò aliquo dictòve, sed interdum quodam etiam corporis tactu laceffitur. Præterea non vna ratione moueri solet. Neque enim acutè tantum ac venustè, sed stultè, iracundè, timidè dicta aut facta videtur. Ideoq; anceps eius rei ratio est, quòd à derisu non procul abest risus. Habet enim, vt Cicero dicit, sedè in deformitate aliqua & turpitudine. Quæ cum in alijs demonstrantur, vrbalitas: cū in ipsum dicentem recidunt, stultitia vocatur. Cum videatur autem res leuis, & quæ à scurris, mimis, in sipientibus denique sæpe moueatur, tamen habet vim nescio an imperiosissimam, & cui repugnari minimè potest. Erumpit enim etiam inuictis sæpe, nec fultus ope: nec vultus modò ac vocis exprimit confessionem, sed totum corpus vi sua concutit. Rerum autem sæpe (vt dixi) maximarum momenta vertit, cum odium iramque frequentissimè frangat. Documento sunt iuuenes Tarentini, qui multa de Pyrrho rege securius inter cœnam locuti, cum rationem facti reposcerentur & neq; negari res, neque defendi posset, risu sunt & opportuno ioco elapsi. Nanque vnus ex ijs, Immo, inquit, nisi lagena defecisset, occidisset te. Eaque vrbantate tota est inuidia criminis dissoluta. Verum hoc quicquid est, vt non ausim dicere carere omnino arte, quia nonnullam obseruationem habet, suntque ad id pertinètia & à Græcis & à Latinis composita præcepta: ita plane affirmo præcipuè positum esse in natura & occasione. Porro natura non tantum in hoc valet, vt acutior quis atque habilior sit ad inueniendum: nam id sanè doctrina posset augeri: sed inest proprius quibusdam decor in habitu atque vultu, vt eadem illa minus dicente alio videantur vrbana esse. Occasioni vero & in rebus est tanta vis, vt sæpe adiuti ea nō indocti modo, sed etiam rustici falsè dicant in eum quisquis aliquid dixerit prior. Sunt enim longè venustiora omnia in respondendo, quàm in prouocando. Accedit difficultati, quòd eius rei nulla exercitatio est, nulli præceptores. Vtique in conuictijs & sermonibus multi dicaces: sed quia in hoc vsu quotidiano proficimus, Oratoria vrbalitas rara, nec ex arte propria, sed ad hanc consuetudinem accommodata. Nihil autem vetabat & componi materias in hoc idoneas, vt controuersia permistis salibus fingerentur: vel res proponi singulas ad iuuenem talem exercitationem. Quin illæ ipsæ, quæ dicta sunt, ac vocantur, quas certis diebus festæ licentiæ dicere solebamus, si paulum adhibita ratione fingerentur, aut aliquid in his seruium quoque esset admistum, plurimum poterant vtilitatis afferre: quæ nunc iuuenum, vel sibi ludentium exercitatio est. Pluribus autem nominibus in eadem re vulgo vtitur. quæ tamen si diducas, suam propriam quandam vim ostendit. Nā & vrbalitas dicitur: qua quidem significari video sermonem præ se ferentem in verbis, & sono, & vsu proprium quandam gustum vrbis, & sumptam ex conuersatione doctorum tacitam eruditionem: denique cui contraria sit rusticitas. Venustum esse, quod cum gratia quadam & venere dicatur, apparet. Salsum in consuetudine pro ridiculo tantum accipimus: natura non vtiq; hoc est: quanquam & ridicula oporteat esse salsa. Nam & Cicero, omne quod salsum sit, ait esse Atticorum: non quia vnde maxime ad risum compositi: & Catullus cum dicit,

Risus soluit affectus. Risus aptè mouendi difficultas.

Vrbalitas Ciceronis. Act. 3.

Macrob. Sat. 2. cap. 1.

Difficultatis causæ.

De Orat. Vrbalitas. Stultitia. Risus vis.

val. lib. 5. tit. 1.

Natura quid ad risu valet.

Occasio.

Dicta.

Ridiculi nomina varia. Vrbalitas.

Rusticitas. Venustum. Salsum.

De Orat.

In epigram. Nulla in tam magno est corpore mica falis, hoc dicit, nihil in corpore eius esse ridiculum. Salsum igitur erit, quod non erit insulsū, velut quoddam simplex orationis condimentum: quod sentitur latente iudicio, & velut palatum excitat, quod & à tædio defendit orationem. Sanè tamen, vt ille in cibus paulo liberalius aspersus, si tamen non sit immodicus, affert aliquid propriæ voluptatis: ita hi quoq; in dicèdo habèt quiddā quod nobis faciat audiendi sitim. Facetū quoq; non tantum circa ridicula opinor cōsistere. Neq; enim diceret Horatius facetum carminis genus natura cōcessum esse Virgilio. Decoris hanc magis, & exultā cuiusdā elegantiae appellationem puto. Ideoq; in epistolis Cicero hæc Bruti refert verba, Ne vlli sunt pedes faceti, ac delicijs ingredienti mollius, aut ex rebus medijs. Aliena aut reprehendimus, aut refutamus, aut eleuamus, aut repercutimus, aut eludimus. Nostra, ridicula indi camus, & vt verbo Ciceronis vtat, dicimus aliqua subabsurda. Nanq; eadem, quæ si imprudentibus excidat, stulta sunt: si simulamus, venusta creduntur. Tertiu est genus, vt idè dicit, in decipien dis expectationibus, dictis aliter accipiendis, cæterisq; quæ in neutra personam cōtingunt. Ideoq; à me media dicuntur. Itè, ridicula aut facimus, aut dicimus. Facto rîsus conciliatur interim admissa grauitate: vt Marcus Cælius Prætor, cum sellam eius curulè Consul Isauricus fregisset, alterā posuit loris intetam. Dicebatur autè Cos. à patre aliquādo cæsus flagris. Interim sine respectu pudoris, vt in illa pyxide Cæliana. Quod neq; Oratori, neq; vlli graui viro cōueniat. Idè autem, si vultu gestuq; ridiculo dictum sit: in quibus est quidè summa gratia, sed maior cum capta risum non videntur. Nihil enim ex ijs quæ dicuntur falsa, dicitur falsus. Quāq; autem gratiæ plurimum dictis seueritas affert, fitq; ridiculum id ipsum, quia qui dicit, non ridet: est tamen interim & aspectus & habitus oris, & gestus non inurbanus, cum his modis contingit, id porro quod dicitur, aut est lasciuum, aut hilare, qualia Galbæ pleraq; aut contumeliosum, qualia nuper Iunij Bassi: aut asperum, qualia Cassij Seueri: aut lene, qualia Domitij Afri. Refert, his vbi quis vtatur. Nam in conuictibus, & quotidiano sermone lasciuia humilibus, hilaria omnibus conueniunt. Ludere nunquam velimus, longèque absit propositum illud, Potius amicū quā dicitum perdidit. In hac quidem pugna forensi malim mihi lenibus interdicerè: quanquam & contumeliosè & asperè dicere in aduersarios permissum est: cum accusare etiam palām, & caput alterius iuste petere cōcessum sit. Sed hic quoq; tamen inhumana videri solet fortunè insectatio: vel quia culpa caret, vel quia recidere etiam in ipsos qui obiecerunt, potest. Primum itaq; considerandum est, & quis, & qua causa, & apud quem, & in què, & quid dicat. Oratori minimè conuenit distortus vultus, gestusq; quæ in mimis rideri solent. Dicacitas etiam scurrilis & scenica huic personæ alienissima est. Obscœnitas vero non à verbis tantum abesse debet, sed etiam à significatione. Nā si quando obijci potest, non in omni loco exprobranda est. Oratorem præterea vt dicere vrbane volo, ita videri affectare id, planè nolo. Quapropter ne dicet quidè salè quoties poterit, & dictū potius aliquando perdet, q̄ minuet auctoritatem. Nec accusatorem autem atroci in causa nec patronum in miserabili iocantem feret quisquam. Sunt etiam Iudices quiddā tristiciores, q̄ vt risum libenter patiantur. Solet interim accidere, vt id quod in aduersarium dicimus, aut in iudicem cōueniat, aut in nostrum quoq; litigatorem: quanquam aliqui reperiuntur qui ne id quidem, quod in ipsos recidere possit, euitet: quod fecit Longus Sulpitijs, qui cū ipse scdissimus esset, eum contra quem iudicio liberali aderat, ne faciem quidè habere liberi hominis dixit. Cui respondes Domitius Afer, Et tu, inquit, ex animi sententia Longe: Qui malā faciem habet, liber nō est: Vitādum etiam, ne petulans, ne superbum, ne loco, ne tempore alienum, ne præparatum, & domo allatum videatur, quod dicimus. Nam aduersus miseros, sicut supra dixerā, inhumanus est iocus. Sed quiddam ita sunt receptæ auctoritatis & notæ verecundiæ, vt nocitura sit in eos dicendi petulantia. Nam de amicis iā præceptum est. Illud non ad orandi ferè consilium, sed ad omnia pertinet, ne lacepsat hoc modo, quem lædere sit periculosum, ne aut inimicitia graues insequantur, aut turpis satisfactio. Male etiā dicitur, quod in plures cōuenit, si aut nationes totæ incessantur, aut ordines, aut conditio, aut studia multorum. Ea quæ dicit vir bonus, omnia salua dignitate ac verecundiā decet. Nimum enim risus precium est, si probitatis impendio cōstat. Vnde autem concilietur

Facetum.

Seri. Sat. ro.

Iocus.

Dicacitas.

Summa rîdi-

cui diuisio.

2. de Orat.

Facto rîditi-

lo rîsus con-

ciliatur.

Pro Cælio.

Dicta rîdi-

cui.

Vbi quibus

& quomodo

vtendū sit.

Oratori in

rîsu quæ ca-

usæda & quis

modus ser-

uandus.

C

A rîsus, & quibus ex locis peti soleat, difficillimum est dicere. Nam si species omnes persequi velimus, nec modum reperiemus, & frustra laborabimus. Neq; numerosi minus sunt loci, ex quibus hæc dicta, quæ illi ex quibus eæ quas sententias vocamus, ducuntur, neq; alij. Nam hic quoque est inuentio & elocutio, atq; ipsius elocutionis vis, alia in verbis, alia in figuris. Rîsus igitur oriuntur aut ex corpore eius i què dicimus: aut ex animo, qui factis ab eo dictisq; colligitur, aut ex ijs quæ sunt extrâ posita. Intra hæc enim est omnis vituperatio: quæ si grauius posita sit, seria est: si leuius, ridicula. Hæc aut ostenduntur, aut narrantur, aut dicto notantur. Rarum est autem, vt oculis subijcere contingat, vt fecit C. Iulius, qui cum Helmio Mancie sapius obstrepenti sibi diceret, iam ostendam qualis sis: is que planè instaret interrogatione, qualem se tandem ostensurus esset, digito demōstrauit imaginè galli in scuto Mariano Cimbrico pictam, cui Mancia tū simillimus est visus. Tabernæ autem erant circa forum, ac scutum illud signi gratia positū. Narrare quæ falsa sint, in primis est subtile, & oratoriū: vt Cicero pro Cluentio narrat de Cepasio atq; Fabritio: ac Marcus Cælius de illa C. Lælij collegæq; eius in prouinciam festinantū contentione. Sed in his omnibus cum elegans & venusta exigitur tota expositio, tum id est festiuissimum, quod adijcit Orator. Nā & à Cicerone sic est Fabritij fuga illa condita. Itaq; cum callidissimè se putaret dicere, & cum illa verba grauiissima ex intimo artificio deprompsisset: Respicite Iudices hominum fortunæ, respicite varios duosq; casus, respicite C. Fabritij senectutem: cum hoc respicite, ornāda orationis causa sæpe dixisset, respexit ipse. At Fabritius à subsellijs demisso capite discesserat, & cætera quæ adiecit: nam est notus locus: cum in re hoc solū esset Fabritium à iudicio recessisse. Et Cælius cū omnia venustissimè finxit, tum illud vltimum sic subsecutus: Quomodo transferit, vtrum rate, an piscatorio nauigio, nemo sciebat. Siculi quidem, vt sunt lasciuī & dicaces, aiebant in Delphino sedisse, & sic tanquam Ariona trāsuectum. In narrando autem Cicero cōsistere factias putat, dicacitatē in iaciendo. Mirè fuit in hoc genere venustus Afer Domitius, cuius orationibus complures huiusmodi narrationes insertæ reperiuntur: sed dictorum quoq; ab eodè vrbane, sunt editi libri. Illud quoq; genus est positū non in hac veluti iaculatione verborum, & inclusa breuiter vrbane, sed in quodā lōgiore actu: quod de Crasso cōtra Brutum Cicero in secundo de Oratore libro, & alijs quibusdam locis narrat. Nam cū Brutus in accusatione Cn. Plan- ci, ex duobus lectoribus ostendisset contraria L. Crassum patronum eius in oratione quæ de Colonia Narbonensi habuerat, fuisse ijs quæ de lege Seruilia dixerat, tres excitauit & ipse lecto- res, hisque patris eius dialogos dedit legendos: quorum cum in Priuernati vnus, alter in Albano, tertius in Tiburti sermonem habitū complecteretur, requirebat vbi essent eæ possessiones. Om- nis autem illas Brutus vendiderat: & cum paterna manciparet prædia, turpis habebatur. Simi- lis in apologis quoq; & quibusdā etiā interim historijs exponendis gratia cōsequi solet. Sed ac- tior est illa atq; velocior in vrbane breuitas. Cuius quidè duplex est forma, dicendi, ac respō- dendi: sed ratio cōmunit in parte. Nihil enim in lacepsendo dici potest, quod non etiam in re- percutièdo. At propria quædam sunt respondentium: illa etiā ira concitati afferre solèt: hæc ple- runq; in altercatione, aut in rogandis testibus requiruntur. Cum sint autem loci plures, ex qui- bus dicta ridicula ducuntur, repetendum est mihi, nō omnes eos Oratoribus cōuenire. In primis autè ex Amphibolia, neq; illa obscura, quæ Atellanæ more captent, nec qualia vulgo iactantur à vilissimo quoq; cōuersa in maledictū ferè ambiguitate. Ne illa quidè, quæ Ciceroni aliquādo, sed non in agèdo exciderunt, vt dixi, cum is cādīdatus qui coqui filius habebatur, corā eo suffragium ab alio peteret, Ego quoq; tibi iure fauebo. Nō quia excludēda sint omnino verba duos sensus si- gnificatiua, sed quia raro belle respondeat, nisi cū prorsus rebus ipsis adiuuatur. Quare nō hoc mo- do penè & ipsum scurrile Ciceronis est in eundè, de quo supra dixi, Isauricū, Miror quid sit, quod pater tuus homo constantissimus te nobis varium reliquit: sed illud ex eodem genere præclarū, cum obijceret Miloni accusator in argumētum factarum Clodio insidiarum, quod Bouillas an- te horam nonam diuertisset, vt expectaret dum Clodius à villa sua exiret, & identidem interro- garet quo tempore Clodius occisus esset, respōdit, Sero. Quod vel solum sufficit, vt hoc genus non totum repudietur. Nec plura modò significari solent, sed etiam diuersa: vt Nero de seruo pessimo dixit, Nulli apud se plus fidei haberi: nihil ei neque occlusum neque obsignatum esse. Peruenit res vsq; ad ænigma: quale est Ciceronis in Pletorium Fonteij accusatorem, cuius matrē ænigmatica dixit, dum vixisset, ludum: postquam mortua esset, magistros habuisse. Dicebantur autè, dū vixit, infames femine ad eam conuenire solitæ: post mortem eius bona venibāt: quanquam hic ludus per translationem dictus est, magistri per ambiguitatem. In Metalepsin quoq; cadit ratio dicto- rum: vt Fabius Maximus incusans Augusti congiariorū quæ amicis dabantur, exiguitatem, he- minaria esse dixit. Nam congiarium cum sit cōmune liberalitatis atq; mensuræ, à mēsurā ducta l. ij.

Rîsus vnde petatur & ei species tres ostendendo, narrando dicto notando

Ostensio, 2. de Orat. 1. Crassus, ha- bet Plinius lib. 35. cap. 4.

Narratio.

Pro Cluent.

Domitius Afer, Ridiculis libri.

Notatio eius duplex forma.

Ridiculis quatenus ex verbis peten- dum, Amphibolia

Vide Donatū in Adel- phos Terentii.

Ænigmatica

Metaleptica

Congiarium

Adiectis,
Deductis,
& Mutatis
literis.

Satagere.

Act.

Ridiculi ex
rebus.
Similitudo.

Plin. lib. 7.
cap. 12.
Val. lib. 9.
tit. 15.
Cice. ad At.
tic. lib. 6.

Translatio
ex simili.

Similitudo
iuncta Am-
phiboli.

Deest hic
aliquid.

Ex argum-
torum locis.

Ex tropis.

Ironia.

Allegoria.

Emphasi.
Ex figuris
sententiar.

imminutio est rerum. Et hæc tam frigida, quæ est nominum fictio, adiectis, deductis, mutatis literis: ut Acisculum, quia esset pactus, Pacisculum: & Placidum nomine, quia is acerbus natura esset, Acidum: & Tullium, cum fur esset, Tollium, dictos inuenio. Sed hæc eadem genera commodius in rebus, quæ in nominibus respondent. Afer enim venustè Manlium Suram multum in agendo discursantem, salientem, manus iactantem, togam deicientem & reponentem, non agere dixit, sed fatagere. Est enim dictum per se vrbatum, fatagere, etiã si nulla subsit alterius verbi similitudo. Fiunt & deducta & adiecta aspiratione, & binis coniunctis verbis similiter sapius frigida, aliquando tamen recipienda. Eademque cõditio est in ijs quæ a nominibus trahuntur. Multa ex hoc Cicero in Verrem, sed vt ab alijs dicta. Modo futurum vt omnia vereretur, cum diceretur Verres: modo Herculi quem expilauerat, molestiorem apro Erymãthio fuisse: modo malum Sacerdotem, qui tam nequam Verrem reliquisset: quia Sacerdoti Verres successerat. Præbet tamen aliquando occasionem quædam fœlicitas hoc quoque genere bene vtendi: vt pro Cecinna Cicero in testem Sex. Clodium Phormionem, Nec minus niger, inquit, nec minus confidens, quam ille Terentianus est Phormio. ¶ Acriora igitur sunt & elegantiora, quæ trahuntur ex vi rerum. In his maximè valet similitudo, si tamen ad aliquid inferius leuiusque referatur: quæ iam veteres illi iocabantur, qui Lentulum Spintherem, & Scipionem Serapionem esse dixerunt. Sed ea non ab hominibus modo petitur, verum etiam ab animalibus: vt nobis pueris Iunius Bassus, homo in primis dicax, Asinus albus vocabatur. Et Sarmentus seu Publius Blesus Iunium hominem nigrum & macrum & pandum, sibi lam ferream dixit. Quod nunc risus petendi genus frequentissimum est. Adhibetur autem similitudo interim palam, interim inferi solet parabola: cuius est generis id Augusti, qui militi libellum timidè porrigenti, Noli, inquit, dubitare tanquam assem elephanto des. Sunt quædam etiam verisimilia: vnde Vatinius, cum reus agente in eum Caluo, candido fronte sudario tergeret, idque ipsum accusator in inuidiam vocaret: Quauis reus sum, inquit, & panem candidum edo. Adhuc est subtilior illa ex simili translatio, cum quod in alia re fieri solet, in aliam mutatur. Ea dicatur sanè fictio: vt Chrysis, cum in triumpho Cæsaris eborea oppida essent translata, & post dies paucos Fabij Maximi lignea, thecas esse oppidorum Cæsaris dixit. Et Peto de Mirmillone, qui Retiarium cõsequatur, nec feriebat, Viuum, inquit, capere vult. Lungitur Amphiboliæ similitudo: vt L. Galba, qui pilam negligenter petenti, Sic, inquit, petis tanquam Cæsaris candidatus. Nam illud petis, ambiguum est, securitas similis. Quod hæcenus ostendisse satis est. Cæterum frequentissima aliorum generum cum alijs mixtura est: eaque optima, quæ ex pluribus constat. Eadem dissimilium ratio est. Hinc Eques Romanus, ad quem in spectaculis bibentem cum misisset Augustus, qui ei diceret, Ego si prædere volo, domum eo: Tu enim, inquit, non times ne locum perdas. Ex contrario non vna species. Neque enim eodem modo dixit Augustus Præfecto quæ ignominia notabat, subinde interponenti precibus, Quid respondebo patri meo: Die me tibi displicuisse: quo Galba penulam roganti, Non possum cõmodare: domi maneo: cum coenaculum eius perplueret. Tertium adhuc illud, siquidem vt ne auctorem ponam, verecundia ipsius facit, Libidinosus es quæ vllus spado: quo sine dubio & opinio decipitur, sed ex contrario. Et hoc ex eodem loco est, sed nulli priorum simile, quod dixit Marcus Vestinus, cum ei nunciatum esset, ¶ Aliquando desinet putere. Onerabo librum exemplis, similèmq; ijs qui risus gratia componuntur, efficiam, si persequi vultero singula veterum. ¶ Ex omnibus argumentorum locis eadem occasio est. Nam & finitione vsus est Augustus de Pantomimis duobus, qui alternis gestibus contendebant, cum eorum alterum saltatorem dixit, alterum interpellatorem. Et partitione Galba, cum penulam roganti respondit, Non pluit, non est opus tibi: si pluit, ipse vtar. Proinde genere, specie, proprijs, differetibus, iugatis, adiunctis, consequentibus, antecedentibus, repugnantibus, causis, effectis, comparatione parium, maiorum, minorum, similis materia præbetur. ¶ Sicut in tropis quoque omnes cadunt. An non plurima quæ vrbis & politis dicuntur: quale refert Cicero de Memmio homine prælongo, caput eum ad fornice Fabij offendisse. Et quod P. Oppius dixit de genere Lentulorum, cum assidue minores parentibus liberi essent in nascendo, decrescere genus Lentulorum. Interim vtrunq; Quid ironia: nonne etiã quæ sit verissima, ioci propè genus est: Quæ vrbane vsus est Afer, cum Didio Gallo, qui prouinciã ambiciosissime petierat, deinde impetrata ea tam coactus querebatur, Age, inquit, aliquid, & Reipublicæ causa elabora. Quæque Cicero vsus est, cum Vatinij morte nunciata, cuius parum certus dicebatur author, Interim, inquit, vsura fruar. Idè per allegoriã M. Celiũ melius obijcientem crimina quæ defendente, Bonam dextram, malam sinistram habere dicebat. Emphasi Liuius dixit, ferro cotem Acciũ Nauiũ incidisse. ¶ Figuras quoque mentis, quæ ἁματὰ διανοίας dicuntur, res eadem recipit omnes, in quas nonnulli diuiserunt species dictorum. Nam & interrogamus, & dubitamus, & affirmamus, & minamur, & optamus. Quædam vt miserantes, & quædam vt irascentes dicimus.

A Ridiculum est autem omne quod aperte fingitur. ¶ Stulta reprehendere facillimum est: nam per se sunt ridicula. Sed rem vrbanam facit aliqua ex nobis adiectio. Stultè interrogauerat exeunte de Theatro Carpathium Tityus Maximus, an spectasset: fecit Carpathius dubitationem eius stultiorem dicendo, Non, sed in orchestra pila lusi. Refutatio, cum sit in negando, redarguendo, defendendo, eleuando, ridicule negauit Mannius Curius. Nam cum eius accusator in Sipario omnibus locis, aut nudum eum in neruo, aut ab amicis redemptum ex alea pinxisset, Ergo ego (inquit) nunquam vici. Redarguimus interim aperte, vt Cicero Vibiũ Curiũ multum de annis ætatis suæ mentientem, Tum ergo cum vnã declamabamus, non eras natus. Interim & simulata assensione, vt idem Fabia Dolabella dicenti triginta se annos habere, Verum est, inquit, nam hoc iam viginti annis audio. Belle interim subijcitur pro eo quod neges, aliud mordacius, vt Iunius Bassus querente Domitia Passieni, quod incusans eius sordes, calceos eam veteres diceret vendere solere: Nõ mehercule, inquit, hoc vnquam dixi, sed emere te solere. Defensionem imitatus est eques Romanus, qui obijcienti Augusto quod patrimonium comedisset: Meum, inquit, putauit. Eleuandi ratio est duplex, vt aut veniam quis, aut iactantiam minuat: quemadmodum C. Cæsar Põponio ostendit vulnus ore exceptum in seditione Sulpitiana, quod ipse se passum pro Cæsare pugnantè gloriabatur, Nunquã fugiens respexeris, inquit. Aut crimen obiectũ, vt Cicero obiurgatibus quod sexagenarius Popiliam virginẽ duxisset, Cras mulier erit, inquit. Hoc genus dicti, consequens vocant quidam, atque illi simile, quo Cicero Curionẽ semper ab excusatione ætatis incipientem, facilius quotidie pro: mium habere dixit: quia ista natura sequi & coherere videatur. Sed eleuandi genus est etiã causarum relatio, qua Cicero est vsus in Vatinium, qui pedibus ager, cum vellet videri comodioris valetudinis factus, & diceret se iam bina milia passuum ambulare: Dies enim, inquit, longiores sunt. Et Augustus nunciatis Tarraconensibus palmam in ara eius enatã, Apparet, inquit, quæ saepe accendatis. Transtulit crimen Cassius Seuerus. Nam cum obiurgaretur a Præatore, quod aduocati eius L. Varo Epicureo Cæsaris amico conuictum scississent, Nescio, inquit, qui conuicti sint: & puto Stoicos fuisse. Repercutiendi multa sunt genera: venustissimum quod etiam similitudine aliqua verbi adiuuatur: vt Thracallus dicenti Suellio, Si hoc ita est, is in exiliũ: si nõ est ita, redij, inquit. Elusit Cassius Seuerus, obijciente quodam quod ei domo sua Proculeius interdixisset, respondendo, Nunquid ego illuc accedo: Sic eluditur & ridiculum ridiculo: vt diuus Augustus, cum ei Galli torque aureum centum pondum dedissent, & Dolabella per iocum, tentans tamen ioci sui euentum, dixisset, Imperator torque me dona: Malo te, inquit, ciuica donare. Mendacium quoque mendacio: vt Galba dicente quodã, Victoriato se vno in Sicilia quinq; pedes longam muranam emisit: Nihil, inquit, mirum: nam ibi tam longæ nascuntur, vt ijs piscatores pro restibus vtantur. Contraria est neganti confessionis simulatio, sed ipsa quoque multum habet vrbantatis. Sic Afer cum ageret contra libertum Claudij Cæsaris, & ex diuerso quidam conditionis eiusdem cuius erat litigator exclamasset, Prætere tu semper in libertos Cæsaris dicis: Nec mehercule, inquit, quicquam proficio. Cui vicinum est, non negare quod obijcitur, cum & id palam falsum est, & inde materia bene respondendi datur: vt Catulus dicenti Philippo, Quid latras? Furem video, inquit. ¶ In se dicere, non est ferè nisi scurrarũ, & in Oratore vtiq; minimè probabile. Quod fieri totidem modis, quot in alios potest Ideoque hoc, quauis frequens sit, transeo. Illud vero etiam si ridiculum, indignum tamen est homine liberali, quod aut turpiter, aut impotenter dicitur: Quod fecisse quendam scio, qui humiliori liberè aduersus se loque ti, Colaphum, inquit, tibi ducam, & formulam scribam, quod caput durum habeas. Hic enim dubium est, vtrũ ridere audieres, an indignari debuerint. ¶ Superest genus decipiendi opinione, aut dicta aliter intelligendi, quæ sunt in omni hac materia vel venustissima. Inopinatum & a læcesente poni solet: quale est quod refert Cicero, Quid huic abest, nisi res & virtus? Aut illud Afri, Homo in agendis causis optimè vestitus. Et in occurrendo, vt Cicero audita falsa Vatinij morte, cum Quinium libertum eius interrogasset, Rectè omnia dicenti, Rectè, Mortuus est, inquit. Plurimum autem circa simulationem & dissimulationem risus est, quæ sunt vicina, & propè eadem: sed simulatio est certam opinionem animi sui imitantis: dissimulatio, aliena parum se intelligere fingentis. Simulauit Afer, cum in causa subinde dicentibus, Celsinam Ditem, cognouisset, quæ erat potens fœmina: Quis, inquit, iste? Celsinam enim videri sibi virum finxit. Dissimulauit Cicero, cum Sex. Annalis testis reum læsisset, & instaret identidè accusator ei, Dic M. Tullium, quid potes de Sexto Annali? Versus tunc dicere cœpit de libro Ennij Annali sexto, Qui potis ingentis causas euoluere belli. Cui sine dubio frequentissimam dat occasionem ambiguitas: vt Casselio, qui consultori dicenti, Nauem diuidere volo: Perdes, inquit. Sed auerti intellectus etiã aliter solet, cum ab asperioribus ad

Ridiculi in
respondendo.

Refutatio.

Redargutio.

Defensio.
Eleuatio.

Repercussio.

Elusio.

Confessionis
simulatio.
Cicero. 2. de
Orat.

Ridiculi in
seipsum scur-
rile.

Tertium diu-
sionis mem-
brũ de expe-
ctatione desi-
pienda.
Inopinatum.
2. de Orat.
Occurrendo.

Simulatio.

Ambiguitas.

leniora defleat: vt qui interrogatus quid sentiret de eo qui in adulterio deprehensus esset, Tar- dum fuisse respondit. Ei confine est quod dicitur per suspicionem: quale illud apud Ciceronem, Querenti quod vxor sua e fisco se suspendisset: Rogo des mihi furculum ex illa arbore, vt inse- ram. Intelligitur enim quod non dicitur. Et hercle omnis falsè dicendi ratio in eo est, vt aliter quam est, rectum verumque dicatur. Quod fit totum fingendis aut nostris, aut alienis persuasio nibus, aut dicendo quod fieri non potest. Aliena finxit Iuba, qui querenti quod ab equo suo esset aspersus, Quid tu, inquit, me Hippocentaurum putas? Sua C. Cassius, qui militi sine gladio discur- renti, Heus commilito, pugno bene vteris, inquit. Et Galba de piscibus qui cum pridie ex parte adesi, & versati postero die appositi essent, Festinemus, alij subcœnant, inquit. Tertium illud Ci- ceronis (vt dixi) aduersus Curium, fieri enim certè non poterat, vt cum declamaret, natus non esset. Est & illa ex ironia fictio, qua vsus est C. Casar. Nam cum testis diceret, à reo fœmina sua ferro petita, & esset facilis reprehensio, cur illam potissimum partem corporis vulnerare voluif- set: Quid enim faceret, inquit, cum tu galeam & loriam haberes: Vel optima est simulatio con- tra simulantem: qualis illa Domitij Afri fuit: Vetus habebat testamentum, & vnus ex amicis re- centioribus sperans aliquid ex mutatione tabularum, falsam fabulam intulerat, consulens eum, an primipilaris ei testamento suaderet ordinare suprema iudicia. Noli, inquit, facere, offensis il- lum. ¶ Lucundissima sunt autem ex his omnibus lenia, & (vt sic dixerim) boni stomachi: vt Afer ingrato litigatori conspectum eius vitanti, in foro per nomenclatorem missum ad eum, Amas me, inquit, quod non te vidi? Et dispensatori, qui cum ad aliqua non responderet, dicebat subin- de: Non comedi panem, & aquam bibo: Pasce, & redde quod debes. Quæ *ἡμετέρας* vocat. Est gra- tus iocus, qui minus exprobrat quam potest: vt idem dicenti candidato, Semper domum tuam colui: cum posset palam negare, Credo, inquit, & verum est. Interim de se dicere ridiculum est: & quod in alium, si absentem diceret, vrbatum non esset, quoniam ipsi palam exprobratur, mo- uet risum: quale Augusti est, cum ab eo miles nescio quid improbè peteret, veniret contrà Mar- tianus, quem suspicabatur & ipsum aliquid iniuste rogaturum: Non magis, inquit, faciam com- milito quæ petis, quam quod Martianus à me petiturus est. Adiuuant vrbatitatem & versus cõ- modè positi, seu toti vt sunt: quod adeò facile est, vt Ouidius ex tetrasticho Macri carmine librũ in malos poetã composuerit. Quod fit gratius, si qua etiam ambiguitate conditur: vt Cicero in Accium hominem callidum & verutum, cum is in quadã causa suspectus esset, Nisi qua Vlysses rate euasit Laertius. Seu verbis ex parte mutatis, vt in eum qui cum antea stultissimus esset habitus post acceptam hæreditatem primus sententiam rogabatur, Cuius hæreditas est, quam vocant sapientiam: pro illo, facultas est. Seu fictis nouis verbis. Simile est quod *περὶ οὐρα* di- citur, & Prouerbia oportune aptata, vt de homine in aquã lapsò, & vt alleuaretur roganti, Tol- lat te qui non nouit. Ex Historia etiam ducere vrbatitatem, eruditum: vt Cicero fecit, cum ei tes- tem in iudicio Verris roganti dixisset Hortensius, Non intelligo hæc ænigmata: Atqui debes, in- quit, cum Sphingem domi habeas. Acceperat autem ille à Verre sphingem æneam, magnæ pecu- niæ. Subabsurda illa constant stultis simili imitatione, & quæ nisi fingantur, stulta sunt: vt qui mirantibus quod humile candelabrum emisset, Pransorium erit, inquit. Sed illa similia absurdus sunt acria, quæ tanquam sine ratione dicta feruntur, vt serius Dolabellæ cum interrogaretur an dominus eius auctionem proposuisset, Domum, inquit, vendidit. Deprehensi interim pudorem suum ridiculo aliquo explicant: vt qui testem dicentem se à reo vulneratum, interrogauerat an cicatrices haberet: cum ille ingentem in femore ostendisset, Latus, inquit, oportuit. Contumelijs quoque vti belle datur: vt Hispano obijcienti bis acerba crimina accusatori, Mentiris, inquit. Et Ful- tius propinquus Legato interroganti, an in tabulis quas proferebat, chirographus esset: Et verus, inquit, domine. ¶ Has aut accepi species, aut inueni frequentissimas, ex quibus ridicula ducerentur. Sed repetam necesse est infinitas esse tam falsè dicendi, quam seuerè: quas præstat persona, lo- cus, tempus, casus denique, qui est maximè varius. Itaque hæc ne omisisse viderer, attigi: illa autè quæ de visu ipso, & modo iocandi complexus sum, adeò infirma, sed planè necessaria. His adijcit Domitius Marfus, qui de vrbatitate diligentissimè scripsit, quedam non ridicula, sed cuilibet se- uerissimæ orationi conuenientia, eleganter dicta, & proprio quodam lepore iucunda: quæ sunt quidem vrbana, sed risum tamen non habent. Neque enim ei de risu, sed de vrbatitate est opus institutum, quam propriam esse nostræ ciuitatis ait: & serò sic intelligi cœptam, postquam Vrbis appellationem, etiam si nomen proprium non adijceretur, Romam tamen accipi sit receptum: eamque sic finit, Vrbatitas est virtus quadã in breue dictum coacta, & apta ad delectãdos mouen- dosque homines in omnem affectũ, maximè idonea ad resistendum, vel lacessendum, prout tuamque res ac persona desiderat. Cui si breuitatis exceptionè detraxeris, omneis orationis virtutes com-

2. de Orat. & Acad. 2.

Aliena fin- gendo. Sua fingendo.

Simulatio cõ- tra simulan- tem.

Lenia iucun- dissima.

Versus vrb- ani.

Forat. Epi- loga. ad Se- nam. Plutarchus in vita Cice.

Epilogus, cui adijcit serijs vrbatitatis ge- nus.

Domitius Marfus.

Vrb- Vrbatitas.

A plexa sit. Nam sic constat rebus & personis, & quod in vtrisque oporteat dicere perfectæ eloquen- tiæ est. Cur autem breuem eam esse voluerit, nescio quidem. At quam in eodem libro dicat fuisse, & in multis narrandi vrbatitatem paulò post ita finit, Catonis (vt ait) opinionem sequutus, Vrbanus homo erit, cuius multa bene dicta responsaque erunt, & qui in sermonibus, circulis, con- uinijs, item in concionibus, omni denique loco ridicule commodeque dicet. Risus erunt, quicumque hæc faciet Orator. Quas si recipimus finitiones, quicquid bene dicetur & vrbane, dicti nomen ac- cipiet. Caterum illi qui hoc proposuerat, consentanea fuit illa diuisio, vt dictorum vrbatorum alia seria, alia iocosa, alia media faceret. Nam eadem est omnium bene dictorum. Verum mihi etiam iocosa quædem videntur posse non satis vrbane referri. ¶ Nam meo quidem iudicio, il- la est vrbatitas, in qua nihil absconum, nihil agreste, nihil inconditum, nihil peregrinum, neque sensu, neque verbis, neque ore gestuue possit deprehendi: vt non tam sit in singulis dictis, quam in toto colore dicendi: qualis apud Græcos atticissimos ille redolens Athenarum proprium saporem. Ne tamen iudicium Marfi hominis eruditissimi subtraham, seria partitur in tria genera, hono- rificum, contumeliosum, medium. Et honorifici ponit exemplum, Ciceronis quoque pro Liga- rio apud Cæsarem, Qui nihil solem obliuisci, nisi iniurias. Et contumeliosi, quod Attico scripsit de Pompeio & Casare, Habeo quem fugiam, quem sequar non habeo. Et medij, quod *ἡ πόσις γυμνα- τικόν* vocat, & est cum ita dixit, Neque grauem mortem accidere forti viro posse, neque immatu- ram consulari, neque miseram sapienti. Quæ omnia sunt optimè dicta: sed cur propriè nomen vr- batitatis accipiant, non video. Quod si non solum totus (vt mihi videtur) orationis color mere- tur, sed etiam singulis dictis tribuendum est: illa potius vrbana esse dixerim, quæ sunt generis e- iusdem, quæ ridicula dicuntur, & tamen ridicula non sunt: vt de Pollione Asinio serijs iocisque pa- riter accommodato dictum est, Esse eum omnium horarum. Et de actore facile dicente ex tem- pore, Ingenium eum in numerato habere. Etiam Pompeij quod refert Marfus, in Cicerone diffi- dentem eius partibus, Transi ad Cæsarem, me timebis. Erat enim, si de re minore, aut alio animo, aut denique non ab ipso dictum fuisset, quod posset inter ridicula numerari. Etiam illud quod Ci- cero Ceriali scripsit, reddens rationem cur illa. C. Casaris tempora tam patientur toleraret. Hæc aut animo Catonis ferenda sunt, aut Ciceronis stomacho. Stomachus enim ille habet ali- quid ioco simile. Hæc quæ mouebant, dissimulanda mihi non fuerunt: in quibus vt erraue- rim, legentes tamen non decepi, indicata diuersa opinione, quam sequi magis probantibus li- berum est.

Vrbatitas se- cundũ Fabij, quid sit.

Seriorũ tria genera securũ Marsum.

Lib. 8. Epist.

In Catil. Orat. 4.

ARGVMENTVM.

Principio huius Capitis rationem reddit, cur Altercationis præcepta statim inuentioni, ante reliquas Rhetoricæ partes, subiungat. Nèpe quod illa tota ex sola inuentione pendeat, nec quidquam à dispositione mutetur, neque multum à reliquis tribus partibus adiuuetur. ¶ Describit altercationem orationem esse breuem, atque conciliam, quæ intentione aut depulsionem consistit, interrogandoque aut respondendo fiat qua descriptio ne, quid à perpetua actione differat, satis indicat. ¶ Locum habere aut in causis, quæ solis probationibus inartificialibus, vt in testium interro- gatione, vel etiam mixtis, continentur. Nam & separatim sit Altercatio, & perpetua etiam actioni potest inseri. ¶ Altercandi hæc præcepta tradit: Opus esse primum magna ingenij velocitate, animi vigentia, & acutioria, vt ex tempore quidvis dici possit, ad quod causas, inuentiones, temporales locos & personas familiariter nosse, plurimum profuturum sit. Præterea ita candidæ vitio carendum esse, & moderatione vtendum. Omnia etiam non solum refutanda, sed vrbane contemenda, eleuanda, & videnda. Atque in altercando præcipuum esse semper, id de quo queritur, & quid efficere velimus, in oculis habere. Atque id quidem ingenij acuminis præstari, quod à natura proficiens etiam arte inuenitur. Postremo multas huius acuminis comoditates, ad omnia quæ volumus egregiè præstanda, quas stupidi, indocti & clamosi non assequuntur, dinumerat.

De altercatione.

Cap. III.

Altercationis præcepta poterat videri tunc inchoanda, cum omnia quæ ad cõtinuã orationem pertinent, peregrissem: nam est vsus eius ordine vltimus: sed cum sit posita in sola inuen- tione, neque habere dispositionem possit, nec elocutionis ornamenta magnopere deside- ret, aut circa memoriam & pronunciationem laboret, priusquam secundam quinque partium, hanc quæ tota ex prima pendet tractaturus non alieno loco videor: quam scriptores ideo fortas- se alij reliquerunt, quia satis cæteris præceptis in hanc quoque videbatur esse prospectum. Constat enim aut intentione, aut depulsionem, de quibus satis traditum est: quia quicquid in actione perpe- tua circa probationes vtile est, idem in hac breui atque concisa proficit necesse est. Neque alia dicun- tur in altercatione, sed aliter aut interrogando, aut respondendo. Cuius rei ferè omnis obserua- tio in illo testium loco nobis excussa est. Tamen quia latius hoc opus aggressi sumus, neque perfe- ctus Orator sine hac virtute dici potest, paululum impendamus huic quoque peculiaris operæ, quæ quidem in quibusdam causis ad victoriam vel plurimum valet. Nam vt in qualitate gene- rali, in qua rectè ne factum quid, an contrà sit, queritur, perpetua dominatur oratio, & questio- nem finitionis, actionis plerumque satis explicat, & omnia penè in quibus de facto constat, aut con- iectura, artificiali ratione colligitur: ita in ijs causis (quæ sunt frequentissimæ) quæ vel solis ex- tra artè probationibus, vel mixtis continentur, asperrima in hac parte dimicatio est, nec alibi di- l. iij.

Cur de alter- catione hoc loco loqua- tur.

Lib. 7. Discrimen al- tercationis ab actione per- petua.

Lib. 1. cap. 7.

In quibus causis sit alterca- tionis locus.

keris magis mucrone pugnari. Nam & firmissima quæque memoriæ iudicis inculcanda sunt, & præstandum quicquid in actione promissimus, & refellenda mendacia. Nusquam est denique qui cognoscit, intentior. Nec immerito quidam, quanquam in dicendo mediocres, hac tamē altercandi præstantia meruerunt nomen patronorum. At quidam litigatoribus suis illum modò ambitionis declamandi sudorem præstitisse contenti, cum turba laudantium destituunt subsellia, pugnamq; illam decertatoriam imperitis ac sæpe pullatæ turbae relinquunt. Itaque videas alios plerunq; iudicij priuatis ad actiones vocari, alios ad probationes. Quæ si diuidenda sunt officia, hoc certè magis necessarium est: pudendumq; dictu, si plus litigantibus prosunt minores. In publicis certè iudicij vox illa præconis, præter patronos, ipsum qui egerit, citat. ¶ Opus est igitur in primis ingenio veloci ac mobili, animo præsentis & acris. Non enim cogitandum, sed dicendum statim est, & propè sub conatu aduersarij, manus erigenda. Quare cum in omni parte huius officij plurimum facit, totas non diligenter modò, sed etiam familiariter nosse causas: tum in altercatione maximè necessarium est, omnium personarum, instrumentorum, temporum, locorū habere notitiam: alioqui & tacendum est sæpe, & alijs subijciantibus, plerunq; studio loquendi fatuè modò accedendum: quòd nonnunquam accidit, vt in nostra credulitate, aliena studia erubescamus. Neque tantum hoc ipsis monitoribus clarescit: quidam faciunt apertè quòd rixemur. Vi deas enim pleròq; ira percitos exclamantes, vt iudex audiat contrarium id esse quòd admoneatur, sciatq; ille qui pronunciaturus est, in causā malum quòd tacetur. Quare bonus altercator vitio iracundiæ careat. Nullus enim rationi magis obstat affectus, & fert extra causam, & pleròq; deformia conuitia facere ac mereri cogit, & ipsos nonnunquam iudices incitat. Melior moderatio, ac nonnunquam etiam patientia. Neq; enim refutanda tantum quæ è contrario dicuntur, sed contemnenda, eleuanda, ridenda sunt, nec vsquam plus loci reperit vrbinitas: odium mordet & pudor, contra turbantes audendum, & impudentiæ fortiter resistendum. Sunt enim quidam præduri in hoc oris, vt obstrepant ingenti clamore, & medios sermones intercipiāt, & omnia tumultu confundant: quos vt non imitari sic acriter propulsare oportebit, & ipsorum improbitas retidenda: & iudices vel præsidentes magistratus appellandi frequenter, vt loquedi vices feruentur. Nam est res animi iacentis, & mollis supra modum frontis, fallitq; plerunq; quòd probitas vocatur, quæ est imbecillitas. Valet autem in altercatione plurimum acumen: quòd sine dubio ex arte non venit. Natura enim non docetur, arte tamen adiuuatur. In qua præcipuum est semper id in oculis habere, de quo quæritur, & quòd volumus efficere: quia propositum tenentes, in rixam non ibimus: nec causā debita tempora conuitiando conterimus: gaudebimusq; si hoc aduersarius facit. Omnia tempora ferè parata sunt meditati diligenter quæ aut ex aduerso dici, aut responderi à nobis possint. Nonnunquam tamen solet hoc quoq; esse artis genus, vt quædam in actione dissimulata subito in altercando proferantur: & inopinatis eruptionibus, & ex insidijs citissimo facto simillimum. Id autem tantum faciendum, cū est aliquid cui responderi non statim possit: potuerat autem, si tempus ad disponendum fuisset. Nam quòd fideliter firmum est, à primis statim actionibus arripere optimum est, quòd sæpius diutiusq; dicatur. Illud vix saltem præcipiendum videtur, ne turbidus & clamorosus tātum sit altercator, & quales ferè sunt, qui literas nesciunt. Nam improbitas licet aduersario molesta sit, iudici inuisa est. Nocet etiam diu pugnare in ijs quæ obtinere non possis. Nam vbi vinci necesse est, expedit cedere: quia siue plura sunt de quibus quæritur, facilius erit in cæteris fides: siue vnum, mitior solet irrogari pœna verecundiæ. Nam culpam præsertim deprehensam pertinaciter tueri, culpa altera est. Dum stat acies, multi in re consilij atq; artis est, vt errantem aduersarium trahas, & ire quamlongissimè cogas, vt vana interim spe exultet. Ideo quædam bene dissimulantur instrumenta, Instant enim, & sæpe discrimen omne cōmittunt, quòd deesse nobis putant, & faciunt probationibus nostris autoritatem postulando. Expedit etiam dare aliquid aduersario, quòd pro se putet: quòd apprehendens, maius aliquid cogatur dimittere. Duas interim res proponere, quarum vtranlibet malè sit electurus: quòd in altercatione sit potentius, q̄ in actione: quia in illa nobis ipsi respondemus, in hac aduersarium quasi cōfessum tenemus. Est in primis acuti, videre quò iudex dicto moueatur, quid respuat: quòd ex vultu sapissimè, & aliquando etiam dicto aliquo factòve eius deprehenditur. Et instare proficientibus: & ab ijs quæ nō adiuuant, q̄ mollissimè pedem oportet referre. Faciunt hoc medici quoque, vt remedia perinde perseuerent adhibere, vel desinant, vt illa recipi vel respui vident. Nonnunquam si rem euoluere propositam facile non sit, inferenda est alia quæstio: atq; in eam, si fieri potest, iudex auocandus. Quid enim cum respondere non possis, agendum est, nisi vt aliud inuenias, cui aduersarius respondere non possit? In plerisq; iudex est auocandus, vt dixi, qui circa testes est locus, & personis modò distat, quòd hic patronorum inter se certamè, illic pugua

Præcepta altercandi.

Vitiū iracundiæ caret altercator.

Acumen in altercando valet plurimum.

Clamori in docti.

Dilectata in altercando vitia.

Lib. 3.

A inter testem & patronum. Exercitatio verò huius rei longè facilior. Nā est vtilissimum, frequenter cum aliquo qui sit studiorum eorundem, sumere materiam vel verā vel etiam fictā controuersā, & diuersas partes altercationis modo tueri: quòd idem etiam in simplici genere quæstionum fieri potest. Ne illud quidem ignorare aduocatum volo, quo quæq; ordine probatio sit apud iudices proferenda: cuius rei eadem in argumentis ratio est, vt potentissima prima & summa ponantur. Illa enim ad credendum præparant iudicem, hæc ad pronunciandum.

Argumentorum ordo.

ARGVMENTVM.

¶ Priusquam ad dispositionem transeat, quæ libro septimo tractatur, eorum opiniones refutat, qui iudicium inuentioni subijciant, tanquam rhetoricè secundam partem: Contra quos libro tertio disputauit. Ostendit ergo iudicium sic per omnes orationis partes fuisse, vt sanguis per vniuersum corpus: & naturale esse, cū non magis arte tractetur quā gustus & sapor, & maximè tribus primis rhetoricè partibus, inuentioni dispositioni & elocutioni permixtū. ¶ Hanc inter iudicium & consilium differentiam assignat: quòd consilium latentibus rebus, iudicium se proferentibus adhibeat: quòdque hoc frequentissimè certum sit illud vero arte petitur, & reconditur. Quædam ex iudicio consilium cauetur, sequendaque admonet, quæ exemplis ex Demosthene & Cicerone petitis, manifesta reddit.

De iudicio & consilio.

Cap. VI.

Is pro nostra facultate tractatis, non dubitarem transire pròtinus ad dispositionem, quæ ordine ipso sequitur: nisi vererem, ne quoniam fuerunt qui iudicium inuentioni subijungerent, præterisse hunc locum quibusdam viderem, qui mea quidem opinione adeo partibus operis huius omnibus connexus ac mixtus est, vt ne à sententijs quidem aut verbis saltem singulis possit separari: nec magis arte traditur, quā gustus aut odor. Ideoq; nos quid in quaq; re sequendum cauendumq; sit, docebimus, vt ad ea iudicium dirigatur. ¶ Præcipuum igitur, ne quòd effici non potest, aggrediamur, vt cōtraria vitemus, & cōmunia, ne quid in eloquendo corruptum obscurumq; sit, referatur oportet ad sensus, qui non docentur. Nec multum à iudicio credo distare consilium, nisi quòd illud ostendentibus se rebus adhibetur, hoc latentibus, & aut omnino nondum repertis, aut dubijs: & quòd iudicium frequentissimè certū est: consilium verò est ratio quædam altè petita, & plerunq; plura perpendens & comparans, habensq; in se & inuentionē, & iudicationē. Sed ne hæc quidē præcepta in vniuersum spectanda sunt. Nā ex re sumitur, cui locus ante actionem est frequenter. Nam Cicerō summo consilio videtur in Verrem vel contrahere tempora dicendi maluisse, q̄ in eum annum quo erat Quin. Hortensius C O S. futurus, incidere. Et in ipsis actionibus primum ac potentissimum obtinet locum. Nam quid dicendum, quid tacendum, quid differendum sit, exigere, consilij est: negare sit fatius, an defendere: vbi proemio vtendum, & quali: narrandum, & quomodo: iure prius pugnandum, an æquo: qui sit ordo vtilissimus: tum omnes colores, asperè an leniter, an etiam submissè loqui expediat. ¶ Sed hæc quoq; vt quisque passus est locus, monuimus: idemq; in reliqua parte faciemus. pauca tamen exempli gratia ponam, quibus manifestius appareat, quid sit quòd demonstrari posse præceptis non arbitror. Laudatur consilium Demosthenis, quòd cum suaderet bellum Atheniensibus parum id prosperè expertis, nihil adhuc factum esse ratione monstrat. Poterat enim emendari negligentia. At si nihil esset erratum, melioris in posterum spei non erat ratio. Idem cum offensam vereretur si obiurgaret populi segnitiam, in asserenda libertate Reipublicæ maiorum laude vti maluit, qui rem fortissimè administrassent. Nam & faciles habuit aures, & natura sequebatur, vt meliora probanteis, peiorum pœniteret. Ciceronis quidem vel vna pro Cluentio quamlibet multis exemplis sufficeret ratio. Nam quòd in eo cōsiliū maximè mirer: primam ne expositionem, qua matri, cuius filium premebat autoritas, abstulit fidem: an quòd idem corrupti iudicij cuius transference in aduersarium maluit, q̄ negare propter inueteratam (vt ipse dicit) infamiam: An quòd in re inuidiosa legis auxilio nouissimè est vsus? Quo genere defensionis etiam offendisset nondum præmollitas iudicum mentes. An quòd seipsum inuito Cluentio facere testatus est: Quid pro Milone: quòd non antè narrauit, q̄ præiudicij omnibus reum liberaret: quòd insidiarum inuidiam iu Clodium vertit? quanquam re vera fuerat pugna fortuita: quòd factum & laudauit, & tamen voluntatem Milonis remouit: quòd illi preces nō dedit, & in earum locum ipse successit: Infinitum est enumerare, vt Cottæ detraxerit autoritatem: vt pro Ligario se opposuerit: Cornelium ipsa confessionis fiducia eripuerit. ¶ Illud dicere satis habeo, nihil esse non modò in orando, sed in omni vita, prius consilio: frustra q; sine eo tradi cæteras artes: plusq; vel sine doctrina prudentiā, q̄ sine prudentia facere doctrinam. Apparet etiam orationem accommodare locis, temporibus, personis, esse eiusdem virtutis. Sed hic quia latius fufus est locus, mixtusq; cum elocutione, tractabitur cum præcipere de aptè dicendo cœperimus.

Cic. de Orato. & de inuicti.

Iudicij quid distet à consilio.

Exempli cōsili.

Olynth. 2. & 3.

Ciceronis prudentia.

Inuidiam.

Cōsiliū via.

FINIS.

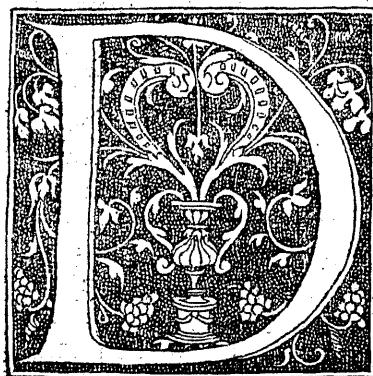
M. Fabij Quintiliani de Institutio- Tione Oratoria Liber VII.

ARGUMENTVM.

Transitionem facit ab his, quae haecenus de inuentione & motu dicta sunt, ad dispositionem, cuius tractationi hunc septimum addidit: vitae eius, & laudes hac praefatione praedicat, & cur secundum in ordine partium Rhetorices locum obtineat, rationem reddit: Omnia praeglaris similitudinibus illustrat.

Praefatio de dispositionis utilitate.

Pro hoc 7. libro vide Sulpitii institutiones.

Dispositio nis lans.

Nulla causa tota alteri similis.

De inuentione (vt arbitror) satis dictum est. Neque enim ea demum quae ad docendum pertinent, executi sumus, verum etiam motus animorum tractauimus. Sed vt opera extruendis satis non est, saxa atque materia, & cetera aedificanti vtilia congerere, nisi disponendis ijs collocandisque artificum manus adhibeatur: sic in dicendo quamlibet abundans rerum copia, cumulum tantum habeat atque congestum, nisi illas eadem dispositio in ordinem digestas, atque inter se commissas deuinxerit. Nec immerito secunda quinq; partium posita est, cum sine ea prior nihil valeat. Neque enim, quanquam fuis omnibus membris, statua sit, nisi collocetur. Et si qua in corporibus nostris aliorumve animalium parte permutes & transferas, licet habeat eadem omnia, prodigium sit tamen. Et artus etiam leuiter loco moti, perdunt quo vigerunt usum: & turbati exercitus si bijsi sunt impedimento. Nec mihi videntur errare, qui ipsam rerum naturam stare ordine putant: quo confuso, pitura sint omnia. Sic oratio carens hac virtute tumultuetur necesse est, & sine rectore fluet, nec cohaereat sibi. Multa repetat, multa transeat, velut nocte in ignotis locis erras: nec initio, nec sine proposito, casum potius quam consilium sequatur. Quapropter totus hic liber seruiat dispositioni, quae quidem, si certa aliqua via tradi in omnes materias villo modo posset, non tam paucis contigisset. Sed cum infinita litium formae fuerint, futuraeque sint, & tot seculis nulla reperta sit causa, quae esset tota alteri similis, sapiat oportet actor, & vigilet, & inueniat, & iudicet, & consilium a seipso petat. Neque incicias eo quaedam esse quae demonstrari possint, & quae non omittam.

ARGUMENTVM.

Quis ad bonam dispositionem faciendam, necessarium est, quae multiplicia sunt, in suas partes aut species secare, Principio statim capitis, quid partitio aut diuisio sit, & quo inter se differant, definitione explicat. Nemo vt partitio sit totius in partes, Diuisio generis in species sectio. Post haec dispositionem finit esse vtilem rerum ac partium in loco distributionem. Huius ordinem naturalem esse commonet, vt prima quaestiones primo loco tractentur, verum tamen id plerumque causae vtilitate mutari neque semper eandem esse actori quae defensori rationem, Demosthenis & Aeschini exemplo docet. Ergo quid ipse disponendo cum praecipis tum ratione saepe facit, vt ad bonam dispositionem viam ferat, aperit ex quo faciendi esse haec elicitur. Omnia quae in causa versantur, tam ea quae pro aduersariis quam quae pro nobis faciant, & quid efficere vterque velit, cognoscenda atque oculis subsicienda. Ante omnia actori haec esse dispositionem seruandam, vt primo & summo loco simillima in medio infirmiora collocet. Reo grauissimum quodque primum resutandum, nisi leuora multa falsa palam erunt, per quae in grauissimo detrahimus aduersariis fidem, cum aliqua tamen praefatione & excusatione dilati criminis. Antea vitae crimina plerumque prima purganda. Intuendum esse diligenter si quaestio simplex sit aut coniuncta: Si simplex, an vnum respondeamus an plura. Si vnum, an illud sit in re, an in scripto. Si plura quae sint illa, & quo ordine ponenda: nempe vt ab infirmis ad potentissima perueniamus. Si quaestio coniuncta, quam diuersi sint status. Item a prima specie retrorsum quaerendum esse vsque ad primam generalem quaestionem: vel a genere ad extremam speciem descendendum vt si quis accuset te furti, quaeras an furto sit illi quid sublatum, an auferri potuit, an habuit quod auferretur. Excerptum esse quid cum aduersario nobis conueniat, si pro nobis facit, & partiendo multiplicandum, quia haec congregatio accusantem adiuet, separatum defendentem. In tota aliquando materia faciendum esse, vt multis prolatis remotione partium, aut specierum videntes, id vnum remaneat, quod magnopere cupiebamus. Et excutiendum esse quicquid dicit, & velut reiectione facta, ad optimum peruenire dum: quod diuisio atque inuentioni viam facillimam praefat: vt occisus est Clodius a Milone an ab alio? A Milone iure an iniuria iure, voluntate igitur, an imprudentia, an necessitate & necessitate. Et quia plurimae sunt causae, in quibus, vtra pars prior dicere debeat, incertum sit, Hoc in foro diiudicari, aut vel atrocitate formularum, vel modo petitionum, vel forte: quans id in multis inuentu videatur difficillimum. Occultiores quaestiones, & in ipsis sententias, verba, figuras, colores, ingenio, cura & exercitatione inueniri. Atque in delictis quaestionibus vtilia speciosis praeponenda. Omnia subiectis exemplis futilissime etiam descriptis, explanat.

De dispositione facienda.

Cap. I.

Diuisio. Partitio. Dispositio atque quando vtilitate mutatur.

Sit igitur (vt supra significauimus) diuisio, rerum plurium in singulas: partitio, singularum in partes, discretus ordo, & recta quaedam collatio prioribus sequentia annectens. Dispositio, vtilis rerum ac partium in locos distributio. Sed meminimus ipsam dispositionem plerumque vtilitate mutari, nec eandem semper primam quaestionem ex vtraque parte tractandam. Cuius rei vt cetera exempla praeteream, Demosthenes quoque atque Aeschines possunt esse documento, in iudicio Ctesiphontis diuersum secuti ordinem: cum accusator a iure, quo videbatur potentior, coepit: patronus omnia, vel penes omnia ante ius posuerit, quibus iudicem quaestioni legum prepararet. Aliud enim alio docere prius expedit: alioqui semper peti-

Atoris arbitrio diceretur. Denique in accusatione mutua, vt se vterque defendat priusquam aduersarium arguat, omnium rerum necesse est ordinem esse diuersum. Igitur quid ego sim secutus, quod partim praecipis, partim usurpatum ratione cognoueram, promam: nec vnquam distulauimus. Erat mihi cura in controuersijs forensibus, nosse omnia quae in causa versarentur. Nam in schola certa sunt, & pauca, & ante declamationem exponuntur, quae *θέματα* Graeci vocant, Cicero posita. Cum haec in conspectu quodammodo collocaueram, non minus pro aduersa parte, quam pro mea cogitabam. Et primum (quod difficile dictum est, sed tamen ante omnia intuendum) constitutebam, quid vtraque pars vellet efficere, tum per quid, hoc modo. Cogitabam quid primum petitor diceret. Id aut confessum erat, aut controuersum. Si confessum, non poterat ibi esse quaestio. Transibam ergo ad responsum partis alterius, idem intuebar: nonnunquam etiam quod inde obtinebatur, confessum erat. Vbi primum caperat non conuenire, quaestio oriebatur. Id tale est, Occidisti hominem, occidi, conuenit: transeo. Rationem reddere debet reus quare occiderit. Adulterum, inquit, cum adultera occidere licet, legem esse certum est. Tertium iam aliquid videndum est, in quo pugna consistat. Non fuerunt adulteri, fuerunt: quaestio. De facto ambigitur, coniectura est. Interim vero & tertium confessum est, adulteros fuisse: sed tibi, inquit accusator, illos non licuit occidere, exul enim eras, & ignominiosus, de iure quaeritur. At si protinus dicenti, occidisti: respondeatur, non occidisti: statim pugna est. Sic explorandum est vbi controuersia incipiat, & considerari debet quae primam quaestionem facit. Intentio simplex, Occidit Saturninum Rabirius, coniuncta, Lege de sicarijs commisit L. Varenus. Nam C. Varenus occidit, & Cn. vulnerando, & Salarium item occidendo, cadit. Na sic diuersae propositiones erunt, quod idem de petitionibus dictum sit. Verum ex coniuncta propositione plures esse quaestiones ac status possunt, si aliud negat reus, aliud defendit, aliud iure actionis excludit. In quo genere agenti est dispiciendum, quid quo loco diluat. Quod pertinet ad actorem, non plane dissentio a Celso, qui sine dubio Ciceronem esse secutus. Instat tamen haec parti vehementius, vt putet primo firmum aliquid esse ponendum, summo firmissimum, imbecilliora medio: quia & initio mouendus sit iudex, & summo impellendus. At pro reo plerumque grauissimum quicque primum mouendus est, ne illud spectans iudex, reliquorum defensionem sit auersior. Interim tamen & hoc mutabitur, si leuora illa palam falsa erunt, grauissimi defensio difficilior: vt detracta prius accusatoribus fide, aggrediamur vltimum, iam iudicibus omnia vana esse credentibus. Opus erit tamen praefatione, qua & ratio reddatur dilati criminis, & pmittatur defensio, ne id quod non statim diluemus, timere videamur. Antea vitae crimina plerumque prima purganda sunt, vt id de quo laturus est sententiam iudex, audire propitius incipiat. Sed hoc quoque pro Varena Cicero in vltimum distulit: non quid frequentissimum, sed quid tum expediret, intuitus. Cum simplex intentio erit, videndum est, an vnum aliquid respondeamus, an plura. Si vnum, in re quaestionem instituamus, an in scripto. Si in re, negandum sit quod obijcitur, an tuendum. Si in scripto, in qua specie iuris pugna sit, & in ea de verbis, an voluntate quaeratur. Id ita consequemur, si intuiti fuerimus quae sit lex quae litem faciat, hoc est, qua iudicium sit constitutum. Nam quaedam in scholasticis ponuntur ad coniungendam modum actae rei seriem, vt, Pater expositum qui agnouerit, solutis alimentis recipiat. Minus dicto audientem filium liceat abdicare. Qui expositum recepit, imperat ei nuptias locupletis propinqui: ille ducere vult filiam pauperis educatoris. Lex de expositis ad affectum pertinet. Iudicium pendet ex lege abdicationis. Nec tamen semper ex vna lege quaestio est, vt in *ἀντινομία*. His spectatis apparebit circa quae pugna sit. Coniuncta defensio est, qualis pro Rabirio. Si occidisset, recte fecisset: sed non occidit. Vbi vero multa contra vnam propositionem dicimus, cogitandum est primum quicquid dici potest: tum ex his quo quicque loco dici expediat, ordinandum. In quo non idem sentio, quod de propositionibus paulo ante, quodque de argumentis probationum loco concessi, aliquando nos incipere a firmitioribus. Nam vis quaestionum semper crescere debet, & ad potentissima ab infirmis peruenire, siue sunt eiusdem generis, siue diuersi. Iuris autem quaestiones solent esse nonnunquam ex alijs atque alijs conflictationibus facti semper idem spectant: in vtroque genere similis ordo est. Sed prius de dissimilibus, ex quibus infirmissimum quicque primum tractari oportet. Ideoque quaedam quaestiones executi donare solemus, & concedere. Neque enim transire ad alias possumus, nisi omisis prioribus. Quod ipsum ita fieri oportet, non vt damnae eos videamur, sed omisisse, quia possumus etiam sine ijs vincere. Procurator alicuius pecuniam petit ex fenore hereditario: potest incidere quaestio, an huic esse procuratorem liceat. Finge nos, postquam tractauimus, remittere, vel etiam conuinci: quaeritur, an ei cuius nomine litigatur, procuratorem habendi sit ius. Discedamus hinc quoque, recipit materia quaestione, an ille cuius nomine agitur, haeres sit fenoratoris, an ex asse haeres. Haec quoque

Tota causa familiariter cognoscenda, & quid sit in quo controuersia ueritate tur. Themata, propolita.

Quid quo loco sit ponendum, & quae diuisio acti conueniat quae reo.

Vt pro Varena.

Intentio simplex quomodo tractanda.

Defensio seu quaestio conueniens & quis ordo in ea seruandus.

Iuris quaestiones. Dissimilium quaestionum ordo.

concessa sint, quæretur an debeatur. Contra nemo tam demens fuerit, vt id quod firmissimū duxerit se habere, remittat, & ad leuiora transcendat. Huic in schola simile est, Non abdicabis adoptatum: vt hunc quoque, non virum fortem: vt & fortem, non quicumque voluntati tuæ non paruerit: & vt in alia omnia subiectus sit, non propter opinionem: & vt propter opinionem, non propter talem opinionem. Hæc iuris quæstionum differentia est. In factis autem ad idem tendentia sunt plura, Ex quibus aliqua citra summam quæstionem remitti solent, vt si is cum quo furti agitur, dicat, probate habuisse, proba te perdidisse, proba te furto perdidisse, proba te mea fraude. Priora enim remitti possunt: vltimum non potest. ¶ Solebam & hoc facere præcipuè, vt vel ab vltima specie (nam ea ferè est, quæ continet causam) retrorsum quærerem vsque: ad primam generalem quæstionem, vel à genere ad extremam speciem descenderem, etiam in suauioribus: vt deliberat Numa, an regnū offerentibus Romanis accipiat. Primum id est genus, an regnandum, an in ciuitate aliena, an Romæ, an laturo sunt Romani talem regem. Similiter & in controuersijs. Optet enim vir fortis alienam uxorem. Vltima species est, an optare possit alienam uxorem. Generale est, an quicquid optauerit, accipere debeat: inde an ex priuato, an nuptias, an maritum habentem. Sed hoc non quemadmodum dicitur, ita & quæritur. Primum enim occurrit ferè, quod est vltimum dicendum, vt hoc. Non debes alienam uxorem optare. Ideoque diuisionem perdit festinatio. Non oportet igitur offerentibus se contentum esse. Quærat aliquod quod est vltimè, si ne viduam quidem: adhuc plus, si nihil ex priuato: vltimum retrorsum, quod idem à capite primū est, si nihil iniquum. Itaque propositione visa, quod est facillimum, cogitemus, si fieri potest, quid naturale sit primum responderi. Id si tanquam res agatur, & nobis ipsi respondendi necessitas sit, intueri voluerimus, occurrit. Si id non contigerit, seponamus id quod primum se obtulerit, & ipse si nobiscum sic loquamur. Quod si hoc non esset, id iterum, & tertium, & dum nihil sit reliqui. Ita inferiora quoque scrutabimur, quæ tractata faciliore nobis iudicem in summa quæstione faciant. Non dissimile huic est & illud præceptum, vt à communibus ad propria veniamus. Ferè enim communia generalia sunt. Commune est, tyrannum occidit: proprium, virum, tam tyrannum occidit, mulier occidit, vxor occidit. ¶ Solebam & excerpere quid mihi cum aduersario conueniret, si modò id pro me erat: nec solum premere confessionem, sed partiendo multiplicare: vt in illa controuersia, Dux qui competitorem patrem in suffragijs vicerat, captus est. Euntes ad redimendum eum legati, obuium habuerunt patrem reuertentem ab hostibus: is legatis dixit, Sero itis Excusserunt illi patrem, & aurum in sinu eius inuenerunt: ipsi perseuerauerunt ire quò intendant: inuenerunt ducem crucifixum, cuius vox fuit, Caute proditorem. Reus est pater. Quæ conueniunt? Proditio nobis prodita est, & prodita à duce, quærimus: proditorem. te iisse ad hostes fateris, & iisse clam, & ab his incolumem redisse, aurum retulisse, & aurum occultum habuisse. Nam quod fecit, id nonnunquam potentius fit in propositione: quæ si animos occuparit, propè aures ipsi defensionis præcluduntur: In totum autem congregatio criminum accusantem adiuvat, separatio defendentem. ¶ Solebam, id quod fieri & in argumentis dixi, in tota facere materia, vt propositis extra quæ nihil esset omnibus, deinde cæteris remotis, solum id superesset quod credi volebam, vt in præuaricationum criminibus, Vt absoluat reus, aut innocentia ipsius sit, aut interueniente aliqua potestate, aut vi, aut corrupto iudicio, aut difficultate probationis, aut præuaricatione. Nocentem fuisse confiteris, nulla potestas obstitit, nulla vis, corruptum iudicium non quereris, nulla probandi difficultas fuit: quid superest, nisi vt præuaricatio fuerit? Si omnia amoliri non poteram, tamen plura amoliebar. Hominem occisum esse constat, non in solitudine, vt à latronibus suspicer: non prædæ gratia, quia in spoliatus est: non hæreditatis spe, quia pauper fuit. Odium igitur in causa. Quis inimicus? ¶ Quæ res autem faciliorem diuisionem præstat, eadem inuentioni quoque, excutere quicquid dicitur, potest, & velut reiectione facta ad optimum peruenire. Accusatur Milo, quod Clodium occiderit: aut fecit, aut non. Optimum erat negare: si non potest, occidit: ergo aut iure, aut iniuria. Vtiq; iure: aut voluntate igitur, aut necessitate. Nam ignorantia prætendi non potest. Voluntas anceps est. Sed quia ita id homines putant, adiungenda defensio, vt id pro Republica fuerit. Necessitate, subita igitur pugna, non præparata, alter igitur insidiatus est. Vter: profecto Clodius. Vidēsne vt ipsa rerum necessitas deducat ad defensionem? Adhuc, Aut vtiq; voluit occidere insidiatorem Clodium, aut non. Tutius si noluit. Fecerunt ergo serui Milonis, neq; iubente, neq; sciente Milone. At hæc tam timida defensio detrahit auctoritatem illi, qua rectè dicebamus occisum. Adijcitur, Quod suos quisque seruos in tali re facere voluisset. Hoc eo est vtilius, quod sæpe nihil placet, & aliquid dicendum est. Intueamur ergo omnia: ita apparebit aut id quod optimum est, aut id quod minimè malum. Propositione aliquando aduersarij vtendum: & esse nonnunquam comunem eam suo loco dictū est.

Multis

A ¶ Multis millibus versuum scio apud quosdam esse quæsitum, quomodo inueniremus vtra pars deberet prior dicere, quod in foro vel atrocitate formularum, vel modo petitionum, vel nouissime sorte dijudicatur. In schola quæri nihil attinet, cum in declamationibus ipsdem narrare, & cōtradictiones soluerè tam ab actore quàm a defensore concessum sit. Sed in plurimis controuersijs ne inueniri quidem potest: vt in illa, Qui tres liberos habebat, Oratorem, Philosophum, & Medicū, testamento quatuor partes fecit, & singulas singulis dedit: vnam eius esse voluit, qui esset vtilissimus ciuitati. Contendunt quis primus dicat: incertum est, propositio tamen certa. Ab eo enim cuius personam tuebimur, incipiendum erit. ¶ Et hæc quidem de diuidendo in vniuersum præcipi possunt. At quomodo inueniemus etiam illas occultiores quæstiones: scilicet quomodo sententias, verba, figuras, colores: Ingenio, cura, exercitatione. Non tamen ferè vnquam nisi imprudentem fugerint, si (vt dixi) naturam sequi ducem velit. Sed plerique eloquentiæ famam affectantes, contenti sunt locis speciosis modò, vel nihil ad probationem conferentibus. Alij nihil vitantes, ea quæ in oculos incurrunt, exquirenda putant. Quod quò facilius appareat, vnam de schola controuersiam non ita sanè difficilem aut nouam proponam in exemplum. Qui reo proditoris patri non affuerit, exhaeres sit: proditoris damnatus, cum aduocato exulet. Reo proditoris patri disertus filius affuit, rusticus non affuit: damnatus abijt cum aduocato in exilium. Rusticus cum fortiter fecisset, præmij nomine impetrauit restitutionem patris, & fratris. Pater reuersus interstans decessit: petit rusticus partem bonorum, Orator totum sibi vendicat. Hic illi eloquentes, quibusque nos circa lites raras sollicitiores ridiculi videmur, inuadēt personas fauorabiles. Actio pro rustico contra disertum, pro viro forti contra imbellem, pro restituto contra ingratum, pro eo qui parte contentus sit, contra eum qui fratri nihil dare ex paternis velit. Quæ omnia sunt in materia, & multum iuuant, victoriam tamen non tradunt. In hac quærentur sententiæ, si fieri poterit, præcipites, vel obicura. Nam ea nunc virtus est, vt pulchre fuerit cum materia tumultu & clamore transactum. Illi verò quibus propositum quidem melius, sed cura in proximo est, hæc velut innatantia videbunt, excusatum esse rusticum, qui non interfuerit iudicio, nihil collaturus patri: sed ne disertum quidem habere quod impudet reo, cum is damnatus sit. Dignum esse hæreditate restitutorem, non auarum, impium, ingratum, qui diuidere nolit cum fratre, eoque sic merito. Quæstionem quoque illam primam scripti, & voluntatis, quæ non expugnata, non sit sequestibus locus. At qui naturam sequetur, illa cogitabit profecto, primò hoc dicturum rusticū, Pater intestatus duos nos filios reliquit, partem iure gentium peto. Quis tam imperitus, quis tam procul à literis, quin sic incipiat, etiam si nescierit quid sit propositio: Hanc communem omnium legem leuiter adornabit, vt iustam. Nempe sequetur, vt quæramus quid huic tam æquæ postulationi respōdeatur. Ad id manifestum est. Lex est quæ iubet exhaeredem esse eum, qui patri proditoris reo non affuerit: tu autem non affuisti. Hanc propositionem necessario sequitur legis laudatio, & eius qui non affuerit, vituperatio. Adhuc versamur in confessis: redeat animus ad petitorum: nunquid non hoc cogitet necesse est, nisi qui sit planè hebes? Si lex obstat, nulla lis est, inane iudicium est: atqui & legem esse, & hoc quod ea puniat, à rustico factum, extra dubitationem est. Quid ergo dicemus? Rusticus eram. Sed lex erat, omnes complectitur: nihil proderit. Quæramus ergo, num infirmari in aliqua parte lex possit. Quid aliud (sæpius dicam) natura permittit, quam vt cum verba contrà sint, de voluntate quærat? Generalis igitur quæstio, verbis, an voluntate sit standum. Sed enim in commune de iure omni disputandum semper, nec vnquam satis iudicatum est. Quærendū igitur in hac ipsa, qua consistimus, an aliquid inueniri possit, quod scripto aduersetur. Ergo quisquis non affuerit, exhaeres erit: quisquis sine exceptioe? Iam se illa vel vltro offerent argumenta, Filius infans & ager non affuit, & qui aberat, & qui militabat, & qui in legatione erat. Iam multum acti est: posset aliquis non affuisse, & heres esse. Transseat nunc idē ille qui cogitauit, vt ait Cicero, tiberinis latini modo ad disertum. Vt ista concedam, tu nec infans es, nec ager eras, nec affuisti, nec militasti, nec in legatione fuisti. Non aliud occurrit quam illud, sed rusticus sum. Contrà, quod palam est, dicet, Vt agere non potueris, assidere potuisti: & verum est, quare redeundum est rustico ad animum legulatoris. Impietatem punire voluit, ego autem impius non sum. Contra quæ disertus, Tu impiè fecisti, inquit, cum exhaerdationem meruisti: licet te postea vel penitentia vel ambitus ad hoc genus optionis adduxerit. Præterea propter te damnatus est pater. Videbaris enim de causâ pronunciaffe. Ad hæc rusticus, Tu verò in causâ damnationis fuisti: multos offenderas: inimicitias domui contraxeras. Hæc coniecturalia. Illud quoque quod coloris loco rusticus dicit, patris fuisse tale consilium, ne vniuersam domum periculo subijceret. Hæc prima quæstione scripti & voluntatis continentur. Intendamus vltimè animum, videamurque an aliquid inueniri præterea possit, quo id modo fiat.

m.j.

Ordo similis
Aliud præcep-
tū dispositio-
nis pro de-
fensore.

Viriatum.

Quod eū ad-
uersario no-
bis cōuenit,
excerpentiū
& multiplicā-
dū si p nobis
facit.Aliud præcep-
tum, de faci-
enda remo-
tione priu-
m, vt id vni re-
maneat quod
volumus.vtra pars
prior dicere
debeat.De quæstio-
nibus occul-
tionibus quæ
ingenio cura
& exercita-
tione inueni-
untur.Exemplo do-
cet in deigē-
dis quæstio-
nibus vtilia
speciosa esse
proponēda.Pro rustico
contra diser-
tum.

qua mune-

Pro diserto
contra rusti-
cum.Tiberinis
Pro Murgina

Ex persona patris.

Sedulò imitor quarentem, vt quærere doceam, & omisso speciosiore illo styli genere, ad vtilitatē me summitto discentiū. ¶ Omnes adhuc quæstiones ex persona petitoris ipsius duximus: cur nō aliquid circa patrem quærimus? Dicitur verò est, cui quis non affuerit, exhaeres erit. Cur non conamur & hic quærere, num cuiusque non affuerit? Facimus hoc sæpe in ijs controuersijs, in quibus petuntur in vincula, qui parentes suos non alunt, an eum qui testimonium in filium impietatis reum dixit: an eum qui filium lenoni vendidit: In hoc de quo loquimur patre, quid apprehendi potest? Damnatus est. Nunquid igitur lex ad absolutos tantum patres pertinet? dura prima fronte quæstio. Non desperemus, credibile est hoc voluisse legulatore, ne auxilia liberorum innocentibus deessent. Sed hoc dicere rustico verecundum est, quia innocentem fuisse patrem fatetur. Dat aliud argumētum controuersie, Damnatus proditiōnis cum aduocato exulet. Vix videtur posse fieri, vt pœna filio eadem, patri & si affuerit, & si non affuerit, constituta sit. Præterea lex ad exules nulla pertinet. Non ergo credibile est, de non aduocato damnari scriptum. An possint enim bona esse vlla exulis, rusticus in vtrâque parte dubium facit. Disertus & verbis inhæret, in quibus nulla exceptio est: & propter hoc ipsum pœnam esse constitutam eis qui non affuerint, ne periculo exilij deterreantur ab aduocatione, & rusticum innocenti non affuisse dicit. ¶ Illud protinus non indignum quod annotetur, posse ex vno statu duas generales fieri quæstiones, An quisquis, an cuiusque. Hæc ex duabus personis quæsitæ sunt. E tertia autem, quæ est aduersarij, nulla oriri quæstio potest: quia nulla sit ei de sua parte controuersia. Nondum tamē cura deficiat. Ista enim omnia dici possent etiam non restituto patre. Nec statim eò tendamus, quod occurrit vltro, à rustico restitutum. Qui id subtiliter quæret, aliquid spectabit vltro. Nam vt genus species sequitur, ita speciem genus præcedit. Fingamus ergo ab alio restitutum, ratiocinatiua atq; collectiua quæstio oriatur, an restitutum pro sublato iudicij sit, & perinde valeat, ac si iudicium non fuisset. Vbi tentabit rusticus dicere, ne impetrare quidem aliter potuisse suorum restitutiōnem vno præmio, nisi patre perinde ac si accusatus non esset, reuocato: quæ res, aduocati quoq; pœnam, tanquam is non affuisset, remiserit. Tum venimus ad id quod primum occurrebat, à rustico restitutum esse patrem. Vbi rursus ratiocinamur, an restitutor accipi debeat pro aduocato, quādo id præstiterit, quod aduocatus petijt: nec improbum sit pro simili accipi, quod plus est. Reliqua iam æquitatis sunt, vtrius iustius sit desiderium. Id ipsum adhuc diuiditur, etiam si vterque sibi totum vendicaret, nunc vtrique, cum alter semissem, alter vniuersa, fratre excluso. Sed his tractatis, etiam habet magnum momentum apud iudices patris memoria, cum præsertim de bonis eius quærat. Erat ergo coniectura, qua mēte pater intelatus decesserit. Sed ea pertinet ad qualitatem, quæ alterius status instrumentum est. Plerumque autem in fine causarum de æquitate tractabitur, quia nihil libentius iudices audiunt. Aliquando tamen hunc ordinem mutabit vtilitas: vt si in iure minus fiducia erit, æquitate iudicem præparemus. Nihil habui amplius, quod in vniuersum præciperem. Nūc eamus per singulas causarum iudicialium partes, quas vt persequi ad vltimam speciem, id est, ad singulas lites controuersiasq; nō possum: ita de generalibus scribere licet, vt quæ in quem statum frequentissimè incidant, tradam. Et quia natura prima quæstio est, factumne sit, ab hac ordiar.

Ex vno statu due generales quæstiones sunt.

ARGVMENTVM.

Hactenus de dispositione in vniuersum, nunc de eadem specialius in singulis statibus: quorum natura primus est coniecturalis, quo, an sit res quæritur, præcipere aggreditur. Ergo à coniectura orditus, quam primò diuidit, nam ante libro tertio definiat, eam aut in re, aut in animo, & vtranque trium temporum esse docet: Præsentis, Præteriti, & Futuri. Que in re est, quæstionem habere generalem, aut specialem: Generalem, vt an mundus providentia gubernetur, Specialem, vt an regnū affectet Manlius. Ex præterito iudicia esse, & factorum causas, vt cū quæritur vnde bellum. Quæ sunt, & futura sunt, ex præteritis colligi. ¶ Animi coniecturas in omnia etiam tempora cadere: & esse, vbi persona est, & de facto constat: vt qua mente Ligarius in Africa fuerit &c. ¶ Per coniecturas etiam de qualitate, & quantitate quæritur: an sol maior terra? An Luna globosa? Coniecturæ, quæ accusatione & defensione consistit, triplex genus esse: vnum de auctore & facto. Alterum de facto tantum. Tertium de auctore tantum. Ex tertio, criminum translationes in alium, & mutas accusationes nascique variæ inter se comparatione vel ex toto, vel ex parte aliqua consistunt. In quibus nostra defensio accusationem aduersarij præcedere debeat rationes subiungit. Tum quo quæque modo tractanda sint, siue negentur, siue confessa sint, subtilissimè explicat. Adit & coniecturam duplicem accusationi mutue simillimam: vt in qua tyrannicidij duo medici præmium petat: quorum primus venenum dedit, quo non est ille mortuus; alter antidotum qua statim decessit. Vbi personæ, causæ, facultates, tempora, instrumenta, testimonia, non aliter quam in mutua accusatione comparentur. Qua etiam ratione tractari illud oportet, in quo de duobus, citra accusationem quæritur, vtrum factum sit. ¶ Coniecturæ locos, & tractationem adiungit: eam his tribus capitibus contineri ostendit: an voluerit, an potuerit, an fecerit. In primo tria spectari: personas, causas, & consilia, & quid de vnoquoque in vtranque partem dicendum sit, copiosissimè tradit. ¶ In secundo, an potuerit, locum, tempus, difficultates, occasiones, quæ etiam ad animi coniecturam valeant, considerari. ¶ In tertio, in quo an fecerit, quæritur. Coniuncta, Consequentiæ, Signa, Antecedentiæ, Antedicta, & facta nostra & aliena discutit. Ad quam rationem reliqua omnia coniecturæ genera reduci possunt: vti furti, crediti, depositi, proditiōnis, affectatæ tyrannidis, adulteri, falsi, nisi quod adulteri vii causæ aliquid habeant proprii, quia duorum plerique dicitur esse sit, & de vtriusque vita dicere oportet: quæ ratio in crimine falsi ferè sit eadem.

De coniectura.

Cap. II.

Coniecturæ diuisio.

Coniectura omnis, aut de re, aut de animo est. Vtriusque tria tempora, præteritum, præsens, futurum. De re & generales quæstiones sunt, & definitæ, id est & quæ nō cōtinētur, & quæ cōtinētur. De animo quæri non potest, nisi vbi persona est, & de facto constat. Ergo cū de re agitur, aut quid factū sit, in dubiū venit, aut quid fiat, aut quid sit

Rei coniectura.

A futurum: Vt in generalibus, An atomorum concursu mūdus sit effectus: an providentia regatur: an sit aliquando casurus. In definitis, an parricidium commiserit Roscius: an regnum affectet Manlius: an rectè Verrem sit accusaturus Q. Cæcilius. In iudicij præteritum tempus maximè valet. Nemo enim accusat nisi quæ facta sunt. Nam & quæ fiant, & quæ futura sint, ex præteritis colliguntur. Quæritur & vnde factum ortum: vt pestilentia, ira deum, an intemperie cæli, an corruptis aquis, an noxio terræ halitu. Et quæ causa facti: vt quare ad Troiam quinquaginta reges nauigauerint, iureiurando adacti, an exeplo moti, an gratificantes Atridis. Quæ duo genera non multum inter se distant. Ea verò quæ sunt præsentis temporis, si non argumentis, quæ necesse est præcessisse, sed oculis deprehendenda sunt, non egent coniectura: vt si apud Lacedæmonios quærat, an Athenis muri fiant. Sed & illud potest videri extra hoc propositum coniecturæ genus, cum de aliquo homine quæritur, quis sit: vt est quæsitum contra Vrbiniæ hæredes, si is qui tanq; filius petebat bona, Clusinius Figulus esset, an Sosipater: nam & substantia eius sub oculos venit, vt non possit quæri an sit: quomodo vltra oceanum, nec quid sit, nec quale sit, sed an quid sit. Verum hoc quoq; genus litis ex præterito pendet, an hic sit ex Vrbiniæ natus Clusinius Figulus. Fuerunt autem tales nostris etiam temporibus controuersia, atque aliqua in meum quoq; patrocinium inciderunt. ¶ Animi coniectura non dubiè in omnia tempora cadit, Quæ mēte Ligarius in Africa fuerit, Quæ mente Pyrrhus fœdus petat, Quomodo laturus sit Cæsar si Ptolemæus Pompeium occiderit. ¶ Quæritur per coniecturam, & quantitas & qualitas circa modum, speciem, numerum. An sol maior q̄ terra, Luna globosa, an plana, an acuta. Vnus Mundus, an plures. Itēq; extra naturales quæstiones, Maius bellum Troianum, an Peloponnesiacum. Qualis clypeus Achillis. An vnus Hercules. ¶ In ijs autem quæ accusatione ac defensione constant, vnum est genus, in quo quæritur & de facto, & de auctore. Quod interionem coniuictam quæstionem habet, & vtrunque pariter negatur: interim separatam, cum & factum sit, necne: & si de facto constat, à quo factum sit, ambigitur. Ipsum quoq; factum aliquando simplicem quæstionem habet, an homo perierit: aliquando duplicem, veneno, an cruditate perierit. Alterum est genus de facto tantum, cum si id certum sit, non potest de auctore dubitari. Tertium de auctore tantum, cum factum constat, sed à quo factum sit, in controuersiam venit. Et quod tertio loco posui, non est simplex. Aut enim reus fecisse tantummodo se negat, aut alium fecisse dicit. Sed ne in alterum quidē transferri criminis vna forma est. Interdum enim substituitur mutua accusatio, quam Græci ἀντικατηγορία vocant, nostrorum quidam concertatiua. Interdum in aliquā personam, quæ extra discrimen iudicij est, transfertur, & aliàs certam, aliàs incertam. Et cū in certam, aut in extrariā, aut in ipsius qui perijt, voluntatem. In quibus similis atq; in ἀντικατηγορία, personarū, causarū, caterorum cōparatio est: vt Cicero pro Varenō, in familiā Ancharianā: pro Scauro circa mortē Bostarī in matrem auertens crimen, facit. Est etiā illud huic cōtrarium cōparationis genus, in quo vterq; à se factum esse dicit: & illud in quo nō personæ inter se, sed ipsæ res colliduntur, id est, non vter fecerit, sed vtrū factum sit. ¶ Cum de facto & de auctore constat, de animo quæri potest. Nunc de singulis cū pariter vtrunq; negatur, hoc modo, Adulteriū nō commisi. Tyrannidē non affectaui. In cædis ac veneficij causis frequens est illa diuisio, Non est factum: & si est factū, ego nō feci. Sed cum dicimus, Proba hominem occisum, accusatoris tantum partes sunt: à reo nihil dici contrā, præter aliquas fortasse suspiciones potest, quas spargere quāmaximè variè oportebit: quia si vnum aliquid affirmaris, probandum est, aut causa periclitandū. Nam vt cum inter id quod ab aduersario, & id quod à nobis propositum est, quæritur, videtur vtrūque: alterum verum: ita ex aduerso vnum est quo defendimur, reliquum est quo premimur. At cum quærimus de ambiguis signis crudelitatis & veneni, nihil tertium est. Ideoque vtraque pars quod proposuit tuetur. Interim autem ex re quæritur, veneficium fuerit, an cruditas, cum aliqua ex ipsa citra personam quoq; argumenta ducuntur. Refert enim, conuiuium præcesserit, an tristitia: labor an ocium: vigilia an quies. Aetas quoque eius qui perierit, discrimen facit. Interest, subito defecerit, an longiore valetudine consumptus sit. Liberior adhuc in vtrâque partem disputatio, si tantum subita mors in quæstionem venit. Interim ex persona probatio rei petitur, vt propterea credibile sit venenū fuisse, quia credibile est ab hoc factum veneficium: vel contrā. ¶ Cum verò de reo & de facto quæritur, naturalis ordo est, vt prius factum esse accusator probet, deinde à reo factum. Si tamen plures in personam probationes habuerit, conuertet hunc ordinem, Defensor autem prius negabit esse factum, quia si in hac parte vicerit, reliqua non necesse habet dicere: victo superest, vt tueri se possit. ¶ Illic quoque vbi de facto tantum controuersia est, quod si probetur, non possit de auctore dubitari, similiter argumenta & ex persona, & ex re ducuntur, sed in vnam facti quæstionem: sicut in illa controuersia (vtendum est enim & his exemplis, quæ sunt discentibus magis familiaria.)

Præteritum tempus in iudicijs maximè valet.

vide Iustin. lib. 2.

Animi coniectura.

Coniectura in accusatione ac defensione triplex: de auctore & facto tantum, de auctore tantum, ex quo sequitur.

ἀντικατηγορία. Sulpitius reo percussu & apologatione appellat.

Quid agatur cū de facto & de auctore constat.

Cū de reo & de facto quæritur.

Cū de facto tantum quæritur.

Abdicat: medicina studuit, cum pater eius ægrotaret, desperantibus de eo cæteris medicis, adhibitus, sanaturum se dixit, si is potionem à se datam bibisset. Pater acceptæ potionis epota parte, dixit venenum sibi datum: filius quod reliquum erat, exhausit: pater decessit: ille parricidij reus est. Manifestum est quis potionem dederit, nulla quæstio de autore: tantum an fuerit venenum, ex argumentis à persona ductis colligitur. ¶ Superest tertium, in quo factum esse constat aliquid, à quo sit factum quæritur. Eius rei superuacuum est ponere exemplum, cum plurima sint huiusmodi iudicia: vt si hominem occisum esse manifestum est, vel sacrilegium commissum: is autem qui arguitur fecisse, neget. Ex hoc nascitur ἀντιπροσώπων. Vtique hoc factum esse conuenit, quod duo inuicem obijciunt. In quo quidem genere caussarum admonet Celsus, fieri id in foro non posset, quod neminem ignorare arbitror. De vno enim reo consilium cogitur: & si qui sunt qui inuicem accusent, alterum iudiciū præferre necesse est. Apollodorus quoque ἀντιπροσώπων duas esse controuersias dixit: & sunt reuera secundum forensē ius duæ lites. Potest tamē hoc genus in cognitionem venire senatus, aut principis. Sed in iudicio quoque nihil interest actionū, vtrum simul de vtroque pronūcietur, an de vno seorsum. Quo in genere semper prior debet esse defensio: Primum, quia natura potior est salus nostra, quæ aduersarij pernicies. Deinde, quod plus habebimus in accusatione authoritatis, si prius de innocentia nostra cōstiterit. Postremo, quod ita demum duplex causā erit. Nam qui dicit, ego non occidi, habet reliquam partem, vt dicat, tu occidisti. At qui dicit, tu occidisti, superuacuum habet postea dicere, ego nō occidi. ¶ Hæc porro actiones constant comparatione: ipsa comparatio non vna via ducitur. Aut enim totam causam nostram cum tota aduersarij causā componimus, aut singula argumēta cum singulis. Quorū vtrū sit faciendum, non potest nisi ex ipsius litis vtilitate cognosci: vt Cicero singula pro Vareno comparat in primo crimine. Est enim superior, cum persona alieni cum persona matris temerē comparatur. Quare optimum est, si fieri poterit, vt singula vincantur à singulis. Sed si quando in partibus laborabimus, vniuersitate pugnandum est: siue inuicem accusant, siue crimen reus citra accusationem in aduersarium vertit: vt Roscius in accusatores suos, quāuis reos nō fecisset: siue in ipsos quos sua manu perijisse dicemus, factum deflectitur: non aliter quā in ijs quæ mutuā accusationem habent, vtriusque partis argumenta inter se comparantur. Id autem genus, de quo nouissimē dixi, non solum in scholis sæpe tractatur, sed etiam in foro. Nam id est in causā Næuij Apruniani solum quæsitū, præcipitata ne esset ab eo vxor, an se ipsa sua spē iecisset. Quæ actionem equidem solum in hoc tempus emiseram, quod ipsum fecisse seductum iuuenili cupiditate gloriæ fateor. Nam cætera quæ sub nomine meo feruntur, negligentia excipietium in quæstum notariorum corruptæ, minimam partem mei habent. ¶ Est & alia duplex coniectura, huic ἀντιπροσώπων non diuersa, de præmissis, vt in illa controuersia, Tyrannus suspicatus à medico suo datum sibi venenum, torfit eum, & cum id dedisse se negaret, accersit alterum medicum: ille datum ei venenum dixit, sed se antidotum daturum: & dedit potionem, qua epota tyrannus decessit. De præmio duo medici contendunt. Nam vt illic factum in aduersarium transferentium, ita hic sibi vendicantium personæ, causæ, facultates, tempora, instrumenta, testimonia comparantur. Illud quoque etiam si non est ἀντιπροσώπων, simili tamen ratione tractatur, in quo citra accusationē quæritur vtrum factum sit. Vtraque enim pars expositionē suam habet, atque eam tuetur: vt in lite Vrbiniana petitor dicit Clusinium Figulum filium Vrbinæ acie victa in qua steterat, fugisse: iactatumque casibus varijs, retentū etiam à rege, tandem in Italiā ac patriam suam Marginos venisse, atque ibi agnoscī. Pollio contra, seruasse eum Pisauri dominis duobus, medicinā factitasse, manumissum alienæ se familiæ venali immiscuisse, ac rogantē vt eis seruiret, emptū. Nōne totalis constat duarum caussarum comparatione, & coniectura duplici atque diuersa: Quæ autē accusantium atque defendentium, eadem petentium & inficiantium ratio est. ¶ Ducitur coniectura primum à præteritis. In his sunt personæ, causæ, consilia. Nam is ordo est, vt facere voluerit, potuerit, fecerit. Ideoque intuendū ante omnia, qualis sit de quo agitur. Accusatoris autem est efficere, vt si quid obiecerit, non solum turpe sit, sed etiam crimini de quo est iudicium, quammaximē conueniat. Nam si reum cædis, impudicum vel adulterum vocet, lædat quidem infamia: minus tamen hoc ad fidem valeat, quod si audacem, petulantem, crudelē, temerariū ostenderit. Patrono, si fieri poterit, id agendum est, vt obiecta vel neget, vel defendat, vel minuat. Proximum est, vt a præsentis quæstione separet. Sunt enim pleraque non solum dissimilia, sed etiam aliquando contraria: vt si reus furti, prodigus dicatur, aut negligens. Neque enim videtur in eundem & contemptus pecuniæ, & cupiditas cadere. Si deerunt hæc remedia, ad illa declinandum est, non de hoc quæri: nec eum qui aliquando peccauerit, vti que commississe omnia: & hanc fiduciam fuisse accusatoribus falsa obijciendi, quod læsum & vulneratum reum sperare hæc inuidia opprimi posse.

Cū de reo tãtã quærit.

Mutua accusatio.

Cur in Antiqua categoria de sensio accusatione præcedat. Comparatio quibus vis dicatur.

Quintilian oratio prima

Quintilian scripta. Duo rursus ad facti inclinatio.

vtrū factum sit.

Loci coniecturales & coniecturæ tractatio, quæ tribus capitibus continetur: an voluerit, potuerit, & fecerit.

A Alia propositio est accusatoris, cōtra quam loci oriuntur sæpe à persona, & interim generaliter, Incredibile esse à filio patrem, ab vxore virum occisum, ab imperatore proditam hostibus patriam. Facile responderetur, vel quod omnia scelera in malos cadant, ideoque sæpe deprehensa sint: vel quod indignum sit, crimina ipsa atrocitate defendi. Interim propriè, quod est varium. Nā dignitas & tuetur reum, & nonnunquam ipsa in argumentum facti conuertitur, tanquam inde fuerit spes impunitatis: sed perinde paupertas, humilitas, opes, vt cuique ingenio vis est, in diuersum trahuntur. Probi verò mores, & anteaactæ vitæ integritas, nunquam non plurimū profuerint. Si nihil obijciatur, patronus quidem in hoc vehementer incumbet. Accusator autem ad præsentem quæstionem, de qua sola iudicium sit, cognitionem alligabit, dicens neminem nō aliquando cœpisse peccare, nec per se natura ducendum scelus primum. Hoc in respondendo. Sic autem præparabit actione prima iudicum animos, vt noluisse potius obijcere, quā non potuisse credatur. Eoque fatuus est, omni se anteaactæ vitæ abstinerē conuitio, quā leuibus, aut frivolis, aut manifestò falsis reum inceslere, quia fides cæteris detrahitur: & qui nihil obijcit, omisisse credi potest maledicta tanquam superuacua: qui vana congerit, consistetur vanum in anteaactis argumentum, in quibus vinci quomodo tacere maluerit. Cætera quæ à personis duci solent, in argumentorum locis exposuimus. ¶ Proxima est ex causis probatio, in quibus hæc maximè spectantur, ira, odium, metus, cupiditas, spes: nam reliqua in has species cadunt. Quorum siquid in reum conueniet, accusatoris est efficere, ad quicquid faciendum causæ valere videantur, easque quas in argumentum sumet, augere. Si minus, illuc conferenda est oratio, aut aliquas fortasse latentes fuisse, aut nihil ad rem pertinere cur fecerit, si fecerat etiam dignius esse odio scelus, quod non habuerit causam. Patronus verò quoties poterit, instabit huic loco, vt nihil credibile sit factum esse sine causa. Quod Cicero vehementissimè multis orationibus tractat: præcipuè tamen pro Vareno, qui omnibus malis premebatur: nam & damnatus est. At si proponitur cur factum sit, aut falsam causam aut leuem, aut ignotam reo dicet. Possunt esse aliqua interim ignota: an hæredem habuerit: an accusaturus fuerit eum à quo dicitur occisus. Si alia defecerint, non vti que spectandas esse causas. Nam quem posse reperiri, qui non metuat, oderit, speret: Plurimos tamen hæc salua innocentia facere. Neque illud est omittendum, non omnes causas in omnibus personis valere. Nam vt alicui sit furandi causā paupertas, non erit idem in T. Curio Fabricioque momentum. De causā prius, an de persona dicendum sit, quæritur: varièque est ab Oratoribus factum: à Cicerone etiam prælatæ frequentissimè causæ. Sed mihi, si neutro litis conditio præponderet, secundum naturam videtur incipere à persona. Nam hoc magis generale est, rectorique diuisio, aut in nullo crimen credibile, aut in hoc. Potest tamen id ipsum, sicut pleraque, retere vtilitas. Nec tantum causæ voluntatis sunt quærendæ: sed interim & erroris, vt ebrietas, & ignorantia. Nam vt hæc in qualitate crimen eleuant, ita in coniectura premunt. Et persona quidem nescio an vnquam vti que in vno actu rei possit incidere, de qua neutra pars dicat: de causis frequenter quæri nihil attinet, vt in adulterijs, in furtis: quia illas per se ipsa crimina secum habent. ¶ Post hæc intuenda videntur & consilia: quæ latè patent, an credibile sit reum sperare id à se scelus effici posse, an ignorari cum fecisset: an etiam si ignoratum non esset, absolui, vel poena leui transigi, vel tardiore, vel ex qua minus incommodi consecuturus, quā ex facto gaudij videretur: an etiam tanti putauerit poenam subire. Post hæc an alio tempore, & aliter facere, vel facilius, vel securius potuerit: vt dicit Cicero pro Milone, enumerans plurimas occasiones quibus ab eo Clodius impunè occidi potuerit. Præterea cur potissimum illo loco, illo tempore, illo modo sit aggressus: qui & ipse diligentissimè tractatur pro eodem loco. An, etiam si nulla ratione ductus est, impetu raptus sit, & absque sententia. Nam vulgò dicitur, Scelera non habere consilium. An etiā cōsuetudine peccandi sit allectus. ¶ Excussa prima parte, an voluerit: sequitur, an potuerit. Hic tractatur locus, tempus: vt furtū in loco clauso vel recluso, frequētī vel solo: tempore vel diurno, cū testes plures: vel nocturno, cū maior difficultas. Inspiciuntur vti que difficultates & occasiones, quæ sunt plurimæ, ideoque exemplis non egent. Hic sequens locus talis est, vt si fieri non potuit, sublata lis sit: si potuit, sequatur quæstio, an fecerit. Sed hæc etiam ad animi coniecturam pertinent: nam & ex his colligitur an sperauerit. Ideo spectari debent & instrumenta: vt Clodij ac Milonis comitatus. ¶ Quæstio an fecerit, incipit à secundo tempore, id est præsentis: ac deinde coniuncto, hoc est insequenti: quorum sunt sonus, clamor, gemitus, latitatio, metus, & similia. His accedunt signa, de quibus tractatum est. Verba etiam & facta, quæ que anteaecerunt, quæ que infecuta sunt. Hæc aut nostra sunt, aut aliena. Sed verba magis nocent, aut minus: magis nocent, & minus profunt nostra quā aliena: magis profunt, & minus nocent aliena quā nostra. Facta autem interim magis profunt nostra, interim aliena: vt si quid quod

A persona. vt pro L. Murgena.

A causis. Hanc Cicero vt multo præstantissimā, sic etiam firmissimam putat: quare Salpustius victricē probationē vocat.

Error: Ebrietas.

A consiliis.

Consilium non habent scelera. An potuerit.

An fecerit.

A verbis.

A factis.

pro nobis sit, aduersarius fecit. Semper verò magis nocent nostra quam aliena. Est & illa in verbis differentia, quòd aut aperta sunt, aut dubia. Seu nostra, seu aliena sunt, infirmiora in vtrunq; sint necesse est dubia: tamen nostra saepe magis nocent: vt in illa controuersia. Interrogatus filius vbi esset pater, dixit, Vbiunque est, viuit: at ille in puteo mortuus est inuentus. Aliena quæ sunt dubia, nunquam possunt nocere, nisi aut incerto auctore, aut mortuo. Nocte audita est vox, Caue to tyrannidam: & interrogatus, cuius veneno moreretur, respondit, Non expedit tibi scire. Nã si est qui possit interrogari, soluet ambiguitatem. Cum autem dicta factaque nostra defendi solo animo possint, aliena variè refutantur. ¶ De vno quidem maximè genere coniecturalium cõtrouersiarum locuti videmur, & in omnes aliquid de his cadit. Nam depositi, furti, creditæ pecuniæ, & à facultatibus argumenta veniunt, an fuerit quod deponeretur: & à personis, an illum deposuisse apud hunc, vel huic credidisse credibile sit: an petitorum calumniari, an reum inficiatorem esse, vel furem. Sed etiam in furti reo, sicut in cædis, quaritur de facto, & de auctore. Crediti & depositi duæ sunt quæstiones, sed nonnunquam iunctæ, an datum sit, an redditum. Habêt aliquid proprii, adulterij causæ, quòd plerunq; duorum discrimen est, & de vtriusque vita dicendum: quanquam & id quaritur, an vtrunq; pariter defendi oporteat. Cuius rei cõsiliu nascetur ex causâ. Nam si adiuuabit pars altera, cõiungam: si nocebit, separabo. Ne quis autem mihi putet temerè excidisse, quòd plerunq; duorum crimen esse adulterium, non semper, dixerim: potest accusari sola mulier incerti adulterij: Munera domi inuenta sunt: pecunia, cuius auctor nõ extat, codicilli, dubium ad quem scripti. In falso quoque ratio similis: Aut enim plures in culpam vocantur, aut vnus. Et scriptor quidem semper tueri signatorem necesse habet, signator scriptorem non semper: nam & decipi potuit. Is autem qui hos adhibuisse, & cui id factum dicitur, & scriptorem & signatores defendet. Iidem argumentorum loci in causis proditiõnis, & affectatæ tyrannidis. Verum illa scholarum cõsuetudo ituris in forum potest nocere, quòd omnia quæ in themate non sunt, pro nobis ducimus. Adulterium obijcis, quis testis: quis index: quod precium: quis conscius: Venenum, vbi emi: à quo: quando: quanti: per quem dedi: Pro reo tyrannidis affectatæ, Vbi sunt arma: quos contraxi satellites: Neque hæc nego esse dicenda, & ipsi vtendum pro parte suscepta. Nam & in foro, si quando aduersarius probare non poterit, desiderabo. Sed in foro tantum illam facultatem olim desiderauimus, vbi non ferè causâ agitur, vt non aliquid ex his, aut plura ponantur. Huic simile est, quòd in epilogis quidam, quibus volunt, liberos, parentes, nutrices accommodant: nisi quòd magis concesseris ea quæ non sint posita, desiderare, quam dicere. ¶ De animo quo modo quaratur, satis dictum est, cum ita diuiserimus, an voluerit, an poterit, an fecerit. Nam qua via tractatur an voluerit, eadem, quo animo fecerit. Id enim est, an male facere voluerit. Ordo quoque rerum aut affert aut detrahit fidem, multo scilicet magis res prout congruunt, aut repugnant. Sed hæc nisi in ipso complexu causarum non deprehenduntur. Quarendum tamen semper, quid cui connectatur, & quid cui consentiat.

ARGVMENTVM.

¶ Qui factum negare non potest, ei nomen facti negandum docet ergo coniecturæ finitionem proximam esse in qua quid sit res quaritur. In hanc nos aliquando à qualitate delabi ostendit: vt in actionibus Reipub. l. 1. in quibus ad nomen confugimus: si quod obijcitur, rectè factum esse defendi non potest. ¶ Quia finitio sit explicat, propria, dilucida, & breuiter comprehensa rei propositæ expositio. ¶ His locis consistere conuenit, Genere, Specie, Differentia, & Proprio. ¶ Adhiberi autem illam pluribus causis, aut cum certum de nomine sit, sed de re per illud intelligenda incertum: Quod interim ex coniectura pendeat, vt quid sit deus: interim ex qualitate, vt quid rhetorice: Aut cum re manifesta de nomine nõ consistat: an sit tyrannidam, qui tyrannum ad mortem compulit. ¶ Porro hanc omnem materiam in tres species diuidi. Prima totum crimè negari, nec aliud nomen subijci, etiam si rem fatemur vt cum obijcitur adulterium in lupanari. Secunda, sic negari crimen, vt aliud nomen edatur vt si obijcitur sacrilegium, dicitur esse furtum: vbi vtrunq; finiendum. Tertia quæri in rebus specie diuersis, an hoc eodem nomine sit appellandum, vt amatorum, venenum. ¶ Formam oratorij finitionis describit, quam seruitute ex cõsuetudine philosophorum ducta, immutabili necessitate non vult esse aliquid, aut per argumenta verborum cauillatorem, sed expositis rei partibus, & proprietatibus, latius oratione ducta. Cuius exempla luculenta ex Ciceronis orationibus profert. ¶ Finitionis hunc esse ordinem certum: Quid sit, quo finitionem confirmamus: & an hoc sit, quo in rem finitionem applicamus. Illud generale esse, & ferè difficultius: Hoc particulare, & ad aliud sequi. ¶ In finitione prouidendū esse ne sit superuacua, nihil ad causam pertinens, ambigua, communis, contraria, falsa, parum plena, quibus duobus vltimis euerti præcipue possit. ¶ Ex causa priore parte, Quid sit, facile quod secundum est, id est, an hoc sit, perficitur ex primo non aliter inferatur, quam ex Thesi hypothetis & in eo hoc solum agatur, vt sit causæ nostræ conueniens finitio, quo probationes complures pertendant. Ex Antecedentibus, Cõsequentibus, Adiunctis, Repugnantibus, Causis, Effectis, Similibus. Exempla ex Cic. oratione pro Cecinna, & quibusdam fictis, id demonstrat. ¶ Circa finem, Quantum quoddam genus addit, quam finitionem certam vocat, de qua inter vtranque partem cõueniat, vt in causa Cornelii de maiestate, quæ ad qualitatem reducit.

De Finitione.

Cap. III.

Sequitur coniecturam finitio. Nam qui non potest dicere nihil fecisse, proximum habebit vt dicat, non id fecisse quod obijcitur. Itaque plerunq; legibus ipsidem, quibus coniectura versatur defensionis tantum genere mutato: vt in furtis, depositis, adulterijs. Nam quemadmodum dicimus, non feci furtum, non accepi depositum, non comisi adulterium: ita, non est hoc furtum, non est hoc depositum, non est hoc adulterium. Interim à qualitate ad finitionem descenditur, vt in actionibus dementia, malæ tractationis, Reipub. lætæ. In quibus si rectè facta esse quæ obijciuntur, dici non potest, Illud succurrit, Non est

A hoc dementem esse, male tractare. Rempub. lædere. ¶ Finitio igitur est rei propositæ propria, & dilucida, & breuiter comprehensa verbis enunciatio. Constat maximè, sicut est dictum, genere, specie, differentibus proprijs: vt si finias equum (noto enim maximè vtar exemplo) genus est animal: species, mortale: differentia, irrationale. Nam & homo mortale erat. Proprium, hinniens. ¶ Hæc adhibetur orationi pluribus causis. Nam tum est certum de nomine, sed queritur quæ res ei subijcienda sit: tum res est manifesta, sed de nomine non constat. De re cum dubium est, interim coniectura est: vt si quaratur quid sit deus. Nam qui id neget, deum esse spiritum omnibus partibus immistum, non hoc dicat, falsam esse illius diuinæ naturæ appellationem: sicut Epicurus, qui humanam ei formam, locumq; inter mundos dedit: sed nomine vterque vno utitur: vtrum sit in re, coniectat. Interim qualitas tractatur, vt quid sit Rhetorice, vis persuadendi, an bene dicendi scientia. Quod genus est in iudicijs frequentissimum. Sic enim queritur, an deprehensus in lupanari cum aliena vxore adulter sit: quia non de appellatione, sed de vi facti eius ambigitur, an omnino peccarit. Nam si peccauit, non potest aliud esse quam adulter. Diuersum est genus, cū controuersia consistit in nomine, quod pendet ex scripto, nec versatur in iudicijs, nisi propter verba, quæ litem generant. An qui se interficit, homicida sit: an qui tyrannum in mortem compulit: tyrannidam: an carmina magorum, veneficium. Res enim manifesta est, sciturq; non idem esse occidere se, quod alium: non idem occidere tyrannum, quod compellere ad mortem: non idem carmina, ac mortiferam potionem: queritur tamen an eodem nomine appellanda sint. ¶ Quamquam autem dissentire vix audeo à Cicerone, qui permultos secutus auctores dicit finitionem esse de eodem, & de altero, (semper enim neganti aliquod esse nomen, dicendum quid sit potius) tamen in eandem treis habeo velut species. Nam interim sic conuenit querere, an habendum sit adulterium in lupanari. Cum hoc negamus, non necesse est dicere quid id vocetur, quia totū crimen inficiamus. Interim queritur, an hoc furtum, an sacrilegium: non quin sufficiat non esse sacrilegium, sed quia necesse sit dicere quid sit aliud: quo in loco vtrunq; finiendum est. Interim queritur in rebus specie diuersis, an & hoc eodem modo sit appellandum, cum res vtraq; habeat suum nomen, vt amatorum, venenum. In omnibus autem huius generis litibus queritur, an etiã hoc: quia nomen de quo ambigitur, vtiq; in alia re certum est: Sacrilegium est rem sacram de templo surripere, num & priuatam: Adulterium, cum aliena vxore domi coire: an & in lupanari: Tyrannidam, occidere tyrannum, an etiam in mortem compellere: Ideoq; συλλογισμός, de quo postea dicam, velut infirmior est finitio, quia hac quaritur, an idem sit huius rei nomē, quod alterius: illo, idem perinde habenda sit hæc, atque illa. Est & talis finitionum diuersitas, vt quidam sentiunt, nam idem diuersis verbis comprehendatur: vt Rhetorice, bene dicendi scientia, & eadem bene inueniendi, & bene enunciandi, & dicendi secundum virtutem orationis, & dicendi quid sit officij, Atq; prouidendum, vt si sensu non pugnant, comprehensione dissentiant. Sed de his disputatur, non litigatur. Opus est aliquando finitione obscurioribus & ignotioribus verbis, vt quid sit clarigatio. Erit & interim notis nomine verbis: vt quid sit penus, quid littus. Quæ varietas efficit, vt eam quidam coniecturæ, quidam qualitatibus, quidam legitimis quæstionibus subiecerint. ¶ Quibusdam ne placuit quidem omnino subtilis hæc, & ad morem Dialecticorum formata conclusio, vt in disputationibus potius per argumenta verborum cauillatrix, q̄ in Oratoris officio multum allatura momenti. Licet enim valeat in sermone tantum, vt constructū in vinculis suis habeat eum qui responsurus est, & vel tacere, vel etiam inuitum id quod sit contra, cogat fateri, non eadem est tamen eius in causis utilitas. Persuadendum enim iudici est, qui etiam si verbis deuinctus est, tamen nisi ipsi rei accesserit, tacitus dissentiet. Agenti verò quæ tanta est huius præcisæ comprehensionis necessitas? An si non dixerò, homo est animal rationale mortale, non potero expositis tot corporis animiq; proprietatibus, latius oratione ducta, vel à dijs eum, vel a mutis discernere? Quid quòd nec vno modo definitur res eadem, sed latiore, varioque tractatu: vt facit Cicero, vt omnes Oratores plerunq; fecerunt, Rarissima enim apud eos reperitur illa ex consuetudine philosophorum ducta seruitus (est enim certè seruitus) ad certa se verba adstringendi. Idq; faciendum in libris Ciceronis de oratore vetat M. Antonius. Nam est etiam periculosum, cum si vno in verbo sit erratum, tota causâ cecidisse videamur: Optimaq; est illa media via, qua utitur Cicero pro Cecinna, vt res proponatur, verba non periclitetur. Etenim, Recuperatores, non ea sola vis est, quæ ad corpus nostrum vitamq; peruenit, sed etiam multo maior ea quæ periculo mortis iniecto, formidine animum perterritum, loco saepe & certo statu dimouet. Aut cum finitionem præcedit probatio, vt in Philippicis Cicero Seruium Sulpitium occisum ab Antonio colligit & in clausula demum ita finit. Is ei profecto mortem attulit, qui causa mortis fuit. Non negauerim tamen, hæc quoq; vt expedit causæ, esse faciendâ. Et si quando firma

Finitio quid sit, & quibus consistat.

Vbi adhibenda finitio. Quòd nomē certū est res incerta. De? quid sit.

Quæ res certa nomē incertum.

In Topicis. Species finitionum quarum tres.

Prima. Secunda. Tertia.

Cap. 8.

Quo pacto finitio oratoris tractanda sit. Dialectica cauillatrix.

Dialectica seruitus in foro periculosa.

Oratoris finitionis exempla.

Philipp.

comprehendi poterit, & breui complexu verborum finitio, esse id tum elegans, tū etiam fortissimum, si modo erit illa inexpugnabilis. ¶ Eius certus ordo est, quid sit, an hoc sit: & in hoc ferè labor maior est, vt finitionem confirmes, quàm vt in rem finitionē applices. In eo quid sit, duplex opus est. Nam & nostra confirmanda est, & aduersa partis destruenda finitio. Ideoq; in schola, vbi nobis ipsi fingimus contradictionem, duos ponere debemus fines, quales vtrinq; esse optimi poterunt. At in foro prouidendum, num forte superuacua, & nihil ad causam pertinens: an ambigua, an contraria: an communis sit finitio: quorum nihil non accidere agentis culpa potest. Vt rectè autem finiamus, ita fiet, si prius in animo constituerimus, quid velimus efficere. Sic enim accommodari ad voluntatem verba poterunt. Atq; vt à notissimo exemplo, quò sit res lucidior, non recedam. Qui priuatam pecuniam de templo surripuit, sacrilegij reus est. Culpa manifesta. Quæstio est, an huic crimini nomen quod est in lege, conueniat. Ergo ambigitur, an hoc sacrilegium sit. Accusator, quia de templo sit surrepta pecunia, vtitur hoc nomine. Reus, quia priuatam surripuerit, negat esse sacrilegium, sed furtum fatetur. Actor ergo ita finiet, Sacrilegium est surripere aliquid de sacro. Reus ita finiet, Sacrilegium est surripere aliquid sacri. Vterque alterius finitionē impugnat. ¶ Ea duobus generibus evertitur, si aut falsa est, aut parum plena. Nam illud tertium nisi stultis non accidit, vt nihil ad quæstionem pertineat. Falsa est si dicas, Equus est animal rationale: nam est equus animal, sed irrationale. Quod autem commune cum alio est, desinet esse proprium. Hic reus falsam dicit esse finitionem accusatoris: Accusator autem non potest dicere falsam rei. Nam est sacrilegium, surripere aliquid sacri. Dicit parum plenā: adiiciendum enim, aut ex sacro. Maximus autem vsus in approbando refellendoq; sine propriorum ac differentium, nonnunquam etiam etymologiæ. Quæ tamen omnia, sicut in cæteris, confirmat æquitas, nonnunquam etiam coniectura mentis. Etymologia maximè rara est. Quid enim est aliud tumultus, nisi perturbatio tanta, vt maior timor oriatur? Vnde etiam nomen ductum est tumultus. Circa propria ac differentia magna subtilitas: vt cum quaritur, an addictus, quem lex seruire donec soluerit iubet, seruus sit: altera pars finit ita, Seruus est, qui est iure in seruitute. Altera, qui in seruitute est eo iure, quo seruus: aut, vt antiqui dixerunt, qui seruitutem seruit. Quæ finitio etiā si constat æquo, nisi tamen proprijs & differentibus adiuuetur, inanis est. Dicit enim aduersarius seruire eum seruitutem, aut eo iure quo, seruum. Videamus ergo propria differentiaq; liberorum, quæ libro quinto leuiter in transitu attigeram. Seruus cum manumittitur, sit libertinus: addictus recepta libertate est ingenuus. Seruus inuito domino libertatem non consequetur: addictus soluendo, citra voluntatem domini consequetur. Ad seruum nulla lex pertinet: addictus legem habet. Propria liberi, quæ nemo habet nisi liber, prænomen, nomen, cognomē, tribum: habet hæc addictus. ¶ Excusio quid sit, propè peracta est quæstio, an hoc sit. Id enim agimus, vt sit causæ nostræ conueniens finitio. Potentissima autem est in ea qualitas, an amor, an insania. Huc pertinent probationes, quas Cicero dicit proprias esse finitionis, ex antecedentibus, consequentibus, adiunctis, repugnantibus, causis, effectis, similibus: de quorum argumentorum natura dictum est. Breuiter autè pro Cecinna Cicero initia, causas, effecta, antecedentia, consequentia cõplexus est: Quid igitur? fugiebant propter metum? Quid metuebant? Vim videlicet. Potestis igitur principia negare, cum extrema conceditis: Sed similitudine quoque vsus est, Quæ vis in bello appellatur, ea in ocio non appellabitur? Sed ex contrario argumenta ducuntur, vt si queratur an amatorium, venenum sit, necne: quia venenum, amatorium non sit. Illud alterum genus, quò sit manifestius adolescentibus meis, (meos enim semper adolescentes putabo) hic quoque fictæ controuersia vtat exemplo. Iuuenes qui conuiuere solebant, constituerunt vt in littore cõnarent. Vnius, qui cæq; defuerat, nomen tumulo què extruxerant, inscripserunt. Pater eius à transmarina peregrinatione cum ad littus idem appulisset, lecto nomine suspendit se. Dicuntur hi causa mortis fuisse. Hic finitio est accusatoris, Per quem factum est vt quis perierit, causa mortis est. Rei est, Qui fecit quid sciens, per quod perire homini necesse esset. Remota finitione, accusatori sat est dicere, Causa mortis fuitis, per vos enim factum est vt homo periret: quia nisi vos illud fecissetis, viueret. Contrà, non statim per quem factum est vt quis periret, is damnari debet, vt accusator, testis, iudex rei capitalis. Nec vndeunque causa fluxit, ibi culpa est: vt si cui quis profectio nem suaserit, vt ad amicum accedat trans mare, & is naufragio perierit. Ad cõnam inuitarit, & is cruditate illic contracta decesserit. Nec fuit in causa mortis solum adolescentium factum, sed credulitas senis, & in dolore ferundo infirmitas: denique si fortior fuisset aut prudetior, viueret. Nec mala mente fecerunt, & ille potuit vel ex loco tumuli, vel ex opere tumultuario suspicari non esse monumentum. Qui ergo puniri debent: in quibus omnia sunt homicida præter manū. ¶ Est interim certa finitio, de qua inter vtranque partem cõuenit: vt Cicero dicit, Maiestas est

Ordo quæ
tionum quid
sit, An hoc
sit & quomo
do vtranque
tractandum.

Finitio vitio
sa.

Finitio finis
euerio.

Etymologia
Philip. &
Tumultus.

Addictus.

An hoc sit.

In Topicis.

Lib. 5.

Quartus gen?
Finitio certa,
ad qualitatē
reducitur.
In partit.

A in imperio, atque in omni populi Romani dignitate. Quaritur tamen an maiestas minuta sit, vt in causa Cornelij quæsitum est. Sed hic etiam similis videri potest finitiuæ tamen quia de finitione non ambigitur, iudicatio est qualitas, atque ad eum potius statum reducenda, ad cuius forte quadam venimus mentionem, sed & erat ordine proximus locus.

ARGVMENTVM.

¶ Confectura & finitione absolutis, Qualitatem, quod ordine naturæ tertium est, aggredditur: quam latè accipiendo ad quantitatem continuam & discretam extendit: cuius statum suaforias, demonstratius, & bonam partem iudicialium continet tradit. ¶ Qualitatem diuidit in Absolutam & Assumptiuam in quibus omnis lis sit aut de præmio, aut de pœna, aut de Quantitate. Culpæ defensionem in vtraque primam tractat. Absoluta desinit eam esse, in qua quod obijciunt honestum esse defendimus. Cuius loci sunt natura, lex, mos, iudicatum, pactum vt si quis in ciuitate libera cædem tyranni obijciat. ¶ Assumptiuam, in qua factum per se improbabile, assumptis extrinsecus auxilijs, defenditur, vt si Orestes accusetur, quod matrem suam occiderit: huius species multas enumerat. Comparationem ciuicis, Translationem vel Remotionem, Excusationem, quam subdidit in Ignorantiam, Necessitatem, & Fortunam: Culpæ imminutionem & Deprecationem: quam in Senatu apud populum, & principem, & vbi cuique iuris clementia est, locum habere dicit. ¶ Hactenus de culpæ defensione de præmijs, duo querian vilo sit quis præmio dignus an tanto de duobus, vter: & quis de pluribus dignior. Quibus abdicacionis causas, demeritis, malæ tractationis, & orbarum nuptias indicentium subiungit. Multas præterea controuersiarū species enumerat, quæ in qualitatem cadunt. Postremo quæsitatem qualitati subiacerit: seu ratione modo di, quo facti magnitudo æstimatur, seu numeris, vt cum queritur an Thrasibulo triginta præmia debeantur, colligit.

De Qualitate.

Cap. III.

¶ St autem qualitas alià de summo genere, atque ea quidem non simplex. Nam & qualis sit cuiusque rei natura, & quæ forma, quaritur: an immortalis Anima, an humana specie Deus: & de magnitudine ac numero, quantus Sol, an vnus Mundus. Quæ omnia cõiectura quidem colliguntur, quæstionem tamen habent in eo, qualia sint. Hæc & in suaforias aliquando tractari solent, vt si Cæsar deliberet, an Britanniam impugnet, quæ sit Oceani natura: an Britannia insula, (nam tum ignorabatur) quanta in ea terra, quo numero militum aggredienda, in consilium ferendum sit. Eidem qualitati succedunt faciendæ, ac non faciendæ: appetendæ, vitandæ: quæ in suaforias quidem maximè cadunt, sed in controuersijs quoq; sunt frequentia: hæc sola differentia, quia illic de futuris, hic de factis agitur. Itè demonstratiuæ partis omnia sunt in hoc statu: factum esse constat, quale sit factum, quaritur. ¶ Lis est omnis aut de præmio, aut de pœna, aut de quantitate. Igitur primum genus causæ, aut simplex, aut comparatiuum. Illic quid æquum, hic quid æqui, aut quid æquissimum sit, excutitur. Cum de pœna iudicium est, à parte eius qui causam dicit, aut defensionis est criminis, aut imminutio, aut excusatio, aut, vt quidam putant, deprecatio. ¶ Defensio longe potentissima est, qua ipsam factum quod obijciunt, dicimus honestum esse. Abdicatur aliquis, quòd inuito patre militarit, honores petierit, vxorem duxerit: tuemur quod fecimus. Partem hanc vocant Hermagorei κατ' ἀν' ἑλ' λη' λω', ad intellectum id nomen referentis. Latine ad verbum translatum non inuenio: absolutam appellant, Sedenim de re sola quæstio, iusta sit ea, necne. Iustum omne continetur natura, vel constitutione. Natura, quod sit secundum cuiusque rei dignitatem. Hæc sunt pietas, fides, cõtinentia, & talia. Adijciunt & id quod sit par. verum id non temerè intuemum est. Nam & vis contra vim, & talia nihil habent aduersum eum qui prior fecit iniuste: & non quoniam res pares sunt, etiam id est iustum quòd antecessit. Illa vtrinq; iusta, eadem lex, eadem conditio: ac forsitan ne sint quidem paria, quæ vlla parte sunt dissimilia. Constitutio est in lege, more, iudicatio, pacto. ¶ Alterum est defensionis genus, in quo factum per se improbabile, assumptis extrinsecus auxilijs tuemur: id vocant κατ' ἀντ' ἑσθ' ον. Latini hoc quoque nõ ad verbum transferunt. Assumptiuam enim dicitur causa. In quo genere fortissimum est, si crimen causa facti tuemur, qualis est defensio Orestis, oratio Milonis. ἀντ' ἑκ' ἡλ' λη' λω' dicitur, quia omnis nostra defensio constat eius accusatione, qui vindicatur. Occisus est, sed latro: excusatus, sed raptor. ¶ Est & illa ex causis facti ducta defensio priori contraria, in qua neque factum ipsum per se, vt in absoluta quæstione defenditur: neq; ex contrario facto, sed ex aliqua vtilitate aut Reipub, aut hominum multorum, aut etiam ipsius aduersarij, nonnunquam & nostra, si modo id erit quod facere nostra causa fas sit: quod sub extrario accusatore & legibus agente prodesse nunquam potest, in domesticis disceptationibus potest. Nam & filijs patris in iudicio abdicacionis, & maritus vxori, si malæ tractationis accusabitur: & patri filius, si demeriti causa erit, non inuerecundè dicit multum sua interfuisse. In quo tamen incommoda vi tantis melior quàm comoda petentis est causa. Quibus similia etiam in verà rerum quæstione tractantur. Nam quæ in scholis abdicatorum, hæc in foro ex heredatorum à parentibus, & bona apud Consules repetentium ratio est: quæ illic malæ tractationis, hic rei vxoria, cum quaritur vtrius culpa diuortium factum sit: quæ illic demeriti, hic petendi curatoris. ¶ Subiacet vtilitati etiam illa defensio, si peius aliquid futurum fuit. Nam in comparatione malorum, boni locum cum obtinet leuius: vt si Mancinus fœdus Numatium sic defendat, quòd periturus, nisi id factum esset, fuerit exercitus Romanus. Hoc genus ἀντ' ἑσθ' ον græcè nominatur: comparatiuum nostri

Qualitas iudicialis de præmio pœna vel Quantitate.

Qualitas absoluta.

Instituta natura. Constitutio.

Qualitas assumptiuam.

Rectissima, quam alij translationem vocant.

Ex causis facti defensio.

Comparatio criminis.

vocant. ¶ Hac circa defensionem facti: quæ si neque per se ipsam, neq; adhibitis auxilijs dabitur, proximum est in alium trāsferre crimē, si possumus. Ideoq; etiam in hos qui iam scripti sunt status, visa est cadere translatio. Interdū ergo culpa in hominē relegatur: vt si Gracchus reus fœderis Numantini, cuius metu leges populares tulisse in Tribunatu videtur, missum se ab Imperatore suo diceret. Interim deriuatur in rem: vt si is qui testamētō quid iussus non fecerit, dicat per leges id fieri non potuisse. Hoc *μετ' ας αοιν* dicunt. ¶ Exclusio quoque his excusatio superest. Ea est aut ignorantia: vt si quis fugitiuo stigmata scripserit, eoq; ingenuo iudicato, neget scisse se liberum cum fuisse. Aut necessitatis: vt cum miles ad commeatu diem non affuit, dicit se fluminibus interclusum, aut valetudine. Fortuna quoque sæpe substituitur culpæ: nonnunquam malè fecisse nos, sed bono animo dicimus. Vtriusq; rei multa & manifesta exempla sunt. Idcirco non est eorum necessaria expositio. Si omnia quæ supra scripta sunt deerunt, videndum an minui culpa possit. ¶ Hic est ille qui à quibusdam dicitur status quantitatis. Sed ea cum sit aut pœnæ, aut honoris, ex qualitate facti constituitur: eoq; nobis sub hoc esse statu videtur: sicut eius quoq; quæ ad numerum refertur à græcis, Nam & *πολιτικα*, & *ποσειδωνικα* dicunt, nos vtrunq; eadem appellatione complectimur. ¶ Vltima est deprecatio: quod genus causæ plerique negarunt in iudicium vnquam venire. Quin Cicero quoq; pro Quinto Ligario idem testari videtur, cum dicit, Causas Cæsar egi multas, & quidem tecum, dum te in foro tenuit ratio honorum tuorū: certè nunquam hoc modo, Ignoscite iudices, errauit, lapsus est, non putauit, si vnquam posthac, & cætera. In Senatu vero, & apud populum, & apud principem, & vbiunque iuris clementia est, habet locum deprecatio. In qua plurimum valet, ex ipso qui reus est, hæc tria in vita præcedere, si innocens, si bene meritis, si spes in futurum innocenter victuri, & in aliquo vsu futuri: Præterea si vel alijs incommodis, vel præsentis periculo, vel pœnitentia videatur satis pœnarum dedisse. Extrà, nobilitas, dignitas, propinqui, amici. In eo tamen qui cognoscit, plurimum ponendum, si laus eum misericordis potius quàm reprehensio dissoluti consecutura est. Verùm & in iudicijs etiam si non toto genere causæ: tamen ex parte magna hic locus sæpe tractatur. Nam & diuisio frequens est, etiam si fecisset, ignoscendum fuisse, idque in causis dubijs sæpe præualuit: & epilogi omnes in eadem ferè materia versari solent. Sed nonnunquam etiam reus hic totius summæ constituit, si ex hereditate à se filium pater testatus fuerit elogio, propterea quòd is meretricem amauerit. Nam omnis hic quæstio, an huic delicto pater debuerit ignoscere, & Centumviri tribuere debeant veniam. Sed etiã in formulis, cū pœnariæ sunt actiones, nos ita in causam partimur, an commissa sit pœna, an exigi debeat. Id autem quod illi viderunt, verum est, reum à iudicibus hoc defensionis modo liberari non posse. ¶ De præmijs autem queruntur duo, an villo sit dignus qui petit, an tanto: ex duobus, vter dignior: ex pluribus, quis dignissimus. Quorum tractatus ex ipso meritorum genere ducuntur. Et intuebimur non rem tantum, siue alleganda, siue comparanda erit: sed personam quoq; Nam & multum interest, tyrannum iuuenis occiderit, an senex: vir an fœmina: alienus an coniunctus. Et locum multipliciter, in ciuitate tyrannus afflueta, an libera semper: in arce, an domi. Et quomodo factum sit, ferro, an veneno. Et quo tempore, bello, an pace: an cum depositurus esset eam potestatem, an cum aliquid noui sceleris ausurus. Habetur in meritis gratia, periculum quoq; ac difficultas. Similiter liberalitas à quo profecta sit refert. Nam in paupe gratior quàm in diuite, dante beneficium quàm reddete, patre quàm orbo. Item quam rem dederit, & quo tempore, & quo animo, id est num in aliquam spem suam, similiter alia. Et ideo qualitas, maxima Oratoris recipit opera: quia in vtranque partem plurimum est ingenio loci, nec vsquam tantum affectus valent. Nam coniectura extrinsecus quoq; adductas frequenter probationes habet, & argumenta ex materia sumit: & quale quicque videatur, eloquentiæ opus est: hic regnat, hic imperat, hic sola vincit. ¶ Huic parti subiungit Virginius causas abdicationis, de mentia, malæ tractationis, orbarum nuptias indicentium. Nam & iudicium ferè sic accidit: inuentiq; sunt, qui has materias officiorum vocarent. Sed alios quoque nonnunquam hæc leges recipiunt status. Nam & coniectura est aliquando in plerisque horum, cum se vel non fecisse, vel bona mente fecisse contendunt. Cuius generis exempla sunt multa. Et quid sit demētia, ac mala tractatio, finitur. Nam iuris quæstiones plerunq; leges præcurrere solent, & ex quibus causis non fiat statutum. Quod tamen factu defendi non poterit, iure nitetur. Et quot & quibus causis abdicare non liceat, & in quæ crimina malæ tractationis actio detur, & cui accusare dementiæ nõ permittatur. Abdicationum formæ sunt duæ: Altera criminis perfecti, vt si abdicetur raptor, adulter. Altera imperfecti, velut pendens, & adhuc in conditione positi: quales sunt in quibus abdicatur filius, qui non pareat patri. Illa semper asperam abdicantis actionem habet, (immutabile est enim quod factum est) hæc ex parte blandam, & suadenti simile. Mauult enim pater cor-

Translatio criminis quæ ab alijs remouetur dicitur.

Excusatio, si ne Purgatio.

Imminutio culpæ.

Deprecatio.

Quæ tria in deprecatione profunt.

De præmijs quæ ex meritis spectantur.

De meritis.

Qualitas Rhetoricæ & Oratoricæ officina.

Præmijs vtriusque causæ subiaccnt.

Non sicut status.

Abdicationum formæ.

A rigere, quàm abdicare. At pro filijs in vtroque genere summissam, & ad satisfaciendum compositam. A quo dissensuros scio, qui libenter patris figuram lædunt, quod nõ ausim dicere nunquam esse faciendum (potest enim materia incidere, quæ hoc exigat) cæterum videndum est quoties aliter agi potest. Sed de figuris alio libro tractabimus. Non dissimiles autem abdicationum actionibus sunt malæ tractationis actiones. Nam & ipsæ habent eandem in accusationibus moderationem. Demētia quoq; iudicia, aut propter id quod factum est, aut propter id quod adhuc fieri vel non fieri potest, instituuntur: & actor in eo quod factum est liberum habet impetum: sic tamen, vt factum accuset, ipsius patris tanquam valetudine lapsi misereatur: in eo vero, cuius libera mutatio est, diu roget & suadeat, & nouissimè dementiam rationi queratur obstare, non mores: quos quanto magis in prateritum laudauerit, tanto facilius probabit morbo esse mutatos. Reus, quoties causa patietur, debet esse in defensione moderatus, quia ferè ira, contentio & concitatio furori sunt similia. Omnibus his commune est, quòd rei non semper defensionem facti, sed excusationem ac venia frequenter vtuntur. Est enim domestica disceptatio, qua & semel peccasse, & per errorem, & leuè quàm obiiciatur, absolutioni nonnunquam sufficit. ¶ Sed alia quoq; multa cõtrouersiarum genera in qualitatem cadunt. Iniuriarū, quanquam enim reus aliquando fecisse negat, plerunque tamen hæc actio factu atq; animo continetur. De accusatore constituendo, quæ iudicia diuinationes vocantur (in quo genere Cicero quidem, qui mandantibus socijs Verrem accusabat, hæc vsus est diuisione) spectandum à quo maxime agi velint ij de quorum vltione queritur: à quo minime velit is qui accusatur. Frequentissimè tamen hæc sunt quæstiones, vter maiores causas habeat, vter plus industriae aut virium sit allaturus ad accusandum, vter id meliore fide sit facturus. Tutela præterea: in quo iudicio solet queri, an alia de re quàm de calculis cognosci oporteat: an fidem præstare debeat tantum, non etiam consilium & euetum, Cui simile est malè gestæ procuratoris in foro: negociorum gestorum: nam & mandati actio est. Præter hæc finguntur, in scholis & scripti malefici, in quibus aut hoc queritur, an scriptum sit: aut hoc, an maleficii sit: raro vtrunq;. Malè gestæ legationis, apud græcos & veris causis frequens: vbi iuris loco queri solet, an omnino aliter agere quàm mandatum sit, liceat: & quousq; sit legatus: quoniam alij in renūciando sunt: vt is qui testimonium in Verrem dixerat post perlatam legationem. Plurimum tamen est in eo, quale sit factum. Reipub. læsa, Hinc mouentur quidem mille iuris cauillationes, quid sit Rempub. lædere: & læserit ne, an profuerit: & ab ipso an propter ipsum læsa sit. In factu tamen plurimum inest. Ingrati quoq;. In quo genere queritur, an is cum quo agitur, acceperit beneficium: quod raro negandum est (ingratus est enim qui negat) an quantum acceperit reddiderit: an protinus qui non reddiderit, ingratus sit: an potuerit reddere: an id quod exigebatur, debuerit: quo animo sit. Simpliciores illæ iniusti repudij, sub qua lege controuersia illud proprium habent, quòd à parte accusantis defensio est, & defendentis accusatio. Præterea cum quis rationem mortis in Senatu reddit: vbi vna quæstio est iuris, an is demum prohibendus sit, qui mori vult, vt se legum actionibus subtrahat. Cætera qualitatis. Finguntur & testamenta, in quibus de sola quærat voluntate: vt in cõtrouersia quam supra exposui, in qua de parte patrimonij quarta, quam pater dignissimo ex filijs reliquerat, contendunt Philosophus, Medicus, Orator. Quod item accidit, si orbæ nuptias indicant pares gradu, & si inter propinquos de idoneo queratur. Sed nec mihi omnes persequi materias in animo est (fingi enim adhuc possunt) nec communes sunt earum quæstiones, quia positionibus mutantur. Hoc tantum admiror, Flauium, cuius apud me meritò summa est authoritas, cum artem scholæ tantum componeret, tam anguste materiam qualitatis terminasse. ¶ Quantitas quoq; (vt dixi plerunque) etiam si non semper, tamen plerunq; eadem subiaccet, seu modi est, seu numeri. Sed modus aliquando constat æstimatione facti, quanta sit culpa, quantumve beneficium: aliquando iure, cum id in controuersiam venit, qua quis lege puniendus, vel honorandus sit. Stuprator an decem millia dare debeat, quæ pœna huic crimini constituta est: an quia stupratus se suspendit, capite puniri, tãquam causa mortis. Quo in genere falluntur qui ita dicunt, tanquam inter duas leges queratur, Nam & decem milibus nulla controuersia est, quæ nec petuntur. Iudicium redditur, an reus causa sit mortis. In coniecturam quoq; eadem species cadit: quem perpetuo, an quinquennali sit exilio multandus, in controuersiam venerit: num prudens eadem commiserit, queritur. Illa quoque, quæ ex numero ducitur, pendet ex iure: an Thrasylulo triginta præmia debeantur: & cum duo fures pecuniam abstulerunt, separatim quadruplum quisque, an duplum debeat. Sed hic factum quoque æstimatur, & tamen ius ipsum pendet ex qualitate.

Dementiæ.

Alia in Qualitate cadentia Iniuriarum.

Diuinationes. Actus.

Tutela.

Procuratoris Scripti malefici.

Legationis.

Reipubl. læsa.

Ingrati.

Repudij.

Mortis Testamentorum.

Flauius thestor.

Quantitas, cuius dug species, Qualitati quoque subiaccet.

Qui neq; statu coniecture, neq; finitionis, neq; qualitatis tueri se volet, aut poterit, huic ad aliquid iuris adiutoris, id est ad agendi conditionem, & modum cõfugiendi monet. Cuius duas partes facit intentionem & præscriptionem: quæ à statu qualitatis alienæ non sunt, sed litigandi formâ habent diuersam. Intentio est quando contra id quod intendit aduersarius, pugnamus, nec admittendum dicimus. Præscriptio, Exceptio, qua aduersario facultatem litigandi adimimus propter certam causam, aut actionem in aliam personam aut locum transferre volumus, quæ tum translatio dicitur. Præterea legis, aut etiam scripti cuiusque varias vires enumerat, & ad status legitimos transit.

De actionis quæstione.

Cap. V.

Vi neque fecisse se negabit, neque aliud esse quod fecerit, dicit, neque factum defendet, necesse est in suo iure consistat: in quo plerunq; actionis est quæstio: quæ non semper eadem est, vt quidam putauerunt. Nam & iudicium antecedit, qualia sunt præturæ curiosa consilia, cum de iure accusatoris ambigitur, & in ipsis frequentissimè iudicijs versatur. Est enim duplex eius disceptationis conditio, quæ aut intentio, aut præscriptio habet controuersiam. Ac fuerunt, qui præscriptionis statum facerent, tanquam ea non iisdem omnibus, quibus cæteræ leges, quæstionibus cõtineretur. Cũ ex præscriptione lis pendet, de ipsa re quæri non est necesse. Ignominioso patri filius præscribit: de eo solo iudicatio est, an liceat. Quoties tamen poterimus, efficiendum est, vt de re quoq; bene sentiat. Sic enim iuri nostro libentius indulget: vt in possessionibus, quæ ex interdictis fiunt, etiam si non proprietatis est quæstio, sed tantum possessionis: tamen non solum possedisse nos, sed etiam nostrum possedisse docere oportebit. Sed frequentius etiam quæritur de intentione. Vir fortis optet quicquid volet. nego illi dandum quicquid optauerit, non habeo præscriptionem, sed tamen voluntate contra verba præscriptionis modo vtor. In vtroq; autem genere status idem sit. Porro lex omnis aut tribuit, aut admittit, aut punit, aut iubet, aut vetat, aut permittit. Litem habet, aut propter seipsam, aut propter alteram. Quæstio est aut in scripto, aut in voluntate. In scripto, aut apertum est, aut obscurum, aut ambiguum. Quod de legibus dico, idem accipi volo de testamentis, pactis, stipulationibus, omni deniq; scripto: idem de voce. Et quoniam quatuor huius generis quæstiones vel status facimus, singulos percurram.

Duplex actionis conditio.

Præscriptio nis cõtenio.

Sponsionibus.

Ex intentio ne lis.

Legis potestas.

ARGVMENTVM.

Status legales supra quatuor enumerauit, qui à tribus alijs non re ipsa, sed ratione tractandi ad docendum accommodata, separati sunt. Primi species tres facit, vnam in qua de scripto, & voluntate quæritur, cum scriptum obscurum est, & vtque suam interpretationem confirmat, & aduersarij labefaciat. Alteram in qua intellectus vnus certus, alter dubius. Tertiam in qua altera pars scripto: altera voluntate, nititur. Scripto, tribus modis occurri posse docet: Primo quando scriptum semper seruari non posse ex ipso apparet. Secundo quando nullum argumentum, ex ipsa lege peti potest. Tertio quando ex verbis scripti, scriptoris aliam mentem fuisse probamus. Qui scriptum defendit, vt se voluntate quoque scriptoris, adiuuare tentet, præcipit. Omnia subiectis exemplis manifesta erunt.

De statu & scripto & voluntate.

Cap. VI.

Scripti & voluntatis frequentissima inter consultos quæstio est, & pars magna controuersia iuris hinc pendet: quo minus id in scholis accidere mirum est, vbi etiam ex industria fingitur. Eius genus vnum est, in quo & de scripto, & de voluntate quæritur. Id tum accidit, cum est in lege aliqua obscuritas, & in ea aut vtique suam interpretationem confirmat, aut aduersarij subuertit: vt hic, Fur quadruplum soluat: vt hic, Fur quadruplum soluat. duo surripuerunt pariter decem milia, petuntur ab vtroque quadragena, illi postulant vt vicena conferant. Nam & actor dicit hoc esse quadruplum quod petat, & rei hoc quod offerant. voluntas quoq; vtrinque defenditur. Aut cum de altero intellectu certum est, de altero dubium. Ex meretrice natus, ne concionetur. Quæ filium habebat, prostare cõpuit. Prohibetur adolescens concione. Nam de eius filio, quæ ante partum meretrix fuit, certum est: an eadem huius causa sit, dubium est, quia ex hac natus, & hæc meretrix est. Solet & illud quæri, quò referatur quod scriptum est, Bis de eadem re ne sit actio. id est, hoc bis, ad actorem, an ad actionem. Hæc ex iure obscuro. Alterum genus est ex manifesto: quod qui solum viderunt, hunc statum plani & voluntatis appellauerunt. In hoc altera pars scripto nititur, altera voluntate. Sed contra scriptum tribus generis occurritur. Vnum est, in quo id seruari semper non posse, ex ipso patet. Liberi parentes alant, aut vinciantur. Non enim alligabitur infans. Hinc erit ad alia transitus, & diuisio, num quisquis non aluerit, num hic. Propter hoc proponunt quidam tale genus controuersiarum, in quo nullum argumentum est, quod ex lege ipsa peti possit, sed de eo tantum, de quo lis est, quærendum sit. Peregrinus si murum ascenderit, capite puniatur. Cum hostes murum ascendissent, peregrinus eos depulit, petitur ad supplicium. Non erunt hic separatæ quæstiones, an quisquis, an hic: quia nullum potest afferri argumentum contra scriptum, vehementius eo quod in lite est: sed hoc tantum, an ne seruandæ quidem ciuitatis causa. Ergo & æquitate & voluntate pugnandum. Fieri tamen potest, vt ex alijs legibus exempla ducamus, per quæ appareat semper stari scripto non posse, vt Ciceropro

Prima species quæstionis ex scripto & voluntate.

Secunda.

Tertia.

Tribus modis occurritur scripto.

A cero pro Cccinna fecit. Tertium, cum in ipsis verbis legis reperimus aliquid per quod probemus aliud legumlatorem voluisse: vt in hac controuersia, Qui nocte cum ferro deprehensus fuerit, alligetur. Cum annulo ferreo inuentum magistratus alligauit. Hic quia est verbum in lege, deprehensus, satis etiam significatum videtur non cõtineri lege nisi noxium ferrum. Sed vt qui voluntate nitetur, scriptum quoties poterit infirmare debet: ita qui scriptum tuebitur, adiuuare se etiam voluntate tentabit. In testamentis & illa accidunt, vt voluntas manifesta sit, scriptum nihil sit: vt in iudicio Curiano, in quo nota L. Crassi & Scæuolæ fuit contentio. Substitutus hæres erat, si posthumus ante tutelæ suæ annos decessisset. Non est natus. Propinqui bona sibi vendicabat. Quis dubitaret, quin ea voluntas fuisset testantis, vt is nõ nato filio hæres esset, qui mortuo: sed hoc non scripserat. Id quoque, quod huic contrarium est, accidit nuper, vt esset scriptum quod appareret scriptorem noluisse: qui sestertium nummum quinque milia legauerat, cum emere daret testamentum, sublatis sestertijs numis, argenti pondo posuit, quinque milia remanserunt. Apparuit tamen quinq; pondo dari voluisse, quia ille in argento legato modus & inauditus erat, & incredibilis. Sub hoc etiam statu generales sunt quæstiones, scripto, an voluntate standum sit: quæ fuerit scribentis voluntas. Tractatus omnes qualitatis aut coniecturæ, de quibus satis dictum arbitror.

ARGVMENTVM.

Scripto, & sententiæ, leges contrarias subiungit, quia in his quæ duæ sunt, duo sint scripti, & voluntatis status. Quæ etiam si contrariæ dicuntur, contrarias tamen iure ipso non esse sed casu quodam collidi admonet. Porro aut pares inter se collidi, aut ipsas secum, aut diuersas, aut similes, aut etiã impares. Præterea vt lex alia, aliam abroget, aut labefaciat: ut vtriusque cognoscendum est, quod aut in vtraque dubium sit, aut confessum videndum est, an ad deos pertineat, an ad homines, an ad Rempublicam, an ad priuatos. Si dubium, alteri, aut inuicem vtriusque controuersiam de iure moueri. Postremo duplices leges vt duas committi, & quod de legibus dicitur, Idem de Senatusconsultis, & omnibus scriptis intelligendum.

De testamento in scriptis voluntate adiuuandum.

De Oratori.

De contrarijs legibus.

Cap. VII.

Roximum est de legibus contrarijs dicere, quia inter omnes artium scriptores constat in antinomia duos esse scripti & voluntatis status: neque immerito, quia cum lex legi obstat, vtrinque contra scriptum dicitur, & quæstio est de voluntate: in vtraque id ambigitur, an vtique illa lege sit vtendum. Omnibus autem manifestum est, nunquam esse legem legi contrariam iure ipso: quia si diuersum ius esset, alterum altero abrogaretur: sed eas casu collidi, & euentu. Colliduntur autem aut pares inter se, vt si optio tyrannicidæ & viri fortis comparentur, vtrique data quod velit petendi potestate: hic meritorum, temporis, præmij collatio est. Aut secum ipsæ, vt duorum fortium, duorum tyrannicidarum, duarum raptarum: in quibus non potest esse alia quæstio quàm temporis, vtra prior sit: aut qualitatis, vtra iustior sit petitio. Diuersæ quoque leges configunt, aut similes. Diuersæ, quibus etiam citra aduersam legem contradici possit: vt in hac controuersia, Magistratus ab arce ne discedat: Vir fortis optat quæ volet: vel alia nulla obstante, quæri potest an quicquid optarit, accipere debeat: & à magistratu multa dicentur, quibus scriptum expugnatur. Si incendium in arce fuerit: si in hostes recurrendum. Similes, contra quas nihil opponi potest, nisi lex altera. Tyrannicidæ imago in gymnasio ponatur: contra mulieris imago in gymnasio ne ponatur. Mulier tyrannum occidit. Nam neque mulieris imago vlllo alio casu poni potest, neque tyrannicidæ vlllo alio casu summoeri. Impares sunt, cum alteri multa sunt quæ opponi possunt, alteri nihil, nisi quod in lite est: vt cum vir fortis impunitatem desertoris petit. Nam contra legem viri fortis (vt supra ostendi) multa dicuntur: aduersus desertores scripta, non potest nisi optio ne subverti. Item aut confessum est ex vtraque parte ius, aut dubium. Si confessum est, hæc ferè quærentur: Vtra lex potentior: ad deos pertineat, an ad homines: ad Rempublicam, an ad priuatos: De honore, an de pœna: De magnis rebus, an de paruis: Permittat, an vetet, an imperet. Solet tractari & vtra sit antiquior, & velut potentissima, vtra minus perdat: vt in desertore, & viro forti, quod illo non occiso, lex tota tollatur: occiso, sit reliqua viro forti alia optio. Plurimum tamen est in hoc, vtrum fieri sit melius atque æquius: de quo nihil præcipi nisi proposita materia potest. Si dubium, aut alteri, aut inuicem vtriusque de iure sit controuersia: vt in re tali, Patri in filium, patrono in libertum manus iniectio sit. Liberti hæredem sequantur. Liberti filium quidam fecit hæredem, inuicem petitur manus iniectio: & patronus negat ius patris illi fuisse, quia ipse in manu patroni fuerit. Duplices leges sicut duæ colliduntur: vt, nothus ante legitimum natus legitimus sit, post legitimum tantum cuius. Quod de legibus, idem de Senatusconsultis dicitur: quæ si aut inter se pugnent, aut obstant legibus, non tamen aliud sit eius status nomen.

vide Budeum in anotatio.

Legum inter se collisio.

Diuersæ.

vel alia nulla obstante, nõ erat in vltimo codice. Similes.

Impares.

Cum ius est confessum.

Cum ius est dubium.

Duplices leges. Senatusconsultis.

Quid syllogismus habeat scripto & voluntati simile, & in quo ab istis differat, & quam cum finitione coniunctionem habeat, primum est...

De syllogismo seu ratiocinatione.

Cap. VIII.

Ratiocinatio.

Syllogismus habet aliquid simile scripto & voluntati, quia semper pars in eo altera scripto nititur. Sed hoc interest, quod illic contra scriptum dicitur, hic super scriptum...

Primum genus ratiocinationis & variegatae species.

ibis

Alteri generi ex scripto non scripto.

ARGVMENTVM.

Amphiboliam duobus modis fieri primum docet, aut vocibus singulis, aut coniunctis. In singulis tribus modis. Primo homonymia, cum vox...

De ambiguo, seu amphibolia.

Cap. IX.

Vide Gellium lib. 11. ca. 12.

Amphibolia ex singulis vocibus.

Amphiboliae species sunt innumerabiles: adeo ut philosophorum quibusdam nullum videatur esse verbum, quod non plura significet: genera admodum pauca. Aut enim vocibus accidit singulis, aut coniunctis...

αυλας si cecidit, publicetur. Vide Laertium in vita Zenonis. Littus πενταλεωον, cum scriptura dubia est, bona omnia λεοντι, an bona παντα λεοντι relicta sint.

Per casus. Enni apud Cic. 2. de Divina.

Lora tenens tamen- Hic vtrum quod teneat tamen lora, an quantum teneat, tamen trahatur, quari potest. Vnde controuersia illa, Testamento quidam iussit poni statuam auream...

Quinquaginta ubi erant centum inde occidit Achilles. Saepa vtri duorum antecedentium sermo subiunctus sit, in dubio est. Vnde est controuersia, Haeres meus uxori meae dare damnas esto...

ARGVMENTVM.

Pertractatis diligenter statibus, qui legales dicuntur, quae sit illorum inter se, & quorundam etiam cum finitione cognatio, quae rursus diuersitas, qua distincti sunt, ne qui illos separaret errare videatur, demonstrat.

Quae sit inter status cognatio, & quae diuersitas.

Cap. X.

St autem quaedam inter hos status cognatio. Nam & in finitione, quae sit voluntas nominis, quariitur: & in syllogismo, qui secundus a finitione status est, spectatur quid voluerit scriptor: & ex contrariis legibus duos esse scripti & voluntatis status apparet...

Cognatio horum statuum.

Diuersitas horum statuum.

Non posse omnia arte traditi & praecipis, sed natura quaeque & doctrina sua, & iudicio videndum pro re praesenti proposita.

cerit: deinde proxima subnectens, struxerit orationem, vt pars hominis est manus, eius digiti, il-
lorum quoque articuli? Est & hoc, quod scriptor demonstrare non possit, nisi certa definitaque
materia. Sed quid vna faciat, aut altera? quinimmo centum ac mille in re infinita, atq; materia?
Præceptoris est, in alio atque alio genere quotidie ostendere quis ordo sit rerum, & quæ copula-
tio: vt paulatim fiat vsus, & ad similia transitus. Tradi enim omnia quæ ars efficit, non possunt.
Nam quis pictor omnia, quæ in rerum natura sunt, adumbrare didicit? Sed percepta simul imita-
di ratione, assimilabit quicquid acceperit. Quis enim non faber vasculum aliquod, quale nunquã
viderat, facit? Quædam vero non docentium sunt, sed discentiũ. Nam & medicus quid in quoq;
valetudinis genere faciendum sit, quid quibus signis prouidendum, docebit. Vim sentiendi pulsus
venarum, caloris motus, spiritus meatum, coloris distantiam, quæ sua cuiusque sunt ingenium da-
bit. Quare plurima petamus à nobis, & cum causis deliberemus, cogitemusq; , homines ante in-
uenisse artem quam docuisse. Illa enim potentissima est, quæ que verè dicitur œconomica totius
causæ dispositio, quæ constitui nisi velut in re præsentis non potest: Vbi assumendum proœmium,
vbi omitendum: Vbi vtendum expositione continua, vbi partita: Vbi ab initijs incipiendum, vbi
more Homero à medijs, vel vltimis: Vbi omnino non exponendum: Quando à nostris, quan-
do ab aduersariorum propositionibus incipiamus: Quando à firmissimis probationibus, quando
à leuioribus: Quando in causis proponenda proœmijs quæstiones, qua præparatione præmunie-
da: Quid iudicis animus accipere possit statim dictum, quo paulatim deducendus: Singulis, an vni
uersis opponenda refutatio: Referuandi perorationi, an per totam orationem diffundendi affe-
ctus: De iure prius, an de æquitate dicendum: An antea et a crimina, an de quibus iudiciũ est: prius
objicere, vel diluere conueniat: Si multiplices causæ erunt, quis ordo faciendus, quæ testimonia,
tabulæ ve cuiusque generis in actione recitandæ, quæ referuandæ. Hæc est velut imperatoria vir-
tus copias suas partientis ad casus præliorum, retinentis partes propter castella tuenda, custodie-
das ve vrbes, petendos comæatus, obsidenda itinera, mari denique ac terra diuidentis. Sed hæc
in oratione præstat omnia, cui affuerint natura, doctrina, studiũ. Quare nemo expectet, vt alie-
no tantum labore sit disertus. Vigilandum ducat iterum, enitendum, pallendum: est faciendã
sua cuiq; vis, vsus, sua ratio: non respiciendũ ad hæc, sed in promptu habenda: nec tanquã tra-
dita, sed tanquam innata. Nam viam demonstrare velociter ars potest, si qua est: verum ars
satis præstat, si copias eloquentiæ ponit in medio: nostrum est vti eis scire. Reliqua par-
tium est demum dispositio: Et in his ipsis primus aliquis sensus, & secundus, & ter-
tius: qui non modo vt sint ordine collocati, elaborandum est, sed vt inter se iuncti,
atque ita cohærentes, ne commissura pelluceat: corpus sit, non membra. Quod
ita continget, si & quid in quoque conueniat viderimus, & vt verba verbis
applicemus, non pugnantis, sed quæ inuicem complectantur. Ita res di-
uersæ distantibus ex locis, quasi inuicem ignotæ non collidentur, sed
aliqua societate cum prioribus ac sequentibus se, copulæque te-
nebunt: ac videbitur non solum composita oratio, sed
etiam continua. Verum longius fortasse progredior
fallente transitu, & à dispositione ad elocutio-
nis præcepta labor, quod proximus
liber inchoabit.

FINIS.

Ars prius in-
uena, & docta

Mos Home-
ricus.

Natura.
Doctrina.
Studium.

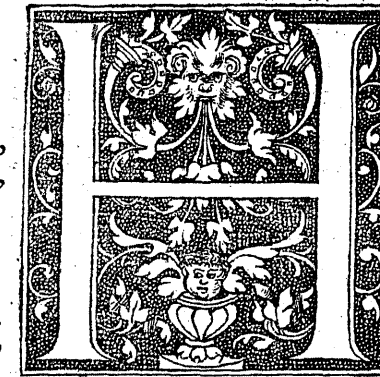
In disponen-
do seruandũ
vt omnia a-
pte cohæreant.

M. Fabij Quintiliani de Institu-
TIONE ORATORIA, LIBER VIII.

ARGVMENTVM.

Repetit breuiter atque eleganter, quæ hæc tenus septem primis libris, de inuentione & dispositione, tractata sunt in quibus quam ratione præ-
cipiendi incipientibus adhibere præceptores debeant, docet in epe simplicem & breuem, quæ ex omnibus quæ nosse ad scientiæ perfectionem
necessariũ sit, optima quæq; dicitur eligat, quod ita fieri oportere, quatuor subiectis rationibus, probat. ¶ Repetitione facta maximũ esse naturæ
momentũ, sine qua frustra tententur omnia, admonet: & ad partem operis sequentem transit. Nempe ad Elocutionem Rhetoricæ partem tertiã,
vt pulcherrimam ita difficilissimam: quod Marci Antonij & Ciceronis auctoritate probat, & quo inter se differant disertus & eloquens, quidq; sit
eloqui, definitione explicat. ¶ Et quoniam elocutio propriè verborum sit, ne cura rerum reiecta, in illis omne studium ponere velle videatur, im-
portunorum caulationibus statim occurrat, se nullo pacto elocutionem mollem & effeminatam, quæ natura res non consequatur, sed affecta-
ta, atque accessita nimia diligentia dignitatem orationis corrumpat, approbate aut desiderare iuerit ea quæ à veritate perfecta, sensum animi, no-
stri optime pronat, res ipsas quarum gratia verba reperia sunt, auditorum animis exactè repræsentet, & earum naturam ad viuum exprimata
quæq; decenter cohærentia omnia iucundam atque admirabilem orationem facere possint. Tota præfatio ad docilitatem, ex rerum præteritarum
repetitionis ordine, & perspicuitate, atq; ad attentionem ex sequentium pulchritudine & difficultate est comparata.

PROOEMIUM.

Is ferè, quæ in proximos quinque libros collata sunt, ratio inue-
niendi, atque inuenta disponendi continetur: quæ vt per omnes
numeros penitus cognoscere, ad summam scientiæ necessarium
est, ita incipientibus breuius ac simplicius tradi magis conuenit.
Aut enim difficultate institutionis tam numerosæ atq; perplexæ
deterri solent: aut eo tempore quo præcipue alèda ingenia, atq;
indulgentia quadã enutrienda sunt, asperiorum tractatu rerum
atteritur: aut si hæc sola didicerint, satis se ad eloquentiã instru-
ctos arbitrantur, aut quasi ad certas quasdam dicendi leges alli-
gati, conatum omnem reformidant. Vnde existimant accidisse,
vt qui diligentissimi artium scriptores extiterunt, ab eloquen-
tia longissime fuerint. Via tamen opus est incipientibus, sed ea plana, & cum ad ingrediendum,
tum ad demonstrandum expedita. Eligat itaq; peritus illæ præceptor ex omnibus optima, & tra-
dat ea demum in præsentia, quæ placent, remota refutandi cætera mora. Sequuntur enim disci-
puli quò duxeris. Mox cum robore discendi crescet etiam eruditio. Idem primo solum iter cre-
dant esse in quod inducentur, mox illud cognituri etiam optimum. Sunt autem neque obscura,
neque ad percipiendum difficilia, quæ scriptores diuersis opinionibus pertinaciter tuendis inuol-
uerunt. Itaque in toto artis huiusce tractatu difficilius est iudicare quid doceas, quam cum iudi-
caris, docere: præcipueque in duabus his partibus perquam sunt pauca: circa quæ si is qui institue-
tur, non repugnauerit, pronum ad cætera habiturus est cursum. ¶ Nempe enim plurimum in
hoc laboris exhaustimus, vt ostenderemus, Rhetoricen bene dicendi scientiam, & vtilem, & ar-
tem, & virtutem esse: materiam eius, res omnes de quibus dicendum esset. Tum & eas in tri-
bus ferè generibus, demonstratiuo, deliberatiuo, iudicialique reperiri. Orationem porro omnem
constare rebus, & verbis: In rebus intuendam inuentionem, in verbis elocutionem, in vtrisque
collocationem: quæ memoria complecteretur, actio commendaret. Oratoris officium, docen-
di, mouendi, delectandi partibus contineri. Ex quibus ad docendum, expositio & argumentatio:
ad mouendum, affectus pertinerent: quos per omnem quidem causam, sed maximè tamen in
ingressu ac sine dominari. Nam delectationem, quanuis in vtroque sit eorũ, magis tamen prop-
rias in elocutione partes habere. Quæstiones alias infinitas, alias finitas, quæ personis, locis,
temporibus continerentur. In omni porro materia tria esse quærenda, an sit, quid sit, quale sit.
His adiciebamus, demonstratiuam laude ac vituperatione constare. In ea, quæ ab ipso de quo di-
ceremus, quæ post eum acta essent, intuendum. Hoc opus tractatu honestorum vtiliũq; costare.
Suaforijs accedere tertiã partè ex cõiectura, possitne fieri, & an esset futurũ, de quo deliberaretur.
Hic præcipue diximus spectandum quis, apud quem, quid diceret. Iudicialium, causarum alias in
singulis, alias in pluribus controuersijs consistere & in quibusdam sufficere modò intentionem,
modò depulsionem: porro depulsionem omnem inficiatione duplici, factũmne, & an hoc factum
esset, præterea defensione ac translatione constare. Quæstionem aut ex facto, aut ex scripto esse.
Ex facto, de rerũ fide, proprietate, qualitate. Ex scripto, de verborũ vi, aut voluntate: in quibus vis
tum causarum tum actionum inspici solet: quæque aut scripti & voluntatis, aut ratiocinatiæ,
aut ambiguitatis, aut legum contrariarum specie cõtinetur. In omni porro causa iudiciali quin-
que esse partes: quarum exordio conciliari adientem, narratione causam proponi, cõfirmatione
roborari, refutatione dissolui, peroratione aut memoriam iudicis refici, aut animos moueri.
n. iij.

Præcipiendũ
ratio, incipi-
tibus breuis
se simplex
esse debet.

Principia
facile.

Repetitio oĩ
mniũ ante di-
ctorum.

His argumentandi & afficiendi locos, & quibus generibus concitari, placari, resolu iudices oportet, adieciimus. Accessit ratio diuisionis. Credere modo, qui discet, velit, certam quandam viam esse, in qua multa etiam sine doctrina prestare debeat per se ipsa natura, ut hac de quibus dixi, non tam inuenta a preceptoribus quam cum fierent, obseruata esse videantur. Plus exigunt laboris & curae quae sequuntur. Hinc enim iam elocutionis rationem tractabimus, partem operis, ut inter omnes Oratores conuenit, difficillimam. Nam & M. Antonius, cuius supra habuimus mentionem, ait a se disertos viros esse multos, eloquentem autem neminem. Disertis satis putat dicere quae oporteat ornate autem dicere, proprium esse eloquentissimi. Quae virtus si usque ad eum in nullo reperta est, ac ne in ipso quidem, aut L. Crasso, certum est & in his, & in prioribus eam desideratam, quia difficillima fuit. Et Marcus Tullius inuentionem quidem ac dispositionem prudentis hominis putat, eloquentiam Oratoris. Ideoque praecipue circa partis huius praecipua elaborauit. Quod eum merito fecisse, etiam ipso rei de qua loquimur, nomine palam declarat. Eloqui enim hoc est, omnia quae mente conceperis, promere, atque ad audientes perferre: sine quo superuacua sunt priora, & similia gladio condito, atque intra vaginam suam harenti. Hoc itaque maxime docetur, hoc nullus nisi arte assequi potest: huc studium adhibendum: hoc exercitatio petit, hoc imitatio: hic omnis aetas consumitur: hoc maxime Orator Oratore praestantior, hoc genera ipsa dicendi alia alijs potiora. Neque enim Asiatici, aut quocumque alio genere corrupti, res non viderunt, aut eas non collocauerunt: neque quos aridos vocamus, stulti, aut in causis caeci fuerunt: sed his iudicium in eloquendo ac modus, illis vires defuerunt: ut appareat in hoc & vitium & virtutem esse dicendi. Non ideo tamen sola est agenda cura verborum. Occurram enim necesse est, & velut in vestibulo protinus apprehensuris hanc confessionem meam resistam, ijs, qui omnia rerum (qui nerui sunt in causis) diligentia, quodam inani circa voces studio senescunt: id quae faciunt gratia decoris: quod est in dicendo, mea quidem opinione, pulcherrimum, sed cuius sequitur, non cum affectatur. Corpora sana, & integri sanguinis, & exercitatione firmata, ex iisdem his speciebus accipiunt, ex quibus vires: nanque & colorata, & adstricta, & lacertis expressa sunt: sed eadem si quis vulsa atque fucata muliebriter comat, foedissima sunt ipso formae labore. Et cultus concessus atque magnificus addit hominibus, ut Graeco versu testatum est, auctoritatem: at muliebris & luxuriosus, non corpus exornat, sed detegit mentem. Similiter illa transiit & verficolor quorundam elocutio res ipsas effeminat, quae illo verborum habitu vestiuntur. Curam ergo verborum, rerum volo esse sollicitudinem. Nam plerumque optima rebus coherent, & cernuntur suo lumine: at nos quaerimus illa tanquam lateant semper, seque subducant. Ita nunquam putamus circa id esse, de quo dicendum est: sed ex alijs locis petimus, & inuentis vim afferimus. Maiore animo aggredienda eloquentia est: quae si toto corpore valet, unguis polire, & capillum reponere, non existimat ad curam suam pertinere. Sed euenit plerumque, ut hac diligentia deterior etiam fiat oratio. Primum, quia sunt optima minime accersita, & simplicibus atque ab ipsa veritate profectis similia. Nam illa quae curam fatentur, & ficta atque composita videri etiam volunt, nec gratiam consequuntur, & fidem amittunt, propter id quod sensus obumbrant, & velut laeto gramine sata strangulant. Nam & quod recte dici potest, circumimus amore verborum: & quod satis dictum est, repetimus: & quod vno verbo patet, pluribus oneramus: & pleraque significare melius putamus, quam dicere. Quid, quod nihil iam proprium placet, dum parum creditur disertum, quod & alius dixisset: A corruptissimo quoque Poetarum figuras seu translationes mutuamur: tum demum ingeniosi scilicet, si ad intelligendos nos opus sit ingenio. Atqui satis aperte Cicero praeeperat, in dicendo vitium vel maximum esse, a vulgari genere orationis, atque a consuetudine communis sensus abhorre. Sed ille & durus, atque ineruditus: nos melius, quibus sordent omnia quae natura dictauit: qui non ornamenta quaerimus, sed lenocinia: quasi verum sit vlla verborum, nisi rei coherentium, virtus: quae ut propria sint & dilucida, & ornata, & apte collocentur, si tota vita laborandum est, omnis studiorum fructus amissus est. Atque plerumque videas haerentes circa singula, & dum inueniunt, & dum inuenta ponderant, ac dimetiuntur. Quod etiam si idcirco fieret, ut semper optimis vterentur, abominata tamen haec infelicitas erat, quae & cursum dicendi refrenat, & calorem cogitationis extinguit mora & diffidentia. Miser enim, & (ut sic dicam) pauper Orator est, qui nullum verbum aequo animo perdere potest. Sed ne perdet quidem, qui rationem loquendi primum cognouerit, tum lectione multa & idonea copiosam sibi verborum suppellectilem compararit, & huic adhibuerit artem collocandi: deinde haec omnia exercitatione plurima roborarit, ut semper in promptu sint, & ante oculos. Nanque & hoc qui fecerit, ei res cum nominibus suis occurrent. Sed opus est studio praecedente, & acquisita facultate, & quasi reposita. Nanque ista quaerendi, iudicandi, comparandi anxietas, dum

Elocutio difficillima.

De Orat. 1. Eloquentis nemo.

2. de Orat. Eloquentia. Eloqui.

Asiani Oratores.

Cura verborum est rebus coniungenda.

Decor.

Cultus effeminans. Vide Erasmus in Prouerbio Vitis vitium facit.

Corruptio orationis nimia diligentia.

1. de Orat. in prologo.

Eloquentiae comparanda ratio.

A discimus adhibenda est, non cum dicimus. Alioqui, sicut qui patrimonium non parauerunt, subinde quaerunt: ita in oratione, qui non satis laborauerunt, si preparata vis dicendi non fuerit, erunt inofficiosi: non ut ad requisita respondere, sed ut semper sensibus inhaerere videantur, atque ut umbra corpus sequitur: tamen in hac ipsa cura est aliquid satis. Nam cum latina, significantia, ornata, apte sint collocata, quid amplius laboremus? Quibusdam tamen nullus finis calumniandi est, & cum singulis penes syllabis commorandi: qui etiam cum optima sint reperta, quaerunt aliquid quod sit magis antiquum, remotum, inopinatum: nec intelligunt iacere sensus in oratione, in qua verba laudantur. Sit igitur cura elocutionis quammaxima, dum sciamus tamen nihil verborum causa esse faciendum, cum verba ipsa rerum gratia sint reperta: quorum ea sunt maxime probabilia, quae sensum animi nostri optime promunt, atque in animis iudicum quod volumus efficiunt. Ea debent prestare sine dubio & admirabilem & iucundam orationem. Verum admirabilem non sic quo modo prodigia miramur: & iucundam orationem non deformi voluptate, sed cum laude ad dignitatem coniuncta.

Verba cur inuenta.

ARGVMENTVM.

Quid esset elocutio, ex prooemio cognouimus: proximum erat, ut quomodo diuideretur & quibus constaret, diceremus. Spectari ergo elocutionem, ait, in verbis, aut singulis, aut coniunctis: utraque suis proprijs circumscribitur, repetita quorundam ex primo libro mentione, atque hoc insuper addito, ne verba sint nimis peregrina & externa, neue curiosa & affectata oratio.

Quae elocutione spectanda.

Cap. I.

Etiam quam Graeci *ἔκδοσις* vocant, latine dicimus elocutionem. Etiam spectamus in verbis, aut singulis, aut coniunctis. In singulis intuendum est, ut sint latina, perspicua, ornata, & ad id quod efficere volumus, accommodata. In coniunctis, ut emendata, ut collocata, ut figurata. Sed ea quae de ratione latine atque emendate loquendi fuerunt dicenda, in libro primo, cum de Grammatica loqueremur, executi sumus. Verum illic tantum ne vitiosa essent, praecipimus: hic non alienum est admonere, ut sint quamminime peregrina, & externa. Multos enim quibus loquendi ratio non desit, inuenias: quos curiosum potius loqui dixeris, quam latine: quomodo & illa Attica anus Theophrastum hominem alioqui disertissimum, annotata vnius affectatione verbi, hospitem dixit: nec alio se id deprehendisse interrogata respondit, quam quod nimium Attice loqueretur. Et in Tito Livio mirae faciundiae viro putat inesse Pollio Asinius quandam Pataunitatem. Quare, si fieri potest, & verba omnia & vox, huius alumnum urbis oleant: ut oratio Romana plane videatur, non ciuitate donata.

Elocutionis diuisio.

Latine loqui da, no curioso.

Pataunitas Livij.

ARGVMENTVM.

Elocutionis has esse virtutes dixi, ut in singulis verba perspicua sint & ornata: in coniunctis, collocata & figurata. Nam ut latina sint & emendata, ad grammaticum pertinere ostendit. Primum ergo virtutem perspicuitatem aggreditur, quam effici verborum proprietate contendit: cuius octo modos enumerat, quorum primo vitium quod improprium vocant opponit: Docetque non omnia quae propria non sint, improprie vitio laborare: cum Abusio & translatio necessariae sint, & pro proprijs recepta quae per eas essentur: Nam proprietate non ad nomen sed ad vim significandi referri. Et quia obscena, foedida & humilia vitanda sint, primi modi vitium non esse semper ostendit, & qui humilia semper vitantes etiam ubi causa non possidat, ea quae in usu sunt, reformidant, ridendos esse indicat. Perspicuitati obscuritatem opponit, cuius in verbis singulis tres modos enumerat: nimis vetula, regionibus familiaria & artium propria, et homonyma. In coniunctis modos octo: Sermonem nimis longam, Hyperbaton: Parenthesin nimis longam, Amphiboliam, Inaniam verborum turbam, Obscuritatem, Nimitiam breuitatem, Sermonem verbis apertis occultos sensus habentem. Quibus enumeratis quae sit perspicuitatis obseruatio, virtus, & forma, cum summa eius commendatione praescribit.

De perspicuitate.

Cap. II.

Perspicuitas in verbis praecipuam habet proprietatem: sed proprietate ipsa non simpliciter accipitur. Primum enim intellectus est, sua cuiusque rei appellatio, qua non semper vitimur. Nam & obscena vitabimus, & foedida, & humilia. Sunt autem humilia infra dignitatem rerum, aut ordinis. In quo vitio cauendo non mediocriter quidam errare solent, qui omnia quae sunt in usu, etiam si causa necessitas postulet, reformidant: ut ille qui in actione, Ibericas herbas, se solo nequicquam intelligente, dicebat: nisi irridens hanc vanitatem Cassius Seuerus, spartum eum dicere velle indicasset. Nec video quare clarus Orator, duratos muria pisces, nitidius esse crediderit, quam ipsum id quod vitabat. In hac autem proprietatis specie, quae nominibus ipsis cuiusque rei vititur, nulla virtus est: atque ei contrarium est vitium id quod apud nos improprium, *ἄκυρον* apud Graecos vocatur: quale est, - Tantum sperare dolorem. Aut quod in oratione Dolabellae emendatum a Cicerone annotauit, Mortem referre. aut qualia nunc laudantur a quibusdam, quorum est: de cruce verba ceciderunt. Non tamen quicquid non erit proprium protinus & improprie vitio laborabit: quia primum omnium multa sunt & graecae & latine non denominata. Nam & qui iaculum emittit, iaculari dicitur: qui pilam aut sudem, apud n. iiii.

Perspicuitas verborum proprietate constat, quae octo modis dicitur. Vitanda humilia & foedida.

Improprie. Hecidos. 4.

Abusio in multis necesse. Translatio. Proprietas ad vim signifi- candi refer- tur.

pellatione priuatim sibi assignata caret. Et vt lapidare quid sit manifestu est, ita glebaru testa- rumque iactus non habet nomen. Vnde abusio, quae uerba dicitur, necessaria. Translatio quoque, in qua vel maximus est orationis ornatus, verba non suis rebus accommodat. Quare proprietas non ad nomen, sed ad vim significandi refertur: nec auditu, sed intellectu perpendenda est. Secundo modo dicitur proprium inter plura quae sunt eiusdem nominis, id, vnde caetera dicta sunt: vt vertex est contorta in se aqua, vel quicquid aliud similiter vertitur. Inde propter flexum capillorum, pars est summa capitis, & ex hoc quod est in montibus eminentissimu. Recte in quam dixeris haec omnia vertices, proprie tamen, vnde initium est. Sic Solea, & Turdi pisces, & caetera. Tertius est huic diuersus modus, cum res communis pluribus, in vno aliquo habet nomen: vt carmem funebre proprie Nania: & tabernaculum ducis, Augustale. Item quod commune est & alijs nomina, intellectu alicui rei peculiariter tribuitur: vt urbem, Romam accipimus: & venales, nouitios: & Corinthia, aera: cum sint vrbes aliae quoque, & venalia multa, & tam aurum & argentum, quam aes, Corinthium. Sed ne in his quidem virtus Oratoris inspicitur. At illud iam non mediocriter probandum, quod hoc etiam laudari modo solet vt proprie dictum, id est, quo nihil inueniri possit significantius: vt Cato dixit C. Caesarem ad euertendam Rempublicam sobrium accessisse: vt Virgilius deductum carmen, & Horatius acrem tibiam, Hannibalemque diru. In quo modo illud quoque est a quibusdam traditum proprii genus ex appositis, quae epitheta dicuntur, vt, Dulce mustum: & Cum dentibus albis. De quo genere alio loco dicendum est. Etiam quae bene translata sunt, propria dici solent. Interim autem quae sunt in quoque genere praecipua, & proprii locum accipiunt, vt Fabius inter plures imperatorias virtutes Cunctator est appellatus. Possunt videri verba, quae plus significant quam eloquuntur, in parte ponenda perspicuitatis: intellectum enim adiuvant. Ego autem libentius emphasin retulerim ad ornatum orationis, quia non vt intelligatur efficit, sed vt plus intelligatur. At obscuritas fit etiam verbis ab vsu remotis: vt si commentarios quis potestum, & vetustissima foedera, & exoletos scrutatus authores, id ipsum petat ex eis, vt quae inde contraxerit, non intelligantur. Hinc enim aliqui famam eruditionis affectant, vt quadam soli scire videantur. Fallunt etiam verba, vel regionibus quibusdam magis familiaria, vel artium propria, vt Atabulus ventus, & nauis Saccaria, & In malaco sanum. Quae vel vitanda apud iudicem ignarum significationum earum, vel interpretanda sunt. Sicut in his quae homonyma dicuntur: vt, Taurus animal fit, an mons, an signum in caelo, an nomen hominis, an radix arboris, nisi distinctum non intelligitur. Plus tamen est obscuritatis in contextu & continuatione sermonis, & plures modi. Quare nec sit tam longus, vt eum proficere non possit intentio: Nec traiectione tam tardus, vt in Hyperbatum finis eius differatur. Quibus adhuc peroratio est mixtura verborum, qualis in illo versu, Saxa vocant Itali, medijs quae in fluctibus aras. Etiam interiectione, qua & Oratores & Historici frequenter vtuntur, vt medio sermone aliquae inferant sensum, impediri solet intellectus, nisi quod interponitur, breue est. Nam Virgilius illo loco, quo pullum equinum describit, cum dixisset, Nec vanos horret strepitus: compluribus infertis, alia figura quinto demum versu redit, Tum si qua sonum procul arma dedere, Stare loco nescit. Vitanda in primis ambiguitas, non haec solum, de cuius genere supra dictum est, quae incertum intellectum facit, vt, Chremetem audiui percussisse Demeam: sed illa quoque, quae etiam si turbare non potest sensum, in idem tamen verborum vitium incidit: vt si quis dicat visum a se hominem librum scribentem. Nam etiam si librum ab homine scribi pateat, male tamen composituerat, faceratque ambiguum, quantum in ipso fuit. Est etiam in quibusdam turba inanium verborum, qui dum communem loquendi morem reformidant, ducti specie nitoris, circumeunt omnia copiosa loquacitate quae dicere volunt: ipsam deinde illam seriem cum alia simili iungentes, miscetesque, vltra quam vllus spiritus durare possit, extendunt. In hoc malum etiam a quibusdam laboratur: neque id nouum vitium est, cum iam apud Titum Liuium inueniam fuisse praceptorum aliquem, qui discipulos obscurare quae dicerent, iuberet, graeco verbo vtens, ουσουον. Vnde illa scilicet egregia laudatio, Tanto melior: ne ego quidem intellexi. Alij breuitatis aemuli, necessaria quoque orationi subtrahunt verba, & velut satis sit scire ipsos quae dicere velint, quantum ad alios pertineat, nihil putant. At ego otiosum sermonem dixerim, quem auditor suo ingenio non intelligit. Quidam emutatis in peruersum dictis, de figuris idem vitium consequuntur. Pessima vero sunt αδιανοητα, hoc est, quae verbis aperta, occultos sensus habent: vt, Conductus est caecus secus.

Emphasia ad ornatum referenda. Obscuritatis in verbis singulis modis tres. Vide Caesarii lib. 1. cap. 15. Homonymia Taurus. Obscuritatis in contextu modi octo. Sermo nimis longus Hyperbaton.

Eneid. 1. Parthesis nimis longua.

Georg. 3.

Amphibolia Lachete dicit supra ca. 1. o. de ambiguo. Turba inanium verborum.

Obscuratio. Nimia breuitas.

αδιανοητα.

A viam stare: & qui suos artus morsu lacerasset, fingitur in scholis supra se cubasse. Ingeniosa haec & fortia, vt ex ancipiti diserta credantur, perficiunt. At persuasit quidem iam multos ista persuasio, vt id iam demum eleganter atque exquisite dictum putent, quod interpretandum sit. Sed auditoribus etiam nonnullis grata sunt haec, quae cum intellexerint, acumine suo delectantur, & gaudent non quasi audiuerint, sed quasi inuenerint. Nobis prima sit virtus perspicuitatis, propria verba, rectus ordo, non in longum dilata conclusio: nihil neque desit, neque superfluat. Ita sermo & doctus probabilis, & planus imperitis erit. Haec est eloquendi obseruatio. Nam rerum perspicuitas quo modo praestanda sit, diximus in praecipuis narrationis. Similis autem ratio est in omnibus. Nam si neque pauciora quam oportet, neque plura, neque inordinata aut indistincta dixerimus, erunt dilucida, & negligenter quoque audientibus aperta: quia id ipsum in consilio est habendum, non semper tam esse acrem iudicis intentionem, vt obscuritatem apud se ipse discutiat, & tenebris orationis inferat quoddam intelligentiae suae lumen: sed multis eum frequenter cogitationibus auocari: nisi tam clara fuerint quae dicimus, vt in animum eius oratio, vt sol in oculos, etiam si in eam non intendatur, incurrat. Quare non vt intelligere possit, sed ne omnino possit non intelligere curandum. Propter quod etiam repetimus saepe, quae non satis percepisse eos qui cognoscunt, putamus. Quae causa vtiue nostra est culpa dicta obscurius: qua causa ad planiora & communia magis verba descendimus: cum id ipsum optime fiat, quod nos aliquando non optime fecisse simulamus.

ARGVMENTVM.

Laudem ornatus amplificat, ab eius pulchritudine, & difficultate, per comparisonem quantaque sit eius vis ex Cicerone oratione pro Cornelio, eiusdemque alio loco testimonio, & variis similitudinibus, probat. Quis ornatus esse debeat definit non efformatus, non acitatus aut factus, sed sanctus, fortis, vtilis, & speciem cum vtilitate iunctam, habens. Eundem pro diuerso materiae genere variandum monet, atque in genere demonstratio, in quo plenis velis ferri debet, longum alium esse, quod in deliberatio, & iudiciali quibus, etiam si prelor, & castigatio sit, non tam excludatur. Ornatus esse in singulis verbis, & coniunctis, vt perspicuitatem quod supra dixit in verbis singulis spectari, an perspicua & ornata sint, ad primam positionem referendum est, vt postea tota orationis corpori eadem virtutes seruiant. Primum in singulis magnum esse synonymiam: vnum quia cum plura idem significant, aliaque honestiora, sublimiora, iucundiora, aut vocaliora sint, licet, quae rebus accommodatissimi ma erunt, eligere vt atrocibus verba ipse auditu aspera dare, a rebus humilibus sublimia procul auferre: Contra ubi submittenda erit oratio, in verbis humilibus magnum vim repositam existimare: omnia Cicerone, & Vergilio, tribus exemplis demonstrat. Verborum, ex quibus ornatus petatur, triplicem sectionem facit: aut enim propria esse, aut ficta, aut translata: Propria, ornata esse & dignitatem consequi, si antiqua sint, & cum modo sumantur, nec ab illis obliteratis temporibus repetantur. Ficta vero Graecis & latinis esse magis concessa: quibus nouare, vix permittitur, nisi his de remedijs praemuniat permitte mihi vt i c loquar, licet sita dicere, & At verba flectere, denotare, componere, satis concessa. Translata, de quibus cap. de tropis amplius loquetur, extra contextum orationis probari non posse, nec vlla singula per se vim habere, traditaeque a singulis ad coniuncta transit. Coniuncti sermonis ornatum in duo partitur: quam elocutionem concipiunt, & quomodo esse ferimus, in primo constare debere, minuendum ne, an augendum sit, remisse dicendum an concitate, &c. In secundo, quibus transit ionibus figuris, & sententijs, & qua collocatione intentionem perficiamus, & qua vitio carere prima sit virtus, antequam ad ornatum & eius virtutes accedat, orationis vitia eidem contraria recenseat, Cacophoniam, cuius plures species facit, Tapinofin, & vitium contrarium, rebu paruis excessum immoderatum tribuens, Nilofin, Tautologiam, & panalepsim, Homiologiam, Macrologiam, Pleonafin, Periergiam, Cacozeloni, Anceconomem, Achematon, Cacolytheton, Ceonifin, quae omnia exemplis appositis explicat. His enumeratis ad ornatum redit cuius partibus supra nominatis cultus qui omnia nitidiora facit, quoque orationis ornamenta continentur, adiungit. Inter quae enargiam, quam representationem alii vocant, numerat, & expressam rei imaginem Hypotipofin alijs dictam, alijs rerum sub oculos subiectionem quibus oratio maxime redditur illustris. Exempla ex Cicero, & Vergilio, & a se ficta profert. Valere similitudines quoque plurimum ad res illustrandas, praeter illas quae rebus probandis adhibentur: quod circa illam obseruandum, quaeque similitudinis sit & parabole, quae eiusdem species est, ratio, quotque genera, docet. His brachiologiam, virtutem quae res breuiter ante oculos ponitur, atque Emphasin, qua plus intelligitur quam dicitur, & diuersa virtute magnam vim orationi adferentem. Apheliam adiungit: Aceruatim vero Dinofin, Phantafiam, Exergafiam, Hyperergafiam, Energiam recenseat. Postremo vim oratoris in augendo & minuendo, vt ad sequens caput transitum faciat, concludit.

De ornatu.

Cap. III.

Enio nunc ad ornatum, in quo sine dubio plus quam in caeteris dicendi partibus sibi indulget Orator. Nam emendate quidem ac dilucide dicentium, tenue praemium est magis: vitij carere est, quam vt aliquam magnam virtutem adeptus esse videaris. Inuentio cum imperitis saepe communis: dispositio modicae doctrinae credi potest: & quae sunt artes altiores, plerumque occultantur, vt artes sint: denique omnia haec ad vtilitatem causarum solam referenda sunt. Cultu vero atque ornatu se quoque commendat ipse qui dicit, & in caeteris iudicium doctorum in hoc vero etiam popularem laudem petit. Nec fortibus modo, sed etiam fulgentibus armis praelatus in causa est Cicero Cornelij: qui non affectus esset docendo iudicem tantum, & vtiliter demum ac latine perspicueque dicendo, vt populus Romanus admirationem suam non acclamatione tantum, sed etiam plausu confiteretur. Sublimitas profecto, & magnificentia, & nitor, & authoritas expressit illum fragorem. Nec tam insolita laus esset profecta dicentem, si vtitata, & caeteris similis fuisset oratio. Atque ego illos credo, qui aderant, nec sensisse quid facerent, nec sponte iudicioque plausisse: sed velut mente captos, & quo essent in loco ignaros, erupisse in hunc voluntatis affectum. Sed ne causae quidem parum confert idem hic orationis ornatus. Nam qui libenter audiunt, & magis attendunt, & facilius credunt: plerumque ipsa delectatione capiuntur, nonnunquam admiratione auferuntur. Nam & ferrum affert oculis terroris aliquid, & fulmina ipsa non tam nos confunderent, si vis eorum tantum, non etiam ipse fulgor timere tur. Recteque Cicero his ipsis ad Brutum verbis quadam in epistola scribit, Nam eloquentiam quae admirationem non habet, nullam iudico. Aristoteles quoque eandem petendam maxime putat.

Ornatus dicitur diu prius oratoris, & in eodem magna virtus.

Ciceronis laus, ex causa Cornelij.

¶ Sed hic ornatus (repetam enim) virilis, fortis, & sanctus sit: nec effeminate lauitatem, nec fuco eminentem colorem amet, sanguine & viribus nitescat. Hoc autem adeo verum est, vt cum in hac maxime parte sint vicina virtutibus vitia, etiam qui vitij vtuntur, virtutis tamen his nomen imponant. Quare nemo ex corruptis dicat me inimicum esse culte dicentibus. Non nego hanc esse virtutem, sed illis eam non tribuo. An ego fundum cultiorem putem, in quo mihi quis ostenderit lilia, & violas, & amœnos fontes surgentes, quam vbi plena messis, aut graues fructu vites erunt? Sterilem platanum, tonfasq; myrtos, quam maritam vlmum, & vberis oleas præptauerim? Habeat illa diuites: licet quid essent, si aliud nihil haberent? Nullusne ergo etiã fructi feris adhibendus est decor? quis negat? Nam & in ordinẽ certaq; interualla redigam eas arbores. Quid enim illo quincunce speciosius, qui, in quacunq; partem spectaueris, rectus est? Sed protinus in id quoque prodest, vt terræ succum aequaliter trahant. Surgentia in altum cacumina oleæ ferro coercebo: in orbem se formosius fundet, & protinus fructum ramis pluribus feret. Decentior equus, cuius astricta sint ilia, sed idem velocior. Pulcher aspectu sit athleta, cuius lacertos exercitatio expressit, idem certamini paratior. Nunquam vero species ab vtilitate diuiditur. Sed hoc quidem discernere, modici iudicij est. ¶ Illud obseruatione dignius, quod hic ipse honestus ornatus pro materiæ genere debet esse variatus. Atq; vt à prima diuisione ordiar, non idem demonstratiuis, & deliberatiuis, & iudicialibus conueniet. Nanq; illud genus ostentationi compositum, solam petit audientium voluptatẽ: ideoq; oēs dicendi artes aperit, ornatumq; orationis exponit: vt qui non insidietur, nec ad victoriam, sed ad solum finem laudis & gloriæ tendat. Quare quicquid erit sententijs populari, verbis nitidum, figuris iucundum, translationibus magnificum, compositione elaboratum, velut institor quidem eloquentiæ, intuentum, & penè pertractandum dabit. Nam euentus ad ipsum non ad causam refertur. At vbi res agitur, & vera dimicatio est, vltimus sit famæ locus. Propterea non debet quisquam, vbi maxima rerum momenta versantur, de verbis esse sollicitus. Neq; hoc eò pertinet, vt in his nullus sit ornatus, sed vt i pressior & seuerior, eò minus confessus, præcipue ad materiã accommodatus. Nam & suadendo sublimius aliquid senatus, cõcitatius populus, & in iudicij publicæ capitalisq; causæ poscunt accuratius dicendi genus. At priuatum consilium, causasq; paucorum, vt frequenter accidit, calculorum, perus sermo, & dissimilis curæ magis decuerit. An non pudeat certam creditam pecuniam periculis postulare: aut circa stitlicidia affici: aut in mancipij redhibitione sudare? Sed ad propositum. ¶ Et quoniam orationis tam ornatus q̄ perspicuitas, aut in singulis verbis est, aut in pluribus positus, quid separata, quid coniuncta exigant, cõsideremus. quanquam rectissime traditum est, perspicuitatem proprijs, ornatum translatis verbis magis egere. Sciamus inornatum esse, quod sit improprium. Sed cum idem frequentissime plura significant, quod *συνωνυμία* vocatur, iam sunt alijs alia honestiora, sublimiora, nitidiora, iucundiora, vocaliora. Nam vt syllabæ è literis melius sonantibus clariores sunt, ita verba è syllabis magis vocalia: & quo plus quæque spiritus habet, auditu pulchrior. Et quod facit syllabarum, idem verborum quoq; inter se copulatio, vt aliud alij iunctum melius sonet. Diuersus est tamen vsus. Nam rebus atrocibus verba etiam ipso auditu aspera magis conuenient. In vniuersum quidem, optima simplicium creduntur, quæ aut maxime exclamant, aut sono sunt iucundissima. Et honesta quidem turpibus potiora semper, nec sordidis vnquam in oratione erudita locus. Clara illa, atq; sublimia plerunque materiæ modo cernenda sunt. Quod enim alibi magnificum, tumidum alibi. Et quæ humilia circa res magnas, apta circa minores videntur. Et sicut in oratione nitida notabile est humilium verbum, & velut macula: ita à sermone tenui sublimis nitidumq; discordat, sitq; corruptum, quia in plano tumet. Quædam non tam ratione quam sensu iudicantur: vt illud, - Cæsa iungebant fœdera porca, fecit elegans, fictio nominis: quod si fuisset porco, vile erat. In quibusdam ratio manifesta est. Risimus, & merito, nuper Poëtam qui dixerat. Prætextam in cista mures rosere Camilli. At Virgilij miramur illud, - Sæpe exiguus mus. Nam epitheton exiguus, aptum proprium effecit ne plus expectaremus, & casus singularis magis decuit, & clausula ipsa vnus syllabæ non vsitata, addidit gratiam. Imitatus est itaque vtrunque Horatius, - Nascetur ridiculus mus. ¶ Nec augenda semper oratio, sed submittenda nonnũquam est. Vm rebus aliquando & ipsa verborum humilitas affert. An cum dicit in Pisonẽ Cicerone, Cum tibi tota cognatio in ferraco aduehatur, incidisse videtur in sordidum nomen, non eo contẽptum hominis quem destructum volebat, auxisse: Et alibi, Caput opponis cum eo coniscas,

Ornatus qua
lis esse debeat

Xenoph. in
Oeconomi
co, & Cicero
in Catone.

Ornatus pro
materiæ ge
nere variad.

Ornatus esse
sublimis in ge
nere demon
stratio.

Ornatus in sin
gulis verbis.
Inornatum.

συνωνυμία
Cic. in Part.

Verba rebus
conueniant.

Æneid. 8.

Georg. 4.

In Arte.
Humilia vñ
habent ad ora
tionem sub
mittendam.

A Vnde interim grati idiotis ioci: qualis est ille apud M. Tullium. Pusio qui cum maiore sorore cubitavit. Et Cn. Flauius, qui cornicum oculos confixit. Et pro Milone illud, Heus ubi Rufcio: & Erutius Antonia ster. Id tamen in declamationibus est notabilis. Laudariq; me puero solebat, Da patri panem. & in eodem, Etiam canem pascis. Res quidem præcipue in scholis anceps, sed frequenter causa risus, nunc vtq; cum hæc exercitatio procul à veritate seiuncta, laboret in credibili verborum fastidio, ac sibi magnam partem sermonis abscederit. ¶ Cum sint autem verba propria, ficta, translata: proprijs dignitatem dat antiquitas. nanq; & sanctiorem & magis admirabilem faciunt orationem, quibus non quilibet fuerat vsurus eoq; ornamento acerrimi iudicij P. Virgilius vnice est vsus. Olli enim, & quianam, & mis, & ponẽ, pellucet & aspergunt illa, quæ etiam in picturis est gratissima, vetustatis inimitabilem arti auctoritatem. Sed vtendum modo, nec ex vltimis tenebris repetenda. Satis est vetus Quæso, quid necesse est dicere: Oppido, quo sunt vsi paululum tempore nostro superiores, vereor vt iam non ferat quisquam: certè Antigerio, cuius eadem significatio est, nemo nisi ambitiosus vtetur. A erinas quid opus est: tanquã parum sit si dicatur labor. Horridum, reor: tolerabile, autumo: Tragicum, prolem ducendam: vniuersam eius prospiciam, insulsum. Quid multa: totus propè mutatus est sermo. Quædam tamen adhuc vetera vetustate ipsa gratum nitent, quædam etiam necessariò interim sumuntur. Emancipare, & fari, & multa alia etiam audientibus grata inferi possunt, sed ita demum, si non appareat affectatio. In qua mirificè Virgilius, Et j Hormethiorum amator iste verborum, Iste iste rhetor, nanque quatinus totus Thucydides j Britannus, Atticæ febres, Tau gallicum imminet: ipsemet malè illisit. Ita omnia ista verba miscuit fratri. Cimeter hic fuit, à quo fratrem necatum hoc Ciceronis dicto notatum est, Germanum Cimeter occidit. Nec minus noto Sallustius epigrammate incessitur, Et verba antiqui multum furate Catonis Crispe, Iugurthinæ conditor historiæ. Odiosa cura, nam est cuiuslibet facilis, & hoc pessima, quod rei studiosus, non verba rebus aptauit, sed res extrinsecus arcessit, quibus hæc verba conueniant. ¶ Fingere, vt primo libro dixi, Græcis magis concessum est, qui sonis etiam quibusdam & affectibus non dubitauerunt nomina aptare: nõ alia libertate, q̄ qua illi primi homines reb⁹ appellationes dederunt. Nostri autem in iugendo aut deriuando paulum aliquod ausi, vix in hoc satis recipiuntur. Nam memini iuuenis admodum inter Pomponium & Senecam etiam præfationibus esse tractatum, an, grad⁹ eliminat, apud Accium in Tragœdia dici oportuisset. At veteres ne expectorat quidem timuerunt. Et sane eiusdem notæ est, exanimat. At in tractu & declinatione talia sunt, qualia apud Ciceronem beatitas & beatitudo: quæ dura quidem sentit esse, veruntamẽ vsu putat posse molliri. Nec à verbis modò, sed à nominibus quoq; deriuata sunt quædam, vt à Cicerone Sullaturit, & ab Asinio simbriatum j & fibulatum. Multa ex Græco formata noua, ac plurima à Sergio Flauio, quorũ dura quædam admodum videntur, vt ens & essentia: quæ cur tantopere aspernemur, nihil video, nisi quod iniqui iudices aduersus nos sumus, ideoq; paupertate sermonis loboramus. Quædam tamen perdurant. Nam & quæ vetera nunc sunt, fuerunt olim noua, & quædam in vsu perquã recentia, vt Messala primus reatum, munerarium Augustus primus, dixerunt. Piraticam quoq; vt musicam & fabricam dici adhuc dubitabant mei præceptores. Fauorem, & vrbatum, Cicero noua credit. Nam & in epistola ad Brütum, Eum, inquit, amorem, & eum (vt hoc verbo vtar) fauorem in consilium aduocabo. Et ad Appium Pulchrum, Te hominem non solum sapientem, verum etiam (vt nunc loquuntur) vrbatum. Idem putat à Terentio primum dictum esse obsequiũ. Cæcilius ad Sennam, Albenti cælo. Cervicem videtur Hortensius primus dixisse. nam veteres pluraliter appellabant. Audendum itaq; Neq; enim accedo Celfo, qui ab Oratore verba fingi vetat. Nam cum sint eorum alia (vt dicit Cicero) natiua, id est quæ significata sunt primo sensu: alia reperta, quæ ex his facta sunt: vt iam nobis ponere alia q̄ quæ illi rudes homines primi q; fecerunt, fas non sit: at deriuare, flectere, coniungere, quod natis postea concessum est, quando desijt licere: Et si quid periculosius finxisse videbimur, quibusdam remedijs præmuniendum est, vt ita dicam, si licet dicere, quodammodo, permittite mihi sic. Quod idem etiam in ijs quæ licentius trãssa erunt, proderit, quæ non tuto dici possunt. In quo non falli iudicium nostrum, sollicitudine ipsa manifestum erit. Qua de re Græcum erit illud elegantissimum, quo præcipitur ita, πρὸς τὸ ἀλλοτρίον τῆ ἰπὸς βελία. ¶ Translata probari nisi in contextu sermonis non possunt. Itaque de

Pro Cælio
Pro Murgena
Pro vatenio,
authore Prii.

Propria verba
ornata sũt
si sint anti
qua & cũ mo
do adhibita.
Æneid. 5.

Cic. 2. de ff.
Cic. 3. de
Orat.

In Priapeis
Corinthio
rum.
Tyrannus.
vide Bapti
stã Pii ca. 4. j.

Philip.
11.

Ficta siue no
uata verba,
græcis magis
q̄ latinis pete
nulla.

3. de Orat.
De natura
deorum. 1.

Substantia
tum.

Cic. Orat.
post reditum
Epist. lib. 1.

In Andria.

3. de Orat. &
in Part.
Præcusa
tio in perien
tios? h. d. 1.

Translatio.

Lib. 7. ca. 10. singulis verbis satis dictum, quæ, vt alio loco ostendi, per se nullam virtutem habent. Sed ne inornata sunt quidem, nisi cum sunt infra rei de qua loquendum est, dignitatem: excepto, si obscœna nudis nominibus enuncientur. Quod viderint, qui non putant esse vitanda, quia nec sit vox villa natura turpis: & si qua est rei deformitas, alia quoq; appellatione quacunque ad intellectum eundem nihilominus perueniat. Ego Romani pudoris more contentus, vt iam respondi talibus, verecundam silentio vindicabo. ¶ Iam hinc igitur ad coniuncti sermonis rationem transeamus. Cuius ornatus in hæc duo prima diuiditur, Quæ concipiamus elocutionem, quo modo effe ramus, Nā primū est, vt liqueat, augere quid velim, an minuire: cōcitate dicere a moderatē: latē, an seuerē: abundatē, a pressē: asperē, an leniter: magnificē, an subtiliter: grauitē, an vrbane. ¶ Tū quo translationis genere, quibus figuris, qualibus sententijs, quo modo, qua postremō collocatiōne, id quod intendimus, efficere possimus. ¶ Cæterum dicitur quibus ornatur oratio, prius ea quæ sunt huic contraria laudi, attingam: nam prima virtus est, vitio carere. Igitur ante omnia, ne speremus ornatum orationem fore, quæ probabilis non erit. Probabile autem Cicero id genus dicit, quod nō plus minusve est quā decet. Non quia comi expoliriq; non debeat, (nam & hæc ornatus pars est) sed quia vitium est vbiq; quod nimium est. Itaq; vult esse auctoritatem & pondus in verbis, sententias vel graues, vel aptas opinionibus hominum ac moribus. His enim saluis licet assumere ea quibus illustrem fieri orationem putat. Delectant translata, superlata, ad nomē adiuncta, duplicata, & idem significātia, ab ipsa actione atq; ab imitatione rerum non abhorrentia. ¶ Sed quoniam vitia prius demonstrare aggressi sumus, vel hoc vitium sit quod κακὰ φωνήματα vocatur: siue mala consuetudine in obscœnum intellectum sermo detortus est, vt Ductare exercitus, & Patrare bellum, apud Sallustium dicta sanctē & antiquē, ridetur a nobis, si dijs placeat, quam culpam non scribentium quidem iudico, sed legentium: tamen vitanda, quatinus verba honesta moribus perdidimus, & euidentibus etiam vitij cedendum est. siue iunctura deformiter sonat, vt si cum hominibus notis loqui nos dicimus, nisi hoc ipsum hominibus mediū sit, in præfata videmur incidere: quia vltima prioris syllabæ litera, quæ exprimi nisi labris cœuentibus non potest, aut interistere nos indecentissimē cogit, aut continuata cum insequente, in naturam eius corrumpitur. Aliæq; coniunctiōnes aliquid simile faciunt, quas perfecte longum est, in eo vitio quod vitandum dicimus, commemorantes. Sed diuisio quoq; affert eandem iniuriam pudori, vt si interpedipis non inatiuo casu quis vtatur. Nec scripto modo id accidit, sed etiam sensu. D

Quæque latent, meliora putat: ac ex verbis quæ longissimē ab obscœnitate absunt, occasionem turpitudinis rapere. Siquidem Celsus Cacophaton apud Virgilium putat. Incipiunt agitata tumescere, quod si recipias, nihil loqui tutum est. Deformati proximum est humilitatis vitium, ταπεινωσις, quæ vocant, quæ rei magnitudo vel dignitas minuitur: vt, Saxeæ est verruca in summo motis vertice, Cui natura contrarium, sed errore par est, paruis dare excedentia modum nomina, nisi cum ex industria risus inde captatur. Itaque nec parricidam, nequam dixeris hominem: nec deditum forte meretrici, nefarium: quod alterum parum, alterum nimium est. Proinde quædā hebes, sordida, ieiuna, tristis, ingrata, vilis oratio est. Quæ vitia facillimē sunt manifesta contrarijs virtutibus. Nam primum acuto, secundum nitido, tertium copioso, deinceps hilari, iucundo, accurato diuersum est. Vitanda & μειωσις, cum sermoni quidem deest aliquid quo minus plenus sit: quāquam id obscœræ potius quā inornatæ orationis vitium est. Sed hoc quoq; cum a prudentibus sit, schema dici solet, sicut ταυτολογία, id est eiusdem verbi aut sermonis iteratio. Hæc enim, quanquam non magnopere summis authoribus vitata interim, vitium videri potest: in quod sæpe incidit etiam Cicero securus tam parvæ obseruationis, sicut hoc loco, Non solūm igitur illud iudicium iudicij simile iudices non fuit. Interim mutato nomine ἐπαναληψις dicitur, atq; est & ipsum inter schemata: quorum exempla illo loco reddam, quo virtutes erunt. Peior hac ὁμοιολογία est, quæ nulla varietatis gratia leuat tædium, atque est tota coloris vnus, quæ maximē deprehenditur carens arte Oratoria. Ea q; & in sententijs, & figuris, & compositione longa, nō animis solūm, sed etiam auribus est ingratiſſima. Vitanda μακρολογία, id est longior q̄ oporteat sermo, vt apud Liuium, Legati non impetrata pace retrō domum, vnde venerant, abierunt. Sed huic vicina periphrasis virtus habetur. Est & πλεονασμός vitium, cum superuacuis verbis oneratur oratio, Ego meis oculis vidi. Satis est enim vidi. Emendauit hoc non inurbanē in Hircio Cicero, qui cum in Pansam declamans, filium a matre decem mensibus in vtero latum esse dixisset, Quid: alia, inquit, in penula solent ferre? Nonnunquam tamen illud genus, cuius exemplū priore

Cice. epist. fam. lib. 9.
Ornatus in cōiuncti sermōnis ratio ne, cuius duæ partes.
Prima virtus vitio carere. Probabilis oratio. In Partit. Nimium vbiq; vitium.
Illustris oratio.
Vitia orationis. κακὰ φωνήματα.
Metam. i.
Georg. 1. τὰ πεινωσις, & cōtrarium ei vitium.
Meiωσις.
ταυτολογία.
Pro Cluē. ἐπαναληψις.
ὁμοιολογία.
μακρολογία.
Lib. 8. ab vtrabe conl.
πλεονασμός.

A priore loco positi, affirmationis gratia adhibetur, Vocemque his auribus hausit. At vitium erit, quoties ociosum fuerit, & supererit, non cum adijcietur. Est etiam quæ περιεργία vocatur, superuacua (vt sic dixerim) operositas, vt a diligenti curiosus, & a religione supersticio distat. Atque vt semel finiam, verbum omne quod neque intellectum adiuuat, neque ornatum, vitiosum dici potest. κακὸς λόγος, id est mala affectatio, per omne dicendi genus peccat. Nam & tumida, & exilia, & prædulcia, & abundantia, & arcessita, & exultantia sub idem nomen cadunt. Denique κακὸς λόγος vocatur, quicquid est vltra virtutem, quoties ingenium iudicio caret, & specie boni fallitur: omnium in eloquentia vitiorum pessimum. Nam cætera cum vitentur, hoc petitur. Est autem totum in elocutione. Nam rerum vitia sunt, stultum, commune, contrarium, superuacuum: corrupta oratio in verbis maximē impropijs, redundantibus, comprehensione obscura, compositione fracta, vocum similitum aut ambiguarum puerili captatione consistit. Est autem omne κακὸς λόγος vtiq; falsum, etiam si non omne falsum κακὸς λόγος, vt cum dicitur aliter quā se natura habet, & quā oportet, & quā sat est. Totidem autem generibus corrumpitur oratio, quot ornatur. Sed de hac parte & in alio a nobis opere plenius dictum est, & in hoc sæpe tractabitur, & adhuc spargetur omnibus locis. Loquentes enim de ornatu, subinde quæ sunt vitia, similia virtutibus vitia, dicemus. Sunt inornata & hæc, Quod male dispositum est, id ἀσκόνημιτος. Quod male figuratum, id ἀσχημάτω. Quod male collocatum, id κακῶς θεωρη. Sed de dispositione diximus: de figuris & compositione dicemus. κοινισμός quoque appellatur quædam mista ex varia ratione linguarum oratio, vt si Atticis Dorica, Ionica, Aeolica etiam dicta confundas. Cui simile vitium est apud nos, si quis sublimia humilibus, vetera nouis, poetica vulgari- bus misceat. Id enim tale est monstrum, quale Horatius in prima parte libri de arte Poetica fingit, Humano capiti ceruicem pictor equinam Iungere si velit, & cætera ex diuersis naturis subijciat. ¶ Ornatum est quod perspicuo ac probabili plus est. Eius primi sunt gradus, in eo quod velis, exprimēdo, concipiendōque: tertius, qui hæc nitidiora faciat quod propriè dixeris cultum. Itaque ἐνάργεια, cuius in præceptis narrationis feci mentionem, quia plus est euidencia, vel, vt alij dicunt, repræsentatio quā perspicuitas: & illud quidem, patet, hæc se quodammodo ostendit: inter ornamenta ponamus. Magna virtus est, res de quibus loquimur, clare, atque vt cerni videantur, enunciare. Non enim satis efficit, neque vt debet plenè dominatur oratio, si vsque ad aures volet, atque ea sibi iudex de quibus cognoscit, narrari credit, non exprimi, & oculis mentis ostendi. Sed quoniam pluribus in odis accipi solet, non equidem in omnes eam particulas secabo, quarum ambitiosè a quibusdam numerus augetur, sed maximē necessarias attingam. ¶ Est igitur vnum genus quo tota rerum imago quodammodo verbis depingitur, Constitit in digitos exemplo arrectus vterque, & cætera, quæ nobis illam pugilum congregantium faciem ita ostendunt, vt non clarior futura fuerit spectantibus. Plurimum in hoc genere, sicut in cæteris, eminet Cicero. An quisquam tam procul a concipiendis imaginibus rerum abest, vt cum illa in Verrem legit, Stetit soleatus Prætor populi Romani cum pallio purpureo, tunicaq; talari, muliercula nixus in littore: non solūm ipsum os intueri videatur, & locum & habitum, sed quædam etiam ex ijs quæ dicta non sunt, sibi ipse adstruat: Ego certè mihi cernere videor & vultum, & oculos, & deformes vtriusq; blâditias, & eorum qui aderant, tacitam auersationem, ac timidam verecundiam. Interim ex pluribus efficitur illa quam conamur exprimere facies, vt est apud eundem (nanq; ad omnium ornandi virtutum exempla vel vnus sufficit) in descriptione cōiuij luxuriosi, Videbar mihi videre alios intrantes, alios autem exeuntes, partim ex vino vacillantes, partim hesterna potatione oscitantes. Versabatur inter hos Gallius vnguentis oblitus, redimitus coronis. Humus erat immunda, lutulenta vino, coronis læguldulis, & spinis cooperta pisciū. Quid plus videret qui intrasset? Sic vrbū captarū crescit miseratio. Sine dubio enim qui dicit expugnata esse ciuitatem, cōplectitur omnia quæcunq; talis fortuna recipit: sed in affectus minus penetrat breuis hic velut nūcius. At si aperias hæc quæ verbo vno inclusa erāt, apparebit effusa per domos ac templa flammæ, & ructium teætorum fragor, & ex diuersis clamoribus vnus quidam sonus, aliorum fuga incerta, alij in extremo complexu suorum coherentes, & infantium foeminarumq; ploratus, & malè vsq; in illum diē seruati fato senestū illa prophanorū sacrorūq; direptio, efferentiū prædas repetentiūq; discursus, & acti ante suum quisq; prædonem catenati, & conata retinere infantē suum mater, & scubi maius lucrū est, pugna inter victores. Licet enim hæc omnia (vt dixi) cōplectatur euerſio, minus

Eneid. 4.
περιεργία.
κακὸς λόγος.
In libro de causis corruptæ eloquentiæ.
ἀσκόνημιτος.
ἀσχημάτω.
κακῶς θεωρη.
κοινισμός.
ἐνάργεια.
Repræsentatio.
Eneid. 5.
Expressa rei imago, quam hypotypon, sicut & sub oculos subiectionem dicitur.
A. 7.
vide Aquilæ Romani de Prædior. thoni.
vbius capite descriptio.

est tamen totum dicere quam omnia. Consequemur autem vt manifesta sint, si fuerint verisimilia: & licebit etiam falso ad fingere quicquid fieri solet. Contingit eadem claritas etiam ex accipientibus,

Eneid. 2.

-Mihī frigidus horror

Membra quatit, gelidusque coit formidine sanguis.

Eneid. 7.

Et trepide matres pressere ad pectora natos.

Atque huius summæ, iudicio quidem meo, virtutis facilima est via. Naturam intueamur, hanc sequamur. Omnis eloquentia circa opera vitæ est, ad se refert quisque quæ audit, & id facillimè accipiunt animi, quod cognoscunt. ¶ Præclare verò ad inferendam rebus lucem repertæ sunt similitudines, quarum aliæ sunt quæ probationis gratia inter argumenta ponuntur, aliæ ad exprimendam rerum imaginem compositæ, quod est, huius loci proprium,

Similitudines.

Eneid. 2.

-Inde lupi ceu

Eneid. 4.

Raptores atra in nebula.

Et,

Misit aui similis, quæ circum littora, circum

Pisces scopulos humilis volat æquora iuxta.

Quid in similibus observandum.

Quo in genere id est præcipue custodiendum, ne id quod similitudinis gratia adiciimus, aut obscurum sit, aut ignotum. Debet enim quod illustrandæ alterius rei gratia assumitur, ipsum esse clarius, eo quod illuminat. Quare sanè Poëtis quidem permittamus huiusmodi exempla,

Eneid. 4.

Qualis vbi hybernam Lyciam, Xantique fluenta

Deserit, aut Delon maternam inuisit Apollo.

Similitudinis ratio.

Non idem decebit Oratorem, vt occultis aperta demonstrat. Sed illud quoque de quo in argumentis diximus, similitudinis genus ornat orationem, facitque sublimem, floridam, iucundam, mirabilem. Nam quo quæque longius petita est, hoc plus affert nouitatis, atque inexpectata magis est. Illa vulgaria videri possunt, & vtilia tamen ad conciliandam fidem, Vt terram cultu, sic animum disciplinis meliorem vberiorémque fieri. Et vt medici abalienata morbis mēbra præcidunt, ita turpes ac perniciosos, etiam si nobis sanguine cohæreant, amputandos. Iam sublimius illud pro Archia, Saxa atque solitudines voci respondent, bestia sæpe immanes cantu flectuntur atque consistunt. & cætera. Quod quidem genus à quibusdam declamatoria maximè licentia corruptum est. Nam & falsis vtuntur: nec illa ijs quibus tandem similia videri volunt, applicant, quorum vtrunque in ijs est, quæ me iuvene vbi que cantari solebant, Magnorum fluminum nauigabiles fontes sunt, & Generosioris arboris statim planta cum fructu est. ¶ In omni autem parabola aut præcedit similitudo, & res sequitur: aut præcedit res, & similitudo sequitur. Sed inter libera & separata est: interim, quod longè optimum est, cum re cuius est imago, connectitur, collatione inuicem respondente, quod facit redditio contraria, quæ ἀντιθέσις dicitur. Præcedit similitudo illa, cuius modò feci mentionem,

Parabolæ lex.

-Inde lupi ceu

Raptores atra in nebula. - Sequitur in primo Georgicón post longam de bellis ciuilibus atque externis conquestionem,

Vt cum carceribus sese effudere quadrigæ,

Addunt se in spatia, & frustra retinacula tendens

Fertur equis auriga, neque audit currus habenas.

Sed hæc sunt sine antapodofi. Redditio autem illa rem vtranque quam comparat, velut subiicit oculis, & pariter ostendit. Cuius præclara apud Virgilium multa reperio exempla: sed Oratoris potius vtendum est. Dicit Cicero pro Muræna, Vt aiunt in Græcis artificibus eos aulædos esse, qui citharædi fieri non potuerunt: sic nos videmus, qui Oratores euadere non potuerunt, eos ad iuris studium deuenire. Illud pro eodem, iam penè poëtico spiritu, sed tamen cum sua redditione, quod est ad ornatum accommodatius: Nam vt tempestates sæpe certo aliquo cæli signo commouentur, sæpe improviso, nulla ex certa ratione, obscura aliqua ex causa concitantur: sic in hac cõitiõrũ tempestate populari sæpe intelligas quo signo cõmota sit: sæpe ita obscura est, vt casu excitata esse videatur. Sunt & illæ breues, Vagiq; per syluas ritu ferarũ. Et illud Ciceronis in Clodiũ, Quo ex iudicio velut incendio nudus effugit. ¶ Quibus similia possunt cuiunque etiam ex quotidiano sermone succurrere. ¶ Huic subiacet virtus non solùm apertè ponendi rem antè oculos, sed circuncisè atq; velociter. Ac meritò laudatur breuitas integra, sed ea minus præstat quoties nihil dicit nisi quod necesse est, βραχυλογία vocat, quæ reddetur inter schemata. Est verò pulcherrima, cū plura paucis cõplectimur, quale illud Sallustij est, Mithridates corpore ingenti perinde armatus. Hoc malè imitatus sequitur obscuritas. ¶ Vicina prædictæ, sed amplior virtus est ἐμφασις, altiorẽ præbens intellectũ, quæ quem verba per se ipsa declarat. Eius duæ

βραχυλογία ἐμφασις οδύπ. 8.

A sunt species: altera, quæ plus significat quàm dicit: altera, quæ etiam id quod non dicit. Prior est & apud Homèrum, cum Menelaus Graios in equum ascendisse dicit: nam verbo vno magnitudinem eius ostendit. & apud Virgilium,

Demissum lapsi per funem.

Nam sic quoque altitudo demonstrata est. Idem Cyclopa cum iacuisse dicit per antrum immensum, prodigiosum illud corpus spatio loci mensus est. Sequens posita est in voce aut omnino superpressa, aut etiam abscessa. Supprimitur vox, vt fecit pro Ligario Cicero, Quod si in tanta tua fortuna lenitas tanta non esset, quantam tu per te, per te inquam obtines: intelligo quid loquar. Taccuit enim illud, quod nihilominus accipimus, non desse homines qui ad crudelitatem eum impellerent. Abscinditur per ἀποσιώπησις, quæ quoniam est figura, reddetur suo loco. Est in vulgaribus quoque verbis emphasis, Virum esse oportet, & homo est ille, & viuendum est. Adeo similis est arti plerunque natura. ¶ Non tamè satis eloquentiæ est, ea de quibus dicat, clarè atque euidenter ostendere: sed sunt multi ac varij excolendæ orationis modi. Nam & ipsa illa ἀφέλεια simplex & inaffectata habet quandam purum, qualis etiam in feminis amatur, ornatũ. Et sunt quedam velut è tenui diligentia circa proprietatem significationemque munditiæ. Alia copia locuples, alia floribus læta: virium non vnum genus. Nam quicquid in suo genere satis effectum est, valet. Præcipua tamen eius opera δέωσις, in exaggerada indignitate: & in cæteris altitudo quædam: φαντασία in concipiendis visionibus: ἐξεργασία in efficiendo velut opere proposito: cui adijcitur ἐπεξεργασία, repetitio probationis eiusdem, & cumulus ex abundanti. ἐνεργία confinis his est, ab agendo ducta, & cuius propria sit virtus, non esse quæ dicuntur, ociosa. Est & amarum ἐξεργασία, quiddam, quod ferè in contumelia est positum, quale est Cassij, Quid facies cum in bona tua inuafero: hoc est cum te docuero nescire maledicere: Et acre, vt illud Crassi, Ego te consulem putæ, cum tu me non putes senatorem: ¶ Sed vis Oratoris omnis in augendo minuendoque consistit.

Eneid. 2. Eneid. 3.

ἀποσιώπησις.

ἀφέλεια.

δέωσις.

φαντασία.

ἐπεξεργασία.

ἐνεργία.

In Philipp. Via Orato. in augendo, & minuendo.

¶ Vtrique parti totidem modi, ex quibus præcipuos attingemus, reliqui similes erunt. Sunt autem positi in rebus, & verbis. Sed quæ sit rerum inuentio ac ratio, tractauimus: nunc quid elocutio attollat aut deprimat, dicendum.

ARGVMENTVM.

B Primam amplificandi vel minuendi rationem in nomine esse docet: vt cum improbum, latronem: contra, vulneratum, læsum dicimus. ¶ Alia est autem ex nominibus maiorem & manifestiorem, ex comparatione ampliorum verborum cum inferioribus: quale est illud, non furem, sed raptorem non facilem, sed hostem sacrorum. ¶ Et quia species huiusmodi possunt plurimè referri, vt cõsultationem ex multitudine tollat, quatuor amplificationis genera constituit: Incrementum, Comparationem, Ratiocinationem, Congeriem: Incrementi quatuor modos recenset: Comparationis tres: vbi comparatione non semper ad amplificandum, sed aliquando etiam ad probandum adhiberi monet: Ratiocinationis quinque: Cur hunc amplificandi modum ita vocet, rationem reddit. Congerietis duos, & quid a Synathresino figura, id est coacervatione, differat. ¶ Postremo minuendi totidem modos esse quot amplificandi tradit: & que hypothesis in tractatu de tropis differat, curq; continue tropes non subiungat, rationem assignat.

De amplificatione.

Cap. IIII.

Rima est igitur amplificandi vel minuendi species in ipso rei nomine, vt cum eum qui sit cæsus, occisum: eum qui sit improbus, latronem: contraque eum qui pulsauit, attingisse: qui vulnerauit, læsisse dicimus. Vtriusque pariter exemplum est pro M. Cælio, Si vidua liberè, proterua petulanter, diues effusè, libidinosa meretricio more viueret, adulterum ego putarem, si quis hæc paulo liberius salutasset: Nam & impudicam meretricem vocauit, & eum cui longior cum illa fuerat vsus, liberius salutasse. ¶ Hoc genus increfcit, ac fit manifestius, si ampliora verba cum ipsis nominibus pro quibus ea positura sumus, conferantur: vt Cicero in Verrem, Non enim furem, sed raptorem: non adulterum, sed expugnatorem pudicitia: non sacrilegum, sed hostem sacrorum, religionumque: non scarium, sed crudelissimum carnicem ciuium sociorumque in vestrum iudicium adduximus. Illo enim modo vt fit multum, hoc etiam plus vt fit efficitur. ¶ Quatuor tamen maximè generibus video consistere amplificationem, incremento, comparatione, ratiocinatione, congerie. Incrementum est potentissimum, cum magna videntur etiam quæ inferiora sunt. Id aut vno gradu fit, aut pluribus. Per id venit non modò ad summum, sed interim quodammodo supra summum. Omnibus his sufficit vel vnum Ciceronis exemplum, Facinus est vinciri ciuem Romanum, scelus verberari, propè parricidium necari: quid dicam in crucem tolli? Nam & si tantum verberatus esset, vno gradu increuerat, ponendo etiam id esse facinus, quod erat inferius. Et si tantum occisus esset, per plures gradus ascenderat. Cum vero dixerit, propè parricidium necari: supra o. ij.

Amplificatio in nomine.

In adueto verbo ex conlatione.

Quatuor amplificandi modi, quoru primus per incrementum quatuor modis.

quod nihil est adiecit, quid dicam in cruce tolli? Ita cum id quod maximum est occupasset, ne-
 cesse erat in eo quod ultra est, verba deficere. Fit & aliter supra summum adiectio: vt apud Vir-
 gilium de Lauso, *Quo pulchrior alter*
 Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni. Summum est enim, quo pulchrior alter
 non fuit. huic deinde aliquid suprapositum est. Tertius quoque est modus, ad quem non per gra-
 dus itur, vt quod non est plus quam maximum, sed quo nihil maius est. Matrem tuam occidisti.
 Quid dicam amplius? Matrem tuam occidisti. Nam & hoc augendi genus est, tatum aliquid effi-
 cere, vt non possit augeri. Crescit oratio minus aperte, sed nescio an hoc ipso efficacius, cum citra
 distinctionem in contextu & cursu semper aliquid priore maius iusequitur: vt de vomitu in An-
 tonium Cicero, In cœtu verò populi Romani negotium publicum gerens, Magister equitū. Sin-
 gula incrementum habent. Per se deforme, vel non in cœtu vomere: in cœtu etiam non populi:
 populi etiam non Romani: vel si nullum negotium ageret, vel si non publicum: vel si non magi-
 ster equitum. Sed alius diuideret hæc, & circa singulos gradus moraretur: hic in sublime etiam
 currit, & ad summum peruenit non nixu, sed impetu. ¶ Verum vt hæc amplificatio in su-
 periora tendit, ita quæ fit per comparisonem, incrementum ex minoribus petit. Augendo enim
 quod est infra, necesse est extollat id quod supra positum est: vt idem, atque in eodem loco, Si hoc
 tibi inter cœnam & in illis immanibus poculis tuis accidisset, quis nõ turpe duceret? In cœtu verò
 populi Romani. & in Catilinam, Serui meherclè mei si me isto pacto metueret, vt te metuunt
 omnes ciues tui, domum meam relinquendam putarem. Interim proposito velut simili exemplo,
 efficiendum est, vt sit maius id quod à nobis exaggerandum est: vt idem pro Cluentio, cum expo-
 suisset Milefiam quandam a secundis hæredibus pro abortu pecuniam accepisse, Quanto est, in-
 quit, Oppianicus in eadem iniuria maiore supplicio dignus? Siquidem illa cum suo corpori vim
 attulisset, se ipsa cruciavit: hic autem illud effecit per alieni corporis vim atq; cruciatū. Nec
 putet quisquam hoc, quanquam est simile, illi ex argumentis loco quo maiora ex minoribus col-
 liguntur, idem esse. Illic enim probatio petitur, hic amplificatio: sicut in Oppianico non id agitur
 in illa comparisonem, vt ille malè fecerit, sed vt peius. Est tamen quanquam diuersarum rerum
 quædam vicinia, Repetam igitur hic quoque idem quo sum illic vñs exemplum, sed non in eun-
 dem vsu. Nam hoc mihi ostendendum est, augendi gratia non tota modo totis, sed etiam par-
 tes partibus comparari: sicut hoc loco, An verò vir amplissim⁹ P. Scipio pontifex maximus Tib.
 Gracchum mediocriter labefactantem statum Reipublicæ priuatus interfecit: Catilinam orbem
 terrarum cæde atque incendio vastare cupientē nos C O S S. perferemus: Hic & Catilina Grac-
 cho, & status Reipublicæ orbi terrarum, & mediocris labefactatio cædi & incendijs & vastatio-
 ni, & priuatus consulibus comparatur: quæ si quis dilatare velit, plenos singula locos habent.
 ¶ Quas dixi per ratiocinationem fieri amplificationes, videamus an satis proprio verbo signifi-
 cauerim. Nec sum in hoc sollicitus, dum res ipsa volentibus discere appareat. Hoc sum tamen se-
 cutus, quod hæc amplificatio alibi posita est, alibi valet, vt aliud crescat, aliud augeatur: inde ad id
 quod extolli volumus, ratio deducitur. Obiecturus Antonio Cicero merum & vomitum, Tu,
 inquit, istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate. Quid fauces & late-
 ra ad ebrietatem? Minimè sunt ociosa. Nam respicientes ad hæc, possumus æstimare quãtum ille
 vini in Hippia nuptijs exhausserit, quod ferre & coquere non posset illa gladiatoria corporis fir-
 mitate. Ergo si ex alio colligitur aliud, nec improprium, nec inusitatum nomen est ratiocinatio-
 nis, vt quod ex eadem causa inter status quoque habemus. Sic ex insequentibus amplificatio du-
 citur. Siquidem tanta vis fuit vini erumpentis, vt non casum afferret aut voluntatem, sed neces-
 sitatem, vbi minimè deceret, vomendi: & cibus non recens, vt accidere interim solet, reddere-
 tur, sed qui vsque in posterum diem redundaret. Idem hoc præstant quæ antecesserunt. Nam cum
 Aeolus à Iunone rogatus,
 - Cauum conuersa cuspide montem
 Impulit in latus, ac venti velut agmine facto,
 Qua data porta, ruunt: apparet quanta sit futura tempestas. Quid: cum res atrocissi-
 mas quasque in summam ipsi extulimus inuidiam, eleuamus consultò, quò grauiora videantur
 quæ secutura sunt: vt a Cicerone factum est cum illa diceret, Leuia sunt hæc in hoc reo crimina,
 Metum virgarum Nauarchus nobilissimæ ciuitatis precio redemit: humanum est. Alius, ne secu-
 ri feriretur, pecuniam dedit: vsitatum est. Nonne vsus est ratiocinatione, qua colligerent audiē-
 tes, quantum illud esset quod inferebatur, cui comparata hæc, humana viderentur atque vsitata?
 Sic quoque solet ex alio aliud augeri, vt cum Hannibalis bellicis laudibus ampliatur virtus Sci-
 pionis. Et fortitudinem Gallorum Germanorumq; miramur, quò sit maior C. Cæsaris gloria.

Eneid. 5.

Philipp. 2.

Secundus, per cõparationē eius tres modi.

Diuerfus cõparationis effectus cõparare, & amplificare, volumus.

In Catil. 1.

Tertius, per ratiocinationē eius modi quinq;

Philipp. 2.

Eneid. 1.

A. G. 7.

A Illud quoque est ex relatione ad aliquid, quod non eius rei gratia dictum videtur, amplificatio-
 nis genus. Non putant indignum Troiani principes, Graios Troianosque propter Helenæ spe-
 ciem tot mala tanto temporis spatio sustinere, quæ nã igitur illa forma credenda est? Non enim
 hoc dicit Paris, qui eam rapuit: non aliquis iuuenis, aut vnus è vulgo: sed senes, & prudentissimi,
 & Priamo assidentes. Verum & ipse rex decenni bello exhaustus, amissis tot liberis, imminente
 summo discrimine, cui faciem illam, ex qua tot lachrymarum origo fluxisset, inuisam atque ab-
 ominandam esse oportebat: & audit hæc, & eam filiam appellas; iuxta se locat, & excusat etiam,
 atque sibi esse malorum causam negat. Nec mihi videtur in Symposio Plato, cum Alcibiadem
 confitentem de se quid à Socrate pati voluerit narrat, vt illum culparet hæc tradidisse: sed vt So-
 cratis inuictam continentiam ostenderet, quæ corrumpi speciosissimi hominis tam obuia vo-
 luptate non posset. Quin ex instrumento quoque, heroum illorum magnitudo æstimanda no-
 bis datur. ad hoc pertinet Clypeus Aiæcis, & hasta Pelias Achillis. Qua virtute egregiè est vsus
 in Cyclope Virgilius. Nam quod illud corpus mente concipiam, cuius
 Trunca manu pinus regit? - Quid: cum vix lorica duo multiplicem
 connixi humeris ferrent: quantus Demoleos, qui indutus eam
 - cursu palantes Troas agebat? Quid M. Tullius de M. Antonij luxuria tantum
 fingere saltem potuisset, quantum ostendit dicendo? Conchyliatis Cn. Pompeij peristromatis
 feruorum in cellis stratos lectos videres. Conchyliata peristromata, & Cn. Pompeij, & in cellis
 feruorum, nihil potest dici vltra: & necesse est tamè vltra infinito plus in domino cogitare. Est
 hoc simile illi quod ἐμπεριος dicitur: sed illa ex verbo, hoc ex re coniecturam facit: tantòque
 plus valet, quanto res ipsa verbis est firmitior. ¶ Potest adscribi amplificationi congeries quoque
 verborum ac sententiarum idem significatum. Nam etiam si non per gradus ascendant, ta-
 men velut aceruo quodam alleuantur. Quid enim tuus ille Tubero districtus in acie Pharsali-
 ca gladius agebat? cuius latus ille mucro petebat: qui sensus erat armorum tuorū: quæ tua mens?
 oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? Simile est hoc figuræ quam συναθροισμός
 vocant: sed illic plurium rerum est congeries, hic vnus multiplicatio. Hæc etiam crescere solet
 verbis omnibus altius atq; altius insurgentibus: Aderat ianitor carceris, carnifex Prætoris, mors
 terròque sociorum & ciuium Romanorum, licitor Sextius.
 ¶ Eadem ferè est ratio minuendi. Nam totidem sunt ascendentibus, quot descendentibus gra-
 dus. Ideòque vno ero exemplo contentus eius loci quo Cicero de oratione Rulli hæc dicit, Pau-
 ci tamen, qui proximi adstiterant, nescio quid illum de lege Agraria voluisse dicere suspicaban-
 tur. Quod si ad intellectum referas, minutio est: si ad obscuritatem, incrementum. ¶ Scio posse
 videri quibusdam speciem amplificationis hyperbolen quoque. nam & hæc in vtranque partem
 valet: sed quia excedit hoc nomen, in tropos differenda est. Quos continuo subiungerem, nisi ef-
 fet à cæteris separata ratio dicendi, quæ constat non proprijs, sed translatis. Demus ergo breui-
 ter hoc desiderio iam penè publico, ne omitteremus eum quem plerique præcipuum ac penè so-
 lum putant, orationis ornatum.

Hiad. 3. Helenæ for- ma.

Hiad. 6. Hiad. 16.

Aeneid. 4. Aeneid. 5.

Philipp. 2.

Quartus. Per conge- riè verborū.

Pro Liga- ca συναθροισμός ὀμοίωσις.

Act. 7.

Imminutio- nis ratio.

ARGVMENTVM.

¶ Rationem dicendi quæ translatis constat, ab ea quæ proprijs causis, modò figuratis, constaret, separandam esse in fine capitis superioris dixi: in quo cum de omnibus amplificandi modis locutus esset, supererat vt continuo alia præter tropos, qui translatis constant, adiungeretur. Ea sunt sententiæ, quæ vox cum sit homonyma, quot modis accipi possit, quot sint earum genera, quis vsus, quæ vitiosæ, quis modus expli- cat. ¶ Triplicem sententiæ acceptionem ostendit. Prima significari id omne quod animo sentimus. Secunda consilium aut decretum. Tertia, ad huius similitudinem, Orationem sumptam de vita quæ quid in ea esse oporteat breuiter ostendit. Et huius esse varia genera. Nam aut ad rem vniuersaliter referri, aut ad personam. Simplicem esse, aut duplicem sine, & cum ratione subiecta. Ex diuersis quod cum mutatione figure addit acrimoniam. Quod à communi vertit ad proprium: Quod à rebus ad personas transfert. Enthymema cum non est argumentum, sed ad ornatum referat. Epiphonema in clausula additum. Nomen clausulam sensus ferientem. Quibus nouarum sententiarum genera subiungit, ex inopinato, alio relata, aliunde petita, geminata, contrariè posita, comparata, quorum quædam bona dici possunt, quædam vitiosa, quæ sint illa commemorat: ¶ Sententiarum modum hunc esse, ne crebra sint, ne palam falsæ, vt à viris autoritate præditis profertantur. Quare iis nititum frequenter vtentes, & contra in totum damnantes vituperat, viam quãdam mediam inter vtrosq; indicans, & vsu eius mediocrem commendans.

De generibus sententiarum.

Cap. V.

Sententiam veteres quod animo sensissent vocauerunt. Id cum est apud Oratores
 frequentissimum, tum etiam in vsu quotidiano quasdam reliquias habet. Nam &
 iuraturi ex animi nostri sententia, & gratulantes ex sententia dicimus. Non raro
 tamen & sic locuti sunt, vt sensa sua dicerent: nam sensus, corporis videbantur.
 Sed consuetudo iam tenuit, vt mente concepta, sensus vocaremus: lumina autem,
 præcipuè que clausulis posita, sententiæ. Quæ minus crebra apud antiquos, nostris temporibus
 o iij

Sententiæ vñ accipiuntur.

Sensa, & sensus.

De qua sententia loqui instituat, & q̄ proprie sententia dicatur modo carent. Ideoq; mihi & de generibus earum, & de vsu arbitror pauca dicenda. ¶ Antiquissimi sunt, quę proprie, quanuis omnibus idem sit nomen, sententię vocantur, quas greci γλωσσικα appellant. Vtrunq; autem nomen ex eo acceperunt, quod similes sunt consilijs aut decretis. Est autem hæc vox vniuersalis, quę etiam citra complexum causę possit esse laudabilis. Interim ad rem tantum relata: vt, Nihil est tam populare quàm bonitas. Interim ad personam: quale est Afri Domitij, Princeps qui vult omnia scire, necesse habet multa ignoscere. Hanc quidam partem Enthymematis, quidam initium aut clausulam Epichirematis esse dixerunt: & est aliquando, non tamen semper. Illud verius, esse eam aliquando simplicem, vt eam quam supra dixi. Aliquando ratione subiecta. Nam in omni certamine, qui opulentior est, etiam si accipit iniuriam, tamen quia plus potest, facere videtur. Nonnunquam duplicem, Obsequium amicos, veritas odium parit. Sunt etiam qui decem genera fecerunt, sed eo modo quo fieri vel plura possunt, per interrogationem, comparisonem, inficiationem, similitudinem, admirationem, & cetera huiusmodi, per omnes enim figuras tractari potest. Illud notabile ex diuersis, Mors misera non est, aditus ad mortem miser est. Ac rectę quidem sunt tales, Tam deest auaro quod habet, quàm quod non habet. Sed maiorem vim accipiunt commutatione figurę: vt, Vsq; adeo ne mori miserum est? - Acrius enim hoc, quàm per se, Mors misera non est. Et translatione à communi ad proprium. Nam cum sit rectum, Nocere facile est, prodesse difficile, vehementius apud Ouidium Medea dicit, Seruare potui, perdere an possim rogas? Vertit ad personam Cicero, Nihil habet, Cęsar, nec fortuna tua maius, quàm vt possis: nec natura melius, quàm vt velis seruare quamplurimos. Ita quę erant rerum propria, fecit hominis. ¶ In hoc genere custodiendum est, & id quidem vbique, ne crebrę sint, ne palam falsę (quales frequenter ab ijs dicuntur qui hæc καθολικα vocant: & quicquid pro causa videtur, quasi indubitatum pronunciant) & ne passim & à quocunq; dicantur. Magis enim decent eos in quibus est autoritas, vt rei pondus etiam persona confirmet. Quis enim ferat puerum aut adolescentulum, aut etiam ignobilem, si iudicet in dicendo, & quodammodo præcipiat? Enthymema quoque est omne quod mente concipimus: proprie tamen dicitur quę est sententia ex contrarijs, propterea quod eminere videtur inter ceteras, vt Homerus poëta, vrbs Roma. De hoc in argumentis satis dictum est. Non semper autem ad probationem adhibetur, sed aliquando ad ornamentum. Quorum igitur impunitas Cęsar tuę clementię laus est, eorum te ad ipsorum crudelitatem acuet oratio: Non quia sit ratio dissimilis, sed quia iam per alia, vt id iniustum appareret, effectum erat. Et addita in clausula est epiphonematis modo non tam probatio, quàm extrema quasi insultatio. Est enim epiphonema, rei narratę vel probatę summa acclamatio, Tantę molis erat Romanam condere gentem. Facere enim probus adolescens periculosę, quàm perpeti turpiter maluit. Est & quod appellatur à nouis νόμος, qua voce omnis intellectus accipi potest. Sed hoc nomine donarunt ea quę non dicunt, verum intelligi volunt: vt in eum quem sepius à ludo redemerat soror, agentem cum ea talionis, quod ei pollicem dormienti recidisset, Eras dignus vt haberes integram manum. Sic enim auditur, vt depugnare. Vocatur aliquid & clausula, quę si est quod conclusionē dicimus, & rectę, & quibusdam in partibus necessaria est. Quare prius de factō vestro fateamini necesse est, quàm Ligarij culpam vllam reprehendatis. Sed nunc illud volunt, vt omnis locus, omnis sensus in fine sermonis feriat aurem. Turpe autem ac propē nefas ducunt, respirare vllō loco, qui acclamationem non petierit. Inde minuti corruptique sensiculi, & extra rem petiti. Neque enim possunt tam multę bonę sententię esse, quàm necesse est multę sint clausulę. ¶ Nam hæc magis noua sententiarum genera, ex inopinato: vt dixit Vibius Crispus in eum, qui cum loricator in foro ambularet, pratendebat id se metu facere, Quis tibi sic timere permisit? Et insigniter Aphricanus apud Neronem de morte matris, Rogant te Cęsar Gallię tuę, vt feceritatem tuam fortiter feras. Sunt & alię relata, vt Afer Domitius cum Cloantillam defenderet, cui obiectum crimen quod virum qui inter rebellantes fuerat, sepelisset, remiserat Claudius, in epilogo filios eius alloquens: Matrem tamen, inquit, pueri sepelitore. Et aliunde petita, id est in alium locum ex alio translata: vt pro Spathale Crispus, quę qui hæredem amator instituerat, decessit, cum haberet annos duodeuiginti, O hominem diuinū, qui sibi indulsit. Facit quędam sententias sola geminatio: qualis est Senecę in eo scripto quod Nero ad Senatū misit occisa matre, cum se periclitatū videri vellet, Saluū me esse adhuc nec credo, nec gaudeo. Melior, cum ex contrarijs valet, Habeo quem fugiam, quem sequar non habeo. Quid: quod miser cum loqui non posset, tacere non poterat? Ea vero sit pulcherrima, cum aliqua cōparatione clarescit:

De qua sententia loqui instituat, & q̄ proprie sententia dicatur
Pro Liga. Sententię varia genera.
Sallust. in Iugur.
Sententię species.
Epicuri sententia. P. Syrus.
Aeneid. 12.
Pro Liga.
Quis modus sententiarum esse debeat, & quos maxime deceat
Enthymema relati ad ornatū.
Pro Liga.
Epiphonema. Aeneid. 1.
Pro Milo. Vo νόμος.
Clausula.
Pro Liga.
Sensiculi. Noua sententiarū genera
Alio Relata
Aliunde petita.
Geminatio.
Ex contrarijs Ad Atti. 8.

A Trachallus contra Spathalen, Placet hoc ergo o leges diligentissimę pudoris custodes, decimas vxoribus dari, quartas meretricibus: Sed horum quidem generum & bonę dici possunt, & mala. ¶ Illę semper vitiosę, vt à verbo, Patres conscripti, Sic enim incipiendū est mihi, vt memineritis patrū. Peius adhuc, quo magis falsum est & longius petitum. Contra eandem sororē gladiatoris, cuius modō feci mentionē, ¶ At digito pugnaui. Est etiam generis eiusdem, nescio an vitiosissimum, quoties verborū ambiguitas cū rerum falsa quadam similitudine iungitur. Clarū authorem iuuenis audiui, cum lecta tē capite cuiusdam ossa sententię gratia tenēda matri dedisset, Infelicissima fœmina nondum extulisti filium, & iam ossa legisti: Ad hoc plerique minimis etiam inuentiunculis gaudent, quę excussę risum habent, inuentę facie ingenij blandiuntur. De eo qui naufragus, & antē agrorum sterilitate vexatus, in scholis fingitur se suspendisse. Quę nec terra recipit, nec mare, pēdat. Huic simile in illo de quo supra dixi, cui pater sua mēbra laceranti venenum dedit, Qui hæc edit, debet hoc bibere. Et in luxuriosum, qui επικρατεϊσιν simulasse dicitur, Ne tē laqueum, habes quod faucibus tuis irascaris. Sume venenum, de cetero luxuriosum bibendo mori. Alia vana: vt suadentis purpuratis, vt Alexandrū Babylonis incendio sepeliant. Alexandrum sepelio, hoc quisquam spectabit è tecto? Quasi vero id sit in re tota indignissimum. Alia nimia: vt de Germanis dicentem quendā audiui, Caput nescio vbi impositum. Et de viro forti, Bella vmbone propellit. Sed finis non erit, si singulas corruptorū prosequar formas. ¶ Illud poti⁹, quod est magis necessariū. Duę sunt diuersę opiniões, aliorū sententias solas penē spectantium: aliorum omnino damnantium, quorum mihi neutrum admōdum placet. Densitas earū obstat inuicem, vt in satis omnibus fructibusque arborū nihil ad istam magnitudinem adulescere potest, quod loco in quem crescat caret. Nec pictura in qua nihil circumlitum est, eminet. Ideoq; artifices etiam cū plura in vnam tabulam opera contulerunt, spatijs distinguunt, ne vmbra in corpora cadant. Facit res eadem concisam quoque orationem. Subsistit enim omnis sententia: ideoq; post eam vtique aliud est initium. Vndē soluta ferē oratio, & è singulis non mēbris, sed frustis collata, structura caret, cum illa rotunda & vnbidiq; circuncisā insistere inuicem nequeant. Præter hoc etiam color ipse dicendū quamlibet clarus, multis tamen ac varijs velut maculis cōspergitur. Porro vt affert lumē clausus purpurę loco, insertus, ita certē neminem deceat intertextā pluribus notis vestis. Quare licet hæc enitēre, & aliquatenus extare videantur, tamen & lumina illa non flammę, sed scintillis inter fumū emicantibus similia dixeris: quę ne apparent quidē vbi tota lucet oratio, vt in sole sydera ipsa desinunt cerni: & quę crebris paruisq; conatibus se attollunt, inæqualia tantum, & velut confragosa, nec admirationem consequuntur eminentium, & planorum gratiam perdunt. Hoc quoq; accidit, quod solas captanti sententias, multas necesse est dicere leues, frigidās, ineptas. Non enim potest esse delectus, vbi numero laboratur. Itaq; videas & diuisionem pro sententia poni, & argumentum, si tantum in clausulę calce pronuncietur. Occidisti vxorem ipse adulter: nō ferrem te etiam si repudiasses, diuisio est. Vis scire venenum esse amatorium: viueret homo, nisi illud bibisset, argumentum est. Nec multas plerique sententias dicunt, sed omnia tanquam sententias. ¶ Huic quibusdam contrarium studium, qui fugiunt ac reformidant omnē hanc in dicendo voluptatem, nihil probantes nisi planum, & humile, & sine conatu. Ita dum timent ne aliquid cadant, semper iacent. Quod enim tantum in sententia bona crimen est: non causa prodest: non iudicem mouet: non dicentem commendat? At est quoddam genus, quo veteres non vtebatur. Ad quam vsque nos vocatis vetustatem? Nam si ad illam extremam, multa Demosthenes, quę ante eum nemo. Quomodo potest Ciceronem probare, qui nihil putet ex Cato ne Gracchisq; mutandum? Sed ante hos simplicior adhuc ratio loquendi fuit. Ego vero hæc lumina orationis, velut oculos quosdam esse eloquentię credo. Sed neque oculos esse toto corpore velim, ne cetera membra suam officium perdant. Et si necesse sit, veterem illum horrore dicendi malim, quàm istam nouam licentiam. Sed patet media quędam via, sicut in cultu victūque accessit aliquis citra reprehensionē nitor, quem sicut possumus adijciamus virtutibus. Prius tamen sit vitij carere: ne dum volumus esse meliores veteribus, simus tantum dissimiles. Reddam nunc, quam proximam esse dixeram, partem de tropis, quos morus clarissimi nostrorum authores vocant. Horum tradere præcepta & Grammatici solent. Sed à me, cū de illorum officio loquerer, dilata pars hæc est, quia de ornatu orationis grauior videbatur locus, & maiori operi seruandus.

ARGVMENTVM.

¶ Definit tropum esse verbi vel sermonis à propria significatione in aliam cum virtute mutationem. Troporum quosdam significationis vterque mentionis causa, quosdam decoris allumi ostendit. Et in alijs verba verti, in alijs sensus ipsos. Horum primo loco metaphoram recenset, cuius o. 111j.

Ex cōparatione.
vitiosa genera.
Ad digitū mihi pugna est.
In capide.
Sententias nimis secūtes.
Sententias omnino dānantes.
Vtilitas sententię.
Cic. 3. de Oratore.
Tropi.

vim, utilitatem, & iucunditatem predicat, fieri quatuor de causis docet necessitatis, significationis, vehementioris ornatu, & turpitudinis vitæ...

De tropis Cap. VI.

Tropus est verbi vel sermonis à propria significatione in aliã cū virtute mutatio. Circa quæ ineplicabilis & Grammaticis inter ipsos, & philosophis pugna est, quæ sint genera, quæ species, qui numerus, quis cui subijciatur...

Troporum diuisio.

μεταφορα

Species metaphoræ.

Necessitatis causa.

Significandi gratia. Ornatu causa. Fulmina. Turpitudinis vitandæ gratia.

Dec. 4. lib. 7

Aeneid. 6.

Aeneid. 2.

Aeneid. 8.

Pro ligario

Aeneid. 7.

C

Atur hæc in plures: vt à rationali ad rationale, & idem de irrationalibus: & hæc inuicem, quibus si milis ratio est & à toto, & à partibus, Sed iam non pueris præcipimus, vt accepto genere species intelligere non possint...

Metaphoræ vitiosæ. In Catil. & Sallust. Humiles & fordidæ. In Orat. & de Orat. 3.

Maior Minor Dissimilis Redundans Dura. Hor. 4. Carm. Hora sermo. 2. saty. 5.

Ibid. 4. Georg. 4. Aeneid. 6. οὐρανὸν & αἰθῆρας.

Numerus vitiosus pro plurim.

Aeneid. 11.

Ecolg. 2.

μεταφορα. Ad Brutum Aeneid. 11. ἢ πρὸς Μακρυῖν Hor. in Art.

Aeneid. 2.

Hor. car. 1. Aeneid. 6.

αὐτονομασία, quæ aliud pro nomine ponit. Poëtis quoque modò frequentissima, & per Epitheton, quia detracto eo cui apponitur, valet pro nomine, Tytides, Pelides, & ex his quæ in quoque sunt præcipua, -Diuûm pater atque hominum Rex. Et ex factis, quibus persona signatur, -Thalamo quæ fixa reliquit Impius. Oratoribus etiã si rarus eius rei, nonnullus tamen vsus est. Nam vt Tytiden & Peliden non dixerint, ita dixerunt impium pro parricida: euerforem quoque Carthaginis & Numantia pro Scipione, & Romanæ eloquentiæ principè pro Cicerone posuisse nõ dubitent. Cicero ipse certè vsus est hac libertate: Non multa peccas, inquit ille fortissimo viro senior magister: & si peccas, te regere possum. Neutrû enim nomen positum est, & vtrunq; intelligitur. ὄνομασις quidem, id est fictio nominis, Græcis inter maximas habita virtutes, nobis vix permittitur. Et sunt plurima ita posita ab ijs qui sermonem primi fecerunt, aptantes affectibus vocè. Nam Mugitus & Sibilus & Murrur inde venerunt. Deinde tanquam cõsummata sint omnia, nihil generare audemus ipsi, cum multa quotidie ab antiquis ficta moriantur. Vix illa quæ παραγόμενα vocant, quæ ex verbis in vsum receptis quocunq; modo declinantur, nobis permittimus: qualia sunt Sullaturit, & Proscripaturit, atq; Laureati postes, pro illo, lauro coronati, ex eadem fictione sunt. Sed hoc foeliciter eualuit: at contra, vno pro eo, infeliciter. In græcis obelisco, coludumo &c. durè etiã iungere vetatur, qui toleratè videre Septettriones videmur. Ἐὐμογίας necessaria ἡ ἀπὸ τῶν ἡρώων quam rectè dicimus abusionem, quæ non habentibus nomen suû, accommodat quod in proximo est, sic, Equum diuina Palladis arte Aedificant: & apud Tragicos, Et iam leo pariet, at pater est. Mille sunt hæc. & Acetabula, quicquid habet, & Pyxides cuiuscunq; materiæ sunt. & Parricida, matris quoque aut fratris interfector. Discernendumque est hoc totum à translatione generis, quod abusio est, vbi nomen defuit: translatio, vbi aliud fuit. Nã poëtæ solent abusuè etiam in his rebus quibus nomina sua sunt, vicinis potius vti, quod rarum in prosa est. Illa quoque quidã κατὰ ἄλλοις esse voluit, cû pro temeritate virtus, aut pro luxuria liberalitas dicitur. A quibus hæc quidem dissonantia sunt, quod in his non verbû pro verbo ponitur, sed res pro re. Neque enim putat quisquam & luxuriã & lebertatem idem significare: verum id quod sit, aliud luxuriã esse dicit, aliud liber alitatem: quanuis neutri dubium sit, hæc esse diuersa. Ἐὐπερὶ ex his quæ aliter significant, μεταλήψις id est trãssumptio, quæ ex alio in aliud velut viã præstat: tropus & rarissimus, & maximè improprius. Græcis tamè frequentior, qui Centaurû Chirona, & ἡ ἴσχυρς τοῦ ἀδελφοῦ dicunt. Nos quis ferat, si Verrè, suem: aut Leliium, doctum nominemus: Est enim hæc in Metalepsi natura, vt inter id quod transfertur, sit medius quidam gradus, nihil ipse significans, sed præbens transitum: quem tropû magis affectamus vt habere videamur, quam vt vno in loco desideremus. Nam eius frequentissimû exemplum est, cano, canto, dico: ita cano, dico. Item est medium illud cano, nec diutius in eo morandum: nihil enim vsus admodum video, nisi, vt dixi, in medijs. Cætera iam non significandi gratia, sed ad ornandam modò, non augendâ orationem assumuntur. Ornat enim ἡ ἀπὸ τῶν ποητῶν quod rectè dicimus appositû: à nonnullis sequens dicitur. Eo poëtæ & frequentius & liberius vtuntur. Nanq; illis satis est, cõuenire verbo cui apponitur: & ita Dentes albi, & Humidavina in his non reprehenduntur. Apud oratorè, nisi aliquid efficitur, redudat. Tum autem efficitur, si sine illo, quod dicitur minus est: qualia sunt, O scelus abominandû, O deformem libidinem. Exornatur autè res tota maximè translationibus, Cupiditas effrenata, & Infans substructiones. Et solet fieri alijs adiunctis Epitheton tropis, vt apud Virgiliû, Turpis egestas, & Tristis senectus. Veruntamen talis est ratio huiusce virtutis, vt sine appositis nuda sit & velut incõpta oratio. Ne oneretur tamè multis, nam sit longa & impedita, vt in quæstionibus eã iudices similem agmini totidè lixas habenti, quod milites quoque. In quo & numerus est duplex, nec duplum viriû: quanquam non singula modò, sed etiam plura verba apponi solent: vt, Coniugio Anchisæ Venèris dignate superbo. Sed hoc quoque modo duo verba vni apposita, ne versum quidè docuerint. Sunt autè quibus non videatur hic omnino tropus, quia nihil vertat. Necessè est enim semper, vt id quod est appositû, si à proprio diuiseris, per se significet, & faciat Antonomasian. Nã si dicas, ille qui Carthaginem & Numantiam euerit, Antonomasia est: si adieceris Scipio, appositum. Non potest ergo esse iunctum ἡ ἀπὸ τῶν ποητῶν quæ iuerfionè interpretatur, aliud verbis, aliud sensu ostendit, ac etiã interrim contrarium. Prius, vt, O nauis, referent in mare te noui Fluctus, quid agis: fortiter occupa Portum. Totusq; etiam ille Horatii locus, quo nauim pro Republica, fluctuum tempestates pro bellis ci-

Apoelid. 4.

Pro Mura:

ὄνομασις - ποιήσας - Facitior vocat.

Vt supra ca. 1. de ornatu.

Abusio. Aeneid. 2.

Quo differat Trãsslatio & Abusio.

κατὰ ἄλλοις

μετὰ ἄλλοις

Aeneid. 8. Georg. 3.

Cicero pro Cluentio. Pro Milo. Aeneid. 6.

Aeneid. 3.

ἀλλυγογία Carmil. od. 14.

A uilibus, portum pro pace atque concordia dicit, Tale Lucretius, & Virgilius, Autia Pieridum peragro loca. Sed nos immensum spatij confecimus æquor: Et iam tempus equum spumantia soluere colla. Sine translatione vero in Bucolicis, Certè equidem audieram, quæ se subducere colles Incipiunt, molliq; iugum demittere cliuio. Vsq; ad aquam, & veteris iam fracta cacumina fagi, Omnia carminibus vestrum seruasse Menalcam. Hoc enim loco præter nomen cætera proprijs decisa sunt verbis. Verû non pastor Menalcas, sed Virgilius est intelligendus. Habet vsum talis Allegoriæ frequenter oratio, sed rarò totius: plerumque apertis permista est. Tota apud Ciceronè talis, Hoc miror enim, quorūq; quenquam hominem ita pessundare alterû verbis velle, vt etiam nauem perforet, in qua ipse nauiget. Illud commistum frequentissimum, Equidè cæteras tempestates & procellas in illis duntaxat fluctibus concionû semper Miloni putauit esse subeundas. Nisi adiecisset duntaxat fluctibus concionû, esset allegoria: nunc eã miscuit. Quo in genere & species ex arcessitis verbis venit, & intellectus ex proprijs. Illud verò longè speciosissimum genus orationis, in quo triû permista est gratia, similitudinis, allegoriæ, & translationis, Quod fretû, què Euripum, tot motus, tantas, tam varias habere creditis agitationes, cõmutationes, fluctus, quantas perturbationes, & quantos æstus habet ratio comitiorum? Dies intermissus vnus, aut nox interposita sæpe & perturbat omnia, & totã opinionem parua nonnunquam cõmutat aura rumoris. Nam id quoque in primis est custodiendû, vt quo ex genere cõperis translationis, hoc desinas, Multi enim cû initium à tẽpestate sumpserunt, incendio aut ruina finiunt: quæ est inconsequencia rerû foedissima. Cæterum allegoria paruis quoque ingenijs, & quotidiano sermoni frequentissimè seruit. nã illa in agendis causis iam detrita, Pedè conferre, & iugulum petere, & sanguinem mittere, inde sunt: nec offendunt tamen. Est enim grata in eloquendo nouitas & cõmutatio, & magis inopinata delectat. Ideoq; iam in his amissimus modum, & gratiã rei nimia captatione cõsumpsimus. Est in exemplis allegoria, si nõ prædicta ratio ne ponantur. Nã vt Dionysium Corinthi esse, quo græci omnes vtuntur, ita plura similia dici possunt. Hæc allegoria quæ est obscurior, ænigma dicitur: vitium meo quidem iudicio, si quidem dicere dilucidè, virtus: quo tamen & poëtæ vtuntur, B Dic quibus in terris, & eris mihi magnus apollo, Treis pateat cali spatium, non amplius vinas? Et oratores nonnunq; vt Cæciliûs Quadrantariã Clytemnestram, & In triclinio Chora, & In cubiculo Nolan. Nanq; & nunc quedã soluitur, & tû erant notiora cum dicerentur, & ænigmata sunt tamen, nec ea, nisi quis interpretetur, intelligas. In eo vero genere quo contraria ostenduntur, ironia est illusionem vocant: quæ aut pronuciatione intelligitur, aut persona, aut rei natura: nam si qua earum verbis dissentit, apparet diuersam esse orationi voluntatem, quanq; in plurimis id tropis accidit, vt intersit quid de quo dicatur: quia, quod dicitur alibi, verum est, aut laudi simulatione detrudere, aut vituperationi laude, concessum esse: quale est quod C. Verres Prætor vrbanus, homo sanctus & diligens, subfortitione eius eo die non haberet. Et contra, Oratores vili sumus, & populo imposuimus. Aliquando cû risu quodam contraria dicuntur ijs quæ intelligi volunt: quemadmodû in Clodium, Integritas tua te purgavit, mihi crede, pudor eripuit, vita antea cta seruauit. Præter hæc vsus est allegoriæ, vt tristitia dicamus melioribus verbis, aut bonæ rei gratia quedam contrarijs significemus, aliud textu, quæ & enumerauimus. Hæc si quis profecto ignorat quibus græci nominibus appellent, σαρκεσμον ἀπεισμον ἀλεφρον προμύαν dici sciat. Sunt etiã qui hæc nõ species allegoriæ, sed ipsa tropos dicunt: acri quidè ratione, quod illa obscurior sit, & in his omnibus apertè appareat quod velim. Cui accedit hoc quoque, quod genus cû diuiditur in species, nihil habet proprium: vt arboris species sunt pinus, & olea, & cupressus, & ipse per se nulla proprietas: Allegoria vero habeat aliquid proprium: quod quo modo fieri potest, nisi ipsa species est? Sed ad vtendum nihil refert. Adijcitur his μυκητιγός simulatus quidem, sed non latens derisus. Pluribus autem verbis cum id quod vno aut paucioribus certè dici potest, explicatur, περιφρασιν vocant, circuitum loquendi, qui nonnunquam necessitatem habet, quoties dictu deformia operit: vt Sallustius, At requisita natura. Interim ornatum petit solum, qui est apud poetas frequentissimus: vt, Tempus erat, quo prima quies mortalibus agris Incipit, & dono diuûm gratissima serpit.

Lib. 4. Georg. 2.

Ecl. 9.

Pro Milo.

Pro Mura:

Lex translatiois.

Allegoria in exemplis: vide Erasmi in adagio, Dionysii Corinthi. Species allegoriæ. Ecl. 3.

Vide Cæcili. 10. cap. 16. Ironia.

Cicero in Oratore.

ois

Aeneid. 2.

locus difficilis in... hinc ænigma habetur... sensum Cæcili... taziam, i. met... infimam, choam... clymo, impudenter... viciis vrbulam, ab... biculo nolan, me... cem q. x. u. lam... Al. tator vero ba... iam appellat qu... balneis potentior... non abnucebat... cubiculo recusat... unde choam appel... per metaphoram... olim futuuras... to eversa infim... scortum, Nolan... i. in cubiculo rec... quos metaphorice... tate campam no

Et apud oratores non rarus, semper tamen adstrictior. Quicquid enim significari breuius potest, C
 & cum ornato latius ostenditur, περιφρασις est: cui nomen latine datum est, non sanè oratio-
 nis aptum virtuti, circumlocutio, Verum hæc vt cum decorem habet, periphraſis: ita cum in vitium
 incidit, περιφρασις dicitur. Obstat enim quicquid non adiuuat. ¶ Hyperbaton quoq; id est
 σολογογία virtutes habemus. Fit enim frequentissimè aspera, & dura, & dissoluta, & hians oratio, si ad ne-
 cessitate ordinis sui verba redigantur, & vt quodque oritur, ita proximis etiam, si vinciri non
 potest, alligetur. Differenda igitur quædam, & præsumenda, atq; vt in structuris lapidum impo-
 litiorum, loco quo conuenit quicq; ponendum, Non enim recidere ea, nec polire possumus, quæ
 coagmentata se magis iungant, sed vtendum his qualia sunt, eligendæq; sedes. Nec aliud potest
 sermone facere numerosum, quam opportuna ordinis mutatio. Neq; alio, καπεβη χθες εις πει-
 ραια, Platonis inuenta sunt quatuor illa verba, quibus in illo pulcherrimo operum in Piræu de-
 scendiſſe significat, plurimis modis scripta, quod eum quoq; maximi facere experiretur. Verum
 id cum duobus verbis fit, αναστροφη dicitur, reuersio quædam: qualia sunt vulgo, mecum, secû: a-
 pud Oratores & Historicos, quibus de rebus. At cum decoris gratia contrahitur longius verbum,
 proprie hyperbati tenet nomen: vt, Animaduerti iudices omnem accusatoris orationem in duas
 diuisam esse partes. Nam in duas partes diuisam esse, rectum erat, sed durum & incomptum.
 Poætæ quidem etiam verborum diuisionem faciunt, & transgressionem,
 -Hyperboreo septem subiecta trioni.
 quod oratio nequaquam recipiet. At id quidem est propter quod cum dicitur, tropus fit, quia cõ-
 ponendus est è duobus intellectibus. Alioqui vbi nihil ex significatione mutatum est, & structu-
 ra sola variatur, figura potius verborum dici potest: sicut multi narrationem longis mutant hyper-
 batis. Ex confusis quæ vitia accidunt, suo loco diximus. ¶ Hyperbolæ audacioris ornatus sum
 mo loco posui. Est hæc ementiens superiectio. Virtus eius ex diuerso par augendi atq; minuendi.
 Fit pluribus modis. Aut enim plus factò dicimus, Vomens frustis elculentis gremium suum &
 totum tribunal impleuit.
 -Geminique minantur In cælum scopuli-
 Aut res per similitudinem attollimus. Credas innare reuulsas Cycladas.
 -Aut per comparisonem: vt, -Fulminis ocyor alis. Aut signis quasi quibusdam,
 Illa vel intacta segetis per summa volaret
 Gramina, nec teneras cursu læsisset aristas.
 Vel trãslatione, vt ipsum illud volaret. Crescit interim hyperbole, alia insuper addita: vt Cicero
 in Antonium dicit, Quæ Charybdis tam vorax: Charybdim dico, quæ si fuit, fuit animal vnum.
 Oceanus medijsfidius vix videtur tot res, tam dissipatas tam distãtibus in locis positas, tam cito
 absorbere potuisse. Exquisitam vero figuram huius rei deprehendiſſe apud principem Lyricorũ
 Pindarum videor in libro quem inscripsit υμνους. Is namq; Herculis impetum aduersus Mero-
 pas, qui in insula Co dicuntur habitasse, non igni, nec ventis, nec mari, sed fulmini dicit similem
 fuisse: vt illa minora, hoc par esset. Quod imitatus Cicero, illa cõposuit in verrem, Verfabatur in
 Sicilia longo intervallo non Dionysius ille, nec Phalaris (tulit enim illa quodam insula multos
 & crudeles tyrannos) sed nouũ quoddam monstrũ ex vetere illa immanitate, quæ in iisdem ver-
 fata locis dicitur. Non enim Charybdim tam infestam, neque Scyllam nauibus, quam istum in
 eodem freto fuisse arbitror. ¶ Nec pauciora sunt genera minuendi.
 -Vix ossibus hærent. Et quod Cicero in quodam ioculari libello,
 Fundum Varro vocat, quem possim mittere funda:
 Ni tamen exciderit, quã caua funda patet.
 Sed huius quoq; rei seruetur mensura quædam. Quauis enim est omnis hyperbole vltra fidem,
 non tam esse debet vltra modum: nec alia magis via in κακοηλιαμ itur. Piget referre plurima
 hinc orta vitia, cum præsertim minime sint ignota & obscura. Monere satis est, mentiri hyperbo-
 lem, nec ita, vt mendacio fallere velit. Quo magis intuendum est, quousq; deceat extollere, quod
 nobis non creditur. Peruenit hæc res frequentissime ad risum: qui si aptus est, vrbانيتatis: sin ali-
 ter, stultitiæ nomen assequitur. Est autem in vsu vulgo quoque, & inter ineruditos, & apud rusti-
 cos, videlicet quod natura est omnibus augendi res vel minuendi cupiditas insita, nec quisquam
 vero contentus est. Sed ignoscitur, quia non affirmamus. Tum est hyperbole virtus, cum res ipsa
 de quã loquendum est, naturalem modum excessit. Conceditur enim amplius dicere, quia dici
 quantum est non potest: meliusq; vltra quàm citra stat oratio. Sed de hac iatis, quia eundem lo-
 cum plenius in eo libro quo causas corruptæ eloquentiæ reddebamus, tractauimus.

Idem Rep.

Idem Rep.

Idem Rep.

Idem Rep.

Idem Rep.

Idem Rep.

Idem Rep.

Idem Rep.

Idem Rep.

Idem Rep.

D

M. Fabij Quintiliani de Institu- TIONE ORATORIA, LIBER IX.

ARGUMENTVM.

¶ Tropum absoluta tractatione, ad figuras transit. Primũ quæ sit inter tropos & figuras conuenientia explicat. Deinde quo inter se differant
 ex vtriusque definitione colligit. ¶ Præterea figuræ duplicem acceptionem ostendit. Primam, sententiæ qualicumque formam & habitum. Secũ-
 dam, a simplici ac in promptu posito dicendi modo mutationem, de qua hoc capite tractat. ¶ Hoc itaque, quod ambiguum erat, discussio, figurã
 definit esse arte aliqua nouatam dicendi formam. ¶ Deinde dupliciter diuidit, in figuram sententiarum, & verborum. Et quia natura res verbis
 priores sunt, de figuris sententiarum prius loquitur, easq; non vulgariter ab vtilitate commendat quia & ad fidem faciendam & ad mouendos
 affectus, plurimum possintid similitudine à re militari sumpta, euidentius reddit. ¶ Postremo figuratum non esse infinitum numerum, vt quot
 affectus sint, totidem figuras esse dicamus, sed certum esse modum quendam docet. Quamque viam in figuris enumerandis Cic. secutus sit, locis
 integris, ex Oratore eius, & de Oratore libro tertio, citatis, ostendit.

In quo differant figuræ à tropis.

Cap. I.

A Cuius sit proximo libro de tropis dictum, sequitur pertinens ad
 figuras, quæ schemata græce vocantur, locus, ipsa rei natura con-
 iunctus superiori. Nam plerique has, tropos esse existimauerunt,
 quia siue ex hoc duxerint nomẽ, quod sint formati quodam mo-
 do: siue ex eo quod vertant orationem, vnde & motus dicuntur:
 fatendum erit esse vtrunque eorum etiam in figuris. Vfus quo-
 que est idem. Nam & vim rebus adijciunt, & gratiam præstãt.
 Nec defunt qui tropis figuræ nomen imponant, quorum est C.
 Artorius Proculus. Quin adeo similitudo manifesta est, vt eam
 discernere non sit in promptu. Nam quo modo quædam in his
 species planè distant, manente tamen generali illa societate, quod
 vtraque res à recta & simplici ratione cum aliqua dicendi virtute deflectitur: ita quædam, perq;
 tenui limite diuiduntur: vt cum ironia tam inter figuras sententiæ, quam inter tropos reperitur.
 περιφρασις autem, & υπερβασις, & ονομαστικη, & ὑποθεσις, clari quoq; authores figuras ver-
 borum potius q̃ tropos dixerunt. Quo magis signanda est vtriusq; rei differentia. ¶ Est igitur tro-
 pus sermo à naturali & principali significatione translatus ad aliam, ornandæ orationis gratia:
 vel, (vt pleriq; Grammatici finiunt) dictio ab eo loco in quo propria est, translata in eum in quo
 propria non est. Figura (sicut nomine ipso patet) est cõformatio quædam orationis remota à cõ-
 muni & primũ se offerente ratione. Quare in tropis ponuntur verba alia pro alijs, vt in μετα-
 φραση, μετανομοσια, μεταληψις, σωκεδχη, καταχρησις, ἀλληγογια, ὑποβασις plerun-
 que. & ἀλλογρησις namq; & rebus fit & verbis, ονομαστικη fictio est nominis. Ergo hoc quoq; pro
 alijs ponitur, quibus vsuri fuimus si illud non fingeremus. περιφρασις etiam si frequenter & id
 ipsum in cuius locum assumitur, nomen complecti solet, vtitur tamen pluribus pro vno. ἐπιθε-
 τικη quoniam plerunq; antonomasiæ pars est, coniunctione eius fit tropus. In hyperbato com-
 mutatio est ordinis: id eodẽque multi tropis hoc genus eximunt. Transfert tamen verbum aut par-
 tem eius à suo loco in alienum. Horum nihil in figuras cadit. Nam & proprijs verbis, & ordine
 collocatis fieri figura potest. Quomodo autem ironia alia sit tropi, alia schematis, suo loco red-
 dam. Nominẽ enim fateor esse communia hæc, & scio quàm multiplicem habeant, quãque ser-
 pulosam disputationem: sed ea non pertinet ad præfens meum propositum. Nihil enim refert
 quo modo appelletur: vt vult libet eorum, si, quid orationi proficit, appareat. Nec mutatur vocabu-
 lis vis rerum. Et sicut homines si aliud acceperunt quàm quod habuerant nomen, iidem sunt ta-
 men: ita hæc de quibus loquimur, siue tropi, siue figuræ dicuntur, idem efficiunt. Non enim no-
 minibus profunt, sed effectibus: vt statum coniecturalem, an inficiale, an facti, an substan-
 tiæ, an de substantia nominemus, nihil interest, dum idem quæri sciamus. Optimum ergo in his
 sequi maxime recepta: & rem ipsam, quocumque appellabitur modo, intelligi. Illud tamen notã-
 dum, coire frequenter in easdem sententias, & tropos, & figuram. Tam enim translatis verbis, q̃
 proprijs figuratur oratio. Est autem non mediocris inter authores dissensio, & quæ vis nominis
 eius, & quot genera, & q̃ multa sint species. ¶ Quare primum intuendum est, quid accipere debeat
 figuram. Nam duobus modis dicitur, Vno qualiscumque forma sententiæ: sicut in corporibus,
 quibus, quoquo modo sint composita, vtrique habitus est aliquis. Altero, quo propriè schema dicitur,
 in sensu vel sermone aliqua à vulgari & simplici specie cum ratione mutatio: sicut, nos
 sedemus, incumbimus, respicimus. Itaque cum in eosdem casus, aut tempora, aut numeros,
 aut etiam pedes, continuo quis aut certè nimium frequenter incurrit, præcipere solemus

Quo conueniat inter se Tropi & figuræ, & quo differant. Tropi.

Troporu esse figuris cõuenientia.

Differentia ex vtriusque significatione. Tropus quid.

Figura quid.

Figuræ duobus accipi modis.

variandas figuras esse vitandæ similitudinis gratia. In quo ita loquimur, tanquam omnis sermo C habeat figuram. Itēque eādem figura dicimus cursitare, qua lectitare, id est eadem ratione declinari. Quare illo intellectu priore & communi nihil non figuratum est. Quo si contenti sumus, non immerito Apollodorus, si tradenti Cæcilio credimus, incomprehensibilia partis huius præcepta existimauit. Sed si habitus quidam, & quasi gestus sic appellandi sunt, id demum hoc loco accipi schema oportebit, quod sit à simplici ac in promptu posito dicendi modo poëtice vel oratorie mutatum. Sic enim verum erit aliam esse orationem *ἀπὸ τοῦ ποίησις*, id est carentem figuris, quod vitium non inter minima est: aliam *ἐπιμορφωμένη*, id est figuratam. Verum id ipsum angustè Zoilus terminauit, qui id solum putauerit schema, quo aliud simulatur dici, quàm dicitur: quod sanè vulgo quoque sic accipi scio. Vnde & figuratæ controuersia quædam, de quibus paulo post dicam, vocantur. Ergo figura sit arte aliqua nouata forma dicendi. ¶ Genus eius vnum quidam putauerunt, in hoc ipso diuersas opiniones secuti. Nam hi quia verborum mutatione sensus quoque verterentur, omnes figuras in verbis esse dixerunt: illi quia verba rebus accommodarentur, omnes in sensibus. Quorum vtraque manifesta cauillatio est. Nam vt eadem dici solent aliter atque aliter, manētque sensus elocutione mutata: ita & figura sententiæ, plures habere verborum figuras potest. Illa est enim posita in concipienda cogitatione, hæc in enuncianda: sed frequentissimè cōeunt: vt in hoc, Nemo iam iam Dolabella neque tui, neque tuorum liberum. Nam oratio à Iudice auersa, in sententiā iam iam, & liberum, in verbis sunt schemata. Inter plurimos enim quod sciam, consensus est duas eius esse partes: *ἡσυχία*, id est mentis, vel sensus, vel sententiæ, nam ijs omnibus modis dictum est: & *ἀεὶ ἔστω*, id est verborum, vel dictionis, vel elocutionis, vel sermonis, vel orationis. Nam & variatur, & nihil refert. Cornelius tamen Celsus adijcit verbis & sententijs figuras colorū: nimia profecto nouitatis cupiditate ductus. Nā quis ignorasse eruditū alioqui virum credat colores & sententias sensus esse? Quare sicut omnem orationē, ita figuras quoque versari necesse est in sensu, & in verbis. ¶ Vt vero natura prius est cōcipere animo res, quæ enunciant: ita de ijs figuris antè loquendū est, quæ ad mentem pertinet: quarum quidē utilitas tum magna, tum multiplex, in nullo non orationis opere vel clarissimè elucet. Nam et si minime videtur pertinere ad probationem, qua figura quicquid dicitur, facit tamen credibilia quæ dicimus, & in animos Iudicum quæ non obseruatur irrepit. Namque vt in armorum certamine & aduersos ictus, & rectas ac simplices manus tum videre, tum etiam cauere ac propulsare facile est: auersa tectæ que minus sunt obseruabiles: & aliud ostendisse quæ petas, artis est: sic oratio que astu caret, pondere, mole, & impulsu præliatur: simulatū, variantique conatus, in latera atque in terga incurrere datur, & arma aduocare, & velut nutu fallere. Iam vero affectus nihil magis ducit. Nam si frons, oculi, manus multum ad motum animorū valent, quanto plus orationis ipsius vultus ad id quod intendimus efficere, compositus: Plurimum tamen ad commendationem facit, siue in conciliandis agentis moribus, siue ad promerendum actioni fauorem, siue ad leuandum varietate fastidium, siue ad quædam vel decentius indicanda vel tutius. ¶ Sed antequam quæ cuique rei figura conueniat, ostendam, dicendum est nequaquam eas esse tam multas, quàm sunt à quibusdā constitutæ. Neque enim me mouent nomina illa, quæ fingere vtique Græcis promptissimum est. Ante omnia igitur illi qui totidem figuras putant, quot affectus, repudiandi: non quia affectus non sit qualitas quædam mentis: sed quia figura, quam non communiter, sed propriè nominamus, non sit simplex rei cuiusque enunciatio. Quapropter in dicendo irasci, dolere, misereri, timere, confidere, contemnere, non sunt figure: non magis quàm suadere, minari, rogare, excusare. Sed fallit parum diligenter intuentes, quod inueniunt in omnibus his locis figuras, & earum exempla ex orationibus excerpunt. Neque enim pars vlla dicendi est, quæ non recipere eas possit. Sed aliud est admittere figuram, aliud figuram esse. Neque enim verebor explicandæ rei gratia frequentiore eiusdem nominis repetitionem. Quare dabunt mihi aliquam in irascente, deprecate, miserante, figuram, scio: sed non ideo irasci, misereri, deprecari, figura erit. ¶ Cicero quidem omnia orationis lumina in hunc locum congerit, mediam quandam (vt arbitror) secutus viam: vt nec omnis sermo schema iudicaretur, nec ea sola quæ haberent aliquam remotam ab vsu communi fictionem: sed quæ essent clarissima, & ad mouendum auditorem valerent plurimū: quem duobus ab eo libris tractatum locum ad litteram subiici, ne fraudarem legētes iudicio maximi authoris. In tertio de Oratore ita scriptum est: In perpetua autem oratione, cum & coniunctionis lenitate, & numerorum quæ dixi rationem tenuerimus, tum est quasi luminibus distinguenda, & frequentanda omnis oratio sententiarum atque verborum. Nam & commoratio vna in re, permultum mouet: & illustris explanatio rerumque, quasi gerantur, sub aspectum penè subiectio, quæ & in exponenda re plurimum valet, & ad illustrandum id quod exponitur, & ad amplificandum:

Figure gen^o nō vni sed duplex: sententiariū & verborum.

A. 3.

Figure partem duas.

Laus figuratum mentis.

Similitudo, a te bellica.

Figuras non esse plurimas.

Loc^o Cic^o de figuris elocutionis ex tertio de Oratore. & ex oratione ad Brutū ad litteram.

A vt ijs qui audient illud quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tantum esse videatur: & huic contraria sæpe præcisio est: & ad plus intelligendum quàm dixeris, significatio: & distinctè concisa breuitas, & extenuatio: & huic adiuncta illusio, à præceptis Cæsar's non abhorrens, & ab re digressio: in qua cum fuerit delectatio, tum reditus ad rem aptus & concinnus esse debet: Propositioque quid sis dicturus: & ab eo quod est dictum, seiunctio: & reditus ad propositum, & iteratio: & rationis apta conclusio: tum augendi minuendive causa veritatis superlatio, atque traiectio: & rogatio: atque huic finitima quasi percontatio: expositioque sententiæ suæ: tum illa quæ maximè quasi irrepit in hominum mentes, alia dicentis ac significantis dissimulatio, quæ est periucunda, cum in oratione non contentione, sed sermone tractatur: deinde dubitatio tum distributio, tum correctio, vel ante vel postquam dixeris, vel cum aliquid à teipso reijcias. Præmunitio est etiam ad id quod aggrediare: & reiectio in alium: Communicatio, quæ est quasi cum ijs ipsis apud quos dicas, deliberatio: morum ac vitæ imitatio, vel in personis, vel sine illis, magnum quoddam ornamentum orationis, & aptum ad animos conciliandos vel maximè, sæpe autem etiam ad commouendos: Personarum ficta inductio, vel grauissimum lumen augēdi: descriptio, erroris inductio, & in hilaritatem impulsio, antè occupatio, tum duo illa quæ maximè mouent, similitudo, & exemplum: digestio: interpellatio: contentio, reticentia, commendatio: Vox quædam libera, atque etiam effrenatior augendi causa: iracundia, obiurgatio, promissio, deprecatio, obsecratio, declinatio: breuis à proposito, non vt superior illa, digressio: purgatio, conciliatio, læsio, optatio, atque execratio. His ferè luminibus illustrant orationem sententiæ. Orationis autem ipsius tanquam armorum est vel ad vsu comminatio & quasi petitio, vel ad venustatem ipsa tractatio. Nam & geminatio verborum habet interdum vim, leporem aliàs: & paululum immutatum verbum atque deslexum: & eiusdem verbi crebra tum à primo repetitio, tum in extremum conuersio: & in eadem verba impetus, & concursio, & adiunctio, & progressio, & eiusdem verbi crebrius positi quædam distinctio, & reuocatio verbi: & illa quæ similiter desinunt, aut quæ cadunt similiter: aut quæ paribus paria referuntur, aut quæ sunt inter se similia. Est etiā gradatio quædam, & conuersio, & verborum concinna transgressio, & contrarium, & dissolutū, & declinatio, & reprehensio, & exclamatio, & imminutio, & quod in multis casibus ponitur, & quod de singulis rebus propositis ductum refertur ad singula, & ad propositum subiecta ratio, & item in distributis supposita ratio, & permissio: & rursus alia dubitatio, & improuifum quiddam, & dinumeratio, & alia correctio, & disputatio, & quod continuatum, & interruptum, & imago, & sibi ipsi responsio, & immutatio, & disiunctio, & ordo, & relatio, & digressio, & circumscriptio. Hæc enim sunt ferè, atque horum similia, vel plura etiam esse possunt, quæ sententijs orationem, verborumque conformationibus illuminent. ¶ Eadem sunt in Oratore plurima, non omnia tamen, & paulo magis distincta: quia post orationis & sententiarum figuras, tertium quendam locum subiicit ad alias (vt ipse ait) quasi virtutes dicendi pertinentem. Et reliqua ex collocatione verborum quæ sumuntur, quasi lumina, magnum afferunt ornatum orationi. Sunt enim similia illis quæ in amplo ornatu scenæ aut fori appellantur insignia, non quod sola ornent, sed quod excellant. Eadem ratio est horum quæ sunt orationis lumina, & quodammodo insignia: cum aut duplicantur iteranturque verba, aut breuiter commutata ponuntur: aut ab eodem verbo ducitur sæpius oratio: aut in idem conijcitur, aut in vtrunque, aut adiungitur idem iteratum, aut idem ad extremum refertur: aut continenter vnum verbum non in eadem sententiā ponitur: aut cum similiter vel cadunt verba, vel desinunt: aut cum multis modis contrarijs relata contraria: aut cum gradatim sursum versus reditur: aut cum demptis coniunctionibus dissolutè plura dicuntur: aut cum aliquid prætereuntes, cur id faciamus ostendimus: aut cum corrigimus nosmetipsos, quasi reprehendentes: aut si est aliqua exclamatio vel admirationis vel conquestionis: aut cum eiusdem nominis casus sæpius commutantur. Sed sententiarum ornamenta maiora sunt: quibus quia frequentissimè Demosthenes vtitur, sunt qui putent idcirco eius eloquentiam maximè esse laudabilem. Et verè nullus ferè ab eo locus sine quadam conformatione sententiæ edicitur: nec aliud quicquam est dicere, nisi omnes aut certè plerasque aliqua specia illuminare sententias. Quas cum tu optime Brute teneas, quid attinet nominibus vt, aut exemplis: tantummodo notetur locus. Sic igitur dicit ille quem expetimus, vt verset sæpe multis modis eandem & vnam re, & hæreat in eadem commoreturque sententiā. Sæpe etiam vt extenuet aliquid: sæpe vt irideat: vt declinet à proposito, desleatque sententiam: vt proponat quid dicturus sit: vt cum transegerit, iam aliquid definiat: vt se ipse reuocet: vt quod dixit iteret: vt argumentum ratione concludat: vt interrogando vrgeat: vt rursus quasi ad interrogata sibi ipse respondeat: vt contra ac dicat, accipi & sentiri velit, vt addubitet quid potius, aut quo modo dicat: vt diuidat in partibus.

verba Cic^o orationis in Bruto.

Sententiarum ornamenta.

res: vt aliquid relinquat, ac negligat: vt ante præmuniat: vt in eo ipso in quo reprehendatur, cul- C pam in aduersarium conferat: vt sæpe cum ijs qui audiunt, nonnunquam etiam cum aduersario quasi delibere: vt hominum mores sermonesque describat; vt muta quædam loquentia inducat: vt ab eo quod agitur, auertat animos: vt sæpe in hilaritatem risumve conuertat: vt ante occupet quod putat opponi: vt comparet similitudines: vt vtatur exemplis: vt aliud alij tribuens differtiat: vt interpellatorem coërceat: vt aliquid reticere se dicat: vt denunciaret quid caueat: vt liberius quid audeat: vt irascatur etiam: vt obiurgat aliquando: vt deprecetur: vt supplicet: vt medeat: vt à proposito declinet aliquantulum: vt optet: vt excreetur: vt fiat ijs apud quos dicit, familiaris: atque alias etiam dicendi quasi virtutes sequatur: breuitatem, si res petet: sæpe etiam rem dicendo subijciet oculis, sæpe supra feret quam ferri possit: significatio sæpe erit maior quam oratio: sæpe hilaritas, sæpe vitæ naturarumque imitatio. Hoc in genere (nam quasi syluam vides) omnis eluceat oportet: eloquentiæ magnitudo.

ARGVMENTVM.

¶ Ciceroem de figuris mediã quãdam viã secutum esse ostendit, vt non eã modò, quã ab vsu communi remotã dicendi formã haberent, figurã vocaret, verum etiam quãcunq; essent clarissimã, & ad inuendũ auditorẽ potentissimã, quã vt ab illo rectè factã sint, se tamẽ hoc capite de illis figuris, quã ab illo simplici indicandi modo recedunt, locutionem profiteretur. Nam alia vt figurã admittant, figurã tamẽ non esse, id interrogatiõis exemplo probat: quã cum nihil sit communius, figurã tamen esse, eã in instanti gratia sit, vel inuidiã, vel miseratõis, vel auferendã dissimulationis, aut acris imperandi, vel vbi negari quid non potest, vel vbi difficultas est ratio respondendi. ¶ Interrogatiõis proxima figurã in respondendo enumerat, cum aliud interroganti ad aliud occurrit, augendi criminis gratia, vel deiciendi. Item interrogandi se ipsam, & sibi respondendi vicissitudinem. Et subiectiõis Schema. ¶ Præsumptionem cuius variã sint species, præmunitio, confessio, prædictio, emendatio, præparatio, reprehensio. ¶ Dubitationem. ¶ Communicationem eũ iudice aut aduersario, cuius species sit sustentatio dicta ab alijs paradoxon, quorũ sententiã non accedit. ¶ Permissionem. ¶ Simulationem ex qua fit exclamatio assimulata, & arte composita, & licetia ex eodem ferè fonte manã. ¶ Propopociam cuius variã species: Sermocinatio, ficta Imaginatio, Parode, Formã fictio, incertã personã fictã Oratio, tactus sine persona sermo, Obliqua allocutio, aut narratio. ¶ Apostrophen, quã fit vel cum aduersario inuadimus, vel cum ad inuocacionem, vel ad inuidiosam imploratõnem conuertimur, vel cum à propõsa quæstione audientem abducimus. ¶ Subiectiõnem sub oculis, quã non solũ quã factã sunt, aut fiunt, sed etiam quã futura sunt, aut fuerunt imaginamur. Cuius species Metaphasis, & locorum descriptio, quã topographia vocatur. ¶ Ironiam, quã quo pacto figurã à tropo differat, breuiter explicat. Nempe quo Metaphora ab Allegoria, cuius species Apophasis, Cõfessio nihil noctura, Concessio iniqui, causã fidutiã, Consentio, ficta permissio, & iustio. Concessio eorum quã videri nolimus, Laus, Amplificatio eorum quã diũ faciẽ possunt. ¶ Apostrophen, quã fit, irã, sollicitudinis, transitionis, digressiõis causa. Et per præfationem. ¶ Ethopociam vel Mimesin, id est priorum aliorum imitationem, in eludendo positã, quã in factis & dictis versatur. ¶ Dissimulatiõnem artificij & negligentiã confessionem, quibus dicit peccitentia subicitur. ¶ Dilationem & repetitionem. ¶ Emphasin cum ex aliquo latens aliquid eruitur. Ex quo genus illud à quo figuratã controuersie dicuntur cuius triplex vsus, si dicere palam parum tutum est, vel si non decet, vel si nouitate & varietate magis delectat, quam si relatio recta sit. Quã triã sigillatim tractat, in quibus quis figurarum modus, quã declamatorum vitia, quomodo figuris respondendum sit, quãque variã figurã à diuersis positã sunt, & quã à figuris excludendã sustinent præscribit.

De figuris sententiarum.

Cap. I I.

Rgo cui latius complecti conformationes verborum ac sententiarum placuerit, habet quod sequatur: nec affirmare ausim quicquam esse melius, sed hæc ad propositi mei rationem legat. Nam mihi de his sententiarum figuris dicere in animo est, quæ ab illo simplici modo indicandi recedunt: quod idem multis doctissimis viris video placuisse. Omnia tamen illa etiam quæ sunt alterius modi lumina, adeo sunt virtutes orationis, vt sine his nulla intelligi verè possit oratio. Nam quo modo iudex doceri potest, si desit illustris explanatio, propositio, permissio, finitio, seiunctio, expositio sententiæ ipsæ, rationis apta conclusio, præmunitio, similitudo, exemplum, digestio, distributio, interpellatio, interpellantis coërctio, contentio, purgatio, læsio: Quid verò agit omnino eloquentia detractis amplificandi minuendique rationibus: Quarum prior desiderat illam plusquam dixeris significationem, id est εμφορα, & superlationem veritatis, & traiectionem hæc altera extenuationem, deprecationemque. Qui affectus erunt vel concitati detracta voce libera, effrenatiore iracundia, obiurgatione, optatione, execratione: vel illi mitiores, nisi adiuuantur commendatione, conciliatione, ad hilaritatem impulsione: Quæ delectatio, aut quod mediocriter saltem docti hominis iudicium, nisi alia repetitione, alia commoratione infigere, digredi à re, & redire ad propositum suum scierit, remouere à se, in alium traicere, quæ relinquenda, quæ contemnenda sunt, iudicare: Motus est in his orationis atque actus, quibus detractis iacet, & velut agitante corpus spiritu caret. Quæ cum adesse debent, tum disponenda atque varianda sunt, vt auditorem, quod in fidi- bus fieri videmus, omni sono permulceant. Verum ea plerunque recta sunt, nec se fingunt, sed confitentur. ¶ Admittunt autem (vt dixi) figurã: quod vel ex proximo doceri potest. Quid enim tam commune, quàm interrogare, vel percontari: Nam vtroque vtimur indifferenter, cum alterum noscendi, alterum arguendi gratia videatur adhiberi. At ea res vtrocunq; modo dicatur, etiam multiplex habet schema. Incipiamus enim ab ijs quibus acrior & vehemētior fit probatio, quod primo loco posuimus. Simplex est sic rogare, Sed vos qui tandem: quibus aut venistis ab oris: Figurati autẽ, quoties non sciscitandi gratia assumitur, sed instãdi: Quid enim tuus ille Tubero districtus in acie Pharsalica gladius agebat: & Quousque tandem abutere Catilina patientia

Interrogatio & varius eius modi.

Æneid. r. Pro Lig. In Catil.

A nostra: & Patere tua consilia non sentis: & totus denique hic locus. Quanto enim magis ardet, q̄ Thidem si diceretur, Diu aberis patientia nostra: & Patent tua consilia! Interrogamus etiã quod negari non possit: Dixitne tandem causam C. Fidiculanus Falcula: Aut vbi respondendi difficultas est ratio, vt vulgò vt i solemus, Quo modo: qui fieri potest: Aut inuidiã gratia, vt Medea apud Senecã, - Quas peti terras iubet? Aut miseratõis, vt Sinon apud Virgilium, Heu quæ me tellus, inquit, quæ me æquora possunt Accipere? Æneid. 2. Aut instandi, & auferendã dissimulationis: vt Asinius, Audisne: furiosum, inquam, non inofficiosum testamentum reprehendimus. Totum hoc plenum est varietatis: nam & indignationi conuenit, Et quisquam numen Iunonis adoret? - Et admirationi, Æneid. 1. - Quid non mortalia pectora cogis Æneid. 3. Auri sacra fames? - Est interim acris imperandi genus, Æneid. 4. Non arma expedis, totaque ex vrbe sequentur? Et ipsi nosmet ipsos rogamus: quale est illud Terentianum, Quid igitur faciam? - ¶ Est aliqua etiam in respondendo figura, cum aliud interroganti, ad aliud, quia sit vtilius, occurritur: Tum augendi criminis gratia, vt testis in reum rogatus, an ab reo fustibus vapulasset, Et innocens, inquit. Tum declinandi, quod est frequentissimum: Quaro an occideris hominem, respondetur, Latronem. An fundum occupaueris, respondetur, meum. Vt confessionem præcedat defensio: vt apud Virgilium in Bucolicis dicenti, Non ego te vidi Damonis, pessime, caprum Excipere insidijs? - Occurritur, An mihi cantando victus non redderet ille: Cui est confinis dissimulatio, non alibi quàm in risu posita, ideòque tractata suo loco. Nam serio si fiat, pro confessione est. ¶ Ceterum etiam interrogandi seipsum, & respondendi sibi, solent esse non ingrata: vices: vt Cicero pro Ligario, Apud quem igitur hæc dico: nempe apud eum, qui cum hoc sciret, tamen me antequam vidit, Reipublicæ reddidit. Aliter pro Cælio ficta interrogatio est: Dicet aliquis, Hæc igitur est tua disciplina: sic tu instituis adolescentes: & totus locus. Deinde, Ego si quis Iudices hoc robore animi, atque hac indole virtutis ac continentiæ fuit, &c. ¶ Cui diuersum est, cum aliũ rogaueris, non expectare responsum, & statim subijcere: Domus tibi deceret: at habebas pecunia superabat, at egebas. Quod schema quidã per subiectionem vocant. Fit & comparatione: Vter igitur facilius suã sententiã rationem redderet? Et alijs modis tum breuius, tum latius: tum de vna re, tum de pluribus. ¶ Mirè verò in causis valet præsumptio, quæ πρὸς ἄρ- γης dicitur, cum id quod obijci potest, occupamus. Id neque in alijs partibus parum est, & præcipuè proœmio conuenit. Sed quanq; generis vnus, diuersas tamen species habet. Est enim quædã præmunitio, qualis Cicerois contra Q. Cæcilium, quod ad accusandum descendat qui semper defenderat. Quædam confessio: vt pro Rabirio Posthumo, quem sua quoque sententiã reprehendendum fatetur, quod pecuniam regi crediderit. Quædam prædictio: vt, Dicam enim non augendi criminis gratia. Quædam emendatio: vt, Rogo ignoscatis mihi, si longius sum euectus. Frequētissima præparatio, cum pluribus verbis, vel quare facturi quid simus, vel quare fecerimus, dici solet. Verborum quoque vis ac proprietas confirmatur vel præsumptione: Quanquam illa non pe- na, sed prohibitio sceleris fuit. Aut reprehensione: ciues, ciues inquam, si hoc eos appellari nomine fas est. ¶ Affert aliquam fidem veritatis & dubitatio, cum simulamus quærere nos vnde incipiendum, vbi definendum: quid potissimum dicendum, an omnino dicendum sit: cuiusmodi exemplis plena sunt omnia: sed vnum interim sufficit, Equidem quod ad me attinet, quod me ver- tam nescio. Negem fuisse infamiam iudicij corrupti: &c. Hoc etiam in præteritum valet: nam & dubitasse nos fingimus. ¶ A quo schemate non procul abest illa quæ dicitur communicatio, cum aut ipsos aduersarios consulimus, vt Domitius Afer pro Cloantilla, At illa nescit trepida quid liceat fœminæ, quid coniugem deceat: forte vos in illa sollicitudine obuios casus miseræ mulieri obtulit: tu frater, vos paterni amici, quod consilium datis? Aut cum Iudicibus quasi delibemus, quod est frequentissimum: Quid suadetis? & Vos interrogo, quid tandem fieri oportuit: vt Ca- to: Cedo, si vos in eo loco essetis, quid aliud fecissetis? Et alibi, Communem rem agi putatote, ac vos huic rei præpositos esse. Sed nonnunquam communicantes aliquid inexpectatum sub- iungimus, quod & per se schema est: vt in Verrem Cicero, Quid deinde? quid censetis? fur- tum fortasse, aut prædam aliquam? Deinde cum diu suspendisset iudicum animos, subicit quod multo esset improbius. Hoc Celsus sustentationem vocat. Est autem duplex: nam contra frequentem cum expectationem grauius fecimus, ad aliquid quod sit leue, aut nullo mo- p. iij.

Thidem Pro Client.

Æneid. 2.

Æneid. 1.

Æneid. 3.

Æneid. 4.

Responsio nis figuræ.

Æglo. 3.

Dissimulatio in risu posita. Interrogandi seipsum & sibi responde- di vicissitudo.

Subiectio. Cic. in Orat.

Pro Mil. Præsumptio.

Præmunitio. In Djuin. Confessio.

Prædictio. Emendatio. Præparatio.

Reprehensio. Dubitatio.

Pro Client.

Communi- catio.

Act. 7.

Sustentatio.

do criminofum, defendimus. Sed quia non tantum per communicationem fieri solet, *περὰ δὲ* *ξορ.* p. alij nominauerunt, id est inopinatum. Illis non accedo, qui schema esse existimant, etiam si quid nobis ipis dicamus accidisse inopinatum: vt Pollio, Nunquam fore credidi Iudices, vt reo Scauro, ne quid in eius iudicio gratia valeret precarer. ¶ Est penè idem fons illius quā permissio nem vocat, qui communicationis: cum aliqua ipis iudicibus relinquitur aestimanda, aliqua non nunquam aduersarijs quoque: vt Caluus Vatinius: Perfrica frōtem, & dic te digniorem qui Praetor fieres, quā Catonem. ¶ Quæ verò sunt augendis affectibus accommodata figuræ, constant maxime simulatione. Nanque & irasci nos, & gaudere, & timere, & admirari, & dolere, & indignari, & optare, quæque sunt similia his, fingimus. Inde sunt illa, Liberatus sum, Respirauit: &, Bene habet: &, Quæ amentia est hæc: &, O tempora, o mores, o miserum me. consumptis enim lachrymis, infixus tamen pectori hæret dolor, &.

Exclamatio. Magnæ nunc hincite terræ. Quod exclamationem quidam vocant, ponuntq; inter figuras orationis. Hæc quoties vera sunt, non sunt in ea forma, de qua nunc loquimur. Assimulata, & arte composita, proculdubio schemata sunt existimanda. ¶ Quod idem dictum sit de oratione libera, quam Cornificius licentiã vocat, Græci *παρρησια*. Quid enim minus figuratum, quā vera libertas: Sed frequenter sub hac facie latet adulatio. Nam Cicero cum dicit pro Ligario, Suscepto bello, Cæsar, gesto iã etiam ex parte magna, nulla vi coactus, cõsilio ac voluntate mea ad ea arma profectus sum, quæ erant contra te sumpta: non solum ad vtilitatẽ Ligarij respicit, sed magis laudare victoris clementiam nõ potest. In illa verò sententiã, Quid autẽ aliud egimus Tubero, nisi vt quod hic potest, nos possemus: admirabiliter vtriusque partis facit bonam causam: sed hoc eum demeretur, cuius mala fuerat. ¶ Illa adhuc audaciora, & maiorum (vt Cicero existimat) laterum, fictiones personarum, quæ *περὸς ἄλλους* dicuntur. Mire nanque tum variant orationem, tum excitant. His etiam aduersariorum cogitationes velut secum loquentium protrahimus: quæ tamen ita demum à fide non abhorrent, si ea locutos finxerimus, quæ cogitasse eos non sit absurdum. Et nostros cum alijs sermones, & aliorum inter se credibiliter introducimus: & suadendo, obiurgando, querendo, laudando, miserando, personas idoneas damus. Quin deducere deos in hoc genere dicendi, & inferos excitare, concessum est. Vrbes etiam populique vocem accipiunt. Ac sunt quidam qui has demum *περὸς ἄλλους* dicant, in quibus & corpora & verba fingimus. Sermones hominum assimilatos dicere *δαιμόνους* malunt, quā, quod Latinorum quidam dixerunt, sermocinationem. Ego iam recepto more vtrunque eodem modo appellauit. Nã certè sermo fingi nõ potest, vt non personæ sermo fingatur. Sed in his quæ natura non permittit, hoc modo mollior sit figura: Etenim si mecum patria, quæ mihi vita mea multo est charior, si cuncta Italia, si omnis Respublica sic loquatur, M. Tulli quid agis? Illud audacius genus, Quæ tecum Catilina sic agit, & quodammodo tacita loquitur, Nullum iam aliquot annis facinus extitit, nisi per te. Commode etiam aut nobis aliquas ante oculos esse rerum personarumve imagines fingimus, aut eadem aduersarijs aut iudicibus non accidere miramur: qualia sunt, Videtur mihi, &, Nõne videtur tibi: Sed magna quadam vis eloquentiæ desideratur. Falsa enim & incredibilia natura necesse est aut magis moueāt, quia supra vera sunt: aut pro vanis accipiantur, quia vera non sunt. ¶ Vt dicta autem quædam, ita scripta quoq; fingi solent: quod facit Ainius Pro Liburnia, Mater mea, quæ mihi tum charissima, tum dulcissima fuit, quæque mihi vixit, bisq; eadem die mihi vitam dedit, & reliqua: deinde, ex hæres esto. Hæc tum per se figura est, tum duplicatur, quoties, sicut in hac causa, ad imitationem alterius scripturę cõponitur. Nam contrã recitabatur testamentum, P. Nouanius Gallio, cui ego omnia meritissimo volo & debeo pro eius animi in me summa voluntate. & adiectis deinceps alijs, hæres esto. Incipit esse quodammodo *παρρησια*, quod nomẽ ductum à canticis ad aliorum similitudinem modulatis, abusuẽ etiam in versificatione, ac sermonum imitatione seruatur. Sed formas quoq; fingimus sæpe, vt famam Virgilius: vt voluptatem, ac virtutem (quemadmodum à Xenophonte traditur) Prodicus: vt mortem ac vitã, quas cõtendentes in Satyra tradit Ennius. Est & incertæ personæ ficta oratio, Hic aliquis, &, Dicat aliquis. Est & iactus sine persona sermo, Hic Dolopum manus, hic sæuus tendebat Achilles.

Quod sit mixtura figurarum, cum *περὸς ἄλλους* accedit illa, quæ est orationis per detractionem: detractum est enim quis diceret. Vertitur interim *περὸς ἄλλους* in speciem narrandi. Vnde apud Historicos reperiuntur obliquæ allocutiones: vt in T. Liuij primo statim libro, Vrbes quoque, vt cætera, ex infimo nasci: deinde quas sua virtus ac dij iuuēt, magnas opes sibi, magnūq; nomẽ facere. ¶ Auersus quoq; à iudice sermo, qui dicitur *ἀπὸς ἑσφῆς*, mire mouet: siue aduersarios iniudamus, Quid enim tuus ille Tubero in acie Pharsalica gladius agebat? Siue ad inuocationẽ aliquam

Lib. 4. ad Herennium. *παρρησια*.

περὸς ἄλλους.

Sermocinatio.

In Catilin. inuocatio. *παρρησια*.

Forme figuræ.

παρρησια.

περὸς ἄλλους.

Obliquæ allocutiones.

Pro Ligario.

A conuertimur, Vos enim iam ego Albani tumuli atque luci. Siue ad inuidiosam implorationem, O leges Porcia, legesque Sempronie. Sed illa quoque vocatur auersio, quæ à proposita quaestione abducit audientem.

Non ego cum Danais Troianam excindere gentem Aulide iurauit. Quod sit & multis & varijs figuris, cum aut aliud expectasse nos, aut maius aliquid timuisse simulamus, aut plus videri posse ignorantibus: quale est Proœmium pro Cælio, ¶ Illa verò (vt ait Cicero) sub oculis subiectio, tum fieri solet, cum res non gesta indicatur, sed vt sit gesta ostenditur: nec vniuersa, sed per partes: quem locum proximo libro subiectio- nis euidentiæ, & Celsus hoc nomen isti figuræ dedit. ab alijs *ὑποτιτωσις* dicitur, proposita: quædam forma rerum ita expressa verbis, vt cerni potius videatur, quā audiri: Ipse inflammatus scelere ac furore, in forum venit: debant oculi: toto ex ore crudelitas emicabat. Nec solum quæ facta sint aut fiant, sed etiam quæ futura sint, aut futura fuerint, imaginamur. Mirè tractat hæc Cicero pro Milone, quæ facturus fuerit Clodius si præturam inuassisset. Sed hoc quidẽ translatio temporum, quæ proprie *μετὰ χρόνον* dicitur, *ὑποτιτωσις* in *διατυπωσις* verecundior apud priores fuit. Proponantur em̃ talia, Credite vos in tueri. vt Cicero, Hæc quæ nõ vidistis oculis, animis cernere potestis. Noui verò & præcipue Declamatores audacius, nec meherculè sine motu quodam imaginantur: vt Seneca in controuersia cuius summa est quod pater filium & no uercam, inducente altero filio, in adulterio deprehensos occidit. Duc, sequor: accipe hanc senile manum, & quocunq; vis imprime. Et paulo post, Aspice, inquit, quod diu non credidisti: ego verò non video. nox oboritur, & crassa caligo. Habet hæc figura manifestius aliquid. Nõ enim narrari res, sed agi videtur. Locorum quoque dilucida & significans descriptio, eidem virtuti assignatur à quibusdam: alij *παρρησια* dicunt. ¶ *εἰρωνεία* inueni qui dissimulationem vocant: quo nomine quia parum totius huius figuræ videntur vires ostendi, nimirum sicut in plerisque, græca erimus appellatione contenti. Igitur *εἰρωνεία* quæ est schema, ab illa quæ est tropus, genere ipso nihil admodum distat: in vtroque enim contrarium ei quod dicitur, intelligendum est: species verò prudentius intuenti, diuersas esse facile est deprehendere. Primũ, quod tropus apertior est: & quanquam aliud dicit ac sentit, non tamen aliud simulat. Nam & omnia circa ferè re- cta sunt: vt illud in Catilinam. A quo repudiatus, ad sodalem tuum virum optimum M. Marcel- lum demigrasti. In duobus demum verbis est ironia, ergo etiam breuior est tropus. At in figura, totius voluntatis fictio est apparens magis quā confessio: vt illic verba sint verbis diuersa, hic sensus sermoni, vt ioci: & tota interim causa conformatio, tum etiam vita vniuersa ironiam habere videtur, qualis est vita Socratis. Nam ideo dictus, *εἰρων*, id est agens imperitum, & admirator aliorum tanquam sapientium: vt quemadmodum *ἀλλήγοριαν* facit continua *μεταφορὰ*, sic hoc schema faciat troporum ille contextus. Quædam verò genera huius figuræ nullam cum tropis habent societatem: vt illa statim prima quæ dicitur à negando, quam nonnulli vocant *ἀποσιμωσις*, Nõ agam tecum iure summo, non dicam, quod forsità obtinerem. &, Quid ego istius decreta, quid rapinas, quid hæreditatum possessiones datas, quid ereptas proferam? &, Mitto illam primam libidinis iniuriam. &, Ne illa quidem testimonia recito, quæ dicta sunt de sestertijs septingentis milibus. &. Possũm dicere. Quibus generibus per totas interim quaestiones decurrimus: vt Cicero, Hæc ego si sic agerem tanquam mihi crimen esset diluendum, hæc pluribus verbis dicerem. *εἰρωνεία* est & cum similibus imperantibus vel permittentibus sumus, I. sequere Italiam ventis. Et cum ea quæ nolumus videri in aduersarijs esse, concedimus eis, Id acrius fit cum eadem in nobis sunt, & in aduersario non sunt: Meque timoris Argue tu Drance, quando tot cædis aceruos Teucrorum tua dextra dedit. Quod idem contrã valet, cum aut ea quæ à nobis absunt, aut etiam quæ in aduersarios recidunt, quasi fatemur: Me duce Dardanius Spartam expugnauit adulter. Nec in psonis tantum, sed & in rebus versatur hæc contraria dicendi, quā quæ intelligi velis, ratio: vt totum pro Quin. Ligario proœmium, & illæ eleuationes videlicet. O dij boni. Scilicet is superis labor est. Et illè pro Oppio locus, O beneuolentiam, singularem. Non procul autem absunt à hac simulatione res inter se similes. Confessio nihil nocitura: qualis est, Habes igitur Tubero quod est accusatori maxime optandum, consententem reum. Et confessio, cum aliquid etiam iniquum videmur causæ fiducia pati: Metum virgarum Nauarchus nobilissimæ ciuitatis

Pro Mil. Pro Sestio & Act. in Ver. 7. Æneid. 4.

Subiectio sub oculos. *ὑποτιτωσις*.

μετὰ χρόνον.

Pro Client.

Hæc descriptio non extat. *ὑποτιτωσις*.

Inuocatio.

Cice. 2. de Orat. & 4. Acad.

ἀποσιμωσις.

Æneid. 4.

Æneid. 11.

Æneid. 10.

Æneid. 4.

Confessio, nihil nocitura. Pro Lig. Confessio.

Confensio. precio redemit, humanum est. Et pro Cluentio de inuidia, Dominetur in concionibus, iaceat in iudicijs. Tertia Confensio: vt pro eodem, Iudicium esse corruptum. Hæc euidetior figura est, cū alicui rei assentimur, quæ est figura pro nobis: verum id accidere sine aduersarij vitio non potest. Quædam etiam velut laudamus, vt Cicero in Verrem circa crimē Apollonij Drepanitani, Gau deo etiam siquid ab eo abstulisti: & abs te nihil rectius factum esse dico. Interim augemus crimina quæ ex facili aut diluere possumus, aut negare: quod est frequentius, quàm vt exemplum desideret. Interim hoc ipso fidem detrahimus illis, quod sint tam graua: vt pro Roscio Cicero, cum immanitatem parricidij, quanquam per se manifestam, tamen etiam vi orationis exaggerat. ¶ *Αποσιωπησις* quam idem Cicero reticentiam, Celsus obticentiam, nonnulli interruptionem appellant, & ipsa ostendit affectus, Vel iræ, vt, Quos ego: sed motos præstat componere fluctus.

Aeneid. 1. Pro Mil. Vel sollicitudinis, & quasi religionis: An huius ille legis, quam Clodius à se inuentam gloriatur: mentionem facere ausus esset viuo Milone, ne dicam onfule: de nostrum enim omnium: nō au deo totum dicere. Cui simile est in proœmio pro Ctesiphonte Demosthenis. Vel aliò transeundi gratia: Communis autem, tamen si, ignoscite mihi Iudices. In quo est & illa (si tamen interschema mata numerari debet, cum alijs etiam pars causæ videatur) digressio. Abit enim causâ in laudes Cn. Pompeij. Id quod fieri etiam sine *Αποσιωπησι* potuit. Nam breuior, illa vt ait Cicero, à re digressio, plurimis sit modis. Sed hæc exempli gratia sufficient. Tum Caius Varenus, is qui à familia Anchariana occisus est: hoc, quæso, iudices diligenter attendite. Et pro Milone, Et aspexit me illis quidem oculis quibus tum solebat, cum omnibus omnia minabatur: Est alia non quidem reticentia, quæ sit imperfecti sermonis, sed tamen præcisa velut ante legitimum finem oratio: vt illud, Nimis vrgeo, commoueri videtur adolescens, & Quid plura: ipsum adolescentem dicere audistis. ¶ Imitatio morum alienorum, quæ *ἰμιτῶσις* vel, vt alij malunt, *μυμιμῶσις* dicitur, iam inter leuiōres affectus numerari potest. Est enim posita ferè in eludendo: sed versatur & in factis, & in dictis. In factis, quod est *ἑποπῆσις* vicium. In dictis, quale est apud Terentium, At ego nesciebam quorsum tu ires? Paruula

In Eun. Hinc est abrepta, eduxit mater pro sua, Soror dicta est. Cupio abducere vt reddam suis. Sed nostrorum quoque dictorum factorumq; similis imitatio est per relationem, nisi quod frequentius, assueuerat quam eludit. Dicebam habere eos actorem Quin. Cæciliam. ¶ Sunt & illa iucunda, & ad commendationem cum varietate, tum etiam ipsa natura plurimum profunt, quæ simplicem quandam, & non præparatā ostendendo orationem, minus nos suspectos Iudici faciunt. Hinc est quasi pœnitentia dicti: vt pro Cælio, Sed quid ego ita grauem personam introduxi: Et quibus vtimur vulgò, Imprudens incidi. Vel cū querere nos quid dicamus fingimus. Quid reliquum est? & Num quid omisi? Et cum ibidem in Verrem ait Cicero, Vnum etiam mihi reliquum huiusmodi crimen est. & Aliud ex alio succurrit mihi. Vnde etiam venusti transitus sūt: non quia transitus ipse sit schema: vt Cicero narrato Pisonis exemplo, qui annullum sibi cudi ab aurificæ in tribunali suo iusserat, velut hoc in memoriam adductus, adiecit. Hic modò me commouit Pisonis annulus: quod totum effluerat. quam multis istum putatis hominibus honestis de digitis annulos aureos abstulisse? Et cum aliqua velut ignoramus, Sed earum rerum artificē, quem? quemnam? rectè admones, Polycletum esse dicebāt. Quod quidem non in hoc tantum valet. Quibusdam enim dum aliud agere videmur, aliud efficitur: sicut hic Cicero consequitur, ne cum in orbem in signis atque tabulis obijciat Verri, ipse quoque earum rerum studiosus esse credatur. Et Demosthenes iurando per interfectos in Marathone & Salaminæ, id agit, vt minore inuidia cladis apud Charoneam acceptæ laboret. ¶ Faciunt illa quoque iucundam orationem, aliqua mentione habita, differre, & deponere apud memoriam Iudicis, & reposcere quæ deposueris, & separare quædam schemate aliquo (non enim est ista ipsa per se iteratio schema) & excipere aliqua, & dare actioni varios velut vultus. Gaudent enim res varietate: & sicut oculi diuersarū aspectu rerum magis detinentur, ita semper animis prestant in quod se velut nouum intendant. ¶ Est Emphasis etiam inter figuras, cum ex aliquo dicto latens aliquid eruitur: vt apud Virgiliū, Non licuit thalami expertem sine crimine vitam Degere more feræ: - Quanquam enim de matrimonio queritur Dido, tamen huc erupit eius affectus, vt sine thalamis vitam non hominum putet, sed ferarum. Aliud apud Ouidium genus, apud quem & Myrrha nutrici amorem patris sic confitetur, - O, dixit felicem coniuge matrem. ¶ Huius vel confinis, vel eadem est, qua nunc vtimur plurimum. Iam enim ad id genus, quod &

A frequentissimum est, & expectari maximè credo, veniendum est: in quo per quandam suspitionem, quod non dicimus, accipi volumus: non vtique contrarium, vt in *ἑργαζῶν* sed aliud latens, & auditori quasi inueniendum: quod, vt supra ostendi, iam ferè solum schema à nostris vocatur, & vnde controuersia figurata dicitur. Eius triplex vsus est, Vnus, si dicere palàm parum tutum est. Alter, si non decet. Tertius, qui venustatis modò gratia adhibetur, & ipsa nouitate ac varietate magis quam si relatio sit recta, delectat. ¶ Ex his quod est primum, frequens in scholis est: Nā & actiones deponentium imperium tyrannorum, & post ciuile bellum senatus consulta finguntur, & capitale est obijcere antea: vt quod in foro non expedit, illic nec liceat. Sed schematum conditio non eadem est. Quanlibet enim apertum, quod modò & aliter intelligi possit, in illos tyrannos bene dixeris, quia periculum tantum, non etiam offensa vitatur. Quod si ambiguitate sententiæ possit eludi, nemo non illi furto fauet. Vera negotia nunquam adhuc habuerunt hanc silentij necessitatem, sed aliam hanc similem: verum multo ad agendum difficiliorem, cum personæ potentes obstant, sine quarum reprehensione teneri causa non possit. Ideoque hoc parcius & circumspectius faciendum: quia nihil interest quomodo offendas: & aperta figura perdit hoc ipsum, quod figura est. Ideoque à quibusdam tota res repudiatur, siue intelligatur, siue non. Sed licet modum adhibere. In primis, ne sint manifestæ. Non erunt autem, si ex verbis dubijs, & quasi duplicibus petentur: qualis est in suspecta nuru, Duxi vxorem, quæ patri placuit. Aut, quod est multo ineptius, compositionibus ambiguis: vt illa controuersia, in qua infamis amore virginis filia pater, raptam eam interrogat à quo vitata sit, Quis te, inquit, rapuit? Tu pater, nescis: Res ipsa perducant iudicem ad suspicionem, & amoliamur cætera, vt hoc solum supersit, in quo multum etiam affectus iuuant, & interrupta silentio dictio, & cunctationes. Sic enim fiet, vt iudex quærat illud nescio, quid, quod ipse fortasse non crederet si audiret: & ei quod à se inuentum existimat, credat. Sed ne si optima quidem sint, esse debent frequentes. Nam densitate ipsa figuræ aperiantur, nec offensa minus habent, sed authoritatis. Nec pudor videtur quod non palàm obijcias, sed diffidentia. In summa, sic maximè iudex credit figuris, si nos putat nolle dicere. Equidè quandoque & in personas incidi tales, & in rem quoque (quod est magis rarum) quæ obtineri nisi hac arte non posset. Ream tuebar, quæ subiecisse dicebatur marito testamentum, & dicebatur chirographum marito expirante hæredes dedisse: & verum erat. Nā quia per leges institui vxor non poterat hæres, id fuerat actum, vt ad eam bona per hoc tacitum fidei commissum peruenirent. Et caput quidem veri facile erat, si hoc dicerem palàm: sed peribat hæreditas. Ita ergo sūt nobis agendum, vt iudices illud intelligerent factum, delatores non possent apprehendere vt dictum: & contigit vtrunque. Quod non inseruissem, veritus opinionem iactantiæ, nisi probare voluissem, in foro quoque esse his figuris locum. Quædam etiam quæ probare non possis, figura potius spargenda sunt. Hæret enim nonnunquam telum istud occultum, & hoc ipso quod non apparet, eximi non potest. At si idem dicas palàm, & defenditur, & probandum est. ¶ Cum autem obstat nobis personæ reuerentia (quod secundum possumus genus) tanto cautius dicendum est, quanto validius bonos inhihet pudor quam metus. Hic verò tegere nos iudex quod sciamus, & verba vi quadam veritatis erumpentia credat coercere. Nam quanto minus aut ipsi in quos dicimus, aut iudices, aut assistentes oderint hanc maledicendi lasciuiam, si nolle nos credant? At quid interest quomodo dicatur, cum & res & animus intelligitur? Quid denique dicendo proficimus, nisi vt palàm sit nos facere, quod ipsi sciamus non esse faciendum? At qui præcipue prima quibus præcipere cœperam, tempora hoc vitio laborarunt. Dicebant enim libenter tales controuersias, quæ difficultatis gratia placent, cum sint multo faciliores. Nam rectum genus approbari nisi maximis viribus non potest: hæc diuerticula & anfractus suffragia sunt infirmitatis: vt qui cursu parum valent, flexu eludunt: cum hæc quæ affectatur ratio sententiarum, non procul à ratione iocandi abhorreat. Adiuvat etiam quod auditor gaudet intelligere, & fauet ingenio suo, & alio dicente se laudat. Itaque non solum si persona obstaret rectæ orationi (quod in genere sæpius modo quam figuris opus est) decurrebant ad schemata, sed faciebant illis locum etiam vbi personæ inutiles ac nefariæ essent: vt si pater qui infamem in matrem filium secreto occidisset, reus malæ tractationis, iacularetur in vxorē obliquis sētētij. Nā quid impurius quam retinuisse talem: Quid porrò tam contrarium, quam eum qui accusetur, quia summum nefas suspicatus de vxore videatur, confirmare id ipsa defensione, quod diluendum est? At si iudicum sumerent animum, scirent quàm eiusmodi actionem laturi non fuissent: multoq; etiam minus, cum in parentes abominanda crimina spargerentur. Et quatinus huc incidimus, paulo plus scholis demus. Nā & in his educatur Orator, & in eo, quomodo declametur, positum est etiam quomodo agatur. Dicendum ergo de ijs quoque in quibus non asperas figuras, sed palàm contrarias causas pleriq;

Confensio.
A. 7.
Aeneid. 1.
Pro Mil.
Digressio.
A. 7.
Præcisio.
Pro Lig.
In Eun.
A. 1.
A. 6.
Pro Ctesiphonte.
Aeneid. 4.
Metam. 10.

Ex Diony.
Primum gen^o figuratarum controuersiarum.
Figuratum modus, ne sint manifeste.
Ne frequens.
Alter gen^o.
Vitia declamatorum in figuratis causis.

fecerunt. Tyrannidis affectatæ damnatus torqueatur, vt conscios indicet: accusator eius optet C quod volet. Patrem qui accusauit, optat ne is torqueatur. pater ei contradicit. Nemo se tenuit a- gens pro patre, quin figuras in filium faceret, tanquam illum conscium in tormentis esset nomi- natus. Quo quid stultius? Nam cum hoc iudices intellexerint, aut non torquebitur, cum ideo torqueri velit: aut torto non credetur. At credibile est hoc eum velle fortasse. Dissimulet ergo, vt efficiat. Sed nobis (declamatoribus dico) quid proderit hoc intellexisse, nisi dixerimus? Ergo si verè ageretur, similiter consilium illud latens prodidissimus. Quid si neque vtique verum est, & habere alias hic damnat? contradicendi causas potest, vel quòd legem conseruandam putet, vel quòd nolit accusatori debere beneficium, vel (quod ego maximè sequerer) vt se innocentem in tormentis esse prætentat? Quare ne illud quidem semper succurret sic dicentibus. Patrocinium hoc voluit, qui controuersiam finxit. Fortasse enim noluit: sed esto voluerit: còtinuò ne si ille stul- tē cogitauit, nobis quoque stultè dicendum est? At ego in causis agendis frequenter non puto in tuendum quid litigator velit. Est & ille in hoc genere frequens error, vt putent aliud quosdam dicere, aliud velle: præcipuè cum in themate est aliquem vt sibi mori liceat postulare: vt in illa cō- trouersia. Qui aliquando fortiter fecerat, & alio bello petierat vt militia vacaret ex lege, quòd quinquagenarius esset, aduersante filio ire in aciem coactus, deseruit. Filius qui fortiter eodē præ- lio fecerat, incolumitatem eius optat: contradicit pater. Non enim inquit, mori vult, sed inui- diā filio facere. Equidē rideo, quòd illi sic timent tanquam ipsi morituri, & in consilium suos me- tus ferunt, obliti tot exemplorum circa voluntariam mortem, caussarum quoque quas habet fa- ctus ex viro forti defensor. Sed de vna controuersia loqui superuacuum est. Ego in vniuersum ne que Oratoris puto esse vnquam præuaricari, neque litem intelligo, in qua pars vtraq; idē velit: neq; tam stultum quemquam, qui si viuere velit, mortem potius malè petat, quam omnino non petat. Non tamen nego esse controuersias huiusmodi figuratas: vt est illa. Reus parricidij, quòd fratrem occidisset, damnatum iri videbatur. Pater pro testimonio dixit eum se iubente fecisse: absolutum abdicat. Nam neque in totum filio parcit, nec quod priore iudicio affirmauit, mutare palam potest: & vt non durat vltra pœnam abdicacionis ira, abdicat tamen: & obliqua figura in patrem plus facit quam licet, in filium minus. Vt autem nemo contra id quod vult dicit, ita potest melius aliquid velle quam dicit: quomodo ille abdicatus, qui a patre vt filium expositum & ab eo educatum solutis alimentis recipiat postulat, reuocari fortasse mauult, non tamen quod petit, non vult. Est latens & illa significatio, qua cū ius asperius petitur a iudice, fit ei tamen spe- cies aliqua clementiæ: non palam, ne pacificamur, sed per quandam credibilem suspicionem, vt in multis controuersijs, sed in hac quoque. Raptor nisi intra trigesimum diem & raptæ patrem & suum exorauerit, pereat. Qui exorato raptæ patre suum non exorat, agit cum eo dementia. Nam si permittat hic pater, lis tollitur: si nullam spem faciat, vt non demens, crudelis certè videatur, & à se iudicem auertat. Lator igitur optimè, Occidet ergo, si potero. Remissius, & pro suo ingenio pater Gallio. Dura anime hodie, dura: heri fortior fuisti. Confinia sunt his celebrata apud Græ- cos schemata, per quæ res asperas mollius significant. Nam Themistocles suasisse existimatur Atheniensibus, vt urbem apud deos deponerent: quia durum erat dicere, vt relinquerent. & qui victorias aureas in vsu belli cõflari volebat, ita declinavit, victorijs vtendum esse. Totum au- tem allegoriæ simile est, aliud dicere, aliud intelligi velle. Quæsitum etiam est, quomodo con- tra figuras responderi oporteat. & quidam semper ex diuerso aperiendas putauerunt, sicut latentia vitia rescinduntur. Idque sanè frequentissimè faciendum est. aliter enim dilui obiecta nõ pos- sunt, vtique cum quæstio in eo consistit, quod figuræ petunt. At cum maledicta sunt tantum, non intelligere interim, bonæ conscientiæ est. Atque etiam cum fuerint crebriores figuræ, quàm vt dissimulari possint, postulandum est, vt illud nescio quid quod aduersarij obliquis sententijs signi- ficare voluerint, si fiducia sit, obijciant palam, aut certè non exigant, vt quod ipsi non audent di- cere, id iudices non modò intelligant, sed etiam credant. Vtilis etiam aliquando dissimulatio est, vt in eo (nota enim fabula est) qui cum esset contra eum dictum, iura per patroni tui cineres, pa- ratum se esse respondit: & iudex conditione vsus est, clamante multum aduocato, schemata de re rum natura tolli: vt protinus etiam præceptum sit, eiusmodi figuris vtendum temerè non esse. Tertium est genus, in quo sola melius dicendi petitur occasio, Ideòque id Cicero non putat esse positum in contentione. Tale est illud, quo idem vtitur in Clodium, Quibus iste, qui omnia fa- crificia nosset, facile à se deos placari posse arbitrabatur. Ironia quoque in hoc genere materiæ fre- quentissima est. Sed eruditissimum longè, si per aliam rem alia inducatur: vt cum aduersus tyrā- num qui sub pacto abolitionis dominationem deposuerat, agit competitor, Mihi in te dicere nõ licet, tu in me dic, & potes. Nuper te volui occidere. Frequens illud est, nec magnopere captandū.

f. 3. p. 1.

Figure res af- pas molliten- tes Themistoc- les. Val. lib. 1. de neglecta re- lig. Figuris res- spondendi modus.

Tertio gen.

A quod petitur iureiurando: vt est pro exheredato, Ita mihi contingat hæredē filio mori. Nam & in totum iurare, nisi vbi necesse est, graui viro parum conuenit: & est a Seneca dictum eleganter non patronorum hoc esse, sed testium. Nec miretur fidem, qui sententiolæ gratia iurat: nisi si po- test tam bene quam Demosthenes, vt supra dixi, Leuissimum autem logè genus ex verbo, etiam si est apud Ciceronem in Clodium, Præsertim quam omnes amicam omnium potius quam cuiusquam inimicam putauerunt. ¶ Comparationem equidem video figuram non esse, cum sit interim probationis, interim etiam caussa genus: & sit talis eius forma, qualis est pro Muræna, Vigilas tu de nocte, vt tuis consultoribus respondeas: ille, vt quò contendit, maturè cum exerci- tu perueniat. Te gallorum, illum buccinarum cantus excitat, & cætera. Nescio an orationis po- tius quã sententiæ sit. Id em̄ solū mutatur, quòd nõ vniuersa vniuersis, sed singula singulis oppo- nuntur. Et Celsus tamen, & non negligens author Visellius, in hac eam parte posuerunt: Rutilius quidem Lupus in vtroque genere, idque ἀνθετομ vocant. ¶ Præter illa verò quæ Cicero inter lumina posuit sententiarum, multa alia & idem Rutilius Gorgiam secutus, non illum Leonti- num, sed alium sui temporis, cuius quatuor libros in vnum suū trāstulit, & Celsus videlicet Rū- tilio accedens, posuerunt schemata. Consummationem, quam græci διαμαχῶν vocant, cū plu- ra argumenta ad vnum effectum deducuntur. Consequens, ille ἐπικολουθῆσιμ, de quo nos in ar- gumentis diximus. Collectionem, qui apud illum est συλλογισμός. Minas, id est καταπληθῆσιμ. Exhortationem, παρακλιτικὴ. Quorum nihil non rectum est, nisi cum aliquam ex his de qui- bus locuti sumus, figuram accipit. Præter hæc Celsus, excludere, asseuerare, detrectare, excitare iu- dicem, prouerbij vtique, & versibus, & ioco, & inuidia, & inuocatione, intendere crimen quod est δεινότης, adulari, ignoscere, fastidire, admonere, satisfacere, precari, corripere, figuras putat. Par- titionem quoque, & propositionem, & diuisionem, & rerum duarum cognationem, quod est vt idem valeant quæ videntur esse diuersa, vt non is demum sit ve neficus, qui vitam abstulit data potione, sed etiã qui mentē: quod est in parte finitionis. Rutilius siue Gorgias, ἀναγκαστικὴ, ἀνα- μνηστικὴ, ἀνθυποφορικὴ, ἀντιθέτικὴ, παρακλιτικὴ, πειθευτικὴ, qd e st dicere quid fieri oportuerit, deinde quid factum sit: ἐναπότικη, vnde sunt enthymemata κατ' ἀνάγκην, κατὰ λόγον etiam, quo statu Hermagoras vtitur. Visellius quanquam paucissimas facit figuras, facit ἐνθύμημα tamē, quod commentum vocat: & rationem appellans ἀδιχρήματα, inter eas habet, quod quidem re- cipit quodammodo & Celsus: nam consequens an epichirema sit, dubitat. Visellius adijcit & sen- tentiam. Inuenio qui aggregat his διασκευαίς, ἀπαγορευτικαί, παραδιδυγῆσαι. Sed vt hæc non sunt schemata, sic alia vel sunt forsitan, ac nos fugerunt: vel etiam noua fieri adhuc possunt, eius- dem tamen naturæ cuius sunt ea de quibus dictum est.

Turare non licet.

Comparatio a figuris excludenda.

ἀνθετομ. Variè figuræ scdm diuersā multorum sen- tentiam. Lib. 5. cap. 8. & 10.

ARGUMENTVM.

¶ Sententiarum figurarum sequuntur, quorum duo facit genera: vnum, quod ad loquendi rationem pertinet, Grammaticum appellant. Alterum, ad dicendi splendorem collocatione exquisitum, Rhetoricum vocant. ¶ Grammaticum prius tractat, quod idem generibus, sicut quibus vitia ostendit, atque ne vitiosum sit, excusari, auctoritate, vetustate, consuetudine, & ratione. ¶ Quod genus ab vtilitate cõmendat, quia sermonis eodem modo formati quidam leuet. ¶ Deinde quot, quibusque modis figuræ in hoc genere fiant recenset. In nominibus & ver- bis circa genus: vt timidi damæ, punitus es inimicos: In numero, Romani gens pugnacissima. Per partium mutationem, & temporum vt scire tuū, & vicinus pro vincemus: Per parenthesis, Hyperbaton, Adiectionem, & Detractionem, Denique per omnia genera, per quæ fit Solocismus. ¶ Absoluto priore genere, ad secundum, quod Rhetoricum dicitur, accedit, quod ipsis sensibus tum gratiam, tum vires accommodare dicit. Cuius genera præcipua tria enumerat, per Adiectionem, Detractionem, & Similitudinem. ¶ Primam Adiectionem ponit, cuius multas species fa- cit. Geminationem amplificandi, miserandi, vel per ironiam eieuanadi causa: & Repetitionem, cum ab istis verbis plura acriter & insister in- cipiant vel cum istis desinant, vel vbi media primis respondent, & vitia primis. ¶ Epanodon refectionem vocant Poliptoton, Metabo- len Dissipata, Plocen verborum & sensuum idem significantium. Congregationem, Diallagen, cum diuersa conueniunt: Anaphoron id est dispo- sitionem, & Polysyndeton, quod coniunctionibus abundat. Item gradationem. ¶ Hæc genus adiectionis figuræ, postea vero Detractionis que breuitatis, vel prouocatis gratia sunt enumerat. ¶ Synecdochen, cū verbū subauditur, quæ quo differat ab Anaphoræ, explicat. ¶ Dissolutionem quam etiam supra fieri per adiectionem demonstrat. ¶ Synzeugmenon quando plures sententiæ ad vnum verbum referuntur, quod multas habet species. ¶ Synecdochen duas res diuersas colligentem. ¶ Tertium genus adiungit ex similitudine, cuius species agnominatione, & ei affi- nis Antanastasis: quarum varias species, Paria & Contraria, quorum gratiam commendat: sub quibus Parison, Homeoteleuton, Homœoptoton, Iocolon, Anthiteton, quod Contrapositionem vocant, cuius septem modos enumerat: cui etiam Antimetabolen subijcit. ¶ Quasdam etiam alias adiungit, quæ diuersa ratione, sententiarum, & dictionum figuræ esse possint: Dubitationem, Correctionem, Hyperbaton, & Protopopæiam: vt quando in vno verbo sunt, verborum figuræ sint in pluribus, sententiarum. ¶ Postremo figuras varias, à quibusdam figuratum numero habi- tas, recenset, in figuratum numerum non admittendas, & quo pacto figuris vtendum sit, grauissime præcipit.

De figuris verborum.

Cap. III.

Verborum verò figuræ, & mutatae sunt semper, & vt cun- que valuit consuetudo, mutan- tur. Itaque si antiquum sermonem nostro comparem, penè iam quicquid loquimur, figura est: vt huic rei inuidere, non, vt omnes veteres, & Cicero præcipuè, hanc rem: & Incubere illi, non in illi: &, Plenū vino: nõ vini &, huic nõ hunc adulari, iam dicitur, & mille alia: vt inamq; non peiora vincant. ¶ Verum schemata λέξεως duorum sunt generum: alte- rum loquendi rationem vocant: alterum, quod collocatione maximè exquisitum est. Quorum tametsi vt runque conuenit orationi, tamen possis illud Grammaticum, hoc Rhetoricum magis dicere. Prius sit isdem generibus, quibus vitia. Effet enim omne schema vitium, si non peteretur,

Antiqua locutio immutata.

Tuseul. quest. 3. Schemata λέξεως duplicia.

sed accideret. Verum autoritate, vetustate, consuetudine plerunque defenditur, saepe etiam ratio C
 ne quadam. Ideoque cum sit a simplici rectoque loquendi genere deflecta, virtus est, si habet probabile aliquid quod sequatur. Vna tamen in re maxime utilis, vt quotidiani & semper eodem modo formati sermonis fastidium leuet, & nos a vulgari dicendi genere defendat. Quo si quis parce, & cum res posset vtetur, velut asperfo quodam condimento iucundior erit: at qui nimium affectauerit, ipsam illam gratiam varietatis amittet. quanquam sunt quadam figurae ita receptae, vt penes iam hoc ipsum nomen effugerint: quae etiam si fuerint crebriores, aures consuetas minus ferient. Nam & secretae, & extra vulgarem usum positae, ideoque magis nobiles, vt nouitate aurem excitant, ita copia satiant: nec se obuias fuisse dicenti, sed conquisitas, & ex omnibus latebris extractas, congestasque declarant. ¶ Fiunt ergo & circa genus figurae in nominibus. Nam & oculis capti talpa, & timidi damae dicuntur a Virgilio: sed subest ratio, quia sexus vterque altero significatur. Tam enim mares esse talpas damaeque quam feminas certum est. Et in verbis: vt, Fabricatus est gladium: & Inimicos punitus es. Quod mirum minus est, quod in natura verborum est, & quae facimus, patiendi modo saepe dicere, vt arbitror, suspicor: & contra faciendi, quae patimur, vt vapulo: ideoque frequens permutatio est: & pleraque vtroque modo efferuntur, luxuriatur luxuriat, fluctuatur fluctuat, assentior assentio, reuertor reuerto. Est figura & in numero: vel cum singulari pluralis subiungitur, Gladio pugnacissima gens Romani. gens enim ex multis. Vel e diuerso, Quoi non risere parentes. Nec deus huc mensa, dea nec dignata cubili est. Ex illis enim qui non risere, hunc non dignatus deus, nec dea dignata. Et mutatione partium, vt in Satyra, -Et nostrum istud viuere triste Aspexi: cum infinito verbo sit vsus pro appellatione. Nostram enim vitam vult intelligi. Vtimur & verbo pro participio, vt: Magnum dat ferre talentum, tanquam ferendum. Et participio pro verbo. Volo datum. Interim etiam dubitari potest cui simile vitio sit schema: vt in hoc, Virtus est vitium fugere. - Aut enim partes orationis mutat ex illo: Virtus est fuga vitiorum. aut casus ex illo. Virtutis est vitium fugere. Multa tamen hoc vtroque excitatiu iunguntur interim schemata. Sthenelus sciens pugnae. Est enim, sciens Sthenelus pugnandi. Transferuntur etiam tempora, Timarchides negat esse ei periculum a securi. Praesens enim pro praeterito positum est. Et futurum pro praesenti, Hoc Ithacus velit. Et ne te morer, per omnia sit genera, per quae fit sollicitudo. Hac est quoque quam εἰρηνηστικὴ vocant. cum dissimilis est, Zeugma dicitur: vt apud Sallustium, Neque ea res saluum me habuit. & Duci probare. Ex quibus ferè praeter nouitatem breuitas etiam peti solet. Vnde eousque processum est, vt non poniturum, pro non acturo penitentiam: & visu ros, ad videndum missos, idem author dixerit. Quae ille quidem fecerit schemata, an idem vocari possint videndum, quia recepta sint. Nam receptis etiam vulgo auctore contenti sumus. Verum natura eualuit agentibus, quod Pollio in Labieno damnat: & contumeliam fecit, quod a Cicerone reprehendi notum est. Affici enim contumelia dicebant. Alia commendatio vetustatis, cuius amator vnicè Virgilius fuit, Vel cum se pavidum contra mea iurgia iactat. Progeniem sedenim Troiano a sanguine duci Audierat. - Quorum similia apud veteres Tragicos Comicosque sunt plurima. Illud etiam in consuetudine remansit, Enimvero. His amplius apud eundem, Nam quis te iuuenem confidentissime: cum quis sermonis initium sit. & Tam magis illa tremens, & tristibus effera flammis, Quam magis effuso crudescunt sanguine pugnae, Quod est versum ex illo, Quam magis arumna viget, tam magis ad malefaciendum virget. Pfeni talibus antiqui: sicut initio Eunuchi Terentius, Quid igitur faciam? - inquit. Alludit tandem Ieno. Catullus in epithalamio. -Dum innupta manet, dum chara suis est. Sed prius dum, significat quoad: sequens, vsque eo. Ex Graeco verò translata vel Sallustij plurima: quale est, vulgus amat fieri: vel Horatij. Nam id maxime probat hoc Ciceronis. Et mutatio casus: vt, -Nec longae inuidit aenae. Et Virgilij, Tyrrenum

Vitij in figura excusandi rationes. Vtilitas primigenis figurarum quae in verbo sunt.
 Per genus. Georg. 1. Aeglo. 5.
 Pro Rab. Pothamo. Pro Milo.
 Per Numeri Politianus in Miscel. Aeglo. 4.
 Per partes mutatas. Petr. Sat. 1.
 Aeneid. 5.
 Hor. Epist. lib. 1.
 Car. Per tepora. Act. 7. Aeneid. 2.
 In Iugur.
 Philip. 3.
 Aeneid. 11. Aeneid. 11.
 Georg. 4. Aeneid. 7.
 Graecianice figurae. Horat. ser. 2. Sat. 6.

A Tyrrenum nauigat aequor. Etiam vulgatum actis quoque, Saucius pectus. Ex eadem parte figurarum additio & abiectio est. Illaque prior videri potest superuacua, sed non sine gratia est. Nam neque Parnassi vobis iuga, nam neque Pindi. Potest enim deesse alterum nam. Et apud Horatium illud, -Fabriciumque, Hunc & intonsis Curium capillis. Est etiam adiectio, quae in complexu sermonis aut vitium habet, aut figuram. Figuram, vt Accede ad ignem hunc iam calesces plus satis. De altera quae detractio est, pluribus dicendum est. Vtimur vulgo & comparatiuis pro absolutis, vt cum se quis infirmiore esse dixerit. Duo inter se comparatiua committimus, Si te iam Catilina comprehendi, si interfici iussero, credo erit verendum mihi, ne non hoc potius omnes boni ferius a me, quam quicquam crudelius factum esse dicat. Sunt illa non similia sollicitudo quidem, sed tamen numerum mutantia, quae & tropis assignari solent, vt de vno pluraliter dicamus, Sed nos immensum spatij confecimus aequor. Et de pluribus singulariter, Haud secus ac patrijs acer Romanus in armis. Specie diuersa, sed genere eadem & haec sunt, Neve tibi ad solem vergant vinera cadentem: Nec mihi tum molles sub diuo carpere somnos, Neu dorso nemoris libeat iacuisse per haerbas. Non enim nescio cui alij prius, nec postea sibi vni, sed omnibus praecipit. Et de nobis loquimur tanquam de alijs. Dicit Seruius, Negat Tullius. Et nostra persona vtimur pro aliena, & alios pro alijs fingimus. Vtriusque rei exemplum pro Cecinna. Personam aduersae partis aduocatum alloquens Cicero dicit, Restituisse te dixi, Nego me edicto praetoris restitutum esse. Verum enim illud restituisse, Ebutius dixit: Nego me, Cecinna, edicto praetoris restitutum esse. Vbi & ipsum dixi, extrita syllaba, figura in verbo est. Illa quoque ex eodem genere possunt videri, quam nos in interpositionem, vel interclusionem dicimus, Graeci παραθέσις vocant, dum continuationi sermonis medius aliquis sensus interuenit. Ego cum te (mecum enim saepissime loquitur) patriae reddidissim. Cui adiungunt Hyperbaton, non illud quod inter tropos esse voluerunt: sed alterum, quod est eius figurae sententiarum quae εὐσφορὰ dicitur, simile, cum non sensus mutatur, verum forma eloquendi, -Decios, Marios, magnosque Camillos, Scipiadas duos bello, & te maxime Caesar. Acutius adhuc in Polydoro: Fas omne abrumpit, Polydorum obruncat, & auro Vi potitur. - Quid non mortalia pectora cogis Auri sacra fames? Qui tam parua momenta nominibus discreuerunt, μεταβολή μεταβολή vocant, quam & aliter fieri putant: Quid loquor? aut vbi sum? Coniunxit autem παραθέσις καὶ ἀποσφορὰ Virgilius in illo loco, Haud procul inde citae Metium in diuersa quadrigae Distulerant (at tu dictis Albane maneres) Raprabatque viri mendacis viscera Tullus. Haec schemata, & his similia, quae erunt per mutationem, adiectionem, detractioem, ordinem, & conuertunt in se auditorem, nec languere patiuntur subinde aliqua notabili figura excitatum, & habent quandam ex illa vitij similitudine gratiam, vt in cibus interim. acor ipse iucundus est. Quod continget, si neque supra modum multae fuerint, nec eiusdem generis, aut iunctae, aut frequentes: quia satietatem vt varietas earum, ita raritas effugit. ¶ Illud est acrius genus, quod non tantum in ratione positum est loquedi, sed ipsis sensibus tum gratia, tum etiam vires accommodat. E quibus primum sit quod fit per adiectionem, plura sunt genera. Nam & verba geminantur, vel amplificandi gratia: vt, Occidi, occidi, non Sp. Meliu. Alterum est enim quod indicat, alterum quod affirmat. Vel miserandi: vt, Ah Corydon, Corydon. - Quae eadem figura nonnunquam per ironiam ad eleuandum conuertitur. Similis geminationis post aliquam interiectionem repetitio est, sed paulo etiam vehementior, Bona, miserum me (consumptis enim lachrymis tamen infixus animo haeret dolor) bona in qua Cn Pompeij acerbissima voci subiecta praeconis. Viuis, & viuis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam. Et

Aeneid. 1.
 Aeglo. 10.
 Carm. 1. Ode. 12. In Iugur. Comparatiua figuratus vsus. Inuict. 1.
 Numerosi & personarum permutatio. Georg. 1.
 Ibidem.
 Georg. 2. Georg. 3.
 elausula orationis restituisse te dixi, tu nota, sensus interiectionis. ut Laurentio in secundo oratione. Sermo, quae in se mo manent.
 Georg. 2.
 Aeneid. 3.
 Aeneid. 8.
 Rhetoric generis. Adiectionis figurae. Pro Mil.
 Aeglo. 1.
 Philip. 2. In Catil. 1. In eadem.

ab iisdem verbis plura acriter & instanter incipiunt. Nihilne te nocturnum praesidium palatii, nihil vrbis vigiliae, nihil timor populi, nihil consensus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi senatus locus, nihil horum ora vultusque mouerunt: Et iisdem desinunt, Quis eos postulat: Appius, quis produxit: Appius. Quamquam hoc exemplum ad aliud quoque schema pertinet, cuius initia inter se & fines iude sunt, quis & quis, Appius & Appius. Quale est, Qui sunt qui foedera saepe ruperunt: Carthaginenses. Qui sunt qui in Italia crudele bellum gesserunt: Carthaginenses. Qui sunt qui Italiam deformauerunt: Carthaginenses. Qui sunt qui sibi ignosci postulant: Carthaginenses. Etiam in contrapositis vel comparatiuis solet respondere primorum verborum alterna repetitio, quod modo huius esse loci potius dixi, Vigilas tu de nocte, vt tuis consultoribus respondeas: ille, vt eo quod intendit, mature cum exercitu perueniat. Te gallorum, illum buccinarum cantus exuscitat. Tu actionem instituis, ille aciem instruit. Tu caues ne consultores tui, ille ne vrbes aut castra capiantur. Sed hac gratia non fuit contentus Orator, vertit in contrarium eandem figuram, Ille tenet & scit vt hostium copia, tu vt aquae pluuię arceantur. Ille exercitatus est in propagandis finibus, tu in regendis. Possunt media quoque respondere, vel primis: vt, Te nemus Angitię, vitrea te Fucinus vnda, vel vltimis, Hęc nauis onusta praeda Siciliensis: cum ipsa quoque esset ex praeda. Nec quisquam dubitauit idem posse fieri iteratis vtrinque medijs. Respondent primis & vltima, Multi & graues dolores inuenti parentibus, & propinquis multi. Est & illud repetendi genus, quod semel proposita iterat & diuidit, Iphitus & Pelias mecum, quorum Iphitus aetio iam grauior, Pelias & vulnere tardus Vlyssi. *επινοει* dicitur graece, nostri regressionem vocant. Nec solum in eodem sensu, sed etiam in diuerso eadem verba contra sumuntur, Principum dignitas erat penes par, non par fortasse eorum qui sequebatur. Interim variatur casibus haec & generibus iteratio: Magnus est labor dicendi, magna res est. Et apud Rutilium longiore *πολλοδω*, & haec initia sententiarum sunt, Pater hic tuus: patre hunc appellas: patris tu huius filius es: Fit casibus modo hoc schema, quod *πολλω* vocant. Constat & alijs etiam modis: vt pro Cluetio, Quod autem tempus veneni dandi: illo die: in illa frequentia: Per quem porro datum: unde sumptum: quae porro interceptio poculi: cur non deintegro aut datum: Hanc rerum coniunctam diuersitatem Caecilius *μεταβολω* vocat: qualis est pro Cluetio locus in Oppianicum, Illum tabulas publicas violasse, cesorias corrupisse, decuriones vniuersi iudicauerunt: cum illo iam nemo rationem, nemo rem vllam contrahebat, nemo illum ex tam multis cognatis & affinis tutorem vnquam liberis suis scripsit. & deinceps adhuc multa. Vt hac in vnum congeruntur, ita contra illa dispersa sunt, quae a Cicerone dissipata dici puto, Hic segetes, illic veniunt foelicibus vnae, Arborei foetus alibi, & deinceps. Illa vero apud Ciceronem mira figurarum mixtura deprehenditur, in qua & primo verbo longo post intervallo redditum est vltimum, & media primis, & medijs vltima congruunt. Vestrum iam hic factum deprehenditur Patres conscripti, non meum: ac pulcherrimum quidem factum: verum, vt dixi, non meum, sed vestrum. Hanc frequentior repetitionem *πολλω* vocant, quae fit ex permixtis figuris, vt supra dixi, vtq; se habet epistola ad Brutum, Ego cum in gratiam redierim cum Appio Claudio, & redierim per Cn. Pompeium, te ego ergo cum redierim. Et in iisdem sententijs crebrioribus mutata declinationibus iteratione verborum: vt apud Persium, -Vsq; eadeone Scire tuum nihil est, nisi te scire hoc sciat alter: Et apud Ciceronem, Neque enim poterat indicio ex his damnatis qui indicabantur. Sed sensus quoque toti quemadmodum coeperunt desinent: Venit ex Asia, hoc ipsum q; bonum: Trib. pleb. venit ex Asia. In eadem tamen periodo & verbum vltimum primo refertur, tertium iam sermo ne adiectum est, veruntamen venit. Interim sententia quidem repetitur, sed eodem verborum ordine, Quid Cleomenes facere potuit? Non enim possum quemquam insimulare falso. Quid, inquam, Cleomenes magnopere facere potuit? Prioris sententiae verbum vltimum, ac sequentis primu frequenter est idem. Quo quidem schemate vtuntur poetae saepius, Pierides vos haec facietis maxima Gallo, Gallo, cuius amor tantum mihi crescit in horas. Sed ne Oratores quidem raro: Hic tamen viuit, viuit: imo etiam in Senatum venit. Aliquando, sicut in geminatione verborum diximus, initia quoque & clausulae sententiarum alijs, sed non

Pro Mil.
Cornif. lib. 4.
Pro Muræ.
Æneid. 7.
Act. 7.
Ibidem.
Æneid. 2.
επινοει
δω.
Pro Lig.
πολλω
πω.
μεταβολω
λ.
Dissipata.
Georg. 1.
πολλω.
Saty. 2.
Act. 7.
Ægl. 10.
In Catil.

A aliò tendentibus verbis, inter se consonant. Initia hoc modo, Dederim periculis omnibus, obtulerim insidijs, obiecerim inuidia. Rursum clausulae: ibidem statim, Vos enim statulistis, vos sententia dixistis, vos iudicastis. Hoc alij *μεταβολω*, alij disunctionem vocant, vtrunq; (etiam si est diuersum) recte. Nam est nominum idem significantium separatio. ¶ Congregatur quoque verba idem significantia: Quae cum ita sint Catilina, perge quod coepisti: egredere aliquando ex vrbe: patent portae, proficiscere. Et in eundem alio libro, Abijt, excessit, erupit, euasit. Hoc Caecilio *πλεονασμος* videtur, id est abundans supra necessitatem oratio: sicut illa, Vidi oculos ante ipse meos. In illo enim vidi, inest ipse. Verum id, vt alio quoque loco dixi, cum superuacua oneratur adiectione, vitiū dicitur: cum autem auget manifesta sententiam, sicut hic, virtus: Vidi, ipse, ante oculos: quod verba, totidem sunt affectus. Cur tamen haec proprie nomine tali notari, non video. Nam & geminatio, & repetitio, & qualiscunq; adiectio, *πλεονασμος* videri potest. ¶ Nec verba modo: sed sensus quoq; idem facientes acervantur. Perturbatio istum mentis, & quaedam scelerum offensa caligo, & ardentes furiarum faces excitarunt. ¶ Congeruntur & diuersa: Mulier, tyranni saeva crudelitas, patris amor, ira praecipua, temeritas, dementia. Et apud Ouidium, Sed graue Nereidum numen, sed corniger Ammon, Sed quae visceribus veniebat bellua ponti Exaturanda meis. Inueni qui & hoc vocaret *πολλω*, cui non assentior, cum sint vnus figurae: mixta quoque, & idem & diuersum significantia, quod & ipsum *διπλασω* vocant: Quaro ab inimicis, sint ne hac inuestigata, coeperta, patefacta: sublata, deleta, extincta, per me. Et inuestigata, comperta, patefacta, aliud ostendunt: sublata, deleta, extincta, sunt inter se similia, sed non etiam prioribus. ¶ Et hoc autem exemplum, & superius, aliam quoq; efficiunt figuram, quae quia coniunctionibus caret, dissolutio vocatur: apta, cum quid instantius dicimus. Nam & singula inculcantur, & quasi plura fiunt. Ideoq; vtimur hac figura non in singulis modo verbis, sed sententijs etiam: vt Cicero dicit contra concionem Metelli, Qui indicabantur, eos vocari, custodiri, ad Senatum adduci iussi, in Senatu sunt positi. Et totus hic locus. Hoc genus *βραχυλογια* vocat, quae potest esse copulata dissolutio. ¶ Contrarium est schema, quod coniunctionibus abundat, Iud *πολλω* hoc *πολλω* dicitur. Hoc est, vel iisdem saepius repetitis: vt, -Tectumque larvęque, Armæque, Amyclæumque canem, Cressamq; pharetram. Vel diuersis, Arma virumque. - Multum ille & terris. - B Multa quoque & bello. - Aduerbia quoque & pronomina variantur, Hic illum vidi iuuenem. - Bisenos cui nostra dies. - Hic mihi responsum primus dedit ille petenti. Sed vtrunq; horum coaceruatio. Etenim tantum iuncta aut dissoluta, omnibus scriptores sua nomina dederunt, sed varia, & vt cuique fingenti placuit. Fons quidem vnus, quia acriora facit, & instantiora quae dicimus, & vim quandam praeseferentia, velut saepius erupentis affectus. ¶ Gratio quae dicitur *κλιμαξ*, apertiora habet artem, & magis affectatam, ideoq; esse rarior debet. Est autem ipsa quoque adiectionis. repetit enim quae dicta sunt: & priusquam ad aliud descendat, in prioribus resistit. Eius exemplum ex graeco notissimo trahatur, Nec haec dixi quidem, sed nec scripsi: nec scripsi quidem, sed nec obij legationem: nec obij quidem, sed nec persuasi Thebanis. Sunt tamen erudita & latina, Africano virtutem industria, virtus gloriam, gloria amulos comparauit. & Calui, Non ergo magis pecuniarum repetundarum quam maiestatis, neq; maiestatis magis quam Plautiae legis, neque Plautiae legis magis quam ambitus, neque ambitus magis quam omnium legum iudicia perierunt. Inuenitur apud poetas quoq; vt apud Homerum de sceptro quod a Ioue ad Agamemnonem vsque deducit: & apud nostrum etiam tragicum, Ioue propagatus est (vt perhibent) Tantalus, Ex Tantalo Pelops, & Pelope autem satus Atreus, qui nostrum porro propagat genus. ¶ At quae per detractionem fiunt figurae, breuitatis nouitatisque maximè gratia petuntur: quarum vna est ea, quam libro proximo in figuras distuli, Synecdoche, cum subtractum verbum aliquod satis ex ceteris intelligitur: vt Caesius in Antonium, Stupere gaudio Graecus. Simul enim auditur *χρη* coepit. Cicero ad Brutum, Sermo nullus, scilicet nisi de te. Quid enim potius: Tum Flauius, Erras tabellarie, & ego ibidem orans inter cenam exorauit. Cui similia sunt illa meo quidem iudicio, in quibus verba decenter pudoris gratia subtrahuntur. Nouimus & qui te, transuersa tuentibus hircis, Et quo, sed faciles Nymphae risere, facello.

μεταβολω.
Congregatio
verborum idem
significantium.
Inuest. 1.
πλεονασμος.
σμος.
Æneid. 12.
Lib. 8. cap. 3.
Congregatio
sensu idem
facientium.
Pro Milio.
Metam. 5.
πολλω
διπλασω
γν.
In Catil. 2.
Dissolutio.
βραχυλογια
λογια.
ασυνδε.
τομ.
πολλω.
δω.
Georg. 1.
Ægl. 10.
κλιμαξ.
Deductionis
figura.
συνεκδοχ.
χρη
Iliad. α.
Ægl. 3.

Hanc quidam Apofiopefin putant, frustra. Nam illa quid taceat incertum est, aut certe longiore sermone explicandum. Hic vnum verbum, & manifestum quidem desideratur: quæ si Apofiopefis est, nihil in quo deest aliquid, non idem appellabitur. Ne ego illud quidem Apofiopefin semper voco, in quo res quæcumque relinquuntur intelligenda, vt ea quæ in epistolis Cicero, Data Lupercalibus, quo die Antonius Cæsari, quia nihil hic aliud intelligi poterat, quàm hoc, diadema impositum. ¶ Altera est per detractionem figura, de qua modo dictum est, cui coniunctiones eximuntur. ¶ Tertia quæ dicitur *συνεφευμένον*. In qua vnum ad verbum plures sententiæ referuntur, quarum vnaquæque desideraret illud, si sola poneretur. Id accidit aut præposito verbo ad quod reliqua respiciant: Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia. Aut illato, quo plura clauduntur: Neque enim is es Catilina, vt te aut pudor vnquam à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore reuocauerit. Medium quoque potest esse, quod & prioribus & sequentibus sufficiat. Iungit autem & diuersos sexus, vt cum marem feminamque filios dicimus. Et singularia pluralibus miscet. Sed hæc adeo sunt vulgaria, vt sibi artem figurarum asserere non possint. Illud plane figura est, qua diuersa sermonis forma coniungitur,

Dissolutio detractionis. (ωε) ευ- γμένον. Pro Cluent. Inuect. 1.

Æneid. 3.

-Socijs tunc arma capebant

Edico, & dira bellum cum gente gerendum.

Quauis enim pars bellum posterior participio insinat, vtrique tamen conuenit illud, edico: nã vtrique detractionis gratia facta coniunctio. ¶ *συνωμείωσις* vocant, quæ duas res diuersas colligat: Tam deest auaro quod habet, quàm quod nõ habet. Huic diuersam volunt esse distinctionem, cui dant nomen *παραδιασολω*, qua similia discernuntur: Cum te pro astuto sapientem appelles, pro confidente fortem, pro illiberali diligentem. quod totum pendet ex finitione, ideòque an figura sit dubito. Cui contraria est ea quæ ex vicinia transit ad diuersa aut similia,

συνωμείωσις. παραδιασολω. 50 Λ.

Breuis esse laboro,

Obscurus fio,

& quæ sequuntur.

¶ Tertium est genus figurarum, quæ aut similitudine aliqua vocum, aut paribus, aut contrarijs vertunt in se aures, & animos excitant. Huic nomen est *παρανομοσία*, quæ dicitur agnominatio. Ea non vno modo fieri solet, sed ex vicinia quadam prædicti nominis ducta casibus declinatur: vt Domitius Apher pro Cloantilla, Mulier rerum omnium imperita, in omnibus rebus infelix. Et cum verbo idem verbum plus significanter subiungitur, Quando homo, hostis homo. Quibus exemplis sum in aliud vsus, sed in vno facilis est geminatio. *παρανομοσία* ei contrarium est, quod eodem verbo quasi falsum augetur, Quæ lex priuatis hominibus esse lex non videbatur.

Hor. in Art. Ex similitudine, paribus & contrarijs figuræ. παρανομοσία.

In Pisonem. ἀντανακλασις. Rutilius.

¶ Cui confinis est *ἀντανακλασις*, eiusdem verbi contraria significatio. Cum Proculius quereretur de filio, quod is mortem suam expectaret, & ille dixisset, se verò non expectare: Imò, inquit, rogo expectes. Non ex eodem, sed ex diuerso vicinum accipitur, cum supplicio afficiendum dicas, quem supplicatione dignum iudicaris. Aliter quoque voces aut eadem diuersa in significatione ponuntur, aut productione tantum, vel correptione mutata: quod etiam in iocis frigidum, equidem tradi inter præcepta miror: eorumque exempla vitandi potius quàm imitandi gratia pono. Amari iucundum est, si curetur ne quid insit amari, Anium dulcedo ad anium ducit. & apud Ouidium ludentem,

In Epigram. Lib. 4. In Catil. 1. Ibidem. Philip. 1.

Cur ego non dicam Furia te furiam? Cornificius hanc traductionem vocat, videlicet alterius intellectus ad alterum. Sed elegantius, quod est positum in distinguendam rei proprietatem. Hanc Reipublicæ pestem paulisper reprimi, non in perpetuum comprimi posse. Et quæ præpositionibus in contrarium mutantur, Non emissus ex vrbe, sed immisus in vrbem esse videatur. Melius atque acrius, quod cum figura iucundum est, tum etiam sensu valet, Emit morte immortalitatem. Illa leuior est, Non Pisonum, sed pistorum, & ex aratore Orator. Pessimum vero, Ne patres conscripti videantur circumscripti. Raro euenit, sed vehementer venit. Sic cõtingit vt aliquis sensus vehemens & acer venustatem aliquam non eodem ex verbo non dissonã accipiat. Et cur me prohibeat pudor vti domestico exemplo: Pater meus contra eum qui se legationi immortitatum dixerat, deinde vix paucis diebus insumptis re infecta redierat. Non exigo vti immoriaris legationi, immorare. Nam & valet sensus ipse, & in verbis tantum distãtibz iucundè consonat vox, præsertim non captata, sed velut oblata: cum altero suo sit vsus, alterum ab aduersario acceperit. ¶ Magna veteribus cura fuit, gratiam dicendi è paribus contrarijs acquirere. Gorgias in hoc immodicus, copiosus vtique prima atate Isocrates fuit. Delectatus est his etiã M. Tullius, verum & modum adhibuit nõ ingratæ (nisi copia redundet) voluptati, & rem alioqui leuem, sententiarum pòdere impleuit. Nam per se frigida & inanis affectatio cum in acris incidit sensus, innata videtur esse, non accersita. ¶ Similium ferè quadruplex ratio est. Nam est primum, quoties verbum verbo simile, aut non dissimile valde quæritur: vt,

Pater Quintilianus declamator.

Parium contrariorũ gratia.

Similium ratio quadruplex.

A -Puppèsque tuæ, pubèsque tuorum.

& Si in hac calamitosa fama, quasi in aliqua perniciosissima flamma. & Non enim tã spes laudanda, quàm res est. Aut certè par est extremis syllabis consonã, Non verbis, sed armis. Et hoc quoque quoties in sententiis acres incidit, pulchrum est, Quantum possis, in eo semper experire vt prosis. Hoc est *περίσσω*, vt plerisque placuit. Cleosteus *περίσσω* existimat, quod sit è membris non dissimilibus. ¶ Secundum, vt clausula similiter cadat, vel isdem in vltimam partem collatis, *ὁμοίωτε λέου* similem duarum sententiarum vel plurium finem, Non modo ad salutem eius extinguendam, sed etiam gloriam per tales viros infringendam. Ex quibus ferè sunt, non tamen vt semper vltimis consonent, quæ *ἰκωλα* dicunt, Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia. Sed in quaternas quoque ac plures hæc ratio ire sententias potest. Fit etiam singulis verbis, Hæc cubat, dolet, piget, pudet. & Abijt, excessit, erupit, euasit. ¶ Tertium est, quod in eodem casu cadit *ὁμοίωτε* dicitur. Sed neque quod finem habet similem, est *ὁμοίωτε*: vtique in eundem finem venit *ὁμοίωτε λέου*. Est enim *ὁμοίωτε* tantum casus similis, etiam si dissimilia sint quæ declinentur: nec tantum in fine deprehenditur, sed respõdent vel prima inter se, vel medijs, vel extremis: vel etiam permutatis his, vt media primis, & summa medijs accommodentur, & quocumque modo accommodari poterunt. Nec enim semper paribus syllabis constat: vt est apud Afrum, Amisso nuper infelicis aula, si non præsidio inter pericula, tamen solatio vitæ inter aduersa. Ea vero videntur optima, in quibus initia sententiarum & fines consentiunt: vt hic, Præsidio, solatio. Et vt penè similia sint verbis, & paribus cadant, & eodem desinant modo. ¶ Etiam vt sint, quod est quartum, membris aequalibus, quod *ἰσοκαλον* dicitur, Si quantum in agro locisq; desertis audacia potest, tantum in foro atque iudicijs impudentia valeret, *ἰσοκαλον* est, & *ὁμοίωτε* habet. Nõ minus nunc in caussa cederet Aulus Cecinna Sexti Ebutij impudentia, q̃ tũ in vi faciẽda cessit audacia, *ἰσοκαλον, ὁμοίωτε*. Accedit & ex illa figura gratia, qua nomina dixi mutatis casibus reperti, Non minus cederet, q̃ cessit. Adhuc *ὁμοίωτε*, & *παρανομοσία* est, Neminẽ posse alteri dare matrimoniũ, nisi que penes sit patrimonium. ¶ Contrapositum autem, vel, vt quidam vocant, contentio (*ἀντιθέτω* dicitur) non vno fit modo. Nam & fit si singula singulis opponuntur: vt in eo quod modo dixi, Vicit pudorem libido, timorem audacia. Et bina binis, Non nostri ingenij, vestri auxilij est. Et sententia sententijs, Dominetur in concionibus, iaceat in iudicijs. Cui commodissimè subiungitur & ea species, quam distinctionem diximus, Odit populus Romanus priuatam luxuriam, publicam magnificentiam diligit. Et quæ sunt simili casu, dissimili sententia in vltimo locata: vt, Quod in tempore mali fuit, nihil obstit, quin quod in causa boni fuit, profuit. Nec semper contrapositum subiungitur, vt in hoc, Est enim hæc Iudices non scripta, sed nata lex. Verum, sicut Cicero dicit, quod de singulis rebus propositis refertur ad singula: vt in eo quod sequitur, Quam nõn didicimus, accepimus, legimus, verum ex natura ipsa arripimus, hausimus, expressimus. Nec semper quod aduersum est, contraponitur, quale est apud Rutilium, Nobis primum dii immortales fruges dederunt: nos quæ soli accepimus, in omnes terras distribuimus. Nobis maiores nostri Rempub. reliquerunt: nos etiam focios nostros de seruitute eripimus. Fit etiam assumpta illa figura, qua verba declinata repetuntur, quod *ἀντιμεταβολή* dicitur, Non vt edam viuo, sed vt vinam edo. Et quod apud Ciceronem conuersum ita est, vt cum mutationem casus habeat, etiam similiter desinat: Vt & sine inuidia culpa plectatur, & sine culpa inuidia ponatur. Quod & eodem cluditur verbo: vt quod dicit de Sexto Roscio, Etenim cum artifex eiusmodi sit, vt solus dignus videatur esse qui scenam introeat, tum vir eiusmodi sit, vt solus videatur dignus, qui eò non accedat. Est & in nominibus ex diuerso collocatis sua gratia, Si Consul Antonius, Brutus hostis: si conseruator Reipublicæ Brutus, hostis Antonius. ¶ Olim plura de figuris quàm necesse erat: & adhuc erit qui putet esse figuram: Incredible est quod dico, sed verum. *ἀνθυποφορά* vocant. & Aliquis hoc semel tulit, ego bis, ego ter. *διέξοδον, ἀφοδον*, Longius euectus sum, sed redeo ad propositum. ¶ Quædam verborum figuræ paulum figuris sententiarum declinantur, vt dubitatio. Nam cum est in re, priori parti assignanda est: cum in verbo, sequenti: Siue me malitiam, siue stultitiam dicere oportet. Item correct ionis eadem ratio est. Nam quod illic dubitat, hic emendat. Etiam in personæ fictione accidere quidam idem putauerunt. vt in verbis etiam esset hæc figura, Crudelitatis est mater auaritia. Et apud Sallustium in Ciceronem, O Romule Arpinas, quale est & apud Menandrum, Oedipus Othryasius. Hæc omnia copiosius sunt executi, qui non vt partem operis transcurrerunt, sed propriè libros huic operi dedicauerunt: sicut Cæcilius, Dionysius, Rutilius, Cornificius, Vifellius, alijq; non pauci. sed non minor erit eorum qui viuunt, gloria. ¶ Vt fateor autem verborum figuras q. iij.

Æneid. 1.

Pro Cluent.

ἀέλωσιν ὁμοίωτε- λέου. Pro Milo. ἰκωλα. Pro Cluent. In Catil. 3.

ὁμοίωτε- τωτῶν.

ἰσοκαλον

Pro Cecin.

Ex contrarijs.

ἀντιθέτω.

Pro Cluent.

Ibidem.

Pro Muræ.

Pro Cluent.

Pro Milo.

De Orat. 3. & in Orat.

ἀντιμεταβολή.

Antimetabole.

Pro Cluent.

Philip. 4.

Quædam verborum & sententiarum figuræ.

Dubitatio.

Cornificius.

Proserpina.

Proserpina.

Figure ab aliis traditæ sed nõ recepra.

ΕΝΑΥΤΙΟ- ΤΗΣ. Circumscriptio.

Hyperbaton.

Αλλόλιωσις. Απτολογογία. Πεσοαποδοσις.

Georg. 1.

In Partit.

Exclamatio.

Figuris vtriusque di ratio.

posse plures reperiri à quibusdã, ita ijs quæ ab authoribus claris traduntur, meliores, nõ assentior. C Nam in primis M. Tullius multas in tertio de Oratore libro posuit, quas in Oratore postea scripto transeundo videtur ipse damnasæ: quarum pars est quæ sententiarum potius quam verborum sit, vt imminutio, improuisa imago, sibi ipsi responsio, digressio, permisso, contrarium. hoc enim puto quod dicitur εναυτίτης, sumpta ex auerso præbatio. Quædam omnino non sunt figure, sicut ordo, dinumeratio, circumscriptio: siue hoc nomine significatur comprehensa breuiter sententia, siue finitio. Nam & hæc Cornificius atque Rutilius schemata λέξεως putant. Verborum autem concinna transgressio, id est hyperbaton, quod Cæcilius quoque putat schema, à nobis est interposita. Et mutatio: quæ si ea est, quam Rutilius ἀλλόλιωσις vocat, dissimilitudinem ostendit hominum, rerum, factorumque: si latius fiat, figura non est, si angustius, in ἀντιθέτω cadet. Si vero hæc appellatio significat ὑπελλογίαν, satis de ea dictum est. Quod vero schema est, ad propositum subiecta ratio? Vtrum quod Rutilius ἀπτολογογίαν vocat? nam de illo dubitari possit an schema sit, distributis subiecta ratio. Quod apud eundem primo loco positum est, πεσοαποδοσις dicitur, quæ vt maximè seruetur, sanè est in pluribus propositis: quia aut singulis statim ratio subijcitur: vt est apud Antonium, Sed neque accusatorem eum metuo, qui sum innocens: neque competitorum vereor, qui sum Antonius: neque Consulium spero, qui est Cicero. Aut positus duobus vel tribus, eodem ordine singulis continuo redditur: quale apud Brutum de Dictatura Cn. Pompeij, Præstat enim nemini imperare, quam alicui seruire. sine illo enim viuere honestè licet, cum hoc viuendi nulla conditio est. Sed vni rei multiplex ratio subijcitur: vt apud Virgilium,

Sive inde occultas vires, & pabula terræ
Pinguia concipiunt, siue illis omne per ignem
Excoquitur vitium, - & totus locus.
Seu plures calor ille vias, - Seu durat magis, -

Relationem quid accipi velit, non mihi liquet. Nam si ὑπελλογίαν, aut ἐναντιοθέτω λέγειν, de omnibus locuti sumus. Sed quicquid id est, neque hoc, neque superiora in Oratore repetit. Sola in eo libro posita, ponitur inter figuras verborum, Exclamatio, quam sententia potius puto. Affectus enim est, & cæteris omnibus consentio. Adijcit his Cæcilius περιφρασίαν, de qua dixi. Cornificius interrogationem, ratiocinationem, subiectionem, translationem, occultationem: præterea sententiam, membrum, articulum, interpretationem, conclusionem. quorum priora alterius generis sunt schemata, sequentia schemata omnino non sunt. Item Rutilius præter ea quæ apud alios quoque sunt schemata, παραβολογίαν, ἀναγκασίαν, ἰσοσυνήθειαν, ἀκαιολογία, πλοήθειαν, χαρακτηρισίαν, βραχυλογία, παρασιώπηση, παρηγορία. de quibus idè dico. Nam eos quidè authores, qui nullū propè finè fecerūt exquirendis nominibus, præteribo: qui etiã quæ sunt argumentorum, figuris adscriperunt. ¶ Ego illud de ijs etiã quæ verè sunt, adijciam breuiter, sicut ornant orationes opportunè posita, ita ineptissimas esse, cum immodicè petuntur. Sunt qui neglecto rerum pondere, & viribus sententiarum, si vel inania verba in hos modos deprauarint, summos se iudicent artifices, idèoque non desinunt eas nequere: quas sine sententia sectari tam est ridiculum, quam quærere habitum gestumque sine corpore. Sed ne hæc quidem quæ rectè fiunt, densandæ sunt nimis. Nam & vultus mutatio, oculorumque coniectus, multum in actu valet: sed si quis ducere os exquisitis modis, & frontis ac luminum inconstantia trepidare non desinat, rideatur. Et oratio habeat rectam quandam velut faciem: quæ vt stupere immobili rigore non debeat, ita sapius in ea, quam natura dedit, specie continenda est. Sciendum vero in primis, quid quisque in orando postulet locus, quid persona, quid tempus. Maior enim pars harum figurarum posita est in delectatione. Vbi vero atrocitate, inuidia, miseratione pugandum est, quis ferat contrapositis, & pariter cadentibus, & consimilibus irascentem, flentem, rogantem: cum in his rebus cura verborum derogèt affectibus fidem: & vbiunque ars ostentatur, veritas abesse videatur.

ARGVMENTVM.

¶ De compositione locutus veniæ præfatione vtitur: quod de ea re, quæ à Cicerone diligentissimè pertractata sit, scribere audeat: qui totus locus ad benevolentiam pertinet. Deinde contra eos pugnat qui horrido illo & inculto, vt impetus fert, dicendi fluxu contenti, curam omnem bonæ compositionis contemnant, quam multis egregijs similitudinibus, ex communi rerum natura sumptis, item veterum exemplo, & auctoritate abiciendam non esse, atque ad delectandum & mouendum esse efficacissimam, alijs insuper argumentis probat: quæ pars ad reddendos atque affectus spectat. ¶ Ante omnia orationis diuisionem facit, in Iunctam & Solutam, & secundum has compositionis, quæ præcipue in oratione vincta esse demonstrat: cuius tres species facit, Incisam, Membratam, & Circumscriptam. In his tria esse necessaria docet: Ordinem, Iuncturam, Numerum. ¶ Ordinis obseruationem in singulis esse, & contextis. In singulis cauendum, ne decrescat oratio, vt priora dignitate præcedant, ne superuacua sequantur, vt verba sensum claudant, vt amphibolia absit. ¶ Iuncturam in verbis esse, incisam, in membris, & in periodis. In verbis cauendum, ne ex vitima & prima syllaba, deforme aliquid confargatine concurrant vocales, ne consonantes rixentur, ne vitime syllabæ verbi prioris sint primæ sequentis, ne crebra monosyllaba: breuiusque verba, aut nomina, longæve continuentur, ne verba verbis, aut nomina nominibus multa, vel similiter desinentia,

Ant cadentia, aut eodem modo declinata iungantur: quid, ne virtus quidem nimis frequens sit. ¶ Tertium est numerus, qui quo à metro differat explicat finitissime, eumque in pedibus simplicibus, vel compositis esse docet, pedumque nomina, structuramque profert, quæque in orationem veniunt, sed cum defectu tradit, nam alios initis, alios clausulis, melius alios aptiores esse, in quibus qui horum rectè aut fecus collocantur, desinit, & exemplis subiectis demonstrat. atque in clausulis plurimum referre, non solum quis claudat, vt in metrum quis antecedit. ¶ Præterea nimiam compositionis religionem, quæ dimittendis pedibus syllabique perpendendis veluti consensit, maximè vitandam censet, quia à rerum grauium consideratione nos abducit, & naturalem dicendi fluxum retardat: sequendam ergo esse vim longa exercitatione comparatam, nec tam intuentos pedes, quam vniuersam comprehensionem. ¶ Quare ad id quod in membris diuisionis ordine, iunctura, & numero secundum erat, aggreditur, Nam hætenus de singulis locutus est. Ergo comprehensiones Membris, Incisæ, & Circuitibus contineri docet. Incisum definit sensum esse, non expleto numero conclusum. Membrum sensum numerum conclusum sed à toto corpore abruptum, per se nihil efficiens. Periodi plurima nomina recentet & duo genera facit. Vnum longiore ambitu circunductum: Alterum membris & incisæ plures sensus habentibus cõstans. Periodi membra, legem, modumque, atque etiam membri rationem describit atque in membris & incisæ videndum monet, ne prima & extrema male coeant, & quæ quibus antepanantur. ¶ Proceris in causis difficilibus, locis communibus, Amplificationibus, & Epilogis Periodos, pro rei ratione diuersas, aptas esse docet. In historia non esse numeros finitos, sed fluxum quandam orationis rotundum, connexionem perpetua ad finem vsque decurrentem. Generi demonstratio fufiores & liberiores conuenire numeros: Aliis generibus pro rei diuersitate varios. ¶ Narrationibus opus esse tardioribus, & grauioribus. Probationi acrioribus, Epilogis lentioribus. ¶ Postremo, quæ sit cuiusque orationis partis proprietas, quibus vt pronuntiatio, sic compositio accomodetur, cui longæ syllabæ pondus & auctoritatem, breues celeritatem addant, quam, mixtæ longis, exulta re & currere: Longæ ad breues descendentes, breuiorem: breues ad longas ascendentes, acriorem faciunt: denique compositionis partes, & propria breuiter repetit.

De compositione.

Cap. III.

DE compositione non equidem post Marcum Tullium scribere auderem (cui nescio an vltima pars operis huius sit magis elaborata) nisi & eiusdem ætatis homines scriptis ad ipsum etiam literis reprehendere vel collocandi genus ausi fuissent, & post eum plures multa ad eandem rem pertinentia memoriæ tradidissent. Itaque accedam in plerisque Ciceroni, atque in ijs ero, quæ indubitata sunt, breuior: in quibusdam paulum fortasse dissentiam. Nam etiã cum iudicium meum ostendero, suum tamen legentibus relinquam. ¶ Neque ignoro quosdam esse, qui curam omnem compositionis excludant, atque illum horridum sermonem vt fortè effluerit, modò magis naturalem, modò etiam magis virilem esse contendunt. Qui si id demum naturale esse dicunt, quod à natura primum ortum est, & quale ante cultum fuit, tota hæc ars orandi subuertetur. Neque enim locuti sunt ad hanc regulam & diligentiam primi homines, nec proceris preparare, docere expositionem, argumentis probare, affectibus commouere scierunt. Ergo his omnibus, non sola compositione caruerunt: quorum si fieri nihil melius licebat, ne domibus quidem casis, aut vestibis pellium tegmina, aut vrbibus motes ac sylvas mutari oportuit. Quæ porro ars statim fuit: quid non cultu nitescit: cur vites coercemus manu: cur eas fodimus? rubos aruis excidimus: terra & hæc generat. Mansuefacim⁹ animalia: indomita nascuntur. Verù, id est maxime naturale, quod fieri natura optime patitur. Fortius vero qui incompositum potest esse, quam iunctum, & bene collocatum? Neque si parui pedes vim detrahant rebus, vt Sotadeorum, & Gallibus amborum, & quorundam in oratione simili penè licentia lasciuientium, compositionis est iudicandum. Ceterum quanto vehementior fluminum cursus est prono alueo, ac nullas moras obijciete, quam inter obstantia saxa fractis aquis ac reluctantibus, tanto que connexa est, & totis viribus fluit, fragosa atque interrupta melior oratio. Cur ergo vires ipsas specie solui putent, quando nec vlla res sine arte satis valeat, & comitetur semper artem decor? An non eam quæ emissa optime est, hastam speciosissimè contortam ferri videmus? & arcu dirigentium tela, quo certior manus, hoc est habitus ipse formosior: iam in certamine armorum, atque in omni palæstra, quid satis rectè cauetur ac petitur, cui non artifex motus, & certi quidam pedes adsint? Quare mihi compositione velut amentis quibusdam neruisve intendi & concitari sententiæ videntur. Ideo eruditissimo cuique persuasum est, valere eam quam plurimum, nõ ad delectationem modò, sed ad motum quoque animorum. Primum, quia nihil intrare potest in affectum, quod in aure velut quodam vestibulo statim offendit. Deinde quod natura ducimur ad modos. Neque enim aliter eueniret, vt illi quoque organorum soni, quanquam verba non exprimit, in alios tamen atque alios motus ducerent auditorem. In certaminibus sacris non eadem ratione cõcitant animos ac remittunt: nec eosdem modos adhibent cum bellicum est canendum, & cum posito genu suppliandum: nec idem signorum concentus est procedente ad prælium exercitu, idem receptui carmen. Pythagoreis certè moris fuit, & cum euigilassent, animos ad lyram excitare, quò essent ad agendum erectiores: & cum somnum peterent, ad eandem prius lenire mentes, vt siquid fuisset turbidiorum cogitationum, componerent. Quod si numeris & modis inest quædam tacita vis, in oratione est vehementissima: quantumque interest, sensus idem quibus verbis efferatur, tantum verba eadem qua compositione vel in exitu iungantur, vel sine claudantur. Nam quadam & sententiarum partia, & elocutione modica, virtus hæc sola commendat. Denique quod cuique visum erit vehementer, dulciter, speciosè dictum, soluat & turbet: abierit omnis vis, iucunditas, decor. Soluit quædam sua in Oratore Cicero. Nam neque me diuitiæ mouent, quibus omnes Africanos & Lælios multi venalitiij mercatoresque superarunt: Immuta paululum, vt sit, Multi superarunt mercatores, venalitiijque & sequentes deinceps periodos: quas si ad illum modum perturbes, velut fra-

An sit min⁹ naturalis cõposita oratio, quam in cõposita, cõtra eos qui cõpositionis curâ negligẽdã censent.

Quid maxime naturale.

Compositio non delectat solū, sed etiã affectus mouet.

Canente Pythagoreo rum mos.

In Orat. ex Corneliana.

Et aut transuersa tela proieceris. Idem corrigit quæ à Graccho composita durius putat. Illum de C
 cet, nos hac simus probatione contenti, quod in scribendo quæ se nobis solutiora obtulerint,
 componemus. Quid enim attinet eorum exempla querere, quæ sibi quisque experiri potest: illud
 notasse satis habeo, quo pulchriora & sensu & elocutione dissolueris, hoc oratione magis de for-
 mem fore, quia negligentia collocationis ipsa verborum luce deprehenditur. Itaque ut confiteor
 penè vltimam oratoribus artem compositionis, quæ perfecta sit, contigisse: ita illis priscis habi-
 tam inter curas, in quantum adhuc profecerant, puto. Neque enim mihi quamlibet magnus au-
 thor Cicero persuaserit, Lysiam, Herodotum, Thucydidem, parum studiosos eius fuisse. Genus
 fortasse sunt secuti non idem quod Demosthenes, aut Plato, quanquam & ipsi inter se dissimi-
 les fuerunt. Nam neque illud in Lysia dicendi textum tenuè atque rarum lectioribus numeris cor-
 rumpendum erat. Perdidiisset enim gratiam, quæ in eo maxima est, simplicis atque in affectati co-
 loris: perdidisset fidem quoque. Nam scribebat alijs, non ipse dicebat: ut oportuerit esse illa rudi-
 bus & incompositis similia: quod ipsum compositio est. At historiae (quæ currere debet ac ferri)
 minus cõueuissent interstitentes clausulæ, & debita actionibus respiratio, & cludendi inchoandi-
 sententias ratio. In concionibus quidem etiam similiter cadentia quædam, & contrapõsita depre-
 hendas: in Herodoto vero cum omnia (ut ego quidem sentio) leniter fluant, tum ipsa δίαλεκτος
 habet eam iucunditatem, ut latentes etiam numeros complexa videatur. Sed de propositõrum di-
 uersitate post paulum. Nunc quæ prius ijs qui rectè componere volent, dicenda sunt. ¶ Est igitur
 ante omnia oratio alia vincula, atque contexta: soluta alia, qualis in sermone & epistolis: nisi
 cum aliquid supra naturam suam tractant, ut de Philosophia, de Repub, similibusq;. Quod non
 eò dico, quia non illud quoque solutum habeat suos quosdam, & forsitan difficiliõres etiam pe-
 des: neque enim aut hiare semper vocalibus, aut destitui temporibus volut sermo & epistola: sed
 non fluunt, nec cohærent, nec verba de verbis trahunt: ut potius laxiora in his vincula, quàm nul-
 la sint. Nonnunquam in causis quoque minoribus decet eadem simplicitas, quæ non illis, sed a-
 lijs utitur numeris, dissimulatq; eos, & tantum communit occultius. At illa connexa series tres
 habet formas: Incisa, quæ κέματα dicitur: Membra, quæ μέλα & μέλοισιν que est vel ambitus, vel
 circumductum, vel continuatio, vel conclusio. ¶ In omni porro compositione tria sunt necessa-
 ria, ordo, iunctura, numerus. ¶ Primum igitur de ordine. Eius obseruatio in verbis est singularis,
 & contextis. Singula sunt quæ diximus ἀσιν δέτα In his cauendū est, ne decrescat oratio, & for-
 tiori subiungatur aliquid infirmius, ut sacrilego fur, aut latroni petulans. Augeri enim debet sen-
 tentia, & insurgere: ut optimè Cicero, Tu, inquit, istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria to-
 tius corporis firmitate. Aliud enim maius alio superuenit. At si cõpisset à toto corpore, non bene
 ad latera faucesq; descenderet. Est & alius naturalis ordo, ut viros ac fœminas, diem ac noctem,
 ortum & occasum dicas potius, quàm retrorsum. Quædam ordine permutato fiunt superuacua,
 ut Fratres gemini. Nam si præcesserint gemini, fratres addere non est necesse. Illa nimia quorū-
 dam fuit obseruatio, ut vocabula verbis, verba rursus aduerbijs, nomina appositis, & pronomini-
 bus rursus essent priora. Nam sit contra quoque frequenter non indecorè. Necnon & illud nim-
 iæ est superstitionis, ut quæque sint tempore, ea etiam facere ordine priora: non quia frequen-
 ter sit hoc melius, sed quia interdum plus valent antè gesta, ideoq; leuioribus superponenda sunt.
 Verbo sensum cludere, multo, si compositio patiatur, optimum est. In verbis enim sermone vis
 inest. At si id asperum erit, cedat hæc ratio numeris, ut sit apud summos græcos latinosq; orato-
 res frequentissimè. Sine dubio enim omne quod non cludet, hyperbaton est. Ipsum hoc inter tro-
 pos vel figuras, quæ sunt virtutis, receptum est. Non enim ad pedes verba dimensa sunt: ideoque
 ex loco transferuntur in locum, ut iungantur quo congruunt maximè: sicut in structura faxorū
 rudium, etiam ipsa enormitas inuenit cui applicari, & in quo possit insistere. Fœlicissimus tamè
 sermo est, cui & rectus ordo, & apta iunctura, & cum his numerus oportunè cadens contingit.
 Quædam vero transgressiones & longæ sunt nimis, ut in superioribus diximus libris: & interim
 etiam compositione vitiosa, quæ in hoc ipsum petuntur, ut exultent atque lasciuant: quales illæ
 Meccenatis, Sole & aurora rubent plurima. Inter sacra mouit aqua fraxinos. Ne exequias quidè
 vnus inter miserimos viderem meas. Quod inter hæc pessimum est, quia in re tristi ludit com-
 positio. Sape tamen est vehemens aliquis sensus in verbo: quod si in media parte sententiæ latet,
 transiri intentione, & obscurari circumiacentibus solet: in clausula positū assignatur auditori, &
 infigitur: quale est illud Ciceronis, Ut tibi necesse esset in cõspectu populi Romani vomere postri-
 die. Transfer hoc vltimum, minus valebit. Nam totius ductus hic est quasi mucro, ut per se fœ-
 dæ vomendi necessitati, iam nihil vltra expectantibus, hanc quoque adijceret deformitatem, ut
 cibus teneri non posset postridie. Solebat Afer Domitius traicere in clausulas verba tantū aspe-

Veteribus non desuisse compositionem. In Orat.

Orationis Diuisio in vincula & soluta & secundum has. Compositionis

Vincula quibus partibus consistit.

Ordo compositionis. In singulis.

Philip. 2.

Cicero pro Cluent. C. & L. fratres gemini fuerunt.

Verbo claudenda oratio.

Lascia quæ iuncta compositionis. Ino & vitiosa.

Philip. 2.

A randa compositionis gratia, & maximè in præmijs: ut pro Cloantilla, Gratias agam continuo.
 Et pro Lælia, Eis vtrisque apud te iudicem periclitatur Lælia. Adeo refugit teneram delicatamq;
 modulandi voluptatem, ut currentibus per se numeris, quo eos inhiberet, obijceret. Amphibolia
 quoque fieri vitiosa locutione verborum, nemo est qui nesciat. Hæc arbitror, ut in breui, de ordi-
 ne fuisse dicenda: qui si vitiosus est, licet & iuncta sit, & aptè cadens oratio, tamen merito incom-
 posita dicatur. ¶ Iunctura sequitur. Ea est in verbis, incisis, membris, periodis. Omnia nanque
 ista & virtutes & vitia in cõplexu habent. Atq; ut ordinem sequatur, Primum quæ imperitis quo-
 que ad reprehensionem notabilia videntur, id est, quæ commixtis inter se verbis duobus, ex vlti-
 ma prioris, ac prima sequentis syllaba, deforme aliquod nomen efficiunt. Tum vocalium cõcur-
 sus: qui cum accidit, hiat, & interstitit, & quasi laborat oratio. Pessimè longæ, quæ eadem inter se
 literas committunt, sonabunt. Præcipuus tamen erit hiatus earum, quæ cauo aut patulo maximè
 ore efferuntur. E plenior litera est, I angustior: ideoq; obscurus in his vitium. Minus peccabit qui
 longis breues subiiciet, & adhuc quæ præponet longæ breuem, Minima est in duabus breuibus of-
 fensio. Atque cum alia subiunguntur alijs, perinde asperiores erunt. prout oris hiatus simili aut di-
 uerso pronuntiabuntur. Non tamen id ut crimen ingens expauescendum est, ac nescio negligen-
 tia in hoc, an sollicitudo sit peior. Inhibeat enim necesse est hic metus impetum dicendi, & à po-
 tioribus auertat. Quare ut negligentia pars est hoc pati, ita humilitatis vbiq; perhorrescere,
 Nimiosq; non immerito in hac cura putant omnes Isocratem secutos, præcipueq; Theopom-
 pum. At Demosthenes & Cicero modicè respexerunt ad hanc partem. Nam & coeuntes literæ,
 quæ συναλοιφή dicitur, etiam leniorem faciunt orationem, quàm si omnia verba suo sine cludā-
 tur: & nonnunquam hiulca etiam decent, faciuntq; ampliora quædam: ut, Pulchra oratione acta
 omnino iactare. tum longæ per se, & velut optimæ syllabæ aliquid etiam medijs temporis inter
 vocales quasi interstitatur, assumunt. Quæ de re vtar Ciceronis potissimum verbis: Habet, inquit
 ille tanquam hiatus & concursus vocalium molle quiddam, & quod indicet non ingrati ne-
 gligentiam, de re hominis magis quàm de verbis laborantis. Cæterum consonantes quoque, eaq;
 præcipue quæ sunt asperiores, in commissura verborum rixantur, & S vltima cum X proxima,
 quarum tristior, etiam si binæ collidantur, stridor est, ut, ars studiorum. Quæ fuit causa & Ser-
 uio (ut dixi) subtrahendæ S literæ, quoties vltima esset, aliaq; consonante susciperetur. quod re-
 prehendit Lauranius, Messala defendit. Nam neque Lucilium putant vti eadem vltima, cum di-
 cit, Serenu fuit, & digno loco. Quinetiam Cicero in Oratore plures antiquorum tradit sic locu-
 tos, Inde, Belligerare po meridiem. & illa Censorij Catonis, Die hanc æque M litera in E molli-
 ta. quæ in veteribus libris reperta mutare imperiti solent: & dum librorum incitiam insecta-
 ri volunt, suam contententur. At qui eadem illa litera quoties vltima est, & vocalem verbi sequen-
 tis ita contingit, ut in eam transire possit, etiam si scribitur, tamen parum exprimitur, ut,
 Multum ille. &, Quantum erat. adeo ut penè cuiusdam nouæ literæ sonum reddat. Ne
 que enim eximitur, sed obscuratur, & tãtum aliqua inter duas vocales velut nota est, ne ipsæ co-
 eant. Videndum etiam, ne syllabæ verbi prioris vltimæ, sint primæ sequentis. Id ne quis præcipi
 miretur, Ciceroni in epistolis excidit, Res mihi inuisæ visæ sunt Brute. Et in carmine,
 O fortunatam natam me Consule Romam.
 Etiam monosyllaba, si plura sunt, male continuabuntur: quia necesse est compositio multis clau-
 sulis concisa subsultet. Ideoq; etiam breuium verborum ac nominum vitanda continuatio, & ex
 diuerso quoque longorum, afferunt enim quandam dicendi tarditatem. Illa quoq; vitia sunt eius-
 dem loci, si cadentia & similiter desinentia, & eodem modo declinata, multa iungantur. Nec verba
 quidem verbis, aut nomina nominibus, similiaq; his continuari decet: cum virtutes etiam ipsæ te-
 dium pariant, nisi gratia varietatis adiutæ. ¶ Membrorum, incisorumq; iunctura non eo mo-
 do est obseruanda, quo verborum: quanquam & in his extrema & prima coeunt. Sel plurimum
 refert compositionis, quæ quibus anteponas. Nam & vomens frustis esculentis, vinum redolen-
 tibus, gremium suum & totum tribunal impleuit. Et contra (nam frequentius vtar iisdem diuer-
 sarum quoque rerum exemplis, quò sint magis familiaria) Saxa atque solitudines voci respon-
 dent, bestia sæpe immanes cantu flectuntur atque consistunt. Magis id insurgebat, si verteretur.
 Nam etsi plus est saxa quàm bestias commoueri, inest tamen compositioni decor. Sed transca-
 mus ad numeros. ¶ Omnis structura, ac dimensio & copulatio vocum constat aut numeris (nu-
 meros ὑθμὸς accipi volo) aut μέτρον id est dimensione quadã. Quod etiã si constat vtrunque pe-
 dibus, habet tamen nõ simplicem differentiam. Nam rhythmi, id est numeri, spatio temporum
 constant: metra etiam ordine: ideoq; alterum esse quantitatis videtur, alterum qualitatis. ῥυθμὸς
 aut par est, ut Dactylus. vnam enim syllabam parem breuibus habet. Est quidem vis eadem &

Amphibolia verborum locutione vitia.

Iunctura compositionis.

Vocalium concursus.

Sollicitudo nimia in numero vitiosa.

In Orat. Hiatus.

Consonantium commissura.

Syllabarum contextus. Monosyllaba continuata vitiosa.

Membrorum incisionis obseruatio. Philip. 2.

Pro Archia

De numeris & quo inter se numeri & metrum differant. Rhythmus.

alijs pedibus, sed nomen illud tenet. Longam esse duorum temporum, breuem vnus, etiam pueri sciunt. Aut scilicet, ut Pæon: cuius vis est ex longa & tribus breuib; quique ei contrarius, ex tribus breuib; & longa, vel alio quoquo modo tempora tria ad duo relata scilicet faciunt. Aut duplex, ut Iambus: nam est ex breui & longa: quique est ei contrarius. Sunt hi & metrici pedes: sed hoc interest, quod rhythmi differens est. De Dactylisne ille priores habeat breues, an sequentes. Tempus enim solum metitur, ut à sublatione, ad positionem ipsæ sit spatij pedum. In versu pro Dactylo poni non potest Anapæstus aut Spondeus: nec Pæon eadem ratione à breuib; incipiet ac desinet. Neque solum alium pro alio pedem metrorum ratio non recipit, sed ne Dactylum quidem aut forte Spondeum, alterum pro altero. Itaque si quinque continuos Dactylos, ut sunt in illo,

Panditur interea domus omnipotentis olympi, confundas, solueris versum. Sunt & illa discrimina, quod rhythmis libera spatia, metris finita sunt: & his certæ clausulæ, illi quo modo cæperant currunt vsque ad μεταβολήν, id est transitu in aliud genus rhythmici. Et quod metrum in verbis modo, rhythmus etiam in corporis motu est. Inania quoque tempora rhythmici facilius accipient, quamquam hæc & in metris accidunt. maior tamen illic licentia est, ubi tempora etiam animo metiuntur, & pedum & digitorum ictu interualla signant quibusdam notis, atque æstimant quot breues illud spatium habeat. inde περσικόν μου, πεντάσημον. Deinceps longiores fiunt percussiones. Nam σημεῖον tempus est vnum. In compositione orationis certior, & magis omnibus aperta feruari debet dimensio. Est igitur in pedibus. Et metrici quidem pedes adeo reperiuntur in oratione, ut in ea frequenter non sentientibus nobis omnium generum excidant versus. Et contra, nihil est pro scriptum, quod non redigi possit in quædam versiculorum genera. Sed in adeo molestos incidimus Grammaticos, quam fuerunt qui Lyricorum quædam carmina in varias mensuras cogerunt. At Cicero frequentissime dicit totum hoc constare numeris, ideoque reprehenditur à quibusdam, tanquam orationem ad rhythmos alliget. Nā sunt numeri rhythmici, ut & ipse constituit, & secuti eum Virgilius cum dicit.

Numeros memini, si verba tenerem: & Horatius, Numerisque fertur Lege solutis.

Inuadunt ergo hanc inter cæteras vocem. Neque enim Demosthenes fulmina tantopere vibrare diceretur, nisi numeris contorta ferrentur. In quo si hoc sentimus, rhythmis contorta, dissentio. Nam rhythmici, ut dixi, neque finem habent certum, nec vllam in contextu varietatem, sed quæ cæperunt sublatione ac positione ad finem vsque decurrunt. Oratio non descendit ad strepitum digitorum. Id quod Cicero optimè videt, ac testatur frequenter, se quod numerosum sit querere, ut magis non ἀριθμῶν, quod esset incitum atque agreste, quam ἐνυθμῶν, quod poeticum est, esse compositionem velit: sicut etiam quos palaestritas esse nolumus, tamen esse nolumus eos qui dicunt ἀπάλαιστοι. ¶ Verum ea quæ efficitur ex pedibus æqua conclusio, nomen aliquod desiderat. Quid sit igitur potius quam numerus, & Oratorius numerus, ut entymema Rhetoricus syllogismus? Ego certè ne in calumniam cadam, qua ne M. quidem Tullius caruit, posco hoc mihi, ut cum pro composito dixero numerum, & vbiunque iam dixi, Oratorium dicere intelligar. Collocatio autem verba iam probata, & electa, & velut assignata sibi debet connectere: nam vel dura inter se commissa potiora sunt inutilibus. Tamen & eligere quædam, dum ex ijs quæ idem significant, atque idem valeant, permiserim: & adijcere, dum non ociosa: & detrahere, dum non necessaria: sed & figuris mutare & casus & numeros, quorum varietas frequenter gratia compositionis adscita, etiam sine numero solet esse iucunda: etiam vbi aliud ratio, aliud consuetudo poscit, vtrum volet sumat compositio, Vitauisse vel vitasse. Deprehendere vel deprehendere. Coitus etiam syllabarum non negabo, & quicquid sententij aut eloquentiæ non nocebit. Præcipuum tamen hoc opus est, scire quod quoque loco verbum maximè quadret. Atque is optimè componet, qui hoc solum componendi gratia faciet. Ratio vero pedum in oratione est multo quam in versu difficilior. Primum, quod versus paucis continetur, oratio longiores habet sæpe circuitus, deinde, quod versus semper similis sibi est, & vna ratione decurrit: orationis compositio nisi varia est, & offendit similitudine, & affectatione deprehenditur. Et in omni quidem corpore, totoque (ut ita dixerim) tractu, numeris inserta est. Neque enim loqui possumus nisi è syllabis breuib; ac longis, ex quibus pedes fiunt. ¶ Magis tamen & desideratur in clausulis, & apparet: primum, quia sensus omnis habet suum finem, possidetque naturale interuallum, quo à sequentis initio diuidatur: deinde, quod aures continuam vocem secutæ, ductæque velut prono decurrentis orationis flumine, tum magis iudicant, cum ille impetus stetit, & intuendi tempus dedit. Non igitur durū sit, neque abruptum, quod animi velut respirant ac reficiuntur. Hæc est sedes orationis, hoc auditō

Aeglog. 10. Cam. 2. Demosthenis fulmina.

Aequa ex pedibus conclusio Numerus dicitur & numeri nomine Oratorij intelligimus.

Pedum ratio in oratione difficilior quæ in versu.

Numerus in fine dominatur.

expectat, hic laus omnis declamat. ¶ Proximam clausulis diligentiam postulant initia, nam & ad hæc intentus auditor est. Sed eorum facilius ratio est. Non enim coherent alijs, nec præcedentibus feruntur: sed nouum exordium sumunt, cum illa quamlibet sit composita, ipsam gratiam perdat, si ad eam rupta via veniamus. Namque cum sit, ut videtur, seuera Demosthenis compositio, πρὸ τῶν μέν ὡς ἀνδρες ἀθανάτοισι θεῖς θεοῖς εὐχομαι πᾶσι ὁ πόσιος. & illa quæ ab vno (quod sciam) Bruto minus probatur, cæteris placet, καὶ μὴ τῶ βαλλή, ἡνδρῶ τῶ ξένῃ: non desunt qui Ciceronem carpant in his, Familiaris cæperat esse balneatori. Et non minus dura Archipirata, nam Balneatori & Archipirata idem finis est, qui πᾶσι καὶ πόσιος, & qui μὴ δὲ τῶ ξένῃ: sed priora sunt, ideo seueriora. Est in eo quoque non nihil, quod hic singulis verbis bini pedes continentur, quod etiam in carminibus est permolle: nec solum vbi quinæ syllabæ necesse sunt, ut in his, Fortissima Tyndaridarum: sed etiam vbi quaternæ, cum versus cluditur Apennino, & Armamentis, & Oriona. Quare hoc quoque vitandum est, ne plurium syllabarum verbis vtamur in fine. ¶ Medijs quoque non ea modo cura sit, ut inter se cohæreant, sed ne pigra, ne longa sint: ne, quod nunc maximum vitium est, breuium contextu resulent, ac sonum reddant penè puerilium crepitaculorum. Nam ut initia clausulæque plurimum momenti habent, quoties incipit sensus aut desinit: sic in medijs quoque sunt quidam conatus qui leuiter insistant: ut currentium pes etiam si non moratur, tamen vestigium facit. Itaque non modo membra atque incisa bene incipere atque cludi decet, sed etiam in ijs quæ non dubiè contexta sunt, nec respiratione vtatur illi vel oculi gradus. quis enim dubitet vnum sensum & vnus spiritus esse, Animaduerti iudices omnem accusatoris orationem in duas diuisam esse partes: Tamen & duo prima verba, & tria proxima, & deinceps duo rursus ac tria, suos quasi numeros habent spiritum sustinentes: sicut apud rhythmicos æstimantur hæc particula prout sunt graues, acres, lentæ, celeres, remissa, exultantes. Proinde id quod ex illis conficitur, aut seuerum, aut luxuriosum, aut quadratum, aut solutum erit.

¶ Quædam etiam clausulæ sunt claudæ atque pendentes, si relinquuntur: sed sequentibus suscipi ac sustineri solent: eoque facto, vitium quod erat in fine, continuatio emendat. Non vult P. R. obsoletis crimibus accusari Verrem. durum si desinas: sed cum est continuatum ijs quæ sequuntur, quamquam natura ipsa diuisa sint, Noua postulat, inaudita desiderat: saluus est cursus. Ut adeas, tantum dabis: male cluderet. nam & trimetri versus pars vltima est. excipit, Ut cibum vestitumque introferre liceat, tantum: preceptum adhuc, firmatur ac sustinetur vltima, Recusabat nemo. Versum in oratione fieri, multo sceditissimum est totum, sicut etiam in parte, deforme. vtique si pars posterior in clausula deprehendatur, aut rursus prior in ingressu, Nam quod est contra, sæpe etiam de cet, quia & cludit interim optimè prima pars versus, dum intra paucas syllabas, præcipuè senarij atque octonarij. In Aphrica fuisse, initium senarij est, primum pro Quin. Ligario caput: cludit, Esse videatur. Nam nimis freques, octonarium inchoat. Talia sunt Demosthenis, πᾶσι καὶ πόσιος, καὶ πᾶσι καὶ πόσιος ὅσῳ ἔνοιον, & totum penè principium. Et vltima versus initio conueniunt orationis: Esti vereor, iudices, & Animaduerti iudices. Sed initia initijs non conueniunt.

T. Lilius hexametri exordio cepit, Facturusne operæ precium sim. Nam ita edidit, estque melius quam quo modo emendatur. Nec clausulæ clausulis: ut Cicero, Quod me veram nescio, qui trimetri finis est. Trimetrum & Pro misero dicere liceat. Sex enim pedes, tres percussiones habent. Peius claudit finis hexametri: ut Brutus in epistolis, Neque enim illi malunt habere tutores aut defensores, quamquam sciunt placuisse Catoni. Illic minus sunt notabiles, quia hoc genus sermōni proximum est. Itaque & versus hi ferè excidunt, quos Brutus ipso componendi ductus studio sapissimè facit, non raro Asinius: sed etiam Cicero nonnunquam, ut in principio statim orationis in Lucium Pisonem, Prò dij immortales, quis hic illuxit dies? Non minore autem cura vitandum est quicquid ἐνυθμῶν, quale est apud Sallustium, Falsò queritur de natura sua. Quæuis enim vincita sit, tamen soluta videri debet oratio. Atqui Plato diligentissimus compositionis, in Timæo prima statim parte vitare ista non potuit. Nam & initium hexametri statim inuenias, & Anacreōtion protinus colon efficias, & si velis, trimetron, & quod duobus pedibus & parte, πένθῃ μέρῃ à græcis dicitur: & hæc omnia in tribus verbis, ut Thucydidis, ἐν ἐρυθραῖσι καὶ ἐς ἐφ' ἠνοσσαν, ex mollissimo rhythmorum genere excidunt. ¶ Sed quia orationem iam constare pedibus dixi, aliqua de ijs quoque, quorum nomina quoniam varia esse traduntur, constituendum est quonamque appellemus, & quidem Ciceronem sequar: nam is eminentissimos græcorum est secutus, excepto quod pedes mihi trisyllabos non videtur excedere, quamquam ille Pæone Dochimoque, quorum prior in quatuor, secundus in quinque incurrit, vtatur. Nec tamen ipse dissimulat quibusdam numeros videri, non pedes, nec immerito. Quicquid enim supra treis syllabas habet, id ex pluribus est pedibus. Ergo cum consent quatuor pedes binis, octo ternis: Spondeum longis

Numerus in initijs.

Pro Ctes.

Philip. 3.

Pro Cælio.

Hor. Ser. Saty. 1.

Media quid artis possidet.

Spiritus sufficiens quibus nemus quis.

Pro Cluent.

De Clausulis & initijs quædam mixtum Act. 7. In eadem. Ibidem.

versus abste ab oratione.

Pro lege. Manlii. Pro Ctes. Pro Milo. Pro Cluent. Tit. Lilius. Pro Lig.

In Iugur.

De pedibus & eorum figura locutioneque.

Pedum nomina.

duabus, Pyrrhichium, quem alij Periambum vocant, breuibus: Iambū breui longāq; huic contra-
rium ē longa & breui, hunc Choreum nos, vt alij Trocheum, nominemus. Ex ijs vero qui ternas
syllabas habent, Dactylum, longa duabusque breuibus: huic temporibus parem, sed retroactum,
appellari constat Anapaeton. Media inter longas breuis faciet Amphimacrum: sed frequentius
eius nomen est Creticus. Longa inter breues, Amphibrachys: duabus longis breuem sequētib;
Bacchius: totidem longis breuem præcedentibus, huic contrarius Palimbacchius erit. Tres bre-
ues Trochæum, quem Tribachym dici volunt, qui Choreo Trochæi nomen imponunt: totidē
longæ Molosson efficiunt. ¶ Horum pedum nullus non in orationem venit. Sed quo quicq; sunt
temporibus pleniore, longisq; syllabis magis stabiles, hoc grauiorem faciunt orationem, breues
celerem ac mobilem. Vtrunq; locis vtile. Nam & illud vbi opus est velocitate, tardum & segne:
& hoc vbi pondus exigitur, præcept ac resultās meritō damnetur. Sit in hoc quoque aliquid for-
tasse momenti, quōd & longis longiores, & breuibus sunt breuiore syllabæ, vt quauis neq; plus
duobus temporibus, neque vno minus habere videātur (ideōque in metris omnes breues longēq;
inter se obfesa sunt pares) lateat tamen nescio quid, si quicquam superfit, aut desit. Nam versuū
propria conditio est, ideōque in his quædam etiam communes. Veritas vero quia patitur æq; iē
breuem esse vel longam vocalem cum est sola, quā cum eam consonantes vna pluresve præ-
cedunt: certē in dimensione pedū, syllaba quæ est breuis, insequente alia vel breui, quæ tamen duas
primas consonantes habeat, fit longa: vt,
Aeglog.,
Agrestem tenui musam meditaris auena.
nam licet gre breuis, facit tamen longam A priorem. Dar igitur illi aliquid ex suo tempore: quo
modo, nisi habeat plus quā quæ breuissima, qualis ipsa esset detractis consonantibus: nunc vnū
tempus accammodat priori, & vnum accipit à sequente: ita duæ natura breues, positioe sunt tē-
porum quatuor. Miror autem in hac opinione doctissimos homines fuisse, vt alios pedes ita eli-
gerent, alios damnarent, quasi vllus esset quem nō sit necesse in oratione deprehendi. Licet enim
Pæonem sequatur Ephorus inuentum à Trasyfymacho, probatum ab Aristotele, Dactylumq; vt
temperatior breuibus ac longis fugiat Spondeum & Trochæum, alterius tarditate, alterius ce-
leritate damnata: & Herous, qui est idem Dactylus, Aristoteli amplior, Iambus humanior videat
tur: Trochæum vt nimis currentem damnet, eique Cordacis nomen imponat: eadēque dicant
Theodectes ac Theophrastus, similia post eos Halicarnassens Dionysius: irrumpent etiam ad vi-
cinos, nec semper illis Heroo aut Pæone suo, quem quia versus raro facit, maximē laudant, vti li-
cebit: vt sint tamen alijs alij crebriores, non verba facient, que neque augeri, neque minui, neq; si-
cut modulatione produci aut corripri possint: sed transmutatio & collocatio. Plerique enim ex cō-
missuris eorum vel diuisione fiunt pedes: quo fit vt iisdem verbis alij atque alij versus fiāt: vt me
mini quendam non ignobilem poetam ita lussisse,
Altra tenet cælum, mare classes, area messes.
Hic retrorsum fit Sotadeus. Itemq; Sotadeo adiungat retro trimetros,
Caput exeruit mobile pinus repetita.
Miscendi ꝑ
des. . .
ant. Nec vero in literis syllabisque natura mutatur, sed refert quæ cum qua optimē coæt. Pluri-
mum igitur authoritatis, vt dixi, & ponderis habent longæ, celeritatis breues: quæ si miscentur
quibusdam longis, currunt: si continuantur, exultant. Acres, quæ ex breuibus ad lōgas insurgunt:
leniores, quæ à longis in breues descendunt. Optimē incipitur à longis; rectē aliquando à breui-
bus: vt, Nouum crimen C. Cæsar, lenius: vt, Animaduerti iudices. Quod initium partitioni simi-
le est, quæ celeritate gaudet. ¶ Clausula quoque ē longis firmissima est: sed cludent & breues,
quauis habeatur indifferens vltima. Neque enim ego ignoro, in fine pro longa accipi breuem,
quōd videtur aliquid vacantis temporis, ex eo quod insequitur, accedere: aures tamen consulens
meas, intelligo multum referre, vtrum ne longa sit quæ cludit, an pro lōga. Neque enim tam ple-
num est dicere, incipientem timere: quā illud, Ausus est cōfiteri. Atqui si nihil refert, breuis an
longa sit vltima, idem pes erit: verum, nescio quomodo, sedebit hoc, illud subsistet. Quo moti qui
dam, longæ vltimæ tria tempora dederunt, vt illud tēpus quod breuis ex longa accipit, huic quo-
que accederet. Nec solum refert quis claudat, sed quis antecedit. Retrorsum autem neq; plus tri-
bus, iique si non ternas syllabas habebunt, repetendi sunt (absit tamen poetica obseruatio) neque
minus duobus: alioqui par erit, nō numerus. Potest tamē vel vnus esse Dichoreus, si vnus est qui
cōstat ex duobus Choreis. Itemq; Pæon, qui est ex Choreo & Pyrrhichio, quē aptū initijs putant:
vel cōtrā qui est ex tribus breuibus & lōga, cui clausulā assignāt: de quibus ferē duobus, scriptores
huius artis loquūtur: alios omnes, quotcūq; sint tēporum, quæ ad orationē pertineāt, Pæonas ap-
pellant. Est

Pedes omnes
in orationem
venit sed cō-
delectu.
Cic. & Teren-
tians.

Aeglog.,

Rhetor.,

καρδανι
κατερου
appellat.
Aristoteles.

Miscendi ꝑ
des. . .

Pro Cluent.
Rimius de
Clausula &
pedibus ei cō-
uenientibus.

Pro Milo.
Pro Lig.

A pellant. Est & Dochimus, qui fit ex Bacchio & Iambo, vel Iambo & Cretico, stabilis in clausulis,
& seuerus. Spondeus quoq; quo plurimum est Demosthenes vsus, morā semper per se habet: opti-
mē præcedet eum Creticus: vt in hoc, De quo ego nihil dicā nisi depellendi criminis causa. ¶ Il-
lud est quod supra dixi, multum referre, vno verbo pedes sint duo comprehēsi, an vterq; liber.
Sic enim fit forte, Criminis causa: molle, Archipirata: mollius, si Tribachys præcedat, facilita-
tes, temeritates. Est enim quoddam in ipsa diuisione verborum latens tempus, vt in Pentametri
medio, Spondeo: qui nisi alterius verbi sine, alterius initio constet, versus non efficit. Potest, etiā
si minus bene, præponi Anapaetus, Muliere non solum nobili, verum etiam nota. Tum Anapæ-
stus & Creticus. Iambus quoq; qui est vtroq; syllaba minor, præcedet enim tres lōgas breuis. Sed
& Spondeus Iambo rectē præponitur, armis fui. Tum Spondeus & Bacchius, sic enim fiet vlti-
mus Dochimus, Iisdem in armis fui. Ex ijs quæ supra probaui, apparet Molosson quoq; clausulæ
conuenire, dum habeat ex quocunq; pede ante se breuem. Illud scimus, vbicunq; sunt, esse pro no-
bis. Minus grauis erit Spondeus præcedente Pyrrhichio: vt, Iudicij Iuniani. & adhuc peius priore
Pæone: vt, Brute dubitauit, nisi potius hoc esse velimus Dactylum & Bacchium. Duo Spondei nō
ferē coniungi patiuntur: quæ in versu quoque notabilis clausula est, nisi cū id fieri potest ex tribus
quasi membris: Cur de perfugis nostris copias comparatis contra nos: vna syllaba, duabus, vna.
Ne Dactylus quidem Spondeo bene præponitur, quia finem versus damnamus in fine orationis.
Bacchius & cludit, & sibi iungitur, Venenum timeres. Vitat Choreum, Spondeum autē amat: vt,
non, venena timeres: sed, virus timeres. Cōtrarius quoq; qui est, cludet, nisi si vltimam lōgam esse
volumus: optimeq; habebit ante se Molosson: vt, Et spinis respersum. Aut Bacchiū, Quod hic po-
test, nos possemus. Sed verius erit cludere Choreum præcedenti Spondeo. Nam hic potius est nu-
merus, Nos possemus: &, Romanus sum. Cludet & Dichoreus, si pes idem sibi ipsi iungatur, quo
Asiani sunt vsi plurimum. Quos exemplum Cicero ponit, Patris dictum sapiēs temeritas filij cō-
probat. Accipiet ante se Choreus & Pyrrhichium. Omnes propē ciues virtute, gloria, dignitate
superabat. Cludet & Dactylus, nisi eum obseruatio vltimæ Creticū facit: vt, Muliercula nixus in
littore Habebit antē bene creticum & iambum, spondeū male, peius choreum. Cludit amphibra-
chus, Q. Ligarium in Africa fuisse, si nō eum malumus esse bacchium. Nō optimus est trocheus,
si vltima est breuis: quod certē sit necesse est: alioqui quomodo cludet, qui placet plerisq; dichore-
us: illa obseruatione ex trochæo fit anapaetus, Idem trochæus præcedente lōga fit pæon: quale est,
Si potero. &, Dixit hoc Cicero, Obstat inuidia. Sed hoc initijs dederunt. Cludit & Pyrrhichius
choreo præcedente. Nam sic pæon est. Omnes ij qui in breues excidunt, minus erunt stabiles: nec
alibi ferē satis apti, q̄ vbi cursus orationis exigitur, & clausulis nō intersistitur. ¶ Creticus est ini-
tijs optimus: Quod precatus à dijs immortalibus sum. & clausulis, In conspectu populi Romani
vomere postredie. Apparet verō q̄ bene eum præcedant, vel anapaetus, vel ille qui videtur fini a-
prior, pæon. Sed & se ipse sequitur, Seruare q̄ plurimos. Sic melius q̄ choreo præcedente, Quis nō
turpe duceret: si vltima breuis pro longa sit. Sed fingamus sic, Nō turpe, duceret. Sed hic est illud
inane quod dixi. Paululum enim moræ damus inter vltimum atq; proximum verbum, & turpe
illud interuallo quodam producimus: alioqui sit exultantissimum, & trimetri finis, Quis nō tur-
pe duceret: Sicut, Illo ore spiritum excipere liceret: si iungas, lasciu carminis est: sed interpunctis
quibusdā, & tribus quasi initijs, fit plenum authoritatis. Nec ego cum præcedentes pedes posui, le-
gem dedi, ne alij essent: sed quid ferē accideret, quod in præsentia videretur optimum, ostendi. Et
quidem optimē est sibi iunctus anapaetus, vt qui sit pentametri finis: vel Rhythmus, qui nomen
ab eo traxit. Nam vbi libido dominatur, innocentia leue præsidium est. Nam synalœphe facit, vt
vltimæ syllabæ pro vna sonent. Melior fiet præcedente spondeo vel bacchio: vt si mutes idē, leue
innocetia præsidium est. Non me capit (vt à magnis viris dissentiam) pæon qui est ex tribus bre-
uibus & lōga. Nam est ipse vna plus breui anapaeto: facilitas, & agilitas. Quod quid ita placue-
rit his, non video, nisi q̄ illum ferē probauerint, quibus loquēdi magis q̄ orandi studium fuit. Nā
& ante se breuibus gaudet pyrrhichio & choreo, mea facilitas: nostra facilitas. At præcedente spō-
deo tum planē finis est trimetri: cum sit per se quoq; ei cōtrarius, principijs merito laudatur. Nā
& primam stabilem & tres celeres habet: tamen hoc quoq; meliores alios puto. ¶ Totus verō hic
locus non ideo tractatur à nobis, vt oratio quæ ferri debet ac fluere, dimetiendis pedibus, ac per-
pendendis syllabis consenscat. Nam id tum miseri, tum in minimis occupati est. Neq; enim qui
se totum in hac cura consumpsit, potioribus vacabit: siquidem relicto rerum pondere, ac nitore
cōtempto, testicular (vt ait Lucilius) struet, & vermiculatē inter se lexis committet. Nōne ergo
refrigeretur sic calor, & impetus pereat, vt equorum cursum qui dirigit, minuit, & passus qui
æquat, cursum frangit: quasi numeri non fuerint in compositione deprehensi: Sicut poema
r. j.

Referre in
vno an in
pluribus ver-
bis iisdē sint
pedes.

In Orat.

Pro Lig.

Act. 7.

In Orat.

Act. 7.

Pro Lig.

Initiis apti
pedes.
Pro Mura.

Pro Lig.

Philip. 2.

Act. 7.

Crausus.

Quatenus cō-
positioni ma-
neris, opa-
ra dāda sit.
In Orat.

nemo dubitauerit imperito quodam initio fufum, & aurium menfura, & fimiliter decurrentium C
 fpatiorum obferuatione effe generatum, mox in eo repertos pedes. Satis igitur in hoc nos compo-
 nit multa fcribendi exercitatio, vt ex tempore etiam fimilia fundamus. Neque verò tam ficut in-
 tuendi pedes, quàm vniuerfa comprehenſio: vt verſum facientes, totum illum decurſum, non ſex
 vel quinque partes, ex quibus conſtat verſus, aſpiciunt. Antè enim carmen ortum eſt, quàm obſer-
 uatio carminis. Indeque illud,
 Verſibus quos olim Fauni vatesque canebant. Ergo que in poemate locum habet verſificatio,
 eum in oratione compoſitio. Optimè autè de illa iudicant aures, quæ & plena ſentiunt, & parum exple-
 ta deſiderant, & fragoris offenduntur, & lenibus mulcentur, & cõtortis excitantur, & ſtabilia probant,
 clauda deprehendunt, redundancia & nimia faſtidium. Ideoque docti rationem componendi
 intelligunt, & indocti voluptatem. Quædam verò arte tradi non poſſunt, Mutandus eſt caſus, ſi
 durius is quo cooperamus, feratur. Num in quem tranſeamus ex quo, præcipi poteſt? Figura laborat
 etiam compoſitioni variata: ſæpe ſuccurrunt. Quæcum orationis, tum etiam ſententiæ. Nunc
 præſcriptum eius rei vllum eſt: Occaſionibus vtendū, & cum re præſenti deliberandum. Enimue
 ro ſpatia ipſa, quæ in hac quidem parte plurimum valent, quod poſſunt niſi aurium habere iudici-
 um? Cur alia paucioribus verbis ſatis plena, vel nimium, alia pluribus breuia & abſciſſa ſunt? Cur
 in circunductionibus etiam cum ſenſus finitus eſt, aliquid tamè loci vacare videatur? Neminem
 veſtrum ignorare arbitror, Iudices, hunc per hoſce dies ſermonem vulgi, atque hanc opinionem
 populi Romani fuiſſe. Cur hoſce potius quàm hoſ? Neque enim erat aſperum. Rationem fortaiſe non
 reddam, ſentiam eſſe melius. Cur non ſatis ſit, ſermonem vulgi fuiſſe? Compoſitio enim patieba-
 tur. Ignorabam, ſed ita vt audio, hoc animus accipit, plenū ſine hac geminatione non eſſe. Ad ſen-
 ſum igitur referenda ſunt. Nequeas ſatis fortè quid ſeruum, quid iucundum ſit, intelligere: facias
 quidè natura duce melius quàm arte: ſed nature ipſi ars inerit. Illud prorsus Oratoris, ſcire, vbi quo-
 que genere compoſitionis ſit vtendū. Ea duplex obſeruatio: altera, quæ ad pedes referitur: altera, quæ
 ad comprehenſiones quæ efficiuntur ex pedibus. Et de his prius. Diximus igitur eſſe incifa, mem-
 bra, circuitus. Inciſum (quantum mea fert opinio) erit ſenſus non expleto numero concludus: ple-
 riſque pars membri. Tale eſt enim quo Cicero vtitur, Domus tibi deerat: at habebas. pecunia ſupe-
 rabat: at egebas. Fiunt autem etiam ſingulis verbis inciſa: vt, Diximus, teſtes dare volumus. Inci-
 ſum eſt, diximus. Membrum autem eſt ſenſus numeris concludus, ſed à toto corpore abruptus, &
 per ſe nihil efficiens. Id enim, O callidos homines, perfectum eſt: at remotum à cæteris, vim non
 habet: vt per ſe manus, & pes, & caput, & O re exogitata, o ingenia metuèda. Quando ergo inci-
 pit corpus eſſe: cum venit extrema concludio, Quæ, quæſo, noſtrum ſefellit, id vos ita eſſe facturos?
 Quæ Cicero breuiſſimam putat. Itaque ferè inciſa & membra miſta ſunt, & concludionem vtique
 deſiderant. ¶ Periodo plurima nomina dat Cicero, ambitum, circuitum, comprehenſionem, conti-
 nuationem, circunſcriptionem. Genera eius duo ſunt: alterum ſimplex, cum ſenſus vnus longiore
 ambitu circunducitur: alterum, quod conſtat membris & inciſis, quæ plures ſenſus habent: Aderat
 ianitor carceris, & carnifex prætoris, & reliqua. Habet periodus membra minimū duo. Medius
 numerus videtur quatuor: ſed recipit frequenter & plura. Modus ei à Cicerone aut quatuor ſena-
 rijs verſibus, aut ipſius ſpiritus modo terminatur. Præſtare debet, vt ſenſum concludat: ſit aperta,
 vt intelligi poſſit: non immodica, vt memoria contineri. Membrum longius iuſto, tardū: breuius, inſta-
 bile eſt. Vbiſcumque acriter erit & inſtanter pugnaciterque dicendū, membratim caſimque dicemus. Nā
 hoc in oratione plurimū valet: adeoque rebus accommodata compoſitio, vt aſperis aſperos etiam
 numeros adhiberi oporteat, & cum dicente æquè audientem inhorreſcere. Membratim plerumque
 narrabimus, aut ipſas periodos maioribus interuallis, & velut laxioribus nodis reſoluemus: exce-
 ptis quæ non docendi gratia, ſed ornandi narrantur: vt in Verrem Proſerpina raptus. Hæc enim
 lenis & fluens cõtertextus decet. ¶ Periodus apta proœmijs maiorū cauſarum, vbi ſolicitudo, com-
 mendatione, miſeratione res eget. Item communibus locis, & in omni amplificatione, ſed poſci-
 tur tum auſtera, ſi accuſes: tum ſuſa, ſi laudes. Multum & in epilogis pollet. Totum autem adhi-
 bendum eſt, quò ſit amplius compoſitionis genus, cum iudex non ſolum rem tenet, ſed etiam ca-
 ptus eſt oratione, & ſe credit actori, & voluptate iam ducitur. ¶ Hiſtoria non tam finitos numeros,
 quàm orbem quendam contextumque deſiderat. Nāque omnia eius membra cõtæxa ſunt, quoniā lubri-
 ca eſt, ac ſluit: vt homines, qui manibus inuicè apprehenſis gradum firmat, continent & continen-
 tur. Demonſtratiuum genus omne fuſiores habet liberioresque numeros. Iudiciale & concionale,
 vt materia varium eſt, ſic etiam ipſa collocatione verborum. Vbi iam nobis pars ex duabus (quas
 modo fecimus) ſecunda tractanda eſt. Nā quis dubitat alia lenius, alia cõtatius, alia ſublimius, alia
 pugnacius, alia grauius eſſe dicenda: Grauib, ſublimibus, ornatis, longas magis ſyllabas conue-

vniuerſa in-
 tuenda com-
 prehenſio.

Enni in
 Orat.
 Aures cõpo-
 ſitiõis iudi-
 ces.

Act. 4.

Quo cõpoſi-
 tionis gene-
 re vbi que vt-
 dum ſit.

Inciſum.

Membrum.

In Corn. 2.

In Orat.

Periodus &
 eius genera.
 Periodi ra-
 tio.
 Act. 7.

In Orat.

Membratio.

Act. 5.
 Quibus locis
 ſit apta Pe-
 riodus.

Hiſtoriæ nu-
 meri.

Demonſtrati-
 ui generis.
 Iudicialis &
 concionalis.

A nire: Ita vt lenia ſpatium, ſublimia & ornata claritatè quoque vocum poſcãt, potius quàm his cõtaria. Ma-
 gis laudare, breuib, argumeta, partitiones, iocos, & quicquid eſt ſermoni magis ſimile. ¶ Itaque cõ-
 ponemus proœmium variè, atque vt ſenſus eius poſtulat. Neque enim acceſſerim Celſo, qui vnã
 quandã huic parti formã dedit: & optimã compoſitionem eſſe proœmij, vt apud Aſiniũ dixit, Si Cæ-
 ſar ex omnibus mortalibus qui ſint ac fuerint, poſſet huic cauſa diſceptator legi, non quiſquã te
 potius optandus nobis fuit. Non quia negem hoc bene eſſe compoſitum, ſed quia legẽ hanc eſſe cõ-
 ponendi in omnibus principijs recuſem. Nam iudicis animus variè præparatur: tum miſerabiles
 eſſe volumus, tum modeſti, tum acres, tum graues, tum blãditum fletere, tum ad diligentiã hor-
 tari. Hæc vt ſunt diuerſa natura, diſſimilè compondendi quoque ratione deſiderant. An ſimilibus Ci-
 cero vſus eſt numeris in exordio pro Milone, pro Cluentio, pro Ligario? ¶ Narratio ferè tardio-
 res, atque vt ſic dixerim, modeſtiores deſiderat pedes, & nominibus maximè mixtos. Nã & verbis
 vt ſapius preſſa eſt, ita interim inſurgit: ſed docere & inſigere animis res ſemper cupit, quod mi-
 nimè feſtinantium opus eſt. Ac mihi videtur tota narratio conſtare longioribus membris, breuioribus
 periodis. ¶ Argumenta acria & citata, pedibus quoque ad hanc naturã accommodatis vtentur,
 nõ tamen ita vt Trochæis, quæ celeria quidè, ſed ſine viribus ſunt. Verum quãuis ſint breuib, lo-
 giſque miſta, non tamen plures longas quàm breues habetia. Illa ſublimia ſpatioſas clarasque voces ha-
 bent, amant amplitudinẽ dactyli quoque, ac Pæonis, etiã ſi maiori ex parte ſyllabis breuib, tẽpo-
 ribus tamen ſatis pleni. Aſpera cõtã iãbis maximè cõtãtantur: nõ ſolum quod ſint è duabus modò
 ſyllabis, eoque frequentiore quaſi pulſum habet, quæ res lenitati cõtãria eſt: ſed etiam quod omnibus
 partibus inſurgunt, & à breuib, in longas nituntur & creſcunt. Ideoque meliores Choreis, qui à lon-
 gis in breues cadunt. Summiſſa, qualia in epilogis, lentas & ipſa & minus exclamates exigunt. Vult
 eſſe Celſus aliqua & ſuperiore compoſitione, quã ſi quidẽ ſciremus, doceremus: ſed ſit neceſſe eſt tar-
 da & ſupina. Verũ niſi ex verbis atque ſententijs per ſe id quaeritur, ſatis odioſa eſſe non poterit.
 ¶ Denique, vt ſemel finiã, ſic ferè compondendũ, quo modo pronunciantũ erit. An nõ in proœmijs ple-
 rumque ſummiſſi (niſi cũ in accuſatione concitandus eſt iudex, aut aliqua indignatione cõplendus) in
 narratione pleni atque expreſſi, in argumentis citati, atque ipſo etiã motu celeres ſumus: vt in locis
 ac deſcriptionibus fuſi ac fluẽtes, in epilogis plerumque deiecti & infracti: At corporis quoque motui
 ſua quãdã tẽpora, & ad ſigna pedum, non minus ſaltationi, quàm modulationibus adhibet muſica ra-
 tio numeros. Quid nõ vox ad actus accommodatur naturã ipſarũ de quibus dicimus rerũ? Quo-
 minus id mirũ in pedibus orationis, cũ debeãt ſublimia ingredi, lenia duci, acria currere, delicata
 fluere. Itaque vbi eſt neceſſe, aſſectamus etiã tumore, qui ſpondeis atque iãbis maximè continetur,
 Hyperoarguſt ſceptra mihi liquit Pelops.
 At ille comicus æquè ſenarius, quem Trochaicum vocant, pluribus Choreis, qui Trochæi ab alijs
 dicuntur. Pyrrhichius quidem decurrit: ſed quantum celeritatis habet, tantum grauitatis amittit,
 Quid igitur faciam? non eam ne nunc quidem?
 Aſperum verò & maledicum etiam in carmine iambis graſſatur.
 Quis hoc poteſt videre? quis poteſt pati?
 ¶ Niſi impudicus, & vorax, & aleo? In vniuerſum autem, ſi ſit neceſſe, durã potius atque aſperã
 compoſitionem malim eſſe, quàm effeminatã & eneruẽ, qualis apud multos: & quotidie magis laſci-
 uimus, ſyntonorũ modis ſaltitantes. Ac ne tã bona quidẽ vlla erit, vt debeat eſſe cõtina, & in eor-
 dem ſemper pedes ire. Nã & verſificandi genus eſt, vnã legẽ omnibus ſermonibus dare: & id cũ
 manifeſta aſſectatione (cuius rei maximè cauenda ſuſpicio eſt) tũ etiã ſimilitudine tedium ac ſa-
 tietatè creat. Quocumque eſt dulcius, magis perit: amittitque & fidẽ, & aſſectus, motusque omnes, qui eſt in
 hac cura deprehenſus: nec poteſt ei credere, aut propter eum dolere & irarẽ iudex, cui putat hoc
 vacare. Ideoque initia quãdam quaſi ſoluenda de induſtria ſunt, illa quidẽ maximi laboris, ne labo-
 rata videantur. Sed neque longioribus quàm oportet hyperbatis compoſitioni ſeruiamus, ne que eius gra-
 tia fecerimus, propter eã feciſſe videamur. Et certè nullum aptum atque idoneum verbum præter-
 mitemus gratia lenitatis. Neque enim erit vllum tam difficile, quod non commodè inferi poſſit,
 niſi quod in euitandis eiufmodi verbis non decorem compoſitionis quaerimus, ſed facilitatem. Nõ ta-
 men mirabor Latinos magis indulſiſſe compoſitioni quàm Atticos, quãuis minus in verbis habeant va-
 rietatis & gratiæ. Nec vitium dixerim ſi Cicero à Demothe ne paululũ in hac parte deſciuit. Sed
 quæ ſit differẽtia noſtri Græciſque ſermõis, explicabit ſummus liber. ¶ Compoſitio (nã ſinem impone-
 re egreſſo deſtinatum modum volumini feſtino) debet eſſe honeſta, iucunda, varia. Eius tres par-
 tes, ordo, coniunctio, numerus. Ratio, in adiectione, detractio, mutatio. Vſus, pro natura re-
 rum quas dicimus. Cura magna, vt ſentiendi atque loquendi prior ſit. Diſſimulatio curæ præci-
 pua, vt numeri ſponte fluxiſſe, non arceſſiti & coacti eſſe videantur.

Proœmijs cõ-
 poſitio.

Narratio.

Argumento-
 rum.

Cõpoſitiõis
 ſumma.
 Pronunciatio
 ſingularum
 partũ ora-
 tionis.

Terent. in
 Eunuch.

Sybaritarũ

Partes & pã-
 pria cõpoſi-
 tionis breuib,
 ter repetit.

M. Fabij Quintiliani de Institu- TIONE ORATORIA, LIBER X.

ARGUMENTVM.

Quae ad inueniendum, disponendum, & eloquendum pertinent, superioribus libris tradidit. Nunc huius libri & capitis initio admonet, quae haec tenus tradita sunt ad perfectam eloquentiam non sufficere, nisi facilitas quaedam firma, quam latini habitum dicunt, accesserit. Quae legendi, scribendi, & dicendi exercitatione parari, si verborum & rerum copia instruat, docet. Et res quomodo cuiusque causae proprias esse, verba cum varia alia aliis locis posita, eidem rei conueniant, in promptu & conspectu esse debere. Quorum copia cum delectu paranda sit, ut suis locis aptari queant. Itaque verborum idem valentium varietatem, subiectis exemplis, quae ad docendum potentissima sunt, exhibet. Quorum copia dicitur contingere traditio optima audiendo & legendo. Auditionis rationem, & commodumque viae, actio, pronuntiatio, & periculum dictionis mouentis deinde lectionis, quam potioris esse ex utriusque comparatione probat, & quo pacto legendi sint auctores optimi, proponit. Nepe non officiant, vel carptim troncantur, sed diu multumque a principio ad finem, quin etiam lectos semel ex integro resumendos, praecipue Oratores, in quibus virtutes maxime occultantur, quorum orationes si utrinque habite extent, causis cognitis legere, vtilissimum sit. Poetarum etiam lectionem plurimum commendat: quod ab his in rebus, spiritus in verbis, subtilitas in affectibus, motus in personis, decor petatur. Quod etiam lepore & venustate rerum ab illis fictarum, ingenia molestis forensibus male affecta recreantur. In quibus tamen libertas verborum, & licentia figurarum excusanda Oratori non imitanda sit. Historiarum lectionem vtilem etiam esse, cum propter rerum & exemplorum cognitionem, quae suppediat, tum etiam, quod dictionis suauitate alere orationem possit, quauis multae historicorum virtutes, quibus illi poetis proximi sunt, sint Oratori vitandae. Philosophos quoque non esse negligendos, non quidem quia sermonis ratio ab his petenda sit, sed quod de vitis & virtutibus optimè differant, & nos argumentari doceant, maxime Socratici, qui inductionibus vtuntur. Postremo qui legendi, & quae virtutes in quoque auctore praecipue sint, adiungit. Et quauis perfecti & absoluti quique praecipue legendi sint, qui pauci sunt, iudicium tamen habentibus nullum omnino ex quo quid vtilitatis referri possit, refugiendum esse ceteris. Praecipuos in quoque genere graecos primum, deinde latinos: & quibus virtutibus excellant, enumerat. Poetas primum heroicis, a quorum principe Homero incipiendum putat, quem cum Virgilio comparat, vt postea Demosthenem cum Cicerone, & quam diuersis virtutibus emineant, ostendit. Deinde Elegos, Lyricos, Tragedias, & Comedias scriptores, Historicos, Philosophos, Oratores, quos omnes cum latinis conferat: quid in omnibus laudandum, & imitatione dignum sit, aut fecus explicando.

De copia verborum.

Cap. I.

Facilitas dicendi.

Eloquentia quibus perfititur.

Lib. 2. & 3.

Verborum copia legendi atque audiendo paranda.

Synonyma edicendi ratiocula ratio.

Copia cum iudicio paranda.

Ed haec eloquendi praecipua sicut cognitioni sunt necessaria, ita non satis ad vim dicendi valent, nisi illis firma quaedam facilitas, quae apud Graecos εἰς nominatur, accesserit: quam, scribendo plus, an legendo, an dicendo consequamur, solere quaeri scio. Quod esset diligentius nobis examinandum, si qualibet earum rerum possemus vna esse contenti. Verum ita sunt inter se conuixa & indiscreta omnia, vt siquid ex his defuerit, frustra sit in ceteris laboratum. Nam neque solida atque robusta fuerit vnquam eloquentia, nisi multo stylo vires acceperit: & citra lectionis exemplum labor ille caris rectore fuit. Qui autem scierit quo sint quaque modo dicenda, nisi tanquam in prociectu parata quidem ad omnes causas habuerit eloquentiam, velut clausis thesauris incubabit. Non autem vt quicumque praecipue necessarii sunt, sic ad efficiendum Oratoris maximi protinus erit momenti. Nam certe cum sit in eloquendo positum Oratoris officium, dicere ante omnia est: atque hinc initium eius artis fuisse manifestum est: proximam deinde imitationem: nouissimam scribendi quoque diligentiam. Sed vt perueniri ad summa nisi ex principijs non potest: ita procedente iam opere, minima incipiunt esse, quae prima sunt. Verum nos non quomodo sit instituendus Orator, hoc loco dicimus: (nam id quidem aut satis, aut certe vt potuimus a nobis dictum est) sed vt Athleta qui omnia iam perdidicerit a praepatore, nimirum quo genere exercitationis ad certamina preparatus sit: ita eum qui res inuenire & disponere sciet, verba quoque & eligendi, & collocandi ratione perceperit, instruat, quae in oratione dicere facereque optimè, quamfacilimè possit. Non ergo dubium est, quin ei velut opes sint quaedam paranda, quibus vti vbicumque desideratum erit, possit. Quae constant copia rerum ac verborum. Sed res propriae sunt cuiusque causae, aut paucis communes: verba in vniuersas paranda: quae si rebus singulis essent singula, minorem curam postularent: nam cuncta sese cum ipsis protinus rebus offerret. Sed cum sint alij alia aut magis propria, aut magis ornata, aut plus efficientia, aut melius sonantia, debet esse non solum nota omnia, sed in promptu, atque (vt ita dicam) in conspectu, vt cum se iudicio dicentis ostenderint, facilis ex his optimorum sit electio. Equidem scio quosdam collecta quae idem significarent vocabula solitos edicere, quod facilius & occurreret vnum ex pluribus: & cum essent vsu aliquo, si breue intra spatium rursus desideraretur, effugienda repetitionis gratia sumerent aliud quo idem intelligi posset. Quod cum est puerile, & cuiusdam infelicis operae, tum etiam vtile parum: turbam enim modò congregat, ex qua sine discrimine occupet proximum quodque. Nobis autem copia cum iudicio paranda est: vim orandi, non circulatoriam volubilitatem spectantibus. Id autem consequemur optima legendo atque audiendo. Non enim solum nomina ipsa rerum cognoscemus hac cura, sed cui quodque loco sit aptissimum. Omnibus enim ferè verbis praeter pauca quae sunt parum verecunda, in oratione locus est. Nam scriptores

A quidem iamborum, veterisque comediae, etiam in illis saepe laudantur: sed nobis nostrum opus interim tueri satis est. Omnia verba (exceptis de quibus dixi) sunt alicubi optima: nam & humilibus interim & vulgaribus est opus: & quae cultiore in parte videntur fordida, vbi res poscit, proprie dicuntur. Hac vt sciamus, atque eorum non significationem modo, sed formas etiam mensurasque norimus, vt vbicumque erunt posita conueniant, nisi multa lectione atque auditione assequi non possumus: cum omnem sermonem auribus primum accipiamus. Propter quod infantes a mutis nutricibus iussu regum in solitudine educati, etiam si verba quaedam emisisse traduntur, tamen loquendi facultate caruerunt. Sunt autem alia huius naturae, vt idem pluribus vocibus declarent, ita vt nihil significationis, quo potius vtaris, intersit, vt ensis & gladius. Alia, quae etiam si propria rerum aliarum sint nomina, ἰσοπαλῶς tamen ad eundem intellectum feruntur, vt ferrum & mucro. Nam per abusionem Sicarios etiam omnes vocamus, qui eadem telo quocumque commiserint. Alia circuitu verborum plurium ostendimus: quale est, -Et pressi copia lactis. Plurima vero mutatione figuramus, Scio, Non ignoro: & Non me fugit, non me praeterit: & Quis nescit? Nemini dubium est. Sed etiam ex proximo mutuari licet. Nam & intelligo, & sentio, & video, saepe idem valent quod scio. Quorum nobis vbertatem ac diuitias dabit lectio, vt his non solum quum occurrerint, sed etiam quum oporteat, vtamur. Non semper enim haec inter se idem faciunt: nec sicut de intellectu animi recte dixerim, Videor ita de visu oculorum, Intelligo. Nec vt mucro gladium, sic mucronem gladius ostendit. Sed vt copia verborum sic paratur, ita non verborum tantum gratia legendum vel audiendum est. Nam omnium quaecumque docemus, hoc sunt exempla potentiora etiam ipsis quae traduntur artibus, cum eo qui discit perductus est, vt intelligere ea sine demonstrante, & sequi iam suis viribus possit: quia quae doctor praecipit, Orator ostendit. Quae alia vero legentes, alia audientes magis adiuuat. Excitat qui dicit, spiritu ipso, nec imagine & ambitu rerum, sed rebus incendit. Viuunt enim omnia, & mouentur, excipimurque noua illa velut nascentia cum fauore ac solitudine. Nec fortuna modò iudicij, sed etiam ipsorum qui orant, periculo afficimur. Praeter haec, vox & actio decora commendabit quid quisque locus postulat, & pronuntiandi vel potentissima in dicendo ratio: & vt semel dicam, pariter omnia docent. In lectione certius iudicium, quod audienti frequenter aut suus cuique fauor, aut ille laudantium clamor extorquet. Pudet enim dissentire, & velut tacita quadam verecundia inhibemur plus nobis credere, cum interim & vitiosa pluribus placeant, & a corrogatis laudentur etiam quae non placent. Sed econtrario quoque accidit, vt optimè dictis gratiam praua iudicia non referant. Lectio libera est, nec actionis impetu transcurrit: sed repetere saepius licet, siue dubites, siue memoriae penitus affigere velis. Repetamus autem, & tractemus, & vt cibos manducos ac propè liquefactos demittimus, quò facilius digerantur, ita lectio non cruda, sed multa ite ratione mollita, & velut confecta, memoriae imitationeque tradatur. Ac diu non nisi optimus quisque, & qui credentem sibi minimè fallat, legendus est, sed diligenter, ac penè ad scribendi sollicitudinem: nec per partes modò scrutanda omnia, sed perlectus liber vtique ex integro resumendus, praecipueque oratio, cuius virtutes frequenter ex industria quoque occultantur. Saepè enim praeparat dissimulatim insidias Orator, eaque in prima parte actionis dicit quae sunt in summa profutura. Itaque suo loco minus placent, adhuc nobis quare dicta sint ignorantibus. Ideoque erunt cognitae omnibus repetenda. Illud vero vtilissimum, nosse eas causas quarum orationes in manus sumpsimus: & quoties continget, utrinque habitas legere actiones: vt Demosthenis atque Aeschini inter se contrarias: vt Seruij Sulpitij, & Messalae, quorum alter pro Aufidia, contra dicit alter: & Pollionis & Cassij, reo Aspernate, aliasque plurimas. Quinetiam si minus pares videbuntur, aliqua tamen ad cognoscendam litium quaestionem rectè requirentur: vt contra Cicero nis orationes, Tiberonis in Q. Ligarium, & Hortensij pro Verre. Quinetiam easdem causas vt quisque egerit, vtile erit scire. Nam pro domo Ciceronis dixit Callidius: & pro Milone oratione Brutus exercitatiois gratia scripsit, etiam si egisse eum Cornelius Celsus falso existimat. Et Pollio ac Messala defenderunt eosdem, & nobis pueris insignes pro Voluseno Catulo, Domitij Afri, Crispi Passieni, Decimi Laelij, orationes ferebantur. Neque id statim legenti persuasum sit, omnia quae magni auctores dixerint, vtique esse perfecta. Nam & labuntur aliquando, & oneri cedunt, & indulgent ingeniorum suorum voluptati: nec semper intendant animum, & nonnunquam fatigantur: cum Cicero dormitare interim Demosthenes, Horatio etiam Homerus ipse videatur. Summi enim sunt, homines tamen: acciditque ijs qui quicquid apud illos repererunt, dicendi legem putant, vt deteriora imitentur (id enim est facilius) ac se abunde similes putent, si vitia magnorum consequantur. Modeste tamen & circumspecto iudicio de tantis viris pronuntiandum est, ne (quod plerisque accidit) r. iij.

Verba suis locis aptanda.

Herod. 2.

Verborum idem valentiam vtarietas. Sicarij.

Eglog. 1. Scio, & multis verbis dicitur.

Exempla ad docendum efficiatissima.

Auditionis ratio.

Lectionis ratio.

Optimi auctores quomodo legendi.

Oratorum actiones quo pacto legendae.

Authoritat non nimis sumendum.

dit)damnent quæ non intelligunt. Ac si necesse est in alteram errare partem, omnia eorum legē
 tibus placere, quàm multa duplicere maluerim. ¶ Plurimum dicit Oratori conferre Theophras-
 tus lectionem Poëtarum: multiq; eius iudicium sequitur: neque id immerito. Nanque ab his &
 in rebus spiritus, & in verbis sublimitas, & in affectibus motus omnis, & in personis decor peti-
 tur, præcipueque velut attrita quotidiano actu forensi ingenia, optimè rerum talium blanditia
 reparantur. Ideoque in hac lectione Cicero requiescendum putat. Meminerimus tamen non per
 omnia Poëtas esse Oratori sequendos, nec libertate verborum, nec licentia figurarum: totumque
 illud studiorum genus ostentationi comparatum, præter id quod solam petit voluptatem, eamq;
 fingendo non falsa modo, sed etiam quædam incredibilia, sectatur, patrocinio quoque aliquo iu-
 uari poscit: quod alligati ad certam pedum necessitatem, non semper proprijs vti possint, sed de-
 pulsî à recta via, necessariò ad eloquendi quædam diuerticula confugiant: nec mutare quædam
 modo verba, sed extendere, corripere, conuertere, diuidere cogantur: nos vero armatos stare in
 acie, & summis de rebus decernere, & ad victoriam niti decet. Neque ego arma squalere situ ac
 rubigine velim, sed fulgorem his inesse, qui terreat, qualis est ferri, quo mens simul visusq; per-
 stringatur: non qualis auri argentiq; imbellis, & potius habenti periculosus. ¶ Historia quoque
 alere orationem quodam molli iucundoque succo potest. Verùm & ipsa sic est legenda, vt scia-
 mus plerasque eius virtutes Oratori esse vitandas. Est enim proxima poëtis, & quodammodo car-
 men solutum: & scribitur ad narrandum, non ad probandum: totumque opus non ad actum rei,
 pugnamq; præsentem, sed ad memoriam posteritatis, & ingenij famam componitur. Ideoque &
 verbis liberioribus, & remotioribus figuris narrandi tædium euitat. Itaque, vt dixi, neque illa Sal-
 lustiana breuitas, qua nihil apud aures vacuas atque eruditas potest esse perfectius, apud occupa-
 tum varijs cogitationibus iudicem, & sæpius ineruditum captanda nobis est: neque illa Liuij la-
 cta vbertas satis docebit eum, qui non speciem expositionis, sed fidē quærit. Adde quod M. Tul-
 lius ne Thucydidem quidem aut Xenophontem vtilis Oratori putat, quanquam illum belli-
 cum canere, huius ore Musas esse locutas existimet. Licet tamen nobis in digressionibus vti vel
 historico nonnunquam nitore, dum in ijs de quibus erit quæstio, meminerimus non athletarum
 toros, sed militum lacertos esse: nec versicolore illam, qua Demetrius Phalereus dicebatur vti,
 vestem bene ad forensē puluerem facere. Est & alius ex Historijs vsus, & is quidem maximus,
 sed non ad præsentem pertinens locum; ex cognitione rerum exemplorumque, quibus in pri-
 mis instructus esse debet Orator, ne omnia testimonia expetat à litigatore: sed pleraque ex vetu-
 state diligenter sibi cognita sumat: hoc potentiora, quod ea sola criminibus odij & gratiæ vacat.
 ¶ A philosophorum verò lectione vt essent nobis multa petenda, vitio factum est Oratorum, qui
 quidem illis optima sui operis parte cesserunt. Nam & de iustis, honestis, vtilibus, quæq; sunt his
 contraria, & de rebus diuinis maximè dicunt, & argumentantur acriter: & altercationibus atque
 interrogationibus Oratorem futurum optimè Socratici præparant. Sed his quoque adhibendum
 est simile iudicium, vt etiam cum in rebus versetur iisdem, non tamen eandem esse conditionē
 sciamus litium ac disputationum, fori & auditorij, præceptorum & periculorum. ¶ Credo ex-
 acturos plerosque cum tantum esse vtilitatis in legendo iudicemus, vt id quoq; adiungamus ope-
 ri, qui sint legendi, quæ in quoque authore præcipua virtus. Sed persequi singulos, infiniti fuerit
 operis. Quippe cum in Bruto M. Tullius tot milibus versuum de Romanis tantum Oratoribus
 loquatur, & tamen de omnibus ætatis suæ, quibuscum viuebat, exceptis Cæsare atque Marcello,
 silentim egerit: quis erit modus, si & illos, & qui postea fuerunt, & Græcos omnes, & Philoso-
 phos & Poëtas persequi velim: fuerit igitur breuitas illa tutissima, quæ est apud Liuium in epi-
 stola ad filium scripta, legendos Demosthenem atque Ciceronem: tum ita, vt quisque esset De-
 mostheni & Ciceroni similimus. Non est tamen dissimulanda nostri quoq; iudicij summa. Pau-
 cos enim, vel potius vix vllum ex ijs qui vetustatem pertulerunt, existimo posse reperiri, qui iudi-
 cium adhibentibus non allaturus sit vtilitatis aliquid: cum se Cicero ab illis quoque vetustissi-
 mis authoribus, ingeniosis quidem, sed arte carentibus, plurimum fateatur adiutum. Nec multo
 aliter de nobis sentio. Quotus enim quisque inueniri tam demens potest, qui ne minima quidem
 alicuius certæ fiducia partis, memoriam posteritatis sperauerit: qui si quis est, intra primos statim
 versus deprehendetur, & citius nos dimittet, quàm vt eius nobis magno temporis detrimento cõ-
 stet experimentum. Sed non quicquid ad aliquam partem scientiæ pertinet, protinus ad facien-
 dam etiam φησι (de qua loquimur) accommodatum est. ¶ Verùm antequam de singulis loquar,
 pauca in vniuersum de varietate opinionum dicenda sunt. Nam quidam solos veteres legendos
 putant, neque in vllis alijs esse naturalem eloquentiam, & robur viris dignum, arbitrantur. Alios
 recēs hanc lasciuia, deliciæq; & omnia ad voluptatē multitudinis imperitæ composita delectant.

Poëta Ora-
 toribus legē
 di, & magna
 ex ijs vtili-
 tas.

Nō in omni-
 bus sequēdi.

Poëtarū licē-
 tia excusāda
 nō imitāda.

Historia ora-
 tionem alit.

Lib. 3. de nar-
 ratio.

In Orat.
 Videl. aertū
 in vita Xē-
 nophontis.

Cognitio pre-
 torum exēplo-
 rum ex histo-
 ria.

A philoso-
 phis repeten-
 da.

Qui sint legē-
 di & que præ-
 cipue in
 quoq; viri-
 tutes.

Liuij episto-
 la.

Opiniones
 de legendis
 authoribus.

A Sunt etiam qui rectum dicendi genus sequi volunt. Alij pressa demum & tenuia, & quæ minimū
 ab vsu quotidiano recedant, sana & vere Attica putant. Quosdam elatior ingenij vis, & magis
 concitata, & plena spiritus capit. Sunt & lenis, & nitidi, & compositi generis nō pauci amatores.
 De qua differentia differam diligentius, cum de genere dicendi quæredum erit. Interim summa-
 tim quid à qua lectione petere possint, qui confirmare facultatem dicendi volunt, attingā. Pau-
 cos enim, qui sunt eminentissimi, excerpere in animo est. facile est autem studiosis, qui sint his si-
 milimi, iudicare: ne quisquam queratur omisso fortè aliquos eorum, quos ipse valde probet. Fa-
 teor enim plures legendos esse quàm qui à me nominabuntur. Sed nunc genera ipsa lectionum,
 quæ præcipue conuenire intendētib; vt Oratores fiant existimē, persequar. ¶ Igitur vt Aratus
 ab Ioue incipendum putat, ita nos rite cepturi ab Homero videmur. Hic enim (quemadmodū
 ex Oceano dicit ipse annuum vim fontiumque cursus initium capere) omnibus eloquentiæ par-
 tibus exemplum & ortum dedit. Hunc nemo in magnis sublimitate, in paruis proprietate supe-
 rauerit. Idem lætus ac pressus, iucundus & grauis, tum copia, tum breuitate mirabilis: nec poëtica
 modo, sed oratoria virtute eminentissimus. Nam vt de laudibus, exhortationibus, consolationi-
 bus taceam, nōne vel nonus liber, quo missa ad Achillem legatio continetur, vel in primo in-
 ter duces illa contentio, vel dictæ in secundo sententiæ, omnes litium ac consiliorum explicant
 artes: Affectus quidem vel illos mites, vel hos concitatos, nemo erit tam indoctus, qui non in sua
 potestate hunc authorem habuisse fateatur. Age verò, nōne in vtriusque sui operis ingressu pau-
 cissimis versibus legem præmiorum non dico seruauit, sed constituit? Nam & beneuolum audi-
 torem inuocatione deorum, quas presidere vatibus creditum est, & intentum proposita rerū ma-
 gnitudine, & docilem summa celeriter comprehensa facit. Narrare verò quis breuius, quàm qui
 mortem nunciat Patrocli: quis significantius potest, quàm qui Curetum Aetolorumque prælium
 exponit: iam similitudines, amplificationes, exempla, digressus, signa rerum & argumenta, cete-
 raque probandi ac refutandi, sunt ita multa, vt etiam qui de artibus scripserunt, plurima earum
 rerum testimonia ab hoc Poëta petant. Nam epilogus quidem quis vnquam poterit illis Priami
 rogantis Achillem precibus æquari: Quid in verbis, sententijs, figuris, dispositione totius operis,
 B nōne humani ingenij modum excedit? Vt magni sit viri, virtutes eius nō æmulatione (quod fie-
 ri non potest) sed intellectu sequi. Verùm hic omnes sine dubio, & in omni genere eloquentiæ
 procul à se reliquit, Heroicos tamen præcipue, videlicet quia clarissima, in materia simili compa-
 ratio est. Rarò assurgit Hesiodus, magnaq; pars eius in nominibus est occupata, tamen vtilis cit-
 ca præcepta sententiæ, lenitasque verborum, & compositionis probabilis: datūque ei palma in il-
 lo mediò dicendi genere. Contrà in Antimacho vis grauitas, & minimè vulgare eloquendi ge-
 nus habet laudem. Sed quauis ei secundas ferè Grammaticorum consensus deferat, & affectibus,
 & iucunditate, & dispositione, & omnino arte deficitur, vt planè manifestò appareat, quanto sit
 aliud proximum esse, aliud secundum. Panyasin ex vtroque mistum putant, in eloquendo neu-
 trius æquare virtutes: alterum tamen ab eo materia, alterum disponendi ratione superari. Apol-
 lonius in ordinem à Grammaticis datum non venit, quia Aristarchus atque Aristophanes Poë-
 tarum iudices, neminem sui temporis in numerum redegerunt: non tamen contemnendum edi-
 dit opus æquali quadam mediocritate. Arati materia motu caret, vt in qua nulla varietas, nullus
 affectus, nulla persona, nulla cuiusquam sit oratio: sufficit tamen operi, cui se parem credidit. Ad-
 mirabilis in suo genere Theocritus, sed Musa illa rustica & pastoralis non forum modo, verum
 ipsam etiā urbem reformidat. ¶ Audire videor vndique congerentes nomina plurimorum poë-
 tarum. Quid? Hercules acta non bene Pisandros: Quid? Nicandrum frustra secuti Macer atque
 Virgilius: Quid? Euphorionem transibimus: quem nisi probasset Virgilius, idem nunquam certè
 conditorum Chalcidico versu carminum fecisset in Bucolicis mentionem. Quid? Horatius fru-
 stra Tyrtæum Homero subiungit: Nec sanè quisquam est tam procul à cognitione eorum remo-
 tus, vt non indicem certè ex bibliotheca sumptum trāsferre in libros suos possit. Nec ignoro igi-
 tur quos transeo, nec vti que damno: vt qui dixerim esse in omnibus vtilitatis aliquid: sed ad il-
 los iam perfectis constitutisq; viribus reuertemur. Quod etiam in cœnis grandibus sæpe faci-
 mus, vt cum optimis satiati sumus, varietas tamen nobis ex vtilioribus grata sit. ¶ Tunc & ele-
 giam vacabit in manus sumere, cuius princeps habetur Callimachus. Secundas confessione plu-
 rimorum Philætas occupauit. Sed dum assequimur illam firmam (vt dixi) facilitatem, optimis
 assuescendum est: & multa magis, quin multorum lectione firmanda mens, & ducendus est col-
 or. Itaque ex tribus receptis Aristarchi iudicio scriptoribus iamborum, ad ἔριμ maximè pertine-
 bit vsus Archilochus. Summa in hoc vis elocutionis, cum validæ, tum breues vibrantesque sen-
 tentiæ, plurimum sanguinis atque neruorum: adeo vt videatur quibusdam, quod quoquam mi-
 r. iij.

Lib. 12. ca. 10.

Homerus.

Ilia. 21.

Ilia. 17.

Ilia. 9.

Ilia. 24.

Hesiodus.

Antimach. 9.

Panyasis.

Apollonius.

Aratus.

Theocritus.

Pisander.

Nicander.

Euphorion.

Æglo. 10.

Tyrtæus.

In Arte.

Elegia.

Callimachus.

Philætas &

Archilochus.

nor est, materiæ esse, non ingenij vitium. ¶ Nouem verò Lyricorum longè Pindarus princeps, C
 spiritus magnificentia, sententijs, figuris, beatissima rerum verborumq; copia, & velut quodam
 eloquentiæ flumine: propter quæ Horatius eum meritò credidit nemini imitabilem. Stesichorū,
 quàm sit ingenio validus, materiæ quoque ostendunt, maxima bella, & clarissimos canentem du-
 ces, & epici carminis onera lyra sustinentem. Reddit enim personis in agendo simul loquendoq;
 debitam dignitatem: ac si tenuisset modum, videtur æmulari proximum Homerum potuisse: sed
 redundat, atque effunditur: quod vt est reprehendendum, ita copiar vitium est. Alceus in parte
 operis aureo plectro meritò donatur, qua tyrānos insectatur: multum etiam moribus confert: in
 eloquendo quoque breuis, & magnificus, & diligens, plurimumq; Homero similis, sed in lusus &
 amores descendit, maioribus tamen aptior. Simonides tenuis, alioqui sermone proprio, & iucun-
 ditate quadam commendari potest: præcipua tamen eius in commouenda miseratione virtus, vò
 quidam in hac eum parte omnibus eiusdem operis authoribus præferant. ¶ Antiqua Comœdia
 cum synceram illam sermonis Attici gratiam propè sola retinet, tum secundissimæ libertatis,
 est in insectandis vitijs præcipua, plurimum tamen virium etiam in cæteris partibus habet.
 Nam & grandis, & elegans, & venusta, & nescio an vlla, post Homerum tamen, quem vt Achil-
 lem semper excipi par est, aut similior sit Oratoribus, aut ad Oratores faciendos aptior. Plures
 eius authores: Aristophanes, & Eupolis, Cratinusq; præcipui. ¶ Tragœdias primus in lu-
 cem Aeschylus protulit sublimis, & grauis, & grandiloquus sæpe vsque ad vitium: sed rudis in
 plerisque, & incompositus: propter quod correctas eius fabulas in certamè deferre posterioribus
 poetis Athenienses permisere: suntq; eo modo multi coronati. Sed longè clarius illustrauerunt
 hoc opus Sophocles atque Euripides: quorum in dispari dicendi via vter sit poeta melior, inter
 plurimos quaritur. Idque ego sanè, quoniam ad præsentem materiam nihil pertinet, iniudicium
 relinquo. Illud quidem nemo non fateatur necesse est, ijs qui se ad agendum comparant, vtliorè
 longè Euripidem fore. Nanque is & in sermone (quod ipsum reprehendunt, quibus grauitas, &
 cothurnus, & sonus Sophoclis videtur esse sublimior) magis accedit oratorio generi: & sententijs
 densus, & in ijs quæ à sapientibus tradita sunt, penè ipsi est par, & in dicendo ac respondendo cui-
 libet eorum qui fuerunt in foro disertis, comparandus. In affectibus verò cum omnibus mirus, tū
 in ijs qui miseratione constant, facile præcipuus. Hunc & admiratus maximè est (vt sæpe testa-
 tur) & secutus, quanquam in opere diuerso, Menander: qui vel vnus, meo quidem iudicio, diligen-
 ter lectus, ad cuncta quæ præcipimus, effingenda sufficit: ita omnem vitæ imaginem expressit:
 tanta in eo inueniendi copia, & eloquendi facultas: ita est omnibus rebus, personis, affectibus ac-
 commodatus. Nec nihil profecto viderunt, qui orationes quæ Charisij nomine eduntur, à Me-
 nandro scriptas putant. Sed mihi longè magis Orator probari in opere suo videtur, nisi fortè aut
 illa mala iudicia, quæ Epitrepontas, Epicleros, lectos habet: aut meditationes in Sophocle, & No-
 mothete, & Hypobolimæo, non omnibus Oratorijs numeris sunt absolutæ. Ego tamen plus ad-
 huc quiddam collaturum declamatoribus puto, quoniam his necesse est secundum conditionem
 controuersarum plures subire personas, patrum, filiorum, maritorum, militum, rusticorum, diui-
 tum, pauperum, irascentium, deprecantium, mitium, asperorum. In quibus omnibus mire custo-
 ditur ab hoc poeta decorum. Atque ille quidem omnibus eiusdem operis authoribus abstulit no-
 men, & fulgore quodam suæ claritatis tenebras obduxit. Habent tamen alij quoque Comici, si cū
 venia legantur, quædam quæ possit decerpere: & præcipuè Philemon, qui vt prauis sui temporis
 iudicij Menandro sæpe prælati sunt, ita consensu omniū meruit credi secundus. ¶ Historiæ multi
 scribere præclare, sed nemo dubitat duos longè cæteris præferendos, quorū diuersa virtus laudè pe-
 nè est parè cōsecuta. Densus, & breuis, & semp instans sibi Thucydides: dulcis, & candidus, & fu-
 sus Herodotus: ille cōcitat, hic remissis affectib; melior, ille cōcōnibus, hic sermonibus: ille vi-
 hic voluptate. Theopompus his proxim; vt in historia prædictis minor, ita oratori magis similis:
 vt qui antequam est ad hoc opus sollicitat; diu fuerit orator. Philistus quoq; meretur qui turbè quæ
 uis bonorū post hos authorū eximatur, imitator Thucydides: & vt multo infirmior, ita aliquaten-
 lucidior. Ephrorus, vt Isocrati visum, calcaribus eget. Citarchi probatur ingenium, fides infama-
 tur. Longo post interuallo temporis natus Timagenes, vel hoc est ipso probabilis, quod intermis-
 sam historiæ scribendi industriam noua laude reparauit. Xenophon non excidit mihi, sed inter
 philosophos reddendus est. ¶ Sequitur Oratorū ingens manus, cū decè simul Athenis atas vna
 tulerit: quorū longè princeps Demosthenes, ac penè lex orandi fuit: tanta vis in eo, tã defa omnia
 ita quibusdam neruis inteta sunt, tam nihil ociosum, is dicendi modus, vt nec quid defit in eo, nec,
 quid redūdet inuenias. Plenior Aeschines, & magis fufus, & grãdiori similis, quo min; strict; est:
 carnis tamen plus habet, lacertorum minus. Dulcis in primis & acutus Hyperides: sed minorib;

Lyrici quorū Pindarus princeps.
 Carm. 4. Stesichorus.
 Alceus.
 Simonides.
 Comœdia antiqua.
 Aristophanes. Tragicus. Aeschylus.
 Sophocles. Euripides.
 Menander.
 Locros. Alioctre.
 Philemon. Historici.
 Thucydides. Herodotus. Theopompus. Philistus.
 Ephorus. Citarchus. Timagenes.
 Oratores. Demosthenes.
 Aeschines. Hyperides.

A causis, vt nò dixerim vtlior, magis par. His ætate Lyfias maior, subtilis atque elegans, & quo ni-
 hil, si Oratori satis sit docere, quaras perfectius. nihil enim est inane, nihil arcessitum: puro tamè
 fonti, quàm magno flumini propior. Isocrates in diuerso genere dicendi nitidus & comptus, &
 palaestra quàm pugnae magis accommodatus, omnes dicendi vices sectatus est: nec immerito.
 auditorijs enim se, non iudicij cōparat: in inuentione facilis, honesti studiosus: in compositio-
 ne adeo diligens, vt cura eius reprehendatur. Neque ego in his, de quibus sum locutus, has solas
 virtutes, sed has præcipuas puto: nec cæteros parum fuisse magnos. Quinetiam & Phalereum il-
 lum Demetrium (quanquam is primus inclinasse eloquentiam dicitur) multum ingenij habuisse
 & facundiæ fateor, vel ob hoc memoria dignum, quod vltimus est ferè ex Atticis qui dici possit
 Orator: quem tamen in illo medio genere dicendi præfert omnibus Cicero. ¶ Philosophorum,
 ex quibus plurimum se traxisse eloquentiæ M. Tullius confitetur, quis dubitet Platonem esse præ-
 cipuum, siue acumine differendi, siue eloquendi facultate diuina quadam & Homericæ: multum
 enim supra prosam orationem, & quam pedestrem Græci vocant, surgit: vt mihi non hominis
 ingenio, sed quodam Delphico videatur oraculo instinctus. Quid ego commemorem Xenopho-
 tis iucunditatem illam in affectatam, sed quam nulla possit affectatio consequi: vt ipse finxisset ser-
 monem Gratia videatur: & quod de Pericle veteris comœdiæ testimonium est, in hunc trans-
 ferri iustissimè possit, in labris eius sedisse quandam persuadendi Deam. Quid reliquorum So-
 craticorum elegantiam? Quid Aristotelem: quem dubito scientia rerum, an scriptorum copia, an
 eloquendi suauitate, an inuentionum acumine, an varietate operum, clariorem putem. Nam in
 Theophrasto tam est eloquendi nitor ille diuinus, vt ex eo nomen quoque traxisse dicatur. Mi-
 nus indulsere eloquentiæ Stoici veteres: sed cum honesta suaserunt, tum in colligendo proban-
 doque quæ instituerant, plurimum valuerunt: rebus tamen acuti magis, quàm (id quod sanè non
 affectarunt) oratione magnifici. ¶ Idem nobis per Romanos quoque authores ordo ducendus
 est. Itaque vt apud illos Homerus, sic apud nos Virgilius auspiciatissimum dedit exordium, o-
 mnium eius generis poetarum Græcorum nostrorumque illi haud dubiè proximus. Vtar enim
 verbis iisdem, quæ ex Afro Domitio iuuenis accepi: qui mihi interroganti, quem Homero crede-
 ret maximè accedere, Secundus, inquit, est Virgilius, propior tamen primo quàm tertio. Et her-
 cle vt illi naturæ celesti atque immortalis cesserimus, ita curæ & diligentia vel ideo in hoc plus
 est, quod ei fuit magis laborandum: & quantum eminentioribus vincimur, fortasse æqualitate
 penfamus. Cæteri omnes longè sequuntur. Nam Macer & Lucretius legendi quidem, sed non vt
 phrasin, id est corpus eloquentiæ faciant: elegantes in sua quisque materia, sed alter humilis, alter
 difficilis. Attacinus Varro in ijs per quæ nomen est affectus, interpres operis alieni, non sper-
 nendus quidem, verum ad augendam facultatem dicendi parum locuples. Ennius sicut sacros
 vetustate locos adoremus, in quibus grandia & antiqua robora iam nò tantam habent speciem,
 quantam religionem. Propiores alij, atque ad hanc phrasin, de qua loquimur, magis vtiles. Lasci-
 uus quidem in Heroicis quoq; Ouidius, & nimium amator ingenij sui, laudandus tamen parti-
 bus. Cornelius autem Seuerus, etiã si versificator quàm poeta melior, si tamè, vt est dictum, ad ex-
 emplar primi libri bellum Siculum perscripsisset, vèdicaret sibi iure secundum locum. Sed eum
 consummari mors immatura non passa est: puerilia tamen eius opera & maximam indolem o-
 stendunt, & mirabilem præcipuè in ætate illa recti generis voluntatem. Multū in Valerio Flac-
 co nuper amissum. Vehemens & poeticum ingenium Salej Bassi fuit, nec ipsum senectute ma-
 turum. Rabirius ac Peto non indigni cognitione, si vacet. Lucanus ardens, & concitatus, & sen-
 tentijs clarissimus, & vt dicam quod sentio, magis oratoribus quàm poetis annumerandus. Hos
 nominauimus, quia Germanicum Augustum ab institutis studijs deflexit cura terrarum, parum-
 que dijs visum est esse eum maximum poetarum. Quid tamen ijsipsis eius operibus, in quæ dona-
 tus imperio iuuenis successerat, sublimius, doctius, omnibus denique numeris præstantius? Quis
 enim caneret bella melius, quàm qui sic gerit? Quem præfidentes studijs deæ propius audirent?
 Cui magis suas artes aperiret familiare numen Mineræ: Dicent hæc plenius futura secula. Nūc
 enim cæterarum fulgore virtutum laus ista præstringitur. Nos tamen sacra literarum colentes
 feras Cæsar si non tacitum hoc præterimus, & Virgiliano certè versu testamur
 Inter vitæ hederam tibi serpere lauros. ¶ Elegia Græcos quoque prouocamus: cuius
 mihi tersus atque elegans maximè videtur author Tibullus. Sunt qui Propertium malint. Oui-
 dius vtroque lasciuior: sicut durior Gallus. ¶ Satyra quidem tota nostra est, in qua primus insi-
 gnem laudem adeptus est Lucilius, qui quosdam ita deditos sibi adhuc habet amatores, vt eum
 non eiusdem modò operis authoribus, sed omnibus poetis præferre non dubitent. Ego quantum
 ab illis, tantum ab Horatio dissentio, qui Lucilium fluere lutulentum, & esse aliquid quod tollere

Lyfias.
 Isocrates.
 Phalereus Demetrius.
 Philosophi. Plato. Pedestris oratio.
 Xenophon.
 Aristoteles.
 Theophrastus.
 Stoici.
 Romani authores. Virgilius.
 Macer. Lucretius. Attacinus. Varro.
 Ennius.
 Ouidius. Cornelius. Seuerus.
 Val. Flaccus. Salcius Bassus.
 Rabirius. Peto. Lucanus.
 Germanicus. Augustus.
 Elegiaci. Tibullus. Propertius. Ouidius. Gallus. Satyrici. Lucilius.
 Ser. Sat. 4.

Horatius. possit, putat. Nam & eruditio in eo mira, & libertas, atque inde acerbitas, & abunde salis. Multo C est terrior, ac purus magis Horatius, & ad notandos hominum mores præcipuus. Multum & vera gloria, quanuis vno libro, Persius meruit. Sunt clari hodièque, & qui olim nominabuntur. Al terum illud est, & prius Satyræ genus, quod non sola carminum varietate mistum condidit Terentius Varro, vir romanorum eruditissimus. Plurimos hic libros & doctissimos composuit, peritissimus linguæ latinæ, & omnis antiquitatis, & rerum Græcarum, nostrarumque: plus tamen scientiæ collaturus, quam eloquentiæ. ¶ Iambus non sanè à Romanis celebratus est vt propriū opus, à quibusdam interpositus: cuius acerbitas in Catullo, Bibaculo, Horatio: quanquam illi epodos interuenire nō reperitur. At Lyricorū idem Horatius ferè solus legi dignus. Nam & insurgit aliquando, & plenus est iucunditatis & gratiæ, & varijs figuris & verbis felicissimè audax. Si quem adijcere velis, is erit Cæsius Bassus, quem nuper vidimus: sed eum longè præcedunt ingenia viuientium. ¶ Tragœdiæ scriptores Accius atque Pacuuius clarissimi, grauitate sententiarum, verborumque pondere, & auctoritate personarum. Cæterum nitor, & summa in excolendis operibus manus, magis videri potest temporibus quam ipsis defuisse. Virium tamen Accio plus tribuitur: Pacuuium videri doctiorem, qui esse docti affectant, volunt. Iam Varij Thyestes cuiuslibet Græcorum comparari potest. Ouidij Medea videtur mihi ostendere quantum vir ille præstare potuerit, si ingenio suo temperare quàm indulgere maluisset. Eorum quos viderim, longè princeps Pomponius Secundus: quem lenes parum Tragicum putabant, eruditione ac nitore præstare confitebantur. ¶ In Comœdia maximè claudicamus: licet Varro Musas, Aelij Stolonis sententia, Plautino dicat sermone locuturas fuisse, si latinè loqui vellent: licet Cæciliū veteres laudibus ferant: licet Terentij scripta ad Scipionem Africanum referantur: quæ tamen sunt in hoc genere elegantissima, & plus adhuc habitura gratiæ, si intra versus trimetros stetitissent. Vix leuè consequimur vmbra, adeo, vt mihi sermo ipse Romanus non recipere videatur illam solis cœlestiam Atticis venerem, quando eam ne Græci quidem in alio genere linguæ obtinuerint. Togatis excellit Afranius. vtinamque non inquinasset argumenta puerorum fœdis amoribus, mores suos fassus. ¶ At non historia cesserit Græcis, nec opponere Thucydidi Sallustium verear: nec indignetur sibi Herodotus æquari T. Liuium, cum in narrando miræ iucunditatis, clarissimiq; candoris, tum in concionibus supra quàm narrari potest eloquentem: ita dicuntur omnia cum rebus tum personis accommodata: sed affectus quidem, præcipuè eos qui sunt dulciores, vt parcissimè dicam, nemo historicorum commendauit magis. Ideoque immortalē illam Sallustij velocitatem, diuersis virtutibus consecutus est. Nam mihi egregie dixisse videtur Seruilius Nonian⁹ parè eos magis quàm similes, qui & ipse à nobis auditus est, clari vir ingenij, & sententijs creber, sed minus pressus, quàm historiæ auctoritas postulat. Quam paulum atate præcedens eum Bassus Aufidius egregie vtique in libris belli Germanici præstitit, genere ipso probabilis in omnibus, sed in quibusdam suis ipse viribus minor. Superest adhuc, & exornat atatis nostræ gloriam, vir seculorum memoria dignus, qui olim nominabitur, nunc intelligitur. Habet amatores, nec imitatores, vt libertas, quanquam circuncisis quæ dixisset, ei nocuerit. Sed elatum abunde spiritū, & audaces sententias deprehendas etiam in ijs quæ manent. Sunt & alij scriptores boni: sed nos genera degustamus, non bibliothecas excutimus. ¶ Oratores verò vel præcipuè Latinam eloquentiam parè facere Græcè possunt. Nam Ciceronem cuiusque eorum fortiter opposuerim. Nec ignoro quantam mihi concitem pugnam, cum præsertim id non sit propositi, vt eum Demostheni comparem hoc tēpore neq; enim attinet: cum Demostenem in primis legēdum, vel ediscendum potius putem. Quorum ego virtutes plerasque arbitror similes, consilium, ordinem diuidendi, præparandi, probandi rationem, omnia denique quæ sunt inuentionis. In eloquendo est aliqua diuersitas: densior ille, hic copiosior: ille concludit adstrictius, hic latius pugnat: ille acumine semper, hic frequenter & pondere: illi nihil detrahi potest, huic nihil adijci: curæ plus in illo, in hoc naturæ. Salibus certè & commiseratione (qui duo plurimum affectus valent) vincimus. Et fortasse epilogos illi mos ciuitatis abstulerit: sed & nobis illa quæ Attici mirantur, diuersa Latini sermonis ratio minus permiserit. In epistolis quidem, quanquam sunt vtriusque, nulla contentio est. Cedendum verò in hoc quidem, quod & ille prior fuit, & ex magna parte Ciceronē, quantus est, fecit. Nam mihi videtur M. Tullius cum se totum ad imitationem Græcorum contulisset, effinxisse vim Demosthenis, copiam Platonis, iucunditatem Isocratis. Nec verò quod in quoque optimum fuit, studio consecutus est tantum, sed plurimas vel potius omnes ex seipso virtutes extulit immortalis ingenij beatissima vbertate. Non enim pluuias (vt ait Pindarus) aquas colligit, sed viuo gurgite exundat, dono quodam Prouidentia genitus, in quo totas vires suas eloquentia experiretur. Nam quis docere diligentius, mouere vehementius potest: Cui tanta vnquam in

B cunditas affluit: vt ipsa illa quæ extorquet, impetrare eum credas: & cum transuersum vi sua iudicem ferat, tamen ille non rapi videatur, sed sequi. Iam in omnibus quæ dicit, tanta auctoritas inest, vt dissentire pudeat: nec aduocati studium, sed testis aut iudicis afferat fidem. Tum interim hæc omnia, quæ vix singula quisquam intentissima cura consequi posset, fluunt illaborata: & illa qua nihil pulchrius auditu est, oratio, præ se fert tamen felicissimam facilitatem. Quare non immerito ab hominibus atatis suæ regnare in iudicij dictus est: apud posteros verò id consecutus, vt Cicero iam non hominis, sed eloquentiæ nomen habeatur. Hunc igitur spectemus: hoc propositum sit nobis exemplum. Ille se profecisse sciat, cui Cicero valde placebit. Multa in Asinio Polione inuentione, summa diligentia: adeo vt quibusdam etiam nimia videatur: & consilij & animi satis: à nitore & iucunditate Ciceronis ita longè abest, vt videri possit seculo prior. At Messala nitidus & candidus, & quodammodo præ se ferens in dicendo nobilitatem suam: viribus minor. C. verò Cæsar si foro tantum vacasset, non ali⁹ ex nostris contra Ciceronem nominaretur. tanta in eo vis est, id acumen, ea concitatio, vt illum eodem animo dixisse, quo bellauit, appareat. Exornat tamen hæc omnia mira sermonis, cuius propriè studiosus fuit, elegantia. Multum ingenij in Cælio, & præcipuè in accusando multa vrbantitas: dignusque vir, cui & mens melior, & vita longior cōtigisset. Inueni qui Caluum præferrent omnibus, inueni qui contra crederent eum nimia contra se calumnia verum sanguinem perdidisse. Sed est & sancta & grauis oratio, & castigata, & frequenter vehemens quoque. Imitator est autem Atticorum: fecitq; illi properata mors iniuriam, siquid adiectionis, non si quid detracturus fuit. Et Seruius Sulpitius insignem non immerito famam tribus orationibus meruit. Multa, si cum iudicio legatur, dabit imitatione digna Cælius Seuerus, qui si cæteris virtutibus colorem & grauitatem orationis adiecisset, ponendus inter præcipuos foret. Nam & ingenij plurimum est in eo, & acerbitas mira, & vrbantitas, & vis summa: sed plus stomacho quàm consilio dedit: præterea vt amari sales, ita frequenter amaritudo ipsa ridicula est. Sunt & alij multi disertis, quos persequi longum est. Eorum quos viderim. Domitius Afer, & Iulius Africanus, longè præstantissimi. Verborū arte ille, & toto genere dicendi præferendus, & quem in numero veterum locare non timeas: hic concitator, sed in cura verborum nimius, & compositione nonnunquam longior, & translationibus parum modicus. Erant clara & nuper ingenia. Nā & Trachallus plerunque sublimis, & satis apertus fuit, & quem velle optima crederes: auditis tamen maior. Nam & vocis, quantam in nullo cognoui, felicitas, & pronuntiatio vel scenis suffectura, & decor: omnia deniq; ei, quæ sunt extra, superferunt. Et Vibius Crispus, composuit, & iucundus, & delectationi natus, priuatis tamen causis quàm publicis melior. Iulio Secundo si longior contigisset ætas, clarissimum profecto nomen Oratoris apud posteros foret. Adiecisset enim, atq; adiciebat cæteris virtutibus suis, quod desiderari potest. Id est autem, vt esset multo magis pugnax, & sapius ad curam rerum ab elocutione respiceret. Cæterum interceptus quoque magnum sibi vendicat locum. Ea est facundia, tanta in explicando quod velit, gratia: tam candidum, & lenè, & speciosum dicendi gen⁹: tanta verborum etiam quæ assumpta sunt, proprietates: tanta in quibusdam ex periculo petitis significantia. Habebunt qui post nos de Oratoribus scribent, magnam eos qui nunc vigent materiam verè laudandi. Sunt enim summa hodie, quibus illustratur forum, ingenia. Nanque & consummati iam patroni veteribus æmulantur, & eos iuuenum ad optima tendentium imitatur ac sequitur industria. ¶ Superfunt qui de Philosophia scripserunt: quo in genere paucissimos adhuc eloquentes literæ Romanæ tulerunt. Idem igitur M. Tullius, qui vbique, etiam in hoc opere Platonis æmulus extitit. Egregius verò, multoq; quàm in orationibus præstantior Brutus, sufficit ponderi rerum: scias eum sentire quæ dicit. Scripsit non parum multa Cornelius Celsus, Scepticos secutus, non sine cultu ac nitore. Plancus in Stoicis rerum cognitioni utilis. In Epicureis leuis quidem, sed non iniucundus tamen author est Cælius. Ex industria Senecam in omni genere eloquentiæ distuli, propter vulgatam falsò de me opinionem, qua damnare eum, & iniuifum quoque habere sum creditus. Quod accidit mihi, dum corruptum, & omnibus vitijs fractum dicendi genus reuocare ad seueriora iudicia contendo. Tū autem solus hic ferè in manibus adolescentium fuit. Quem non equidem omnino conabar excutere, sed potioribus præferri non sinebam, quos ille non destiterat incessere, cum diuersi sibi consensu generis, placere se in dicendo posse ijs quibus illi placerent, diffideret. Amabant autem eum magis, quàm imitabantur: tantumque ab illo defluebant, quantum ille ab antiquis descenderat. Foret enim optandum, pares, aut saltem proximos illi viro fieri. Sed placebat propter sola vitia, & ad ea se quisque dirigebat effingenda, quæ poterat. Deinde cum se iactaret, eodem modo dicere Senecam infamabat, Cuius & multa alioqui, & magnæ virtutes fuerunt, ingenium facile & copiosum, plurimum studij, & multarū rerum cognitio: in qua tamen aliquando ab ijs quibus in-

Persius. Iuuenalis. Terentius. Varro.

Iambici.

Catullus. Bibaculus. Horatius.

Cæsius Bassus. Martialis. Tragicus. Accius. Pacuuius. Varius.

Quidius.

Pomponius Secundus. Cornici. Cæcilius. Terentius.

Togati. Afranius. Historici. Sallustius. T. Liuius.

Senilius.

Bassus Aufidius.

Oratores. Ciceronis. Demosthenis. coparatio.

Ciceronis laudes.

Asinius Polio.

Messala.

C. Cæsar. Cic. in Brut.

Cælius.

Caluus.

Seruius Sulpitius. Cælius Seuerus.

Domitius Afer. Iulius Africanus.

Trachallus.

Vibius Crispus. Iulius Secundus.

Philosophi Latini. Tullius. Brutus.

Cornelius Celsus. Plancus. Cælius. Seneca.

quirenda quædam mandabat, deceptus est. Tractauit etiam omnem ferè studiorum materiam. C Nam & orationes eius, & poemata, & epistolæ, & dialogi feruntur. In Philosophia parū diligens, egregius tamen vitiorum infectator fuit. Multa in eo claræq; sententia, multa etiam morū gratia legenda: sed in eloquendo corrupta pleraque, atque eo perniciosissima, quod abundat dulcibus vitijs. Velles eum suo ingenio dixisse, alieno iudicio. Nam si aliqua contempserisset, si parum concupisset, si non omnia sua amasset, si rerum pondera minutissimis sententijs non fregisset, consensu potius eruditorum, quam puerorum amore comprobaretur. Verum sic quoque iam robustis, & leuere genere satis firmatis legendus vel ideo, quod exercere potest vtrunque iudicium. Multa enim (vt dixi) probanda in eo, multa etiam admiranda sunt: eligerè modò curæ sit: quod vti nam ipse fecisset. Digna enim fuit illa natura, quæ meliora vellet, quæ quod voluit effecit.

ARGVMENTVM.

Quoniam omnia præcepta parum profutura sunt, nisi nos ad alicuius perfecti imitationem componamus: postquam qui legendi nobis essent pronuntiauit, de imitatione, per quam, vt maximis authoribus æquales aut proximi euadamus: continet præcepta tradidit. Primo probat eam vtilem, & necessariam: deinde non ipsam per se sufficere, sed conandum aliquid supra eos quos imitatur. Tertio circa imitationem duo esse videt: quos, & quid in illis imitemur. Primum ex superiori capite manifestum est: quid imitandum sit superest, nempe optima, quæ quicque talia esse cognoscit, cum in maximis etiam authoribus aliqua vitiosa, minus perfecta & plena incidant. Ergo non solum verborum imitatione esse, verum etiam spectandum decorum rerum & personarum, consilium, quæ proprietates omnium partium, quæ ratio delectandi & mouendi, & quo pacto etiam ad docendum spectant, quæ verborum copia, figurarum varietas, componendi ratio: quæ cognito quicque vires exploret, quid ferè valeant: nam insanam esse imitabilia persequi repugnante natura. Preterea cauendum ne orator poetas, aut poeta oratores sibi imitandos proponat: nisi in eo quod in omnibus habet commune eloquentia. Postremo ne cui nos vni imitando addicamus.

De imitatione.

Cap. II.

IX his cæterisque lectione dignis authoribus & verborum sumenda copia est, & varietas figurarum, & componendi ratio, tum ad exemplum virtutum omnium mens dirigenda. Neque enim dubitari potest, quin artis pars magna contineatur imitatione. Nam vt inuenire primum fuit, estque præcipuum: sic ea quæ bene inuenta sunt, vtile sequi. Atque omnis vitæ ratio sic constat, vt quæ probamus in alijs, facere ipsi velimus. Sic literarum ductus, vt scribendi fiat vsus, pueri sequuntur: sic musici vocem docentium, pictores operariorum, rustici probatam experimento culturam in exemplum intuentur. Omnis denique disciplina initia ad propositum sibi præscriptum formari videmus. Et hercle necesse est aut similes aut dissimiles bonis simus. Similem raro natura præstat, frequenter imitatio. Sed hoc ipsum, quod tanto faciliorem nobis rationem rerum omnium facit, quàm fuit ijs qui nihil quod sequerentur habuerunt, nisi cautè & cum iudicio apprehenditur, nocet. Ante omnia igitur imitatio per se ipsa non sufficit, vel quia pigri est ingenij, contentum esse ijs quæ sunt ab alijs inuenta. Quid enim futurum erat temporibus illis, quæ sine exemplo fuerunt, si homines nihil nisi quod iam cognouissent, faciendū sibi aut cogitandū putassent? Nempe nihil fuisset inuentum. Cur igitur nefas est reperiri aliquid à nobis, quod antè non fuerit? An illi rudes sola mentis natura ducti sunt in hoc vt tam multa generarent, nos ad quærendum non eo ipso concitemur, quod certè scimus inuenisse eos qui quæserunt? Et cum illi, qui nullum cuiusquam rei habuerunt magistrum, plurimam in posterum tradiderint, nobis vsus illarum rerum ad eruendas alias non proderit: sed nihil habebimus nisi beneficij alieni: quemadmodum quidam pictores in id solū student, vt describere tabulas mensuris ac lineis sciant. Turpe etiam illud est, contentum esse id consequi, quod imiteris. Nā rursus quid erat futurum, si nemo plus effecisset eo quem sequebatur? Nihil in poetis supra Liuiū Andronicum, nihil in historijs supra Pontificum annales haberemus: ratibus adhuc nauigaremus: non esset pictura, nisi quæ lineas modò extremas vmbra quam corpora in sole fecissent, circumscriberet. Ac si omnia percenseras, nulla sit ars qualis inuenta est, nec intra initium stetit: nisi forte nostra potissimum tempora damnamus huius infelicitatis, vt nunc demū nihil crescat. Nihil enim crescit sola imitatione. Quod si prioribus adijcere fas non est, quomodo sperare possumus vllum Oratorem perfectum? cum in ijs quos maximos adhuc nouimus, nemo sit inuentus, in quo nihil aut desideretur, aut reprehendatur. Sed etiam qui summa non appetent, contendere potius, quàm sequi debent. Nam qui agit vt prior sit, forsitan, etiam si non transierit, aequabit. Eū vero nemo potest æquare, cuius vestigijs sibi vtique insistentium putat. Necesse est enim semper sit posterior, qui sequitur. Adde quod plerunque facilius est plus facere, quàm idem. Tantā enim difficultatem habet similitudo, vt ne ipsa quidem natura in hoc ita eualuerit, vt nō res quæ similitudinæ videantur, vtique discrimine aliquo discernantur. Adde quod quicquid alteri simile est, necesse est minus sit eo quod imitatur, vt vmbra corpore, & imago facie, & actus histrionum veris affectibus. Quod in orationibus quoque euenit. Namq; ijs quæ in exemplum assumimus, subest & natura, & vera vis: contra omnis imitatio ficta est, & ad alienum propositum accommodatur. Quod fit vt minus sanguinis ac virium declamationes habeant, quàm orationes: quod in illis vera, in his assumulata materia est. Adde, quod ea quæ in Oratore maxima sunt, imitabilia non sunt, ingenium, inuentio,

Imitatio artis pars magna.

Imitatio per se ipsa non sufficit.

Conandū est aliquid supra eos quos imitatur.

Conandū meliora ratio.

Similitudinis difficultas.

A inuentio, vis, facilitas, & quicquid arte non traditur. Ideoq; pleriq; cum verba quædam ex orationibus excerpserunt, aut aliquos compositionis certos pedes, mire à se quæ elegerunt, effingi arbitrantur: cum & verba intercidant, inualecantq; temporibus, vt quous certissima sit regula in consuetudine, eaq; non sua natura sint bona aut mala, (nam per se soni tantum sunt) sed prout opportune proprieq; aut secus collocata sunt: & cōpositio cum rebus accommodata sit, tum ipsa varietate gratissima. Quapropter exactissimo iudicio circa hanc partem studiorū examinanda sunt omnia. Primum, Quos imitemur: nam sunt plurimi, qui similitudinem pessimi cuiusq; & corruptissimi concupierint. Deinde in ipsis quos elegerimus, quid sit ad quod efficiendum nos comparemus. Nam in magnis quoq; authoribus incidunt aliqua vitiosa, & à doctis inter ipsos etiam multo reprehensa: atq; vti nam tam bona imitantes dicerent melius, quàm mala peius dicunt. Nec verò saltem ijs quibus ad euitanda vitia iudicij satis fuit, sufficiat imaginem virtutis effingere, & solā, vt sic dixerim, cutē, vel potius illas Epicuri figuras, quas è summis corporibus dicit effluere. Hoc autem ijs accidit, qui nō introspectis penitus virtutibus, ad primum se velut aspectum orationis aptarunt: & cū ijs felicissime cessit imitatio, qui verbis atq; numeris sunt non multū differentes, vim dicendi atq; inuentionis non assequuntur, sed plerunq; declinant in peius, & proxima virtutibus vitia cōprehendunt, fiuntq; pro grandibus tumidi, pressis exiles, fortibus temerarij, latis corrupti, cōpositis exultantes, simplicibus negligētes. Ideoq; qui horridè atq; incōpositè quilibet frigidum illud & inane extulerūt, antiquis se pares credūt: qui carent cultu atq; sententijs, Atticis scilicet: qui præcis conclusionibus obscuri, Sallustiū atq; Thucydide superant: tristes ac ieiuni Polionē æmulantur: ociosi & supini, siquid modò longius circūdulerūt, iurant Ciceronē ita loquutum fuisse. Noueram quosdā, qui se pulchrè expressisse genus illud cælestis huius in dicēdo viri sibi viderentur, si in clausula posuissent. Esse videatur. Ergo primum est, vt quod imitaturus est quisq; intelligat: & quare bonum sit, sciat. Tum in suscipiendo onere cōsulat suas vires. Nā quædam sunt inimitabilia, quibus ad infirmitas naturæ nō sufficiat, aut diuersitas repugnet. Nec cui tenue ingenium erit, sola velit fortia & abrupta: cui forte quidē, sed indomitum, amore subtilitatis & vim suam perdat, & elegantiam quam cupit, non assequatur. Nihil est enim tam indecens, quàm cum mollia dura sunt. Atq; ego illi præceptor, quem instituerā in libro secundo, tradidi nō ea sola docenda esse, ad quæ quæque discipulorum natura compositum videret. Nam is & adiuuare debet quæ in quoque eorum inuenit bona, & quantum fieri potest, adijcere quæ defunt, & emendare quædam, & mutare. Reçtor enim est alienorū ingeniorum atque formator: difficilius est naturam suam fingere. Sed ne ille quidem doctor, quanquam omnia quæ recta sunt, velit esse in suis auditoribus quàm plenissima, in eo tamen cui naturam obtare viderit, laborabit. Id quoque vitandum (in quo magna pars errat) ne in oratione poetas nobis & historicos, in illorum operibus oratores aut declamatores imitandos putemus. Sua cuique proposita lex, suus decor est. Nec comœdia in cothurnos affurgit, nec contra tragedia focco ingreditur. Habet tamen omnis eloquentia aliquid commune. Id imitemur, quod commune est. Etiam hoc solet incommodi accidere ijs qui se vni alicui generi dediderunt, vt si asperitas his placuit alicuius, hanc etiam in leni ac remisso caussarum genere non exuant, si tenuitas aut nuditas in asperis grauibsq; caussis ponderi rerum parum respondeant: cum sit diuersa non caussarum modò inter ipsas conditio, sed in singulis etiam caussis partium: sintq; alia leniter, alia asperè, alia concitatè, alia remissè, alia docendi, alia mouendi gratia dicenda: quorum omnium dissimilis atque diuersa inter se ratio est. Itaq; ne hoc quidem suaferim, vni se alicui proprie, quem per omnia sequatur, addicere. Longe omnium perfectissimus græcorum Demosthenes, aliquid tamen aliquo in loco melius alij: plurima ille, sed nō qui maximè imitandus, etiā solus imitandus est. Quid ergo non est satis omnia sic dicere quomodo M. Tullius dixit: Mihi quidē satis esset, si omnia consequi possem. Quid tamen noceret, vim Cæsaris, asperitatē Cælij, diligentiam Pollionis, iudicium Calui, quibusdā in locis assumere: Nam præter id quod prudentis est, quod in quoq; optimum est, si possit, suum faceret: tum in tanta rei difficultate vni intuentes, vix aliqua pars sequitur. Ideoq; cum totum exprimere quem elegeris, pene sit homini inconcessum, plurimum bona ponamus ante oculos, vt aliud ex alio hæreat, & quo quicque loco conueniat, aptemus. Imitatio autem (nam sæpius idem dicam) non sit tantum in verbis. Illuc intendenda mens, quantū fuerit illis viris decoris in rebus atq; personis, quod consilium, quæ dispositio, quàm omnia etiam quæ delectationi videantur data, ad victoriam spectet: quid agatur proœmio, quæ ratio, & quàm varia narrandi, quæ vis probandi ac refellendi, quanta in affectibus omnis generis mouendis scientia, quantaq; laus ipsa popularis vtilitatis gratia assumpta. quæ tum est pulcherrima, cum sequitur, non cum acceritur. Hæc si præviderimus, tum verè imitabimur, Qui verò etiam propria his bona adiecerit, vt suppleat quæ deerant, circū-

Verborū regula certissima conuicta do.

Duo in imitatione primū spectanda, quos imitemur, & quid in ipsis.

Quid imitari velis intelligendum & id pro modo vitæ suscipiendum.

Decorū materiam seruandum.

Eloquentiæ omni aliquid commune.

Proponendus non vnus sed plures quos imiteris.

Quæ in imitando spectanda.

cidat siquid redundabit, is erit (quem quærimus) perfectus Orator: quem nunc consummari potissimum oportebat, cum tanto plura bene dicendi exempla supersint, quam illis qui adhuc summi sunt, contigerunt. Nam erit hæc quoque laus eorum, vt priores superasse, posteros docuisse dicantur.

ARGVMENTVM.

¶ Tria ad facilitatem eloquentiæ parandam necessaria esse dixit: legendi, scribendi, & dicendi exercitationem. De primo locutus, ad secundum aggreditur. Nempe ad sylum, id est modum scribendi. ¶ In quo duo consideranda ait: quid, & quo modo scribi oporteat. Priore membro in quintum caput dilate, secundum exequitur. Scribendum esse quam diligentissime, & quam sapientissime que iusto tempore excogitata erunt, & bene collocanda, cum rerum & verborum certo delectu, repetenda frequenter & sub incudem reuocanda calore inuentionis refrigerato, atque etiam retractanda, quæ semel composita erunt, Salsus atque Virgilius exemplo. Quæ diligentia & sollicitudo in iustis necessaria est. ¶ Deinde duo genera vitiosæ scribentium notat: vitium eorum quibus morosis nimium nihil placet, qui meditando & cogitando maiorem temporis partem consumunt, semper vnde incipiunt querentes. Aliud eorum qui ex tempore quicquid prius impetus suggerit effundunt, magna leuitate res tenere congerentes. Ex quo distantes quod alii celeriter excipiant, propter varia eius rei que subiungit incommoda, reprobantur quos viam mediâ bene scribendi studio sequendam, & quid illi scribendi initium inuenire volenti intus sit, præcibit: nempe quid Res, Locus, Tempus, vel Personæ possent. ¶ Locum secretum studiis esse aptum, non tamen memora & sylvas: quæ ad studia non vocare, sed potius auocare ad voluptatem videtur. Lucubrationem nocturnam esse longè vitiosissimam tamen vt valetudinis habeatur ratio: quæ scribendo & meditando lædi præcipuè solet: quarum rerum commoditas si non suppetat, non propterea omnibus locis & temporibus meditationi dandam non esse operam. Postremo quibus sit in ceratis tabellis scribendum, quibus in membranis & quamobrem: quæque versus longitudine, quibusque relictis marginibus, tradit.

Qui modus scribendi sit.

Cap. III.

De Orat. i. Stylus optimus dicendi magister. Scribendi ratio.

T hæc quidem auxilia extrinsecus adhibentur: in ijs autem quæ nobis ipsi paranda sunt, vt laboris, sic vtilitatis etiam longè plurimum affert stylus. Nec immerito M. Tullius hunc optimum effectorem ac magistrum dicendi vocat. Cui sententiæ personam L. Crassi in disputationibus quæ sunt de Oratore assignando, iudicium suum cum illius auctoritate coniunxit. ¶ Scribendum ergo quam diligentissime, & quam plurimum. Nam vt terra altius effossa, generandis alendisque seminibus fecundior est: sic perfectus non à summo petitus, studio rum fructus effundit vberius, & fidelius continet. Nam sine hac quidem conscientia, illa ipsa ex tempore dicendi facultas, inanem modò loquacitatem dabit, & verba in labris nascentia illic radices, illic fundamenta sunt: illic opes velut sanctiore quodam ærario reconditæ, vnde ad subitos quoque casus, cum res exiget, proferantur. Vires faciamus ante omnia, quæ sufficiant labori certaminum, & vsu non exhauriantur. Nihil enim rerum ipsa natura voluit magnum effici cito, præposuitque pulcherrimo cuique operi difficultatem: quæ nascendi quoque hanc fecerit legem, vt maiora animalia diutius visceribus parentum continerentur. ¶ Sed cum sit duplex quæstio, quomodo, & quæ maximè scribi oporteat, iam hinc ordinem sequar. Sit primò vel tardus, dum diligens, stylus: quæramus optima, nec protinus se offerentibus gaudeamus: adhibeatur iudicium inuentis, dispositio probatis. Delectus enim rerum verborumque habendus est, & pondera singulorum examinanda. Postea subeat ratio collocandi, versenturque omni modo numeri: non vt quodque se proferet verbum, occupet locum. Quæ quidem vt diligentius exequamur, repetenda sapius erunt scriptorum proxima. Nam præter id quòd sic melius iunguntur prioribus sequentia, calor quoque ille cogitationis, qui scribendi mora refrigit, recipit ex integro vires, & velut repetito spatio sumit impetum. quod in certamine salendi fieri videmus, vt conatum longius petant, & ad illud quòd contenditur spatium, cursu ferantur: vtque in iaculando brachia reducimus, & expulsuri tela, nervos retro tendimus. Interim tamen, si fuerit flatus, danda sunt vela, dum nos indulgentia illa non fallat. Omnia enim nostra dum nascuntur, placent: alioqui nec scriberentur. Sed redeamus ad iudicium, & retractemus suspectam facilitatem. Sic scripsisse Sallustium accepimus: & sanè manifestus est etiam ex opere ipso labor. Virgilium quoque paucissimos die composuisse versus, author est Varus. Oratoris quidem alia conditio est. Itaque hanc moram & sollicitudinem in iustis impero. Nam primum hoc constituendum, hoc obtinendum est, vt quam optimè scribamus. Celeritatem dabit consuetudo. Paulatim res facilius se ostendent, verba respondebunt, compositio sequetur: cuncta denique, vt in familia bene instituta, in officio erunt. Summa hæc est rei, Cito scribendo non fit vt bene scribatur: bene scribendo, fit vt cito. Sed tum maximè cum facultas illa contigerit, resistamus, prohibeamus, & ferocientes equos frenis quibusdam coerceamus: quod non tam moram faciet, quam novos impetus dabit. Nec enim rursus eos qui robur aliquod in stylo fecerint, ad infelicè calumniandi se pœnam alligandos puto. Nam quomodo sufficere ciuilibus officijs possit, qui singulis actionum partibus infenscat? ¶ Sunt autem quibus nihil sit satis: omnia mutare, omnia aliter dicere quam occurrit, velint: increduli quidam, & de ingenio suo pessimè meriti, qui diligentiam putant, facere sibi scribendi difficultatem. Nec promptum est dicere, vtros peccare validius putem, quibus omnia sua placent, an quibus nihil. Accidit enim etiam ingeniosis adolescentibus frequenter, vt labore consumantur, & in silentium vsque descendant nimia bene

Magna non facile & cito fit, vide Plin. lib. 8. de Elephantis. Quomodo scribendum.

Vide Gell. li. 17. cap. 10.

Bene potius cito scribendum.

Vitiosum scribentium primum. Morositas odiosa.

A dicendi cupiditate. Qua de re memini narrasse mihi Iulium Secundum, illum æqualem meum, atque à me, vt notum est, familiariter amatum, miræ faciendæ virum, infinitæ tamen curæ, quid esset sibi à patruo suo dictum. Is fuit Iulius Florus, in eloquentia Galliarum (quoniam ibi demum exercuit eam) princeps, alioqui inter paucos disertus, & dignus illa propinquitate. Is cū Secundum scholæ adhuc operam dantem, tristem forte vidisset, interrogauit, Quæ causâ frontis tam adductæ? nec dissimulauit adolescens, tertium iam diem esse, ex quo omni labore materiæ ad scribendum destinatæ non inueniret exordium: quo sibi non præsens tantum dolor, sed etiam desperatio in posterum fieret. Tum Florus arridens, Nunquid tu, inquit, melius dicere vis, quam potes? Ita se res habet, Curandum est, vt quæ optimè dicamus: dicendum tamen pro facultate. Ad profectum enim opus est studio, non indignatione. Vt possimus autem scribere etiam plura, & celerius, non exercitatio modò præstabit, in qua sine dubio multum est, sed etiam ratio: si nõ resupini, spectantesque, & cogitationem murmure agitantem, expectauerimus quid obueniat: sed, quid res poscat, quid personam deceat, quod sit tempus, qui iudicis animus intuiti, humano quodam modo ad scribendum acceperimus. Sic nobis & initia, & quæ sequuntur, natura ipsa præstabit. Certa sunt enim peragere, & nisi conuincamus, in oculos incurrunt: ideòque nec indocti nec rustici diu quærunt vnde incipiant: quo pudendum est magis, si difficultatem facit doctrina. Non ergo putemus semper optimum esse, quod latet: ne immutescamus alioqui, si nihil dicendum videatur, nisi quod non inuenimus. ¶ Diferentia est huic eorum vitium, qui primò decurrere per materiam stylo quæ velocissimo volunt, & sequentes calorem atque impetum, ex tempore scribunt: (hanc sylum vocant) repetunt deinde, & componunt quæ effuderant: sed verba emendantur & numeri, manet in rebus temerè congeffis quæ fuit leuitas. Protinus ergo adhibere curam rectius erit, atque ab initio sic opus ducere, vt celandum, non ex integro fabricandum sit. Aliquando tamen affectus sequemur, in quibus ferè plus calor quam diligentia valet. ¶ Satis apparet ex eo, quod hanc scribentium negligentiam damno, quid de illis dictæ delicij sentiam. Nam in stylo quidem quamlibet præperato dat aliquam cogitationi moram non consequens celeritatem eius manus: ille cui dictamus, vrget, atque interim pudet etiam dubitare, aut resistere, aut mutare, quasi cõ sciũ infirmitatis nostræ timentes. Quo fit, vt non rudia tantum, & fortuita, sed impropria interim, dum sola est connectendi sermonis cupiditas, effluant: quæ nec scribentium curam, nec dicentium impetum consequantur. At idem ille qui excipit, si tardior in scribendo, aut inertior in legendo, velut offensator fuerit, inhibetur cursus, atque omnis quæ erat conceptæ mentis intentio, mora, & interdum iracundia excutitur. Tum illa quæ apertiore animi motum sequuntur, quæque ipsa animũ quodammodo concitant, quorum est iactare manum, torquere vultum, simul vertere latus, & interim obiurgare, quæque Persius notat, cum leuiter dicendi genus significat, Nec pluteum, inquit, cædit, nec demorsos sapit vngues: Etiam ridicula sunt, nisi cum soli sumus. ¶ Denique vt semel quod est potentissimum dicam, secretum, quod dictando perit, atque liberum arbitris locum, & quam altissimum silentium scribentibus maximè conuenire nemo dubitauerit. Non tamen protinus audiendi, qui credunt aptissima in hoc memora, sylvasque, quod illa cæli libertas, locorumque amœnitas, sublimem animum, & beatiorum spiritum parent. Mihi certè iucundus hic magis, quam studiorum hortator videtur esse secessus. Nanque illa ipsa quæ delectant, necesse est auocent ab intentione operis destinati. Neque enim se bona fide in mitta simul intendere animus totum potest: & quocumque respexerit, definit intueri quod propositum fuerat. Quare sylvarũ amœnitas, & præterlabentia flumina, & inspirantes ramis arborum auræ, volucrumque cantus, & ipsa late circumscribendi libertas, ad se trahunt: vt mihi remittere potius voluptas ista videatur cogitationem, quam intendere. Demosthenes melius, qui se in locum ex quo nulla exaudiri vox, nihilque prospici posset, recondere, ne aliud agere mentem cogere oculi. Ideòque lucubrantes, silentium noctis, & clausum cubiculum, & lumen vnum velut tectos maximè teneat. ¶ Sed cum in omni studiorum genere, tum in hoc præcipuè bona valetudo, quæque eam maximè præstat, frugalitas necessaria est: cum tempora ab ipsa rerum natura ad quietem refectionemque nobis data, in acerrimum laborem conuertimus. Cui tamen non plus irrogandum est, quam quod somno supererit, haud deerit. Obstat enim diligentia scribendi etiam fatigatio: & abunde, si vacet, lucis spatia sufficiunt: occupatos, in noctem necessitas agit. Est tamen lucubratio, quoties ad eam integri ac refectionis venimus, optimum secreti genus. ¶ Sed silentium, & secessus, & vndique liber animus, vt sunt maximè optanda, ita non possunt semper contingere: ideòque non statim siquid obstrepet, abijciendi codices erunt, & deplorandus dies: verum incommodis repugnandũ: & hic faciendus vsus, vt omnia quæ impediunt, vincat intentio. quæ si tota mète in opus ipsum direxeris, nihil eorũ quæ vel oculis vel auribus incurfant, ad ani-

Iulius Secundus. Iulius Florus. Gallie eloquentia.

Quid intuenti scripturo, ferocissimi inuenire volenti.

Aliud scribentium vitium.

Distantes reprobata.

Satyr. 1.

Locus secretus studiis aptus.

Memora & sylvas non esse studiis apta.

Valetudinem scribere volumus ferendum. Remouenda delicia.

mum perueniet. An vero si frequēter etiam fortuita hoc cogitatio praestat, vt obuios non videamus, & itinere deerremus: non consequemur idem si & vouerimus: Non est indulgendum caufis defidia. Nam si non nisi refe&ti, non nisi hilares, non nisi omnibus alijs curis vacantes, studium existimauerimus, semper erit propter quod nobis ignoscamus. Quare in turba, itinere, conuiujs vel concione etiam faciat sibi cogitatio ipsa secretum. Quid alioqui fiet, cum in medio foro, tot circumstantibus iudicijs, iurgijs, fortuitis etiam clamoribus, erit subito continua oratione dicendum, si particulas quas ceris mandamus, nisi in solitudine reperire non possumus? Propter quae idem ille tantus amator secreti Demosthenes, in littore, in quod se maximo cum sono fluctus illideret, meditans, confuescebat concionum fremitus non expauescere. ¶ Illa quoque minor (sed nihil in studijs, paruum est) non sunt transeūda, scribi optimē ceris, in quibus facilima est ratio delendi: nisi forte visus infirmior membranarum potius vsu exiget: quae vt iuuant acie, ita crebra relatione, quoad intinguntur calami, morantur manum, & cogitationis impetum frangunt. Relinquenda autem in vtrolibet genere vacuae tabellae, in quibus libera adijciendi sit excursio. Nam interim pigritiam emendandi angustiae faciunt, aut certe nouorum interpositione priora confundunt. Ne latas quidem vltra modum esse ceras velim: expertus iuuenem studiosum alioqui praelongos habuisse sermones, quia illos numero versusum metiebatur: idque vitium, quod frequenti admonitione corrigi non potuerat, mutatis codicibus esse sublatum. Debet vacare etiam locus in quo notentur quae scribentibus solent extra ordinem, id est ex alijs, quam qui sunt in manibus, locis occurrere. Irrumpunt enim optimi nonnunquam sensus, quos neque inferere oportet, neque differre tutum est: quia interim elabuntur: interim memoriae sui intentos, ab alia inuentione declinant. Ideoque optimē sunt in deposito.

Demosthenes in littore meditans. Ceris quibus scribendum & quibus mēbranis.

Margines librorum.

ARGVMENTVM.

¶ Styli secundum officium, in emendatione eorum quae primus scripta sunt, consistit: Cuius tres esse partes docet, adicere, detrahere, mutare. Ea quae tria optimē praestari posse, si quae primo calore effudimus, in aliquod tempus reposita, per interuallum saepe regrediamur, & tanquam aliena leuamus: vbi modus adhiberi debet. Nam qui nunquam de tabula, quod aiunt, manum tollere possunt, semper inuenientes quod mutant, detrahant, & adiciant, magnopere vituperandos esse.

De emendatione.

Cap. IIII.

Emendationis partes.

Emendandi ratio.

Emendandi ratio vitiosa.

Equitur emendatio, pars studiorum longe vtilissima. Neque enim sine causa creditum est, stylum non minus agere cum delet. Huius autem operis est, adicere, detrahere, mutare. Sed facilius in his simpliciusque iudicium, quae replenda vel deicienda sunt: premere vero tumentia, humilia extollere, luxuriantia adstringere, inordinata dirigere, soluta componere, exultantia coercere, duplicis operae. Nam & damnanda sunt quae placuerant, & inuenienda quae fugerant. ¶ Nec dubium est, optimū esse emendandi genus, si scripta in aliquod tempus reponantur, vt ad ea post interuallum velut noua atque aliena redeamus, ne nobis scripta nostra tanquam recentes foetus blandiantur. Sed neque hoc contingere semper potest, praesertim Oratori, cui saepius scribere ad praesentes vsus necesse est. ¶ Et ipsa emendatio finem habet. Sunt enim qui ad omnia scripta tanquam vitiosa redeant, & quasi nihil fas sit rectum esse quod primum est, melius existiment quicquid est aliud: idque faciant quoties librum in manus resumpserint, similes medicis etiam integra fecantibus. Accidit itaque vt cicatricosa sint, & exanguia, & cura peiora. Sit igitur aliquando quod placeat, aut certe quod sufficiat: vt opus poliat lima, non exterat. ¶ Temporibus quoque esse debet modus. Nam quod Cinnae Smyrnam nouem annis accepimus scriptam, & Panegyricum Isocraetis, qui parcissimē, decem annis dicunt elaboratum, ad Oratorem nihil pertinet: cuius nullum erit, si tam tardum fuerit, auxilium.

ARGVMENTVM.

¶ Diuisionis tertio capite factae, secundum membrum aggreditur. Quae maximē scribenda sint, nam ibi, quo modo quicque scribendum esset, docuit: Ergo principio, vertere graeca in latinum sermonem: propter rerum & verborum copiam, figurarum varietatem, & artis subtilitatem, quibus omnibus abundans graeci, vtilissimum esse censet. Hinc, & crebram ex latinis conuersionem multum profuturam: siue carmen in orationem solutam conuertamus, siue quid Paraphrasi interpretemur, cuius naturam vinctus explicat. Neque id in alienis orationibus modo, verum etiam in nostris conandum. ¶ Atque si facultatem dicendi maximam parare nobis volumus: ex quaestionibus simplicibus, quae nullis citatio ex declamationibus a rerum veritate non abhorrentibus. Quam etiam facultatem sequenti, historias, propter vbertatem, dialogos & carmina, animi reficiendi causa, conscribenda iudicat. Postremo, serias etiam causas, iuuenibus proponendas, quas vel agi audierint, vel etiam alias ad veritatem comparatas, quas si vtrunque tractauerint, ad aliquod eloquentiae lumen peruenituros esse.

Quae scribenda praecipue sint.

Cap. V.

A

Roximum est vt dicamus quae praecipue scribenda sint. Hoc exuberantis quidem est operis, vt explicemus quae sint materiae: quae prima, aut secunda, aut deinceps tractanda sint. Nam id factum est etiam primo libro, quo puerorum: & secundo, quo iam robustorum studijs ordinem dedimus. ¶ Sed de quo nunc agitur, vnde copia ac facilitas maximē veniat, vertere graeca in latinum veteres nostri Oratores optimum iudicabant. Id se L. Crassius in illis Ciceronis de Oratore libris dicit factitasse. Id Cicero sua ipse persona frequētissimē praecipit. Quin etiam libros Platonis atque Xenophōtis edidit hoc genere trāslatos. Id Messalae placuit: multaeque sunt ab eo scriptae ad hunc modum orationes: adeo vt etiam cum Hyperidis illa pro Phryne difficilima Romanis subtilitate contenderet. Et manifesta est exercitationis huius ratio. Nam & rerum copia graeci authores abundant, & plurimum artis in eloquentiam intulerunt, & hos transferentibus, verbis vti optimis licet. Omnibus enim vtimur nostris. Figuras vero, quibus maximē ornatur oratio, multas ac varias excogitandi etiam necessitas quaedam: quia plerunque a graecis Romana dissentiuunt. ¶ Sed & illa ex latinis conuersio, multum & ipsa contulerit. Ac de carminibus quidem neminem credo dubitare, quo solo genere exercitationis dicitur vsus esse Sulpitius. Nam & sublimis spiritus attollere orationem potest, & verba poetica libertate audaciora, praesumunt eandem proprie dicendi facultatem. Sed & ipsi sententijs adicere licet Oratorium robur, & omnia suppleri, & effusa substringere. Neque ego praecipue esse interpretationem tantum volo, sed circa eosdem sensus certamen atque aemulationem. Idoque ab illis dissentio, qui vertere orationes latinas vetant, quia optimis occupatis, quicquid aliter dixerimus, necesse sit esse deterius. Nam neque semper est desperandum, aliquid illis quae dicta sunt, melius posse reperiri: neque adeo ieiunam ac pauperem natura eloquentiam fecit, vt vna de re bene dici nisi semel non possit. Nisi forte histrionum multa circa voces easdem variare gestus potest, orandi minor vis, vt dicatur aliquid, praeter quod in eadem materia nihil dicendum sit. Sed esto, neque melius quod inuenimus sit, nec par: est certe proximis locus. An non ipsi nos bis ac saepius de eadem re dicimus, & quidem continuas nonnunquam sententias? Nisi forte contendere nobiscum possumus, cum alijs non possumus. Nam si vno tantum genere bene dicitur, fas erit existimari praclusam nobis a prioribus via in dicendo. Nunc vero innumerabiles sunt modi, plurimaeque eodem via ducunt. Sua breuitati gratia, sua copia: alia translatis virtus, alia proprijs. Hoc oratio recta, illud figura declinata commendat. Ipsa denique vtilissima est exercitationi difficultas. Quid: quod authores maximi sic diligentius cognoscuntur? Non enim scripta, lectione secuta transcurrimus: sed tractamus singula, & necessario introspicimus: & quantum virtutis habeant, vel hoc ipso cognoscimus, quod imitari non possumus. ¶ Nec aliena tantum transferre, sed etiam nostra pluribus modis tractare proderit: vt ex industria sumamus sententias quasdam, easque versusum quam numerosissimē, velut eadem cera aliae atque aliae formae duci solent. ¶ Plurimum autem parari facultatis existimo ex simplicissima quaque materia. ¶ Nam in illa multiplici personarum, causarum, temporum, locorum, dictorum, factorum diuersitate facile delitescet infirmitas, tot se vndique rebus, ex quibus aliqua apprehendas, offerentibus. Illud virtutis indicium est, fundere quae natura contracta sunt, augere parua, varietatem similibus, voluptatem expositis dare, & bene dicere multa de paucis. In hoc optimē facient infinitae quaestiones, quas vocari *θεσεις* diximus: quibus Cicero iam princeps in Repub. exerceri solebat. ¶ His confinis est destructio & confirmatio sententiarum. Nam cum sit sententia, decretū quoddam atque secura praecipuum, quod de re, id est de iudicio rei quari potest: tum loci communes, quos etiam scriptos ab Oratoribus scimus. Nam qui haec recta tantum, & in nullos flexus recedentia copiose tractauerit: vtique in illis plures excursus recipientibus magis abundabit, eritque in omnes causas gratus. Omnes enim generalibus quaestionibus constant. Nam quid interest, Cornelius Trib. pleb. quod codicem legerit, reus sit: an quaramus, violeturne maiestas, si magistratus rogationem suam populo ipse recitauerit? Milo Clodium rectene occiderit, veniat in iudicium: an oporteatne infidiatorem interfici, vel perniciosum Reipub. ciuem, etiam si non infidietur? Cato Martiam honestene tradiderit Hortensio: an, conueniatne res talis bono vivo? De personis iudicatur, sed de rebus contenditur. ¶ Declamationes vero, quales in scholis Rhetorum dicuntur, si modo sunt ad veritatem accommodatae, & orationibus similes, non tantum dum adolefcit profectus, sunt vtilissima: quae inuentionem & dispositionem pariter exercent, sed etiam cum est consummatus, ac iam in foro clarus. Alitur enim atque enitescit velut pabulo laetiore facundia, & assidua contentionu asperitate fatigata renouatur. ¶ Quapropter historiae non

Vertenda graeca in latinum. Lib. I. Timaeum & Oeconomum.

Conuersio ex latinis.

praecipue. Crassi opinio, in Oratore Cicero.

B

Nostra pluribus modis tractanda.

Theses nullis circumscriptionibus implicitae scribendae.

Lib. 3. cap. 5.

Sententiarum destructio & confirmatio. Loci communes.

De declamatione.

Historiae.

Dialogi.
Carmina.

nunquam vbertas in aliqua exercendi styli parte ponenda: & dialogorum libertate gestiendum. C
 Ne carmine quidem ludere, contrarium fuerit: sicut athletæ remissa quibusdam temporibus cibo
 rum atque exercitationum certa necessitate, ocio & iucundioribus epulis reficiuntur. Ideoq; mihi
 videtur M. Tullius tantum intulisse eloquentiæ lumen, quod in hos quoque studiorum fecesus
 excurrit. Nam si nobis sola materia fuerit ex litibus, necesse est deteratur fulgor, & durefcatur ar-
 tricus, & ipse ille mucro ingenij quotidiana pugna retundatur. ¶ Sed quemadmodum forenfi-
 bus certaminibus exercitatos, & quasi militantes reficit ac reparat hæc velut sagina dicendi: sic
 adolescentes non debent nimium in falsa rerum imagine detineri, & inanibus simulacris: vsque-
 adeo vt difficile ab his digressos sit asluefacere ne ab illa in qua propè consenuerint vmbra, vera
 discrimina velut quendam solem reformident. Quod accidisse etiam Porcio Latroni, qui pri-
 mus clari nominis professor fuit, traditur: vt cum ei summam in scholis opinionem obtinenti,
 causa in foro esset oranda, impensè petierit, vt sublellia in basilicam transferrentur. ita illi cælū
 nouum fuit, vt omnis eius eloquentia contineri tecto ac parietibus videretur. Quare iuuenis qui
 rationem inueniendi eloquendi que à præceptoribus diligenter acceperit (quod non est infiniti o-
 peris, si docere sciant) & exercitationem quoque modicam fuerit consecutus, Oratorem sibi ali-
 quem (quod apud maiores fieri solebat) deligat, quem sequatur, quem imitetur: iudicij interfit quā-
 plurimis, & sit certaminis cui destinatur, frequens spectator: tum causas vel easdem quas agi au-
 dierit, stylo & ipse componat, vel etiam alias, veras modò: & vtrinque tractet: & quod in gladi-
 atoribus fieri videmus, in rebus actis exerceatur: vt fecisse Brutum diximus pro Milone. Melius
 hoc, quā rescribere veteribus orationibus, vt fecit Sestius cōtra Ciceronis actionem habitam pro
 eodem, cum alteram partem satis nosse non posset ex sola defensione. Citius aut sic idoneus erit
 iuuenis, quem præceptor coegerit in declamando quā similitudinem esse veritati, & per totas ire
 materias: quarum nunc facilima & maximè fauorabilia decerpunt. Obstat huic, quod secundo
 libro posui, frequens turba discipulorum, & consuetudo classium certis diebus audiendarum: nō
 nihil etiam persuasio patrum numerantium potius declamationes, quā æstimationem. Sed (quod
 dixi primo, vt arbitror, libro) nec ille se bonus præceptor maiore numero, quā sustinere pos-
 sit, onerabit: & nimiam loquacitatem recidet, vt omnia quæ sunt in controuersia, non, vt quidā
 volunt, quæ in rerum natura, dicantur: & vel longiore potius dierum spatio laxabit dicendi ne-
 cessitatem, vel materias diuiderè permittet. Vna enim diligenter effecta plus proderit, quā plu-
 res inchoatæ, & quasi degustatæ. Propter quod accidit, vt nec suo loco quicque ponatur, nec illa
 quæ prima sunt, seruent suam legem, iuuenibus flosculos omnium partium in ea quæ sunt dicturi
 congerentibus: quo fit, vt timentes ne sequentia perdant, priora confundant.

Seræ caullæ
etiā adolefcen-
tibus propo-
nendæ.

Porcius
Latro.

Forum iudi-
ciale sub dio.

Lib. 3. cap. 6.

Est firmandæ
potius quā nu-
merandæ iu-
ueniū compo-
sitiones.

ARGVMENTVM.

¶ Legendi & scribendi absoluta ratione, priusquam ad dicendi modum, quod tertium est, perueniat, de cogitatione quam locat inter duo postre-
 ma mediā, loquitur: quæ quanti sit vsus, atque vtilitatis, primum eleganter describit. ¶ Deinde quomodo firma & valida cogitandi vis parari
 possit, demonstrat: videlicet, si Jonga dicendi exercitatio, formam nobis fecerimus, quæ cogitantes sequatur: hinc animo & memoria pauca cō-
 plecti primum, deinde per incrementa paulò plura consuecimus: sic fore vt illa vsu augetur, & exercitatio retineatur, firmissimamq; euadat.
 Id exemplis Eriphili, Metrodori, & Hortensij probat. Verum quod in omnibus artis partibus: ita hic cauendum monet, ne cogitatis ita superstitio
 se adhibeamus, vt si fortuna quid plausibile ex tempore offerat, repudiare velimus.

De cogitatione.

Cap. VI.

Roxima stylo cogitatio est, quæ & ipsa vires ab hoc accipit, & est inter scribendi labo-
 rem, extemporalēque fortunam mediā quædam, & nescio an vsus frequentissimi.
 Nam scribere, nec vbi que, nec semper possumus: cogitationi temporis ac loci plurimū
 est. Hæc paucis admodum horis magnas etiam causas complectitur. Hæc quoties in-
 termittitur somnus, ipsis noctis tenebris adiuuatur. Hæc inter medios rerum actus aliquid inue-
 nit vacui, nec ocium patitur. Neque vero rerum ordinem modò (quod ipsum satis erat) intra se
 ipsa disponit, sed verba etiam copulat, totamque ita contexit orationem, vt ei nihil præter manū
 desit. Nam memoria quoque plerumque inhæret fidelius, quod nulla scribendi securitate laxatur.
 ¶ Sed ne ad hanc quidem vim cogitandi perueniri potest aut subito, aut cito. Nam primum faci-
 enda multo stylo forma est, quæ nos etiam cogitantes sequatur: tum assumēdus vsus paulatim,
 vt pauca primum complectamur animo, quæ reddi fideliter possint: mox per incrementa tã mo-
 dica, vt onerari se labor ille non sentiat, augenda vsu, & exercitatio multa continenda est: quæ
 quidem maxima ex parte memoria cōstat: ideoque aliqua mihi in illum locum differenda sunt.
 Eo tamen peruenit, vt is cui non refragetur ingenium, acri studio adiutus tantum consequatur,
 vt ea etiam quæ cogitarit, quæq; scripserit atque ediderit, in dicendo fidem seruent. Cicero cer-
 tē græcorum Metrodorum Sceptium, & Eriphylum Rhodium, nostrorumque Hortensium tra-

Quomodo
vis cogitandi
firmari pos-
sit.

Lib. 11. ca. 2.

Lib. 2. de
Oratore.
In Bruto.

A didit, quæ cogitauerant, ad verbum in agendo retulisse. ¶ Sed si forte aliquis inter dicendum ef-
 fulserit extemporalis color, non superstitiosè excogitatis demum est inhærendum. Neque enim
 tantum habent cura, vt nō sit dandus & fortuna locus: cum sape etiam scriptis ea quæ subito na-
 ta sunt, inferantur. Ideoq; totum hoc exercitatiois genus ita instituendum est, vt & digredi ex
 eo, & redire in id facile possimus. Nam vt primum est domo afferre paratam dicendi copiam,
 & certam: ita refutare temporis munera, longe stultissimum est. Quare cogitatio in hoc præpa-
 retur, vt nos fortuna decipere nō possit, adiuuare possit. Id autem fiet memoria viribus, vt ea quæ
 complexi animo sumus, fluant secuta, ne sollicitos, & respicientes, & vna spe suspensos recordatio
 nis, non sinant providere: alioqui vel extemporalē temeritatem malo, quā male cohærentem
 cogitationem. Peius enim quæritur retrorsus: quia cum illa desideramus, ab alijs auertimur: & ex
 memoria potius res petimus, quā ex materia. Plura sunt autem, si vtrunque querendum est,
 quæ inueniri possunt, quā quæ inuenta sunt.

ARGVMENTVM.

¶ Qui legendi, quæ scribenda, & quomodo tradidit. Rationem dicendi, quod vltimum erat, aggreditur. Primum facultatis extemporalis vtilitatē,
 ex adiunctis, consequentibus, & similibus commendat. Deinde quo pacto parari, & retineri possit docet. ¶ Parari, si dicendi artem probe tenuerit
 rimus: quo & qua sit perueniendum, si partes causarum, ordinem, quæstionum, quæ dispositio rerū, quid loco primo, quid secundo, ac deinceps
 sit collocandum, scierimus. Quibus extra artem, ex labore & studio adiungit, vt copiam optimi sermonis nobis paremus: vt orationem multo &
 fidei stylo, consuetudine atque exercitatioe formemus: cuius colorem etiam ex tempore dicta, referant. Vt non solum animi naturali mobilitate,
 verum etiam præcedente intentione, vsu quodam irrationali, quem tamen ars præcedat, adhibitis rerum imaginibus, & vniuersis plurimum
 valeamus. Pudorem quoque & gloriæ cupiditatem, ad hanc facultatem plurimum conferre, contendit: ad quam, paulatim, à paruis initijs, fre-
 quenti meditatione, & vsu perueniendū sit. ¶ Porro retineri eadem quæ paratur exercitatio: quam duplicem esse vult: primam, quæ audientibus
 pluribus, de quorum iudicio, atque opinione sumus solliciti, plura quotidie dicendo, exercetur. Alteram, quæ nobiscum cogitamus: & totas
 materias silentio persequimur: quarum comparatione facta, variâ commoda commemorari. Atque vt exacto, & perfecto sermone, vt consuecimus
 mus, & diligenter plurima scribendo, optime, & facillime dicere discamus præcipit.

Quemadmodum extemporalis facultas paratur & contineatur.

Cap. VII.

Maximus vero studiorum fructus est, & velut præmium quoddam longi laboris, ex tē-
 pore dicendi facultas: quam qui non erit consecutus, mea quidem sententia ciuilibus
 officijs renunciat, & solam scribendi facultatem potius ad alia opera conuertet. Vix
 enim bonæ fidei viro conuenit, auxilium in publicum polliceri, quod in presentissimis
 quibusque periculis desit: vt indicare portum ad quem nauis accedere, nisi lenibus ventis vecta,
 non possit. Si quidem innumerabiles accidunt subitæ necessitates, vel apud magistratus, vel repre-
 sentatis iudicij continuo agendi: quarum si qua, non dico cuiusque innocentium ciuium, sed a-
 micorum ac propinquorum alicui euenerit, stabit ne mutus, & salutarem petentibus vocem, sta-
 timq; si non succurratur, perituris, moras & secessum & silentium quæret, dum illa verba fabri-
 centur, & memoriae insidant, & vox ac latus præparetur? Quæ vero patitur hoc ratio, vt quif-
 quam sit Orator imparatus ac casus: Quid, cum aduersario respondendum erit, fiet? Nam sape
 ea quæ opinati sumus, & Contrà quæ scripsimus, fallunt, ac tota subito causa mutatur. Atque vt
 gubernatori ad incursum tempestatum, sic agenti ad varietatem causarum ratio mutanda est.
 Quid porro multus stylus, & assidua lectio, & longa studiorum atas facit, si manet eadem quæ
 fuit incipientibus difficultas? Perisse profecto confitendum est præteritum laborem, cui semper
 idem laborandum est. Neque ego hoc ago, vt ex tempore dicere malit, sed vt possit. ¶ Id autem
 maximè hoc modo consequemur. Nota sit primum dicendi via. Neque enim prius contingere
 cursus potest, quā scierimus, quò sit, & quā perueniendum. Nec satis est non ignorare quæ sunt
 causarum iudicialium partes, aut quæstionum ordinem rectè disponere, quanquam ista sunt præ-
 cipua: sed quid quoque loco primum sit, quid secundum, ac deinceps: quæ ita sunt natura copula-
 ta, vt mutari aut interuelli sine confusione non possint. Quisquis autem viam qua sit ingredien-
 dum discet, ducetur ante omnia rerum ipsa serie, velut duce: propter quod homines etiam mo-
 dice exercitati, facillimè tenorem in narrationibus seruant. Deinde, quid quoque loco quærant,
 scient: nec circumspectabunt, nec offerentibus se aliunde sensibus turbabuntur: nec confundent ex
 diuersis orationem, velut salientes huc, illuc, nec vsquam insistentes. Postremo habebunt modū
 & finem, qui esse citra diuisionē nullus potest. Expletis pro facultate omnibus quæ proposuerint,
 peruenisse se ad vltimum sentient. ¶ Et hæc quidem ex arte. Illa vero ex studio, vt copiam ser-
 monis optimi, quemadmodum præceptum est, cōparemus: multo ac fidelis stylo sic formetur ora-
 tio, vt scriptorum colorem etiam quæ subito effusa sunt reddant: vt cum multa scripserimus, etiā
 multa dicamus. Nam consuetudo & exercitatio facilitatem maximè parit: quæ si paululū inter-
 termittitur, non velocitas illa modò tardatur, sed & vόρημα ipsum coit atque concurrat.
 Quamquam enim opus est naturali quadam mobilitate animi, vt dum proxima dicimus, struere
 vltiora possimus, semperque nostram vocem prouisa & formata cogitatio excipiat, vix tamen
 s. iij.

Cogitatis nō
nimis, super-
stitiosè inhæ-
rendum.

vtilitas faci-
litatis ex tem-
pore dicendi.

Facilitas ex
tempore dicen-
di quomodo
comparatur.

Consuetudo
Exercitatio

aut natura aut ratio in tam multiplex officium diducere animum queat, vt inuentioni, disposi- C
 tioni, elocutioni, ordini verborum rerumque; tum ijs quæ dicit, quæ subiuncturus est, quæ vltra
 spectanda sunt, adhibita vocis, pronuociationis, gestus obseruatione vna sufficiat. Longè enim
 præcedat oportet intentio, ac præ se res agat: quatumq; dicendo consumitur tantum ex vltimo proro
 getur: vt donec perueniamus ad finem, non minus prospectu procedamus quam gradu, si non in-
 terfistentes offendentesque breuia illa atque concisa singultantium modo eiectioni sumus. Est igitur
 quidam vsus irrationabilis, quam græci ἀλογον τριβήν vocant, quo manus in scribendo de
 currit, quo oculi totos simul in lectione versus, flexusque eorum & transitus intuentur, & antè se
 quentia vident, quam priora dixerunt. Quo constant miracula illa in scenis pilariorum ac ven-
 tilatorum, vt ea quæ emisierint, vltro venire in manus credas, & quæ iubentur decurrere. Sed hic
 vsus ita proderit, si ea de qua locuti sumus ars antecesserit, vt ipsum illud quod in se rationem nõ
 habet, in ratione versetur. Nam mihi ne dicere quidem videtur, nisi qui dispositè, ornatè, copio-
 sèque dicit. Sed nec tumultuarij nec fortuiti sermonis contextum mirabor vnquam, quem iurgã
 tibus etiam mulierculis superfluere video: quem si calor ac spiritus tulit (frequenter enim acci-
 dit, vt successum extemporalem consequi cura non possit) Deum tunc affuisse, cum id euenisset,
 veteres Oratores (vt Cicero dicit) aiebãt. Sed ratio manifesta est. Nam bene concepti affectus, &
 recentes rerum imagines continuo impetu feruntur, quæ nonnunquam mora styli refrigescunt, &
 dilata non reuertuntur. Vtique vero cum infelix illa verborum cauillatio accessit, & cursus ad
 singula vestigia restitit, non potest ferri cõtorta vis. Sed vt optimè vocum singularum cedat ele-
 ctio, non continua, sed composita est. ¶ Quare capiendæ sunt illæ (de quibus dixi) rerum ima-
 gines, quas vocari φαντασιαι indicauimus, omniaq; de quibus dicturi erimus, personæ quæstio-
 nes, spes, metus, habenda in oculis, in affectus recipienda. Pectus est enim quod difertus facit, &
 vis mentis. Ideò que imperitis quoque, si modò sunt a liquo affectu concitati, verba non desunt. ¶
 Tum intendendus animus, non in aliquam rem vnã, sed in plures simul continuas: vt si per a-
 liquam rectam viam mittamus oculos, simul omnia quæ sunt in ea, circaque intuemur, non vlti-
 mum tantum videmus, sed vsque ad vltimum. Addit ad dicendum etiam pudor stimulos, addit
 & dicendorum expectata laus: mirumque videri potest, quod cū stylus secreto gaudeat, atque o-
 mnes arbitros reformidet, extemporalis actio auditorum frequentia, vt miles congestu signorũ,
 excitatur. Nanque & difficiliorem cogitationem exprimit & expellit dicendi necessitas, & secun- D
 dos impetus auget placendi cupido. Adeo præmium omnia spectant, vt eloquentia quoque, quan-
 quam plurimum habeat in se voluptatis, maximè tamen præsentis fructu laudis opinionisq; du-
 catur. ¶ Nec quisquam tantum fidat ingenio, vt id sibi speret incipienti statim posse contingere-
 re: sed sicut in cogitatione præcepimus, ita facultatem quoque extemporalem à paruis initijs pau-
 latinè perducemus ad summam: quæ nec perfici, nec contineri nisi vsu potest: ceterum peruenire
 eò debet, vt cogitatio non vtiq; melior sit ea, sed tutior: cum hanc felicitatem non in prosa mo-
 dò multi sint consecuti, sed etiam in carmine, vt Antipater Sidonius, & Licinius Archias. Credẽ
 dendum enim Ciceroni est: non quia nostris quoque temporibus non & fecerint quidam hoc, &
 faciant: quod tamen ipsum non tam probabile puto (neque enim habet aut vsus res, aut neces-
 sitatem) quam exhortandis in hanc spem, qui foro præparantur, vtile exemplum. Neque vero tam
 esse vnquam fiduciam facilitatis velim, vt non breue saltem tempus, quod nusquam ferè de-
 erit, ad ea quæ dicturi sumus dispicienda sumamus. Quod quidem in iudicijs ac foro datur sem-
 per. Neque enim quisquam est, qui causam quam non didicerit, agat. ¶ Declamatores quos-
 dam peruersa ducit ambitio, vt exposita controuersia protinus dicere velint: quin etiam, quod est
 in primis friuolum ac scenicum, verbum petant quo incipiant. Sed tam contumeliosos in se ri-
 det inuicem eloquentia: & qui stultis eruditi videri volunt, stulti eruditus videntur. Siqua tamen
 fortuna tam subitam fecerit agendi necessitatem, mobiliore quodam opus erit ingenio, & vis o-
 mnis intendenda rebus, & in præsentia remittendum aliquid ex cura verborum, si vtrunque non
 dabitur, tum & tardior pronuociatio moras habet, & suspensa ac veluti dubitans oratio: vt tamẽ
 deliberare, non hæsitare videamur. Hoc dum egredimur è portu, si nos nondum aptatis satis ar-
 mamentis ager ventus: deinde paulatim simul euntes aptabimus vela, & disponemus rudentes,
 & impleri sinus optabimus. Id potius, quam se inani verborum torreti dare quasi tempestatibus
 quò volent auferendum. ¶ Sed non minore studio continetur hæc facultas, quam paratur. Ars
 enim semel percepta non labitur, stylus quoque intermissione paulum admodum de celeritate
 dependit: promptum hoc, & in expedito positum, exercitatione sola continetur. Hac vti sic opti-
 mum est, vt quotidie dicamus audientibus pluribus, maximè de quorum sumus iudicio ac opinio-
 ne sollicitiarum est enim vt satis se quisquam vereatur. Vel soli tamẽ dicamus potius, quam nõ

Vfus irratio-
nalis.Pilarif.
Ventilatores

r. de Ora.

Phantasiae.
Lib. 6. cap. 3.Pectus difertus
facit.

Intentio.

Pudor.

Facultas ex-
temporalis dif-
ficilis, & quo
pacto ad su-
mã pducaturIn Oratore
Pro Arc. pœ.
Meditatio
adhibenda.Declamato-
ri vniuersi locis
cõmunib; i-
uere instrui
deum.A re nautica
Similitudo.Facultas di-
cedi exerci-
tatione retine-
tur.

A omnino dicamus. ¶ Est alia exercitatio cogitandi totasque materias vel silentio (dum tamen
 quasi dicat intra seipsum) persequendi, quæ nullo non & tempore, & loco, quando non aliud agi-
 mus, explicari potest: & est in parte vtilior quam hæc proxima. Diligentius enim componitur,
 quam illa in qua contextum dicendi intermittere veremur. Rursus illa prior plus confert vo-
 cis firmitate, oris facilitate, motu corporis, qui & ipse, vt dixi, excitat Oratorem, & iactatione ma-
 nus, pedis suppositione, sicut cauda leones facere dicuntur, hortatur. Studendum vero semper, &
 vbiq; Neque enim ferè tam est vllus dies occupatus, vt nihil lucri, vel, vt Cicero Brutum face- In Bruto.
 re tradit, operæ ad scribendum, aut ad legendum, aut ad dicendum rapi aliquo momento tempo C. Carbo.
 ris possit. Siquidem C. Carbo etiam in tabernaculo solebat hac vti exercitatione dicendi. Ne id Nullus sermo
 quidem tacendum est, quod eidẽ Ciceroni placet, nullum nostrum vsquam negligentem esse ser- negligentis sit
 monem: quicquid loquimur, vbiq; sit pro sua scilicet portione perfectum. Scribendum cer-
 tẽ nunquam est magis, quam cum multa dicemus ex tempore. Ita enim seruabitur pondus, & vi-
 brans illa verborum facilitas in altum reducetur: sicut rustici proximas vitis radices amputant,
 quæ illam in summum solum ducant, vt inferiores penitus descendendo firmentur. Ac nescio an
 vtrunque cum cura & studio fecerimus, inuicem proficit, vt scribendo dicamus diligentius, dicen-
 do scribamus facilius. Scribendum ergo, quoties licebit: si id nõ dabitur, cogitandum: ab vtroque
 exclusi debent tamen adniti, vt neque deprehensus Orator, neque litigator destitutus esse videat-
 tur. Plerunq; autem multa agentibus accidit, vt maximè necessaria, & vtiq; initia scribant: cæ
 tera quæ domo afferunt, cogitatione complectantur, subitis ex tempore occurrant. Quod fecisse Cõmentarij
 Ciceronis.
 M. Tullium Commentarijs ipsius apparet. Sed feruntur aliorum quoque, & inuenti fortè vt eos
 dicturus quisq; cõposuerat, & in libros digesti, vt causarũ quæ sunt actæ à Seruio Sulpitio, cuius
 tres orationes extant. Sed hi, de quibus loquor, Cõmentarij ita sunt exacti, vt ab ipso mihi in me- Tyro Cice.
 moriam posteritatis videantur esse compositi. Nam Ciceronis ad præsens modò tempus aptatos libertus.
 B libertus Tyro contraxit: quos non ideo excuso, quia non probem, sed vt sint magis admirabiles. In
 hoc genere prorsus recipio hanc breuem annotationem, libellosque qui vel manu teneantur, &
 ad quos interim respicere fas sit. Illud quod Lenas præcipit, displicet mihi, quæ scripserimus,
 in summas siue cõmentarios & capita conferre. Facit enim & discendi negligentiam hæc
 ipsa fiducia, & lacerat ac deformat orationem. Ego autem ne scribendum quidem
 puto, quod simus memoria profecturi. Nam hic quoque accidit, vt reuocet nos
 cogitatio ad illa elaborata, nec sinat præsentem fortunam experiri. Sic
 anceps inter vtrunq; animus æstuat, cum & scripta perdit,
 & non quarit noua. Sed de memoria destinatus est
 libro proximo locus, nec huic parti
 subiungendus, quia sunt a-
 lia prius nobis dicenda.

FINIS.

M. Fabij Quintiliani de Institutio- Tione Oratoria Liber XI.

ARGUMENTVM.

¶ Vim eloquendi citra facilitatem dicendi firmam, quæ legendo scribendo & dicendo paratur, consummatam & perfectam esse non posse, & quid horum vnumquodque (quibus imitationem, emendationem & cogitationem admiscuit) proprium habere, superiore libro tradidit. Huius autem initio irritos adhuc esse in eloquentia nostros conatus, nisi aptè & congruenter dicere studeamus, atque omnem ornatum infulsum & ridiculum esse, nisi hæc illi virtus contingat, profitetur. Id egregijs similitudinibus, & Ciceronis autoritate probat. ¶ Aptè dicere volenti, obseruanda primum, deinde vitanda præscribit. ¶ Obseruanda, vt quid cuique orationis parti congruat quid Re, Loco, Tempore, Iudici conciliando, docendo & mouendo, consideret: cum omnis ornatu rei cui adhibetur condicione consistet. Nec solum quid expediat, verum etiam quid deceat animaduertendum, quæ duo vt aliquando coniuncta sint, aliquando etiam separantur vt apparet ex causa Socratis, Aphricani Maioris, & Rutilij. Peruidendum itaque non minus quid dicas, quam quo loco quare non esse hanc virtutem minus inuentionis quam elocutionis. ¶ Vitanda, sui iactationem longe vitiosissimam, à qua Ciceronem contra obrectatores vendicat & purgat: quamvis oratori eloquentiæ fiduciam concedat. Arrogantiam qua iudicasse de causa, & iudicibus præire quodammodo velle qui dicit, videtur. Actionem impudentem, tumultuosam, iracundam, summis adulationem, affectatam scurrilitatem: In rebus ac verbis turpibus nullum pudorem, atque in omni negotio neglectam auctoritatem. ¶ Eloquentiæ genus ad personas, tempora, causas & res accommodandum. Personas esse vniuersas, quibus prelium & mite dicendi genus conuenit: vel iuuenes, quibus vberius & magis luxurians: vel milites, quibus simplicius: vel Philosophos, quibus inornatum & sine affectibus: vel Principes & Imperatores, quibus genus quoddam medium ornatum quidem, sed seueritate temperatum. Atque horum omnium alios esse actores, alios Litigatores, alios iudices: quibus omnibus ex præceptis. Exordio libro quarto traditis sit tribuenda conueniens oratio. In tempore & loco hæc esse quoque consideranda. Tempus an sit liberum, lætum, triste, angustum: Locus an sit publicus, priuatus, sacer, prophanus, celebris, secretus, aliena ciuitas, nostra. Cætera, forum curia, campus, theatrum, domus: quibus omnibus seruat decoro congruens tribuenda sit oratio. Causa si demonstratiua sit generis, vt ad delectationem audientium componatur: si alterius in actu & contentione posita, vt dicendi inuentionis respiciat, & res ferias sequatur. ¶ Hinc quid declamantes deceat, & quibus affectibus vti debeant. Quæ moderatio quarundam causarum propria, Quo pacto quæ natura sunt indecora & turpia tractanda sint: Quæ ratione excusanda hominibus probanda, atque etiam laudanda, exemplis, ex Ciceronis pro Cluentio, pro Murena, & alijs orationibus, demonstrat. Item qua ratione in alijs reprehendenda sint quæ feceris, ex oratione pro Ligario. Atque vt sit de pudendis querendum, vt aspera sint mollienda: vt que fortunam, aut orines, gentes, aut populos insectari decenter possit, atque vt verborum moderatione rei detrahenda sit inuidia, promptis ex eodem exemplis, tradit.

Præfatio, & de aptè dicendo.

Cap. I.

Aptè dicere
maximè ne-
cessarium.
2. & 3. de Ora-
tore.

Arata, sicut superiore libro continetur, facultate scribendi, cogitandique, & ex tempore etiam, cum res poscit, orandi: proxima est cura, vt dicamus aptè: quam virtutem elocutionis quartam Cicero demonstrat, quæque est meo quidem iudicio maximè necessaria. Nam cum sit ornatus orationis varius & multiplex, conueniatque alijs alijs, nisi fuerit accommodatus rebus atque personis, non modò non illustrabit eam, sed etiam destruet, & vim rerum in contrarium vertet. Quid enim prodest esse verba & latina, & significantia, & nitida, figuris etiam numericis; elaborata, nisi cum ijs in quæ iudicem duci formari; volumus; conueniat? Si genus sublime dicendi paruis in causis, paruum limatumque grandibus, lætum tristibus, lenè asperis, minax supplicibus, summissum concitatis, trux atque violentum iucundis adhibeamus: Vt monilibus, & margaritis, ac veste longa, quæ sunt ornamenta femininarum, deformentur viri: nec habitus triumphalis, quo nihil cogitari potest augustius, femininas deceat. Hunc locum Cicero breuiter in tertio de Oratore libro perstringit: neque tamen quicquam videri potest omisisse, dicendo, non omni causæ, nec auditori, nec personæ, nec tempori congruere orationis vnum genus. Nec ferè pluribus in Oratore eadem. Sed illic L. Crassius, cū apud summos Oratores, hominesque eruditissimos dicat, satis habet partem hanc velut notare inter agnoscentes. Et hic Cicero alloquens Brutum testatur esse hæc ei nota, ideòque breuius à se dici, quamquam sit fuis locus, tracteturque à philosophis latius. Nos institutionem professi, non solum scientibus ista, sed etiam discipulis tradimus: ideòque paulo pluribus verbis debet haberi venia. ¶ Quare notum sit nobis ante omnia, quid conciliando, docendo, mouendo iudici conueniat: quid quaque parte orationis petamus. Ita neque vetera, aut translata, aut ficta verba incipiendo, narrando, argumentando tractabimus, neque decurrentis contextu nitore circuitus, vbi diuidenda erit causa, & in partes suas digerenda, neque humile atque quotidianum sermonis genus, & compositione ipsa dissolutum epilogis dabimus, nec iocis lachrymas, vbi opus erit miseratione, siccabis. Nam ornatus omnis non tam sua quam rei cui adhibetur condicione consistat: nec plus refert quid dicas, quam quo loco. Sed totum hoc aptè dicere, non elocutionis tantum genere consistat, sed est cum inuentione commune. Nam si tantum habent etiam verba momentum, quanto res ipsa maius: quarum quæ esset obseruatio, suis locis subinde subiicimus. Illud est diligentius docendum, eum demum dicere aptè, qui non solum quid expediat, sed etiam quid deceat, inspexerit. Nec me fugit plerumque hæc esse coniuncta. Nam quod deceat, ferè prodest: neque aliò magis animi iudicium conciliari, aut, si res in contrarium tulit, alienari solent. Aliquando tamen &

In Orato.

Quæ aptè dicere volenti obseruanda.

Ornatus quo consistet.

Quid deceat, & expediat inspicendum.

A hæc dissentiunt. Quoties autem pugnabunt, ipsam vtilitatem vincet quod deceat. Nam quis nescit nihil magis profuturum ad absolutionem Socrati fuisse, quam si esset vsus illo iudiciali genere defensionis, & oratione summissa conciliasset iudicum animos sibi, crimenque ipsum sollicitè redarguisset: Verum id eum minimè decebat: ideòque sic egit, vt qui pœnam suam honoribus summis esset æstimaturus. Maluit enim vir sapientissimus, quod superesset ex vita, sibi perire, quam quod præterisset: & quando ab hominibus sui temporis parum intelligebatur, posteriorum se iudicis referuauit, breui detrimento iam vltimè senectutis, æuum seculorum omnium consecutus. Itaque quanuis Lysias, qui tum in dicendo præstantissimus habebatur, defensionem illi scriptam attulisset, vt ea noluit, cum bonam quidem, sed parum sibi conuenientem iudicasset. Quo vel solo patet, non persuadendi, sed bene dicendi finem in Oratore seruandum, cum interim persuadere deforme sit. Non fuit hoc vtile absolutioni: sed (quod est maius) homini fuit. Et nos secundum communem potius loquendi consuetudinem, quam ipsam veritatis regulam, diuisione hac vitur, vt ab eo quod deceat, vtilitatem separemus. Nisi forte prior ille Aphricanus, qui patitur a cedere, quam cum Tribuno pleb. humilimo contendere de innocentia sua maluit, inutiliter sibi videtur consuluisse: aut P. Rutilius vel cum illo penè Socratico genere defensionis est vsus, vel cū reuocante eum P. Sylla manere in exilio maluit, quid sibi maximè conduceret nesciebat. Hi vero parua illa, quæ abiectissimus quisque animus vtilia credit, si cum virtute conferantur, despicienda iudicauerunt: ideòque perpetua seculorum admiratione celebrantur. Neque nos simus tam humiles, vt quæ laudamus, inutilia credamus. Sed hoc qualecunque discrimen raro admodum euenit. Cæterum idem ferè (vt dixi) in omni genere causarum & proderit, & decebit. Est autè quod omnes & semper & vbique suadere ac dicere honestè facerèque deceat, contraque neminè vnquam vilo in loco turpiter. Minora vero, quæque sunt ex medijs, plerumque sunt talia, vt alijs sint concedenda, alijs non sint: aut pro persona, tempore, loco, causa, magis ac minus vel excusata debeant videri, vel reprehendenda. ¶ Cum dicamus autem de rebus aut alienis, aut nostris, diuidenda est ratio eorum, dum sciamus pleraque neutro loco conuenire. In primis igitur omnis sui vitiosa iactatio est, eloquentiæ tamen in Oratore præcipue: affectus; audientibus non fastidium modò, sed plerumque etiam odium. Habet enim mens nostra natura sublime quicquam & erectum, & impatiens superioris. Ideòque abiectos aut summittentes se sibi tenent alleuamus, quia hoc face re tanquam maiores videmur: & quoties discessit amulatio, succedit humanitas. At qui se supra modum extollit, premere ac despiciere creditur, nec tam se maiorem, quam minores ceteros face re. Inde inuidet humiliores: nam hoc vitium est eorum, qui nec sedere volunt, nec possunt contendere: ridet superiores, improbant bonos. Plerumque vero deprehendas arrogatum fallacem de se opinionem: sed in his vni quoque sufficit conscientia. Reprehensus est in hac parte nò modò Cicero, quanquam is quidem rerum à se gestarum maior, quam eloquentiæ fuit in orationibus vtique iactator. Ac plerumque illud quoque non sine aliqua ratione fecit. Audemim tamen batur eos quibus erat vsus adiutoribus in opprimenda coniuratione: aut respondebat inuidia, cui tamen non fuit par, seruata patriæ pœnam passus exilium: vt illorum quæ egerat in cõsulatu, fire quens commemoratio, possit videri non gloria magis quam defensionis data. Eloquentiam quidem cum plenissimam diuersæ partis aduocatis concederet, sibi nunquam in agendo immodicè arrogauit. Illius sunt enim. Siquid est in me ingenij, Iudices, quod sentio quam sit exiguum. & Nam quo minus ingenio possum, subsidium mihi diligentia comparari. Quinetiã contra Quint. Cæcilius de accusatore in Verrem constituendo, quanuis multum esset in hoc quoque momento, vter ad agendum magis idoneus veniret, dicendi tamen facultatem magis illi detraxit, quam arrogauit sibi: seque non consecutum, sed omnia fecisse vt posset eam conse. ui, dixit. In epistolis aliquando familiariter apud amicos, nonnunquam in dialogis, aliena tamen persona, verum de eloquentia sua dicit. Et apertè tamen gloriari, nescio an sit magis tolerabile vel ipsa vitij huius simplicitate, quam illa iactatione peruersa, si abundans oribus pauperem se, nobilis obscurum, & potens infirmum, & disertus imperitum planè & infantem vocet. Ambitiosissimum gloriandi genus est etiam deridere. Ab alijs ergo laudemur. Nam ipsos, vt Demosthenes ait, erubescere etiam cum ab alijs laudamur, deceat. Neque hoc dico, non aliquando de rebus a se gestis Oratori esse dicendum, sicut eidem Demostheni pro Ctesiphonte: quod tamen ita emendauit, vt necessitatem id faciendi ostenderet, inuidiamque omnem in eum regeret, qui hoc se coegisset. Et M. Tullius sæpe dicit de oppressa coniuratione Catilinæ, sed modò id, virtuti Senatus, modò prouidentia deorum immortalium assignat. Plerumque contra inimicos atque obrectatores plus vendicat sibi. erant enim tuenda cum obijcerentur. In carminibus vtinam peperisset, quæ non desierunt carpere maligni, Cedant arma togæ, concedat laurea lingua. &

Non omnia
quæ expe-
diunt decent

Cic. 1. de
Orat. 8.
Val. lib. 6.
tit. 4.

Cic. 1. de
Oratore.

Quæ fugien-
da.
Iactatio sui
vitiosa.

Excusat
farrã Cic. &
defendit.
Hoc excusat
oratione pro
domo sua ad
Pont.

Pro Arch.
Pro Quint.
In Diuin.

1. lib. de Ora.
& in Bruto.

Pro Ctesiphonte.

In Pisonem.
Pro Rabirio.

Cic. carmina.

O fortunatam natam me consule Romam.
 Et Iouem illum, à quo in concilium deorum aduocatur: & Mineruam, quæ omnes eum artes edocuit. quæ sibi ille, secutus quædam Græcorum exempla, permiserat. ¶ Verum eloquentiæ ut in decora iactatio, sic nonnunquam cõcedenda fiducia est. Nam quis reprehendat hæc, Quid putem? contemptumne me? non video, nec in vita, nec in gratia, nec in rebus gestis, nec in hac mea mediocritate ingenij, quid despicere possit Antonius. Et paulò post apertius, An decertare mecum voluit contentione dicendi: Hoc quidem beneficium est. Quid enim plenius, quid vberius, quam mihi pro me, & cõtra Antoniũ dicere? Arrogates & illi, qui se iudicasse de causa, nec aliter assuturos fuisse proponunt. Nam & inuiti iudices audiunt præsumentem partes suas: nec hoc Oratori cõtingere inter aduersarios, quod Pythagoræ inter discipulos cõgigit, potest. Ipse dixit. Sed istud magis minusve vitiosum est pro personis dicentium. Defenditur enim aliquatenus ætate, dignitate, autoritate: quæ tamen vix in villo tanta fuerint, vt non hoc affirmationis genus temperandum sit aliqua moderatione, sicut omnia in quibus patronus argumentum ex seipso peter. Quod fuisset tumidius, si criminis loco esse negasset Cicero Equitis Romani esse filium se defendente: at ille fecit hoc etiam fauorabile, coniungendo cum iudicibus dignitatem suam. Equitis autẽ Romani esse filium, criminis loco poni ab accusatoribus, neque his iudicantibus oportuit, neque defendentibus nobis. ¶ Impudens, tumultuosa, iracunda actio, omnibus indecora: sed vt quisque ætate, dignitate, vsu præcedit, magis in ea reprehendendus. Videas autem rixatores quosdam neque Iudicum reuerentia, neque agendi more ac modo contineri, quos ipso mentis habitu manifestum sit tam in suscipiendis quam in agendis causis nihil p̄si habere. Profert enim mores plerunque oratio, & animi secreta detegit. Nec sine causa Græci prodiderunt, Vt viuat, quenque etiam dicere. Humiliora illa vitia, summissa adulatio, affectata scurrilitas, in rebus ac verbis parum modestis ac p̄dicis vilis pudor, in omni negotio neglecta autoritas: quæ ferè accidunt ijs qui nimium aut blandi esse, aut ridiculi volunt. ¶ Ipsum etiam eloquentiæ genus alios aliud de cet. Nam neque tam plenum, & erectum, & audax, & præcolum senibus conuenit, quam presum, & mite, & limatum, & quale intelligi vult Cicero cum dicit orationem suam cõpisse canescere: sicut vestibus quoque non purpura coccoque fulgentibus illa ætas satis apta sit. In iuuenibus etiam vberiora paulo, & penè periclitantia feruntur. At in iisdem siccum, & solum & contra dicitur dicendi propositum, plerunque affectatione ipsa seueritatis inuisum est: quando etiam morum senilis autoritas immatura in adolescentibus creditur. Simpliciora militares decet. Philosophiam ex professo (vt quidam faciunt) ostentantibus, parum decori sunt plerique orationis ornatus, maximèque ex affectibus, quos illi vitia dicunt, Verba quoque exquisitiora, & compositio numerosa tali proposito diuersa. Non enim solum illa latiora, qualia à Cicerone dicuntur, Sa xa atque solitudines voci respondent: sed etiam illa, quanquam plena sanguinis, Vos enim iam Albiani troiuli atque luci, vos inquam imploro atque testor, vosq; Albanorum obruta aræ, sacrorum populi Romani sociæ & æquales, non conueniant barba illi atque tristitia. At vir ciuili, vereque sapiens, qui se non ociosis disputationibus, sed administrationi Reipublicæ dedit: à qua longissimè isti qui philosophi vocantur, recesserunt) omnia quæ ad efficiendum oratione quod proposuerit valent, libenter adhibebit: cum prius quod honestum sit, efficere in animo suo constituerit. Est quod principes deceat, alijs non concesseris. Imperatorum ac triumphaliũ separata est aliqua ex parte ratio eloquentiæ: sicut Pompeius abunde disertus rerum suarum narrator: & hic qui bello ciuili se interfecit, Caro, eloquens senator fuit. Idem dictum, sape in alio liberum, in alio furiosum, in alio superbum est. Verba aduersus Agamemnonem à Therste habita videntur: da illa Diomed, aliæque cui pari, magnum animum ferre præ se videbuntur. Ego te consulem putes, inquit L. Crassus Philippo, cum tu me non putes senatorem: Vox honestissimæ libertatis, nõ tamen ferres quemcunque dicentem. Negat se magni facere aliquis poetarum, vtrum Cæsar ater an albus homo sit: insania, verte, vt idem Cæsar de illo dixerit, arrogantia est. ¶ Maior in personis obseruatio est apud comicos trogicõsque. Multis enim vtuntur, & varijs. Eadem & eorum qui orationes alijs scribebant, fuit ratio, & declamantium est. Non enim semper vt aduocati, sed plerunque vt litigatores dicimus. Verum etiam in ijs causis quibus aduocamur, eadem differentia diligenter est custodienda. Vtimur enim fictione personarum, & velut ore alieno loquimur: dandiq; sunt ijs quibus vocem accommodamus, sui mores. Aliter enim P. Clodius, aliter Appius Cæcus, aliter Cæcilianus ille, aliter Terentianus pater fingitur. Quid asperius lictore Verris, Vt adeas, tantum dabis: Quid fortius illo, Cuius inter ipsa verberum supplicia vna vox audiebatur, Cuius Romanus sum: Quam dignæ Melonis in peroratione ipsa voces eo viro, qui pro Republica seditiosum

In lib. tempo
rum suorum.
Eloquentiæ
fiducia cõced
fa.
Philipp. 2.
Cice. r. denat.
Deo.
dicitur
è φα.
Pro Cælio.
A rto inde
cora fugien
da.
Rixatores.
Eloquentiæ
ius ad perso
nas accomo
dandum.
In Bruto.
Senes.
Iuuenes.
Militares.
Philosophos
Pro Arch.
Pro Iul.
Principes.
Imperatores.
Liberum in
vno, furiosũ
in alio.
Iliad. 2.
3. de Orat.
C. atullus.
Morum dif
crimen.
Pro Cælio.
Act. 7.
In Verrem.

A ca seditiosum ciuem toties compescuisset, quique insidias virtute superasset: Denique non modò quot in causa, totidem in Profopopœia sunt varietates: sed hõc etiam plures, quòd in his puero rum, feminarum, populorum, mutarum etiam rerum assimilamus affectus, quibus omnibus debetur suus decor. Eadem in ijs pro quibus agemus, obseruanda sunt. Aliter enim pro alio sape dicendum est, vt quisque honestus, humilis, inuidiosus, fauorabilis erit, adiecta propositõrũ quoque & antea actæ vitæ differentia. Iucundissima verò in Oratore humanitas, facilitas, moderatio, beneuolentia. Sed illa quoque diuersa bonum virum decent, malos odisse, publica vice commoueri, vltum ire scelera & iniurias: & omnia, vt initio dixi, honesta. ¶ Nec tantum quis, & pro quo: sed etiam apud quem dicas, interest. Facit enim & fortuna discrimen, & potestas: nec eadem apud principem, magistratum, senatorem, priuatum tamen liberum ratio est: nec eodem sono publica iudicia, & arbitratorum disceptationes aguntur. Nam vt orantem pro capite sollicitudo deceat & cura, & omnes ad amplificandam orationem quasi machinæ: ita in paruis rebus iudiciũque vana sint eadem, rideaturque meritò qui apud disceptatorem de re leuissima sedens dicturus, vtatur illa Ciceronis confessione, Non modò se animo commoueri, sed etiam corpore ipso perhorrescere. Quis verò nesciat quin aliud dicendi genus poscat grauitas senatoria, aliud aura popularis: cum etiam singulis iudicantibus, non idem apud graues viros, quod leuiores: non idem apud eruditum, quod militarem ac rusticum deceat: sitq; nonnunquam summittenda & contrahenda oratio, ne iudex eam vel intelligere vel capere non possit. ¶ Tempus quoque ac locus eger obseruatione propria. Nam & tempus tum latum, tum triste, tum liberum, tum angustum est. Atqui ad hæc omnia componendus Orator. Et loco publico priuatone, celebri an secreto, aliena ciuitate an tua, in castris denique an foro dicas, interest plurimum: ac suam quicque formam, & proprium quendam modum eloquentiæ poscit: cum etiam in cæteris actibus vitæ non idem in foro, curia, campo, theatro, domi, facere conueniat: & pleraque quæ natura non sunt reprehendenda, atque ideo interium sunt necessaria, alibi quàm mos permisit, turpia habeantur. ¶ Illud iam diximus, quantò plus nitoris & cultus demonstratiuæ materia, vt ad delectationem audientium composita, quàm, quæ sunt in actu & contentione, sua foris iudicialisq; permittant. Hoc adhuc adiciendum, aliquas etiam quæ sunt egregiæ dicendi virtutes, quo minus deceant, effici conditione caussarum. An quisquam tulerit reum in discrimine capitis, præcipuè qui apud victorem & principem pro se ipse dicat, frequenti translatione, fictis ac repetitis ex vetustate verbis, compositione quæ sit maximè à vulgari vsu remota, decurrentibus periodis, quam latissimis locis sententiisq; dicentem: Non perdant hæc omnia necessarium periclitanti sollicitudinis colorem, petendumque etiam innocentibus misericordiæ auxilium: Commo ueaturne quisquam eius fortuna, quem tumidum, ac sui iactantem, & ambitiosum institorem eloquentiæ in ancipiti sorte videat? Non: imò oderit reum verba aucupantem, & anxium, de fama ingenij, & cui esse diserto vacet. Quod mire M. Cælius in defensione causæ qua reus de vi fuit, comprehendisse mihi videtur, Ne cui vestrum, atque etiam omnium qui ad rem agendam adfunt, mens aut vultus molestior, aut vox immoderatio aliqua, aut denique, quod nimium est, iactantior gestus fuisse videatur. Atqui sunt quædam actiones in satisfactione, deprecatione, confessione positæ: sententiolisne flendum erit: Epiphonemata aut Enthymemata exorabunt? Non quicquid meris adicietur affectibus, omnes eorum diluet vires, & miserationem securitate laxabit? Agè si de morte filij sui, vel iniuria quæ morte sit grauior, dicendum patri fuerit, aut in narrando gratiam illam expositionis, quæ continget ex sermone puro atque dilucido, quæret, breuiter ac significanter ordinem rei protulisse contentus, aut argumenta diducet in digitos, & propositio num ac partitionum captabit leporem? & vt plerunque in hoc genere moris est, intentione omni remissa loquetur? Quò fugerit interim dolor ille? vbi lachrymæ substiterint: vnde se in medium tam securo obseruatio artium miserit? Non ab exordio vsque ad vltimam vocem cõtinuus quidam gemitus, & idem tristitiæ vultus seruabitur, si quidem volet dolorem suum etiam in audientes transfundere: quem si vsquam remiserit, in animum iudicantium non reducet. ¶ Quod præcipuè declamantibus (neque enim me pœnitet ad hoc quoque opus meum, & curam susceptorum semel adolescentium respicere) custodiendũ est, quo plures in schola finguntur affectus, quos non vt aduocati, sed vt passi subimus. Cum etiam hoc genus simulari litium soleat, cum ius mortis à senatu quidam, vel ob aliquam magnam infelicitatem, vel etiam pœnitentiã petunt: in quibus nõ solum non cantare, quod vitium peruasit, aut lasciuire, sed ne argumentari quidem nisi mistis, & quidem ita, vt in ipsa probatione magis immineant, affectibus decet. Nã qui intermittere in agendo dolorem potest, videtur posse etiam deponere. Nescio tamen an huius (de quo loquimur) decoris custodia maximè circa eos, contra quos dicimus, examinanda sit. Nam sine dubio in omnibus

Profopopœia.
Apud quem dicas, referre.
Pro Mil.
Decorum ex conditione locorũ & temporum.
Lib. 8. cap. 2.
Decorum ex conditione caussarum.
Cælii defensio.
Declamantes quomodo affectibus vtantur.

statim accusationibus hoc agendum est, ne ad eas libenter descendisse videamur. Ideoque mihi illud Cassij Seueri non mediocriter displicet, Dij boni, viuo: & quod me viuere iuuet, Aspernatem reum video. Non enim iusta ex causa vel necessaria videri potest postulasse eum, sed quadam accusandi voluptate. ¶ Præter hoc tamen, quod est commune, propriam moderationem quadam causa desiderant. Quapropter & qui curationem bonorum patris postulabit, doleat eius valetudine: & quanlibet graua filio pater obiecturus, miseriam sibi ostendat esse hanc ipsam necessitatē: nec hoc paucis modò verbis, sed toto colore actionis, vt id eum non dicere modò, sed etiam verè dicere appareat. Nec caussanti pupillo sic tutor irascatur vnquam, vt non remaneant amoris vestigia, & sacra quadam patris eius memoria. Iam quo modo contra abdicantem patrem, querentem vxorem, agi causam oporteret, in libro, vt arbitror, septimo dixi. Quando etiam aduocati voce vti deceret, quartus liber, in quo proemij præcepta sunt, continet. Esse & in verbis quod deceat, aut turpe sit, nemini dubium est. ¶ Vnum iam igitur huic loco, quod est sanè summæ difficultatis, adijciendum videtur, quibus modis ea quæ sunt natura parum speciosa, quæque non dicere, si vtrunlibet esset liberum, maluissimus, non tamen sint indecora dicentibus. Quid asperiores habere frontem potest, aut quid aures hominum magis respuunt, quam cum est filio filiue aduocatis in matrem perorandum: aliquando tamen necesse est, vt in causa Cluentij Habiti: sed non semper illa via, qua contra Salliam Cicero vsus est: non quia non ille optimè, sed quia plurimum refert, qua in re & quomodo lædat. Itaque illa cum filij caput palam impugnet, fortiter fuit repellenda. Duo tamen quæ sola supererant, diuinè Cicero seruauit. Primum, ne obliuisceretur reuerentiæ quæ parentibus debetur: deinde, vt repetitis altius causis, diligentissimè ostenderet, quod id quod erat in matrem dicturus, non oporteret modò fieri, sed etiam necesse esset. Primaque hæc expositio fuit, quanquã ad præsentem quæstionem nihil pertinebat, adeò in causa difficili atque perplexa nihil prius intuemum credidit, quod quid deceret. Fecit itaque nomen parentis non filio inuidiosum, sed ipsi in quam dicebatur. Potest tamen aliquando mater & in re leuiore aut minus infesta contra filium stare: tum lenior atque summissior decebit oratio. Nam & satisfaciendo, aut nostram minuemus inuidiam, aut etiam in diuersum eam transferemus: & si grauius dolere filium palam fuerit, credetur abesse ab eo culpa, fietque vltro miserabilis. Auertere quoque in alios crimen decet, vt fraude aliquorū concita credatur: & omnia nos passuros, nihil asperè dicturos, testandum: vt etiam si non possimus nõ conuictari, nolle videamur. Etiam si quid obijciendum erit, officium est patroni, vt id filio inuito, sed fide cogente facere credatur. Ita poterit vterque laudari. Quod de matre dixi, de vtroque parente accipiendū est. Nam inter patres etiam filiosque, cum interuenisset emancipatio, litigatū scio. In alijs quoque propinquitatibus custodiendū est, vt inuiti, & necessariò, & parè iudicemur dixisse: magis autè aut minus, vt cuique personæ debetur reuerentia. Eadè pro libertis aduersus patronos obseruantia. Et vt semel plura complectar, nunquã decebit sic aduersus tales agere personas, quo modo contra nos agi ab hominibus conditio nis eiusdè iniquo animo tulissimus. Præstatur hoc aliquando etiã dignitatibus, vt libertatis nostræ ratio reddatur, ne quis nos aut petulantes in lædendis his, aut etiam ambitiosos putet. Itaque Cicero quanquam erat in Cottam grauissimè dicturus, neque aliter agi P. Oppij causa poterat, longa tamen præfatione excusauit officij sui necessitatem. Aliquando etiam inferioribus, præcipueque adulescentulis parcere aut mederi decet. Vtitur hac moderatione Cicero pro Cælio contra Atracinum, vt eum non inimicè corripere, sed penè patriè monere videatur. Nam & iuuenis, & nobilis, & non iniusto dolore venerat ad accusandum. Sed in ijs quidem, in quibus vel iudici, vel etiã assistentibus ratio nostræ moderationis probari debet, minor est labor: illic plus difficultatis, vbi ipsos contra quos dicimus, veremur offendere. Duæ simul huiusmodi personæ Cicero pro Muræna dicenti obstitere, M. Catonis, Seruique Sulpitij: quam decenter tamen Sulpitio cum omnes concessisset virtutes, scientiã petendi consulatus ademit: Quid enim aliud esset quo se victum homo nobilis, & iuris antistes magis ferret? Vt verò rationem defensionis suæ reddidit, cum se studuisse petitioni Sulpitij contra honorem Muræna, non idem debere accusationi contra caput, diceret: Quam molli autem articulo tractauit Catonem, cuius naturam summè admiratus, non ipsius vitio, sed Stoicæ sectæ, quibusdam in rebus factam duriores videri volebat: vt inter eos non forensem contentionem, sed studiosam disputationem crederes incidisse. Hæc est profectò ratio, & certissimum præceptorum genus, illius viri obseruatio, vt cum aliquid detrudere salua gratia velis, concedas alia omnia: in hoc solo vel minus peritum quam in cæteris, adiecta, si poterit fieri, etiam causa cur ita sit: vel paulo pertinaciorem, vel credulum, vel iratum, vel impulsum ab alijs. Hoc illis commune remedium est, si in tota actione æqualiter appareat non honor modò, sed etiam charitas: præterea causa sit nobis iusta sic dicendi:

Accusandi inuiter.

Moderatio causandi quædam propria.

Cap. de Qualitate.

Turpia vt decora sunt ex personarum tractatione.

Decorum in oratione pro Cluentio à Cicero seruati.

Excusatio.

Quo tractandi quos offendere veremur.

Detrahendi ratio cui gratia.

A neque id moderatè tantum faciamus, sed etiam necessariò. ¶ Diuersum ab hoc, sed facilius, cum hominum aut alioqui turpium, aut nobis inuisorum quadam facta laudanda sunt. Decet enim rem ipsam probare in qualicumque persona. Dixit Cicero pro Gabinio, & P. Vatino inimicissimis antea sibi hominibus, & in quos orationes etiam scriperat. Verum causa iusta fit fatendo non se de ingenij fama, sed de fide esse sollicitum. Difficilior ei ratio in iudicio Cluentiano fuit, cum Scamandrum necesse haberet dicere nocentem, cuius egerat causam. Verum illud elegantissimè, cum eorum à quibus ipse productus esset, preces, tum etiam adolescentiam suam excusat: detractus susciperet, fateretur. Apud iudicem verò, quod aut propter alienum commodum in causa quam susceperimus, aut suam, vt persuadendi ardua ratio, ita dicendi expeditissima. Fiducia enim iustitiæ eius, non causa, nihil nos timere simulabimus. Ipse erit gloria inflandus, vt tãto clarior futura sit fides ac religio in pronunciando, quanto minus vel offensæ vel utilitati suæ indulserit. Hoc modo & apud eos à quibus appellatum erit, si forte ad eosdem remittentur, adijcienda ratio vel necessitatis alicuius, si id causæ cedit, vel erroris, vel suspicionis. Tutissimum ergo pœnitentiæ confessio, & satisfactio culpæ: perducendusque omni modo iudex ad iræ pudorem. Accidit etiam nonnunquam, vt eandem causam, de qua pronunciauit, cognoscat iterum: tum illud quidem commune, apud alium nos iudicem disputaturos de illius sententia non fuisse: neque enim emendari ab alio quam ab ipso fas esse: cæterum ex causa, vt quæque permittet, aut ignorata quadam, aut defuisse testes, aut (quod timidissimè, & si mihi aliud planè fuerit, dicendum est) patronos non satisfecisse. Succurret etiã, si apud alios iudices agatur: vt in secunda assertionem, aut in centumviralibus iudicijs duplicibus, parte victa. Decentius erit, quoties contigerit seruare iudicem pudorem: de qua re latius in probationum loco dictum est. ¶ Potest euenire, vt in alijs reprehendenda sint, quæ ipsi fecerimus: vt obijcit Tubero Ligario, quod in Africa fuerit. Et ambitus quidam dānati, recuperandæ dignitatis gratia reos eiusdem criminis detulerunt, vt in scholis luxuriantem patrem luxuriosus ipse iuuenis accusat. Id quod deceter fieri possit, equidè non inuenio, nisi aliquid reperiat quod intersit, persona, ætas, tempus, causa, locus, animus. Tubero iuuenem se patri hæssisse, illum à senatu missum non ad bellum, sed ad frumentum cœmendū ait, vt primum licuerit, à partibus recessisse. Ligarium & perseuerasse, & nõ pro Cn. Pompeio, inter quæ & Cæsarem dignitatis fuerit contentio, cum saluam vterque Rempublicam vellet, sed pro Iuba atque Afris inimicissimis populo Romano stetit. Cæterum vel facillimum est ibi alienam culpam accusare, vbi fatearis tuam. Verum id iam iudicis est, non actoris. Quod si nulla contingit excusatio, sola colorem habet pœnitentia. Potest enim videri satis emendatus, qui in odium eorum in quibus errauerat, ipse cœuersus est. Sunt enim quidam, qui hoc natura ipsa rei non indecens faciunt: vt cum pater ex meretrice natus, quod amet meretricem in matrimoniu, abdicat. Scholastica materia, sed non quæ non possit accidere. Hic igitur multa non deformiter dicit: vel quod omnium sit votum parentum, vt honestiores quæ sint ipsi, liberos habeant: nam & filia nata, meretrix eam mater pudicam esse voluisset: vel quod humilior ipse fuerit (licet enim hoc dicere) vel quod non habuerit patrem qui moneret: quin eo minus faciendum filio fuisse, ne renouaret domus pudorem, & exprobraret patri nuptias, matri prioris vitæ necessitatem: ne denique legem quandam suis quoque subinde liberis daret: & credibilis erit etiam propria quadam in illa meretrice turpitudine, quam nunc hic pater ferre non possit. alia prætereo. Neque enim nunc declamamus, sed ostendimus nonnunquam posse ipsi incommodis dicentem bene vti. ¶ Illic maior æstus, vbi quis pudenda queritur, vt stuprum præcipue in maribus: aut os prophanatum. Non dico si loquatur ipse (nam quid aliud ei quam gemitus ac fletus & execratio vitæ conueniat? vt iudex intelligat potius dolorem illum quam audiat) sed patrono quoque per similes affectus eundem erit, quia hoc iniuriæ genus verrecundius inest passis quam ausis. Mollienda est in plerisque alio colore asperitas orationis, vt Cicero de proscriptorum liberis fecit. Quid enim crudelius, quam homines honestis parentibus ac maioribus natos à Republica summoueri? Itaque durum id esse summus ille tractandorum animorum artifex confitetur: sed ita legibus Syllæ coherere statum ciuitatis affirmat, vt his solutis stare ipsa non possit. Assuetus itaque est, vt aliquid eorū quoque causa videretur facere, contra quos diceret. ¶ Illud etiam in iocis monui, quam turpis esset fortunæ insectatio, & ne in totos ordines, aut gentes, aut populos petulantia incurreret. Sed interim fides patrocini cogit quadam de vniuerso genere aliquorum hominum dicere, vt Libertinorum, vel Militum, vel Publicanorum, vel similiter aliorum: in quibus omnibus commune remedium est, vt ea quæ lædunt, non libenter tractare videaris: nec in omnia impetum facias, sed in id quod expugnandum est: & reprehendens, alia laude compenses. Si milites cupidos dicas esse, non mirum, t. ij.

Quo pacto persona inimici aut patris honesti hominis, aut aliquid quod eius factum iudicandum.

Iudicis persona.

Quomodo apud eundem iterum agendum.

Lib. 5. cap. 27. Reprehendenda que feceris, ratio.

Pœnitentia color.

Quomodo de pudendis querendum sit, & aspermollienda.

Ordinis ciuitatis insectatio.

In milites.

In libertino

Pro Flac. Varen. Fono. teio.

Inuidia de trahēda ratio.

Nimii om. ne indecorū.

Virtutes di. uerſae. In Orat.

quod periculorum ac sanguinis maiora sibi deberi praemia putent: eosdem petulantēs, & hoc fieri, quod bellis magis quam paci assueuerint. Libertinis detrahenda est autoritas: licet his testimonium reddere industria, per quam exierint de seruitute. Quod ad nationes externas pertinet, Cicero variè detractus Gracis testibus fidem, doctrinam his concedit ac literas: seque eius gestis amatorem esse profitetur. Sardos contemnit, Allobrogas vt hosteis infectatur: quorum nihil tunc cum diceretur, parum aptum, aut remotum à cura decoris fuit. ¶ Verborum etiam moderata tione detrahi solet siqua est rei inuidia, si asperum dicas nimium seuerum, iniustum persuasione labi, petinacem vltra modum tenacem esse propositi: plerunq; velut ipsos coneris ratione vincere, quod est mollissimum. Indecorum est super hac omnia nimium: ideoque etiam quod natura rei satis aptum est, nisi modo quoque temperetur, gratiam perdit. Cuius rei obseruatio iudicio magis quodam sentiri, quam praecipis tradi potest quantum satis sit, & quantum recipiant aures. Non habet haec mensuram, & quasi pondus: quia vt in cibus, alia alijs magis complet. Ad iudicandum etiam breuiter videtur, quod ferè dicendi virtutes diuersissimae, non solum suos amatores habeant, sed ab eisdem saepe laudentur. Nam Cicero quodam loco scribit id esse optimum, quod cum te facile credideris consequi imitatione, non possis. Alio verò, non se id egisse, vt ita diceret quomodo se quilibet posse consideret, sed quomodo nemo. Quod potest pugnare inter se videri. Verum vtrunq; ac merito, laudatur. Causa enim modoq; distat: quia simplicitas illa, & velut securitas in affectata orationis, mire tenues causas decet: maioribus illud admirabile dicendi genus magis conuenit. In vtroque eminet Cicero, ex quibus alterum imperiti se posse cōsequi credent, neutrum qui intelligunt.

ARGVMENTVM.

¶ Memoria & pronuntiatio potissimum ad dicendum pertinent: ergo hoc loco commodè tractantur. Hoc itaque capite, quantum eloquentia thesaurus sit memoria, quae res nobis & verba semper repraesentat, sine qua nulla consistat aliarum partium, praedicat. Eius partes duas facit: scilicet percipere, & fideliter continere non solum scripta sed etiam cogitata: & tam aduersariorum quam nostra. ¶ Vim eius naturalem describit: quae tamen ratione iunetur & exaltatione augetur, firmeturque. Quare memoriam duplicem esse naturalem & artificiosam contendit. Artificiosae primum inuentorem, & ex quoque uentur Simonidem commemorat. Eamq; tribus cōstat: Locis, Imaginibus & Praecipis, ostendit. Loca multa il lustrat explicata modicis interuallissimae rerum & verborum efficacis, ac res, insignitas desiderat quibus, modus aliquis statutus sit ne uanitate quadam aut ostentatione minutim concidantur, quod orationi perpetuo ediscenda parum conuenit. Ediscendi rationem triplicem facit. Tacite secum, voce leniter expressa, & alio legente. Primum magno opere probat, si cogitationibus & perturbationibus simus vacui. Quibus vt occupamus, sit adhibenda vox, quae duplici motu iuuat audiendi & dicendi: quae secunda ratio erit. Tertia commoda cum incommodis comparat, & ostendit esse maiora. ¶ Quo pacto longior oratio memoria complectenda sit, praecipia tradit vt per partes ediscatur, non exiguis sed quae locum quenque ad finem perducant quibus apponenda sint notae rei conuenientes: vt si de nave dicendum, anchora si de bello, spiculum. Alio quando etiam quae ab aliquo simili memoriam transferunt ad id quod continendum est: vt si Fabius tenendus sit, succurrat cunctis illis, si Cicero, veniat in mentem ciceris. Aliquando etiam non similes vt si annulum alligat, vt cur id feceris, requiras. ¶ Reliqua huius rei praecipia sunt vt bene valeamus, vt animus sit liber cogitationibus, vt digestus cibus, vt eadem cera aut tabula vtamur in qua scripsimus, vt ad sit exercitatio cogitandi ediscendique, pauca primum, deinde paulatim plura, vt diuisione vtamur, & bona compositione: vt poetica primum ediscamus, deinde oratoria. Tertio solutiora numeris vt tardiora ingenia nocte interposita recordationem adhibeant. ¶ Postremo ingenis fideli & magna memoria praeditis, & tempore abundantibus, ad verbum ediscenda omnia imperatidura vero aut nulla, extemporali tamen dicendi facultate valentibus, comprehensis animo rebus, eloquenti facultatem liberam permittit: & quantum memoria natura iudique valeat, Themistoclis Mithridatis Craffi atque Cyri exemplis, ostendit.

De memoria.

Cap. I.

Memorie cōmendatio ab utilitate. Oratori vtilia. Thesaurus eloquentiae, memoria.

Vis memoriz.

Memoria quidam naturae modò esse munus existimauerunt: estq; in ea non dubiè plurimum: sed ipsa excolendo, sicut alia omnia, augetur: & totus de quo diximus, adhuc inanis est labor, nisi ceterae partes hoc velut spiritu continentur. Nam & omnis disciplina memoria constat, frustra que docemur, si quicquid audimus, praeterfluat: & exemplorum, legum, responsoꝝ, dictoꝝ, beneque factorum velut quaedam copias, quibus abundare, qualesque in promptu semper habere debet Orator, eadem illa vis repraesentat. Neque immemore thesaurus hic eloquentiae dicitur. Sed non firmè tantum continere, verum etiam cito percipere, multa acturos oportet: nec quae scripseris modò, iterata lectione completi: sed in cogitatis quoque rerum ac verborum contextum sequi, & quae sint ab aduersa parte dicta, meminisse, nec vtiq; eo quo dicta sunt ordine refutare, sed opportunis locis ponere. Quid extemporale oratio non alio mihi videtur mentis vigore constare. Nam dum alia dicimus, quae dicturi sumus, intue da sunt: ita cum semper cogitatio vltra id quod est, longius querit, quicquid interim reperit, quodammodo apud memoriam deponit, quod illa quasi media quadam manus acceptum ab inuentione tradit elocutioni. ¶ Non arbitror autem mihi in hoc immorandum, quid sit quod memoriam faciat: quamquam plerique imprimi quaedam vestigia nostro animo, quae velut in ceris annulorum signa seruentur, existimant. Neque ero tam credulus, vt quasi habitum tardiorum firmiorumq; memoriam fieri putem. Eius autem quod ad animum pertinet, magis admirare naturam, subito res vetustas tanto ex interuallo repetitas reddere se & offerre: nec tantum requirentibus, sed etiam sponte interim: nec vigilantibus, sed etiam quietè compositis magis: eoque illa quoque animalia, quae carere intellectu videmus, meminerunt, & agnoscunt, & quamlibet longo itinere diducta, ad assuetas sibi sedes reuertuntur. Quid non haec varietas mira est, excide-

A re proxima, vetera inharere: hesternorū immemores, acta pueritiae recordari: Quid: quod quaedam requisita se occultant, & eadem forte succurrunt: nec manet semper memoria, sed a quando etiā redit: Nesciretur tamen quanta vis esset eius, quanta diuinitas illa, nisi in hoc lumen orandi vim extulisset. Non enim rerum modò, sed etiam verborum ordinem praestat: nec ea pauca contexit, sed durat propè in infinitum, & in longissimis actionibus prius audiendi patientia quam memoriae fides deficit. Quod & ipsum argumentum est, subesse artem aliquam, iuuariq; ratione naturam: cum iidem docti facere illud, indocti & in exercitati non possimus: quāquam inuenio apud Platonem obstare memoriae, vsum literarum: videlicet quòd illa quae scriptis reposuimus, velut custodire definimus, & ipsa securitate dimittimus. Nec dubium est, quin plurimum in hac parte valeat mentis intentio, & velut acies luminum à prospectu rerum quas intuetur, non auersa. Vnde accidit, vt quae per plures dies scribimus ediscendi causa, cogitatione ipsa contineat. ¶ Artem autem memoriae primus ostendisse dicitur Simonides: cuius vulgata fabula est, Cum pugili coronato carmen quale componi victoribus solet, mercede pacta scripsisset, abnegata ei pecunia pars est, quòd more Poëtis frequentissimo digressus, in laudes Castoris & Pollucis exierat: quapropter partem ab ijs petere, quorum facta celebrasset, iubebatur: & persoluerunt, vt traditum est. Nam cum esset grandè conuiuium in honorem eiusdem victoriae, atque adhibitus ei cenae Simonides, nuncio est excitus, quòd eum duo iuuenes equis aduecti desiderare maiorem in modum dicebantur. Et illos quidem non inuenit, fuisse tamen gratos erga se, exitu comperit. Nam vix eo limen egresso, triclinium illud supra conuiuii corruit, atque ita contudit, vt non ora modò oppressorum, sed membra etiam omnia requirentes ad sepulturam propinqui, nulla nota possent discernere. Tum Simonides dicitur, memor ordinis quo quisque discubuerat, corpora suis reddidisse. Est autem magna inter auctores dissensio, Glaucōne Carystio, an Leocrati, an Agatharcho, an Scopae scriptum sit id carmen: & Pharsali fuerit hac domus, vt ipse quodam loco significare Simonides videtur, atq; Apollodorus, & Eratosthenes, & Euphorion, & Larissaeus Eurypilus tradiderunt: an Granone, vt Apollas Callimachus, què secutus Cicero hac famā latius fudit. Scopam nobilè Thessalum perisse in eo conuiuio constat, adicitur fororis filius: putant & ortos pleorost; ab illo Scopae, qui maior aetate fuerit: quanq; mihi totum de Tyndaridis fabulosum videtur: neq; omnino huius rei meminit vsquam Poëta ipse, profectò non taciturnus de tanta sua gloria.

B Ex hoc Simonidis facto notatū videtur, iuuari memoriae signatis animo sedibus, idq; credere suo quoque experimento. Nam cum in loca aliqua post tempus reuerſi sumus, non ipsa agnoscimus tantum, sed etiam quae in his fecerimus reminiscimur, personaq; subeunt, nonnunquam tacitè quoque cogitationes in mentem reuertuntur. ¶ Nata est igitur, vt in plerisque, ars ab experimento. Loca discunt quammaximè spatiosa, multa varietate signata, domū fortè magnam, & in multos diductam recessus. In ea quicquid notabile est, animo diligenter affigitur, vt sine cunctatione ac mora parteis eius omnes cogitatione possit percurrere. Et primus hic labor est, non haerere in ocursu. Plus enim quam firma debet esse memoria, quae aliam memoriam adiuuet. Tum quae scriperunt, vel cogitatione complectuntur, & alio signo quo moneantur, notant: quod esse vel ex re tota potest, vt de nauigatione, militia: vel ex verbo aliquo. Nam etiam excidentes, vnus admonitione verbi in memoriam reponitur. Sit autem signum nauigationis, & anchora: militiae, vt aliquid ex armis. Haec itaque digerunt, primum sensum vel locum vestibulo quasi assignant, secundum atrio, tum impluuium circumeunt: nec cubiculis modò aut exedris, sed stratis etiam similibusq; per ordinem committunt. Hoc facto, cum est repetenda memoria, incipiunt ab initio loca haec recensere, & quod cuique crediderunt, reposcunt, & eorum imagine admonentur: vt quamlibet multa sint quorum meminisse oporteat, sint singula connexa quodam choro, ne errent coniugetes prioribus sequentia solo ediscendi labore. Quod de domo dixi, & in operibus publicis, & in itinere longo, vt vrbium ambitu, & picturis fieri potest. Etiam fingere sibi has imagines licet. ¶ Opus est ergo locis, quae vel finguntur, vel sumuntur: imaginibus, vel simulacris, quae vtiq; fingenda sunt. Imagines notae sunt, quibus ea quae ediscenda sunt, notamus: vt quomodo Cicero dicit, locis pro cera, simulacris pro literis vtamur. Illud quoq; ad verbum ponere, optimū fuerit. Locis est vtendū multis, illustribus, explicatis modicis interuallis: imaginibus autè agentibus, acribus, insignitis, quae occurrere, celeriterq; percutere animum possint. ¶ Quo magis miror quomodo Metrodorus in XII signis per quae Sol meat, trecenos & sexagenos inuenerit locos. Vanitas nimirum fuit atq; iactatio circa memoriam suam potius arte quam natura gloriantis. ¶ Equidè haec ad quaedam prodesse non negauerim, vt si rerum nomina multa per ordinem audita, reddenda sint. Nanque in ijs quae didicerunt locis reponunt res illas, mensam, vt hoc vtar, in vestibulo, in atrio puluinum, & sic cetera: deinde relegentes, inueniunt vbi posuerunt.

In Phaedro & Timaeo.

Simonides artificiosae memorie inuentor.

de Orat.

Arts memoriae constituta.

Loca & imagines. de Orat. & Partit.

Locorum & imaginum minutim facta cōcilio, perpetuis orationibus parum apta.

Senec. lib. 1.
Declama.

Et forsitan in hoc sunt adiuti, qui auctione dimissa, quid cuique vendidissent, testibus argentario-
rum tabulis reddiderunt. Quod praestitisse Hortensium dicunt. Minus idem proderit in ediscen-
dis quae orationis perpetuae erunt. Nam & sensus non eandem imaginem quam res habent, cum
alterum fingendum sit, & horum tamen vtrunque commonet. Sed cum sermonis alicuius habi-
tu verborum contextus eadem arte quomodo comprehenditur? Mitto quod quaedam nullis si-
mulachris significari possunt, vt certae coniunctiones. habeamus enim sane, vt qui notis scribunt,
certas imagines omnium, & loca scilicet infinita, per quae verba quae sunt in quinque contra Ver-
rem secundae actionis libris, explicentur, vt meminerimus etiam omnium quasi depositorum, non-
ne impediri quidem eorum quae dicit, decursum necesse est duplici memoriae cura? Nam quomo-
do poterunt copulata fluere, si propter singula verba ad singulas formas respiciendum erit? Qua-
re & Carneades, & Sceptus (de quo modo dixi) Metrodorus, quos Cicero dicit vfos hac exercita-
tione, sibi habeant sua: nos simpliciora tradamus. ¶ Si loquor complectenda memoria fuerit oratio,
proderit per partes ediscere (laborat enim maxime onere) & haec partes non sint perexiguae.
alioqui nimis multae erunt, & eam distinguunt atque coincident. Nec vti que certum imperaue-
rim modum, sed maxime vt quisque finietur locus: nisi forte tam sit numerosus, vt ipse quoque
diuidi debeat. Dandi sunt certi quidam termini, vt contextum verborum (qui est difficilissimus) co-
tinuet crebra meditatio, partes deinceps ipsas repetitus ordo coniungat. Non est inutile, quod facili-
us haereant, aliquas apponere notas, quarum recordatio commoneat & quasi excitet memoria.
Nemo enim ferè tam infelix, vt quod cuique loco signum destinauerit, nesciat: vt si erit tardus
ad hoc, eo quoque adhuc remedio vtatur, vt ipsa excitent notae. Hinc est ex illa arte non inutile,
attendere signa ad eos qui exciderunt sensus: anchoram (vt supra posui) si de naue dicendum ef-
fretispiculum, si de praelio. Multum enim signa faciunt, & ex alia memoria venit alia, vt cum trās-
tus annulus vel alligatus commoneat nos cur id fecerimus. ¶ Hæc magis adhuc adstringunt, quæ
memoriam ab aliquo simili transferunt ad id quod continendum est: vt in nominibus, si Fabius
forte sit tenendus, referamus ad illum cunctatorem, qui excidere non potest: aut ad aliquem ami-
cum, qui idem vocetur, quod est facilius in apris, & vris, & Nasone: aut Crispo, vt id memoriae
affigatur, vnde sunt nomina. Origo quoque aliquando declinatorum tenendi magis causa est, vt
in Cicerone, Verrio, Aurelio, si debet inferi. Illud neminem non iuuabit, ipsidem quibus scripserit
ceris, ediscere. Sequitur enim vestigijs quibusdam memoriam, & velut oculis intuetur non pagi-
nas modo, sed versus propè ipsos, qui tum dicit similis legenti. Iam verò si litura aut adiectio ali-
qua aut mutatio interueniat, signa sunt quaedam quæ intuentes errare non possumus. ¶ Est ratio,
vt illi de qua primum locutus sum, arti non dissimilis, ita (siquid me experimenta docuerunt) &
expeditior & potetior, ediscere tacite. Nam id quoque est, quod tum erat optimum, si non subiret
velut ociosum animum plerumque alia cogitationes, propter quas excitandus est voce, vt duplici
motu iuuetur memoria, dicendi, & audiendi. Sed hæc vox sit modica, & magis murmur. Qui au-
tem legente alio ediscit, in parte tardatur, quod acrior est oculorum quam aurium sensus: in par-
te iuuari potest, quod cum semel aut bis audierit, continuo illi memoriam suam experiri licet, &
cum legente contendere. Nā & alioqui id maxime faciendum est, vt nos subinde tentemus: quia
continua lectio, & quæ magis, & quæ minus haerent, aequaliter transit. In experiendo teneasne, &
maior intentio est, & nihil superuacui temporis perit, quo etiam quæ tenemus, repeti solent: ita
sola quæ exciderunt, retractantur, vt crebra reiteratione firmentur: quanquam solent hoc ipso
maximè haerere, quod exciderunt. ¶ Illud ediscendo scribendoque commune est, vtrique
plurimum conferre bonam valetudinem, digestum cibum, animum cogitationibus alijs li-
berum. Verum & in his quæ scripsimus, complectendis, multum valent, & in ijs quæ cogi-
tamus, continendis, propè solæ (excepta, quæ potissima est, exercitatione) diuisio & compositio.
Nam qui rectè diuiserit, nunquam poterit in rerum ordine errare. Certa sunt enim non solum
in digerendis quæstionibus, sed etiam in exequendis, si modo rectè dicimus, prima ac secunda, &
deinceps: coheretque omnis rerum copulatio, vt ei nihil nec subtrahi sine manifesto intellectu, nec
inferi possit. An verò Sæuola in lusu duodecim scruporum, cum prior calculum promouisset, ef-
fretus victus, dum rus tendit, repetito totius certaminis ordine quo dato errasset, recordatus redijt
ad eum quicum luserat, isque ita factum esse confessus est: minus idem ordo valebit in oratione,
praesertim totus nostro arbitrio constitutus, cum tantum ille valeat alternus? Etiam quæ bene
composita erunt, memoriam serie sua ducent. Nam sicut facilius versus ediscimus, quam profam
orationem: ita profam vincit, quam dissolutam. Sic contingit, vt etiam quæ ex tempore vide-
buntur effusa, ad verbum repetita reddantur, quod meæ quoque mediocritatem memoriae sequeba-
tur, si quando interuentus aliquorum, qui hunc honorem mererentur, iterare declamationis partē

2. de Orat.
Lōgioris ora-
tōis memo-
ria cōplectē-
dę p̄cepta.

Similia ma-
ximè memo-
ria renouat.

Triplex adi-
scendi ratio.
Tacite, voce
modice ex-
pressa, & alio
legente.

Memoriae
cōducunt.

Diuisio &
compositio.

Sæuolæ in
lusu scrupo-
rum memoria.

Quintilianii
memoria.

A coegisset. nec est mendacio locus, saluis qui interfuerunt. ¶ Siquis tamen vnam maximamque à
me arte memoriae quaerat, exercitatio est, & labor: multa ediscere, multa cogitare, & (si fieri potest)
quotidie, potentissimum est. Nihil aequè vel augetur cura, vel negligetia intercidit. Quare & pue-
ri statim, vt praecipi, quam plurima ediscant: & quaecunque aetas operam iuuandae studio memo-
riae dabit, denoret initio tedium illud & scripta & lecta sapius reuoluendi, & quasi eundem cibum
remandendi. Quod ipsum hoc fieri potest leuius, si pauca primum, & quae tedium non afferat,
coeperimus ediscere: tum quotidie adiacere singulos versus, quorum accessio labori sensum incre-
menti non afferat, in summam ad infinitum vsque perueniat: & poetica prius, tum oratorum, no-
uissimè etiam solutiore numeris, & magis ab vsu dicendi remota, qualia sunt iurisperitorum.
¶ Difficiliora enim debent esse quae exercent, quod sit leuius ipsum illud in quod exercent: vt Athle-
ta ponderibus plumbeis affluet faciant manus, quibus vacuis & nudis in certamine vtendum est.
Non omitta etiā, quod quotidianis experimentis deprehenditur, minimè fidelè esse paulo tardio-
ribus ingenijs recetè memoriā. Mirū dictū est, nec in promptu ratio, quantum nox interposita asse-
rat firmitatis: siue quiescit labor ille, cui? sibi ipsa fatigatio obstat, siue maturatur atque cocoqui-
tur, seu firmissima eius pars est recordatio, quae statim referri non poterant, cōtexuntur postero die:
confirmatque memoriā idē illud tēpus, quod esse in causa solet obliuionis. Etiā illa praue lox ferè
citò effluit, & velut praesenti officio functa nihil in posterū debeat, tanquam dimissa discedit. Nec
est mirū magis haerere animo, quae diutius affixa sint. ¶ Ex hac ingeniorū diuersitate nata dubi-
tatio est, an ad verbū sit ediscendum dicturis, an vim modò rerum atque ordinē cōplecti satis sit: de
quo sine dubio non potest in vniuersum pronunciari. Nam si memoria suffragatur, tēpus non de-
fit, nullā me velim syllaba effugiat: alioqui etiam scribere sit superuacuum. Idque praecipue à pue-
ris obtinendum, atque in hanc consuetudinem memoriae exercitatione redigenda, ne nobis disca-
mus ignoscere. Ideoque & admoneri, & ad libellum respicere, vitiosum, quod libertatem negli-
gentiae facit: nec quicquam se parum tenere iudicat, quod ne sibi excidat non timet. Inde interruptus
actionis impetus, & resistens ac salebrosa oratio, & qui dicit ediscenti similis, etiam omnem
bene scriptorum gratiam perdit vel hoc ipso, quod scripsisse se confitetur. Memoria autem facit
etiam prompti ingenij famam, vt illa quae dicimus, non domo attulisse, sed ibi protinus sumpsis-
se videamur: quod & Oratori & ipsi causae plurimum confert. Nam & magis miratur, & minus
timet iudex quae non putat aduersus se praeparata. Idque in actionibus inter praecipua seruan-
dum est, vt quaedam etiam quae optime vinximus, velut soluta enunciemus: & cogitantibus non-
nunquam, & dubitantibus similes querere videamur quae attulimus. Ergo quid sit optimum, ne-
minem fugit. Si verò aut memoria natura durior erit, aut non suffragabitur tempus, etiam intu-
tile erit ad omnia se verba alligare, cum obliuio vnius eorum cuiuslibet, aut deformem haesita-
tionem, aut etiam silentium inducat. Tutiusque multo, comprehensis animo rebus ipsis, liberta-
tem sibi eloquentiae relinquere. Nam & inuitus perdit quisque id quod elegerat verbum: nec faci-
lè reponit aliud, dum id quod scripserat, quaerit. Sed ne hoc quidem infirmæ memoriae remediū
est, nisi in ijs qui sibi facultatem aliquam dicendi ex tempore parauerunt. Quod si cui vtrunque
defuerit, huic omittere totum omnino actionum laborem, ac siquid in literis valet, ad scriben-
dum potius suadebo conuertere. Sed hæc rara infelicitas erit. ¶ Ceterum quantum natura stu-
diōque valeat memoria, vel Themistocles testis: quem vnum intra annum optime locutum esse
Perfice constat: vel Mithridates, cui duas & viginti linguas, quot nationibus imperabat, traditur
notas fuisse: vel Crassus ille diues, qui cum Asiae praesesset, quinque Graeci sermonis differentias sic
tenuit, vt qua quisque apud eum lingua postulasset, eadem sibi ius redditum ferret: vel Cyrus, quæ
omnium militum tenuisse creditum est nomina. Quin semel auditos quamlibet multos versus
protinus dicitur reddidisse Theodectes. Dicebantur etiam esse nunc qui facerent, sed mihi nun-
quam vt ipse interesset contigit: habenda tamen fides est vel in hoc, vt qui crediderit, & speret.

Labor & ex-
ercitatio co-
gitandi mul-
ta & ediscen-
di in arte me-
moriae potes-
tissima.

Noctis com-
moda.

An ad verbū
ediscendum.

Quid in debi-
li memoria.

Exempla me-
moriae.

Thucydides

Plin. lib. 7.
Val. 6.
Plinius. 7.
Val. 8.

Xenoph. in
Pædia.

ARGVMENTVM

¶ Quibus nominibus appelletur pronuntiatio, & quantum habeat vim ac potestatem in orationibus, testimonijs, exemplis, & similibus osten-
dit: & qui pronuntiatio, tanquam parum naturali, detrahunt, reprobant. ¶ Deinde in vocem & gestum diuidit: quorum vox ad auditum
gestus ad oculos pertinet. In voce duo spectanda movent: naturam & usum. In natura Quantitatem & Qualitatem. In Qualitate: an grandis vel
exigua, vel inter has extremitates media. In Qualitate: candida, fusca, plena, exilis, lenis, aspera, contracta, fusa, dura, flexibilis, clara, obtusa. In
vendi modo: ea sit pro varietate rerum acuta, grauis, flexa intentā, remissa, lenta, concitata. ¶ Ad vocem augendam atque etiam tuendam,
hec ait conducere corporis firmitatem, quam ambulatio, vinctio, veneris abstinentia & frugalitas praesent. Fauces molles & lenes, Humorem in
ore medio: Ediscere varia clamorosa & flexuosa: Exereri quotidie dicendo. ¶ His confirmatam & constitutam vocem, ipsam proprijs qui-
bus orationem, circumscribit: vt sit emendata, dilucida, ornata, & apta. Emendatam ait fore, si non erit rustica, peregrina, abstrusa, rudis, imma-
nis, dura, rixida, vana, praepinguis, tenuis, inanis, acerba, pullula, mollis, effoeminata, spiritus breui, parum durabili, in receptu difficili. Dilucida, si
erit explanata & distincta. Ornata, si erit facilius, magna, beata, flexibilis, firma, dulcis, durabilis, clara, pura, secans aera, auribus sedens, modis fo-
nis vtensiqui, cum augenda erit, excitentur: cum summittenda, temperentur. A partem si rerum de quibus dicimus & animorū habitibus erit accu-
modatam rebus laetis, plena, simplex & hilari: In certamine, erecta: In ira, atrox, & aspera ac densa, ac crebra respiratione: In inuidia faciendā, i-
tior: In blandiendo fatendo, rogando, fatisciendo, lenis & summissa: In audiendo, monendo, pollicendo & consolando, grauis: In metu & vereci-
dia, contracta: In hortando, fortis: In disputando, volubilis, concinna, contracta. In miseratione, flexa & flebilis: In egressionibus, fusa: In expositione
t. 111.

ne ac sermonibus, testat in magnis affectibus, elata in compositis, submissa. ¶ In Procensio pleniusque lenis cum gestu modesto: In narratione, apertiori in confirmatione, agilior, acrior & infantiior. In propositione, Partitione & Interrogatione, sermone proxima. In egressione lenis, dulcis & remissa. In epilogis si vltimur enumeratione, concisa continens. Si concitamus, nunc intentus, nunc remissior, nunc plenior. Si placamus, inclinata & lenis. Si miseracionem excitamus, flebilis: In summa in tota causa & partibus eius, rebus, personis & sententiis conueniens. ¶ Hactenus de voce, nunc de gestu secunda pronunciationis partequam voci consentire & cum ea animo parere confirmat: sumque ex effectibus, exemplis, similibusque non vulgariter celebrat: & qualis sit eius in omnibus corporis partibus obseruatio: vt capite, vultu, palpebris, genis, supercilijs, naribus, labris, ceruice, collo, manibus, digitis, pedibus, toga & comisque pronunciationis Illustramenta iuxta personarum, rerum & partium orationis varietatem, varie obseruare debeat Orator, describitque ad personas primum, deinde ad res respicere iubet. Atque in personis, quis, apud quos, & quibus presentibus dicat, intendum monet: In rebus quatuor, Primum tota causa qualis sit iustissime an hilaris, grandis an pusilla: cui generum dicendi differentia adiungitur. Sitne demonstratiui generis causa, an deliberatiui, vel iudicialis: Secundo quae sit partium differentia, Exordij, Narrationis, Probationis, & Epilogij: Tertio quae sententiae: Quarto qualia verba, quae vt sententiae, variae rebus & partibus atque etiam officijs, vt docendi, mouendi, aut conciliandi, accommodata sint. Denique totam gestuum obseruationem ad vocem & animi affectus accommodandam esse. ¶ Postremo cum praecipua generaliter tradita sint, non omnia omnibus, sed alia alijs conuenire, & decora esse: cum in actione decorum praecipue spectetur, exemplis comoedorum similibus probat: Cumque gestuum in dicendo, & vocis maxima sit gratia, si cum medio eritate his vtamur, argutias eorum & flexus superstitiosos procul remouendos esse, & modum adhibendum: ne hiltiones aut mimi, non oratores videamur, monet.

De pronunciatione.

Cap. III.

de Orat. & in Orat.

Pronunciationis laus.

Cicero in Bruto, & de Orat.

de Orat. in Bruto.

Improbatur quodammodo error pronunciationis detrahentium.

de Orat. & in Bruto.

Pronunciationis diuisione in vocem & gestum. In voce spectatur natura & visus.

Pronunciatio à plerisque actio dicitur. sed prius nomen à voce, sequens à gestu videtur accipere. Namque actionem Cicero aliàs quasi sermonem, aliàs eloquentiam quandam corporis dicit. Idem tamen duas eius partes facit, quae sunt eadem pronunciationis, vocem, atque motum. Quapropter vtrà que appellatione indifferenter vti licet. ¶ Habet autem res ipsa miram quandam in orationibus vim ac potestatem. Neque enim tam refert qualia sint quae intra nosmetipsos composuimus, quam quo modo efferantur: nam ita quisque vt audit, mouetur. Quare neque probatio vlla quae modò venit ab Oratore, tam firma est, vt non perdat vires suas nisi adiuuetur asseueratione dicentis. Affectus omnes languescant necesse est, nisi voce, vultu, totius propè habitu corporis inardescant. Nam cum hac omnia fecerimus, felices tamen si nostrum illum ignem iudex conceperit: ne dum eum supini securi quae moueamus, & ipse nostra oscitatione soluatur. Documento sunt vel scenici actores, qui & optimis poetarum tantum adiungunt gratia, vt nos infinitè magis eadem illa audita quam lecta delectent, & vilissimis etiam quibusdam im petrent aures, vt quibus nullus est in bibliothecis locus, sit etiam frequens in theatris. Quod si in rebus quas fictas esse scimus, & inanes, tantum pronunciatio potest, vt iram, lachrymas, sollicitudinem afferat, quanto plus valeat necesse est vbi & credimus: Equidem vel mediocrem orationem commendatam viribus actionis affirmauerim plus habituram esse momenti, quam optimam eadem illa destitutam. Siquidem & Demosthenes quid esset in toto dicendi opere primum, interrogatus, pronunciationi palmam dedit, eidemque secundum ac tertium locum, donec ab eo quaerì desineret: vt eam videri possit non praecipuam, sed solam iudicari. Ideoque ipse tam diligenter apud Andronicum Hypocriten studuit, vt admirantibus eius orationem Rhodijs, non immerito Aeschines dixisse videatur, Quid si ipsum audissetis: Et M. Cicero vnam in dicendo actionem dominari putat. Hac Cn. Lentulum plus opinionis consecutum, quam eloquentia tradit. Eadem C. Gracchum in defenda fratris nece, totius populi Romani lachrymas concitasse, Antonium & Crasium multum valuisse, plurimum verò Quin. Hortensium: cuius rei fides est, quod eius scripta tantum intra famam sunt, qui diu princeps oratorum, aliquando aemulus Ciceronis existimatus est, nouissimè quoad vixit, secundus: vt appareat placuisse aliquid eo dicente, quod legentes non inuenimus. Et hercle cum valeant multum verba per se, & vox propriam vim adiciat rebus, & gestus motusque significet aliquid, profectò perfectum quiddam fieri, cum omnia coierint, necesse est. ¶ Sunt tamen qui rudem illam, & qualem impetus cuiusque animi tulit, actionem iudicent fortioerem, & solam viris dignam: sed non alij ferè, quam qui etiam in dicendo curam, & artem, & nitorem, & quicquid studio paratur, vt affectata, & parum naturalia solent improbare, vel qui verborum atque ipsius etiam soni rusticitate, vt L. Cottam dicit Cicero fecisse, imitationem antiquitatis affectant. Verum illi persuasione sua fruuntur, qui hominibus, vt sint Oratores, satis putant nasci: nostro labori dant veniam, qui nihil credimus esse perfectum, nisi vbi natura cura iuuatur. In hoc igitur non contumaciter consentio, primas partes esse naturae. Nam certè bene pronunciat non poterit, cui aut in scriptis memoria, aut in ijs quae subito dicenda erunt, facilitas prompta defuerit: nec si inemendabilia oris incommoda obstabunt corporis etià potest esse aliqua tanta deformitas, vt nulla arte vincatur. Sed ne vox quidem nisi liberalis, actionem habere optimam potest. Bona enim firmaque, vt volumus, vti licet: mala vel imbecilla & inhihet multa, vt insurgere, exclamare: & aliqua cogit, vt summittere, deflectere, & raucas fauces ac latus fatigatum deformi cantico reficere. Sed nos de eo nunc loquimur, cui non frustra praecipitur. ¶ Cum sit autè omnis actio, vt dixi, in duas diuisa partes, vocem, gestumque: quorum alter oculos, altera aures mouet, per quos duos sensus omnis ad animum penetrat affectus, prius est de voce dicere, cui etià gestus accommodatur. ¶ In ea prima obseruatio est, qualem habeas: secunda, quomodo vtaris. Natura vo-

Acis spectatur quantitate & qualitate. Quantitas est simplicior. In summa enim grandis, aut exigua est: sed inter has extremitates mediae sunt species, & ab ima ad summam, ac retrò, multi sunt gradus. Qualitas magis varia est. Nam est & candida & fusca, & plena & exilis, & lenis & aspera, & contracta & fusa, & dura & flexibilis, & clara & obtusa. Spiritus etiam longior, breuiorque. Nec causas cur quicque eorum accidat, persequi, proposito operi necessarium est, eorumque sit differentia in quibus aura illa concipitur, an eorum per quae velut organa meat, an ipsi propria natura, an prout mouetur, lateris pectorisve firmitas, an capitis etiam plus adiuuet. Nam opus est omnibus, sicut non oris modò suauitate, sed narium quoque, per quas quod superest vocis egreditur. Dulcis tamen esse debet, non exprobrans sonus. ¶ Vtendi voce, multiplex ratio. Nam praeter illam differentiam, quae est tripartita, acuta, grauis, flexa: tum intentis, tum remissis, tum elatis, tum inferioribus modis est opus, spatijs quoque lentioribus aut citatioribus: sed ijs ipsis media interiacent multa: & vt facies, quamquam ex paucissimis constat, infinitam habet differentiam: ita vox, & si pauca quae nominari possint, continet species, propria cuique est: & non hac minus auribus, quae oculis illa dignoscitur. ¶ Augentur autem, sicut omnium, ita vocis quoque bona, cura: & negligentia minuuntur. Sed cura non eadem Oratoribus, quae phonaecis, conuenit: tamen multa sunt vtriusque communia, firmitas corporis, ne ad spadonum, & mulierum, & agrorum exilitatem vox nostra tenuetur: quod ambulatio, vinctio, veneris abstinentia, facilis ciborum digestio, id est frugalitas, praestat. Praeterea vt sint fauces integrae, id est molles ac laeues, quarum vitio & frangitur, & obscuratur, & exasperatur, & scinditur vox. Nam vt tibiae eodem spiritu accepto, alium clausis, alium apertis foraminibus, alium non satis purgata, alium quassa sonum reddunt: ita fauces tumentes strangulant vocem, obtusa obscurant, rase exasperant, conuulsa fractis sunt organa similes. Fin dicitur etiam spiritus obiectu aliquo, sicut lapillo tenues aquae, quarum fluxus etiam si vltra paulum coit, aliquid tamen caui relinquit post id ipsum quod offenderit. Humor quoque vocem vt nimis impedit, ita consumptus destituit. Nam & fatigatio corpora, non ad praesens modò tempus, sed etiam in futurum afficit. Sed vt communiter & phonaecis & oratoribus necessaria est exercitatio, qua omnia conualescunt, ita cura non idem genus. Nam neque certa tempora ad spatiandum dandi possunt tot ciuilibus officijs occupato, nec preparare ab imis sonis vocem ad summos, nec semper à contentione conuiescere licet: cum pluribus iudicijs saepe dicendum sit. Ne ciborum quidem est eadem obseruatio. Non enim tam molli teneraque voce, quam forti ac durabili opus est: cum omnes illi etiam altissimos sonos leniant cantu oris, nobis pleraque asperè sint concitatae dicenda, & vigilanda noctes, & fuligo lucubrationum bibenda, & in sudata veste durandum. Quare vocem delicijs non molliamus, nec imbuatur ea consuetudine, quae duratura non sit: sed exercitatio eius talis sit, qualis usus: nec silentio subsidat, sed firmetur consuetudine, qua difficultas omnis leuatur. ¶ Ediscere autem quo exercearis, erit optimum, (nam ex tempore dicenti, auocatur cura vocis, illi qui ex rebus ipsis concipitur affectus) & ediscere quam maximè varia, quae & clamorem, & disputationem, & sermonem, & flexus habeant, vt simul in omnia paremur. Hoc satis est, alioqui nitida illa & curata vox insolitum laborem recusabit, vt assueta gymnasijs & oleo corpora, quantumlibet sint in suis certaminibus speciosa atque robusta, si militare iter, facesque, & vigilias imperes, deficient, & quaerant victores suos, nudumque sudorem. Illa tamen in hoc opere praecipui quis ferat, vitandos soles atque ventos, & nebula etiam ac siccitates: Ita, si dicendum in Sole, aut vètofo, humido, calidove die fuerit, reos defereremus. Nam crudum quidem, aut saturum, aut ebrium, aut eiectione modo vomitu, quae cauenda quidam monent, declamare neminem, qui sit mentis compos, puto. Illud non sine causa est ab omnibus praecipitum, vt parcatur maximè voci in illo à pueritia in adolescentiam transitu, quia naturaliter impeditur, non, vt arbitror, propter calorem, quod quidam putauerunt, (nam est maior in alijs) sed propter humorem potius. Nam hoc aetas illa turgescit. Itaque nares etiam, ac pectus, eo tempore tument, atque omnia velut germinant, tenera, & iniuria obnoxia. ¶ Sed vt ad propositum redeam, iam confirmatae constitutaeque vocis genus exercitationis optimum duco, quod est operi similitimum, dicere quotidie sicut agimus. Namque hoc modo non vox tantum confirmatur & latus, sed etiam corporis decens, & accommodatus orationi motus componitur. Non alia est autem ratio pronunciationis, quam ipsius orationis. ¶ Nam vt illa emendata, dilucida, ornata, apta esse debet: ita haec quoque emendata erit, id est vitio carebit, si fuerit os facile, explanatum, iucundum, vrbatum: id est, in quo nulla neque rusticitas, neque peregrinitas resonet. Non enim sine causa dicitur, barbarum, graecumve. Nam sonis homines, vt aera tinnitu dignoscimus. Ita fiet illud quod Ennius probat, cum dicit suauiloquenti ore Cethegum fuisse: non quod Cicero in ijs reprehendit, quos ait latrare, non agere. Sunt enim multa vitia, de quibus dixi, cum in quadam primi libri parte puerorum ora formarem, opportunius ratus in ea aetate facere

Quantitas vocis. Qualitas. Spiritus.

Vtendi voce ratio.

Vocis cura quo modo habenda.

Ediscere vana plurimum ad vocis exercitationem conferat.

Parcendū voci in transitu a pueritia ad adolescentiam.

Vox ad orationem accomodanda vt sit emendata, dilucida, ornata, apta. Emendata.

Cicero in Bruto. Lib. 1. cap. 2. & 9.

illorum mentionem, in qua emendari possunt. Itaque sit ipsa vox primum (vt sic dicam) sana, id est, nullum eorum de quibus nunc dixi, patiatu incōmodum: deinde non absurda, rudis, immanis, dura, rigida, vana, præpinguis, aut tenuis, inanis, acerba, pusilla, mollis, effœminata: spiritus, nec breuis, nec parum durabilis, nec in receptu difficilis. ¶ Dilucida verò erit pronuntiatio, primum, si verba tota exegerit, quorum pars deuorari, pars desitui solet, plerisque extremas syllabas non proferentibus, dum priorum sono indulgent. Vt est autem necessaria verborum explanatio, ita omnes computare & velut annumerare literas, molestum, & odiosum. Nam & vocales frequentissime cœunt, & cōsonantiũ quædã insequēte vocali dissimulatur. vtriusque exēplum posuimus, Multum ille & terris. - Vitatur etiam duriorum inter se congressus, vnde pellexit, & collegit, & quæ alio loco dicta sunt. Ideoq; laudatur in Catulo suavis appellatio literarum. Secūdum est, vt sit oratio distincta, id est vt qui dicit, & incipiat vbi oportet, & desinat. Obseruādum etiam, quo loco sustinendus, & quasi suspendēdus sermo sit, quam Græci ὑποσυσπασσάτω, vel ὑποσυσπασσάτω, vel ὑποσυσπασσάτω vocant, quo deponendus suspenditur:

Dilucida.
Aeneid. 1.
Cicero in
Bruto.
Distincta.

Aeneid. 1.

Arma virumq; cano, - quia illud virum, ad sequentia pertinet: vt sit, virum, Troiæ qui primus ab oris, & hic iterum. Nam etiam si aliud est vnde venit, quàm quod venit, non distinguendum tamen, quia vtrunque eodem verbo continetur, venit. tertio Italiam, quia interiectio est, fato profugus, & continuum sermonem qui faciebat, Italiam, Lauinaq; diuidit: ob eandemq; causam, quarto profugus, deinde Lauinaq; venit Littora: vbi iã erit distinctio, quia inde alius incipit sensus. Sed in ipsis etiam distinctionibus tempus aliàs breuius, aliàs longius dabimus. Interest enim, sermonem finiat, an sensum. Itaq; illam distinctionem Littora, protinus altero spiritus initio inse-

Philip. 2.

-Atque altæ mœnia Romæ: deponam, & morabor, & nouum rursus exordium faciam. Sunt aliquando & sine respiratione quædam moræ etiã in perodis: vt in illa, In cœtu verò populi Romani, negocium publicum gerēs, magister equitũ, &c. Multa habent membra. Sensus enim sunt alij atque alij: & sicut vna circūductio est, ita paulum morandum in his interuallis, non interrompendus est contextus: & e contrario spiritũ interim recipere sine intellectu moræ necesse est: quo loco quasi surripiendus est: alioqui si incitè recipiatur, non minus afferat obscuritatis, quàm vitiosa distinctio. Virtus autem distinguendi fortasse sit parua, sine qua tamen esse nulla alia in

Ornata.
Vox bona.

agendo potest. ¶ Ornata est pronuntiatio, cui suffragatur vox facilis, magna, beata, flexibilis, firma, dulcis, durabilis, clara, pura, secans aera, auribus sedens. Est enim quædam ad auditum accomodata, non magnitudine, sed proprietate ad hoc velut tractabilis, vtique habens omnes in se, qui desiderantur, sonos intentionesq; & toto (vt aiunt) organo instructa. Cui aderit lateris firmitas, spiritus cum spatio pertinax, tum labori non facile cessurus. Neque grauius, vt in musica, sonus, nec acutissimus orationibus cōuenit. Nam & hic parum clarus, nimiumq; plenus, nullum afferre animis motum potest: & ille prætenuis, & immodicæ claritatis, cum est vltra verum, tum neque pronuntiatione flecti, neq; diutius intētionem ferre potest. Nam vox, vt nervi, quo remissior, hoc & grauior & plenior: quo tensior, hoc tenuis & acuta magis est. Sic ima vim non habet, summa rumpi perichitatur. Medijs igitur vtendum sonis: hique, cum augēda intentio est, excitanda: cum summittenda, sunt temperandi. ¶ Nam prima est obseruatio rectè pronuntiandi, æqualitas, ne sermo subsultet imparibus spatijs ac sonis, miscēs lōga breuibus, grauiā acutis, elata summis: & inæqualitate horum omnium, sicut pedum, claudicet sermo. Secunda, varietas est, quæ solum est pronuntiatio. Ac ne quis pugnare inter se putet æqualitatē & varietatem, cum illi virtuti contrarium sit vitium inæqualitas, huic, qui dicitur μονοειδής, quasi quidã vnus aspectus. Ars porro variandi cum gratiã præbet, ac renouat aures, tum dicentem ipsa laboris mutatione reficit, vt standi, ambulandi, sedendi, iacendi vices sunt, nihilq; horum pati vnũ diu possumus. Illud vero maximum (sed id paulò post tractabimus) quod secundum rationē rerum de quibus dicimus, animorumq; habitus, conformanda vox est, ne ab oratione discordet. Vitemus igitur illam quæ

Pronunciatio
æqualis ac
pro rerum &
verborũ nat
turavariãda.

variandę ar
tis bona.

græce μονοειδής vocatur, vna quædam spiritus ac soni intentio: non solum ne dicamus omnia clamosè, quod insanum est: aut intra loquendi modũ, quod motu caret: aut summissio murmure, quo etiã debilitatur omnis intentio, sed vt in iisdem partibus, iisdemq; affectibus, sint tamen quædam non ita magna: vocis declinationes, prout aut verborum dignitas, aut sententiarũ natura, aut depositio, aut inceptio, aut transitus postulat: vt qui singulis pinxerunt coloribus, alia tamen eminentiora, alia reductiora fecerunt, sine quo ne membris quidē suas lineas dedissent. Proponamus enim nobis illud Ciceronis in oratione nobilissima pro Milone principiũ, nõnne ad singulas penè distinctiones, quãuis in eadem facie, tamen quasi vultus mutandus est? Etsi vereor Iudices, ne turpe sit pro fortissimo viro dicere incipientem timere. Etiam si est toto proposito contractum

Quam vario
voci flexu
pronuntian
di exordiu
pro Milone.
Facies.
Vultus.

A atque summissum, quia & exordium est, & solitum exordium, tamen fuerit necesse est aliquid plenius & erectius dum dicit, Pro fortissimo viro, quàm cū, Etsi vereor: & Turpe sit: & Timere. Iam secunda respiratio increfcit oportet, & naturali quodam conatu, quo minus pauide dicimus quæ sequuntur, & quo magnitudo animi Milonis ostenditur, Minimeq; deceat, cū T. Annius ipse magis de Reipublica salute, quàm de sua perturbetur. Deinde quasi obiurgatio sui est, Me ad ei? causam, parè animi magnitudinem afferre non posse. Tum inuidiosiora, Tamen hæc noui iudicij noua forma terret oculos. Illa vero iam penè apertis (vt aiunt) tibijs, Qui quocunq; inciderunt, veterem consuetudinē fori, & pristinum morem iudiciorũ requirunt. Nam sequens latũ etiam atq; solum est, Non enim corona cōfessus vester cinctus est, vt solebat. Quod notauit, vt apparet nō solum in membris causæ, sed etiam in articulis esse aliquam pronuntiandi varietatem: sine qua nihil nec minus nec maius est. ¶ Vox autem vltra vires vrgēda non est. Nam & suffocata sæpe, & maiore nisu minus clara est, & interim elisa in illum sonum erumpit, cui græci κλαυδον nomen ab immaturo gallorum cantu dederunt. Nec volubilitate nimia confundenda quæ dicimus: qua & distinctio perit, & affectus, & nonnunquam etiã verba aliqua sui parte fraudantur. Cui cōtrarium est vitium nimie tarditatis. Nam & difficultatem inueniendi fatetur, & segnitia soluit animos, & in quo est aliquid, temporibus præfinitis aquam perdit. Promptum sit os, nõ præceptis moderatũ, non lentum. Spiritus quoque nec crebro receptus concidat sententiã: nec eouque trahatur, donec deficiat. Nam & deformis est cōsumpti illius sonus, & respiratio sub aqua diu preffisimilis, & receptus longior, & nõ opportunus: vt qui fiat nõ vbi volumus, sed vbi necesse est. Quare longiorem dicturũ periodũ, colligendus est spiritus: ita tamen, vt id neque diu, neq; cum sono faciamus, neque omnino vt manifestũ sit: reliquis partibus optimè inter iūcturas sermonis reuocabitur. Exercendus autem est, vt sit quam longissimus: quod Demosthenes vt efficeret, scandens in aduersum continuabat quàm posset plurimos versus. Idem quò facilius verba ore libero exprimeret, calculos lingua voluens dicere domi solebat. Est interim & longus, & plenus, & clarus satis spiritus, non tamen firmæ intentionis, ideoq; tremulus: vt corpora quæ aspectu integra, nervis parum sustinentur. Id βραχυχοι græci vocant. Sunt qui spiritum cum stridore per raritatem dentium non recipiunt, sed reforescent. Sunt qui crebro anhelitu, & introrsum etiam clarè sonante, imitentur iumenta onere & iugo laborantia. Quod affectant quoque, tanquam inuentionis copia vrgentur, maiorque vis eloquentiæ ingruat, quàm quæ emitti faucibus possit. Est & alijs concursus oris, & cum verbis suis colluctatio. Iam tussire, & expuere crebro, & ab imo pulmone pituitam trochleis adducere, & oris humore proximos spargere, & maiorem partem spiritus in eloquendo per nares effundere, etiam si non vtiq; vocis sunt vitia, quia tamen propter vocem accidunt, potissimum huic loco subijciuntur. Sed quodcũque ex his vitium magis tulerim, quàm quo nunc maximè laboratur in causis omnibus, scholisque cantadi: quod inutilius sit an foedius, nescio. Quid enim minus Oratori conuenit, quàm modulatio scenica, & nonnunquam ebriorum aut comessantium licentiã similis: Quid verò mouendis affectibus contrarium magis, quàm cū dolendum, irascendum, indignandum, commiserandum sit, non solum ab ijs affectibus, in quos inducendus est iudex, recedere, sed ipsam fori sanctitatem ludorum talarũ licentiã soluere? Nam Cicero illos ex Lycia & Caria Rhethores penè cantare in epilogis dixit. Nos etiam cantandi seueriorem paulò modum excessimus. Quisquãme, non dico de homicidio, sacrilegio, parricidio, sed de calculis certè atque rationibus, quisquam denique (vt semel finiam) in lite cantat? Quod si omnino recipiendum est, nihil causæ est cur non illam vocis modulationem fidibus ac tibijs, imò mehercule, quod est huic deformitati propius, cymbalis adiuuemus. Facimus tamen hoc libenter: Nam ne cuiquam sunt iniucunda, quæ cantat ipse: & laboris in hoc, quàm in agendo, minus est. Et sunt quidam qui secundum alia vitia, etiam hac vbiq; audiēdi quod aures mulceat, voluptate ducantur. Quid ergo? non & Cicero dicit esse aliquem in oratione cantum obscuriorem? Et hoc quodam naturali vitio venit. Ostendam non multo post, vbi, & quatenus, recipiendus sit hic flexus, & cantus quidem, sed (quod plerique intelligere nolunt) obscurior. ¶ Iam enim tempus est dicendi, quæ sit apta pronuntiatio: Quæ certè ea est, quæ ijs de quibus dicimus, accommodatur: quod quidem maxima ex parte præstant ipsi motus animorum, sonatque vox vt feritur. Sed cum sint alij veri affectus, alij ficti & imitati: veri naturaliter erumpunt, vt dolentium, irascentium, indignantium: sed carent arte, ideoque non sunt disciplinæ traditione formandi. Contrã qui effinguntur imitatione, artem habent: sed hi carēt natura, ideoque in his primum est bene affici, & concipere imagines rerum, & tanquam veris moueri: sic velut media vox, quem habitum à nobis acceperit, hunc Iudicum animis dabit. Est enim mentis index, & velut exemplar, ac totidem, quot illa, mutationes habet. Itaque latis in rebus plena, simplex, & ipsa quodam

Vox non nisi
mis vrgēda.

alludit ad
rationē clē
pydratum.
Oris dispositio.
Spiritus.

De Orat. r.
Demosthenis
cura spiritus.

Vitia male
pronuntiatũ.

Cantandi
vitium.

In Orato.

Cantandi
ip̄i.

In Orato.
Pronuntiatio
apta.

Affectus dicitur
plices ficti
& veri.

modo hilaris fluitat in certamine erecta totis viribus, & velut omnibus nervis intenditur. Atrox in ira, & aspera ac densa, & respiratione crebra. Neque enim potest esse longus spiritus, cum immoderate effunditur. Paululum in invidia facienda lentior, quia non ferè ad hanc nisi inferiores confugiunt: at in blandiendo, fatendo, satisfaciendo, rogando, lenis & summissa. Suadentium, & monentium, & pollicentium, & consolantium grauis, in metu & verecundia contracta, adhortationibus fortis, disputationibus teres, miseratione flexa & flebilis, & consultò quasi obscurior: at in egressionibus fusa, & secure claritatis, in expositione ac sermonibus recta, & inter acutum sonum & grauem media. Attollitur autem concitatis affectibus, còpositis descendit, pro vtriusque rei modo altius vel inferius. ¶ Quid autem quisque in dicendo postulet locus, paululum differam, vt de gestu prius dicam: qui & ipse voci consentit, & animo cum ea simul paret. Is quantum habeat in Oratore momenti, satis vel ex eo patet, quòd pleraque etià citra verba significat. Quippe non manus solum, sed nutus etiam declarant nostram voluntatem, & in mutis pro sermone sunt: & salutatio frequenter sine voce intelligitur atque afficit, & ex vultu ingressuque perspicitur habitus animorum: & animalium quoque sermone carentium, ira, latitia, adulatio, & oculis, & quibusdam alijs corporis signis deprehenditur. Nec mirum si ista, quæ tamen in aliquo posita sunt motu, tantum in animis valent, quum pictura tacens opus, & habitus semper eiusdem, sic in intimos penetret affectus, vt ipsam vim dicendi nonnunquam superare videatur. Contrà si gestus ac vultus ab oratione dissentiant, tristitia dicamus hilares, affirmemus aliqua renuentes: non autoritas modò verbis, sed etiam fides desit. Decori quoque à gestu atque à motu venit. Ideoque De mosthenes grande quoddam speculum intuens, componere actionem solebat. Adeo quauis fulgor ille sinistras imagines reddat, suis demum oculis credidit quod efficeret. ¶ Præcipuum vero in actione, sicut in corpore ipso, caput est, cum ad illum de quo dixi decorem, tum etiam ad significationem decoris illa sunt, vt sit primo rectum, & secundum naturam. Nam & deiecto humilitas, & supino arrogantia, & in latus inclinato languor, & prædura ac rigente barbaria quædam mentis ostenditur. Tum accipiat aptos ex ipsa actione motus, vt cum gestu concordet, & manibus ac lateribus obsequatur. Aspectus enim semper eodem vertitur quò gestus, exceptis quæ aut damnare, aut non concedere, aut à nobis remouere oportebit: vt idem illud vultu videamur auerfari, manu repellere.

&

Significat vero plurimis modis. Nam præter annuendi, renuendi, confirmandique motus, sunt & verecundia, & dubitationis, & admirationis, & indignationis noti & communes omnibus. Solo tamen eo facere gestum scenici quoque doctores vitiosum putauerunt. Etiam freques eius nutus non caret vitio: adeo iactare id, & comas excutientem rotare, phanaticum est. ¶ Dominatur autè maximè vultus. Hoc supplices, hoc minaces, hoc bladi, hoc tristes, hoc hilares, hoc erecti, hoc summissi sumus: hoc pendent homines, hunc intuentur, hunc spectant etiam antequam dicamus: hoc quosdam amamus, hoc odimus, hoc plurima intelligimus: hic est sæpe pro omnibus verbis. Itaque in ijs quæ ad scenam componuntur fabulis, artifices pronuntiandi à personis quoque affectus mutantur: vt sit Niobe in tragedia tristis, atrox Medea, attonitus Ajax, truculentus Hercules. In comædijs vero præter aliam obseruationem, qua serui, lenones, parasiti, rustici, milites, vetula, meretricula, ancilla, senes austeri ac mites, iuuenes seueri ac luxuriosi, matronæ, puellæ, inter se discernuntur: pater ille cuius præcipuæ partes sunt, quia interim concitatus, interim lenis est, altero erecto, altero composito est supercilio, atque id ostendere maximè Latinis actoribus moris est, quod cum ijs quas agunt partibus congruat. ¶ Sed in ipso vultu plurimum valent oculi, per quos maximè animus emanat, vt citra motum quoque, & hilaritate enitescant, & tristitia quoddam nubulum ducant. Quinetiam lachrymas his natura mentis indices dedit: quæ aut erumpunt dolore, aut lætitia manant. Motu vero intenti, remissi, superbi, torui, mites, asperi fiunt: quæ vt actus poposcerit, fingentur. Rigidi vero & extenti, aut languidi & torpentes, aut stupentes, aut lasciuui & mobiles, aut natantes, & quadam volupate suffusi, aut limi, & (vt sic dicam) venerei, aut poscentes aliquid, pollicentesve nonnunquam esse debent. Nam opertos compressosve eos in dicendo, quis nisi planè rudis & stultus habeat? Et ad hæc omnia exprimenda, in palpebris etiam & in genis est quoddam deseruiens his ministerium. ¶ Multum & supercilij agitur. Nam & oculos formant aliquatenus, & fronti imperant. His contrahitur, attollitur, demittitur, vt nulla res in ea plus valeat. Sanguis ille, qui mentis habitu mouetur, & cum infirma verecundia cutem accipit, effunditur in ruborem: cum metu refugit, abit omnis, & pallore frigescit: temperatus medium quoddam serenum efficit. Vitium in supercilij, si aut immota sunt omnino, aut nimium mo-

De gestu p. imitationis. Cic. in Part.

Nutus pro voce.

Speculi vs.

Capitis gest.

Aeneid. 3.

Aeneid. 1.

Vultus.

Oculi.

Lachrymæ dolore aut lætitia manant.

Palpebræ. Genæ. Supercilia.

Rubor. Supercilia.

A bilia, aut inæqualitate (vt modo de persona comica dixeram) dissident, aut contra id quod dicimus finguntur. Etenim contractis tristitia, diductis hilaritas, remissis pudor ostenditur. Annuendi quoque renuendiue ratione demittuntur, aut allenantur. ¶ Naribus labrisque non ferè quicquid decenter ostendimus, tametsi derisus, contemptus, fastidium significari solet. Nam & corrugare nares (vt Horatius ait) & inflare, & mouere, & digito inquietare, & impulsu subito spiritum excutere, & diducere sæpius, & plana manu resupinare, indecorum est: cum emunctio etiam frequentior non sine causa reprehendatur. Labra & porriguntur malè, & scinduntur, & adstringuntur, & diducuntur, & dentes nudant, & in latus ac penè ad aurem trahuntur, & uelut quodam fastidio replicantur, & pendent, & vocem tantum altera parte dimittunt. Lambere quoque ea & mordere, deforme est: cum etiam in efferendis verbis modicus eorum esse debeat motus. Ore enim magis quam labris loquendum est. ¶ Ceruicem rectam oportet esse, non rigidam aut supinam. Collum diuersa quidem, sed pari deformitate & contrahitur, & tenditur: sed tenso subest & labor, tenuaturque vox ac fatigatur. Affixum pectori mentum, minus claram, & quasi latiorum presso gutterè facit. Humerorum raro decens alleuatio atque còtractio est. Breuiatur enim ceruix, & gestum quendam humilem atque seruillem, & quasi fraudulentum facit cum se in habitum adulationis, admirationis, metus, fingunt. ¶ Brachij moderata proiectio remissis humeris, atque explicantibus se in proferenda manu digitis, continuos & decurrentes locos maximè decet. At cum speciosus quid vberiusque dicendum est, vt illud, Saxa atque solitudines voci respondent, expatiatur in latus, & ipsa quodammodo se cum gestu fundit oratio. ¶ Manus vero, sine quibus trunca esset actio ac debilis, vix dici potest quot motus habeant, cum penè ipsam verborum copiam persequantur. Nam cæteræ partes loquentem adiuant, hæc (propè est vt dicam) ipsæ loquuntur. An non his poscimus: pollicemur: vocamus: dimittimus: minamur: supplicamus: abominamur: timemus: interrogamus: negamus: gaudium, tristitiam, dubitationem, confessionem, poenitentiam, modum, copiam, numerum, tempus, ostendimus: Non eadem concitant: supplicat: inhihent: probant: admirantur: verecundantur: Non in demonstrandis locis atque personis, aduerbiorum atque pronominum obtinent vicem: vt in tanta per omnes gentes nationesque linguæ diuersitate hic mihi omnium hominum communis sermo videatur. Et ij quidem de quibus sum locutus, cum ipsis vocibus naturaliter exeunt gestus: Alij sunt qui res imitatione significant: vt si agrum tentantis venas medici similitudine, aut citharædum formatis ad modum percutiētis neruos manibus ostendas. quod genus quamlongissimè in actione est fugiendum. Abest enim plurimum à saltatore debet Orator, vt sit gestus ad sensus magis quam ad verba accommodatus: quod etiam histrionibus paulo grauioribus facere moris fuit. Ergo vt ad se manum referre, cum de se ipso loquatur, & in eum quem demonstrat, intendere, & aliqua his similia permiserim: ita non effingere status quosdam, & quicquid dicet, ostendere. Neque id in manibus solum, sed in omni gestu ac voce seruandum est. Non enim aut in illa periodo, Stetit soleatus Prætor Populi Romani, inclinatio incumbentis in mulierculâ Verris effingenda est: aut in illa, Cædebat in medio foro Messanæ: motus laterum, qualis esse ad verbera solet, torqueus: aut vox qualis dolore exprimitur, eruèda: cum mihi Comædi quoque pessimè facere videatur, qui etiam si iuuenem agant, cum tamen in expositione aut senis sermo, vt in Hydriæ prologo: aut mulieris, vt in Georgo, incidit, tremula vel effœminata voce pronunciant. Adeo in illis quoque est aliqua vitiosa imitatio, quorum ars omnis constat imitatione. ¶ Est autem gestus ille maximè communis, quo medius digitus in pollicem còtrahitur explicitis tribus, & principijs vtilis cū leni in vtranque partem motu modicè prolatus, simul capite atque humeris sensum ad id quò manus feratur obsecundantibus: & in narrando certus, sed tū paulo productior: & in exprobrado & arguendo acer atque instans. Lōgius enim partibus his & liberius exeritur. Vitiose vero idè sinistrum quasi humerū petens in latus agi solet: quanquā adhuc peius aliqui trāsuerfū brachiū proferunt, & cubito pronunciant. Duo quoque medij sub pollice veniunt, & est hic adhuc priore gestus instantior, principio & narrationi accommodatus. At cum tres còtracti pollice premuntur, tum digitus ille, quo vsū optimè Crassum Cicero dicit, explicari solet. Is in exprobrado & indicado (vnde ei nomen est) valet: & alleuata ac spectante humerum manu paulum inclinatus affirmat: versus in terram & quasi pronus vrget: aliquando pro numero est. Idem summo articulo vtrinque leniter appreheso, duobus modicè curuatis, minus tamen minimo aptus ad disputadū est. Acrius tamen argumentari videntur, qui medium articulum potius tenent: tātò contractioribus vltimis digitis, quanto priores descēderunt. Est & ille verecundæ actioni aptissimus, quo quatuor primis leuiter in summum coeuntibus digitis, non procul ab ore aut pectore fertur ad nos manus, & deinde prona ac paululum prolata laxatur. Hoc modo cepisse Demosthenem credo in illo pro

Nares.

Serm. 1.

Labra.

Ceruix.

Collum.

Mentum.

Humeri.

Brachia.

Pro Archi.

Manuum gestus.

Act. 7.

In eadem.

Digit.

Index Crassi. De Orat. 2.

Pro Arch.

Ctesiphonte timido summissioq; principio: sic formatā Ciceronis manū cū diceret, Si quid est in me ingenij iudices, quod sentio q̄ sit exiguū. Eadē aliquatenus liberius deorsum spectantibus digitis colligitur in os, & fufius paulo in diuerso resoluitur, vt quodāmodo sermonē ipsum pferre videatur. Binos interim digitos distinguimus, sed nō inserto pollice: paulū tamē inferioribus intrā spectatibus, sed ne illis quidē tensis qui suprā sunt. Duo interim extremi palmā circa ima pollicis premunt, ipse prioribus ad medios articulos iūgitur: interim quartus obliquē reponitur, interim quatuor remissis magis q̄ tensis, pollice intus inclinato, habilem in latus demonstrando aut distinguendo quæ dicimus, manum facimus, cum supina in sinistrum latus, prona in alterum fertur. Sunt & illi breues gestus, cum manus leuiter pandata, qualis vouentium est, paruis intervallicis, & subassistentibus humeris mouetur: maximē apta parçē & quasi timidē loquētibus. Est admirationi conueniens ille gestus, quo manus modicē supinata, ac per singulos à minimo collecta digitos, redeunte flexu simul explicatur atque conuertitur. Nec vno modo interrogantes gestum componimus: plerunque tamen vertentes manum, vtrunque composita est. Pollici proximus digitus, mediūque quā dexter est, vnguem pollicis summo suo iungens, remissis cæteris, est & approbantibus, & narrantibus, & distinguētibus decorus. Cui non dissimilis, sed compressis tribus digitis, quo nunc Græci plurimum vtuntur etiam vtraque manu, quoties entymematata sua gestu velut cornu tundunt cæsim. Manus lenior promittit & assentatur, citatior hortatur, interim laudat. Est & ille vrgens orationem gestus vulgaris magis quā ex arte, qui contrahit alterno celerique motu, & explicat manum. Est & illa caua, & rara, & supra humeri altitudinem elata cum quodam motu velut hortatrix manus, à peregrinis scholis iam propē recepta. Tremula, scenica est. Digitos, cum summi coierunt, ad os referre, cur quibusdam displicuerit, nescio. Nam id & leuiter admirantes, & interim subita indignatione velut pauescētes, & deprecantes, facimus. Quin compressam etiam manum in signum penitentiae vel iræ peccatori admoemus, vbi vox vel inter dentes expressa non dedecet. Quid nūc agam? quid faciā? Averso pollice demonstrare aliquid, receptum magis puto, quā Oratori decorum. Sed cum omnis motus sex partes habeat, septimūque sit ille qui in se redit orbis, vitiosa est vna circunuersio, reliqui ante nos, & dextra læuāque, & sursum & deorsum aliquid ostendunt, in posteriora gestus non dirigitur. Interim tamen velut reiici solent. Optimē autem manus à sinistra parte incipit, in dextra deponitur: sed vt deponi, non vt ferire videatur: quanquam & in fine interim cadit, vt cito tamen redeat: & nonnunquam reslit vel negantibus nobis, vel admirantibus. Hic veteres artifices illud rectē adiecerunt, vt manus cum sensu & inciperet, & deponeretur. Alioqui enim aut ante vocem erit gestus, aut post vocem: quod est vtrunque deforme. In illo lapsi nimia subtilitate sunt, quod interuallum motus tria verba esse voluerunt: quod nec obseruatur, nec fieri potest: sed illi quasi mensuram tarditatis celeritatisque aliquam esse voluerunt, nec immeritō, ne aut diu ociosa esset manus, aut (quod multi faciunt) actionem continuo motu conciderent. Aliud est quod & fit frequentius, & magis fallit. Sunt quædam latentes sermonis percussiones, & quasi aliqui pedes, ad quos plurimorum gestus cadit: vt sit vnus motus, Nouum crimen: alter, C. Cæsar: tertius, Et ante hanc diem: quartus, Inauditum: deinde, Propinquus meus: & Ad te Quintus Tubero detulit. Vnde id quoque fluit vitium, vt iuuenes cum scribunt, gestu præmodulati cogitationem sic componant, quomodo casura manus sit. Inde & illud vitium, in fine dexter esse debet, in sinistram frequenter desinat. Melius illud, cum sint in sermone omnia breuia quædam membra, ad quæ, si necesse sit, recipere spiritum liceat, ad hæc gestum disponere: vt puta, Nouum crimen C. Cæsar, habet per se finem quendam suum, quia sequitur coniunctio: deinde, Et ante hanc diem inauditum, satis circumscripsum est. Ad hæc commodanda manus est, idque dū eruperit prima & composita actio. At vbi iam calor eam concitauerit, etiam gestus cum ipsa orationis celeritate crebrescet. Alijs locis citata, alijs pressa conuenient pronuntiatio. Illa transcurrimus, congerimus, festinamus: hac instamus, inculcamos, infigimus. Plus autem affectus habent lentiora: ideoque Roscius citatior, Aesopus grauior fuit: quod ille comædias, hic tragædias egit. Eadem motus quoque obseruatio est. Itaque in fabulis, iuuenum, senum, militum, matronarum grauior ingressus est: serui, ancillæ, parasiti, piscatores citatius mouentur. Tolli autem manum artifices supra oculos, demitti infra pectus vetant: adeo a capite eam petere, aut ad imum ventrem deducere vitiosum habetur. At sinistram intra humerum promouere, vltra non decet. Sed cum auersantes in læuam partem velut propellemus manum, sinister humerus proferendus, vt cū capite ad dextram ferente consentiat. ¶ Manus sinistra nunquā sola rectē gestū facit: dextræ se frequenter accommodat, siue in digitos argumēta digerimus, siue auersis in sinistrum palmis abominamur, siue obijcimus aduersas, siue in latus vtrunq; distēdimus, siue satisfaciētes, aut supplicātes.

Averso pollice.

Pro Lig.

Manuum gestus.

Sinistræ gestus.

A Diuersi sunt autem hi gestus, siue summittimus, siue adorantes attollimus, siue aliqua demonstrationi aut inuocationi protendimus, Vos Albani tumuli atque luci. Aut Gracchanum illud, Quod me miser conferam: quod vertam in Capitolium neat fratris sanguine redundat. an domum? matremne vt miseram lamentantēque videam & abiectam? Plus enim affectus in his iūctæ exhibet manus. In rebus paruis, tristibus, mitibus, breuis: magnis, lætis, atrocibus, extēsiōres sunt. ¶ Vitia quoque earum subijcienda sunt, quæ quidem accidere etiam exercitatis actoribus solēt. Nam gestum poculum poscentis, aut verbera minantis, aut numerum quingentorum pollice flexo efficiētis, quæ sunt à quibusdam scriptoribus notata, ne in rusticis quidem vidi. At vt brachio exerto introspectatur latus, vt manum alius vltra sinum proferre non audeat, alius in quantum patet longitudo protendat, aut ad tectum erigat, aut repetito vltra læuam humerum gestu ita in tergū flagellet, vt consistere post eum parum tutum sit, aut sinistrū ducat orbem, aut temere sparsa manu in proximos offendat, aut cubitum vtrunque in diuersum latus ventilet, sæpe scio euenire. Solet esse & pigra, & trepida, & secanti similis: interim vncis etiā digitis aut à capite deiiciatur, aut eadem manus supinata in superiora iactetur. Fit & ille habitus, qui esse in statuis pacificator sollet, qui inclinato in humerum dextrum capite, brachio ab aure prætenso, manum infesto pollice extendit: qui quidem maximē placet ijs qui se dicere sublata manu iactant. Adijcias licet eos qui sententias vibratis digitis iaculantur, aut manu sublata denunciant, aut (quod per se interim recipiendum est) quoties aliquid ipsis placuit, in vngues eriguntur. sed vitiosum id faciunt aut digito quanto plurimum possunt erecto, aut etiam duobus, aut vtraque manu ad modum aliquid portatum composita. ¶ His accedunt vitia non naturæ, sed trepidationis, cum ore concurrente rixari, si memoria sefellit, aut cogitatio non suffragetur, quasi faucibus aliquid obstiterit insonare, in aduersum tergere nares, obambulare sermone imperfecto, resistere subito, & laudem poscere silētio: quæ omnia persequi propē infinitum est. Sua enim cuique sunt vitia. Pectus ac venter ne projiciantur, obseruandum. Pandant enim posteriora, & est odiosa omnis supinitas. Lateralis cum gestu consentiant. Facit enim aliquid & totius corporis motus: adeo vt Cicero plus illo agi, quam manibus ipsis putet. Ita enim dicit in Oratore, Nullæ argutiæ digitorum, non ad numerum articulus cadens, trunco magis toto se ipse moderans, & virili laterum flexione. Femur ferire, quod Athenis primus fecisse creditur Cleon, & vstitatum est, & indignantes decet, & excitat auditorē. Idq; in Callidio Cicero desiderat. Non frons, inquit, percussa, non femur, pedū (quod minimū est) nulla suppositio: quanquam (si licet) de fronte dissentio. Nam & complodere manus, scenicum est, & pectus cædere. Illud quoque raro decebit, caua manu summis digitis pectus appetere, si quando nosmetipsos alloquimur, cohortantes, obiurgantes, miserantes, quod si quando fiet, togam quoque inde remouere non decebit. ¶ In pedibus obseruantur status & incessus. Prolato dextro stare, & eadem manum ac pedem proferre, deforme est. In dextrum incumbere interim datur, sed æquo pectore: qui tamen comicus magis quā oratorius gestus est. Male etiam in sinistrum pedē insistuntium dexter aut attollitur, aut summis digitis suspenditur. Varicare supra modum, & in stādo deforme est, & accedete motu propē obscenum. Procuratio opportuna, breuis, moderata, rara: conuenit etiā & ambulatio quædam propter immodicas laudationum moras: quāquam Cicero rarum incessum, neque ita longum probat. Discursare vero, & quod Domitius Apher de Sura Manilio dixit, fatagere, ineptissimum: vrbaneq; Flauius Virgilius interrogauit de quodā suo antiso phiste, quot millia passuū declamasset. Præcipi & illud scio, ne ambulātes auertamur à iudicibus, sed sint obliqui pedes ad conciliū nobis respicientibus. Id fieri iudicij priuatis nō potest. Verum & breuiora sint spatia, nec auersi diu simus: interim tamen recedere sensim datur. Quidā & resiliūt, quod est planē ridiculū. Pedis suppositio vt loco est opportuna, vt ait Cicero, in cōtentionibus aut incipiendis, aut finiendis: ita crebra & inepti est hominis, & definit iudicē in se cōuertere. Est & illa indecora, in dextrum ac læuū latus vacillatio, alternis pedibus insistētium. Longissime fugienda mollis actio, qualem in Tityo Cicero dicit fuisse, vnde etiā saltationis quoddā genus Tityus sit appellatum. Reprehendenda est & illa frequens & concitata in vtrāque partem nutatio, quā in Curione patre irrisit & Iunius, querēs quis ē lintre loqueretur. & C. Sicinius: nam cum asfidente collega, qui erat propter valetudinem & deligatus, & plurimis medicamentis propter dolorem artuum delibutus, multum se Curio ex more iactasset, Nunq; inquit, Octauii, college tuo gratiā referes: qui nisi fuisset istic, hodie te muscæ comedissent. Iactatur & humeri, quod vitium Demosthenes ita dicitur emendasse, vt cū in angusto quodā pulpito stans diceret, hasta humero dependens immineret: vt si calore dicendi vitare id excidisset, offensione illa commoneretur. Ambulātem loqui ita demum oportet in causis publicis, in quibus multi sunt iudices, si quod dicimus, quasi singulis inculcare peculiariter velimus. Illud vero non ferendum, q̄ quidā reiecta in v. ij.

Pro Mill. De Orat. 3.

Vitia gestuum manuum. Numerus digitis.

Habitus pacificator.

Vitia trepidationis.

Femur ferire.

In Bruto.

Pedis gestus, & eorum vitia.

In Orat.

De Orat. 3.

In Bruto. Tityus.

In Bruto.

humerum toga, cum dextra sinum vsque ad lumbos reduxerunt, sinistra gestum facientes spatia C
tur, & fabulantur: cum etiam laeuam restringere prolata longius dextra sit odiosum. Vnde mo-
neor, vt ne id quidem transeam ineptissime fieri, cum inter moras laudationum, aut in aurem ali-
cuius loquuntur, aut cum sodalibus iocantur, aut nonnunquam ad librarios suos ita respiciunt, vt
sportula dictare videatur. Inclinari ad iudicem cum doceas, vtique; si id de quo loquaris, sit obscurius,
debet. Incubere aduocato aduersis subsellijs sedenti, cotumeliosum est. Reclinari etiam ad suos, &
manibus sustineri, nisi plane iusta fatigatio est, delicatū: sicut palam moneri, excidētis: aut legere.
Nā in his omnibus & vis illa dicēdi soluitur, & frigescit affectus, & iudex parū sibi praestari reue-
rentiae credit. Trāsire in diuersa subsellia, parum verecūdu est. Nā & Cassius Seuerus vrbane ad-
uersus hoc facientes, lineā poposcit. Et si aliquādo concitate itur, nunq̄ nō frigidē reditur. ¶ Mul-
ta ex ijs quae praecipimus, mutari necesse est ab ijs qui dicunt apud tribunalia. Nam & vultus ere-
ctior, vt eum apud quē dicitur, spectet: & gestus, vt ad eundē tēdens elatior sit, necesse est, & alia
quae occurrere etiam me tacente omnibus possunt. Itemq̄; ab ijs qui sedentes agunt. Nam & ferē
fit hoc in rebus minoribus: & iisdem impetus actionis esse non possunt, & quaedam vitia sunt nec-
cessaria. Nam & dexter pes à laeuā iudicis sedentis proferendus est, & ex altera parte multi gestus
necesse est in sinistram eant, vt ad iudicem spectent. Equidem plerisque & ad singulas sententia-
rum clausulas video assurgentes sibi, & nonnullos subinde aliquid etiam spatiantes: quod an de-
beat, ipsi viderint. cum id faciunt, non sedentes agunt. Bibere, aut etiam esse inter agendū, quod
multis moris fuit, & est quibusdam, ab Oratore meo procul absit. Nā si quis aliter dicendi onera
perferre non possit, non ita miserum est non agere, potiusq̄; multo, quam & operis & hominum
contemptum fateri. ¶ Cultus non est proprius Oratoris aliquis, sed magis in Oratore conspici-
tur. Quare sit, vt in omnibus honestis debet esse, splendidus & virilis. Nam & toga, & calceus, &
capillus, tam nimia cura, q̄ negligentia sunt reprehendenda. Est aliquid in amictu, quod ipsum
aliquatenus temporum cōditione mutatum est. Nam veteribus nulli sinus, perquam breues post
illos fuerunt. Itaque etiam gestu necesse est vsos esse in principijs eos alio, quorum brachium, si-
cut Græcorum, veste continebatur. Sed nos de praesentibus loquimur. Cui laticlavi ius non erit,
ita cingatur, vt tunica prioribus oris infra genua paulum, posterioribus ad medios poplites vsq̄;
perueniant. Nam infra mulierum est, supra centurionum. Vt purpura recte descendant, leuis cu-
ra est. Notatur interim negligentia. Latum habentium clauum modus est, vt sit paulum cinctis
summissior. Ipsam togam rotundā esse, & apte caesam velim. Aliter enim multis modis fiet enor-
mis. Pars eius prior medijs curibus optime terminatur, posterior eadē portione altius q̄ cinctu-
ra. Sinus decentissimus, si aliquanto supra imam togam fuerit, nunq̄ certe sit inferior. Ille qui sub
humero dextro ad sinistru oblique ducitur, velut balteus, nec strangulet, nec fluat. Pars togae quae
postea imponitur, sit inferior: nā ita & sedet melius, & cōtinetur. Subducenda etiā pars aliqua tu-
nicae, ne ad lacertum in actu redeat: tū sinus iniiciendus humero, cuius extremā oram reiecit nō
dedecet. Operiri autem humerum cum toto iugulo non oportet. Alioqui amictu fiet angustus: &
dignitatem, quae est in latitudine pectoris, perdet. Sinistram brachium eouq̄; alleuandum est, vt
quasi normale illum angulum faciat. Super quod ora ex toga duplex aequaliter sedeat. Manus
non impleatur annulis praecipue medios articulos non transeuntibus: cuius erit habitus optimus,
alleuato pollice, & digitis leuiter inflexis, nisi si libellum tenebit: quod non vtique captadum est.
Videtur enim fateri memorie diffidentiam, & ad multos gestus est impedimento. Togam vete-
res ad calceos vsq̄; demittebant, vt Græci pallium. Idq̄; vt fiat, qui de gestu scripserunt circa tem-
pora illa, Plotius Nigidiusq̄; praecipunt. Quo magis miror Plinij Secundi docti hominis, & in
hoc vtique libro penē etiam nimium curiosi, persuasionem, qui solitū id facere Ciceronē velan-
darum varicum gratia tradit: cū hoc amictus genus in statu eorū quoq̄; qui post Ciceronē fue-
runt, appareat. Palliolum, sicut fascias quibus crura vestiuntur, & focalia, & aurium ligamenta, fo-
la excusare potest valetudo. ¶ Sed haec amictus obseruatio, dū incipimus: procedente vero actu, iā
penē ab initio narrationis sinus ab humero recte velut sponte delabitur: & cum ad argumenta
ac locos ventum est, reijcere à sinistro togam, deijcere etiam si haereat, sinum, cōueniet. Lanam à
faucibus ac summo pectore abducere licet. Ardent enim iam omnia. Et vox vehementior ac ma-
gis varia est, sic amictus quoq̄; habet actum quendā velut praeriantem. Itaq̄; vt laeuā inuoluere to-
ga, & incingi, pene furiosum est, sinum vero in dextrum humerum ab imo reijcere, solutū ac deli-
catum, fiuntq̄; adhuc peius aliqua: ita cur laxiorem sinum sinistro brachio non subiciamus? Ha-
bet enim acre quiddam atque expeditum, & calori concitationiq̄; nō inhabile. Cum vero magna
pars est exhausta orationis, vtique afflante fortuna penē omnia decent, sudor ipse & fatigatio, &
negligentior amictus, & soluta ac velut labens vndiq̄; toga. Quo magis miror hanc quoque suc-

Gestus mutat
di ratio.Sedentis ge-
sus.Cultus Ora-
toris.Laticlavius,
Ginctura.Toga for-
ma.Pectoris lati-
tudo.Annuli mul-
ti, nō habēdi.Avarices Cice-
ronis.Reliqui ge-
stus actu, p-
cedente in a-
mictu adhi-
bendi.

A currisse Plinio curam, vt ita sudario frontem sicari iuberet, ne comae turbarentur, quas compo-
ni post paulum, sicut dignum erat, grauius & seuerē vetuit. Mihi vero illae quoque turbatae praese-
ferre aliquid affectus, & ipsa obliuione curae huius commendari videntur. At si incipientibus aut
paulum progressis decidat toga, non reponere eam prorsus negligentis aut pigri, aut quomodo
debeat amirari, nescientis est. ¶ Haec sunt vel illustrata pronuntiationis, vel vitia: quibus pro-
positis, multa cogitare debet Orator. Primum, quid, apud quos, quibus praesentibus sit acturus.
Nam vt dicere alia alijs, & apud alios magis conuenit: sic etiam facere. Neque eadem in voce, ge-
stu, incessu, apud Principem, Senatum, populum, magistratū, priuato, publico iudicio, postulatio-
ne, actione similiter decent. Quae differentiā subijcere sibi quisque, qui animum intēderit, potest,
tū quia de re dicat, & efficere quid velit. ¶ Rei quadruplex obseruatio est. Vna in tota causa. Sunt
enim tristes, hilares, sollicitae, securae, grandes, pusillae, vt vix vnquam ita sollicitari partibus earū de-
beamus, vt non summae meminerimus. Altera, quae est in differentiā partium, vt in prooemio, narra-
tione, argumentatione, epilogo. Tertia, in sententijs ipsis, in quibus secundum res & actus varian-
tur omnia. Quarta, in verbis, quorū vt est vitiosa, si efficere omnia velimus, imitatio: ita quibus-
dā, nisi sua natura redditur, vis omnis aufertur. Igitur in laudationibus (si funebres erunt) gratiarū
actione, exhortatione, similibusq̄; lata & magnifica & sublimis est actio. Funebres cōciones, cōso-
lationes, plerunq̄; causae reorū, tristes ac summissae. In Senatu, cōseruanda auctoritas: apud populū,
dignitas: in priuatis, modus. De partibus causae, & sententijs, & verbis, quae sunt multiplicia, plu-
ribus dicendum. ¶ Tria autem praestare debet pronuntiatio: conciliet, persuadeat, moueat: quibus
natura cohaeret, vt etiā delectet. Conciliatio ferē aut commendatione morū, qui nescio quo mo-
do ex voce etiā atque actione perlucet: aut orationis suauitate constat. Persuadendi vis asseuera-
tione, quae interim plus ipsis probationibus valet. An ista (inquit Callidio Cicero) si vera essent,
sic à te dicerentur: & Tantum abest vt inflammare nostros animos, somnum isto loco vix tene-
bamus. Fiducia igitur appareat, & constantia, vtique si auctoritas subest. Mouendi autem ratio
aut in repraesentandis est, aut imitandis affectibus. Ergo cum iudex in priuatis, aut praeco in pu-
blicis dicere causam iusserit, leniter confurgendum: tum in componenda toga, vel (si necesse erit)
etiā ex integro iniicienda, duntaxat in iudicijs (apud principem enim & magistratus ac tribuna-
lia non licebit) paulum est cōmorādum, vt & amictus sit decentior, & protinus aliquid spatij ad
cogitadum. Etiam cum ad iudicem nos conuerterimus, & consultus permiserit dicere, non protin-
us est erupendum, sed danda breuis cogitationi mora. Mirē enim auditorum dicturi cura dele-
ctat, & iudex se ipse cōponit. Hoc praecipit Homerus Vlyssis exemplo, quem stetit oculis in ter-
rā defixis, immotūq̄; scepro, priusquam illam eloquentia procellam effunderet, dicit. In hac cūctā-
tione sunt quaedam non indecentes, vt appellat scenici, morae, caput mulcere, manum intueri, in-
fringere articulos, simulare conatum, suspiratione sollicitudinem fateri, aut quod quēque magis
debet: eoque diutius si iudex nondum intendit animum Status sit rectus: aequi & diducti paululū
pedes, vel procedēs minimo sinistram: genua recta, sic tamen vt non extendantur. Humeri remissi,
vultus seuerus, non mœstus, nec stupens, nec laeuidus: brachia à latere modicē remota: manus sini-
stra, qualē supra demonstraui: dextra cum iam incipiendum erit, paulum prolata vltra sinum, ge-
stu q̄ modestissimo, velut expectans quando incipiendū sit. Vitiosa enim sunt illa, intueri lacuna-
ria, perfricare faciem, & quasi improbam facere: tendere confidentia vultum, aut, quō sit magis
toruus, supercilij adstringere: capillos à fronte contra naturam retroagere, vt sit horror ille terri-
bilis: tū, id quod græci frequentissime faciunt, crebro digitorum laborumq̄; motu cōmentari: cla-
rē excreare: pedem alterum longē proferre: partem togae sinistra tenere: stare diductum, vel rigi-
dum, vel supinū, vel incuruum, vel humeris, vt luctatūri solent, ad occipitium ductis. ¶ Prooemio
frequentissime lenis conuenit pronuntiatio. Nihil est enim ad conciliandum gratius verecūdia.
Nō tamen semper. Nec enim vno modo dicuntur exordia, vt docui. Plerunq̄; tamen & vox tēpe-
rata, ac gestus modestus, & sedens humero toga, & laterum lenis in vtranque partem motus, eo-
dem spectantibus oculis, decebit. ¶ Narratio magis prolata manum, amictum recidentem, gestū
distinctum, vocem sermoni proximā, ac tatum apertiore, sonū simplicē frequentissime postu-
labit, in his dūtaxat, Quintus igitur Ligarius cum esset adhuc nulla belli suspicio. &, A. Cluētius
Habitus pater huiusce. Aliud in eadē poscunt affectus vel cōcitati, Nubit genero socrus, vel flebi-
les, Cōstituitur in foro Laodiceae spectaculū acerbū & miserū toti Asiae prouincia. ¶ Maximē va-
ria & multiplex actio est probationū. Nā & proponere, partiri, interrogare, sermoni sunt proxi-
ma, & cōtradictionē sumere. Nam ea quoq̄; diuersa propositio est. Sed haec tamen aliquando irri-
dentes, aliquando imitantes pronuntiamus. Argumentatio plerunq̄; agilior, & acrior, & instan-
tior, consentiētem orationi postulat etiā gestum, id est fortem celeritatem. Instandum quibusdā
y. iij.

Comatum
turbatio.Oratori cogi-
tatiō, vt pro-
nuntiatio tū
gestu & voce
ad effectum
dicēdi accō-
modetur.
Rei obserua-
tio quadru-
plex.Laudationū
actio.Partium ora-
tionis pro-
nuntiatio.

Persuasio.

Mouēdi affe-
ctus ratio.

Iliad. 3.

Status.

Prooemii p-
nuntiatio.

Narrationis.

Pro Lig.

Pro Cluent.

Act. 3.

Probationū.

Propositio-
num.

in partibus, & densanda oratio. Egressiones ferè lenes, & dulces, & remissa, vt Raptus Proserpinae, Siciliae descriptio, Cn. Pompeij laus. Neque est mirum, minus habere contentionis ea quae sunt extra quaestionem. Mollior nonnunquam cum reprehensione diuersae partis imitatio, Videbar videre alios intrantes, alios autem exeuntes, quosdam ex vino vacillantes. Vbi non diffidens à voce permittitur gestus: quo fit in vtranque partem tenera quadam, sed intra manus tamen, & sine motu laterum translatio. Accendendi iudicis plures sunt gradus. Summus ille, & quo nullus est in Oratore acutior, Suscepto bello, Caesar, gesto iam etiam ex parte magna. Praedixit enim, Quantum potero voce contendam, vt populus haec Romanus exaudiat. Paulum inferior, & habens aliquid etiam iucunditatis, Quid enim tuus ille Tubero in acie Pharsalica gladius agebat: Plenius adhuc & lentius, ideoque dulcius, In coetu vero populi Romani negotium publicum gerens. Producenda omnia, trahendaeque tum vocales, aperiendaeque sunt fauces. Pleniore tamen haec canali fluunt, Vos Albani tumuli atque luci. Nam cantici quiddam habent, sensimque resupina sunt, Saxa atque solitudines voci respondent. Tales sunt illae inclinationes vocis, quas inuicem Demosthenes atque Aeschines exprobrant, non ideo improbandae: cum enim vterque alteri obijciat, palam est vtrunque fecisse: Nam neque ille per Marathonis, & Platearum, & Salaminis propugnatores recto sono iurauit, nec hic Thebas sermone defleuit. Est his diuersa vox, & penè extra organum, cui graeci nomen amaritudinis dederunt, supra modum ac penè naturam vocis humanae acerba, Quin cōpescitis vocem istam indicem stultitiae, testem paucitatis: Sed id quod excedere modum dixi, in illa parte prima est, Quin cōpescitis. ¶ Epilogus si enumerationem rerum habet, desiderat quandam concisionem continuationem: si ad cōcitandos iudices est accommodatus, aliquid ex ijs quae supra dixi: si placandos, inclinatum quandam lenitatem: si misericordia commouendos, flexum vocis, & flebilem suauitatem, qua praecipue franguntur animi, quaeque est maximè naturalis. Nam etiam quasi in clamaret aut testaretur locus est: tamen infinito magis illa flexa & circumducta sunt, Me miserum, me infelicem. &, Quid respondebo liberis meis: D &, Reuocare tu me in patriam potuisti Milo per hos, ego te in eadem patria per eosdem retinere non potero: Et cum bona C. Rabirij vno sestertio addicit, O meum miserum acerbumque praconium. Illa quoque mire facit in peroratione velut deficientis dolore & fatigatione confessio: vt pro eodem Milone, Sed finis sit, neque enim praelachrymis iam loqui possum. Quae similem verbis habere debent etiam pronunciationem. Possunt videri alia quoque huius partis atque officij, reos excitare, pueros attollere, propinquos producere, vestes laniare: sed suo loco dicta sunt. Et quia in partibus causae etiam alijs est varietas, satis apparet accommodandam sententijs ipsis pronunciationem, sicut ostendimus. ¶ Sed verbis quoque, quod nouissime dixeram, non semper sed aliquando. An non haec, Misellus & pauperculus, summissa atque contracta: Fortis, & vehemens, & latro, erecta & concitata voce dicenda sunt? Accedit enim vis & proprietates rebus tali ad stipulationem: quae nisi adsit, aliud vox, aliud animus ostendat. Quid: quod eadem verba mutata pronunciatione indicant, affirmant, exprobrant, negant, mirantur, indignantur, interrogant, irrident, eleuant: Aliter enim dicitur, Tu mihi quodcumque hoc regni. &, Cantando tu illum? &, Tunc ille Aeneas? &, -Meque timoris Argue tu Diance.-

Et ne morer, intra se quisque vel hoc, vel aliud quod volet, per omnes affectus verset, verum esse quod dicimus sciet. ¶ Vnum iam his adiiciendum est, cum praecipue in actione spectetur decorum, saepe aliud alios decere. Est enim latens quaedam in hoc ratio, & inenarrabilis: & vt verè dictum est, caput esse artis, decere quod facias: ita id neque sine arte esse, neque totum arte tradi potest. In quibusdam virtutes non habent gratiam, in quibusdam vitia ipsa delectant. Maximos actores comœdiarum Demetrium & Stratoclem placere diuersis virtutibus vidimus. Sed illud minus mirum, quod alter deos, & iuuenes, & bonos patres, seruosque, & matronas, & graues anus optimè: alter acres senes, callidos seruos, parasitos, lenones, & omnia agitatoria melius. Fuit enim natura diuersa. Nam vox quoque Demetrii iucundior, illius acrior erat. Annotandae magis proprietates, quae transferri non poterant, manus iactare, & dulces exclamationes theatri causae producere, & ingrediendo ventum cōcipere veste, & nonnunquam dextro latere facere gestus: quod neminem alium praeter Demetrium decuit: (nanque in hac omnia, statura & mira specie adiuua-

imitationis.

Accendendi iudicis.

Pro Rabirio perduel. Epilogi pronunciantis ratio.

In Bruto, & de Orat. i. Miseratio duplex.

Act. 7. Pro Mil.

Libro. 7.

Verborum varietati pronunciatum in terdum accommodata.

Eneid. i. Eleg. 3. Aeneid. 9. & 11.

In agendo aliud alios decere.

A batur: illud cursus, & agilitas, & vel parum cōueniens personae risus, quem non ignarus rationis populo dabat, & contracta etiam ceruicula. Quicquid horum alter fecisset, foedissimum videretur. Quare norit se quisque, nec tantum ex communibus praecipis, sed etiam ex natura sua capiat cōsiliū formandae actionis. Neque illud tamen est nefas, vt aliquem vel omnia vel plura deceat. ¶ Huius quoque loci clausula sit eadem necesse est, quae ceterorum est, regnare maximè modum. Non enim comœdum esse, sed Oratorem volo. Quare nec in gestu persequemur omnes argutias, nec in loquendo distinctionibus, temporibus, effictionibus molestè vtetur: vt si sit in scena dicendum, Quid igitur faciam: non eam ne nunc quidem Cum accerfor vltro: an potius ita me comparem, Non perpeti meretricum contumelias? Hic enim dubitationis moras, vocis flexus, varias manus, diuersos nutus actor adhibebit. Aliud oratio sapit, nec vult nimium esse condita. Actione enim constat, non imitatione. Quare non immeritò reprehenditur pronunciatio vultuosa, & gesticulationibus molesta, & vocis mutationibus resultans. Nec inutiliter ex Graecis veteres transtulerunt, quod ab his sumptum Lenas Popilius posuit, esse hanc inoiosam actionem. Optimè igitur idè, qui omnia, Cicero praeeperat, quae supra ex Oratore posui. Quibus similia in Bruto de Marco Antonio dicit. Sed iam recepta est actio paulo agitatior etiā, & exigitur, & quibusdam partibus conuenit: ita tamen temperanda, ne dum actoris captamus elegantiam, perdamus viri boni & grauis auctoritatem.

F I N I S.

Modus in omnibus adhibendus.

Terent. Eunt.

Hoc cap.

M. Fabij Quintiliani de Institutione Oratoria, Liber XII.

ARGVMENTVM.

Difficillimam operis partem sibi superesse hac praefatione testatur inquam dum a leuioribus initium duxerit, perseverando per singula...

PROOEMIUM.

Entum est ad partem operis destinati longe grauissimam. Cuius equidem onus si tantum opinione prima concipere potuissem, quanto me premi ferens sentio, maturius consuluissem vires meas. Sed initio pudor omittendi quae promiseram tenuit: mox quam per singulas prope partes labor cresceret, ne perdere quae iam effecta erant, per omnes difficultates animo me sustentauim.

Admiserit primo similitudinem, deinde allegoriam a nauigantibus.

1. Enclid.

ARGVMENTVM.

Offendit Oratorem nisi bonum virum esse non posse, non solum in dicendi officio, sed etiam in arte ipsa, & orationis facultate: quod probat ab ingenio, studio, doctrina et auctoritate boni Oratoris, quae ei necessaria sunt, malis autem et stultis hominibus minime conuenire.

Non posse Oratorem esse nisi virum bonum.

Cap. I.

Conferat de finitione Oratoris a Catone prodita, & vim eius ampli exte dit.

Tergero nobis Orator quem instituimus, is qui a M. Catone finitur, vir bonus dicendi peritus. Verum id quod ille posuit prius, etiam ipsa natura potius ac maius est, utique vir bonus, non eo tantum, quod si vis illa dicendi malitiam instruxerit, nihil sit publicis priuatisque rebus perniciosius eloquentia, sed nos quoque ipsi, qui pro virili parte conserre aliquid ad facultatem dicendi conati sumus, pessime mereamur de rebus humanis, si latroni comparemus haec arma, non militi.

Probat Oratoris non moribus tantum, sed etiam arte & facultate nisi viri boni esse non potest: primum ab ingenio.

vnquam stultus Orator. Adde quod ne studio quidem operis pulcherrimi vacare mens, nisi omnibus vitiis libera, potest. primum, quod in eodem pectore nullum est, honestorum turpiumque confortium: & cogitare optimam simul ac deterrimam, non magis est vnius animi, quam eiusdem hominis bonum esse ac malum. Tum illa quoque ex causa, quod mentem tantae rei intentam vacare omnibus aliis etiam culpa carentibus curis oportet. Ita demum enim libera, ac tota, nulla distringente atque alio ducente causa, spectabit id solum ad quod accingitur. Quod si corporum nimia cura, & sollicitior rei familiaris diligentia, & venandi voluptas, & dati spectaculis dies, multum studij auferunt (huic enim rei perit tempus quodcumque alteri datur) quid putamus facturas, cupiditatem, auaritiam, inuidiam? quarum impotentissimae cogitationes somnos etiam ipsos, & illa per quietem visa perturbant. Nihil est enim tam occupatum, tam multiforme, tot ac tam varijs affectibus concisum atque laceratum, quam mala mens. Nam & cum insidiatur, spe, curis, labore distringitur: & iam cum sceleris compos fuerit, solitudine, poenitentia, poenarum omnium expectatione torquetur. Quis inter haec literis, aut vili bonae arti locus? Non hercle magis quam frugibus in terra sentibus ac rubis occupata. Age, non ad perferendos studiorum labores necessaria frugalitas? Quid igitur ex libidine ac luxuria spei? Non praecipue acuit ad cupiditatem literarum, amor laudis? Non igitur malis esse laudem curae putamus? Nam hoc quis non videt, maximam partem orationis in tractatu aequi bonique consistere? Dicente de his secundum debitam rerum dignitatem malus atque iniquus: Denique vt maximam partem quaestionis eximam, demus, id quod nullo modo fieri potest, idem ingenij, studij, doctrinae, pessimo atque optimo viro, vter melior dicetur Orator? Nimirum qui homo quoque melior. Non igitur vnquam malus idem homo, & perfectus Orator. Non enim perfectum est quicquam, quo melius est aliud. Sed ne more Socraticorum nobismetipsis responsum finisse videamur, sit aliquis adeo contra veritatem obstinatus, vt audeat dicere, eodem ingenio, studio, doctrina praeditum, nihil deteriotem futurum Oratorem malum virum quam bonum. Conuincamus huius quoque amentiam. Nam hoc certe nemo dubitabit, omnem Oratorem id agere, vt iudici quae proposita fuerint, vera & honesta videantur. Vtrum igitur hoc facilius bonus vir persuadebit, an malus? Bonus quidem: & dicet se pius vera atque honesta. Sed etiam si quando aliquo ductus officio (quod accidere, vt mox docuimus potest) falso haec affirmare conabitur, maiore cum fide necesse est audiri. At malis hominibus ex contemptu opinionis, & ignorantia recti, nonnunquam excidit ipsa simulatio. Inde immodeste proponunt, sine pudore affirmant. Sequitur in ijs quae certum est effici non posse, deformis pertinacia, & irritus labor. Nam sicut in vita, ita in causis quoque spes improbas habent. Frequenter autem accidit, vt his etiam vera dicentibus fides desit, videaturque talis aduocatus, male causa argumentum. Nunc de ijs dicendum est, quae mihi quasi conspiratione quadam vulgi clamari videntur. Orator ergo Demosthenes non fuit: at qui malum virum accepimus. Non Cicero: at qui huius quoque mores multi reprehenderunt. Quid agam? magna responsi inuidia subeunda, mitiganda sunt prius atres. Mihi enim nec Demosthenes tam graui morum dignus videtur inuidia, vt omnia quae in eum ab inimicis congesta sunt credam, cum & pulcherrima eius in republica consilia, & finem vitae clarum legam. Nec Marco Tullio defuisse video in vlla parte cuius optimi voluntatem, testimonio est actus nobilissimae consulatus: integerrime prouincia administrata: & repudiatus vigintiuiratus: & ciuilibus bellis, quae in aetatem eius grauissima inciderunt, neque spe neque metu declinatus animus, quo minus optimis se partibus, id est reipublicae, iungeret. Parum fortis videtur quibusdam, quibus optime respondit ipse, non se timidum in suscipiendis, sed in prouidendis periculis: quod probauit morte quoque ipsa, quam praestantissimo susceperat animo. Quod si defuit his viris summa virtus, sic quaerentibus an Oratores fuerint, respondebo, quomodo Stoici si interrogentur an sapiens Zeno, an Cleantes, an Chrysippus, respondeant magno quidem illos ac venerabiles, non tamen id quod natura hominis summum habet, confectos. Nam & Pythagoras, non sapientem se, vt qui ante eum fuerunt, sed studiosum sapientiae vocari voluit. Ego tamen secundum communem loquendi consuetudinem saepe dixi, dicamque, perfectum Oratorem esse Ciceronem, vt amicos & bonos & prudentissimos viros dicimus vulgo, quorum nihil nisi perfecte sapientiae datur. Sed cum proprie, & ad legem ipsam veritatis loquendum erit, eum quaram Oratorem, quem & ille querebat. Quanquam enim stetit eum in fastigio eloquentiae fateor, ac vix quid adijci potuerit inuenio, fortasse inuenturus quod adhuc abscessurum putem fuisse, (nae ferè sic docti iudicauerunt, plurimum in eo virtutum, non nihil fuisse vitiorum: & se ipse multa ex illa iuuenili abundantia coercuisse testatur) tamen quando nec sapientis sibi nomen, minimè sui contemptor, asseruit, & melius dicere certè data longiore vita, & aetate ad componendum securiore potuisset, non malignè crediderim defuisse ei summam illam, ad quam

A studio eloquentis.

A doctrina Oratori necessaria, quae in malis et improbis cadere non potest.

Ab auctoritate ad praesentiam dandi necessaria.

Male quae Aristoteles lib. 1. de partibus ad philosophiam, c. 7. de moribus excipiant dicit.

Quales Oratores Cicero et Demosthenes fuerint.

Defendit timiditatem Ciceronis.

Cicero perfectus Orator secundum Iohannem quodam consuetudinem, non secundum veritatem.

nemo propius accessit. Et licebat, si aliud sentire, fortius id & liberius defendere. An verò M. Antonius neminem à se visum eloquentem, quod tanto minus erat, professus est, ipse etiam M. Tullius querit adhuc eum, & tantum imaginatur ac fingit, ego non audeam dicere, aliquid in hac quæ superest aternitate inueniri posse, eo quod fuerit, perfectius? Transeo illos qui Ciceroni ac Demostheni ne in eloquentia quidem satis tribuunt: quæquam neq; ipsi Ciceroni Demosthenes videatur satis esse perfectus, quem dormire interim dicit: nec Cicero Bruto Caluocq; qui certè cõpositionem illius etiam apud ipsum reprehendunt, nec Asinio vtriq; qui vitia orationis eius etiam inimicè pluribus locis insequuntur, Concedamus sanè (quod minimè natura patiat) reperit esse aliquem malū virum summè disertum: nihilo tamen minus Oratorē eum negabo. Nā nec omnibus qui fuerint manu prompti, viri fortis nomen concesserim, quia sine virtute intelligi non potest fortitudo. An ei qui ad defendendas causas aduocatur, non est opus fide, quam nec cupiditas corrumpat, nec gratia auertat, nec metus frangat, sed proditorem, transfugam, præuariatorem donabimus Oratoris illo sacro nomine: Quod si mediocribus etiam patronis conuenit hæc quæ vulgò dicitur bonitas, cur non Orator ille qui nondū fuit, sed potest esse, tam sit morib; q̄ dicendi virtute perfectus? Non enim forensē quandam instituimus operam, nec mercenariā vocem, nec (vt asperioribus verbis parcamus) non inutile sanè litium aduocatum, quem denique caussidicum vulgò vocant, sed virum cū ingenij natura præstantem, tum verò tot pulcherrimas artes penitus mente complexum, datum tandem rebus humanis, qualem nulla antea vetustas cognouerit, singularem, perfectūque vndique, optima sentiētem, optimèque dicētem. In hoc quæta pars erit, quod aut innocentes tuebitur, aut improborum scelera compescet, aut in pecuniarijs quæstionibus veritati contra calumniam aderit: Summus ille quidem in his quoq; operibus fuerit, sed in maioribus clarius elucebit, cum regenda senatus cõsilia, & popularis error ad meliora ducendus. An non talem quandam videtur finxisse Virgilius, quem in seditione vulgi iam faces & saxa iaculantis, moderatorem dedit?

Aeneid. 1. Tum pietate grauem ac meritis si forte virum quem
 Confexere, silent, arrectisque auribus adstant.
 Habemus igitur ante omnia virum bonum: post hæc adiecit dicendi peritum,
 Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.

Doctrina & autoritas cū virtute cõiūcta debet esse in Oratorē.

¶ Quid: non in bellis quoq; idem ille vir quem instituimus, si sit ad prælium miles cohortādus, ex medijs sapientiæ præceptis orationem trahet? Nam quomodo pugnam incuntibus tot simul metus laboris, doloris, postremò mortis ipsius exciderint, nisi in eorum locum pietas, & fortitudo, & honesti præsens imago successerit? Quæ certè melius persuadet alijs, qui prius persuaserit sibi. Prodit enim se, quanlibet custodiatur, simulatio, nec vnquā tāta fuerit eloquendi facultas, vt non titubet ac hæreat quoties ab animo verba dissentiant. Vir autē malus aliud dicat necesse est q̄ sentiat. Bonos nunquam honestus sermo deficiet, nūquā rerum optimarum (nam iisdem etiam prudentes erunt) inuentio: quæ etiam si lenocinijs destituta sit, satis tamē natura sua ornatur, nec quicquā nō disertè, quod honestè dicitur. Quare iuuentus, imò omnis ætas (neq; enim rectæ voluntati serum est tempus vllum) totis mentibus huc tendamus, in hoc laboremus: forsā & con summare contingat. Nam si natura non prohibet & esse virum bonum, & esse dicendi peritū, cur non aliquis etiam vnus vtrumq; cõsequi possit: cur autem non se quisq; speret fore illum aliquē? Ad quod si vires ingenij non suffecerint, tamen ad quē vsq; modum processerimus, meliores erimus ex vtroq;. Hoc certè prorsus eximatur animo, rerum pulcherrimam eloquentiam cum vitijs mentis posse misceri. Facultas dicendi si in malos incidit, & ipsa iudicanda est malum. peiores enim illos facit, quibus cõtingit. ¶ Videor mihi audire quosdam (nec enim deerunt vnquam qui disertis esse quàm boni malint) illa dicentes, Quid ergo tantum est artis in eloquentia: cur tu de coloribus, & difficultium caussarum defensione, non nihil etiam de confesso loquutus es, nisi aliquando vis & facultas dicendi expugnat ipsam veritatem? Bonus enim vir non agit nisi bonas causas, eas porrò etiam sine doctrina satis p se tuetur veritas ipsa. Quib; ego, cū de meo primum opere respondero, etiam pro boni viri officio, si quando eum ad defensionem nocentiū ratio duxerit, satis faciam. Pertractare enim quo modo aut pro falsis, aut etiam pro iniustis aliquando dicitur, non est inutile, vel propter hoc solum, vt ea facilius & deprehendamus, & refellamus, quem admodum remedia melius adhibebit, cui nota quæ nocēt fuerint. Neq; enim Academici cum in vtrāq; differunt partem, non secundum alteram viuunt. Neq; Carneades ille, qui Romæ audiēte Cæsario Catone non minoribus viribus contra iustitiam dicitur diseruisse, quàm pridie pro iustitia dixerat, iniustus ipse vir fuit. Verum & virt; quid sit, aduersa ei malitia detegit: & æquitas fit ex iniqui cõteplatione manifestior: & plurima cõtrarijs probātur. Debēt ergo Oratori sic esse

Cicero in Orat.

Simè disertū sine virtute non esse Oratorē.

Quibus quælibet sit Orator.

Oratoris officia.

Aeneid. 1.

Doctrina & autoritas cū virtute cõiūcta debet esse in Oratorē.

Eloquentia cū vitijs mixta non miscetur. Præcepta artis dicendi non repugnant, assistati & reijciunt.

Mala vt vitentur discenda.

Carneades disputatio pro virtute & cõtra.

A aduersariorum nota cõsilia, vt hostium imperatori. ¶ Verum & illud, quod prima propositione durum videtur, potest asserere ratio, vt vir bonus in defensione causæ velit auferre aliquando iudici veritatem. Quod si quis à me proponi mirabitur, (quanquā non est hæc mea propriæ sententia, sed eorum quos grauissimos sapiētia magistrōs ætas vet; credidit) sic iudicet, pleraq; esse quæ non tam factis, quam caussis eorum, vel honesta fiant, vel turpia. Nam si hominem occidere, sæpe virtus: liberos necare, nonnunquam pulcherrimum est, asperiora quædā adhuc dictū, si cõmunis vtilitas exegerit, facere conceditur. Ne hoc quidem nudum est intuentium, qualem causam vir bonus, sed etiam quare, & qua mente defendat, Ac primū cõcedant mihi omnes oportet, quod Stoicorum quoque asperissimi consentunt, facturum aliquando bonum virū, vt mediocrium dicat, & quidem nonnuquā leuioribus caussis, vt in pueris ægrotantibus, vtilitatis eorū gratia multa fingimus, multa non facturi promittimus: nedum si ab homine occidendo grassator auertendus sit, aut hostis pro salute patriæ fallēdus, vt hoc quod aliās in feruis quoq; reprehendendum est, sit aliās in ipso sapiente laudandū. Id si constiterit, multa iam video posse euenire, propter quæ Orator bene suscipiat tale causæ genus, quale remota ratione honesta non suscepisset. Nec hoc dico, quia seueriores sequi placet leges pro patre, fratre, amico, periclitantibus: tamen non mediocris hæsitatio est, hinc iustitiæ proposita imagine, inde pietatis, nihil dubij relinquam. Sit aliquis insidiatus tyranno, atq; ob id reus: vtrumne saluū eū nollet is qui à nobis finitur Orator: an tuendum suscepit, nō tam falsis defendet, q̄ qui apud iudices malam causam tuetur? Quid si quædā benefacta damnaturus est iudex, nisi ea non esse facta conuicerimus: non vel hoc modo seruabit Orator non innocenter modò, sed etiam laudabilem ciuem: Quid si quædam iusta natura, sed conditione temporū inutilia ciuitati sciemus: nōne vt emur arte dicendi, bona quidem, sed malis artibus similia? Ad hoc, nemo dubitabit, quin si nocētes mutari in bonam mētem aliquo modo possint, sicut posse interdum conceditur, saluos esse eos magis è republica sit, quàm puniri. Si liceat igitur Oratori, futurū bonum virū, cui vera obijciuntur, non id aget, vt saluus sit: Da nunc vt crimine manifesto prematur dux bonus, & sine quo vincere honestè ciuitas non possit: nōne ei communis vtilitas Oratorem aduocabit? Certè Fabritius Cornelium Rufinum, alioqui & malum ciuem, & sibi inimicum, tamen quia vtilem sciebat ducem, imminente bello palàm consulē suffragio suo fecit: atque id mirantibus quibusdam respondit, A ciue se spoliari malle, quàm ab hoste venire. Ita hic si fuisset Orator, non defendisset eundem Rufinum vel manifesti peculatus reū: ¶ Multa dici possunt similia, sed vel vnum ex his quodlibet sufficit. Non enim hoc agimus, vt istud illi quem formamus, viro sit sæpe faciendum: sed vt si talis coegerit ratio, sit tamen vera finitio, Oratorem esse virum bonū dicendi peritū. Præcipere verò ac discere quomodo etiā probatione difficultia tractentur, necesse est. Nam frequēter etiam optimæ causæ similes sunt malis, & innocens reus multis verisimilibus premitur: quo fit, vt eadem actionis ratione defendendus sit, quæ si nocens esset. Iam innumerabilia sunt bonis caussis malisq; communiæ, testes, literæ, suspiciones, opinioniones. Non aliter autem verisimilia q̄ vera & confirmantur, & refelluntur. Quapropter vt res feret, flectetur oratio, manente honesta voluntate.

Facta & actiones oratorum non ex sepijs, sed ex cõsilijs eorū estimāda.

Interdū maioris vtilitatis causa mē tiri ac fallere licere.

Declarat exemplis quæ dixit.

Fabritij non bile factū & dictum.

Cõcludit Oratorē esse virū bonū, & artē aliquam do in malis etiam caussis esse necessariam.

Flectēda oratio manente honestate.

ARGVMENTVM.

Philosophie cognitionem Oratori necessariam esse non ad viuendum modo, sed etiam ad dicendum contendit: nec vnam illius partem, sed omnes tres, vt Rationalem, Moralem, & Naturalem: quarum singularem materiam & vires explicat. Deinde Philosophiā non ab vno aliquo, sed ab omnibus, & ab optimo quoq; esse petendam: cum turpe sit vni sectæ additum esse. Nec vero præcepta tantū, sed exempla etiā illustriū dictorum factorūq; cognoscenda.

Cognoscenda esse Oratori quibus mores formentur. Cap. I I.

QVANDO igitur Orator est vir bonus, is autem citra virtutem intelligi nō potest, virtus etiam si quosdam impetus à natura sumit, tamen perficienda doctrina est: mores ante omnia Oratori studijs erunt excolendi, atq; omnis honesti iustiq; disciplina pertractanda: sine qua nemo nec vir bonus esse, nec dicendi peritus potest. Nisi forte accedamus ijs, qui natura constare mores, & nihil adiuuari disciplina putant: scilicet, vt ea quidē, quæ manu sunt, atq; eorum etiam contemptissima confiteatur egere doctoribus: virtutem verò, qua nihil homini quo ad deos immortales propius accederet, datum est, obuiam & illaboratam, tantum quia nati sumus, habeamus. Abstinens erit, qui id ipsum quid sit abstinentia ignorarit: Et fortis, qui metus, doloris, mortis, superstitionis, nulla ratione pugnaverit: Et iustus, qui æqui boniq; tractatum, qui leges, quæ natura sunt omnibus datæ, quæq; propriæ populis & gentibus constitutæ, non eruditore aliquo sermone tractauerit: O quàm istud parum putant, quibus tam facile videtur. ¶ Sed hoc transeo, de quo neminē, qui literas vel primis, vt aiunt, labris degustarit, dubitaturū puto: ad illud sequens reuertar, ne dicendi quidē satis peritū fore: qui nō & naturæ vim oēm

Philosophia etiā ad dicendum necessaria.

penitus perspexerit, & mores præceptis ac ratione formarit. Neq; enim frustra in tertio de Oratore libro L. Crassus cuncta quæ de æquo, iusto, vero, bono, deque ijs quæ sunt contra posita, dicuntur, propria esse Oratoris affirmat, ac philosophos cum ea dicendi viribus tuerunt, vti Rhetoribus, non suis. Idem tamen confitetur ea iam esse à philosophia petenda, videlicet quia magis nec illi videtur in possessione earum rerum fuisse. Hinc etiam illud est, quod Cicero pluribus libris & epistolis testatur, dicendi facultatem ex intimis sapientiæ fontibus fluere: ideòq; aliquandiu præceptores eosdem fuisse morum atque dicendi. Quapropter hæc exhortatio mea non eò pertinet, vt esse Oratorem philosophum velim, quando non alia vitæ secta longius à ciuilibus officijs, atque ab omni munere Oratoris recessit. Nam quis philosophorum aut in iudicijs frequens, aut clarus in concionibus fuit? Quis denique in ipsa, quam maximè plerique vitandam præcipiunt, reipublicæ administratione versatus est? Atqui ego illum quem instituo, Romanum quendam velim esse sapientem, qui non secretis disputationibus, sed rerum experimentis atque operibus verè ciuilem virum exhibeat. Sed quia deserta ab ijs qui se ad eloquentiam còtulerunt, studia sapientiæ, non iam in actu suo, atq; in hac fori luce versantur, sed in porticus & gymnasia primùm, mox in conuentus scholarum recesserunt, id quod est Oratori necessarium, nec à dicendi præceptoribus traditur, ab ijs petere nimirùm necesse est, apud quos remansit, Euoluèdi penitus auctores qui de virtute præcipiunt, vt Oratoris vita cum scientia diuinarum rerum sit humanarumque coniuncta. Quæ ipsæ quanto maiores ac pulchriores viderentur, si illas ij docerent, qui etiam eloqui præstantissimè possunt? Vtinamq; sit tempus vnquam, quo perfectus aliquis (qualem optamus) Orator hanc partem superbo nomine, & vitijs quorundam bona eius corrumpentium inuisam, vendicet sibi, ac velut reb⁹ repetitis in corpus eloquentiæ adducat. ¶ Quæ quidem cum sit in tres diuisa partes, naturalem, moralem, rationalem, quæ tandem non est cum Oratoris opere coniuncta? Nam vt ordinem retroagamus, de vltima illa, quæ tota versatur in verbis, nemo dubitauerit, si & proprietates vocis cuiusque nosse, & ambigua aperire, & perplexa discernere, & de falsis iudicare, & colligere ac resolueri quæ velis, Oratoris est: quanquam ea non tam est minutè atque concisè in actionibus vtendum, quam in disputationibus: quia non docere modò, sed mouere etiam ac delectare audientes debet Orator: ad quod impetu quoq; & viribus ac decore est opus: vt vis amnium maior est altis ripis, multoq; gurgitis tractu fluentium, q̄ tenuis aquæ, & obiectu lapillorum resultantis. Et vt palæstrici doctores illos quos numeros vocat, non idcirco discentibus tradunt, vt his omnibus ij qui didicerunt, in ipso luctandi certamine vtantur (plus enim pòdere, & firmitate, & spiritu agitur) sed vt subsit copia illa, ex qua vnum aut alterum, cuius se occasio dederit, efficiant: ita hæc pars Dialectica, siue illam dicere malimus disputatricem, vt est vtilis sæpe, & finitionibus, & comprehensionibus, & separandis quæ sunt differentia, & resoluenda ambiguitate, & distinguendo, diuidendo, illiciendo, implicando, ita si totum sibi vindicauerit in foro certamen, obstabit melioribus, & sectas ad tenuitatem suam vires ipsa subtilitate consumet. Itaq; reperias quosdam in disputando mirè callidos, cum ab illa verò cauillatione discesserint, non magis sufficere in aliquo grauiore actu, quam parua quadam animalia, quæ in angustijs mobilia campo deprehenduntur. ¶ Iam quidem pars illa moralis quæ dicitur Ethicè, certè tota Oratori est accommodata. Nam in tanta causarum (vt superioribus libris diximus) varietate, cum alia coniectura quærantur, alia finitionibus còcludatur, alia iure sumoueantur, vel transferantur, alia colligantur, vel ipsa inter se concurrant, vel in diuersum ambiguitate ducantur, nulla ferè dici potest, cuius non parte in aliqua tractatus æqui & boni reperiantur. Pleraq; verò esse quis nescit, quæ totæ in sola qualitate còsistant: In consilijs verò quæ ratio suadendi est ab honesti quæstione seposita: Quid illa etiã pars tertia, que laudandi ac vituperandi officijs continetur? Nempe in tractatu recti prauique versatur. An de iustitia, fortitudine, abstinentia, temperantia, pietate, non plurima dicet Orator? Sed ille vir bonus, qui hæc nò vocibus tantùm sibi nota atq; nominib⁹, auriù tenuis in vsum linguæ perceperit, sed qui virtutes ipsas mente còplexus, ita sentiet, nec in cogitando ita laborabit, sed quod sciet, verè dicit. Cū sit autè omnis generalis quæstio speciali potentior, quia vniuerso partes continentur, non vtiq; accedit parti quod vniuersum est: profectò nemo dubitabit generales quæstiones in illo maximè studiorum more versatas. Iã verò cū sint multa proprijs breuib⁹; còprehensionibus finienda, vnde etiã status causarū dicitur finitiuus, nonne ad id quoque instrui ab ijs qui plus in hoc studij dederunt, oportet? Quid: nò quæstio iuris omnis, aut verborum proprietate, aut æqui disputatione, aut voluntatis coniectura continetur? quorum pars ad moralem tractatum redundat. Ergo natura permixta est omnibus istis oratio, quæ quidem oratio est verè. Nam ignara quidem huiusce doctrinæ loquacitas erret necesse est, vt quæ vel nullos vel falsos duces habeat. ¶ Pars verò naturalis, cum est ad exercitationem

Occurrit ob-
fessionem & se-
tentiam su-
am interpre-
tatur.

Omnes phi-
losophi par-
tes Oratori
necessarias
se, vt dialecti-
cen, ethicen,
& physicen,
& primò dia-
lecticæ vtilis.

Numeros, id
est, demicos
numero ac
spatio cor-
porū motus.

Ethicæ caus-
is omnibus
locū habet.

Philicæ pro-
pter rerū su-

A nem dicendi tantò cæteris vberior, quanto maiore spiritu de diuinis rebus quam humanis loquendum est, tum illam etiam moralem, sine qua nulla esse (vt docuimus) oratio potest, totam complectitur. Nam si regitur prouidentia mundus, administranda certè bonis viris erit Respublica. Si diuina nostris animis origo, tendendum ad virtutem: nec voluptatibus terreni corporis feruendum. An hoc non frequenter tractabit Orator? Iam de Augurum responsis, religionèque omni, de quibus maxima sæpe in senatu consilia versata sunt, non erit ei differendum, si quidem (vt nobis placet) futurus est vir idem ciuilis? Quæ denique intelligi saltem potest eloquentia hominis optima nescientis? Hæc si ratione manifesta non essent, exemplis tamen crederemus. Si quidem & Periclem, cuius eloquentiæ etiam si nulla ad nos monumenta venerunt, vim tamen quandam incredibilem cum historici, tum etiam liberrimum genus hominum comici veteres tradunt, Anaxagoræ Physici constat auditorem fuisse, & Demosthenem principem omnium Græciæ Oratorum dedisse operam Platoni. Nam M. Tullius non tantum se debere scholis Rhetorum, quantum Academiæ spatijs frequenter ipse testatus est. Neque se tâta in eo vnquam fudisset vbertas, si ingenium suum conserto fori, non ipsius rerum naturæ finibus terminasset. ¶ Verùm ex hoc alia mihi quæstio exoritur, quæ secta conferre plurimum eloquentiæ possit, quanquàm ea non inter multas potest esse contentio. Nam Epicurus in primis nos à se ipse dimittit, qui fugere omnem disciplinam nauigatione quam velocissima iubet. Neq; verò Aristippus summum in voluptate corporis bonum ponens, ad hunc nos laborem adhortetur. Pyrrho quidem, quas in hoc opere partes habere potest, cui iudices esse apud quos verba faciat, & reum pro quo loquatur, & senatum in quo sit dicenda sententia, non liquebit: Academiæ quidam vtilissimam credunt, quòd mos in vtraque partem discedendi, ad exercitationem forensium causarum proximè accedat. Adijciunt loco probationis, quòd ea præstantissimos in eloquentia viros ediderit. Peripatetici studio quoque se quodam Oratorio iactant. Nam thesais dicere exercitationis gratia ferè ab his est institutum. Stoici sicut copiam nitoremque eloquentiæ ferè præceptoribus suis defuisse còcedant necesse est, ita nullos aut probare acrius, aut concludere subtilius contendunt. Sed hæc inter ipsos, qui velut sacramento rogati, vel etiam superstitione constricti, nefas ducunt à suscepta semel persuasionem discedere. Oratori verò nihil est necesse in cuiusquàm iurare leges. Maius enim est opus atque præstantius, ad quod ipse tendit, & cuius est velut candidatus, si quidem est futurus cum vitæ, tum etiam eloquentiæ laude perfectus. Quare in exemplum bene dicendi facundissimum quenque proponet sibi ad imitandum: moribus verò formandis quam honestissima præcepta, rectissimamque ad virtutem viam deliget. Exercitatione quidem vtetur omni, sed tamen erit plurimum in maximis quibusque, ac natura pulcherrimis. Nam quæ potest materia reperiri ad grauius copiosèque dicendum magis abundans, quam de virtute, de republica, de prouidentia, de origine animorum, de amicitia? Hæc sunt quibus mens pariter atque oratio insurgant, verè bona, quæ mitigent metus, coërceant cupiditates, eximant nos opinionibus vulgi, animùmque cælestem. ¶ Neque ea solùm quæ talibus disciplinis continentur, sed magis etiam quæ sunt tradita antiquitus, dicta ac facta præclare, & nosse, & animo semper agitare conueniet. Quæ profectò nusquam plura maioræque, quam in nostræ ciuitatis monumentis reperientur. An fortitudinem, fidem, iustitiam, continentiam, frugalitatem, contemptum doloris ac mortis, melius alij docebunt, quam Fabritij, Curij, Reguli, Decij, Mutij, alijq; innumerabiles: Quantùm enim Græci præceptis valent, tantùm Romani (quod est maius) exemplis. Tantùmque non cognatis id è rebus admoneri sciet, qui non modò proximum tempus, lucemque præsentem intueri satis credat, sed omnem posteritatis memoriam, spatium vitæ honestæ, & curriculum laudis existimet. Hinc mihi ille iustitiæ hauustus bibat, hinc sumptam libertatem in causis atque consilijs prætet. Neque erit perfectus Orator, nisi qui honestè dicere & sciet, & audebit.

blimum co-
gnitione O-
ratori neces-
saria.

In Orat. &
Brut.

In Orat.
Ibidem.

Ab optimo
quoq; differen-
dum esse, &
hauriendū ex
omnibus.

Nulli sectæ
addictus O-
rator.

Dicitur & fa-
cta præclara
cognoscenda,
& virtute
pignorum
exempla sequi
da.

ARGVMENTVM.

¶ Necessariam esse Oratori iuris scientiam, eamq; promptam & paratam in omni disputatione, contendit. Nec difficilem esse, cum paucis rebus neque aled multis præceptis constat, & bona parte in bonorum vitiorum sensu sit posita. Itaque reprehendit eos, qui relicto eloquentiæ studio, ignauia se ad ius ciuile, vel ad philosophiam contulerunt.

Necessariam iuris ciuilis Oratori esse scientiam. Cap. III.

Iuris quoque ciuilis necessaria huic viro scientia est, & morum ac religionum eius Reipublicæ quam capeffet. Nam qualis esse suafor in consilijs publicis priuatisve poterit, tot rerum quibus præcipue ciuitas continetur, ignarus? Quo autè modo patronū se causarū non falsò dixerit, qui quod est in causis potētissimū, sit ab altero petiturus? penè nò dissimilis ijs, qui poetarū scripta pronūciat. Nā quodāmodo mandata perferet, & ea que sibi à iudice credi postulaturus est, aliena fide dicet, & ipse litigantium auxiliator, egebit auxilio.

Quod vt fieri nonnunquam minore incommodo possit, cum domi præcepta & composita, sicut & cætera quæ in causa sunt, in discendo cognita ad iudicem perferet: quid fiet in ijs quæstionibus quæ subito inter ipsas actiones nasci solent: non deformiter respectet: & inter sublellia minores aduocatos interroget: Potest autem satis diligenter accipere quæ tum audiet, cû ei dicenda sunt: aut fortiter affirmare, aut ingenue pro suis dicere: Possit in actionibus: quid fiet in altercatione, vbi occurrendum continuo, nec libera ad discendum mora est: Quid si forte peritus iuris ille non aderit: Quid si quis non satis in ea re doctus, falsum aliquid subiecerit: Hoc enim est maximum ignorantie malum, quod credit eum scire, qui moneat. Neque ego sum nostri moris ignarus, oblitusve eorum qui velut ad arculas sedent, & tela agentibus subministrat: neque idem Græcos quoque nescio facitare, vnde nomen his Pragmaticorum datum est. Sed loquor de Oratore, qui non clamorem modo suum causis, sed omnia quæ profutura sunt, debet. Itaque eum nec inutilem si ad horam forte confiterit, neque in testationibus faciendis esse imperitum velim. Quis enim potius præparabit ea, quæ cum aget, esse in causa velit: Nisi forte imperatorem quis idoneum credit in prælijs quidem strenuum & fortem, & omnium quæ pugna poscit, artificem: sed nec delectus agere, nec copias contrahere atque instruere, nec prospicere commeatus, nec locum capere castris scientem, prius est enim certè parare bella, quàm gerere. ¶ Atqui similis huic sit aduocatus, si plura quæ ad vincendum valent, alijs reliquerit: cum præfertim hoc, quod est maxime necessarium, non tam sit arduum, quàm procul intuentibus fortasse videatur. Nanque omne ius quod est certum, aut scripto, aut moribus constat. Dubium, æquitatis regula examinandû est. Quæ scripta sunt, aut posita in more ciuitatis, nullam habent difficultatem: cognitionis sunt enim, non inuentionis. at quæ cõsultorum responsis explicantur, aut in verborum interpretatione sunt posita, aut in recti prauique discrimine. Vim cuiusque vocis intelligere, aut commune prudentium est, aut proprium Oratoris: æquitas optimo cuique notissima est. Nos porrò & bonum virum, & prudentem in primis Oratorem putamus: qui cum se ad id quod est optimum natura, direxerit, non magnopere commouebitur si quis ab eo consultus dissentiat, cum ipsis illis diuersas inter se opiniones tueri concessum sit. Sed etiam si nosse quid quisque senserit volet, lectio opus est, qua nihil est in studijs minus laboriosum. Quod si plerique desperata facultate agendi, ad discendum ius declinauerunt, quàm id scire facile est Oratori, quod discunt qui sua quoque confessione Oratores esse non possunt: Verùm & M. Cato cum in dicendo præstantissimus, tum iuris fuit idem peritissimus. Et Scæuolæ Seruioque Sulpitio concessa est etiam faciendæ virtus. Et M. Tullius non modo inter agendum nunquam est destitutus scientia iuris, sed etiam componere aliqua de eo cõperat: vt appareat posse Oratorem non discendo tantum iuri vacare, sed etiam docendo. ¶ Verùm ea quæ de moribus excolendis, studiisque iuris præcipimus, ne quis eò credat reprehendenda, quod multos cognouimus, qui tædio laboris, quem ferre tendentibus ad eloquentiam necesse est, confugerint ad hæc diuertacula desidæ: quorum alij se ad album ac rubricas transtulerunt, & formularij, vel, vt Cicero ait, legulei quidam esse maluerunt: tanquam vtiliora eligentes ea, quorum solam facilitatem sequebantur: alij pigritiæ arrogantioris, qui subito fronte conficta, immissaque barba, veluti despexissent Oratoria præcepta, paulum aliquid sederunt in scholis philosophorum, vt deinde in publico tristes, domi dissoluti, captarent autoritatè contemptu cæterorum. Philosophia enim simulari potest, eloquentia non potest.

Arculas telorum intellige: vnde illud virgilij. Suffice tela mihi.

Iuris cognitione difficile non esse.

Vituperat eos qui ignauia, se ad ius civile vel ad philosophiam conferunt. de Orat. Pro Muræ.

ARGUMENTVM.

Historiam quoque Oratori necessariam esse vult, cum veram tum etiam fabulosam: in qua tamen antiquitatis & senectutis maior sit autoritas.

Necessariam Oratori cognitionem historiarum. Cap. III.

In primis verò abundare debet Orator exemplorum copia, cum veterum, tum etiam nouorum: adeo, vt non ea modo quæ conscripta sunt historijs, aut sermonibus velut per manus tradita, quæque quotidie aguntur, debeat nosse: verùm ne ea quidem quæ sunt à clarioribus poetis ficta, negligere: Nam illa quidem priora, aut testimoniorum, aut etiam iudicatorum obtinent locum. Sed hæc quoque aut vetustatis fide tuta sunt, aut ab hominibus magnis præceptorum loco ficta creduntur. Sciat ergo quam plurima: vnde etiam senibus autoritas maior est, quod plura nosse & vidisse creduntur: quod Homerus frequentissime testatur. Sed non est expectanda vltima ætas, cum studia præsent, vt quantum ad cognitionem pertinet rerum, etiam præteritis seculis vixisse videamur.

Poëtarum scripta, non negligenda.

Senibus autoritas maior est.

ARGUMENTVM.

Quæ dicta sunt de moribus Oratoris, & de rerum cognitione ad instrumenta illius pertinent: Quibus adduntur hæc artificialia, Inuentio, Dispositio, Elocutio, Memoria, Actio. Sed in primis animi præstantia contra verecundiam est necessaria, ne debilitetur in agendo Orator, & iusta fiducia desit. Vbi quam intelligat verecundiam declarat, ne ingenus ac modestus pudor reprehendi videatur, qui adeo Oratori est necessarius, vt si desit, fingendus sit etiam in dicendo, ac præ se ferendus. Esse etiam hæc naturalia in necessaria parte Oratoris, vocem, latere, decorem quibus Trachallum temporibus suis excelluisse dicit.

Quæ sint Oratoris instrumenta. Cap. V.

Hæc sunt quæ me redditorum promiseram, instrumenta, non artis, vt quidam putauerunt, sed ipsius Oratoris. Hæc arma habere ad manum, horum scientia debet esse succinctus, accedente verborum figurarumque facili copia, & inuentionis ratione, & disponendi vi, & memoriæ firmitate, & actionis gratia. ¶ Sed plurimum ex his valet animi præstantia, quam nec metus frangat, nec acclamatio terreat, nec audientium autoritas vltra debitam reuerentiam tardet. Nam vt abominanda sunt contraria his vitia, confidentiæ, temeritatis, improbitatis, arrogantia: ita citra constantiam, fiduciam, fortitudinem, nihil ars, nihil studium, nihil profectus ipse profuerit: vt si des arma timidus & imbellibus. Inuitus mehercle dico, quoniam & aliter accipi potest, ipsam verecundiam, vitium quidem, sed amabile, & quæ virtutes facillimè generet, esse interim aduersam, multisque in causa fuisse, vt bona ingenij studiisque in lucem non prolata, situ quodam secreti confumerentur. ¶ Sciat autem, si quis hæc fortè minus adhuc peritus distinguendi vim cuiusque verbi, leget, non probitatem à me reprehendi, sed verecundiam, quæ est timor quidam reducens animum ab ijs quæ faciendæ sunt: vnde confusio, & coepi poenitentia, & subitum silentium. Quis porrò dubitet vitij adscribere affectum propter quem facere honestè pudeat: Neque ego rarus nolo eum qui sit dicturus, & sollicitum surgere, & colore mutari, & periculum intelligere: quæ si non accident, etiam simulanda erunt: sed intellectus hic sit operis, non metus: moueamurque, non concidamus. Optima est autem emédatio verecundiæ, fiducia: & quælibet imbecilla frons, magna conscientia sustinetur. ¶ Sunt & naturalia, vt supra dixi, quæ tamen & cura iuuantur, instrumenta, vox, latus, decor: quæ quidem tantum valent, vt frequenter famam ingenij faciant. Habuit Oratores ætas nostra copiosiores: sed cum diceret, eminere inter æquales Trachallus videbatur: ea corporis sublimitas erat, is ardor oculorum, frontis autoritas, gestus præstantia, vox quidem, non vt Cicero desiderat, penè tragædorum, sed super omnes, quos ego quidem audierim, tragædos. Certè cum in Basilica Iulia diceret primò tribunali, quatuor autem iudicia, vt moris est, cogentur, atque omnia clamoribus fremerent, & auditum eum, & intellectum, & quod agentibus cæteris contumeliosum fuit, laudatum quoque ex quatuor tribunalibus memini. Sed hoc votum est, & rara felicitas: quæ si nõ adfit, sanè sufficiat ab ijs quibus quis dicit, audiri. Talis esse debet Orator, & hæc scire.

Animi præstantia Oratori necessaria.

Verecundiæ vitium amabile.

Verecundiæ duplex & vtra reprehendenda sit.

Naturalia instrumenta quæ cura iuuantur.

Trachallus Orator.

ARGUMENTVM.

Mature incipiendum esse causas agere præcipit, ne si citius id fiat efferamur, si tardius deficiamus, idque à facillioribus tentandû. Quod postquam inceptum est, melius esse ad studia aliquando resiliire & relabi & quodammodo renouari, quam semel progredi quo firmior in posterum & prædentior Orator euadat: quod Ciceronem fecisse probat.

Quod sit incipiendi causas agere tempus. Cap. VI.

Agendi autem initium sine dubio secundum vires cuiusque sumendum est: neque ego annos definiam, cum Demosthenem puerum admodum actiones pupillares habuisse manifestum sit: Caluus, Cæsar, Pollio multum ante quæstoriam omnes ætatem grauissima iudicia susceperint: Prætextatos egisse quosdam sit traditum: Cæsar Augustus duodecim natus annos auiam pro Rostris laudauerit. Modus mihi videtur quidam tenendus, vt neque præproperè distringatur immatura frons, & quicquid est illud adhuc acerbum, proferatur. Nam inde & contèptus operis innascitur, & fundamenta iaciuntur impudentiæ, & (quod est vbi que perniciosissimum) præuenit vires fiducia. Nec rursus differendum est tyrocinium in senectutem. Nã quotidie metus crescit, maiusque sit semper quod aufuri sumus: & dum deliberamus quando incipiendû sit, incipere iam serum est. Quare fructum studiorum viridem, & adhuc dulcem promi decet, dum & venia & spes est, & paratus fauor, & audere nõ dedecet: & si quid desit operi, supplet ætas: & si qua sût dicta iuueniliter, pro indole accipiuntur: vt totus ille Ciceronis pro Sexto Roscio locus, Quid eni tã cõmune, q̃ spiritus viuus, terra mortuis, mare fluctuantibus, littus eiectis: x. ij.

Actiones pupillares, cum ipse tutores suos in ius vocaret, vide Plut. in vitâ Demosth.

Africanus apud Gell. septē & viginti natus annos, summis audientium clamoribus dixerit, deferuisse tempore, & annis liquata iam senior idem fatetur. Et hercle quantumlibet secreta studia cōtulerint, est tamen proprius quidam fori profectus: alia lux, alia veri discriminis facies: plūsq; si separes, vsus sine doctrina q̄ citra vsum doctrina valeat. Ideoque nonnulli senes in schola facti stupent nouitate cum in iudicia venerunt, & omnia suis exercitationibus similia desiderant. At illic & in dex tacet, & aduersarius obstrepit, & nihil temerē dictum perit: & siquid tibi ipse sumas, probandum est: & laboratam congestamq; dierum ac noctium studio actionem aqua deficit: & omissio magna semper flandi tumore, in quibusdam caussis loquendum est, quod illi disertis minimē sciunt. Itaque nonnullos reperias, qui sibi eloquentiores videantur, q̄ vt caussas agant. ¶ Ceterum illum quem iuuenem, teneriq; adhuc viribus nitentem in forum deduximus, & incipere a q̄maximē facili ac fauorabili caussa velim, vt catuli ferarum molliore præda saginantur: & non utique ab hoc initio continuare operam, & ingenio adhuc alendo callum inducere, sed iam sciētē quid sit pugna, & in quam rem studendum sit, refici atque renouari. Sic & tyrociniij metum, dum facilius est audere, transferit, nec audendi facilitatem vsq; ad contemptum operis adduxerit. Vfus est & hac ratione M. Tullius: & cum iam clarum meruisset inter patronos qui tum erant, nomen, in Asiam nauigauit, seq; & alijs sine dubio eloquentiæ ac sapientiæ magistris, sed præcipuē tamen Apollonio Moloni, quē Romæ quoque audierat, Rhodi rursus formandum, ac velut recoquendū dedit. Tum dignum operæ precium venit, cum inter se congruunt præcepta & experimēta.

Africanus &c. Alludit ad clephydras Oratorum. A leuiores incipientium esse, nec continuo progrediendum.

In Bruto.

ARGVMENTVM.

Oratorem ad defendendum, quam ad accusandum propensorem esse debere iudicat, & tamen interdum vel publico vel privato officio ad accusandum adduci, non pœnæ nocentium, sed emendationis cupiditate: id exemplis clarissimorū virorū confirmat. ¶ In caussis autem recipiendis quauis multe sint, tamen amicis, ac potissimum si iudices fuerint, obsequendum esse, sed cauendum interim ne quid ambitiosē, vel pro potentibus contra veritatem: vel pro humilibus contra dignitatem faciamus. ¶ Dimittendam etiam nonnunquam caussam imprudenter susceptā, postquam esse cognouerimus. ¶ Illud prorsus indignum esse adiungit, Eloquentiam in quæstā habentem illi iusta gratia referenda sit bene merenti Oratori, præsertim si egeat in quo tamen ipse modum seruare debeat, neque vnquam pacisci cum litigatore ne merces esse videatur potius, q̄ officiosa beneuolentia quod valde alienum sit a liberalissima facultate, & infra dignitatem Oratoris.

Quæ in suscipiendis caussis Oratori obseruanda sint.

Cap. VII.

Defendere q̄ accusare honestius.

Vm satis in omne certamen virium fecerit, prima ei cura in suscipiendis caussis erit: in quibus defendere quidem reos profectō quam facere vir bonus malet: non tamen ita nomen ipsum accusatoris horrebit, vt nullo neque publico neque privato duci possit officio, vt aliquem ad reddendam rationem vitæ vocet. Nam & leges ipsæ nihil valent, nisi actoris idonea voce munita: & si pœnas scelerum expetere fas non est, propē est vt scelera ipsa permessa sint: & licentiam malis dari, certē contra bonos est. Quare neque fociorum querelas, nec amici vel propinqui necem, nec erupturas in Rempublicam conspirationes inultas patietur Orator: non pœnæ nocentium cupidus, sed emendandi vitia, corrigendiq; mores. Nā qui ratione traduci ad meliora non possunt, solo metu continentur. Itaque vt accusatoriam vitam viuere, & ad defendendos reos præmio duci, proximum latrocinio est: ita pestem intestinam propulsare, cum propugnatoribus patriæ comparandum. Ideoque principes in Republica viri nō detrectauerunt hanc officij partem: creditique sunt etiam clari iuuenes obsidem Reipublicæ dare malorum ciuium accusationem, quia nec odisse improbos, nec simultates prouocare, nisi ex fiducia bonæ mentis videbantur. Idque cum ab Hortensio, Lucullis, Sulpitio, Cicerone, Cæsare, plurimis alijs, tum ab vtroque Catone factum est: quorum alter appellatus est Sapiens: alter nisi creditur fuisse, vix scō cui reliquerit huius nominis locum. Nanque defendet omnis Orator, idēque portum illum eloquentiæ suæ salutarem, non etiam piratis patefaciet, ducetūque in aduocationem maximē caussa. Quoniam tamen omnes qui non improbē litigabunt, quorum certē bona pars est, sustinere non potest vnus, aliquid etiam commendantium personis dabit, & ipsorum qui iudicio decernent, vt optimi cuiusque voluntate moueatur. nanque hos & amicissimos habebit vir bonus. Summonendum verō est vtrunque ambitus genus, vel potentibus contra humiles venditandi operam suam, vel illud etiam iactantius, minores utique contra dignitatem attollendi. Non enim fortuna caussas vel iustas vel improbas facit. ¶ Neque verō pudor obstat, quo minus susceptam, cum melior videretur, litem, cognita inter disceptandum iniquitate, dimittat, cum prius litigatori dixerit verum. Nam & in hoc maximum, si æqui iudices sumas, beneficium est, vt non fallamus vana spe litigantem. Neque est dignus opera patroni, qui nō vtiatur consilio. Et certē non conuenit ei quem Oratorem esse volumus, iniusta tueri scientem. Nam si ex illis quas supra diximus caussis falsum tuebitur, erit tamen honestum quod ipse faciet. ¶ Gratissime ei semper agendum sit, tractari potest. Quod ex prima statim fronte diiudicare, imprudentium est. Nam quis ignorat, quin id longē sit honestissimum, ac liberalibus disciplinis,

Accusatoria vita & delatoria latrocinio proxima, accusare tamen scelerosos interdū maximē laudabile.

Cato Censorius & Vticensis.

In caussis recipiendis obsequendum nonnunquam amicis & iudicibus, si nihil contra veritatem & dignitatem agitur.

Gratis non semp agendū.

A & illo quem exigimus animo dignissimum, non vendere operam, nec eleuare tanti beneficii auctoritatem: cum pleraque hoc ipso possint videri vilia, quod precium habent. Cæcis hoc, vt aiūt, fatis clarum est: nec quisquam qui sufficientia sibi (modica autem hæc sunt) possidebit, hūc questum sine crimine sordium fecerit. ¶ At si res familiaris amplius aliquid ad vsus necessarios exiget, secudum omnes sapientium leges patietur sibi gratiam referri: cū & Socrati collatum sit ad victum: & Zeno, Cleanthes, Chryssippus mercedes a discipulis acceptauerint. Neque enim video quæ iustior acquirendi ratio, quam ex honestissimo labore, & ab ijs de quibus optimē meruerint, quique si nihil inuicem præstent, indigni fuerint defensione. Quod quidem non iustum modō, sed necessarium etiam est, cum hæc ipsa opera, tempusque omne alienis negocijs datum, facultatem aliter acquirendi recidant. ¶ Sed tum quoque tenendus est modus: ac plurimum refert, & a quo accipiat, & quantum, & quousque. Pacificendi quidem ille piraticus mos, & imponentium periculis precia, procul abominanda negotiatio, etiam a mediocriter improbis aberit: cum præsertim bonos homines bonasque caussas tuenti non sit metuendus ingratus: qui si futurus, malo tamen ille peccet. Nihil ergo acquirere volet Orator vltra quam fatis erit, ac ne pauper quidem tanquam mercedem accipiet, sed mutua beneuolentia vtetur, cum sciat se tanto plus præstitisse: quia nec venire hoc beneficium oportet, nec perire. Denique vt gratus sit, ad eū magis pertinet, qui debet.

Xenophon memorabilium.

Pacificendi mos piraticus.

ARGVMENTVM.

Causam, quam dicitur esse, Oratori diligenter cognoscendam esse præcipit, quod nonnulli negligentia, alij ambitione lenius curent, neque vero per alium vt plerique, neque ex libellis sed per seipsum cognoscendam. Summam autem diligentiam adhibendam, ita vt neque tempori paratur, neque fugiatur molestia quo minus sæpe etiam de eadem re audiamus. Notanda etiam interim esse quedam, ne excidant, monet. ¶ Actus quoque litigatori instandum, eumq; versandum eorum in partem, & modo ex nostra modo ex aduersarii persona agendum. Instrumenta litis & inspicienda omnia & pertractanda, & per totam caussam eundem, pertractando erudendū: quicquid in ea vel testibus tractandis vel arguendis aptum esse queat. ¶ Oportet etiam iudicis personam esse sumendam, & omnibus ante oculos propolis, videndum, quid in quaque re firmissimum sit, & æstimandum in vtranque partem, vt totius causæ euentus ante iudicium prospiciatur.

Quæ in discendis caussis Oratori obseruanda sint.

Cap. VIII.

Roxima discendæ causæ ratio: quod est Oratoris fundamentum. Neque enim quisquam tam ingenio tenui reperitur, qui cum omnia quæ sunt in caussa, diligenter cognouerit, ad docendum certē iudicem non sufficiat. Sed eius rei paucissimis cura est. Nam vt taceam de negligentibus, quorum nihil refert vbi litium cardo vertatur, dū sint quæ vel extra causam ex personis ac communi tractatu locorum occasionem clamandi largiantur: aliquos & ambitio peruerit, qui partim tanquam occupati, semp̄que aliud habentes quod antē agendum sit, pridie ad se venire litigatorem, aut eodem matutino iubent, nonnunquam etiam inter ipsa subsellia didicisse se gloriantur: partim iactantia ingenij, vt res citō accipisse videantur, tenere se & intelligere penē priusquam audiant mentiti, cum multa & disertē, summisque clamoribus, quæ neque ad iudicem, neque ad litigatorem pertineant, decantauerunt, bene sudantes benèque comitati per forum reducuntur. ¶ Ne illas quidem delicias a se eorum, qui doceri amicos suos iubent: quanquam minus mali est, si illi saltem rectē discant, rectēque doceant. Sed quis discet tam bene, quam patronus? Quomodo autem sequester ille, & media litium manus, & quidam interpretes impendet æquo animo laborem in alienas actiones, cum dicitur ipse non sit? ¶ Pessimæ verō consuetudinis, libellis esse contentum, quos componit aut litigator, qui confugit ad patronum, quia liti ipse non sufficit: aut aliquis ex eo genere aduocatorū, qui se non posse agere cōsentitur: deinde faciunt id quod est in agendo difficilimum. Nam qui iudicare quid dicendum, quid dissimulandum, quid declinandum, imitandum, fugiendum etiam sit, potest, cur non sit Orator, quando quod difficilium est facit? Hi porro non tantum nocerent, si omnia scriberent vti gesta sunt. Nunc consilium & colores adiungunt, & aliqua peiora veris, quæ plerique cum acceperunt, immutare nefas habent, & velut themata in scholis posita custodiunt. Deindeprehenduntur, & causam quam discere ex suis litigatoribus noluerunt, ab aduersarijs discunt. ¶ Liberum igitur demus ante omnia ijs quorum negotium erit, tempus, ac locum: exhortemurque vtro, vt omnia quanlibet verbosē, & vnde volent repetito tempore exponant. Non enim tam obest audire superuacua, quam ignorare necessaria. ¶ Frequenter autem & vulnus & remedium in ijs Orator inueniet, quæ litigatori in neutram partem habere momentum videbantur. Nec tanta sit acturo memoria fiducia, vt subscribere audita pigeat. Nec semel audisse sit satis: cogendus eadem iterum ac sapius dicere litigator: non solum quia effugere aliqua prima expositione potuerunt, præsertim hominem (quod sæpe euenit) imperitum, sed etiam vt sciamus an eadem dicat. Plurimi enim mentiuntur, & tanquam non doceant causam, sed agant, non vt cum patrono, sed vt cum iudice loquantur.

Negligentes in caussa cognoscenda atq; etiā ambitiosos taxat.

Delicatos p̄ alios causā discētes, aut aliorū libellis cōtentos vituperat.

Causa quo pacto Orator ex litigatore cognoscenda, & quæ huius rei cōmoda.

Quapropter nunquam satis credendum est, sed agendus omnibus modis, & turbandus, & euocandus. Nam ut medicis non apparentia modo vitia curanda sunt, sed etiam inuenienda quae latent, saepe ea ipsis qui sanandi sunt, occultentibus: ita aduocatus plura quam ostenduntur, aspiciat. Nam cum satis in audiendo patientiae impenderit, in aliam rursus ei personam transeundum est, agendumque aduersarius, proponendum quicquid omnino excogitari contra potest, quicquid recipit in eiusmodi disceptatione natura. Interrogandus quam infestissimè, ac premendus. Nam dum omnia quaerimus, aliquando ad verum, vbi minimè expectauimus, peruenimus. In summa, optimus est in discendo patronus incredulus. Promittit enim litigator omnia, testem populum, paratissimas congnationes, ipsum denique aduersarium quaedam non negaturum. Ideoque opus est inueniri omne litis instrumentum: quod videre non est satis: perlegendum erit. Nam frequentissimè aut non sunt omnino quae promittebantur, aut minus continentur: aut cum alio aliquo nocituro permixta sunt: aut nimia sunt, & fidem hoc ipso detractura, quod non habent modum. Denique linum ruptum, aut turbata cera, aut sine agnitione signa frequenter inuenies: quae nisi domi excusseris, in foro inopinata decipient: plusque nocebunt destituta, quam non promissa nocuissent. Multa etiam quae litigator nihil ad causam pertinere crediderit, patronus eruet: modo per omnes quos tradidimus argumentorum locos eat: quos ut circumspicere in agendo, & attentare singulos minimè conuenit, propter quas diximus causas: ita etiam in discendo rimari necessarium est, quae personae, quae tempora, quae loca, instituta, instrumenta, caeteraque: ex quibus non tantum illud quod est artificiale probationis genus colligi possit, sed qui metuendi testes, quomodo sint refellendi. Nam plurimum refert, inuidia reus, an odio, an contemptu laboret: quorum ferè pars prima superiores, proxima pares, tertia humiliores premit. Sic causam perscrutatus, propositis ante oculos omnibus quae profint nocent, tertiam deinde personam induat iudicis, fingatque apud se agi causam, & quod ipsum mouisset de eadem re pronunciatum, id potentissimum apud quencunque agetur, existimet: & sic eum raro fallat euentus, aut culpa iudicis erit.

Patronus in discendo incredulus, optimus.

Lib. 5, ca. 10.

ARGVMENTVM.

Oratorem in agendo cautum, non ambitiosum esse oportere monet, sed dissimulandam artem si offenderit & vtilitati seruandam. Nullam causam vel tenuem illi repudiandamque, si res non suppeditat dicendi materiam, extra petendam: & tum vel maximè à maledicendi petulantia quae odiosa est, nec causae tantum, sed etiam patrono nocet, abstinendum. Plures causas, quam agere possit, non suscipiendas: & in his quae dicturus sit scribenda frequenter, vel etiam si fieri possit sculpenda: hoc est Orator se omni ratione ad memoriam comparabit: cuius tamen facultatem non semper futuram ait, nec eam, vbi deerit, tentandam, quod obesse plurimum: sed cura potius omni atque ingenio contendendum: cui doctrina, studium & exercitatio suffragabuntur.

Quae seruanda in agendis causis Oratori sint.

Cap. IX.

Cautum esse Oratorem in agendo, sed non ambitiosum esse oportere.

Quae sint in agendo seruanda, toto ferè opere executi sumus, pauca tamen propria huius loci, quae non tam dicendi arte, quam officij agendi continentur, attingam. Ante omnia, ne, quod plerisque accidit, ab vtilitate eum causae praesentis cupido laudis abducatur. Nam ut gerentibus bella, non semper exercitus per plana & amœna ducendus est, sed adeundi plerunque asperi colles, expugnandae ciuitates, quamlibet praecipis imposta rupibus, aut operum mole difficiles: ita oratio gaudebit quidem occasione latius decurrendi, & aequo congressa campo, totas vires populariter explicabit: at si iuris anfractus, aut eruentae veritatis latebras adire cogetur, non obequitabit, nec illis vibrantibus concitatisque sententijs velut missilibus utetur: sed operibus, & cuniculis, & insidijs, & occultis artibus rem geret. Quae omnia non dum fiunt laudantur, sed cum facta sunt: vnde etiam minus cupidus opinionis, plus fructus venit. Nam cum illa dicendi vitiosa iactatio inter plausores suos detonuit, resurgit verè virtutis fortior fama: nec iudices à quo sint moti dissimulant, & doctis creditur, nec est orationis vera laus, nisi cum finita est. Veteribus quidem etiam dissimulare eloquentiam fuit moris: idque M. Antonius praecipit, quod plus dicentibus fidei, minusque suspectae aduocatorum insidiae forent. Sed illa dissimulari quae tum erat potuit: nondum enim tantum dicendi lumen acceperat, ut etiam per obstantia erumperet. Quare artes quidem & consilia lateant, & quicquid si deprehenditur perit. Haec tamen eloquentia secretum habet. Verborum quidem delectus, grauitas sententiarum, figurarum elegantia, aut non sunt, aut apparent: sed vel propter hoc ipsum ostentanda non sunt, quod apparent: aut si vnum è duobus eligendum, causa laudetur potius quam patronus. Finem tamen hunc praestabit Orator, ut videatur optimam causam optimè egisse. Illud certum erit, neminem peius agere, quam qui displicente causa placet. necesse est enim extra causam sit quod placet. Nec illo fastidio laborabit Orator, non agendi causas minores, tanquam infra eum sint, aut detractura sit opinioni minus liberalis materia. Nam & suscipiendi ratio iustissima est officium, & optandum etiam ut amici quamminimas lites habeant: & abunde

Dissimulanda esse arte si offenderit.

Causas minores etiam Oratori suscipiendas.

A dixit bene, quicquid rei fatissimè. At quidam etiam si fortè susceperint negocia paulum ad dicendum tenuiora, extrinsecus adductis ea rebus circumliniunt: ac si defecerint alia, conuictis implent vacua causarum: si contingit, veris: si minus, fictis: modo sit materia ingenij, mereaturque clamorem dum dicitur. Quod ego adeo longè puto ab Oratore perfecto, ut eum ne vera quidem obiecturum, nisi id causa exigit, credam. Haec enim prorsus canina, ut ait Appius, Eloquentia, censuram maledicendi subire: quod facientibus, etiam malè audiendi praesumenda patientia est. Nam & in ipsos fit impetus frequenter qui egerunt, & certè patroni petulantiam litigator luit. Sed haec minora sunt ipso illo vitio animi, quo maledicus à malefico non distat, nisi occasione. Turpis voluptas, & inhumana, & nulli audientium bono grata: à litigatoribus quidem frequenter exigitur, qui vltionem malunt, quam defensionem. Sed neque alia multa ad arbitrium eorum facienda sunt. Hoc quidem quis hominum liberi modo sanguinis sustineat, petulans esse ad alterius arbitrium? Atqui etiam in aduocatos partis aduersae libenter nonnulli inuehuntur: quod nisi si forte meruerunt, & inhumanum est respectu communium officiorum, & cum ipsi qui dicit, inutile (nam idem iuris responsuris datur) tum causae contrarium, quia planè & aduersarij sunt, & inimici: & quantulumcumque his virum est, contumelia augetur. Super omnia perit illa quae plurimum Oratori & auctoritatis & fidei affert, modestia, si à viro bono in rabulam latratoremque conuertitur, compositus non ad animum iudicis, sed ad stomachum litigatoris. Frequenter etiam species libertatis deducere ad temeritatem solet, non causis modo, sed ipsis quoque qui dixerunt, periculosam. Nec immeritò Pericles solebat optare, ne quod sibi verbum in metem veniret, quo populus offenderetur. Sed quod ille de populo, id ego de omnibus sentio, qui tantundem possunt nocere. Nam quae fortia dum dicuntur videbantur, stulta cum laeserunt vocantur. Nunc quia varium ferè propositum agendum fuit, & quorundam cura tarditatis, quorundam facilitas temeritatis crimine laborauit, quem credam fore in hoc Oratoris modum, tradere non alienum videtur. Aferet ad dicendum curae semper quantum plurimum poterit. Neque enim solam negligentis, sed & mali, & in suscepta causa perfidi ac proditoris est, peius agere, quam possit. Ideoque ne suscipiendae quidem sunt causae plures, quam quibus sufficere se sciat. Dicit scripta quam re patiatur plurima: & ut Demosthenes ait, si continget, & sculpta. Sed hoc aut primae actiones, aut quae in publicis iudicijs post interiectos dies dantur, permiserint: at cum protinus respondendum est, omnia parari non possunt, adeo, ut paulo minus promptis etiam noceat scriptissimè, si alia ex diuerso quam opinati fuerunt, occurrerint. Inuiti enim recedunt à praeparatis, & tota actione respiciunt, requiruntque num aliquid ex illis interuallis, atque ex tempore dicendis inseri possit. quod si fiat, non cohaeret, nec commissuris modo, ut in opere male iuncto hiantibus, sed ipsa coloris inaequalitate detegitur. Ita nec liber est impetus, nec cura contexta, & vtrunque alteri obstat. Illa enim quae scripta sunt, retinent animum, non sequuntur. Itaque in his actionibus omni, ut agricolae dicunt, pede standum est. Nam cum in propositione ac refutatione causa consistat, quae nostrae partis sunt, scripta esse possunt: quae etiam responsurum aduersarium certum est, (est enim aliquando certum) pari cura refelluntur. Ad alia vnum paratum afferre possumus, ut causam bene nouerimus: alterum ibi sumere, ut dicentem aduersarium diligenter audiamus. Licet tamen praecogitare plura, & animum ad omnes casus componere: idque est tutius stylo, quo facilius & omittitur cogitatio, & transfertur. Sed siue in respondendo fuerit subito dicendum, siue quae alia ita exegerit ratio, nunquam oppressum se ac deprehensum credet Orator, cui disciplina & studium & exercitatio dederit vires etiam facilitatis: quemque armatum semper, ac velut in procinctu stantem, non magis vnquam in causis oratio, quam in rebus quotidianis ac domesticis sermo deficiet, nec se vnquam propter hoc oneri subtrahet, modo sit causae dicendae tempus: nam caetera semper sciet.

In causis tenuibus non esse materiam extra petendam aut inferendam conuicia.

Canina eloquentia.

Modestia Oratori necessaria.

Periculis vultu populari.

Quis modus, causas agere, reuolentius, statuendae.

ARGVMENTVM.

Varia esse dicendi genera, & alij alio delectari, sicut in picturis & statuis, quorum varios & excellentes artifices commemorat quibus traductis, ad orationis similitudinem confert Oratores Latinos, distantes inter se ac dissimiles: in quibus tamen Ciceronem vnum omnibus anteponit & defendit contra obiectatores. Deinde exponit genera dicendi, & ex tribus optimum facit quod atticum vocabant, in eoque reprehendit prauius quorundam iudicium, qui ornatum & amplitudinem ab hoc genere remouentes, aridi atque exusti erant. Graecorum autem facundia Latinae antepositae quod sono literarum dulcior, & copia verborum vberior sit in quo tamen medetur latinorum inopia, quod dotes graecorum alijs virtutibus auare possint non verborum modo tractatione, sed & rebus illorum opes compensando, praesertim in magna & ornata oratione in subtili graecos superiores esse. Eodemque in loco, rursus improbat atticos aridos illos atque ieiunos, qui omnia proprijs ac necessarijs modo verbis dicenda putabant: ornatum negans minus aptum, & secundum naturam esse in magna oratione, quam proprietatem in subtili: additque eodem voluptati audiendum seruandum esse, modo id cautè & modicè fiat ne officium causarum vtilitati. Quae ratione quoque aliam inducit hoc loco, de dicendi & scribendi ratione: quam vult eandem esse oportere in vtroque opere: nec aliter scripta, quam quae dicenda forent ad posteros tradenda esse, exceptis his vbi actio ad tempus & auditorum voluntatem accommodatur, ut in causis. In infinitis quaestionibus naturae rerum sicut in dicendo, ita in scribendo seruandum esse. Post haec facit alteram distinctionem orationis in genus subtile, graue & medium. Quorum primum ad docendum, secundum ad mouendum, tertium ad delectandum accommodatum sit. In subtile acumen esse, & in narrando probandoque valere. Medium, amoenum, floridum, verbis ac sententijs mediocriter ornatum. Graue, magnum, vehemens, copiosum, quod non ducat, sed vi trahat auditorem, & in quantum partem auferat: itaque in eo esse personarum fictiones liberos, amplificationes, sublatam contra fidem, & omnia affectuum genera, non tam ad docendum delectandumque, quam ad incitandum auditorem accommodata. Addit deinde his tribus & alia quaedam genera media inter

illa, & ipsorum quodammodo gradibus temperata: vt in musicis sonis minus maximo, & rursus minimo maius: quod tamen medium inter vtrūque non solum sit, sed etiam consistat. Atque in his omnibus generibus vult Oratorē instructū ac paratum esse debere, vt vnoquoque apte & decenter vtatur, vel in tota vel in aliqua parte caussa: cum alia alio modo dicenda sint vt grauius, acriter, feruere, vehementer, concitate, copiose, amare, comiter, remisse, subtiliter, blandē, leniter, dulciter, breuiter, vrbane, eosque reprehendit qui intemperato quodam & plauisibili magis, quam sano genere in causis vtentur, quasi hoc esset aptum & populare. Postremo hæc omnia prædicta facilia esse bono & exercitato Oratori iudicat, qui tamen iudicium & modum adhibere debeat, ne intemperantia prolatur.

De genere dicendi.

Cap. X.

Lib. 2. ca. 15.

Vperest vt dicam de genere orationis. Hic erat propositus à nobis in diuisione prima locus tertius: nam ita promiseram, me de arte, de artifice, de opere dicturum. Cum sit autem Rhetorices atque Oratoris opus oratio, pluresque eius formæ, sicut ostendam, in omnibus his & ars est, & artifex: plurimum tamen inuicem differunt: nec solum specie, vt signum signo, & tabula tabula, & actione actio, sed genere ipso, vt à Græcis Tuscanicæ statuaræ, & Asiaticæ eloquens Attico. Suos autem, hæc operum genera quæ dico, vt auctores, sic etiam amatores habent: atque ideo nondum est perfectus Orator, ac nescio an ars vlla, non solum quia aliud in alio magis eminet, sed quod non vna omnibus forma placuit, partim conditione vel temporum vel locorum, partim iudicio cuiusque atque proposito. Primi, quorum quidem opera non vetustatis modò gratia visenda sunt, clari pictores fuisse dicuntur Polygnotus atque Aglaophon, quorum simplex color tam sui studiosos adhuc habet, vt illa propè rudia, ac velut futura: mox artis primordia, maximis qui post eos extiterunt authoribus præferantur, proprio quodam intelligendi (vt mea fert opinio) ambitu. Post Zeufis atque Parrhasius non multum ætate distantes (circa Peloponnesia ambo tempora. nam cum Parrhasio sermo Socratis apud Xenophontem inuenitur) plurimum arti addiderunt. Quorum prior luminum vbrarumque inuenisse rationem, secundus examinasse subtilius lineas traditur. Nam Zeufis plus membris corporum dedit, id amplius atque angustius ratur, atque (vt existimant) Homerum secutus, cui validissima quæque forma etiam in foeminis placet. Ille verò ita circumscripsit omnia, vt eum legumlatorem vocent, quia Deorum atque Heroum effigies, quales ab eo sunt traditæ, ceteri tanquam ita necesse sit sequuntur. Floruit autem circa Philippum, & vsque ad successores Alexandri, pictura præcipue, sed diuersis virtutibus. Nam cura Protogenes, ratione Pamphilus ac Melanthius, facilitate Antiphilus, concipiendis visonibus (quas *φαντασία* vocant) Theon Samius, ingenio & gratia, quam ipse in se maximè iactat, Apelles est præstantissimus. Euphranorem admirandum facit, quod & ceteris optimis studijs inter præcipuos, & pingendi fingendique idem mirus artifex fuit. Similis in statuis differentia. Nam duriora, & Tuscanicis proxima Calon atque Egefas, iam minus rigida Calamis, molliora adhuc supra dictis Myron fecit. Diligentia ac decor in Polycleto supra ceteros: cui quanquam à plerisque tribuitur palma, tamen ne nihil detrahatur, deesse pondus putant. Nam vt humanæ formæ decorem addiderit supra verum, ita non expleuisse deorum auctoritatem videtur. Quin ætatem quoque grauiorem dicitur refugisse, nihil ausus vltra læues genas. At quæ Polycleto defuerunt, Phidias atque Alcameni dantur. Phidias tamen dijs quam hominibus efficiendis melior artifex traditur: in ebore verò longè citra æmulum, vel si nihil nisi Mineruam Athenis, aut Olympium in Elide Iouè fecisset: cuius pulchritudo adiecisset aliquid etiam receptæ religioni videtur: adeò maiestas operis deum æquauit. Ad veritatem Lyssippum & Praxitelem accessisse optimè affirmant. Nam Demetrius tanquam nimius in ea reprehenditur, & fuit similitudinis quam pulchritudinis amatiōr. In oratione verò si species inueneri velis, totidem penè reperias ingeniorum, quot corporum formas. Sed fuere quædam genera dicendi conditione temporum horridiora, alioqui magnam iam vim ingenij præ se ferentia. Hinc sunt Lælij, Africani, Catones, Gracchique, quos tu licet Polygnotos vel Calonas apelles. Mediàm illam formam teneant L. Crassus, Qu. Hortensius. Tum deinde efflorescat nò multum inter se distantium tempore Oratorum ingens prouentus. Hinc vim Cæsaris, indolem Cælij, subtilitatem Callidij, grauitatem Bruti, acumen Sulpitij, acerbiteriam Cassij, diligentiam Pollionis, dignitatem Messalæ, sanctitatem Calui reperimus. In his etiam quos ipsi vidimus, copiam Senecæ, vires Africani, maturitatem Afri, iucunditatem Crispi, sonum Trachalli, elegantiam Secundi. At M. Tullium non illum habemus Euphranorem circa plurium artium species præstantem, sed in omnibus quæ in quoque laudantur, eminentissimum. Quem tamen & suorum homines temporum inceslere audebant vt tumidiorem, & Asiaticum, & redundantem, & in repetitionibus nimium, & in salibus aliquando frigidum, & in compositione fractum, exultatē, ac penè (quod procul absit) viro molliorem. Postea verò quam triumuirali proscriptione consumptus est, passim qui oderant, qui inuidebant, qui æmulabantur, adulatorum etiam præsentis potentia, non responsurum inuaserunt. Ille tamen qui ieiunus à quibusdam atque aridus habebatur, nò ali-

Pictores clarissimi, de quibus vide Plin. lib. 35. ca. 10. & 9. id est iudicandi, quasi arte intelligant.

id est, quomodo tumes vel caui in plano exprimat.

Statuarum.

id est, veterari rerū formas expresse. Redditio comparatiōis, quæ varias orationis formas esse ostendit.

Horū omnium genæ dicendi exprimit Cicer. de Cla. Orat.

Cicero in omnibus eminentissimus.

Atter ab ipsis inimicis malè audire, quam nimijs floribus & ingenij affluentia potuit. Falsum vtrūque, sed tamen illa mentiendi propior occasio. Præcipue verò præferunt eum, qui videri Atticorum imitatores concupiebant. Hæc manus quasi quibusdam sacris initiata, vt alienigenam, & vtrumque superstitiosum, deuincitumque illis legibus insequeretur. Vnde nunc quoque aridi, & excucii, & exangues. Hi sunt enim qui suæ imbecillitati, sanitatis appellationem, quæ est maximè contraria, obtendant: qui quia clariorem vim eloquentiæ velut solem ferre non possunt, umbra magni nominis delitescunt. quibus quia multa, & pluribus locis Cicero ipse respondit, tutior mihi de hoc disserendi breuitas erit. Et antiqua quidem illa diuisio inter Asiaticos atque Atticos fuit, cū hi pressi & integri, contra inflati illi & inanes haberentur: & in his nihil superflueret, illis iudicium maximè ac modus deesset. Quod quidem, quorū & Santra est, hoc putant accidisse, quod paulatim sermone Græco in proximas Asiaticas ciuitates influente, nondum satis periti loquendi, facundiam concupierint, idèoque ea quæ proprie signari poterant, circuitu cæperint enunciare, ac dein de in eo perseverarunt. Mihi autem orationis differentiam fecisse, & dicentium, & audientium naturæ videntur, quod Attici limati quidem & emuncti nihil inane aut redundans ferebant: Asiatica gens tumidior alioqui & iactantior vaniore etiam dicendi gloria inflata est. Tertium mox, qui hæc diuidebant, adiecerunt genus Rhodium: quod velut medium esse, atque ex vtroque mistum volunt. Neque enim Atticè pressi, neque Asiaticè snt abundantes, vt aliquid habere videantur gentis, aliquid authoris. Aeschines enim, qui hunc exilio delegerat locum, intulit eò studia Athenarum, quæ velut sata quædam celo terræque degenerant, saporem illum Atticum peregrino miscuerunt. Lenti ergo quidem ac remissi, non sine pondere tamen: neque fontibus puris, neque torrentibus turbidis, sed lenibus stagnis similes habentur. Nemo igitur dubitauerit longè esse optimum genus Atticorum. In quo vt est aliquid inter ipsos commune, id est iudicium acre, tersumque: ita ingeniorum plurimæ formæ. Quapropter mihi falli multum videntur, qui solos esse Atticos credunt tenues, & lucidos, & significantes, sed quadam eloquentiæ frugalitate contentos, ac semper manum intra pallium continentes. Nam quis erit hic Atticus? Sit Lyfias. hunc enim amplectuntur amatores istius nominis modū. Non igitur iam vsque ad Coccum & Antocidem remittetur? Interrogare tamen velim an Isocrates Atticè dixerit. Nihil enim tam est Lyfias diuersum. Negabunt? At eius schola principes Oratorū dedit. Quæratur similius aliquid, Hyperides Atticus? Certè. At plus indulsit voluptati. Transeo plurimos, Lycurgum, Aristogitona, & his priores Isæum, Antiphontem: quos vt homines inter se genere similes, differetes dixeris specie: quid ille, cuius modò fecimus mentionem, Aeschines: nonne his latior, & audentior, & excellentior? Quid denique Demosthenes: nò cunctos illos tenues & circumspectos, sublimitate, vi, impetu, cultu, compositione superauit: non insurgit locis: non figuris gaudet: nò translationibus nitet: non oratione ficta dat tacetibus vocem: non illud iusiurandum per cæfos in Marathone ac Salamine propugnatores Reipublicæ, satis manifestò docet præceptorem eius Platonem fuisse? Quæ ipsum num Asiaticum appellabimus, plerumque instinctis diuino spiritu vatiibus comparadū: Quid Periclea? similem ne credimus Lyfiasæ gracilitati, quem fulminibus, & caelesti fragori comparant comici, dum illi conuiciantur? Quid est igitur, quod in ijs demum qui tenui venula per calculos fluunt, Atticum saporem putet: ibi demum thymū redolere dicant? Quos ego existimo, siquod in his finibus vberius inuenerint solum, fertiliorem ve segetem, negaturos Atticam esse, quod plus quam acceperit seminis reddat, quia hanc eius terræ fidem Menander eludit. Itaque siquis nunc ad eas Demosthenis virtutes, quas ille summus Orator habuit, tamen quæ defuisse ei, siue ipsius natura, siue lege ciuitatis videntur, adiecerit, vt affectus concitatus moueat, audiā dicentem, nò fecit hoc Demosthenes: & siquid exierit numeris aptius, fortasse non possit, sed tamen siquid exierit, non erit Atticum? Melius de hoc nomine sentiant, credantque Atticè dicere, esse optimè dicere. Atque in hac tamen opinione, perseverantes Græcos magis tulerim. Latina mihi facundia, vt inuentione, dispositione, consilio, ceterisque huius generis artibus similis Græcæ, ac prorsus discipula eius videtur: ita circa rationem eloquendi vix habere imitationis locum. Nanque ipsis est statim sonus dulcior, quando & iucundissimas ex Græcis v & z literas non habemus, vocalem alteram, alteram consonantem, quibus nullæ apud eos dulcius spirant: quas mutuari solemus quoties illorum nominibus vtimur. Quod cum contingit, nescio quo modo velut hilarior protinus renidet oratio, vt in Zephyris Zopyrisque, quæ si nostris literis scribantur, furdū quiddam, & barbarum efficiunt, & velut in locum earum succedent tristes, & horridæ, quibus Græcia caret. Nam & illa quæ sexta est nostrarum, penè nò humana voce, vel omnino non voce potius inter discrimina dentium efflanda est, que etiam cum vocalem proximam accipit, quassa quodam modo, vtique quoties aliquam consonantium frangit, multo fit horridior. Aeolicæ quoque lite-

Bruto.

Genera dicendi, Atticum Asiaticum.

Rhodium.

Atticum genus optimum.

Id est, Africani nimium & pressi, atque adeo inornati.

Lege ciuitatis, qua Orator veritatur epilogo vti, ne affectus moueretur. De latino sermone qui inferior Greco est, & tamen æquari potest.

ra, qua feruum ceruūque dicimus, etiam si forma à nobis repudiata est, vis tamen nos ipsa persequitur. Duras & illas syllaba facit, quæ ad coniungendas demum subiectas sibi vocales est utilis, aliàs superuacua, vt equos ac equum scribimus, cum ipsæ etiam vocales duæ efficiant sonum, qualis apud Græcos nullus est, ideòq; scribi illorum literis non potest. Quid? quòd pleraque nos illa quasi mugiente litera cludimus M, qua nullum græcè verbum cadit? At illi iucundam, & in fine præcipuè quasi tinnientem, illius loco ponunt, que est apud nos rarissima in clausulis. Quid? quòd syllabæ nostræ in B literam, & D innituntur: adeo asperè, vt plerique non antiquissimorum quidem, sed tamen veterum, mollire tentauerint, non solum aſuſa pro aduersis dicendo: sed & in præpositione B literæ absonam & ipsam subijciendo. Sed accentus quoque cum rigore quodam, tum similitudine ipsa minus suaves habemus: quia vltima syllaba nec acuta vnquam excitatur, nec flexa circumducitur, sed in grauem, vel duas graues cadit semper. Itaque tantò est sermo Græcus Latino iucundior, vt nostri poetæ quoties dulce carmen esse voluerunt, illorum id nominibus exornent. His illa potentiora, quòd res plurimæ carent appellationibus, vt eas necesse fit transferre, aut circumire: etiam in ijs quæ denominata sunt, summa paupertas in eadem nos frequentissimè reuoluit: at illis non verborum modò, sed linguarum etiam inter se differentium copia est. ¶ Quare qui à Latinis exigit illam gratiam sermonis Attici, det mihi in loquendo eandem iucunditatem, & parem copiam. Quod si negatū est, sententias aptabimus ijs vocibus quas habemus, nec rerum nimiam tenuitatem, vt non dicā pinguioribus, fortioribus certè verbis miscbimus, ne virtus vtraque pereat ipsa confusione. Nam quo minus adiuuat sermo, rerum inuentione pugnandum est. Sensus sublimes varijque eruantur. Per mouendi omnes affectus erit, Oratio translationum nitore illuminanda. Non possumus esse tam graciles: sumus fortiores. Subtilitate vincimur: valeamus pondere, Proprietatis penes illos est certior copia: vincamus ingenio. Græcorum etiam minora suos portus habent, nos plerumque maioribus velis moueamur, validior spiritus sinus nostros tendat. Non tamen alto semper feremur, nam & littora interim sequenda sunt. Illis facilis per quælibet vada accessus, ego aliquid non multa tamen altius, in quo mea cymba non confidat, inueniam. Neq; enim si tenuiora hæc ac præfiora Græci melius, in eoque vincimur solo, & ideo in comædijs non contendimus, prorsus tamen non omittenda pars hæc orationis, sed exigenda vt optimè possumus, possumus autem rerum & iudicio esse similes, verborū gratia quā in ipsis non habemus, extrinsecus condienda est. An non in priuatis & acutus, & nō asper, & nō indistinctus, & non supra modū elatus M. Tullius: nō in M. Callidio insignis hæc virtus: nō Scipio, Lælius, Cato, in eloquendo velut attici Romanorū fuerit? Cui porro nō satis est, quo melius esse nihil potest? ¶ Ad hoc quidā nullam esse naturalem putant loquētiam, nisi quæ sit quotidiano sermone simillima, quo cum amicis, coniugibus, liberis, seruis loquimur, contenti promere animi voluntatē, nihilque accersiti & elaborati requirentes: quicquid huc sit adiectum, id esse affectationis, & ambitiosæ in loquendo iactantia, remotum à veritate, fictumque ipsorum gratia verborum, quibus solum à natura sit officium attributum, seruire sensibus: sicut athletarum corpora etiam si validiora fiant exercitatione, & lege quadam ciborū, nō tamen esse naturalia, atque ab illa specie quæ sit concessa hominibus, abhorre. Quid enim, inquit, attinet circuitu res ostendere, & translationibus, id est, aut pluribus aut alienis verbis, cum sua cui que sunt assignata nomina? Denique antiquissimum quæque maxime secundum naturam dixisse contendunt, mox poetis similiores extitisse, etiam si parcius, simili tamen ratione falsa & impropria virtutes ducentes. Qua in disputatione non nihil veri est, ideòq; non tam procul, quam sit à quibusdam, recedendum à proprijs atque communibus. Si quis tamen (vt in illo loco dixi compositionis) ad necessaria, quibus nihil minus est, aliquid melius adiecerit, non erit hac calumnia reprehendus. Nam mihi aliam quandam videtur habere naturam sermo vulgaris, aliam viri eloquentis oratio: cui si res indicare modò satis esset, nihil vltra verborum proprietatem elaboraret: sed cum debeat delectare, mouere, in plurimas animum audientis species impellere, vtetur ijs quoque adiutorijs, quæ ab eadem sunt nobis cōcessa natura. Nam & lacertos exercitatione constringere, & augere vires, & colorem trahere, naturale est, Ideòque in omnibus gentibus alius alio facundior habetur, & eloquendo dulcis magis. Quod si non eueniret, omnes pares essent, & idem omnes deceret. At loquuntur, & seruant personarum discrimen: ita quo quisque plus efficit dicendo, hoc magis secundum naturæ eloquentiam dicit. ¶ Quapropter ne illis quidem nimium repugno, qui dandum putant non nihil esse temporibus atque auribus, nitidius aliquid atque affectatius postulantiibus. Itaque non solum ad priores Catonem Gracchòsque, sed ne ad hos quidem Oratorem alligādum puto. Atq; id fecisse M. Tullium video, vt cum omnia vtilitati, tum partē quādam delectationi daret, cum & ipsam se rem agere diceret (agebat autem maxime) litigatoris.

Quomodo
medēdum la
tinorum in
opie.

Iterū respon
det atticis, &
ostendit or
natum natu
ralem esse.

Temporibus
etiam & auri
bus seruēdū.

A. Nam hoc ipso proderat, quòd placebat. At cuius voluptates nihil equidem quod addi possit inuenio, nisi vt sensus nos quidem dicamus plures. Neq; enim fieri potest salua tractatione causa, & dicendi authoritate, si crebra hæc lumina & continua fuerint, vt non inuicem offecerint. Sed ne hæc tenus cedentem nemo insequatur vltra, do tempore, ne crassa toga sit, non serica: ne intòsum caput, non in gradus atque annulos totum comptum: cum in eo qui se non ad luxuriam ac libidinem referat, eadem speciosiora quoque sint, quæ honestiora. Caterum hoc quod vulgo sententias vocamus (veteribus præcipuèque Græcis in vsu non fuit, apud Ciceronem inuenio) dum rem contineant, & copia non redundant, & ad victoriam spectent, quis vtile neget? Feriunt animum, & vno icu frequenter impellunt, & ipsa breuitate magis hærent, & dictione persuadent. ¶ Ac sunt qui hæc excitatoria lumina etiam si dicere permittant, à componendis tamen orationibus excludenda arbitrentur. Quocirca mihi ne hic quidem locus intactus est omittendus, quòd plures eruditorum aliam esse dicendi rationem, aliam scribendi putauerunt: ideòque in agendo clarissimos quosdam nihil posteritati mansurisque mox literis reliquisse, vt Periclem, & Demadè: rursus alios ad componendum optimos, actionibus idoneos non fuisse, vt Iſocratem: præterea in agendo plus impetus posse plerumque, & petitas vel paulo licentius voluptates. Commouendos enim esse, docendosque animos imperitorum. At quod libris dedicatur, & in exemplum editur, tersum ac limatum, & ad legem ac regulam compositum esse oportere, quia veniat in manus doctorum, & iudices artis habeat artifices. Quin illi subtiles, vt similes, ac multi persuaserunt magistri, περιδερμα dicendo, περιμυρα scribendo esse altius tradiderunt. Mihi vnum atque idem videtur benedicere, ac bene scribere: neque aliud esse oratio scripta, quàm monimētum actionis habitæ. Itaque nullas non (vt opinor) debet habere virtutes, non dico, nulla vitia. Nam imperitis placere aliquando quæ vitiosa sunt, scio. Quo different igitur? Quòd, si mihi des concilium iudicum sapientum, perquam multa recidam ex orationibus non Ciceronis modo, sed etiam eius qui est strictior multo, Demosthenis. Neque enim affectus omnino mouendi erunt, nec aures delectatione mulcenda, cum etiam proœmia superuacua esse apud tales, Aristoteles existimet. Nō enim trahentur his illi sapientes: proriè & significanter rem indicare, probatione colligere satis est. Cū vero iudex detur aut populus, aut ex populo, laturique sententiam indocti sepius, atq; interim rusticis, omnia quæ ad obtinendum quod intendimus, prodesse credemus, adhibenda sunt: eaque etiā cum dicimus, promenda, & cum scribimus, vt doceamus quomodo dici oporteat. An Demosthenem mallè sic egisse vt scripsit, aut Ciceronem: aut eos præstantissimos Oratores alio quàm scriptis cognoscimus: Melius egerūt igitur, an peius, nā si peius, sic potius oportuit dici vt scripserūt. si melius, sic oportuit scribi vt dixerūt. Quid ergo? Sæper sic ager Orator vt scribit? Si licebit, sepe: quod si impediunt breuitate tempora à iudice data, multum ex eo quod potuit dici, recidetur: editio habebit omnia. Que autem secundum naturam iudicantium dicta sunt, non ita posteris tradentur, ne videantur propositi fuisse, non temporis. Nam id quoque plurimum refert, quo modo iudex audire velit: atque ei vultus sæpe ipse rectus est dicentis, vt Cicero præcepit. Ideòque instādum ijs quæ placere intellexeris, resiliendum ab ijs quæ non recipientur. Sermo ipse qui facile iudicem doceat, optandus. Nec id mirum sit, cum etiam testium personis aliqua mutentur. Prudent enim, qui cum interrogasset rusticum testem, an Amphiona nosset, negante eo, detraxit aspirationem, breuiavitque secundam eius nominis syllabam, & ille eum sic optimè norat. Huiusmodi casus efficiunt, vt aliquando dicatur aliter quàm scribitur, cum dicere quomodo scribēdum est non licet. ¶ Altera est diuisio, quæ in tres partes & ipsa discedit, qua discerni posse etiam rectè dicendi genera inter se videntur. Namq; vnū subtile, quod ἰσχυρὸν vocant. Alterum grande atq; robustum, quod κοῦρὸν. Tertium alij medium ex duobus, alij floridum, nāque id ἀνδραγαθὸν appellant, addiderunt. quorum tamen ea ferè ratio est, vt primum docendi, secundum mouendi, tertium illud vtrocunque nomine delectandi, siue aliud interconciliandi præstare videtur officium. In docendo autem acumen, in interconciliando lenitas, in mouendo grauitas videatur. Itaque illo subtili præcipuè ratio narrandi probandique consistet: sed quod etiam detractis cæteris virtutibus suo genere plenum sit. Medius hic modus, & translationibus crebrior, & figuris erit iucundior, egressionibus amœnus, compositione aptus, sententijs dulcis, lenior tamen, vt amnis lucidus quidam, & verentibus vtrinque syluis inumbratus. At ille qui saxa deuoluat, & potem inardinet, & ripas sibi faciat, multus & torrens iudicem vel nitentē contrà feret, cogētque ire quā rapit. Hic Orator & defunctos excitabit, vt Appium Cæcum: apud hunc & patria ipsa exclamabit, aliquemq; (vt apud Ciceronem in oratione cōtra Catilinā in Senatu) alloquetur. Hic & amplificationibus extollet orationem, & vi superlationum quoque eriget: Quæ charybdis tam vorax: & Oceanus medius fidius ipse. Nota sunt enim iam studiosis hæc lumina. Hic deos ipsos in

In Bruto.

An sit eodē
modo scribē
dum & dicē
dum.

Cicini Bruto.

Profert scē
tiam suam.

Quādo aliter
dicere Orato
ri; aliter scri
bere licebit.

Propositi nō
temporis, id est
infinitie
quæstionis,
non causæ.

Triplex dicē
di genus.

Subtile.

Medium.

Grande.
Cic. p. Cæli.

Philipp. 2.

congressum propè suū sermonemque deducet, vos enim Albani tumuli atque luci vos, inquam, C Albanorum obruta ara, sacrorum populi Romani sociæ & æquales. Hic iram, hic misericordiã inspirabit, hic dicet, Te vidit, & fleuit, & appellauit. & per omnes affectus tractatur. Hinc itaq; il- luc sequetur, nec doceri desiderabit. Quare si ex tribus his generibus necessariò sit eligendum vnū, quis dubitet hoc præferre omnibus, & validissimum alioqui, & maximis quibusq; causis accom- modatissimum: Nam & Homerus breuem quidem cum animi iucunditate, & propriam, (id enim est non errare verbis) & carentem superuacuis eloquentiam Menelao dedit, quæ sunt virtutes ge- neris illius primi. Et ex ore Nestoris dixit dulciorem melle profluere sermonem: qua certe dele- ctatione nihil fingi maius potest. Sed summã aggressus, vt in Vlyse, facundiam, magnitudinem illi iunxit: cui orationem niuibus hybernis, & copia verborum, atq; impetu, parem tribuit. Cum hoc igitur nemo mortalium contendet: hunc vt deum homines intuebuntur. Hanc vim & celeri- tatem in Pericle miratur Eupolis, hanc fulminibus Aristophanes comparat: hæc est vera dicendi facultas. ¶ Sed neq; his tribus quasi formis inclusa eloquentia est. Nam vt inter gracile, validum que, tertium aliquid constitutum est: ita horum interualla sunt. Atque inter ipsa mistū quid- dam ex duobus medium est eorum. Nam & subtili plenius aliquid atq; subtilius, & vehemēti re- missius atque vehementius inuenitur: vt illud lene aut ascendit ad fortiora, aut ad tenuiora sum- mittitur: ac sic propè innumerabiles species reperiuntur, quæ vtique aliquo momento inter se dif- ferant: sicut quatuor generaliter ventos à totidem mundi cardinibus accepimus flare, cum inter- rim plurimi medij eorum, varietate regionum ac fluminum propriè deprehendantur. Eademq; musicis ratio est, qui cum in cithara quinque constituerunt sonos, plurima deinde varietate com- plent spatia illa neruorum, atque ijs quos interposuerunt, inserunt alios, vt pauci illi trāsitus mul- tos gradus habeat. ¶ Plures igitur etiam eloquentiæ facies, sed stultissimum quærere ad quam re- cturus se sit Orator: cum omnis species, quæ modò recta est, habeat vsum, atque id ipsum omne sit Oratoris, quod vulgo genus dicendi vocant. Vtetur enim, vt res exiget, omnibus: nec pro caus- sa modò, sed & pro partibus causæ. Nam vt nõ eodem modo pro reo capitis, & in certamine hæ- reditatis, & de interdictis ac sponsonibus, & de certa re credita dicet, sententiarum in senatu, & concionum, & priuatorum consiliorum seruabit discrimina, vitam ex differentia personarum, lo- corum, temporumque mutabit: ita in eadem oratione aliter conciliabit, nõ ex iisdem partibus irã & misericordiam petet: alias ad docendum, alias ad mouedum adhibebit artes. Non vnus color proemij, narrationis, argumentorum, egressionis, perorationis, seruabitur. Dicit idem grauius, seuerè, acriter, vehementer, concitate, copiosè, amarè, comiter, remissè, subtiliter, bladè, leniter, dul- citer, breuiter, vrbane, non vbique simul, sed vbicunque par sibi fiet, tum id propter quod maxi- mè repertus est vsus orationis, vt dicat & vtiliter, & ad efficiendum quod intendit, potenter: tum laudem quoque nec doctorum modò, sed etiam vulgi consequetur. ¶ Fallitur enim plurimum, qui vitiosum & corruptum dicendi genus, quod aut verborum licetia resultat, aut puerilibus sen- tentiis lasciuat, aut immodico tumore turgescit, aut inanibus locis bacchatur, aut casuris, si leui- ter excutiatur, flosculis nitet, aut præcipitia pro sublimibus habet, aut specie libertatis insanit, ma- gis existimant populare atque plausibile. Quod quidem placere multis, nec inficior, nec miror. Est enim iucundioris ac fauorabilioris qualiscunque eloquentiæ, & ducit animos naturali volu- ptate vox omnis, neque aliunde illi per fora atque aggerem circuli: quod minus mirum est, quòd nulli non agētium parata vulgi corona est. Vbi vero quid exquisitius dictum accidit auribus im- peritorum, qualecunque id, quod modò se ipsi posse desperent, habet admirationem: neque imme- ritò: nam ne illud quidem facile est. Sed euanescent hæc atq; moriuntur comparatione meliorū: vt lana tineta fisco citra purpuram placet: at si contuleris etiam lacernæ, conspectu melioris ob- ruatur, vt Ouidius ait. Si vero iudicium his corruptis acriter adhibeas, vt buccinis purpuram, iam illud quod fefellerat, exuat mentitum colorem, & quadam vix enarrabili fœditate palleat. Lu- ceat igitur hæc citra solem, & vt quadam exigua animalia igniculi videtur in tenebris. Denique mala multi probat, nemo improbat bona. ¶ Neque vero omnia ista de quibus locuti sumus, Ora- tor optimè tantum, sed etiam facillimè faciet. Neque enim vis summa dicendi est admiratione digna, si infelix vsque ad vltimum sollicitudo persequitur, ac Oratorem macerat & coquit, ægre verba vertentem, & perpēdendis coagmentandisque eis intabescens. Nitidus ille, & sublimis, & locuples, circumfluentibus vndique eloquentiæ copijs imperat, Desinit enim in aduersa niti, qui peruenit in summum. Scandenti, circa ima labor est: ceterum quantum processeris, mollietur di- ues & letius solum. Et si hæc quoque iam leuius suprema perseueratibus studijs euaserit, inde fru- ctus illaborati offerunt sese, & omnia sponte proueniunt, quæ tamen quotidie nisi decerpantur, arefcunt. Sed & copia habet modum, sine quo nihil nec laudabile, nec salutare est: & nitor ille cul-

liad. 7.

liad. 2.

liad. 3.

In Comœ. δὲ μοι. In Nebulis. Sunt & alia media gene- ra, interiecta tribus prædi- ctis.

Orator om- nia dicendi ge- nera tenere debet, & ea causis accõ- modare.

Corrupti in dicendi quorũ- dam de gene- ribus dicendi.

Fucus. Her- bæ genus, cu- jus tinctura purpurã imi- tatur, vnde metaphorã, fuscũ facere. Lämpyridas Greci vocat, Horatius no- ditucã. Cice- ro Nitidulã.

Prædicta omnia esse debere faci- lia Oratori sed cũ modo

Atum virilem, & inuentio iudicium. Sic erunt magna, non nimia: sublimia, non abrupta: fortia, nõ temeraria: seuera, non tristia: grauiã, non tarda: læta, non luxuriosa: iucunda, non dissoluta: plena, nõ tumida. Similis in cæteris ratio est. Tutissima ferè per medium via, quia vtriusque vltimum, vitium est.

Tutissima via per me- dium.

ARGVMENTVM.

Oratorem emeritum, & iam vel ætate vel alio incommodo ingravescentem, maturè cessare ab opere iubet: non ita tamen vt se otio dedat, sed vt vel historiam scribat, aut præceptis eloquentiæ, formandisq; nouis oratoribus operam det, suo Ciceronisq; exẽplo. ¶ Deinde exquirit præceptorũ magnitudinem, & extenuat non in artibus tantũ ac rerum cognitione percipiendã, sed etiam in moribus: & nos ingenij ac voluntatis nostræ ad- moriet, in qua sitũ sit, vt boni viri esse velimus, cũ ad virtutem & honestatem natũ sumus. ¶ Ingenij vim immensam esse, modo, in artibus dicen- dis (quod vel solius adolescentis spatium fieri possit) rationem & ordinem & modum adhibeamus, nec indulgeamus vitis quorundam præcepto- rum, & nos ipsi finem in scholis maturè faciamus. Rerum autem cognitionem, vsum nobis & lectionem allaturam esse, nec ita multo tẽpore, si studijs ijs studiũ & horas vacuas impendamus. Id exemplis illustrium & doctissimorũ virorum confirmat, quibus nos ad spem Eloquentiæ fla- diumq; capessendum hortatur, nec remittẽdum conatum, quo minus, si ad summã non poterimus, saltem ad aliquẽ locum perueniamus.

Quæ post finem studia.

Cap. XI.

IS dicendi virtutibus vsus Orator in iudicijs, consilijs, concionibus, Senatu, in omni denique officio boni ciuis, finem quoque dignum & optimo viro, & opere sanctissi- mo faciet: non quia prodesse vnquam satis sit, & illa facultate prædito non conueniat operis pulcherrimi quam longissimum tempus, sed quia decet hoc quoque prospicere, ne quid peius quam fecerit, faciat. Neque enim scientia modò costat Orator, quæ augetur annis, sed voce, latere, firmitate: quibus fractis, aut imminutis ætate seu valetudine, cauendũ est ne quid in Oratore summo desideretur, ne interstitat fatigatus, ne quæ dicet, parũ audiri sentiat, ne se que ratur peiore. Vidi ego longe omnium quos mihi cognoscere contingit, summum Oratorem, Domitium Afrum, valde senem, quotidie aliquid ex ea quam meruerat autoritate perdentem, cum agente illo, quem principem fuisse quondam fori non erat dubium, aliq; quod indignum vi- debatur, riderent, aliq; erubescerent: quæ occasio illis fuit dicendi, malle eum desicere quàm desine- re. Neque erant illa qualiacunque mala, sed minima. Quare antequam in has ætatis veniat infir- dias, receptui canet, & in portum integra naue perueniet. Neque enim minores eum cum id fece- rit, studiorum fructus sequentur. Aut ille monumenta rerum posteris, aut, vt L. Crassus in libris Ciceronis destinabat, quarentibus tradet, aut eloquentiæ componet artem, aut pulcherrimis vi- tæ præceptis dignum os dabit. Frequentabunt vero eius domum optimi iuuenes more veterum, & veram dicendi viam velut ex oraculo petent. Hos ille formabit quasi eloquentiæ parens, & vt vetus gubernator, littora & portus, & quæ tempestatum signa, quid secundis flatibus, quid aduer- sis ratis poscat, docebit: non humanitatis solum communi ductus officio, sed amore quodam ope- ris. Nemo enim minui velit id, in quo maximus fuit. Quid porro est honestius, quàm docere quod optimè scias: Sic ad se Cælium deductum à patre Cicero proficetur. Sic Pansam, Hircium, Dolabellam in morem præceptoris exercuit, quotidie dicens, audiensque. Ac nescio an eum tunc beatissimum credi oporteat fore, cum iam secretus & consecratus, liber inuidia, procul à conten- tionibus, famam in tuto collocarit, & sentiat viuis eam, quæ post fata præstari magis solet, vene- rationem, & quid apud posteros futurus sit videbit. Conscius sum mihi, quantum mediocritate valui, quæque antea scierim, quæque operis huiusce gratia potuerim inquirere, candidè me atque simpliciter in notitiam eorum, si qui forte cognoscere voluissent, protulisse. Atque id viro bono sa- tis est docuisse, quod scierit. ¶ Vereor tamen, ne aut magna nimium videar exigere, qui eundem virum bonum esse, & dicendi peritum velim: aut multa, qui tot artibus in pueritia discendis, mo- rum quoque præcepta, & scientiam iuris ciuilib, præter ea quæ de eloquentia tradebantur, adiece- rim: quicq; hæc operi nostro necessaria esse crediderim, velut pondus rei perhorrescant, ac despe- rent ante experimentum. Sed hi primum renuncient sibi, quanta sit humani ingenij vis, quàm potens efficiendi quæ velit cum maria transire, syderum cursus numerosq; cognoscere, mundum ipsum penè dimetiri, minores sed difficiliores artes potuerint. Tũ cogitent, quantam rem petãt, quàmque nullus sit hoc proposito præmio labor recusãdus. Quod si mente conceperint, huic quo- que parti facilius accedent, vt ipsum iter, neque imperium, neque saltem durum putent. Nam id quod prius quodque maius est, vt boni viri sumus, voluntate maximè constat: quam qui vera fide induerit, facillè eandem quæ virtutem docent artes accipiet. Neq; enim aut tam perplexa, aut tam numerosa sunt, quæ premunt, vt non paucorum admodum annorum intentione discantur. Lon- gam enim facit operam, quod repugnamus. Breuis est institutio vitæ honestæ beatæq; , si cre- das. Natura enim nos ad mentem optimam genuit, adeoque discere meliora volẽtibus prõptum est, vt verè inuenti mirum sit illud magis, malos esse tam multos. Nam vt aqua piscibus, vt sicca terrenis, circumfusis nobis spiritibus volucris conuenit: ita certè facilius esse oportebat, secundum

Oratoris fe- nescentis of- ficia.

De Orat. 2.

Cice. Fpist. Famil. 1. 2. & Sueton. de Rhet. illust.

Feculit & ex- tenuat præce- ptorũ mag- nitũ linẽm à vi humani ingenij, à pre- mijs propo- sitis, à facilit- tate discendi & exemplis

Facile esse vt boni viri si- mus.

Artes non
multo tēpo-
re didici posse

vñ & lectio-
ne rerū co-
gnitionem
multam pa-
rari.

Cice. 3. de
Orato.
Cice. 1. & 3.
de Orat. & 3.
de Finib.

Hortatur &
monet nihil
desperandum
esse, sed eni-
tendū ad sū-
ma, etiam si
citra consiliū
dum sit.

In Orato.

naturam, quā contra eam viuere. ¶ Cætera vero etiam si ætatem nostram non spatio senectutis, sed tempore adolescentiæ metiamur, abunde multos ad discendum annos habet. Omnia enim breuiora reddet ordo, & ratio, & modus. Sed culpa est in præceptoribus prima, libenter detinentibus puerum, partim cupiditate diutius exigendi mercedulas, partim ambitione, quò difficilius sit quod pollicentur, partim etiam incitia tradendi, vel negligentia. Proxima in nobis, qui morari in eo quod nouimus, quā discere quæ nōdum scimus, melius putamus. Nam vt de nostris potissimum studijs dicam, quid attinet tam multis annis, quā in more est plurimorum, (vt de his à quibus magna in hoc pars ætatis absumitur, taceam) declamare in schola, & tātum laboris in rebus falsis consumere, cum satis sit modico tempore imaginem veri discriminis, & dicendi leges comperisse: Quod non dico, quia sit vnquam omittenda dicendi exercitatio, sed quia non sit in vna eius specie consensendum. Cognoscere enim, & præcepta viuendi perdiscere, & in foro nos experiri potuimus, dum scholastici sumus. Dicendi ratio talis, vt non multos annos poscat. Quælibet enim ex ijs artibus quarū prius habui mentionem, in paucos libros contrahi solet. adeo infinito spatio ac traditione opus non est. ¶ Reliqua est, quæ vires cito facit, consuetudo. Rerum cognitio quotidie crescit, & tamen multorum ad eas librorum necessaria lectio est, quibus aut rerum exempla ab historicis, aut dicendi ab Oratoribus petuntur. Philosophorum quoque consultorumque opiniones, sicuti alia, velimus legere necessarium est. Quæ quidem possumus omnia: sed breue nobis tempus nos facimus. Quantulum enim studijs impartimur? Alias horas vanus salutandi labor, alias datum fabulis otium, alias spectacula, alias conuiuia trahunt. Adijce tot genera ludendi, & insanam corporis curam. Trahat inde peregrinatio, rura, calculatorum anxie sollicitudines, multæ causæ libidinum, & vinum, & flagitiosus omni genere voluptatum animus. Ne ea quidem tempora idonea, quæ super sunt. Quæ si omnia studijs impenderentur, iam nobis longa ætas, & abunde satis ad discendum spatia viderentur: & diurna tantum computantibus tempora, & noctes, quarum bona pars omni somno longior est, adiuuarent. Nunc computamus annos, non quibus studiuimus, sed quibus viximus. Nec vero si Geometra, & Grammatici, cæterarumque artium professores omnem suam vitam, quamlibet longa fuerit, in singulis artibus consumpserunt, sequitur vt plures quasdam vitas ad plura discenda desideremus, Neque illi didicerunt hæc vsq; in senectutem, sed ea sola didicisse contenti fuerunt, ac tot annos in vtendo, non in percipiēdo exhauserunt. Cæterum vt de Homero taceam, in quo nullius non artis, aut perfectæ, aut certè non dubia vestigia reperiuntur: vt Eleum Hippiam transeam, qui non liberalium modò disciplinarum præ se scientiam tulit, sed vestem & annulum, crepidasque, quæ omnia manu sua fecerat, in vñ habuit, atque ita se preparauit, ne cuius alterius ope egeret, nè vilius rei: Gorgias quoque summæ senectutis, id quærere auditores, de quo quisque vellet, iubebat. Quæ tandem ars digna literis Platoni defuit: Quod seculis Aristoteles didicit, vt non solū quæ ad philosophos atque Oratores pertinent, scientia complecteretur, sed animalium factorumque naturas omnes perquireret? Illis enim hæc inuenienda fuerunt, nobis cognoscenda sunt. Tot nos præceptoribus, tot exemplis iustruxit antiquitas, vt possit videri nulla sorte nascendi ætas felicior, quā nostra, cui docendæ priores elaborauerunt. Marcus Censorius Cato, idem Orator, idem historiæ conditor, idem iuris, idem rerum rusticarum peritissimus fuit: inter tot operas militiæ, tantas domi contentiones, rudi seculo literas Græcas ætate iam declinata didicit, vt esset hominibus documento, ea quoque percipi posse, quæ senes concupissent. Quam multa, imò penè omnia tradidit Varro? Quod instrumentum dicendi M. Tullio defuit: Quid plura: cum etiam Cornelius Celsus mediocri vir ingenio, non solum de his omnibus conscripserit artibus, sed amplius rei militaris, & rusticæ etiā, & medicinæ præcepta reliquerit: dignus vel ipso proposito, vt eum scisse omnia illa credamus. ¶ At perficere tantum opus, arduum est, & nemo perfecit. Ante omnia sufficit ad exhortationem studiorum, nō cadere in rerum naturam, vt quicquid non est factum, ne fieri quidem possit: cum omnia quæ magna sunt atque admirabilia, tempus aliquod, quo primum efficeretur, habuerint. Quantum enim Poësis ab Homero & Virgilio, tantum fastigium accepit eloquentia à Demosthene atque Cicerone. Denique quicquid est optimum, ante non fuerat. Verum etiam si quis summa desperet (quod cur faciat, cui ingenium, valetudo, facultas, præceptor, non, deerunt?) tamen est (vt Cicero ait) pulchrum in secundis tertijsque consistere. Neque enim si quis Achillis gloriam in bellicis consequi non potest, Atiacis aut Diomedis laudem aspernabitur: neque qui Homeri, non Tyrtei. Quinimo si hanc cogitationem homines habuissent, vt nemo se meliorem fore eo qui optimus fuisset, arbitraretur, ij ipsi qui sunt optimi, nō fuissent: neque post Lucretium ac Marcrum Virgilius, neque post Crassum & Hortensium Cicero, sed nec alij postea vicerint. Verum vt transeundi spes non sit magna, tamen est dignitas subsequendi. An Pollio & Messala, qui iam

A Cicerone arcem tenente eloquentiæ agere cœperunt, parum in vita dignitatis habuerunt, parum ad posteros gloriæ tradiderunt: Alioqui pessimè de rebus humanis perducte in summū artes mererentur, si quod optimum fuisset, defuisset. Adde quod magnos modica quoque eloquentia parit fructus: ac si quis hæc studia vtilitate sola metiatur, pene illi perfectæ par est. Neque erat difficile, vel veteribus vel nouis exemplis palam facere, non aliunde maiores honores, opes, amicitias, laudem præsentem, futuram hominibus contigisse, si tamen dignum literis esset, ab opere pulcherrimo, cuius tractatus atque ipsa possessio plenissimam studijs gratiam refert, hanc minorem exigere mercedem, more eorum, qui à se non virtutes, sed voluptatem quæ fit ex virtutibus, peti dicunt. Ipsam igitur orandi maiestatem, qua nihil dii immortales melius homini dederunt, & qua remota muta sunt omnia, & luce præsentis, & memoria posteritatis carent, tota animo petamus, nitamurque semper ad optima: quod facientes, aut euademus in summum, aut certè multos infra nos videbimus.

Habes Marcelle Victori, quibus præcepta dicendi pro virili parte adiuuari posse per nos videbantur: quorum cognitio studiosis iuuenibus si non magnam vtilitatem afferet, at certè, quod magis petimus, bonam voluntatem.

Conclusio tō-
cius operis.

M. FAB. QVINTILIANI ORATORVM
institutionum ad Marcel-
lum Victorium.
FINIS.

Impressum Parisijs sumptibus honesti ciuis Geruasij Cheuallonij
Anno à Christo nato. 1538. Mense Octobri.